

MOSOR
OPERATIKA

БИБЛИОТЕКА
ДОМА ЈНА -- БЕОГРАД

Ориг.
туш

~~III-1a-240 пр. 1~~

Уч.
Бр.

~~15272~~

VOJNA BIBLIOTEKA KLASICI

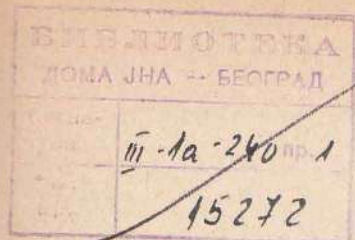
KNJIGA TRINAESTA

UREĐIVAČKI ODBOR

Rade BULAT, Savo DRLJEVIĆ, Milinko ĐUROVIĆ,
Mladen IKICA, Vekoslav KOLB, Pero LALOVIĆ, Božo
LAZAREVIĆ, Srećko MANOLA, Stanislav
PODBOJ (odgovorni urednik)

VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD JNA
„VOJNO DELO“
BEOGRAD
1962

MOSOR

OPERATIKA

ЦЕНТРАЛНА БИБЛИОТЕКА У

БЕОГРАД

кат.

III-1a-240/1

број. кр.

17230

NASLOV DELA U ORIGINALU:

STEFAN MOSSOR

gen. bryg.

SZTUKA WOJENNA
W WARUNKACH NOWOCZESNEJ WOJNY

WYDANIE II

Sa poljskog preveo
SERGIJE JELENJEV

S A D R Ź A J

	Strana
NAPOMENE UZ NAŠE IZDANJE	9
PREDGOVOR DRUGOM IZDANJU	11
UVOD	13

Deo I

VEROVATAN KARAKTER BUDUĆEG RATA

I. Prvi svetski rat	24
II. Zapažanja iz I svetskog rata	26
III. Reakcija	27
IV. Oživljavanja načela pokreta	29
V. Poljsko sovjetski rat 1918—1920.	31
VI. Iskustva iz poljsko-sovjetskog rata	35
VII. Razvoj elemenata pokreta u savremenim vojskama	42
VIII. Ratovi poslednje decenije	44
1. Južnoamerički rat	46
2. Okupacija Mandžurije	46
3. Italijansko-etiopski rat	47
IX. Predviđanja u najnovijoj literaturi	59
1. Modernizovani rat	59
2. Totalni rat	62
X. Zaključci o karakteru budućeg rata	65
1. Vazdušni rat	66
2. Motorizovani rat	67
3. Rat kadrovskom vojskom	67
4. Militarizacija države za vreme mira	68
5. Najverovatnije mogućnosti	68
A) Učešće vazduhoplovstva, oklopnih i motorizovanih jedinica	71
B) Koncentracija	71
C) Razvoj za bitku	73
D) Bitka	75

	Strana
a) Izvidanje pred bitku	75
b) Uvođenje u bitku	75
c) Bitka	76
Bitka u manevarskom ratu	76
Bitka za vreme stabilizacije	77
XI. Uloga pojedinih rodova vojske u bici i aktuelni problemi njihove organizacije i taktike	78
1. Pešadija	78
2. Artiljerija	89
3. Konjica	93
4. Vazduhoplovstvo	111
A) Izvidanje	113
B) Sprečavanje neprijateljskog izvidanja i napada njegove avijacije	114
C) Borbeni operativni zadaci	116
5. Oklopne jedinice	119
6. Inženjerske jedinice	124
7. Veza	126
8. Službe	128
9. Hemijski rat	130
ZAVRŠETAK PRVOG DELA	131

Deo II

NAČELA RATNE VEŠTINE U USLOVIMA MODERNOG RATA

I. Ratna veština i njene kategorije	137
1. Taktika	139
2. Operatika	140
3. Strategija	140
II. Činioci fizičke i moralne nadmoćnosti	146
A) Značaj brojnog i materijalnog odnosa snaga	146
a) Granice korisne mogućnosti ratne veštine	152
b) Korisna mogućnost borbenosti i ratne veštine	155
B) Moralna nadmoćnost komandanta	157
C) Moralna nadmoćnost vojske	159
D) Intelektualna disciplina	160
III. Nadmoćnost ratne veštine	164
A) Lokalna nadmoćnost	164
B) Iznenađenje	170
C) Ekonomija snaga	190
D) Sloboda dejstva	208
a) Samostalnost komandanta	209
b) Sloboda manevra	213

Deo III

OPERATIVNI MANEVAR

	Strana
I. Istorijski razvoj elementa manevra	237
A) Frontalna bitka	242
B) Manevar	260
1. Prvi pokušaji	260
Okruženje kao sredstvo moralnog dejstva	260
2. Počeci korišćenja prikupljene snage	263
3. Pokušaji povezane prikupljene snage i okruživanja	267
4. Obuhvat snagom	272
5. Operativno povezivanje elemenata snage i obuhvata	274
a) Operativni karakter Napoleonovih dejstava	277
b) Raznolikost oblika manevra	281
Manevar pred bitku	284
Napoleonova bitka	285
6. Rađanje moderne operacije	306
7. Povratak ideji potpunog okruživanja	318
8. Savremen razvoj ideje okruživanja i uništenja protivnika	322
9. Nestanak operativne manevarske sposobnosti u godinama 1915–1918.	335
10. Pokušaji obnavljanja manevra	341
II. Suština manevra i njegove savremene mogućnosti	350
A) Operativni manevar	350
B) Taktički manevar	352
C) Uticaj današnjih uslova rata na mogućnosti operativnog manevra	356
1. Dvokrilni manevar	357
2. Jednokrilni manevar	365
3. Manevar po unutrašnjim pravcima	376
4. <u>Operativni proboj</u>	380
5. <u>Operativna odbrana</u>	384
ZAVRŠETAK III DELA	388

Deo IV

OPERATIVNO KOMANDOVANJE

I. <u>Moderne operativne jedinice</u>	391
1. Pešadijski korpus	394
A) Napad	399
B) Odbrana	400
2. Pešadijska <u>operativna grupa</u>	402
3. <u>Operativna grupa</u> brzih rodova vojske	403
A) Pripremanje bitke	406
B) Učešće u bici	407
C) Iskorišćavanje bitke	411

	Strana
4. Armija	413
A) Armija u <u>samostalnoj operaciji</u>	413
B) Armija u okviru operacije više jedinice	417
II. <u>Operativni komandant</u>	420
III. Odluka	432
1. Zadatak	439
2. Procena neprijateljskih mogućnosti	440
3. Zemljište	446
4. Procena sopstvenih snaga i sredstava	447
IV. Planiranje	448
1. Plan koncentracije i njene zaštite	449
2. Plan dejstava	451
3. Operativne direktive	455
V. Izdavanje zapovesti	458
1. Rad štaba	460
2. Operativna zapovest	463
3. Pripremna naređenja i delimične zapovesti	467
VI. Doktrina	471
ZAVRŠETAK	480
BIBLIOGRAFIJA	483

NAPOMENA UZ NAŠE IZDANJE

Mosor je u ovom delu na studiozan način obradio operatiku kao posebnu granu ratne veštine. Zato knjiga u prevodu i nosi naziv *Operatika, a ne Ratna veština u uslovima savremenog rata* kako bi glasio doslovan prevod. Pri razradi novih stavova autor se koristio, osim teoretskih radova, naročito iskustvima iz prvog svetskog i sovjetsko-poljskog rata koji su se vodili pod sasvim različitim okolnostima, ali nije zapostavio ni ostala ratna zbivanja između dva svetska rata. Po svim bitnim postavkama njegova je *Operatika* uspešno izdržala ratnu praksu u toku drugog svet-skog rata.

Mnoge stranice knjige privući će pažnju svakog vojnog čitaoca. Posebna njena vrednost je u tome što omogućava i mladim oficirima jasan uvid u operatiku kroz istorijski razvitak njenih načela i elemenata. Čitaoc će svakako posebno zainteresovati razmatranja autora o problemu nadmoćnosti u okviru operatike i taktike, o različitoj značaju faktora iznenađenja u ovim granama ratne veštine, o ulozi slobode dejstva bez koje se može kompromitovati i najbolje ostvarena ekonomija snaga, o nepoželjnim posledicama koje mogu izazvati nerealna ili preopširna naređenja i težnja za preteranom originalnošću u rešavanju konkretnih borbenih zadataka.

Ističe se analiza manevra od njegovih prvih početaka iz doba grčko-persijskih ratova pa do bogatstva formi kojima se može uspešno koristiti savremeni komandant ako je oslobođen šablonizma. Upadljiva je i doslednost sa kojom se autor odupire rasplinjavanju snaga u frontalnoj bici.

U knjizi ima, prirodno, i postavki koje su danas već preživele kao, na primer, gledište da su oklopne jedinice u noćnim dejstvima bespomoćne i neka razmatranja o upotrebi avijacije. Ponegde ima i opširnosti u izlaganju. Konjici je poklonjeno dosta mesta, ali se izložena razmatranja mogu dobrim delom primeniti na savremene oklopne snage. Stil je, mestimično, težak, što je kod sličnih studija čest slučaj.

PREDGOVOR DRUGOM IZDANJU

Ova knjiga, napisana 1936—1938. godine, uglavnom je dobro položila težak ispit u II svetskom ratu, koji je imao tako velike razmere i doneo toliko iznenađenja. Svakako, da se sva moja predviđanja nisu pokazala potpuno tačnim, jer je trebalo predvideti mnogo i suviše teških problema modernog rata. Opšte je poznato da je ratna tehnika poslednjih godina pred rat i za vreme rata veoma mnogo napredovala i srušila osnove mnogih zastarelih ratnih doktrina. Ipak mi izgleda da je opšti karakter modernog rata, predstavljen u prvom delu knjige, bio dobro predviđen, pa su stoga i operativna razmatranja, koja su na njemu zasnovana a izložena u daljim delovima, sačuvala svežinu i aktuelnost.

Usled tehničkog siromaštva poljske vojske pre 1939. godine, kao i zbog zvanične poljske ratne doktrine koja je bila sva pod uticajem rata 1920. godine, nisam mogao da u pisanju ove knjige slobodno izlažem svoje misli. Naši ondašnji vrhovni vojni faktori nisu iz razvoja savremene ratne tehnike izvukli potrebne zaključke. Mesto da traže izlaz iz našeg tehničkog siromaštva u grozničavoj izgradnji ratne industrije, a pre svega oslanjanjem na bliskog i tehnički jakog saveznika, oni su zavaravali sebe, oficirski kor i narod time da „modernizmi“ nemaju životne snage i da neće izdržati u ratu. Otvorene i javne izjave o značaju tehničke nadmoćnosti smatrane su za širenje defetizma i ubijanje poverenja u sopstvenu „moralnu snagu“, koja bi trebalo da zameni sve tehničke nedostatke. Tako je žigosan 1937. godine moj članak, *Nadmoćnost* u časopisu „Beloni“.

Usled ovakvog zvaničnog gledišta većina poljskih oficira slabo je poznavala snagu naoružanja naših mogućih protivnika i imala je veliko poverenje u naše primitivno naoružanje. Ipak nije trebalo grubo razbijati ovo poverenje, jer bi to moglo, bez ikakve realne koristi, da povredi psihičko stanje naročito mladih oficira. Zbog toga sam, na primer, značaj avijacije i oklopnih jedinica morao u ovoj knjizi da razvijam obazrivo i postepeno, tako da je rasvetljavanje ovog važnog činioca u ratu dobilo svoj potpun izraz tek u najvažnijim odeljcima III dela, koji se odnose na moderan manevar. Iz istog razloga dao sam mnogo mesta konjici (u I delu), pošto je to bio jedini brzi rod vojske kojim smo raspolagali u većoj masi (38 pukova). Motorizovanih jedinica imali smo sasvim malo (2 puka), a ondašnje

vrlo slabo stanje motorizacije Poljske nije dozvoljavalo jaču motorizaciju sopstvenim sredstvima. Međutim, osnovne misli iz odeljka o konjici imaju istu vrednost i podjednako važe i za velike motorizovane jedinice.

Pored ovih napomena, ne vidim u svojoj knjizi danas, u završnoj fazi rata, neke načelne pogreške. Naprotiv, izgleda mi da bi čitav niz operacija ovog rata mogao poslužiti za ilustrovanje i obrazloženje pojedinih njenih odeljaka. Proći će još izvestan broj godina dok se ne pojave izvorne obrade ovih operacija. Ne smatram da bi trebalo čekati tako dugo jer mlada, preporođena poljska vojska traži hitno stručnu literaturu; stoga se u ovom drugom izdanju ograničavam na kratke napomene ispod teksta, štampane kurzivom. Inače, čitav raniji tekst knjige ostavljam bez izmena.

22. aprila 1945.

Pisac

U V O D

Do godine 1914. rat i ratna vještina bili su pristupačniji svakom obrazovanom oficiru nego što su danas. Ko je hteo da se upozna sa suštinom rata i načelima njegovog vođenja, nije bio, kao što je sada, ostavljen svojoj sopstvenoj uobrazilji, niti je trebalo da luta po nepoznatom i sam pretresa protivrečnosti u najosnovnijim pitanjima, jer je u vojnoj literaturi i istoriji ratova mogao naći mnogo već davno ispitanih i utvrđenih pojmova, mnogo pogleda i primera još uvek aktuelnih, mada često vrlo starih. U teorijama Napoleona, Klauzevica (Clausewitz) i Foša (Foch) morale su da se savladaju, istina, velike teškoće ratne evolucije, ali su se mogle lakše shvatiti, jer su se zasnivale na onim istim postavkama i utvrđivale skoro iste one istine, mada šire razrađene, koje nalazimo i u delima Ksenofona i Cezara. Ukratko rečeno, glavna načela ratne vještine, koja se odnose na strategiju i rukovodeće stepene operativnog komandovanja, bila su stalni činilac, iako su najniže oblasti vojne nauke, tj. taktičke metode borbe, postale podložne evoluciji paralelnoj sa napretkom u naoružanju i pored toga što je brojno stanje vojski koje se bore stalno raslo.

Šliften (Schlieffen) je, na primer, priznavao i propagirao ista ona načela manevra na oba krila koja su nesvesno primenjivale azijske vojskovođe, a Hanibal ih uneo na stranice istorije; Napoleon se takođe u mnogome ugledao na ratnu vještinu Cezara, itd.

Niz pobjeda, koje su postigle velike vojskovođe, u toku vremena su analizirali i prokomentarisali ili oni sami, kao, na primer, Cezar i Napoleon, ili su to učinili klasici vojne literature, kao što su Klauzevic, Šliften, Foš itd. U njihovim je delima sve ono što se u ratnoj vještini moglo obuhvatiti proučavanjem, što je ležalo van stvaralačke intuicije vojskovođe i moglo se uokviriti u izvesnu teoriju, bilo ispitano i sređeno u kodeks ratnih načela koja svi priznaju. Jednom reči, svi su, blagodareći stvaralačkom naporu velikih pisaca, shvatili rat na isti način. Ovo, naravno, nije smetalo vojskovođama da slobodno primenjuju njegove zakone i podešavaju ih prema prilikama u kojima su se našli.

Poznavanje ovih načela predstavljalo je dosad teorijsku osnovu, na koju se sa sigurnošću oslanjalo kako pripremanje operativnih komandanta za vreme mira tako i njihov stvaralački napor komando-

vanja u bitkama za vreme rata. Jer, mada je ovaj stvaralački napor, tj. ta tajanstvena strana veštine komandovanja, igrao u trenucima odluke glavnu ulogu, ipak je nadahnuće vojskovođe davalo pozitivan rezultat samo onda ako nije bilo u suprotnosti sa izvesnim neumoljivim zakonima rata, koje je trebalo poznavati, kao što su ih poznavale savremene vojskovođe, ili osećati, kao što su ih osećale drevne vojskovođe. Otud proizlazi prost zaključak: ako se želi olakšati izbegavanje nepopravljivih grešaka u operativnom komandovanju, onda treba početi od teorijskog upoznavanja i savlađivanja načela ratne veštine, pa tek na njih osloniti talent vojskovođe, koji svakako mora biti urođen.

Do I svetskog rata ovaj pripremni rad, mada uvek pun teškoća, imao je bar svoj jasan pravac. Svaki general koji se pripremao za operativno komandovanje i svaki generalštabni oficir, određen da u budućnosti radi u operativnom štabu, nalazio je u vojnoj literaturi kao neki jasan projekcioni aparat, koji je na projekcionom platnu njegovog izvežbanog uma vrlo jasno projektovao ratne pojave. Istina je da je protivdejstvo neprijateljske volje uvek bacalo na njih svoju senku, ali, osim ove velike nepoznate, slika nije imala neispitanih mesta. Naročito je jasna bila podela naroda na vojsku koja se bori i civilno stanovništvo, a njihov međusobni odnos, danas tako komplikovan, bio je prost i jasno razgraničen. Nesumnjiva su bila prava i kompetencije vojskovođe, koje su se sad više razvile i komplikovale. Karakter rata nije bio ranije podložan tako naglim promenama kao u I svetskom ratu, jer ni brzometna puška, ni mitraljez, ni brzometni top nisu u njemu izazvali korenit prelom. Poznata načela — apsolutna i lokalna nadmoćnost i ekonomija snaga — bila su van diskusije, a mogućnost manevra, vrednost inicijative i snaga iznenađenja bile su svuda podjednako cenjene. Drugim rečima, za vreme teorijskih razmatranja o ratu ili bici sve ratne pojave imale su kod svakog komandanta mnogo određeniji oblik, a njihovim promenama upravljali su izvesni zakoni. Primena njihova predstavljala je pravu veštinu.

Element nepoznatog je jačao u času sastavljanja pravog plana bitke, jer je onda počinjala da dolazi u obzir nepoznata, ničim neometana volja protivnika. Nije se više moglo znati hoće li se ona pokazati u ovom ili onom obliku. Ona se samo mogla predviđati sa više ili manje verovatnoće.

I tek onda kad su počela da se ostvaruju mogućna protivnikova dejstva i kad ih je valjalo potčiniti svojoj volji — realna, opipljiva teorija iz mirnodopskih vremena ulazila je u fazu nedokučivog, stvaralačkog rada. Vojskovođa, temeljno teorijski pripremljen, istupao je da polaže praktičan ispit o svojoj vrednosti, a izgledi na zadobijanje pobeđe bili su utoliko veći ukoliko je vojskovođa izlazio spremniji na ovaj ispit.

*
* *

Tako je bilo do 1914. godine. Međutim od I svetskog rata izgleda da uslovi teorijske pripreme operativnog komandanta, koji su uvek bili teški, već potpuno gube svoje temelje, izgrađene delima ratnih genija.

Ratna veština je predstavljala kroz sva vremena vrlo tešku oblast znanja, jer je krila mnoge tajne koje se nikad ne mogu u potpunosti ispitati za vreme mira. Ranije je prilagođavanje tekućim zahtevima rata tražilo napore velikih vojnih teoretičara čija su dela, danas laka i razumljiva, stvarana uz ogromnu moć zapažanja i sa mnogo istorijskog znanja, inteligencije i uobrazilje. Sad su ova dela već nedovoljna, jer su teškoće još porasle. Naime, rat je prestao da bude čisto vojni problem i obuhvatio je, pored vojske, i celokupno stanovništvo zemlje i sva njena sredstva. Tajne ratne veštine znatno su se proširile, obuhvatile su čitavu državu, čega ranije nije bilo.

Rat iscrpljivanja, industrijski rat, rovovski rat, primena bojnih otrova i tenkova, motorizacija pešadije, konjice, artiljerije i prevoznih sredstava, neverovatan porast vazduhoplovstva, sve su to novi, nepoznati činiooci, koji su toliko izmenili ratište, da su uzdrмали sva dosadašnja shvatanja o ratnoj veštini. Sve češće se čuju glasovi da su raniji teorijski osnovi komandovanja izgubili važnost. U zamenu za dosadašnje ratne pojave, kako-tako pristupačne našim čulima, naglo se pojavila neverovatna slika I svetskog rata, koji je svojom veličinom prevazišao sve što smo dotad videli u istoriji, a čiji je sadržaj bio toliko čudan da je postao nerazumljiv za naše zapanjene oči. Imali smo utisak da smo, usled nekog poremećaja očnih nerava, izgubili najedanput osećanje mere i proporcije. Sva predviđanja pokazala su se pogrešnim, jer ih je stvarnost brisala na svima poljima. Sve što je bilo očigledno počelo je da gubi vrednost. Sve u šta se dotle verovalo postajalo je obmana, a ono po čemu se kroz čitave vekove upravljalo — nestajalo je. Bar je takav bio neposredan utisak.

Iznenadenje je bilo vrlo veliko. Doduše, svi su bili odavno svesni da će porasti razmere rata, ali niko nije pretpostavljao da će on dobiti tako čudan i nerazumljiv oblik, da će se u njemu događati korenni preobražaji pred kojima će dotadnja ratna veština nemoćno opustiti ruke. Već u septembru 1914. rat je prešao u stadijum potpunog preobražaja. Kao nadošla reka porušio je okvire teorije u kojima se nalazio, i potekao u nepoznatom pravcu, ostavljajući na putu neverovatnu pustoš.

*
* *

Ne treba se čuditi što su posle I svetskog rata predratne teorije izgubile svu važnost. Od ranijeg jedinstva pogleda nije ostalo ni traga. Dovoljno je pratiti tekuću vojnu štampu pa doći do ubeđenja da ima toliko teorija koliko naroda, pa čak i koliko pisaca. Dok jedni

ne vide nikakvog spasa pred Molohom*) materijalnog rata, zabetoniranog u skloništa i naježenog od hiljada topova i stotina hiljada mitraljeza, drugi traže spasa od te napasti koja upropašćuje kako pobeđene tako i pobedioce. Taj spas nalaze u obnavljanju pokreta na moderan način, a realizaciju toga vide najčešće u dubokim redovima oklopnih jedinica i oblacima aviona.

Ko ima pravo? Gde je istina?

Odgovoriti na ovo pitanje tim je teže što je, uporedo sa neujednačenim predviđanjima karaktera budućeg rata, došlo i do proizvodljivosti u tumačenju načela ratne veštine. Dok jedni tvrde da ona, i pored svega, nisu izgubila ništa od svoje vrednosti, drugi poriču čak i smisao njihovog postojanja i traže rešenje bilo u stvaranju novih pojmova, bilo u verovanju u intuiciju budućih vojskovođa i njihovu sposobnost improvizovanja.

Kad i takav ratni autoritet, kao što je general Ludendorff, udara na same temelje vrednosti načela ratne veštine, onda treba zaista postaviti pitanje — da li se ne nalazimo uoči nove ere, pred kojom bi bili uzaludni naši pokušaji da je *prozremo*.

Ipak treba pokušati da se prodre kroz taj zastor koji se obrazovao od zgusnutih isparavanja I svetskog rata jer, kako bi se moglo ići u nov rat sa haosom pojmova i potpunom neizvesnošću u pogledu uslova u kojima će se vojska boriti? Zar se sme sve staviti na kocku individualnih telenata i trenutne intuicije komandanta, a u duhu načela „*on s'engage partout et apres on voit*“? („Prvo se angažuj svuda, a zatim se odluči“).

Ne. Prošlo je Napoleonovo doba i operacije se odvijaju danas u suviše velikim razmerama, a osim toga se u rat, koji predstavlja suviše veliku mašinu da bi se mogao prema prilikama iz dana u dan prilagođavati različnim potrebama ulaže suviše veliki moralni i materijalni kapital.

Nije više dovoljno samo pozvati dobrovoljce ili prikupiti obveznike, podeliti im puške i zagrejati ih vatrom oduševljenja kao što je činjeno nekad u ratovima revolucije. Ratne pripreme zahtevaju danas čitave godine, a da bi se nešto celishodno pripremilo, neophodno je znati za šta i kako bi se trebalo pripremiti.

*
* *

Budući rat nagomilaće na bojištima mnoga i raznolika borbena sredstva i posegnuće tako duboko u privredna i politička pitanja, dosad nepoznata operativnim komandantima, da će komandovanje modernom vojskom zahtevati neuporedivo veće obrazovanje nego ranije.

Svi se sećamo predratnih oficira, obučenih u sjajne uniforme, za koje su knjiga i ratna oficirska torba predstavljale samo nužno

*) Moloh — božanstvo starih Feničana, Amonita i Maobita u kome su poštovali sunce i kome su prinosili decu na žrtvu. Ovo se ime često primenjuje u značenju nečega što zahteva velike i teške žrtve. — Prim. red.

zlo, neophodno za vojnu službu. Prvi svetski rat izbacio je jednom za svagda iz kasarni Evrope nakindurene oficire i blistave vojske. U njegovoj vatri istopilo se mnogo pojmova i tradicija. Tip pred-ratnog oficira, spremljenog isključivo za reprezentovanje i junaštvo, nestao je, a njegovo je mesto zauzeo oficir-starešina, koji mora biti ne samo najhrabriji u svojoj jedinici već i najpametniji.

Stoga se i danas stalno učimo. Počinjemo da učimo u podoficirskoj školi ili vojnoj akademiji, a zatim pohađamo pre dobijanja svakog višeg položaja, mnoge teorijske i praktične kurseve.

I tako mora biti, jer onaj ko želi da ne izostane za evolucijom moderne ratne veštine, *mora da uči sve dok želi da bude od koristi*, mora da ide uporedo sa tako brzom današnjom evolucijom vojne misli.

Da. Ali iz čega da se uči? Zar briljantna ratna veština pre I svet-skog rata nije danas u smešnoj suprotnosti sa neshvatljivom snagom i brzinom velikih motorizovanih grupacija, koje će navaliti čim otpočne rat i razliti se po zaraćenim zemljama kao potoci zapaljenog benzina, ništeći na putu sve i kovitlaući se u zaglušnoj buci bombi i velikih motora, u gustoj magli eksplozija i otrovnih gasova?

Da li postoje, da li mogu postojati ma kakvi zakoni koji bi upravljali borbom ovog talasa mehanizovanih oruđa što preplavljuju ne samo pogranične oblasti protivnika, već munjevito prodiru u dubinu njegove zemlje velikim masama aviona?

Nisu li danas ma kakvi naponi da se ovakav rat ukalupi u unapred predviđen način rukovođenja preuranjeni, s obzirom na nedostatak iskustva? Neće li to predstavljati proizvoljnu teoriju koja lebdi na krilima možda pogrešne uobrazilje?

Zar treba, dakle, da se bespomoćno zaustavimo pred zidom koji nam zaklanja tajne one ratne veštine što se sada stvara? Da li treba da čekamo dok budući rat ne napravi u njoj prolom i naglo nam prikaže novu sliku, kojom ćemo opet biti iznenađeni? Zar da se zadovoljimo samo gledanjem u zamršen znak pitanja, jedinu, nejasnu figuru koja se ocrtava na ovom sivom, neprozirnom zastoru? Hoćemo li imati čistu savest ako se zadovoljimo besplodnim, delimičnim diskusijama, ili pouzdanjem u moć intuicije, mada vrlo dobro znamo da je odavno prošlo doba improvizovanja rata, da je improvizacija, ovaj cenjeni dar komandanata, neophodan u momentu ratnih zapleta, ali da nikad ne može zameniti duboku pripremu za rat.

Ne. Nijedan oficir koji može da se nađe u budućem ratu ma na kakvom odgovornom operativnom položaju neće biti na visini zadatka ako za vreme mira ne učini veliki napor da se *umno naoruža* za nov, nepoznat rat. Na svakom koraku čekaće ga iznenađenje i prepadi i tada će biti dockan razmišljati o njima.

Treba im se suprostaviti. A zar se može odbiti ma kakav udarac, ako se ništa ne zna odakle i u kojem obliku on može doći?

Udarci u budućem ratu biće vrlo brzi, te ih stoga treba blagovremeno predvideti i pripremiti se, kako taktički tako i operativno, da se odbiju.

Na čemu se zasniva ovakva teorijska priprema za rat?

U oblast operativnih studija svakog oficira spadaju tri elementa:

- 1) praćenje aktuelnih pravaca vojne literature i štampe po pitanjima karaktera budućeg rata;
- 2) studiranje istorije ratova i dela vojnih klasika, u kojima se razmatraju operativna i strategijska pitanja;
- 3) sopstvena duboka razmišljanja koja moraju iz ovog opširnog materijala pronaći izvesne putokaze, prilagođene modernim zahtevima svetskog „ratnog tržišta“, a koji ne prelaze snagu i vojni kapacitet njegove zemlje.¹⁾

*

*

*

Osnovna je stvar u ovom umnom naporu da se potpuno rasvetli pitanje da li su stari ratni zakoni zaista već preživeli; ako, pak, nisu onda ukoliko se još može na njih osloniti i u kom će pravcu krenuti odstupanje od njih.

Ova knjiga teži da da odgovor na ova pitanja.

Razume se da pogledi izneti u njoj imaju isključivo karakter studije, čiji zaključci mogu u mnogim tačkama biti netačni, pa čak i sasvim pogrešni. Potpuno je jasno, ako razmatranja treba da se zasnivaju ne na određenim postavkama, već na hipotetičnim pretpostavkama, lako se može pogrešiti. Ko, uostalom, može imati pretenzije na neoborivo prosuđivanje o stvarima zasnovanim na individualnosti, kao što je operatika, u kojoj „ljudi nisu ništa, a čovek je sve“?

Operativna gledišta izložena u ovom delu zasnivaju se na proceni karaktera budućeg rata iznetoj u I delu ove knjige. Ona će prestati da budu aktuelna onog trenutka kada se predviđanja o budućem ratu pokažu pogrešnim ili zastarelim.

Ne radi se, uostalom, o formulisanju konkretnog mišljenja o nedokučivim stvarima. Dovoljno je ako misli prikupljene ovde budu pružale oficiru pomoć u obliku sažetog materijala za proučavanje operatike i odskočnu dasku za vlastite misli, koje mogu i treba da upute svakog na stvaranje sopstvenih pogleda, zasnovanih na dugom iskustvu i razmišljanjima.

Potrebno je starati se, ukoliko je to moguće, da se sačuva što veća nepristrasnost pri proceni suprotnih i preteranih individualnih pogleda, kojih danas ima tako mnogo. Raznolikost i ekstremnost gledišta razumljiva je, istina, u doba kad je sve kolebljivo i kad i evolucija ratne misli ide napred koracima od sedam milja.

Utvrđujući ovo nepristrasno, treba međutim napomenuti, naročito radi opomene mlađoj vojnoj generaciji, koja je uvek puna poleta, da koraci evolucije od sedam milja ne vode uvek dobrim

¹⁾ Naravno, sa ovim treba da računa pre svega politika zemlje i da popunjuje nedostatke svog ratnog potencijala jakim i realnim savezima.

pravcem. Treba biti oprezan kako u stvaranju tako i u primeni revolucionarnih zamisli u oblasti ratne veštine.

Sposoban i sugestivan ljudski razum često može daaturi ne samo čitavoj okolini već i čitavoj vojsci poglede koji do temelja podrivaju utvrđena načela i na neki ih način miniraju. Jedan od ovakvih revolucionara bio je, na primer, pred sam I svetski rat francuski pukovnik de Granmezona (Grandmaison), koji je uspeo da u celoj vojsci svoje zemlje stvori formalno psihozu slepog ofanzivnog raspoloženja. Bacil ovakve zanosne ideje neizmerno je zarazan. Svi se hipnotišu njenom „odvažnošću“ i ne smeju da je nazovu prosto lakomislenom, jer bi mogli ispasti u očima većine manje „odvažni“. Ideja pukovnika de Granmezona pala je na vrlo pogodno tle u viteška srca francuskih oficira sklonih oduševljenju i prožetih patriotizmom. Brzo je zahvatila skoro sve umove, a našla je odraza čak i u pravilima. Neki joj pisci čak pripisuju posredan uticaj na francusku operativnu doktrinu, koja je bila uneta u opšti ratni plan i upravljala odlukama operativnih komandanata prvih nedelja rata²⁾.

Talas ove ideje razlio se, nesumnjivo, kao poplava, osuđivao je smišljenost kao ispoljavanje malodušnosti i defetizma i punio glave čak i takvim paradoksima pukovnika de Granmezona kao što je čuveno načelo: „U ofanzivi nedostatak razuma predstavlja najbolje obezbeđenje“.

To je psihologija ubojice koji pokušava da presadi taktiku grupe siledžija, — koji kidišu „na slepo“, kao idealan recept za pobedu za sve stepene komandovanja, zaključeno sa vrhovnim komandantom.

Ne precenjujući obim uticaja pukovnika de Granmezona na formiranje psihe viših francuskih komandanata, ipak možemo utvrditi da je uticaj njegove ideje na vojsku bio zaista veliki i da ga je ta struja, naišavši na vojnika koji se lako oduševljavao i bio sklon požrtvovanju i junaštvu, gurnula odmah u besne, često nepromišljene napade, koji su koštali mnogo nepotrebno prolivene krvi i izazivali često neraspoloženje, pa čak i gubljenje poverenja u starešine.

Već prvi sukobi u pograničnim bitkama doneli su zbog togā mnogo teških razočarenja.

*
* *

Treba vrlo oprezno primati nove revolucionarne ideje, mnogobrojne posle I svetskog rata i toliko smeje u prolivanju tuđe krvi. Pomodne struje ne smeju da nam svetle u operativnim studijama kao varljive svetlosti. One će služiti samo za proveru i njih ćemo primenjivati da bismo se uverili jesu li stare istine, koje su utvrdile desetine vojskovođa i vojnih pisaca, još uvek aktuelne. Tako ćemo videti kako treba ove stare zakone danas shvatiti i primenjivati, da ne bismo izašli van stvarnosti tekućeg života.

²⁾ Pplk. dypl. Arciszewski, *Sztuka dowodzenia na zachodzie Europy* (Veština komandovanja u zapadnoj Evropi), str. 292.

DEO I

VEROVATAN KARAKTER BUDUĆEG RATA

— Ratna veština nije apstraktna nauka, koja ne zavisi od stvarnosti, kao muzika, a u većem stepenu i slikarstvo. Ona je realna veština vezana za život baš kao i arhitektura. Stoga ne možemo pristupiti razmatranju njene suštine, niti ispitivati njena načela, dok ne stvorimo svoje mišljenje o tome pod kakvim ćemo se uslovima njome služiti, kakvo će biti tle na kome ćemo je primenjivati, tj. čime i pod kojim ćemo se uslovima boriti.

Kakav će biti budući rat? Čime će raspolagati buduće vojskovođe i kakve će teškoće imati da savlađuju želeći da nametnu neprijatelju svoju volju?

To je pitanje na koje treba neophodno odgovoriti, pre no što se počne sa ispitivanjem ili određivanjem načela komandovanja. Dakle, ako želimo da proučavamo operativna načela u savremenoj svetlosti, moramo najpre da razmotrimo kakvi su bili uslovi rata u poslednje vreme, kakvi su danas i kakvi će verovatno biti u budućnosti.

Još su sveža sećanja na veliki I svetski rat. On je uvukao u borbu većinu evropskih vojski, a pored toga doveo na bojišta mnogobrojne trupe skoro iz celog sveta. Milioni vojnika pristupili su generalnoj probi snaga, nekoliko naroda navuklo je na sebe ne samo ogromnu mržnju naroda i država, ne samo sva moguća sredstva borbe, već i materijalne rezerve celog sveta. Nikad, od najranije istorije nije bilo rata tako velikih razmera.

Neko je proračunao: kad bi se u jedan voz natovarila, sva municija potrošena za vreme I svetskog rata njegova bi lokomotiva bila u Brislu, a poslednji vagon u Carigradu. Drugi ljubitelj statistike i matematike izračunao je da bi novac utrošen za I svetski rat bio dovoljan da se svakom stanovniku Evrope od Atlantika pa do Urala kupi luksuzna vila sa baštom. Činjenica je: da je čitava Napoleonova Velika armija bila potpuno uništena odmah posle prelaska preko Njemena, to bi bio jedva deseti deo leševa poginulih u I svetskom ratu.

Izgledalo je da je ovako velika, dugotrajna i svestrana proba snaga trebalo da za sobom ostavi, za desetine godina, ustaljene obrasce o tome kako treba voditi rat.

Međutim to tako nije, a izgleda da tako neće ni biti.

Zašto?

Ima dosta uzroka koji utiču na to. Pokušaćemo da ih ispitamo.

I. PRVI SVETSKI RAT

Prvi svetki rat je ostavio u sećanjima svakog čoveka sliku strahovitog zla. Ko se njega seti odmah mu izlaze predi oči veliki pusti predeli Šampanje i Flandrije, potpuno deformisani i preorani topovskim zrnima. Sačuvani, pogde u Francuskoj, delovi bojišta pružaju nezaboravnu sliku. Krećna zemlja, izbušena granatama kao bojinjavo lice, još i danas ostavlja utisak neverovatnog pustošenja, koje podseća na snimke meseca. Hiljade levkova, više puta zasipane eksplozijama zrna koja su pogađala u isto mesto, prekrivalo je svaki metar površine. Na ovim bojištima ne samo što se nije sačuvalo ni jedno drvo već ni jedno betonsko sklonište nije ostalo čitavo. Ovde-onda štrči iz zemlje komad bodljikave žice, leži zardala kutija od konzerve, razbijen šlem ili slomljena puška. To su jedini tragovi da su se tu borili živi ljudi, da su na ovom groblju, na kome je čak i svaki kamen bio smrvljen u prah, morali da leže vojnici i da na njemu, provode čitave godine.

Dolazila je sveža divizija, primala ovakav odsek i za nekoliko dana od nje su ostajali krvavi dronjci i nekoliko desetina živih, ali upola ludih preostalih vojnika¹⁾.

Odmah je uvođena nova jedinica koja je ubrzo ginula skoro bez traga, jer su eksplozije ukopavale duboko u zemlju čak i tela ubijenih ili ih komadale u vazduhu.

„Sećam se kako mi je maršal Peten (Pétain) pokazivao okrvavljene bregove kod Verdona i govorio da skoro milion ljudi leži na ovim bojištima preoranim granatama! Milion ljudi je nestalo bez traga, tako da danas kosti oba neprijatelja leže međusobno pomešane i ni najbliži srodnici ne mogu da ih razlikuju! Tako ogromne hekatombe zato da bi se oživeo pokret, dok je on ležao pobeđen u tmurnim rovovima!“²⁾

Takav je tip pozicijskog rata na najžešćim odsecima. Na drugim, mirnijim, bilo je bolje, jer se nije pokušalo čak ni sa preduzimanjem prividnog pokreta. Duboki nizovi betonskih skloništa stajali su relativno mirno iza širokih pojaseva bodljikave žice i polako se odo-maćivali. Sa svih strana su u njih dovoženi građevinski materijal, municija, namirnice, nameštani su poljski kreveti, sprovedeno električno osvetljenje, uvođeni vodovodi, kantine, pa čak i bioskopi za vojnike. Polako zazidana u betonu pod zemljom, divizija je dobijala izgled žive podzemne varošice. I ova je idila trajala često mesecima, dok neprijatelj — neprestano tražeći proboj fronta koji bi mu omogućio brzo rešenje rata na otvorenom polju — nije skrenuo pažnju na tu stranu.

¹⁾ Vrlo interesantan i realističan opis borbi ovog tipa nalazimo u knjizi potporučnika Ernesta Jungera pod naslovom *Im Stahlgewittern* (poljski prevod generalštabnog potpukovnika Galadika pod naslovom *Książe piechoty — Knez pešadije*), W. I. N. O. Warszawa, 1935).

²⁾ Marsz. Piłsudski, *Rok 1920 (Pisma — mowy — rozkazy)*, izd. I.B.N.H.P., Warszawa, 1931. tom VII, str. 254.

Uznemiravajući znaci neprijateljske aktivnosti obično su se obistinjavali. Artiljerijske pripreme, koje su često trajale i po 14 dana i u kojima je uzimalo učešće po 100—120 i više oruđa na kilometar fronta, pretvarale su u prah i pepeo najjače i najdublje zabetoniranu varošicu. Činjenica je da su dve baterije topova 75 mm ispalile u junu 1916. kod Verdona 45 000 metaka za tri dana.

U napadu kod La Malmezona (oktobar 1917) dejstvovalo je prosečno na kilometar fronta po 186 oruđa, pri čemu je utrošeno u toku 6 dana 100 miliona kilograma artiljerijske municije, odnosno 300 vozova (po 30 vagona) municije samo za artiljeriju³). Ne treba se čuditi kad je posle ovakvih priprema pešadija krenula najzad na juriš, tamo gde je doskora vrio živ, dosta udoban podzemni život čitavog ljudskog mravinjaka, nisu se mogli naći ni leševi⁴).

To je materijalni rat — „Ermattungskrieg“.

„Artiljerija osvaja zemljište, pešadija ga samo poseda“. Bezobzirno načelo pretvaranja protivnika u prah eksplozijama miliona zrna, načelo isklesavanja pobede automatskim maljem, kap po kap, istislo je već u jesen 1914. godine i poslednje tragove francuskih sanjarenja o „offensive foudroyante“ („munjevita ofanziva“) i nemačkog marša na Pariz.

Obe su strane zadržane četiri godine u ukočenom rovovskom ratu i osuđene na lagano uzajamno proždiranje bedom i uništavanjem ne samo trupa već i svih pokrajina koje su učestvovala u izdržavanju ove nakazne „mašine za mlevenje mesa“.

Tako je izgledao I svetski rat na zapadnom frontu koji je za njega najkarakterističniji. Na drugim je bilo slično, samo s tom razlikom što su rovovi izgledali utoliko siromašniji ukoliko je siromašnija bila pozadina fronta. Mesto betonskih skloništa snabdevenih pećima osvetljenjem i umivaonicama, pa čak i kupatilima i ogledalima, kopani su u pesku obični rovovi, obloženi drvetom, u kojima su stotine hiljada bednika živeli leti i zimi, promrzle, gladne i vašljive, masakrirane artiljerijskim zrnima. Umesto dvadesetak redova rovova bilo ih je tri ili jedan. Mesto puka pešadije i 50 topova, koliko je bilo prosečno na jednom kilometru fronta na Zapadu, na drugim frontovima borili su se na tolikom odseku bataljon ili četa, potpomognuti jednom baterijom artiljerije.

Sem ovih materijalnih razlika karakter rata je u taktičkom i operativnom smislu bio svuda sličan, samo što su slabiji istočni frontovi češće probijani. Onda se odstupalo nekoliko desetina kilometara na „planski pripremljene položaje“ i Moloh rovovskog rata ponovo je počinjao da siše i poslednje sokove iz izmučenih naroda. To je činio polako, bez žurbe.

³) Gen. Herr, *Artyleria* (poljski prevod generalštabnog majora Onaceviča), W.I.N.W., Warszawa, 1926.

⁴) Tek su drugi i treći prihvatni odbrambeni položaji zadržavali protivnika, usled čega su, uostalom, ova masakriranja bila besplodna. Kod La Malmezona, na primer, išlo se napred jedva 6 km.

Najzad, privredno slabiji organizmi nisu izdržali. Ruska revolucija načinila je prvi prolom i već je izgledalo da će pretegnuti sreća na nemačku stranu. Ali je američanska protivteža, pre svega u materijalnom pogledu, ulila sveže snage u francuske i engleske robove. I onda su centralne države, iscrpene moralno i privredno do krajnjih granica, počele da otpadaju jedna za drugom. Prva je kapitulirala Bugarska, zatim Turska, Austrija se doslovno raspala kao bedom rastočen organizam, a nemačka je vojna moć, koja se držala ostacima gvozdenih snage i zasluživala divljenje, razneta iznutra spartakovskom revolucijom, što je, uostalom, samo ubrzalo njen ionako već blizak kraj.

Pobeda! Ali po koju cenu? Da li su dobici pobedilaca pokrili makar i u najmanjem procentu njihove ogromne gubitke?

II. ZAPAZANJA IZ I SVETSKOG RATA

Entuzijazam u iscrpenoj Francuskoj bio je ipak ogroman po završetku rata. Ko je živio četiri duge godine u groznici, mučen tako strašnom moralnom patnjom i tolikim gubitkom krvi, morao je s oduševljenjem da pozdravi trenutak kada je nestalo ratne more. I ovo je oduševljenje prešlo na sve saveznike. Francuska, koja je na strani saveznika podnela glavni teret rata i ispoljila u njemu toliko veličanstvenog patriotizma i junaštva, zaslužno se našla u punoj pobedničkoj slavi.

Pobeda ima tu osobinu da često usađuje slepu veru u sredstva kojima je postignuta.

Zato se ne treba čuditi što se slika četvorogodišnjeg rovovskog rata, zajedno sa metodima borbe koje su u njemu primenjivane, ozbiljno odrazila na posleratne doktrine, i to u svima evropskim državama, kako pobedničkim tako i poraženim. Karakteristično je da je u operatiku, koja je u ovom ratu došla tako malo do izražaja, izgubljeno poverenje. Malo se njome bavilo, pošto se nije verovalo u mogućnost primene operativnog manevra u njegovim ranijim klasičnim formama.

Izgubljena je vera u mogućnost pokreta, izgubljena je vera u to da se ratni sukob morao rešiti onim činocima koji su ratove pretvarali u narodne epopeje, tj. junaštvom i veštinom. Pri kraju I svetskog rata i posle njegovog završetka usadilo se u Evropi ubeđenje, koje se, ustalom, i danas održava kod mnogih, da rat predstavlja samo skupni napor čitavih naroda u borbi svim sredstvima i da u ovakvom sukobu može da pobedi samo matematički zbir korisnih materijalnih mogućnosti, potpomognut do krajnjih granica napetom moralnom otpornošću odgovarajuće zemlje; tupom otpornošću, koja nema ničeg zajedničkog sa entuzijazmom, jer samo ona može da izdrži čitave godine bede i patnji.

Operativna veština nije više pretresana, niti se o njoj diskutovalo. Sva se pažnja koncentrisala na taktiku, u kojoj su glavno mesto

zauzimali solidna odbrana utvrđenih položaja i uski napadi, potpomognuti kišom artiljerijskih zrna. Ovi su napadi bili protkani takvom oprežnošću i pripremani sa matematički tačno proračunatom količinom materijalnih sredstava da se pojam rata u tom periodu potpuno udaljio od veštine. On se pre približio naročitoj vrsti krvave industrijske kalkulacije, koja je matematički pretvarala zamišljene ciljeve u tonažu municije i materijala¹⁾.

Koliko je to odstupanje od osnovnih načela ratne veštine!

Milioni poginulih u I svetskom ratu i neverovatan porast efikasnosti i jačine vatre predstavljaju i suviše razumljiv uzrok ovog poremećaja pojmova. Ali je ovaj poremećaj zapao u krajnost koja je suprotna vatrenim predratnim idejama kao što je bila doktrina pukovnika de Granmezona. Ovo je još jedan dokaz da svaka preteranost izaziva razočaranje, a svako razočaranje izaziva opet reakciju potpuno suprotnu onoj koja je pre toga veštački uzdignuta na nivo simbola vere, do značaja nekog čudotvornog sredstva za savlađivanje svih teškoća.

Gubitak vere u ratnu veštinu i rađanje nepobitnog poštovanja snage materijalnih sredstava — to je obeležje raspoloženja koja su se pojavila odmah posle rata u vojnoj literaturi i u evropskim ratnim doktrinama Zapada. Ovaj je „materijalizam“ bio prvih godina posle rata tako jak da je imao sve osobine krajnosti, ali kako nijedna krajnost nije ubedljiva, brzo se počelo sumnjati u njenu opravdanost ovih shvatanja.

III. REAKCIJA

Reakcija protiv doktrine rovovskog rata došla je vrlo brzo. Nemačka, kojoj je versajski mir oduzeo mogućnost stvaranja narodne vojske i primorao je da izdržava malobrojnu profesionalnu vojsku lišenu rezervi, odmah je došla do saznanja da je ovakvo stanje lišava svih izgleda u ratu masa kao što je bio rat na zapadnom frontu. Pošto se čak ni socijalistička Nemačka*) nije odrekla prava na teritoriju izgublenu u prošlosti i nikad nije mislila da se pomiri sa ograničenim — usled I svetskog rata — političkim i privrednim mogućnostima, počela je tražiti načina da stekne slobodu pokreta, videći ga pre svega u preporodu vojne snage.

Pre no što je nastupio čas otvorenog odbacivanja vojnih ograničenja versajskog mira objavljivanjem opšte vojne obaveze, težilo se da se nedostatak rezervi zameni stvaranjem organizacija predvojničke obuke, potpomaganih od države. Ipak se znalo da je to polu-mera koja nikad neće dati potpuno pripremljene mase, a svakako ih neće dati na vreme posle izbijanja rata. U očekivanju pogodnog tre-

¹⁾ Ovakvi pogledi iznosili su se još u knjizi francuskog generala Manžena (Mangin) pod naslovom *L'armée moderne* koja se pojavila manje-više istovremeno sa ovom knjigom, tj. pred sam II svetski rat.

*) Misli se na Nemačku neposredno posle I svetskog rata. Prim. red.

nutka za stvaranje velike vojske pokušalo se sa stvaranjem takvih operativnih načela koja bi mogla pružiti izgled na pobedu i malo ali odličnoj kadrovskoj vojsci.

Ostvarenja ovih težnji prihvatio se, kao što je poznato, general fon Sekt (von Seeckt), ondašnji ministar Rajhsvera. On je nabacio ideju da se traži rešenje rata u udaru malom, ali odličnom vojskom, koja bi gotovo odmah posle objave rata prodrla u neprijateljsku zemlju i formalno raznela njene vojne pripreme, prinuđujući je odmah na kapitulaciju.¹⁾

To nije bila nova ideja. Švedski kraljevi Gustav Adolf i Karlo XII preleteli su ogromne prostore današnje Nemačke i Poljske na čelu vrlo malih, ali odabranih, odlično opremljenih vojski, vezanih grozdenom disciplinom, i razbijali pomoću ovih svaki otpor brojno jačih, ali kvalitativno slabijih vojski. Klauzevic, koji je bio odlučan pristalica i pobornik postizavanja makar i lokalne nadmoćnosti u bici²⁾, priznaje, međutim, da se ona može zameniti ekonomijom snaga i umerenošću u postavljanju ciljeva, što je tako karakteristično kod Fridriha Velikog, ili sjajnim kvalitetom vojske Aleksandra Makedonskog, koji je na čelu male vojske „pretvarao u ruševine trule zgrade azijskih država“³⁾.

Dakle, ideja generala fon Sekta nije bila nova, a njen postanak treba pripisati želji da se pronađu najbolje operativne mogućnosti za brojno ograničenu nemačku vojsku.

Težnje da se prekine sa poukama iz I svetskog rata pojavile su se istovremeno ne samo u Nemačkoj već i u nizu drugih država, a pre svega u Engleskoj i Italiji, mada je geneza ovih poduhvata bila drukčija nego u Nemačkoj.

Glavni je uzrok bila želja da se po svaku cenu izbegne onaj tip rata koji je bacio pobeđene i pobedioce u beskrajne fizičke i moralne patnje i izazvao najdublje društvene potrebe, privredni slom većine stanovništva, gubljenje etike i opštu moralnu dekadenciju.

Da se setimo kako je izgledala Evropa odmah posle I svetskog rata.

Privredno rasulo svih država koje su učestvovala u ratu bilo je opšte. U mnogim je zemljama prosto vladala oskudica, ako ne u hrani, a ono u drugim najobičnijim sredstvima za svakodnevni život. Valuta, sem engleske, bila je svuda devalvirana, na privrednim tržištima vladala je prosto neverovatna spekulacija, koja je iskorišćavala ljudsku bedu bez i najmanjih skrupula.

Svi osnovi državne, spoljne, trgovačke i porodične etike, koji su izgledali nepokolebljivi, bili su oboreni ili u najmanju ruku ozbiljno poljuljani.

¹⁾ Gen von Seeckt, *O vojsku i wojnie przyszlosci*, „Szaniec“, br. 8/1928.

²⁾ Clausewitz, *Vom Kriege*, B. Behrs Verlag, Berlin-Leipzig, 1915, knj. V, odeljak 3. i 4.

³⁾ Gen. Wladyslaw Sikorski, *Przyszla wojna* (Budući rat). Biblioteka Prawniczej, Warszawa, 1934, str. 94.

Milioni ljudi su izginuli, isto toliko raznih invalida opteretilo je savest i budžet obe strane, a generacije rođene u doba ratne i posle-ratne bede ugrožavale su fizički i moralni razvoj budućeg društva.

A materijalni gubici? Ko je bio u stanju da pokrije astronomski visoku cenu upotrebljenog materijala i razaranja velikog rata — kad je vrednost samo municije ispaljane u Evropi u toku jednog dana iznosila nekoliko milijardi franaka?

Niko. Čitavo čovečanstvo nadoknađuje to još i danas po ceni opšteg osiromašenja i privrednih kriza, a zaostaci su još veliki.

Ukratko rečeno, bilans modernog rata, ovakvog kao što je bio I svetski, bio je strašan čak i za pobedioce. Savesti su se već pokrenule protiv rata. Pokušalo se odmah sa stvaranjem međunarodnog zbornika zakona i međunarodne institucije za posredovanje koja bi onemogućila izbijanje daljih ratova. Stvorena je Liga naroda. Ali pošto joj praktično nisu bila data nikakva sredstva neposredne egzekutive, nije se verovalo skoro od samog početka u njenu efikasnost. Stoga su se vojni stručnjaci naprezali da bar ublaže formu rata, tražeći u tom cilju drugi, brz, tj. u posledicama manje grozan način rešavanja ratnih sukoba.

IV. OŽIVLJAVANJE NAČELA POKRETA

Još prvih godina posle rata ukazivano je u vojnoj literaturi da se pozicijski, to jest tako dugotrajan i skup karakter I svetskog rata nije pojavio sam od sebe kao neizbežna nužnost, već je nastao (pored drugih uzroka) kao prirodna posledica grešaka operativnog manevra u početku rata. Počelo se dokazivati kako se rat mogao rešiti u toku nekoliko meseci da je nemački manevar obezbedio svom desnom krilu mogućnost dubljeg zahvata. Ovo krilo nije u odlučnom trenutku na Marni ničim više podsećalo na onu neodbranjivu, brzu i snažnu pesnicu, o kojoj je maštao Šliften. Oslabljena i odvojena armija krajnjeg desnog krila još je išla napred, ali je njena snaga već bila nedovoljna, što je dalo povoda predstavniku vrhovne komande potpukovniku Henču (Hentsch) na izda čuvenu zapovest o prekidu ofanzive i odstupanju ove armije. Plan zasnovan na mu-njevitom razvoju manevra, na izvršenju pravog „bond du panthère“ (panterski skok) — podbacio je.

Obe su se strane zaustavile zaduvane i, pošto su izgubile nadu na brzo rešenje, činile su, istina, još slabe pokušaje obuhvata (trka ka moru), ali su se zatim ukopale i četiri godine ukočile u mestu. Manevar je izgubio snagu i zamah, a od tog momenta nečuvena jačina moderne vatre naterala je vojske obe strane da se smesta ukopaju. Nesumnjivo je da je masovna opšta upotreba — u modernoj vojsci — brzometnih i teških oruđa, a pre svega mitraljeza pružila braniocu tako veliku snagu za stvaranje nesavladljivog polja smrti da ako napadač ne uspe odmah pa prodre u vatrenu prepreku, prekid u borbi od nekoliko sati nateruje ga da se ukopa u zemlju, iz koje mu

je teško izići za ponovni napad. Jedan od osnovnih uzroka stabilizacije jeste, ili je bar do sada bio, što je nesumnjivo preteгла моć борбених средстава u korist ukopane одбране, a na штету борбе која се одиграла на површини земље. Ovo доводи до toga да се свуда где напад нема збијене пробоне снаге (на пример, данас*) u Шпанији, где ниједна страна не може или нема од чега да прикупи брзу и збијену снагу) брзо ствара стабилизација, која је spoјена са замiraњем покрета и претвара се полако u ватрени двобој.

Године 1914. такође је нестало ове збијене снаге, способне да преухвати стабилизацију, неизбежну u уједначеном ватреном двобоју. Немачки је маневар подбацио, јер је изгубио снагу, разблажио се пре постигнућа одлучног успеха.

Опште је познато зашто се то десило, чему треба приписати слабост крила које је имало да доведе до одлуке и његову неспособност за даљи покрет.

Низ немаčkih писаца, стављајући се u одбрану умрлог творца немаčkog ратног плана фон Шлифена, доказује u својим делима да је прави узрок неуспеха маневра, а затим позицијског слабљења и губитка рата, било малодушно изopaчење Шлифеновог плана од стране његовог наследника генерала Молткеа⁴). Нећемо овде да понављамо њихове познате аргументе. Доволjno је сетити се да је генералу Молткеу пребацивана као основна грешка што је, u жељи да избегне евентуалну опасност од upада Француза u јужну Немачку, — ослабио десно крило немаčkih армија, које је имало да одлучи борбу, u корист другостепених оперативних групација, односно центра и јужног крила.

Грешке генерала Молткеа на штету економије снага несумњиве су. Стога је он поднео све моралне последице које подноси врховни командант за изгубљен рат. Да ли су се са чисто људског гледишта ове грешке могле лако избећи, да ли би немачки маневар заиста дао одлучујући резултат да ове грешке нису учињене, то је већ друга ствар која се не може пресудити а posteriori⁵). Много је чинилаца, који нису зависили од генерала Молткеа, допринело овом неуспеху, а пре свега политичка припрема рата, u којој је Немачка несумњиво исполјила сувише безобзирности, не водећи довољно рачуна о захтевима умешне и ефикасне дипломатије. То је окренуло против ње и њених слабих савезника сувише велики број јаких противника, те је брзо савладавање ових противника представљало неизмерно теšku ствар⁶).

*) Књига је писана за време рата u Шпанији. — Прим прев.

⁴) Groener, *Das Testament des Grafen Schlieffen*, (Mittler u. Sohn, Berlin, 1927) i *Der Feldherr wieder Willen*, (Mittler, Berlin, 1931). Mueller-Brandenburg, *Vom Schlieffen bis zum Ludendorff*, (Leipzig, b. r. E., Oldenburg); Foerster, *La strategie allemande*, Payot, Pariz, 1929, превод са немаčkog итд.

⁵) Ген. Ludendorff је све до краја бранио концепције ген. Молткеа, мотивишући на доста убедљив начин користи које је пружало јако лево крило.

⁶) *Немачке свирепости u II светском рату и њихова глупа, brutalна политика према европским народима u годинама 1936—1945, представљале су понављање ове кардиналне грешке. Стална неспособност и неспретност немаčke спољне политике достигла је овде свој запанјујући врhunac.*

U svakom slučaju činjenica je da je ova kritika koja se razvila oko plana početne nemačke ofanzive omogućila da se ponovo uoče i procene prednosti operativnog manevra, koji je još onda imao velike mogućnosti, a u koje se docnije potpuno izgubilo poverenje. Ne računajući uspomene iz manevarskih bitki na istočnom frontu, koje su donele najveće nemačke pobeде kod Tanenberga, na Mazurskim jezerima i kod Loda⁷⁾, u toj se polemici tvrdilo, ne bez razloga, da se i čitav I svetski rat mogao odigrati relativno brzo i uštedeti čovečanstvu grozne gubitke.

Prilike za upotrebu smelih i odlično planiranih operativnih manevara nisu bile u početku rata iskorišćene sa obe strane. Stoga se oslabljena snaga manevra istopila u smrtonosnoj vatri, posle čega je mašina za mlevenje mesa uzela u svoje ruke vođenje spora zaraćenih strana i zamenila ratnu veštinu, pomoću koje su se dotada odlučivali ratovi.

To je moralo da izazove reakciju i tako se i desilo. Naime, već u trenutku kada se na zapadu Evrope gasila krvava jara pozicijskog rata traženi su novi putevi, a na njenom se istoku razbuktavao nov rat, u kome je operativni manevr, pošto je naišao na povoljne uslove, ponovo povratio sva svoja prava.

V. POLJSKO-SOVJETSKI RAT 1918—1920.

Oživljavanje pokreta nije nastupilo ni u ovom ratu odjednom. Manevr, za četiri godine uteran u zagušljiva skloništa betonskih rovova i njima uvezan sav kao mumija, nije mogao ponovo tako brzo da osvoji elastičnost uma komandanata, koji su preživeli I svetski rat, i nije mogao odmah da razvije svoja krila.

Maršal Pilsudski, vrhovni komandant u ratu 1918—1920. godine, ovako piše o psihologiji ondašnjih komandanata i trupa, koji su četiri godine privikavani na pozicijski rat⁸⁾.

„U ovom se višegodišnjem ratu za rovove formirala kod vojnika i komandanata naročita psihologija koja je bila najpre vezana sa takvim vojnim građevinarstvom specijalnog karaktera, koje troši ogromne količine građevinskog materijala, a kasnije i sa mehanizovanjem ogromnog dela borbenih radnji, kako se to uvek dešava kod nagonilavanja velikog broja ljudi u tesnom zajedničkom životu i radu zbog ostvarenja istog cilja. Onda se borilo sa najvećim naprezanjem za osvajanje delića rovovskog lavirinta, pobedom se nazivao prelazak pola kilometra ove nove, do tada nepoznate prepreke. Ova se pobeда plaćala velikim gubicima u ljudstvu i još većim u dragocenom ratnom materijalu. I baš tada u ovakvoj rovovskoj vojni, koja je

⁷⁾ Ova poslednja, opravdano osporena kao taktička i čak operativna pobeда, predstavljala je neosporan strateški uspeh i imala ogroman moralni značaj.

⁸⁾ Marszałek Pilsudski, *Pisma — mowy — rozkazy*, tom VII, str. 103. i dalje.

toliko ograničila pokret i manevar, strategija je počela da postavlja borbi skromnije ciljeve nego ranije, a „uspostavljanje prethodne situacije“ označavalo je povraćaj rovova, koje je neprijatelj bio zauzeo, kao povraćaj izgubljenog blaga.

Izgledalo je da nestaje rata u ranijem značenju ove reči i dugo su svi pokušaji i naponi najsajnijih umova da strategiji ponovo vrata trijumf ranije pobjedonosnosti izgledali besplodni. Veliki vojskovođa u carstvu rata, koji je nekad oborio strategiju frontalne bitke i neosvojivih položaja svojim ogromnim genijem, veliki Napoleon, morao je često da se prevrće u grobu, misleći o propasti svojih pouka i o tome kako su mu sjajna dela pala u zaborav. Dok je ponosno govorio da je mnoge ratove dobio nogama vojnika, njihovim pokretom i munjevitim manevrom, u ovom slučaju rat se očigledno izrođavao i degenerisao u besplodne napore svih zanata i industrija, napreznje svih ruku za podmirenje ogromnih potreba u materijalu neophodnom za vođenje ovakve vrste takmičenja. Slom protivničke volje očekivao se od malaksalosti usled neprestanog ubijanja ljudi i cedenja snaga industrije i zanatstva.

— Dakle, glavno načelo rovovske vojne predstavlja stvaranje tako jake prepreke neprijateljskom pokretu da je on moguć samo uz ogroman utrošak snaga i ljudskih života kao i ratnog materijala, a svaki pokušaj ovoga pokreta mora se kažnjavati baš takvim gubicima i boj kao da postoji samo zato da bi ubedio protivnika, koji je imao hrabrost da napadne, da su svi njegovi pokušaji uzaludni. Tek na taj način rov sa čitavim svojim komplikovanim tehničkim uređenjima i promenom koju je izazvao u dušama vojnika i njihovih starešina postaje deo ratne strategije, napustivši taktičke nizine.

Kad pokušavam da analiziram poljsko-sovjetski rat sa gledišta rovovske vojne, uvek susrećem, kako u svojim sećanjima tako i u dokumentima, unutrašnja trenja u našoj vojsci baš u tom smislu.“

„Pošto su bili pod jakim utiskom tek završenog rata u Evropi, ljudi su na žalost suviše često želeli da u mojim pokušajima uvođenja u naš rat metoda pokreta i manevra vide nerazvijenost strategijske misli, koja odstupa od lepote i moći doskorašnjeg gospodara strategije — masnog i zadržiglog rova. Rov je baš kod nas mogao da bude vrlo mršav i jadan. Nije se mogao hraniti ni pomoću industrije koju nismo imali da bi stekao potrebnu strategijsku debljinu, ni dovoljnim brojem ljudstva da bi se popunio i održavao u odgovarajućoj debljini i značenju. Do godine 1920. moj uticaj je pretežao utoliko što se rov vraćao u odgovarajuću oblast, oblast taktike i metoda boja, a stalne pobjede koje smo odnosili izgleda da su potvrđivale opravdanost moga gledišta. Rov je, međutim, protiv volje silazio sa prestola. Svetio se, tražio je revanš, ostavljajući na svome mestu nerazdvojnog svog brata — neprekidni front, koji se svađao u stalnom nesporazumu sa pokretom i manevrom, koje sam uveo. Svetio se — ostavljao je pored mene, a naročito iza leđa, sleganje ramenima, nezadovoljna šaputanja i tihe, bolne žalbe na zastarele detinjastoromantične strategijske zamisli vrhovnog komandanta.“

Maršal Pilsudski, kao što vidimo, kratko i ubedljivo ocrtava psihozu rova, koja je u I svetskom ratu tako sugestivno uticala na vojnička shvatanja. Ova je psihoza koštala poljsku vojsku u ovom ratu dosta krvi i dosta moralnih gubitaka, a oslobođenje od nje, kao i svako oslobođenje od teške bolesti, nije prošlo bez kriza, koje su pretile gubitkom tek stečene slobode. Kada se čitaju istorijski izvori ovoga rata, jasno se vidi kako je mnogo čak i visokih poljskih komandanata skoro posumnjalo u mogućnost spasa u ovom ratu jer nisu bili u mogućnosti da izgrade gustu mrežu rovova, da ih posednu ljudstvom, kao i da ih dovoljno tehnički opreme.

Ova su raspoloženja, međutim, naišla kod vrhovnog komandanta na potpuno nepopustljiv stav. Jaka volja i želja za pobedom onim sredstvima koja su onda bila na raspolaganju, u prilikama koje su onda postojale i operativnim načelima koja su vladala vekovima u uslovima manevarskog rata, uspele su da savladaju ne samo protivnika, već i psihozu sopstvenih komandanata i trupa, koja je već izgledala neizlečiva.

Pokret je dobio svoja prava. Čak ih je stekao više nego što je predviđao maršal Pilsudski. Protivnik Poljske, Sovjetska armija, uvela je na bojište jedan od elemenata pokreta, koji je već izgledao zauvek povučen iz kompleta ratnih rekvizita. Na ravninama juga Sovjetskog Saveza stvorila se konjička armija Buđonija, i, pošto se obračunala sa belim trupama kontrarevolucije, krenula je u pravcu poljskog vojišta, da bi i ovde izmerila vrednost svoje pokretljivosti, probila sasređenim napadom poljski front i krenula u njegovu pozadinu. Ovaj nov (a tako star) element pokreta snažno je uzdrmao ratnu sudbinu i umalo što nije srušio ravnotežu snaga, koju je sa tolikim naporom pokušala da održi tek preporođena Poljska. Da nije bilo nesporazuma između vrhovne crvene komande i komandanta konjičke armije, do kojih je došlo u leto 1920, ko zna ne bi li sveže uveden element pokreta mogao odlučiti o sudbini pobede u korist Crvene armije, bilo parališući poljski ofanzivni manevar od Vjepša, bilo primoravajući poljskog vrhovnog komandanta na drugi, manje efikasan manevar⁹⁾.

Glavni adut elementa pokreta, a to znači i manevra, predstavlja mogućnost da se stvori takva snaga kakvoj se neprijatelj ne nada, tamo gde je ne očekuje. To je iznenađenje.

Snaga konjičke armije i efikasnost njenog dejstva predstavljale su za poljsku vojsku, nespremnu za to, nesumnjivo iznenađenje i maršal Pilsudski se ne ustručava da i sam to prizna.¹⁰⁾

„Približavala nam se konjica Buđonija. O njenom približivanju imao sam relativno tačne i iscrpne izveštaje. Ona se kretala dugim maršem negde od Rostova na Donu; u sastavu je imala četiri divizije,

⁹⁾ Na primer, na udar „iz središnjeg položaja“, od Varšave, na koji je izvesno vreme mislio maršal Pilsudski.

¹⁰⁾ Marszałek Pilsudski, *Pisma — mowy — rozkazy*, tom VII, str. 53. i 57.

ali što se tiče njihovog brojnog stanja, svi su mi podaci izgledali suviše preterani. Kao što sam već pomenuo, ja sam omalovažavao značaj ovog novog protivnika.

Konjica, kao što je poznato, u shvatanjima čak i od pre 1914. godine, padala je sve niže kao faktor u ratu. Njoj su namenjivane pomoćne uloge, kao izviđanja ili zaštita krila i nisu joj nikad dodeljivani samostalni odlučujući zadaci. Uporedo sa razvojem vatrene sile za vreme divovskih ratnih sukoba u Evropi uloga konjice spala je upravo na nulu. Konji su predavani artiljeriji, a konjanici su žurno obučavani za pešake. Izgledalo mi je, dakle, prosto nemoguće da koliko-toliko naoružana pešadija, sa dodatkom mitraljeza i artiljerije, ne bi izišla na kraj s konjicom pomoću vatre. Imao sam uostalom i lične uspomene, kad je godine 1916. moja brigada legionara, koja je bila skoro izolovana na frontu, već probijenom oko mene, bila napadnuta od brojne ruske konjice na ravninama kod Kostjuhnivke i Volčeka. Skoro bez artiljerije, jer je dejstvovala samo jedna baterija, za dvadesetinu minuta vatra pešadije i mitraljeza prosto je zbrisala juriš konjice, koja je htela da nam omete mirno povlačenje. Nisam mogao ni da zamislim u ono doba da bi se moglo desiti ono čega sam docnije bio svedok.“

Ruska konjica, koja je jurišala kod Volčeka i Kostjuhnivke, takođe je bila zaražena bacilima rovovske psihe, rovovskog rata, jer, mada je pošla na juriš, ipak je pokušavala da reši borbu brutalnim, frontalnim udarom na mitraljeze i topove. Stoga ju je vatra pešadije i slabe artiljerije zbrisala u roku od dvadesetak minuta.

Konjica Buđonija bila je već slobodna od ovih bacila te je, naišavši na povoljne prilike (široke frontove i slabu otpornost ondašnje poljske pešadije), pribegla manevru i, dejstvujući čas lošije čas bolje, uspela ipak ne samo da odmah upadne na već za konjicu zatvorene — kako je izgledalo — stranice istorije nego je postala i opasna.

Razume se, ako hoćemo da objektivno procenimo značaj i vrednost ovog vaskrslog elementa pokreta, ne možemo prećutati činjenicu da su kordonska taktika poljske pešadije, njeno slabo brojno stanje i slaba obučenost, kao i spojena sa svim ovim prekomerna osetljivost na obuhvat — predstavljali vanredno pogodno tle na kojem su prednosti konjičkog manevra našle najbolje uslove za iskorišćavanje brzine i snage.

S druge, pak, strane, treba imati u vidu da je i konjica Buđonija bila daleko od onog stanja kojim treba da se odlikuje moderna konjica. Njenim je komandantima nedostajalo osnovno operativno znanje, usled čega su pravili greške koje se obično ne dešavaju, a uz to su i njihova sredstva za vezu bila tako skromna i tako loše vrednosti da je komandovanje potčinjenim jedinicama nailazilo često na nepremostive teškoće. Stanje konja, do kojih se pretežno dolazilo hitnom rekvizicijom, bilo je loše, naoružanje, istina, uglavnom dobro (naročito dobra snabdevenost mitraljezima), ali su doturanje muni-

cije i celokupno snabdevanje bili potpuno nedovoljni, što se uostalom odnosilo na obe strane.

Prema svemu ovome, oba su protivnika, pešadija i konjica, imali velike nedostatke, koji su se međusobno uravnotežavali; usled toga uspesi konjice Buđonija ne samo što se ne smeju potcenjivati kao dorpinos istoriji konjice već ni mi ne treba da ih zaboravimo kada pravimo pretpostavke o primenljivosti elemenata pokreta u budućem ratu.

Vrednost ovih uspeha cenio je, uostalom, visoko onaj čovek koga su oni najviše pogađali: vrhovni komandant poljske vojske.

Izlažući činjenice na kojima je zasnovao svoj plan protiv ofanzive protiv glavnih sovjetskih snaga, koje su dejstvovalе severno od Poljesja, maršal Pilsudski piše:

„Pretpostavljaо sam da će veći deo trupa u Poljesju, koje skoro nisu učestvovalе u borbama prilikom povlačenja, uspeti da zadrži Bžešć (Brest) i okolinu i da će na taj način moći zaštititi koncentraciju trupa sa juga za jači udar. Međutim, neophodan je uslov za ovo prikupljanje bilo prethodno uklanjanje onog jakog aduta koji je protivnik imao u konjici Buđonija. Neprijateljskoj pešadiji na našem južnom frontu pridavaо sam vrlo mali značaj“¹¹⁾.

Kad budemo ispitivali mogućnosti manevra u budućem ratu, još ćemo se pozabaviti konjicom Buđonija. Zasada možemo utvrditi da je to, bilo kako mu drago, bila jedna od pojava oživljavanja operativnog manevra, jedno od sredstava pokreta pomoću kojeg se težilo da se rat reši u duhu prastarih načela ratne veštine. Jedno je nesumnjivo: da nije bilo sovjetske konjičke armije, ne bi nastao — kao protivteža — ni korpus poljske konjice. Da nije bilo uspeha obeju ovih masa strategijske konjice, ne bi možda više danas bilo u Evropi ni samostalne konjice, jer ona ne bi imala u najnovijoj istoriji potvrde da je opravdano njeno postojanje.

Već sama činjenica da se strategijska konjica zadržala posle poslednjih ratova i da je vrlo brojna na istoku Evrope, primorava sve da je uzimaju u obzir kao jedan od tri glavna elementa pokreta, pored oklopnih jedinica i vazduhoplovstva. Ova tri roda vojske, usled snage i pokretljivosti, ne samo što će odigrati važnu ulogu u budućim bitkama, nego će nesumnjivo uticati na mogućnosti i karakter budućeg operativnog manevra¹²⁾.

¹¹⁾ Wojskowe Biuro Historyczne, *Bitwa Warszawska*, tom I, str. 3, Warszawa, 1935.

¹²⁾ Od ova tri roda vojske konjica je imala i ima u današnjem ratu najteže uslove borbe. Stoga je i odigrala najmanju ulogu. Međutim, iako zastarela u pogledu naoružanja, poljska konjica borila se godine 1939. bolje nego, takođe nedovoljno naoružana, poljska pešadija, jer je bila pokretljivija. Moderno, pak, naoružana konjica Crvene armije izdržala je ceo II svetski rat i

Obe velike bitke, koje su godine 1920. rešile poljsko-sovjetski rat, bile su zasnovane na ranijim klasičnim načelima operativnog manevra. Stoga, bez obzira na brojnu i materijalnu slabost obe ratujuće strane, koju uostalom u studijama treba uzimati u obzir, rat iz godine 1920. predstavlja dragocen doprinos za ispitivanje vitalnosti načela ratne veštine.

VI. ISKUSTVA IZ POLJSKO-SOVJETSKOG RATA

Kako se mogu oceniti pouke iz poljsko-sovjetskog rata 1918-1920. godine?

Često se tom ratu prebacuje da uopšte ne može biti merodavan kao materijal za studiranje budućeg evropskog rata, jer — s obzirom na suviše slaba brojna stanja vojski, rasutih na ogromnim prostranstvima, kao i njihovo rđavo naoružanje, loše snabdevanje i slabu obučenost — ovo nije bio pravi rat u punom značenju ove reči.

Kad se čuju glasovi koji poriču didaktičnu vrednost rata od 1920. godine, moglo bi se postaviti pitanje: da li je opravdano što su se svi vojni teoretičari oslanjali čak do poslednjeg vremena na Napoleonove ratove, u kojima su brojna stanja bila liliputanski mala u poređenju, na primer, sa ratom 1870-71. godine? Ili da je manevar po unutrašnjim pravcima, koji je tako realno i uspešno planirao Šlifen za armiju istočne Pruske, bio izrađen po ugledu na klasičan manevar iz godine 1796, koji je u Italiji izveo Napoleon na čelu male vojske gladnih odrpanaca? Da li je opravdano što je taj isti Šlifen priznao mogućnost zasnivanja bitki milionskih modernih vojski na istim načelima kojima se rukovodio Hanibal, vojskovođa vojske od nepunih pedeset hiljada? Da li je činjenica što se bitka kod Kane razvila na frontu od 6 km obarala logiku Šlifenovih misli, koji je svoje operacije projektovao na frontovima od više stotina kilometara?

Ne. Skala razvoja operacije i jačina trupa koje je izvode, ukoliko se protivnici nalaze na podjednakom materijalnom nivou, nemaju značaja za ocenu operativnih pojava, jer ove pojave podležu ili su bar dosada podlegale, istim zakonima bez obzira na razmere operacije. Kritika koja je prebacivala Šlifenu da je prevideo ovu disproporciju, nije opravdana, jer su bitke malene po razmerama iz ranog perioda Napoleonovih ratova predstavljale ipak sve do danas dokumenta za načela ratne veštine, mada su od njihovog doba sve razmere rata višestruko porasle.

Cilj je ove knjige da ispita jesu li i ukoliko su ova načela još aktuelna. Možemo odmah zapaziti da je najvažnija pouka poljsko-sovjetskog rata bio povratak ranijim načelima ratne veštine, prilagođenim uslovima u pogledu taktike pod kojima je ovaj rat bio vođen.

još danas, 1945. godine, bori se u čitavim divizijama, pa čak i korpusima. Treba, međutim, naglasiti da su na prvo mesto, kao moderni elementi pokreta, došli: vazduhoplovstvo, oklopne i motorizovane jedinice.

Borbe i bitke ovog rata nisu više podsećale na I svetski rat i izgubile su karakter „mašinskog ubijanja ljudi“. Borbe su se rešavale udarcima na bokove i pozadinu neprijatelja, a bitke se dobijale dubokim manevrom, više „nogama vojnika“ nego materijalnom snagom.

Niz ovih borbi u pokretu i bitki krunisao je najzad rešavajući udar, manevar od Vjepša, koji je general Kamon (Camon) uvrstio u klasičan tip napoleonovskih jednokrlnih manevara¹). Ovaj operativni udar, široko planiran, munjevito izveden i završen neumornim gonjenjem, doneo je poljskoj vojsci potpunu pobedu.

Saglasno s tvrđenjem generala Kamona može se reći da su se operativna načela ratne veštine ispoljila u ovom ratu još jednom u potpuno čistom obliku i da su našla u njemu svoju potvrdu.

Ovo je osnovna, najvažnija korist koju možemo zapaziti iz studije ovog rata. Ako skrenemo pažnju da je to bilo vraćanje pravoj veštini, biće nam jasno kolika je vrednost ovog iskustva.

*
* *

Pored pozitivnih i korisnih iskustava, koja treba sačuvati u upotrebi i razvijati, rat 1920. godine ostavio je za sobom, kao i svaki rat, i iskustva sumnjive vrednosti, koja treba tretirati vrlo oprezno, ili ih prosto odbaciti kao iskustva koja imaju specifičan i nerealan karakter.

Kao što smo ranije pomenuli, pobeda ima tu odliku da opija često slepom verom u načine i sredstva kojima je postignuta. Često je teško osloboditi se od njenih lažnih zaostataka. To je potpuno razumljivo. Ratne uspomene su kod svakog oficira najnužnije, usled čega svaki komandant ili vojni pisac najradije crpi iz onih iskustava koja je sam doživeo, ili onih čiji je bio svedok. Ova su iskustva svakako vrlo dragocena za odgovarajući stepen komandovanja na koji se odnose i za onakve prilike u kojima su prikupljena. Ali je jasno da njihovo uopštavanje ne može dati pozitivne rezultate. Lična iskustva iz rata zahtevaju stalno prilagođavanje novom razvoju, a naročito proširivanje, ukoliko se podižu na viši stepen didaktičkog, naučnog ili komandnog rada. **O**sobito prelazak sa taktičkog načina mišljenja na operativni nameće velike teškoće i zahteva radikalna kidanja u cilju odvajanja od sopstvenih, duboko ukorenjenih ubeđenja.²)

¹) Gen. Camon, *La manoeuvre liberatrice du Marechal Pilsudski*, str. 98. i sledeće. Postoji i poljsko izdanje ove knjige u prevodu majora dr. Teslara.

²) Treba utvrditi da viši poljski komandanti iz godine 1920–39, nisu mogli da sprovedu ovu evoluciju, usled čega su i zvanična poljska ratna doktrina i pripreme viših komandanata padale na sve nazadniji i nerealniji nivo. Potpuno je suprotno bilo u Sovjetskoj armiji gde je očuvano, kao tekovina, oživljavanje operativnog manevra, ali su mu date moderne forme, tj. sve veća tehnička moć.

*
* *

Jedna od pojava kampanje 1920. god., koje su mogle da izazovu nesporazume, bila je preterana primena operacija, tj. težnja da se one primenjuju čak i na najnižim taktičkim stepenima.

Divizije, pa čak i pukovi, usamljeni na zemljištu, pravili su široke manevre operativnog karaktera, dok je taktika njihove borbe imala naročitu boju. Smeli i drski udari išli su naporedo sa relativno slabom odbrambenom otpornošću. Bravurozni juriši na bokove dostojni divljenja bili su tamo česti, dok se manje ispoljavala želja i sposobnost za metodičke napade, koji su zahtevali istrajniji napor.

„Možda je najznamenitija odlika poljsko-sovjetskog rata bila uvođenje operacija u domen taktike. Ovo se odražavalo najuočljivije u tome što su taktičkim jedinicama dodeljivane zone i odseci koje one nisu mogle držati. Polazna tačka pri dodeljivanju zadataka nije bila mogućnost dotične taktičke jedinice, već veličina zone koja je dodeljena pretpostavljenoj operativnoj jedinici. Ovo se može prikazati formulom: ukoliko je veća zona dejstva armije, utoliko su šire zone ili odseci divizija, pukova i svih ostalih, zaključno sa streljačkim odeljenjem. Neobična razvučenost frontova kao da je opravdavala postavljanje neproporcionalno malim snagama neobično teških zadataka. Zaboravljano je, i to bez sumnje često svesno, da postavljanje zadatka koji se ne može izvršiti prosto daje pravo potčinjenom da ga ne izvrši. Ovaj je sistem bio štetan po osećanje dužnosti kod komandanata, a to osećanje predstavlja moralni osnov svih taktičkih poduhvata“³⁾.

Kao neposredna posledica ovog uvođenja operatike u domen taktike bila je sklonost da se čine sledeće greške, koje mogu da imaju štetne psihičke posledice:

1) Sklonost za *operisanje* odvojenim *taktičkim* jedinicama (ne samo divizijama, već i pukovima, na čak i bataljonima) na velikim, širokim i dubokim prostranstvima, na kojima su ove jedinice izvršavale široke operativne manevre, nemajući za to niti dovoljno snaga, niti odgovarajućih uslova komandovanja i snabdevanja, niti čak mogućnosti spasavanja u slučaju iznenađenja, naprimer, od brzog napada konjice, a da ne govorimo o oklopnim jedinicama i avijaciji, o čijim delatnostima danas treba stalno voditi računa.

2) Razvlačenje odbrambenih odseka do nemogućih širina, usled čega su taktičke jedinice ili bile prinudene da primenjuju teško izvodljivu i opasnu pokretnu odbranu, koja je predstavljala formu operativne odbrane, dosta veštački nakalemljene na taktički stepen, ili su organizovale upornu odbranu. Zbog toga se neophodno morala ispoljiti težnja za isprekidanom ili plitkom odbranom, što je često predstavljalo tanku liniju sa vrlo sumnjivom otpornošću.

³⁾ Kpt. dypl. Jerzy Kirchmayer *Wplyw wojnu 1919–1920 r. na ewolucje obrony stalej*, Bellona, knj. XLVI, sv. 2–3/1935.

3) Pojam operativnog manevra, prodirući u najniže taktičke stepene, izrođavao se brzo u slepu veru u uspeh samog *pokreta*, što je protivno načelu da je pokret u manevru samo *sredstvo* da se prebace snage na izabrano mesto udara i da u odlučnome trenutku boj ili bitku ne rešava pokret nego sila. Preterana sklonost ka manevrisanju do beskonačnosti, koja potiče iz pomenutih shvatanja, razvlačila je, razblaživala napore jedinica u težnji da se stigne do krajnjeg neprijateljskog boka. Prema otpornijem neprijatelju, bolje obučenom nego ondašnja Crvena armija, ovo bi predstavljalo vrlo opasnu pojavu, jer bi moglo lako dovesti do toga da bi sve jedinice, od armije do bataljona, želele da manevruju, a ne bi imao ko da se tuče⁴).

Od preterane želje za manevrovanjem do podsvesnog izbegavanja borbe, to jest do želje da se izbegne vatra i njene posledice, samo je mali korak. Smatramo da se izrazitim postupcima „taktike ugrožavanja“ iz godine 1920, koji se uspešno mogu primeniti protiv malo otpornog protivnika, a koji su poznati uostalom iz XVIII veka, iz prednapoleonske epohe, suprotstavlja neophodnost prikupljanja snage za *jedan* veliki, a ne za *više* malih napora. Ovo bi se načelo moglo izraziti na ovaj način: operativni komandant manevruje, a trupe imaju da se biju, da bi snagom izborile ono što je on stvorio u svojoj glavi.

Svakako da ni sila ne sme biti slepa. Svaki, pa čak i najsitniji taktički zadatak pruža mogućnost za razvijanje inicijative, za primenu *taktičkog* manevra. Međutim, on ima svoj poseban karakter i druge mogućnosti nego operativni manevr. Ovu ćemo razliku pokušati da tačno ispitamo u poslednjim odeljcima ove knjige.

*
* *

Rekli smo već u operativnom pogledu ova kampanja predstavlja opširan i dragocen didaktični materijal za svaku vojsku koja ima neophodan prostor za manevrovanje, jer je čistota načela ratne veštine bila u njoj nesumnjiva.

Da li je ona jednake vrednosti i kao taktičko merilo?

Iz vrlo mnogo obzira ne. Borbe iz godine 1920, tako slabe u pogledu jačine i tačnosti vatre, obično tako malo uporne pri odbrani utvrđenih položaja (sem sporadičnih slučajeva vrlo žestoke odbrane) i po koji put tako bravurozne, ali nemetodične u napadu — ne predstavljaju merodavan taktički primer. Snaga koncentrične artiljerijske vatre i probojna sposobnost brzih oklopnih jedinica isključice iz budućeg rata pojave kao što su: borba divizije u povlačenju na frontu 30–40 km⁵), odbrana utvrđenog položaja divizije na frontu

⁴) Ovog razvodnjenog manevrovanja slabim snagama loše naoružane pešadije nisu se oslobodili poljski komandanti. Njega je brzo savladao koncentrisan udar nemačkih oklopnih jedinica godine 1939.

⁵) 16. pešadijska i brdska divizija 26–27. jula 1920.

20 i više kilometara⁶⁾), njena pokretna odbrana u zoni širokoj 80 km⁷⁾ itd.⁸⁾). Snaga vazduhoplovstva promeniće čak i uslove marševanja. Drugim rečima, taktika ovog rata više se neće ponoviti u Evropi jer dve države, koje su tek nastale i ne raspolažu skoro ničim sem oduševljenjem, neće se tako brzo opet sukobiti.

Usled slabe obučenosti i lošeg naoružanja došlo je u ovom ratu do nepreciznosti, a to znači i neefikasnosti vatre oslabljene još nedovoljnim doturom municije. Ovo je pak prouzrokovalo slabost i nepostojanost otpora, što je zbog osetljivosti na obuhvat i slabe veze olakšavalo iznenađenje i stvaralo idealne uslove za drske napade, naročito ako su bili usmereni na bokove i pozadinu. Uspehi ovih napada, koji su izvođeni kako bilo i čime bilo, a i pored toga, bili efikasni, povukli su za sobom već pri kraju 1920. godine izvesne nove pojave, kao što su:

- 1) uprošćavanje veštine komandovanja u napadu prostim podsticanjem potčinjenih da slepo idu napred;
- 2) omalovažavanje neprijateljske vatre, a naročito vatre mitraljeza koji su u ono vreme dejstvovali slabo i neprecizno, što bi bilo vrlo opasno u slučaju sukoba sa bolje obučanim protivnikom;
- 3) suviše velika vera u efikasnost napada bez obzira na njegove izgledе i uslove, čim se došlo do neverovatno širokih zona napada uz anemičnu artiljerijsku podršku;
- 4) kao posledica svega toga — nedostatak upornosti u napadu, koja je neophodna pri savremenoj vatri;
- 5) najzad, nedovoljno uspešna i loše organizovana odbrana utvrđenih položaja spustila se na nivo ne mnogo slavnog, skoro stidljivog oblika borbe, i pored toga što ovaj taktički vid dejstva može biti vrlo dragocen kad treba istrajati u privremenoj krizi, ili da bi se zatvorili pravci koji se žele oslabiti kako bi se pronašlo rešenje na nekom drugom mestu⁹⁾).

U nekim od ovih taktičkih pojava iz godine 1920, koje su nastale spontano u prilikama ondašnjeg rata i bile njemu svojstvene, ali da-

⁶⁾ 13. pešadijska divizija uoči napada konjičke armije Buđonija.

⁷⁾ 12. pešadijska divizija u bici kod Voločisaka.

⁸⁾ A ipak se ljudi nisu oslobodili oportunizma da dodeljuju jedinicama neizvodljive zadatke, što mora dovesti do revolta. Godine 1939. većina poljskih divizija dobila je za odbranu zonu utvrđenih položaja široku 30 km i to na liniji glavnog otpora dok najnovija Ratna služba (potpisana od strane istog vrhovnog komandanta, koji je docnije dodeljivao zadatke) određuje diviziji, koja se brani na utvrđenim položajima, zonu širine sedam kilometara. Ne treba se čuditi što su se razvučene i slabo naoružane divizije, i pored odličnog držanja ljudstva, kidale kao paučina.

⁹⁾ Dovoljno je da se setimo kakve je usluge učinila Sovjetskom Savezu dobro organizovana uporna odbrana za odolevanje žestokim nemačkim ofanzivama godine 1941—42.

nas već ne odgovaraju vremenu — jasno se vide znaci reakcije suprotne onoj kojoj su podlegle zapadne vojske u I svetskom ratu.

Tamo na zapadu su se pojavljivali znaci gubitka vere u pokret i računalo se isključivo na materijalnu snagu, dok se ovde u poljsko-sovjetskom ratu često previše cenio pokret, a zaboravljao se element snage, koja zajedno sa pokretom predstavlja nerazdvojan sastavni deo efikasnog manevra. Tamo preterana opreznost u ofanzivnom dejstvu, a ovde vera u njegov nadmoćan uticaj, često bez obzira na stvarne mogućnosti. Tamo matematička upornost u napadu, ovde veliki ali kratkotrajan razmah. Tamo poštovanje vatre, koje je išlo tako daleko da je artiljerija osvajala teren, a pešadija ga samo posedala skoro kad je začutao poslednji neprijateljski mitraljez, ovde izrazito omalovažavanje vatre, koja je ili bila neprecizna, ili se mogla obići. Tamo se napad divizije nije razvijao šire nego na 1,5 do 2 km fronta uz pomoć 8, 10, 15 ili 20 divizionara artiljerije, ovde su brojno višestruko slabije divizije napadale sa uspehom na frontu od 4—6 km, potpomognute sa 3 divizionara artiljerije. Tamo je odbrana utvrđenih položaja porasla do razmera komplikovane arhitekture i moćne tehničke opreme, a ovde se ista ta odbrana tako važna za ekonomiju snaga na pomoćnim pravcima, spustila koji put na ulogu trećerazrednog činioca borbe, u kojem su jedino protivnapadi rezervi sačuvali draž; oni su bili vera i nada branioca.

Kako da se gleda na ove krajnosti, ako želimo da o njima realno presudimo?

Ako ne želimo upasti u pogrešne i nepravilne ocene ratnih pojava, smatramo da treba opreznije tretirati kako iskustva iz I svet-skog rata tako i iz poljsko-sovjetskog. Iz jednog i drugog mogu se izvući pozitivni i korisni zaključci za budućnost, ako se kome ne prohte da ih uopšti i prilagodi svima prilikama. U poljsko-sovjetskom ratu, najznačajniju pojavu predstavlja oživljavanje operativnog manevra, koji je ponovo počeo da dominira u dejstvima. Niz bitki iz ovog rata predstavlja zahvalno polje za proučavanja, a niz takvih pojava kao što je povratak vere u manevarsku efikasnost brzih jedinica nalazi danas odraza u naoružanjima cele Evrope, u kojima moderne motorizovane jedinice i avijacija treba da zamene i dopune dejstvo konjice.

Pored ovih pozitivnih zapažanja, treba se čuvati negativnih iskustava, koja bi svela operativni manevar na nivo taktike. Suština taktike je borba, a u borbi je osnovna stvar spajanje svih moralnih, fizičkih i materijalnih rezervi radi izvršenja jakog udara, koji mora slomiti volju i snagu protivnika, koji je manevrom operativnog komandanta doveden u teške uslove. Jer, u borbi treba silom izboriti što je operativni komandant rešio da otme od neprijatelja. Treba se čuvati beskorisne jurnjave po bojištu, jer se svaka bitka, čiji rezultat treba da bude ne samo odstupanje već i poraz neprijatelja, mora završiti aktom sile.

Mešanje ova dva zadatka, operatike i taktike, dovodi u praksi uvek do već iz istorije poznate „taktike ugrožavanja“, kojoj je Na-

poleon suprotstavio svoju „masse de rupture“ (masu za proboj) i naglim udarcem potukao do nogu austrijske generale, koji su umetnički manevrovali.

VII. RAZVOJ ELEMENATA POKRETA U SAVREMENIM VOJSKAMA

Čak i u trenucima kada je u I svetskom ratu pokret potpuno zamirao, osećala se potreba za njim i činjeni su svesni ili nesvesni brojni pokušaji da se on oživi. Sigurno je da nije samo želja da se neprijatelju nanesu gubici izazvala očajničke pokušaje da se vojska izvuče iz okova rovova pomoću proboja neprijateljskih položaja, zbog toga se žrtvovao ratni materijal milijardske vrednosti i ljudske žrtve koje su išle na stotine hiljada, pri čemu su napadačevi gubici bili po pravilu veći od braniočevih. Strategijski, operativni ili taktički proboji nisu predstavljali svakako ništa drugo no želju da se otvore zatvorena vrata iza kojih se nalazila slobodna zona, pogodna za izvršenje rešavajućeg manevra, koji bi najzad prekratio muke rata materijalom. Ovi naponi da se izide na otvoreno bojište nisu većim delom imali uspeha ili su ih sputali novi rovovi, koji su brzo izrastali. Čim su stvoreni takozvani pozicijski džepovi, uništavani su svim besom artiljerijske vatre. Ovaj bes predstavljao je neku vrstu pozicijske osвете za neodlučan pokušaj atentata na suverenost vatre i materijala.

*

* *

Uviđajući nemoć žive sile, pokušavalo se sa pokretom u drugoj formi, pri čemu se težilo da se vatrena nadmoćnost odbrane neutrališe tehničkim pronalascima koji su pružali napadaču nove mogućnosti. Pokušavalo se povećati snage proboja i produbiti njegov domet uvođenjem u bitku oklopnih vozila i tenkova, koji su predstavljali nastavak onoga što su kod Rimljana i Grka bila borna kola, a kod Hanibala slonovi. Ovi pokušaji, rađeni stidljivo i u malim razmerama, nisu mogli da dadu još tada ozbiljnije rezultate. Tek su u poslednjoj savezničkoj ofanzivi godine 1918. bačene na nemačke armije veće mase tenkova.

Vazduhoplovstvo, uvedeno pred sam rat, upotrebljavalo se najpre samo za izvidanje, a zatim se razvilo vrlo brzo i počelo da uzima učešća u borbama kao lovačka i bombarderska avijacija. Korišćeno je kako za suzbijanje neprijateljskog vazduhoplovstva tako i za bombardovanje železničkih čvorova, skladišta municije itd., pa čak i za napad na živu silu u prvoj borbenoj liniji.¹⁾

¹⁾ Merodavne i interesantne opise vazdušnih bitki u I svetskom ratu nalazimo i u knjizi majora V. Buelowa, *Geschichte der Luftwaffe*, Frankfurt, 1934. Naročito je karakteristična bitka u okolini Rupija (Roupy) jer nesumnjivo dočarava buduću ulogu borbene avijacije u ratu.

Nemačka je pokušavala da u toku celog I svetskog rata koristi vazduhoplovstvo i vazdušne lađe za dublja dejstva, kao bombardovanje Londona ili Pariza, dok je čuveni rejđ eskadre Gabrijela d'Anuncijsa nad Bečom bio prvi pokušaj da se rat reši pomoću vazduhoplovstva, u ovom slučaju bacanjem propagandnih letaka, koji su imali da utiču na Bečlije i Austriju da prekinu rat.

Pri kraju rata Engleska je uspeła da stvori ozbiljne vazdušne snage koje su imale da budu upotrebljene za nanošenje rešavajućeg udara Nemačkoj paralisanjem njene mreže komandovanja i snabdevanja, masovnim bombardovanjem pozadine, ali do toga nije došlo.

*
* *

Svi pokušaji upotrebe motorizovanih sredstava u većem stepenu poklopili su se vremenski sa krajem rata, usled čega nijedan od ova dva roda vojske, ni oklopne jedinice ni vazduhoplovstvo, poslednje nade ugušćenog pokreta, nisu uspeli ili nisu stigli da osvoje viteške mamuze*) i stanu u red glavnih rodova vojske.

Ovde, dakle, treba odmah utvrditi da je ispit ova dva roda vojske u I svetskom ratu bio vrlo površan jer, pre no što su mogli da ga polože ozbiljnijim snagama — rat se završio. Nema, dakle, na evropskom zemljištu do danas ratnog merila koje bi klasifikovalo koristi od upotrebe ovih rodova vojske, koje bi ukazalo da li se, ukoliko i na koji način oni mogu upotrebiti za rešavajuće ciljeve.

Sve što se danas radi u ovoj oblasti ima, prema tome, karakter ispitivanja i mirnodopskih iskustava, koja rat često ispravlja na tako surov način. Ovo treba da se zapamti. Pa ipak je posleratni razvoj motorizovanih brzih jedinica ogroman, a najveći stepen porasta postigao je u onim državama koje su najviše osetile rovovski rat, to jest u Francuskoj, Engleskoj i Italiji, a u poslednje vreme u Nemačkoj i SSSR-u²⁾.

Ovde se još jednom zapaža užurbano korišćenje reminiscencija poslednje pobede, prirodna težnja ka razvoju i ako neispitanih a ono i nekompromitovanih sredstava, koja su bila korišćena za njeno postignuće.

Pokret, koji je bio tako dugo sputan, ispoljio je pri kraju rata i za vreme mira svoju besmrtnu vitalnost i dohvatio je volan motor-nih vozila i komandnu palicu aviona, da bi oživeo u novom obliku.

Bez obzira na to kakvo ćemo mišljenje stvoriti o ulozi motorizovanih jedinica u budućem ratu, moramo odlučno utvrditi da ova težnja za oživljavanjem pokreta, koja je srž današnjih želja za motorizacijom, predstavlja zdrav odraz vojne misli, koja zna da sud-

*) U srednjem veku je osvajanje mamuza predstavljalo znak viteške zrelosti. — Prim. prev.

²⁾ Ova poslednja država počela je najranije sa pokušajima operativne upotrebe oklopnih jedinica i otada je dosledno razvijala ovaj rod vojske, izgrađujući za njega sve snažniju ratnu industriju.

binu bitki i ratova³⁾ ne odlučuje bezdano ždrelo teškog topa, već dinamika svesno upravljane snage.

Međutim, kao i obično, pored umerenih pravaca pojavili su se i nadvladali ekstremni pravci.

Počela je da se proglašuje teza da će budući rat bezuslovno rešavati vazduhoplovstvo i oklopne jedinice. Čak je došlo do tvrdjenja da će potpuno gospodarenje vazduhom od strane jednog protivnika omogućiti potpuno savlađivanje neprijatelja isključivo vazдушnim snagama.

Još ćemo ispitati da li se i ukoliko mogu primiti ovakve teze kao ubedljive. Ovde smo samo hteli da utvrdimo i primimo kao činjenicu da je oživljavanje snage manevra krenulo kod većine velikih država baš u tom pravcu, a ovo je tako važna činjenica za karakter budućeg rata da bi njeno omalovažavanje predstavljalo bez sumnje sakrivanje glave u krilo.

VIII. RATOVI POSLEDNJE DECENIJE

Kao što se predviđalo već u trenutku potpisivanja versajskog mira, Liga naroda u onakvoj formi u kakvoj je stvorena nije bila u mogućnosti da izbegne ratove. U toku prvih petnaest godina postojanja ove međunarodne institucije za mir planula su čak tri rata. U prva dva Liga naroda nije čak ni pokušala da efikasno interveniše i ograničila se samo na odašiljanje komisije stručnjaka na lice mesta radi mirovnih pregovora. U trećem je najzad nastupio pokušaj intervencije, ali je odmah dobio neizbežan karakter diplomatskih pregovora, u kojima su interesi velikih država igrali neuporedivo veću ulogu nego objektivni pogledi međunarodnog prava. Rat se obavio bez efikasnih smetnji sa bilo čije strane, što je konačno potvrdilo da Liga naroda u svom sadašnjem obliku predstavlja nemoćan instrument.

Ali da ostavimo ovo pitanje na stranu, jer ima samo sporednu vezu sa ciljem ovoga dela i služi kao dokaz da je rat uvek moguć i da današnja organizacija Lige nije u mogućnosti da mu stane na put. Rozmotrićemo pre svega kakve su taktičke i operativne načine borbe usvojile u poslednjim sukobima protivničke strane.

Na početku se nameće jedna primedba: sva su se tri poslednja rata, to jest južnoamerički, okupacija Mandžurije i italijansko-etioipski rat, odvijala daleko od Evrope i imaju za nas više egzotičan karakter. Da li se možemo, s obzirom na to, nadati da će se iz njih izvući praktični zaključci i da li postoje izgledi da se na osnovu ovih zaključaka stvore ma kakvi merodavni pogledi za evropske prilike?

Smatram da mogu. Iz svakog rata, čak i egzotičnog, mogu se crpiti pozitivne ili negativne pouke, ali pod uslovima da se ne uzimaju doslovno neposredna zapažanja, već da se iz njih izvlače taktičke i

³⁾ Sva su velika rešenja II svetskog rata bila postignuta upotrebom dinamične, pokretljive, ali i koncentrisane snage.

operativne pojedinosti koje mogu biti merodavne i u našim, evropskim prilikama.

Dakle, ne predstavlja to smetnju za ispitivanja, već nedostatak merodavnog materijala, jer su to još suviše skorašnji ratovi da bi o njima mogla nastati ozbiljna literatura¹⁾. Imamo na raspolaganju gotovo isključivo dnevnu štampu, prepunu hiljadama senzacija i nakićenih i kontradiktornih izveštaja. Prema tome, treba da se naoružamo debelim filtrom logike i objektivizma da bismo iz ove mutne vode ocedili atome istine i ispitali ih pomoću mikroskopa realne analize.

Da li se to isplati? Zar ne bi bilo bolje odreći se toga i ne uzimati u obzir ove ratove? Ne. Nikada još nije bilo tako suprotnih gledišta na karakter budućeg rata kao danas. Od „totalnog rata“ generala Ludendorfa do „vazdušne strategije“ generala Dueta (Dohet) postoji tako ogromna skala mogućnih varijanti da svaki i najsitniji „konkretan“ slučaj ima neprocenjivu orijentacionu vrednost. Poplava teorijskih novatorskih zamisli je tako velika i tako potkopava sva taktička i operativna načela, da postoje samo dva puta:

- 1) ili negovati odabrana stara, oprobana ratna načela Cezara, Napoleona, Klauzevica ili Foša, zatvarajući oči pred onim što se radi oko nas i crpući pouke samo iz sopstvenog, prošlog borbenog iskustva, koje je subjektivno i jednostrano, a zasnovano na zastarelom naoružanju i nesavremenoj organizaciji;
- 2) ili tražiti nove puteve i podešavati ovim načelima sva praktična iskustva tekuće vojne misli, da bismo u njihovoj svetlosti *neprestano* prilagođavali ova načela novim uslovima rata.

Izabraćemo ovaj drugi put. Prvi, istina, daje izvesna nepromenljiva iskustva tehničke prirode ali, sputavajući naše misli, vodi pravo stvaranju apodiktičkih i nerealnih pojmova o borbi i manevru. Ako bismo išli ovim prvim putem, utonuli bismo, nesumnjivo, mada neprimetno, u ustajalu kaljugu primitivne zaostalosti, zavaravajući se mislima da smo baš mi, a ne ko drugi, pioniri prvog reda buduće ratne veštine.

Najnoviji ratovi, mada su tako uzajamno udaljeni, još su i zbog toga važni što u njima uzimaju sve veći udeo novi ratni činioци kojima se pripisuje rešavajući značaj, to jest oklopne jedinice i vazduhoplovstvo, a ispoljavajući svoje prednosti i nedostatke, omogućuju nam da donesemo izvestan sud o njihovoj stvarnoj vrednosti²⁾.

¹⁾ Pisano krajem 1936. i početkom 1937. godine.

²⁾ *Danas, u svetlosti snažnih sukoba II svetskog rata, ova tri rata izgledaju kao skautski pohodi. Autor je ipak rešio da ostavi ove primere u II izdanju ove knjige, pošto je to bio jedini konkretan materijal kojim je raspola-gao kada je pisao ovu knjigu. Siromaštvo ovog materijala opravdava nedostatke*

1. JUŽNOAMERIČKI RAT

Ovaj rat pruža nam vrlo malo materijala za proučavanja. Paragvaj i Bolivija su države sa dosta velikim površinama, ali slabo naseļljene i jako zaostale u industrijskom pogledu. Njih razdvaja veliki, skoro pustinjski predeo, takozvani Grand Ćako (Chaco Grande ili Chaco Boreal), koji je baš i bio predmet spora.

Ovaj je rat imao oblik gerile, jer zamislimo oko 20 000 ljudi (obe strane uzete zajedno) koji se bore na granici dugoj 500 km. Bolivija je imala u ovom ratu 12 pešadijskih i 6 konjiĉkih pukova, 8 baterija artiljerije, 6 bataljona pionira i 2 eskadrile aviona, a Paragvaj 4 pešadijska i 1 konjiĉki puk, 2 baterije artiljerije i 1 ĉetu pionira³⁾, pri ĉemu je brojna slabost paragvajske vojske bila navodno nadoknađena većom moralnom vrednošću, koja je donela ovoj vojsci niz uspeha⁴⁾.

Nećemo se baviti taktikom ovih vojski koja se nalazi na vrlo niskom nivou i bila prilagođena prilikama u pustinji i džungli, gde su se borbe odvijale. Za nas su interesantne dve pojedinosti:

- 1) od 20 bolivijskih aviona jednovremeno nikada nije letelo više od 2—5; ovi avioni, ne nailazeći kod protivnika *ni na jedan top, ni na jedan teški mitraljez podešen za modernu protivavionsku odbranu*, nisu izvišili upravo ništa sem ĉisto izviđaĉkih zadataka;
- 2) rat se odvijao tempom kornjaĉinog kretanja više od 4 godine; uzrok je bio u tome što nijedan protivnik nije imao sopstvene fabrike oruĴja i municije a Liga naroda je pak sve učinila da omete dovoz.

Iz oba ova zapaĴanja mogu se izvući sledeći zakljuĉci:

- a) slabo organizovano vazduhoplovstvo daje najviše 20—25% borbene snage od svog brojnog stanja, a njegov se prvi ratni korak ograniĉava na izviđanje i pored vazdušne bespomoćnosti protivnika;
- b) zemlja koja nema potpunu samostalnost u proizvodnji naoruĴanja i municije osuđena je na brzo iscrpljivanje, jer uvoz spolja moĴe uvek biti zatvoren na ovaj ili onaj naĉin.

2. OKUPACIJA MANDŽURIJE

Ukoliko su u južnoameriĉkom ratu obe strane bile u odnosu na evropske prilike neobiĉno primitivno naoruĴane, usled ĉega njihova

nekih pretpostavki, ali isto tako sluĴi kao dokaz da se pri većem objektivizmu mogu izvući ĉak i iz vrlo oskudnog materijala uglavnom pravilni zakljuĉci.

³⁾ Podaci su uzeti iz izveštaja Komisije struĉnjaka Lige naroda (La Commission du Chaco).

⁴⁾ Vidi izveštaj paragvajske vlade za Ligu naroda (Nr. officiel. A. 19/1934, str. 40).

taktika za nas nije interesantna, utoliko je japanska vojska bila, kao što je poznato, izvanredno naoružana i opremljena. Njeno naoružanje najnovijih sistema, moderna obuka i visoka opremljenost motorizovanim sredstvima stavlja je na istu visinu sa evropskim vojskama, ako ne i više. Izgledalo bi, dakle, da dejstva ovih trupa moraju pružiti interesantna zapažanja. Međutim nije tako, jer je protivnik Japana bio tako slab da ova dejstva nisu imala karakter pravog rata, već samo oružane okupacije. Svaki otpor je bio odmah slomljen bombardovanjem avijacije i napadom tenkova kao i masovnom vatrom artiljerije, usled čega je japanska vojska išla napred kao poplava i preplavila za relativno kratko vreme ogromne površine, posle čega se zaustavila ne zato, uostalom, što je naišla na ozbiljan otpor, već što je smatrala da se završila prva njena ekspedicija.

U poslednje vreme, kao što je poznato, počela je druga etapa, odnosno odvajanje severnih kineskih oblasti, ovog puta ne silom, već spretnim političkim manevrom.

Analiza ovih dejstava, upravo jednostranih, ne može da da analogiju za evropske odnose. Ipak se iz njih može izvući vrlo važan zaključak, naime: u slučaju veće nadmoćnosti jedne protivničke strane nad drugom, moderna vojska, bogato snabdevena brzim motorizovanim sredstvima, obračunava se sa protivnikom tako da ovaj prosto nema vremena za prikupljanje svojih snaga niti za efikasnu intervenciju suseda⁵⁾. Ideja generala fon Sekta imala je tamo, na Dalekom istoku, potpunu primenu.

3. ITALIJANSKO-ETIOPSKI RAT

Najviše iskustava možemo izvući iz poslednjeg rata Italije. S jedne strane, u njemu je učestvovala italijanska vojska, koja je u tehničkom pogledu ravna japanskoj, a sa druge je bila primitivna vojska, ali borbena i potpomognuta žarkom klimom i divljim zemljištem.

Italijanski, dakle, pohod na Etiopiju mnogo je merodavniji za naše studije nego japanski poduhvati na Dalekom istoku, jer kako bilo da bilo, imao je karakter rata a ne okupacije. Etiopska vojska, u početku skoro bespomoćna, jer je predstavljala crnu masu primitivno naoružanih ratnika, počela je postepeno da dobija odlike opasnog protivnika, blagodareći pridolasku ratnog materijala spolja, a već i da ne govorimo o tome da su joj išli na ruku zemljište i klimatske prilike. Ovaj je otpor jačao sve više i najzad je ohrabrio Etiopljane da pruže odlučan i čvrst otpor. I cd tog je trenutka počeo njihov poraz, jer je čvrst otpor prsnuo kao glineni oklop pod udarcem artiljerijskih koncentracija i potvrdio još jednom da kad se osete

⁵⁾ Nemački napad na Poljsku 1939. godine predstavlja tipičan primer opravdanosti ovog zaključka. Docniji pravi japansko-kineski rat zatekao je Kinu već mnogo spremniju i oslonjenu na snažne saveze.

posledice nadmoćnosti sasređene na rešavajućoj tački da to mora da se završi katastrofom.

U početku, međutim, ništa nije nagoveštavalo ovaj poraz. Poboljšanje naoružanja etiopske vojske napredovalo je vrlo brzo, jer dok se prvih dana rata računalo da cela ova vojska ima samo 100 000 modernih pušaka, već 9. novembra, to jest mesec dana posle početka rata, količina modernog oružja popela se na 250 000 pušaka, 200 lakih i 35 protivavionskih topova⁶⁾.

*

*

*

Italija se, kao što je poznato, pripremila za ovaj rat brižljivo i metodički. Budući svesna zemljišnih i klimatskih teškoća koje će imati pred sobom, ona je organizovala pohod, zasnovan ne toliko na brojnosti, koliko na kvalitetu trupa. Može se smelo reći da su italijanske ekspedicione snage, polazeći iz Eritreje i Somalije, koristile u vrlo visokom stepenu moderno naoružanje i opremu, koja je svakako bila prilagođena kolonijalnim prilikama.

Mogu se jasno uočiti četiri činioca na kojima se zasnivala snaga ovih trupa:

- 1) Odabrani ekspedicioni korpusi, sastavljeni pretežno od kadrovskih jedinica (stalni kadar popunjen najmlađim godištim obveznika), ili od askara priviknutih mesnoj klimi;
- 2) divizije fašističke milicije, pune poleta, mada slabije u pogledu naoružanja i obuke;
- 3) motorizovane i oklopne jedinice;
- 4) vazduhoplovstvo.

*

*

*

Stepen motorizacije italijanskih trupa u Etiopiji bio je vrlo visok. Južni korpus (general Gracijani), ne računajući oklopne jedinice, bio je skoro upola motorizovan (jedna divizija na dve). Severni korpusi, koji su operisali na vrlo teškom planinskom zemljištu, skoro nisu imali motorizovane jedinice, ali su imali mnogo tenkova⁷⁾.

Treba ovde dodati da se gotovo celokupno snabdevanje municijom, hranom, vodom i, naravno, benzinom od početka obavljalo automobilima, kojih je dovezeno iz Italije ukupno oko 15 000. Ukrajko, motorizovano je i oklopljeno sve što se moglo u datim prilikama.

⁶⁾ Prema docnijim izveštajima bilo je 300 000 pušaka, dok broj topova izgleda nije premašao 100—120.

⁷⁾ Severni korpusi imali su oko 150 lakih tenkova tipa flatansaldo, koji su bili formirani u jedinice ne veće od bataljona i namenjene isključivo za sadejstvo sa pešadijom.

Pešadijskim su jedinicama dodeljivane prema potrebi automobilske kolone za prebacivanje. Motorizovane pešadije na severu nije bilo.

Podaci o brojnom stanju avijacije teško se mogu dobiti. Namine na tom polju bile su u svakom slučaju široke, jer je nekoliko meseci pred rat u Rimu nagovešteno da će „italijanski vazdušni napad slomiti etiopski otpor“. U tom cilju u istočnoj Africi imala je da se prikupi „ogromna vazdušna armada“, sastavljena od 400 aviona specijalnog tipa koji mogu da razviju brzinu do 350 km na sat i koji su sposobni da nose veću količinu bombi⁸⁾.

Koliko je aviona u stvari dejstvovalo na oba etiopska fronta ne može se, nažalost, tačno utvrditi. Veći deo vazduhoplovstva zadržan je, izgleda, na Siciliji da bi se držala u šahu Malta (engleska pomorska baza), a u Etiopiji je dejstvovalo, kako je ustanovila engleska kontrola Sueckog kanala, dve stotine i nekoliko desetina aviona.

U svakom slučaju iz gornjih se podataka vidi da je italijanska vojska trebalo da ima izrazit karakter dinamičke snage, koja je sposobna da „munjevito“ reši rat, onako kako to vidi u svojim razmatranjima general fon Sekt. Ova je brzina uostalom bila poželjna makar zbog toga što je njome trebalo iznenaditi ne samo Etiopiju, već i eventualnu intervenciju Lige naroda, stavljajući je pred svršen čin.

Rat je baš tako i počeo. Eskadrila „La Disperata“ bombardovala je Aduu, a italijanske jedinice, na čelu sa tenkovima, zauzele su ovu varoš u jednom skoku. Čitajući prve ratne izveštaje imao se utisak da to moderna vojska izvodi čuveni „bond du panthère“.

Ali ova je iluzija trajala samo tri dana. Posle ovog prvog skoka italijanska vojska se zaustavila i trebalo je čitati dve nedelje kontradiktorne izveštaje da bi se najzad doznalo kako je za ovo vreme samo proširen osvojen komadić zemljišta i kako je zauzeta sveta varoš Aksum. Sledeće 2 nedelje nisu donele skoro nikakvih osvajanja terena.

U toku četiri nedelje zauzet je deo zemljišta dubine 60 km, što predstavlja prosečno do 2 km dnevno, uz najslabiji otpor koji se može zamisliti za evropsku vojsku.

Prosečan evropski čitalac, laik u pitanjima rata, bio je potpuno razočaran i zbunjen, uzimajući u obzir uvodna predskazivanja koja je čitao.

Šta se desilo?

Svakako da žarka klima i izvanredno teške zemljišne prilike unapred isključuju u ovom delu Afrike veliku brzinu dejstva. Neophodnost pacifikacije i uređenja pozadine kao i osiguranja otežanog dovoza hrane i vode vrlo mnogo usporavaju kretanje vojnih jedinica. Znamo kako su se polako pomerali nekada Englezi uz Nil.

Ali kako bilo da bilo, ovo četvoronedeljno iščekivanje posle prvog omanjeg skoka bilo je u takvoj silnoj suprotnosti sa snagama stvorenim za brzo dejstvo⁹⁾ da se svako morao upitati zašto je bio potreban

⁸⁾ Koliko li je ovakvih i većih „armada“ letelo svakodnevno u II svetskom ratu u godinama 1944–45?

⁹⁾ Zadržavanje posle drugog skoka, posle zauzeća Makala, bilo je još duže, jer je trajalo skoro tri meseca.

izdatak tako velike sume na skupa, brza vozila, avione i dragoceni benzin (ratne su pripreme koštale prema američkim proračunima 5 milijardi lira, što izgleda da predstavlja skromnu sumu), ako posle toga treba nedeljama čekati na izradu puteva i kao rezultat dobiti srednju brzinu, tako malu koje bi se i pešak postideo? Zar ne bi bilo bolje urediti transport na mazgama i kamilama, a tehnička sredstva ograničiti na tenkove i avione? Ovo bi ispalo jeftinije, a brzina nastupanja bila bi, kao što se moglo pretpostaviti, najmanje dva puta veća, jer ne bi trebalo čekati na izradu puteva. I ovde ćemo priležiti interesantno zapažanje.

Italijanska vojska imala je ova prevozna sredstva:

— prvih dana oktobra (početak rata) 6000 teretnih automobila i 4500 mazgi;

— prvih dana novembra (mesec dana posle početka rata) već samo 3500 teretnih automobila, 60 000 mazgi i 5000 kamila; nedelju, pak, dana posle toga broj kamila porastao je na 17 000¹⁰⁾.

Mada je teretnih automobila dovezeno oko 15 000, nikad nije bilo u saobraćaju više od 6000, što zajedno sa gornjim podacima dokazuje da su prevozna sredstva italijanske vojske, ispočetka tako silno motorizovana, sa pomeranjem napred morala sve više da se ispo- mažu živom snagom. Mnogo je automobila stalno ispadalo iz saobraćaja zbog nezgodne klime i oštećenja mašina na teškom terenu.

Iz ovoga se može zaključiti da potpuno, vrlo skupo motorizovanje prevoznih sredstava pri lošim klimatskim i zemljišnim uslovima (nedostatak drumova, koji ni u Evropi nisu svuda gusti) može dovesti ne samo do upropašćenja komore, već u krajnje lošim prilikama čak i do prinudne, improvizovane demotorizacije, što utiče vrlo usporavajuće na tok dejstava, to jest postiže upravo suprotan cilj od onog koji se želeo.

Žega i mraz vrlo loše utiču na rad motora, a nedostatak drumova, što se često susreće u Evropi, uništava motorizovani transport i prinuđuje na ogroman rad na brznoj izgradnji puteva. Baš takav rad je i obavljen u Etiopiji.

Čak i u zemlji sa odličnom mrežom puteva kao što je Francuska bile su vrlo velike teškoće oko veoma živog teretnog automobilskeg saobraćaja za vreme I svetskog rata, a motorizacija je u vojsci bila onda tek u povoju, jer je bio motorizovan samo deo transportnih kolona. Istočnoevropski, a naročito sovjetski, poljski i rumunski putevi, svakako će još povećati ove teškoće.

Ne odlazeći u krajnost, možemo reći da je iskustvo italijanske vojske u tom pogledu delimično merodavno i za evropske prilike, jer se može tvrditi da prvi uslov za potpunu motorizaciju, ne računajući troškove, predstavlja ili vrlo dobro stanje *nasutih* puteva na

¹⁰⁾ Prema izveštaju ratnog dopisnika Edmunda Demetra od 15. novembra 1935. Svi brojni podaci, koji se navode za ovaj rat, relativni su pošto dolaze od ratnih dopisnika, a služe ipak za opštu orijentaciju.

Opšti broj tovarnih grla upotrebljenih u ovom ratu popeo se pri kraju rata na 100 000.

datom operativnom području, što se retko dešava, ili hitna izgradnja mreže takvih puteva, što dovodi razvoj operacije do neobično sporog tempa¹¹⁾).

*
* *

Ispitavši uzroke sporosti italijanske vojske u njenoj pozadini, preći ćemo u prvu borbenu liniju, da bismo razmotrili dejstvo tenkova i aviona kao i motorizovanih jedinica, to jest svih činilaca br-zine, koji su tamo polagali ispit iz svoje borbene vrednosti.

Ovaj se ispit obavljao pod najtežim mogućim uslovima, što potvrđuju složno svi dopisnici. Kroz ovu činjenicu treba gledati na borbu ovih rodova vojske i kroz nju izvlačiti zaključke iz njenog toka.

Prvi su dani rata predstavljali niz uspeha. Avioni i tenkovi prvi su prodrli u prostor Aduë i pripremili ga tako temeljito da pešadija više nije imala mnogo posla, sve do noćnih etiopskih protivnapada. U svim borbama na južnom frontu avioni i tenkovi su vršili istu ulogu kao i artiljerija na zapadnom frontu u I svetskom ratu: „Osvajali su teren, a pešadija ga samo posedala“. Juriš na utvrđenu varošicu Dogereju (Dogherrca) (korpus generala Gracijanija) ovde je bio karakterističan: prvo *priprema* bombardovanjem iz vazduha, zatim *pokretna zaprečna vatra* (barrage roulant) tenkova i najzad juriš pešadije *neposredno potpomognut* dugim talasom tenkova i mitraljeskom vatrom jurišne avijacije.

Treba, dakle, utvrditi da su čak i u ovako teškim prilikama kao što je kolonijalni rat, vazuhoplovstvo i oklopne jedinice odlično položili ispit kao *činilac potpomaganja* pešadije.

Ali oba ova roda vojske pretenduju na samostalno dejstvo, hoće da se ubroje u glavne rodove vojske. Zar u Rimu nije bilo najavljeno 2. oktobra da će „vazdušni napad Italije slomiti otpor Etiopije“? Međutim, u ovom ratu uopšte nije bilo masovnih, razarajućih napada ovih rodova vojske u široko planiranom operativnom manevru. Bilo je, istina, čestih, mada brojno neznatnih i ne suviše dubokih upada samostalnog vazduhoplovstva i motorizovanih jedinica, ali njihovi su rezultati bili mnogo skromniji nego u sadejstvu sa pešadijom.

Pre svega, od mase kakvu bi činilo 400 nagoveštenih aviona mogao se utvrditi mnogo manji broj i pored toga što za tako industrijalizovanu zemlju kao što je Italija broj od 400 aviona nije suviše veliki, a za budući evropski rat to predstavlja suviše malu snagu¹²⁾. U ratnim su se izveštajima jednako pominjale eskadrile: 14. („Lavlja glava“) i 15. („La Disperata“). Uzmimo da su česta pominjanja ovih

¹¹⁾ Predviđanje je neopravdano. Moderni teretni automobili, poboljšani za vreme II svetskog rata, uspeli su da savladaju sve zemljišne i klimatske teškoće. Ovo dokazuju sve operacije u SSSR-u 1941–44. godine. U Etiopiji su morali biti krivi ili organizacija ili nedovoljna sredstva.

¹²⁾ Ako je uzrok slabosti vazduhoplovstva u Etiopiji zaista bila neophodnost držanja Malte u šahu, to jest potreba posredno vezana za ovaj rat, onda ovo predstavlja dokaz da se neophodno nameće rasturanje snaga avijacije i da je teško sastaviti masu aviona dovoljnu za odlučni sudar.

eskadrila predstavljala klanjanje Dučeu (u 14. su leteli njegovi sinovi, a 15. je komandovao njegov zet), pa ipak nikada, ni u jednom slučaju, nije bilo masovne upotrebe avijacije. Avioni su leteli po 5—15, najviše 20 odjednom, a što je još interesantnije, obe su pomenute eskadrole brojale u nekim letovima (na primer, 14. novembra 1935) zajedno 5 aviona. To znači da je više od 50% aviona bilo van upotrebe, vrlo moguće zbog mehaničkih kvarova. U svakom slučaju od dve stotine i nekoliko desetina aviona, koji su bili prebačeni u Afriku, u svakodnevnoj službi se nalazilo ne više od 60 aviona.

Prema svemu ovome, vazduhoplovstvo koje je stvarno dejstvovalo u Etiopiji bilo je malobrojno. Ovo svedoči da nije lako organizovati masovnu avijaciju (jer to mnogo košta) i da je procenat za borbu sposobnih aviona dosad neznatan. Ovdje treba dodati da, iako je malo aviona letelo, ipak je utrošak benzina bio veliki, jer su to pretežno bili veći tromotorni avioni. Potrošnja goriva za avione i tenkove od početka je mnogo prekoračivala italijanska predviđanja. Žega i forsiran rad motora na teškom terenu doslovno su gutali benzin, koji je u toku prvog meseca poskupeo u Rimu za 85%. Opasnost od nestanka benzina za ovu motorizovanu vojsku rasla je svakog meseca i ako su ekonomske sankcije mogle zaista da pogode Italiju onda bi je pogodile najpre na ovom polju. Zbog toga se Italija i najžešće branila protiv sankcija koje bi je lišavale nafte. Ovo zapažanje nije bez značaja za evropske države, a naročito za one koje imaju u visokom stepenu motorizovanu vojsku.

U mnogim zemljama koje nemaju benzina, predviđanja ogromne potrošnje pogonskog materijala mogu i moraju ozbiljno da utiču na karakter vojske koja se priprema za budući rat, a u onima koje imaju benzina, odbrana rejona njegove produkcije verovatno će predstavljati jednu od osnova ratnog plana¹³⁾.

*
* *

Da pređemo na one male napade avijacije i motorizovanih jedinica koji su primenjivani u italijansko-etioipskom ratu.

Tenkovi i motorizovane jedinice dejstvovali su zajednički na južnom frontu. U početku se ovim napadima postizao dosta lak uspeh. Međutim, iz dana u dan su uspesi u ovladavanju zemljišta bili sve manji, što treba pripisati ne samo sve više pustinjском karakteru predela, već i privikavanju etiopskih jedinica na ove rodove vojske, kao i otrežnjenju od iznenađenja koja su doživeli pri njihovoj pojavi. Sedme nedelje rata etiopske jedinice još su se rasipale pred njima, ali nisu to radile panično, već svesno, a zatim su iz zaklona pogađale svaku glavu koja je makar za trenutak izvirila iz tenka radi

¹³⁾ Jedan od glavnih uzroka poslednje nemačke katastrofe 1945. godine bio je gubitak svih izvora nafte i uništenje fabrika sintetičkog benzina. Poznato je kako je ogorčeno i sa uspehom branio Sovjetski Savez svoje izvore nafte na Kavkazu, pri čemu je Baku ostao netaknut.

orijentacije. U pohodu 24 tenka i 200 domorodaca na automobilima (rejd na Analu) prevalilo se ukupno 150 km, slomljen je svuda otpor, ali su na svakom zastanku podneti veći gubici. Najzad, pošto nije mogla da se održi na osvojenom terenu, grupa se vratila u polaznu bazu. Njeni su gubici iznosili: 4 tenka, 6 teretnih automobila, 14 poginulih šofera i domorodaca, i 60 ranjenih. To znači skoro 30% gubitaka u ljudstvu i materijalu, a da u zamenu za to nisu postignute stvarne koristi.

Iz toga bi se mogao izvući zaključak da se trupe, čak i lišene protivtenkovskog naoružanja, mogu uspešno boriti sa motorizovanim rodovima vojske, ako su za to obučene i moralno pripremljene. Vrednost ovog zaključka umanjuje, međutim, činjenica da veći deo krivice za neuspeh rejda treba pripisati borbi u gustom džungli, odnosno na zemljištu tako teškom za tenkove kakvog nema u Evropi. Sa druge strane, za trupe snabdevene protivtenkovskim oružjem nije potrebna tako gusta maska kao džungla. Kako bilo da bilo, izgleda van sumnje da motorizovane jedinice još nisu sposobne da održe zemljište, to jest njihovo potpuno samostalno dejstvo u manjim grupama još uvek stoji pod znakom pitanja¹⁴).

Imamo dva iscrpna izveštaja o vazduhoplovnim napadima. Oni su dvostruko merodavni, jer ih je pisao sam učesnik — Italijan (italijanski ratni dopisnik Pavolini).

Jedan od ovih napada, let na Ambi Aladži, interesantan je zbog toga što se radilo o uništavanju tri seoceta, u kojima su obrazovana mitraljeska gnezda. Tako je 14. jula deset tromotornih aviona bombardovalo sva tri gnezda, ali je 15. jula utvrđeno da je posada iz tih seoceta izvršila noćni napad, što znači da ne samo što nije bila oslabljena, već nije izgubila čak ni ofanzivnu sposobnost. Jedan je avion u tom letu na visini od 200 metara dobio nekoliko pogodaka iz teškog mitraljeza u krilo.

Drugi let, na Buju (južno od Makala), imao je za cilj da rastera koncentraciju od 20 000 Etiopljana. Bačeno je 6000 kg bombi, posle čega se dejstvovalo 2 sata (od 8.40 do 10.40) iz svih mitraljeza sve dok je bilo municije. Etiopski gubici, svakako veliki, očigledno nisu mogli biti utvrđeni. Međutim, od 20 italijanskih aviona svi su bili pogodoeni. Kaproni br. 1 (komandira eskadrile kapetana grofa Čana) dobio je 30 pogodaka među kojima čak tri pogotka iz protivavionskog topa sistema „erlikon“ (kalibar 20 mm).

Dva druga aviona takođe su bila oštećena, te su sva tri morala da se prinudno spuste na zemlju, srećom — na italijansku stranu. Junaštvo pilota i mehaničara — od kojih je jedan 2 sata ležao na poklopcu motora i rukama zapušavao rupe na rezervoarima, drugi (podoficir Dalmacio) za to vreme dejstvovao iz mitraljeza sve dok nije primećeno da mu iz njegove turele curi krv — junaštvo, dakle, ovih ljudi ne može zamagliti činjenicu da je najslabija protivavionska odbrana,

¹⁴) 10. četa tenkova kod Šire (na severnom frontu), pošto se trenutno udaljila od pešadije koja ju je pratila, bila je potpuno uništena.

kakva se može zamisliti prema evropskim prilikama, uspela da ošteti 100% aviona.

Istina je da su ti aviona leteli nisko (na 100, pa čak i 50 metara), ali je isto tako i broj oštećenja ogroman, ako se uzme u obzir stanje naoružanja zaostalih domorodaca. Da je bilo boljeg oružja i bolje obuke, 50% skupih tromotornih aviona ne bi više ugledalo sunce Italije.

*
* *

U stručnoj vazduhoplovnoj literaturi čuju se glasovi koji pravdaju slabe početne rezultate učešća italijanskog vazduhoplovstva u ovoj kampanji nedostatkom prikupljenijih ciljeva i gusto pokrivenim, zemljištem, u kome je teško pronaći rasute neprijateljske jedinice. Stvarno, u Etiopiji nema mnogo velikih naselja, a još manje koncentrisanih vojnih objekata, koji bi mogli predstavljati podesan cilj za bombardovanje iz vazduha. Njena vojska, sastavljena od nepovezanih jedinica, koje su dejstvovalе rasuto i koje su bile potpuno bez pomoćnih službi i komora, pa čak i ozbiljnije artiljerije, mogla je samo retko pružati u vazдушnim napadima cilj podesan za bombardovanje. Svaka će evropska vojska imati neuporedivo više objekata koji služuju pažnju vazdušnog osmatranja i koji su podesni za napad iz vazduha.

Međutim, ipak su u nekoliko posebnih slučajeva ovakvi ciljevi postojali čak i u Etiopiji a bili i pored toga bombardovani sa manjim rezultatom nego što se moglo pretpostaviti.

Iznećemo dva primera:

1. Etiopska vrhovna komanda u Desi, koja je bila smeštena u carskom dvoru, predstavljala je veći kompleks zgrada, tj. stalan cilj, pri čemu je italijanska komanda tačno znala šta se nalazi u njima. Etiopska vrhovna komanda triput je bila bombardovana, a to ne samo što nije dovelo do njenog uništenja, nego čak nije prekinulo njenu aktivnost ni za jedan dan. Kako-tako organizovana protivavionska odbrana nije dopuštala suviše nisko letenje aviona, dok se bombardovanje sa visine iznad 500 m pokazalo malo efikasnim i malo preciznim¹⁵⁾.

Ovde se može izvući zaključak da preciznost bombardovanja iz vazduha nije, bar zasad, dovoljno tačna, a u svakom slučaju nije opasna za rasute ciljeve. Pokretanje mehanizma za puštanje bombi sa razlikom od jedne sekunde ili čak dela sekunde, što kod ručnog rukovanja predstavlja potpuno običnu pojavu, prouzrokuju pomeranje tačke udara bombe za nekoliko desetina, a pri većim visinama — za nekoliko stotina metara. Dakle, praktična efikasnost bombardovanja iz vazduha još nije tako velika, kao što smo dosada mislili,

¹⁵⁾ Deo krivice nosi, navodno, loša municija, jer mnoge bombe nisu eksplodirale.

uprkos teoretskim proračunima i mirnodopskom iskustvu sa poligona.

Tako je danas. Sutra svakako može biti drukčije, te stoga ne treba precenjivati ovo zapažanje¹⁶⁾.

2. Drugi je objekat, sasvim podestan za bombardovanje, bio Harar, velika varoš koja se nalazila u blizini železničke pruge Džibuti-Adis Abeba¹⁷⁾.

Harar je bio bombardovan nekoliko puta, pa ipak bez velikog rezultata. Jedan se ovakav napad odigrao, prema kratkom engleskom izveštaju, 25. marta 1926. na sledeći način:

„Posle uništenja Džidžige¹⁸⁾, hiljadama avionskih bombi italijanski avioni su pokušali juče da napadnu Harar. Međutim, na uzvišenjima ispred varoši eskadrile su dospele pod jaku vatru protivavionske artiljerije, tako da su posle nekoliko pokušaja da se spuste niže morale odustati od napada na varoš i, bacivši samo sa velike visine nekoliko nepreciznih bombi, odletele na jug. U Hararu, koji je stanovništvo napustilo, ostala je samo vojska i sanitetske jedinice“.

*
* *

Kao što se iz ovoga vidi, oklopne jedinice i vazduhoplovstvo, odlični i dragoceni u sadejstvu sa drugim rodovima vojske i verovatno već sposobni za samostalno dejstvo u velikim grupacijama, izneverili su preterane nade koje su u njih polagane, izneverili su upravo *kao činilac koji samostalno rešava rat*. Ne samo što nisu dali rešavajuće rezultate, no čak nisu uspeali da operacijama dadu takav tempo kakav bi se mogao očekivati od ovih brzih i moćnih sredstava.

Dejstva su se odvijala polako i nailazila na tako velike teškoće da je njihov konačan rezultat često izgledao vrlo nesiguran. Neznatni uspesi, postizani sa velikim naporom i gubicima, nagoveštavali su dugotrajan tok rata, pri čemu bi neizbežni kišni period doveo sigurno italijanske trupe u krizu, koja bi se teško savladala. Odugovlačenje je išlo na ruku Etiopljanima jer, izbegavajući glavnu bitku, stalno su poboljšavali naoružanje i sve više su se privikavali na borbu protiv motorizovanih sredstava, za njih dotad nepoznatu, dok su istovremeno uslovi snabdevanja italijanske vojske u dubini nepristupačne zemlje iziskivali sve veće napore, privredni i politički obziri tražili brže rezultate.

Međutim, otpor etiopskih trupa jačao je sve više i najzad se, posle tri meseca rata, u predelu Makala obrazovalo težište rata, koje

¹⁶⁾ Zaista su nišanske sprave bile docnije znatno usavršene, ali za tačno bombardovanje neznatnih ciljeva treba još i danas pribegavati obrušavanju.

¹⁷⁾ Prestonica zemlje Adis Abeba praktično se pokazala suviše udaljenim ciljem za masovne nalete, mada je njena udaljenost od avionske baze Asmare iznosila u vazdušnoj liniji 1000 km. Ovo takođe predstavlja činjenicu koja nije bez značaja za procenu današnjih mogućnosti vazduhoplovstva.

¹⁸⁾ Ovo naselje nije raspolagalo nikakvim sredstvima protivavionske odbrane.

je sve više narastalo i nagoveštavalo da će dovesti do odlučne bitke. Obe su strane nagomilale ovde veće snage. Dotada manevarska dejstva ukočila su se, pretvarajući se u uporne borbe za komadiće terena, na koje se besno napadalo, a koji su isto tako ogorčeno branjeni. Makale se neprekidno pominjalo u ratnim izveštajima, kao da je ta bedna varošica predstavljala „dragoceno blago“, za koje se borilo sa žestinom. Osvojili su ga Italijani, ali su se tri etiopske armije razmestile u polukrugu sa tri strane, neprestano preteći ne samo povratkom varoši već i odsecanjem italijanskih snaga koje su se branile u njenom području.

Baš prema Makalu, na uzvišenjima Amba Aradama, koja su se pružala južno od ove varoši, zauzela je položaje armija etiopskog ministra vojske rasa Mulugete. Ona nije više ličila na onu elastičnu rastresitu gomilu ratnika iz prvih dana rata. Ukopala se i davala otpor na mestu, nemajući nameru da se dalje povlači.

Egzotična gerila pretvorila se u odbranu utvrđenih položaja, dobijajući sve oblike upornosti i čvrstine.

Etiopljani su procenili svoju snagu kao već dovoljnu i precenili su je, i u tome je ležala propast njihove vojske.

Ova se vojska upustila u borbu za koju bezuslovno nije bila materijalno dorasla. Hrabrost njenih ratnika nije mogla da zameni nedovoljnu snabdevenost u opremi i municiji.

Italijani, imajući najzad pred sobom neprijatelja koji prima bitku, primenili su sad oprobano načelo ratne veštine koje je tako jasno izložio Napoleon:

„Sa vođenjem rata stoji stvar kao i sa opsadom tvrđave: treba svu svoju vatru koncentrisati na jednu tačku, čim se ostvari proboj — ravnoteža je poremećena, ostalo postaje suvišno. Udarci ne smeju da se rasipaju, njih treba koncentrisati“¹⁹⁾.

I onda su koncentrisani vatra i udar na jednu tačku. Jednog dana se na uzvišenje Amba Aradam srušila kao oluja koncentrična vatra više od dve stotine brdskih i teških oruđa²⁰⁾. Šta je moglo da učini ovoj masi oruđa nekoliko starih topova rasa Mulugete? Ništa. Branioći Amba Aradama bili su doslovno smravljeni. Besan juriš pešadije, potpomognut tenkovima, dovršio je ostalo — armija ministra vojske prestala je da postoji²¹⁾.

Kroz ostvaren proboj, iskorišćujući bez odlaganja uspeh, udarilo se na krila i pozadinu drugih rasova. Etiopsku vojsku obuzela je panika. Plemenski antagonizam, koji je dugo bio ugušivan željom za

¹⁹⁾ Napoleonova prepiska. Pismo Komitetu javnog spasa na dan 1. termidora 2. godine.

²⁰⁾ Među ovim mnogo haubica 155 mm i dugačkih topova 120 mm. Većina ove artiljerije sastojala se od lakih brdskih haubica.

²¹⁾ Artiljerija ove armije brojala je navodno 16, a najviše 20 oruđa. Tok operacija protiv armije rasa Mulugete, prema najnovijim italijanskim podacima, nešto je drukčiji. Suština je međutim ostala ista: koncentracija italijanskog udara prouzrokovala je slom ove armije i raskinula povezanost ostalih etiopskih snaga.

nezavisnošću i mržnjom prema okupatoru, ponovo je izbio na površinu.

„Ravnoteža je bila poremećena, ostalo je postalo suvišno.“

Počelo je gonjenje. Sada su brze jedinice pokazale šta se od njih može očekivati. Svaki pokušaj organizovanja otpora bio je bez odlaganja potpuno slomljen napadima tenkova i avijacije, koja je slepo jurišala na svaku grupu ljudi na koju bi naišla bacajući bombe sa najmanje visine i rasturajući ih mitraljeskom vatrom.

Puževski tempo razvoja početnih operacija pretvorio se naglo u munjevito gonjenje. Jak oklopni odred jurnuo je brzo napred i uz zaglušnu huku motora svojih mašina i aviona projurio je nekoliko stotina kilometara i ušao pravo u prestonicu protivnika, stavljajući ruku na njegovu moralnu i materijalnu nezavisnost.

*
* *

Svaki se ozbiljniji otpor ugasio kao zgažena baklja.

Iz pažljivog praćenja ovog poslednjeg kolonijalnog rata moglo bi se izvući nekoliko korisnih zaključaka i za evropske prilike. Pre no što njih razmotrimo, treba ipak još jednom primetiti da postavke na kojima ćemo ih bazirati nisu baš sigurne. Izveštaji ratnih dopisnika, a to znači većinom civilnih lica koja hvataju samo spoljašnje pojave rata i nespremna su da ulaze u njegovu taktičku i operativnu suštinu — predstavljaju suviše nesiguran i sumnjiv materijal, da bi se po njemu mogla izraditi neka realna teorija.

Niz zapažanja ovih dopisnika ipak ima odlike verovatnoće i iz njih bi se mogli izvući sledeći zaključci:

1) Velika nadmoćnost materijalnih sredstava još ne predstavlja garanciju brze pobede, ako je neprijatelj moralno otporan, ako mu idu na ruku teške zemljišne i klimatske prilike i ako ume da ih iskoristi.

2) Ipak ova nadmoćnost u rešavajućem momentu, pri stabilizovanom otporu, dobija neospornu vrednost. Njeno potcenjivanje doводи do frontalnog sudara neravnopravnih snaga i do neizbežnog sloma slabijeg.

3) Teškoće upotrebe motorizovanih rodova vojske rastu progresivno sa ulazenjem u dubinu neprijateljskog zemljišta²²⁾, što se odnosi naročito na teška prevozna sredstva. Nepristupačnost zemljišta, zapažena u Etiopiji, može da se stvori veštački u više predela Evrope, uz pomoć poplava i rušenja. Ovo se, na primer, u istočnoj Evropi, pa čak i u mnogim predelima zapadne Evrope, vrlo lako ostvaruje i treba vrlo široko da se primenjuje, naročito zbog toga što predstavlja sredstvo koje se može pripremiti još za vreme mira.

4) Prikupljanje velikih masa vazduhoplovstva biće uvek teško, a procenat za borbu sposobnih aviona za sada je nizak, naročito u

²²⁾ Ovo su iskusili Nemci u SSSR-u 1941. godine, naročito u zimu.

poređenju sa visokim troškovima njihove izrade i eksploatacije²³). Ako država sa tako razvijenom avionskom industrijom kao što je Italija nije uspjela da okupi na stranom operativnom terenu više od dve stotine i nekoliko desetina aviona, od kojih je praktično dejstvo-
vao samo mali procenat, onda ova teškoća nije bez značaja za buduće mogućnosti ovog roda vojske.

5) Rezultati bombardovanja malobrojnomo avijacijom nisu smrtonosni za rastresite ciljeve, pa su čak i za stalne ciljeve manje opasni nego što se to moglo predvideti, naravno ako ovi stalni ciljevi ne čine veće skupine (velike varoši, kompleksi magacina itd.)²⁴)

6) Čak i slaba protivavionska odbrana ima izgleda na uspešno pogađanje aviona, ako ovi lete suviše nisko, dok su letovi na većoj visini manje opasni.

7) Ne može se ni od vazduhoplovstva ni od oklopnih jedinica očekivati nikakav rezultat koji bi „torpedovao“ protivnika ako su zemljišne teškoće velike, a njegova zemlja tako prostrana da ne predstavlja jednu ili nekoliko ograničenih tačaka, čije bi uništenje paralisalo ostale²⁵).

8) Oba su ova roda vojske još jednom dokazala da nisu u stanju da samostalno održe zemljište. Međutim, oni su potvrdili, i to u najtežim terenskim i klimatskim prilikama, svoju visoku vrednost u sadejstvu sa drugim rodovima vojske. Njihova istaknuta uloga u taktici već je osigurana. Što se, pak, tiče oklopnih jedinica, one se u samostalnim, operativnim dejstvima moraju dopuniti motorizovanim pešadijom i artiljerijom, inženjerskim jedinicama itd.²⁶)

9) Pored pomenutih nedostataka, koji su se ispoljili prilikom samostalnih dejstava, izgleda kao sigurno da se operativni značaj ova roda vojske neće ipak umanjiti, nego će porasti. U uvodnim i izviđačkim dejstvima, a naročito u gonjenju oni će, pored konjice, predstavljati neprocenjivo i nezamenjivo oruđe u rukama operativnog komandanta. Munjevito korišćenje pobede u Etiopiji može da ima i u Evropi izvesne analogije. Blagodareći brzini mehanizovanih rodova vojske, oklopne jedinice i vazduhoplovstvo mogu da zauzmu cdgovarajuće mesto u operacijama svuda gde nisu potrebni postepeni naponi i zadržavanje osvojenog zemljišta, već sve leži u iznenađenju.

²³) Govoreći o „troškovima“, autor ne misli na novčana sredstva, već na količinu uloženog preciznog rada, a naročito ratno-industrijskih sirovina, kojima u velikoj količini raspolažu samo tri velike države u svetu: Sovjetski Savez, Sjedinjene Američke Države i Engleska, pri čemu ih samo dve prve imaju na licu mesta; Engleska mora da ih dovozi preko mora.

²⁴) Najnovija posmatranja iz kinesko-japanskog rata opravdavaju tvrdnju da bombardovanja velikih gradova (Šangaj) prouzrokuju neizmerno krvave gubitke, dok bombardovanje razvijenih trupa daje neznatne rezultate.

²⁵) Ovaj zaključak potvrđuje kinesko-japanski rat. Kineski otpor je danas, posle tri meseca rata, vrlo ograničen (docnije je stalno rastao).

²⁶) Na isti ovakav način korišćene su oklopne jedinice u II svetskom ratu i onda su postale moćan činilac operativnog manevra.

Na relativno ravnom i čvrstom zemljištu i u evropskoj klimi pogodnoj za rad motora treba oba ova roda vojske smatrati ozbiljnim činiocima taktičkog, pa čak i operativnog iznenađenja, naravno, ukoliko novi tehnički pronalasci na polju protivoklopne i protivavionske borbe ili teškoće komandovanja i snabdevanja koje se teško mogu proveravati za vreme mira ne podriju opravdanost ovih skupih rodova oružja²⁷).

IX. PREDVIĐANJA U NAJNOVIJOJ LITERATURI

Računajući najnoviju vojnu literaturu, koja se bavi pitanjem karaktera budućeg rata, možemo podeliti njene pisce u dve osnovne grupe:

- 1) prva se sastoji od revolucionarno raspoloženih pristalica brzog rešenja rata pomoću najmodernijih sredstava;
- 2) druga grupa, konzervativnija, ne veruje u takvu mogućnost i proglašuje opšti, „totalni“ rat, razvučen na godine i vođen svima sredstvima čitavog naroda.

Radi uprošćenja terminologije nazivaćemo u daljim razmatranjima prvi tip *modernizovani* rat, a drugi *totalni* rat.

1. MODERNIZOVANI RAT

Pisac koji je išao najdalje u ovoj grupi bio je italijanski general Dulio Duet (Giulio Douhet), koji je umro 1930. godine. Ovaj je general već godine 1921. izdao knjigu pod naslovom „*Il dominio dell'aria*“, koja je u Italiji izazvala skoro prevrat u shvatanjima o ratu. U nizu izjava, koje je posle toga izneo na stranicama vojnih časopisa, general Duet je određivao sve tačnije svoje ideje, koje je prikupio general Tilan¹⁾ (Tulasne) i uz francusko izdanje dao im odgovarajuće komentare. Misli generala Dueta najzad su našle odjeka na manevrima kao i u organizaciji italijanske vojske i bile su ostvarene u velikoj meri.

Osnovna misao generala Dueta o budućem ratu izražava se u rečenici: „Defanziva na kopnu i moru, a ofanziva u vazduhu“. General Duet ne isključuje totalni rat, ali vidi jedinu mogućnost brzog rešenja rata naglim paralisanjem svih životnih organa protivnika pomoću masovnih napada avijacijom. Predlažući stvaranje moćne vazdušne armije, sposobne kako za bombardovanje tako i za suzbijanje napada neprijateljskih lovaca, pisac veruje da će ova armija potpuno zagospodariti vazдушnim prostorom protivnika, pogađajući duh i životne organe njegovog naroda preko glava kopnene vojske.

²⁷⁾ Teškoće komandovanja i snabdevanja bile su docnije odlično rešene.

¹⁾ Gen. Douhet, *La guerre de l'Air*, izd. lista „Les ailes“, Paris, 1932.

Uništavajući u začetku ratnu organizaciju neprijateljskog naroda i lomeći njegov duh, general Dueta se nada da postigne pobjedu pre no što bi neprijateljska oružana snaga stigla da se okupi.²⁾

Idući konsekvantno od dedukcije do dedukcije, pisac pri kraju dolazi do zaključka da, pošto se ne može sve cepkati na kopnene, pomorske i vazdušne snage, treba upotrebiti 80% ratnog budžeta na vazduhoplovstvo da bi se mogli odlučnim naporom ovog vida oružane sile, spremnog za let u toku nekoliko sati, paralisati u začetku svi ratni poduhvati neprijatelja.

*
* *

Ova je ideja nesumnjivo snažna i utoliko privlačnija što je pišev način argumentacije, pun snage i primamljive energije, neobično ubedljiv. Međutim, pošto se osvestimo od snage sugestije koju razvija ovaj nesumnjivo veliki vojnički talent, treba trezveno izvršiti izvesne popravke na pravcu njegovih razmišljanja.

1) Masovni vazdušni napadi, prema shvatanju generala Dueta, biće uvek opasni i mogu da izazovu veliki nered kod neprijatelja. Međutim, ovaj nered je ograničen po vremenu i prostoru jer, izuzimajući ogromnu nadmoćnost vrlo jake države nad vrlo slabom, trajno neprijateljsko dejstvo na velikim prostorima zahtevalo bi takvu masu avijacije, koju ne bi bila u stanju da stvori ni najbogatija zemlja na svetu. Neznatni rezultati od bombardovanja Etiopljana, skoro nezaštićenih u smislu protivavionske odbrane, mogu u svakom slučaju da predstavljaju izvestan putokaz.

2) „Il dominio dell'aria“ — apsolutno gospodarenje u vazduhu, o kome sanja pisac, zahteva u najmanju ruku dvostruku vazdušnu nadmoćnost nad protivnikom, odnosno nečuveno skupu trku u naoružanju. Protivnik neće čekati napad skrštenih ruku, već će se naoružavati, te je prema tome vrlo teško postići ovakvu vazdušnu poplavu³⁾. Ako se, pak, posle prvih sukoba pokaže da ovakve nadmoćnosti nema, onda će težina daljeg rata pasti na slabe (u duhu teorije generala Dueta) kopnene snage i rat će unapred biti izgubljen.

3) Vrednost borbenog aviona, prema tipu i naoružanju, iznosi danas 150—800 000 zlota.⁴⁾ Može se lako proračunati koliko bi stajalo stvaranje vazdušne armije rešavajuće jačine, kada danas 2, 3 i više hiljada aviona predstavljaju realnu količinu za mnoge države. Da bi se ova potukla u vazduhu, treba imati 4, 6, 10 hiljada aviona,

²⁾ Gen. Douhet, *La guerre de l'Air*, str. 125. U knjizi engleskog pisca, koji se potpisivao pseudonimom Heon, pod naslovom *Fikcija — osvajanje vazduha*, kategorički se pobija ova nada i ujedno se iznosi žestoka kritika mogućnosti vazduhoplovstva.

³⁾ Vidi: Oberst a. D. Immanuel, *Der grosse Zukunftskrieg keine Phantastie!*, Berlin, 1932, str. 143. i sledeće.

⁴⁾ Poljska novčana jedinica zlot vredela je u vreme pisanja ovog dela oko 9 dinara. Danas je nešto skuplja. — Prim. prev.

što zajedno sa troškovima oko njihove eksploatacije dovodi do astronomskih upravo apsurdnih brojki (uzimajući u obzir dalju trku u naoružanju u toj oblasti).⁴⁾

4) Tempo razvoja početnih operacija u Etiopiji predstavlja u svakom slučaju dragocen znak da ogromni novčani izdaci, uloženi u skupe rodove vojske, još ne daju garanciju munjevitog pobjede, jer se ta oprema brzo troši. Stoga je neuputno i opasno zasnivati operacijski plan *isključivo* na ovim rodovima vojske.

Vazduhoplovstvo budućeg rata, kao ni oklopne jedinice, sigurno se neće zadovoljiti samo ulogom potpomaganja drugih rodova, već će uzeti učešće u bitkama kao ozbiljan operativni činilac. Nema, međutim, dosad osnova da se njemu pripisuje sposobnost *samostalnog* rešavanja rata, sem u slučaju sukoba velike države sa vrlo malom ili tehnički slabom.⁵⁾

*
* *

Razmotrili smo poglede najekstremnijeg teoretičara modernizovanog rata. Ostali pisci ove grupe čine dosta jedinstvenu skupinu, čiji su pogledi bliski najvećem autoritetu ove grupe, koji predstavlja bez sumnje general fon Sekt. Nećemo se bliže baviti ovim pogledima, jer oni nisu baš celishodni za evropska ratišta. Većina autoriteta vojne literature obara njihove osnove nepobitnim argumentima.

Nema sumnje da želja za brzim rešenjem rata putem naglog napada odabrane kadrovske vojske, motorizovane u visokom stepenu i potpomognute snažnim vazduhoplovstvom, ne obećava pri današnjem odnosu evropskih vojnih snaga rešavajući uspeh. A kad već nema takvih izgleda, onda se ne može izgrađivati budućnost države *isključivo* na koncepciji takvog rata, jer će eventualan slom ovakve teorije u praksi prinuditi takvu državu da improvizuje opšti rat kada se borbe budu već izvodile, što je upravo nemoguće. Još se Gambeta (Gambetta) uverio da potpuno reorganizovanje rata, kad je on već u toku, prevazilazi ljudske snage.

Rizik ima svoje granice, a sudbina države je suviše ozbiljna stvar, da bi se ona mogla baciti na jednu hazardnu kartu.

Ipak mislim da nije preporučljivo potpuno omalovažavati teoriju modernizovanog rata, jer ideje njegovih pristalica mogu primeniti države koje raspolažu ogromno nadmoćnijim snagama. Neke od tih

⁴⁾ Kao što sam pre toga naveo, ne radi se ovde o novčanim troškovima, već o vrlo skupim sirovinama i količini preciznog rada specijalista. Broj izrađenih aviona za vreme II svetskog rata premašio je vrlo znatno gornje brojke, ali su takođe ratne industrije najvećih svetskih država posvetile ovu produkciju ogromne napore, koji su nemogući za vreme mira.

⁵⁾ Mučan, više nego petogodišnji, tok II svetskog rata potvrdio je ovu tezu. Tehnički slabe države bile su u početku rata razbijene ogromnom nadmoćnošću svih tehničkih sredstava, ali je već u jesen 1941. godine nestalo „munjevitog rata“.

ideja ne samo što mogu naći primenu u budućem ratu već će je sigurno naći, bez obzira na odnos snaga ratujućih strana.

One će, u stvari, naći svoj izraz u korišćenju brzine motorizovanih i vazduhoplovnih jedinica za operativne ciljeve. Opširno ćemo se pozabaviti ovim pitanjem u daljim odeljcima ovog dela.

2. TOTALNI RAT

Većina ozbiljnih posleratnih pisaca naginje pojmu totalnog rata, smatrajući da za ciljeve odbrane zemlje i nametanja svoje volje neprijatelju nije dovoljno da se za vreme mira stvori uvežbana i bogato opremljena kadrovska vojska, koja bi, kao pas-čuvar, bila uvek spremna da na prvi zvižduk jurne preko granične ograde i zgrabi za grlo napadača, da bi ga udavila pre nego što ovaj stigne da se sagne za kamenom.

Pristalice totalnog rata su mišljenja da zemlja koja želi da ima izgleda na uspeh u budućem oružanom sukobu mora da spremi za rat ne samo vojsku, ne samo narod do poslednjeg koliko-toliko zdravog muškarca i žene, no i sav duhovni i privredni život zemlje („moralno i privredno naoružanje naroda“). Neki pisci, na primer takva vojna ličnost kao što je general Ludendorff⁶⁾, idu tako daleko da smatraju za neophodno skretanje čitavog toka života jednog naroda u korito čisto vojničkog raspoloženja. Polazeći od pretpostavke da će „budući veliki rat obuhvatiti čitav narod zajedno sa njegovom organizacijom, te mora biti zasnovan na psihičkom jedinstvu naroda“, general Ludendorff, izgleda, zahteva sa svojstvenom mu vatrenošću da svaki čovek od kolevke do duboke starosti bude celishodno pripreman za praktičnog ratnog pionera; da se kod regulisanja svakog privrednog posla u čitavoj državi, kako u dvorištu zemljoradnika tako i na državnom tržištu, vodi računa o njegovoj korisnosti za rat; da svaka tehnička konstrukcija bez obzira na svoju „privremenu“ civilnu namenu, ima u svojoj osnovi i ostvarenju preduslove za upotrebu u ratne svrhe — u protivnom ne treba da ima uopšte pravo na opstanak.

U vezi s ovim gubi svoju celishodnost celokupan oblik života jedne države u dosadašnjem shvatanju (osiguranje narodu kulture i blagostanja). Jedan čovek ili bar jedan moćan vrhovni organ treba da reguliše život države, formirajući ga dosledno za ratne ciljeve i dajući mu karakter prileglog lava koji se sprema za skok.

Unoseći se u bučne ideje ovog diktatorskog duha, koji se natezao u većitoj borbi svoje despotske individualnosti sa neobuzdanim ljudskim društvom, kakvo predstavlja čak i tako disciplinovan narod kao što je nemački, zaista se dobija utisak da život uopšte gubi smisao. Jer, ako cilj života čovečanstva treba da bude samo zajedničko, do najvišeg stepena disciplinovano pripremanje za rat po cenu osetnih

⁶⁾ Gen. Ludendorff, *Der totale Krieg*, München, 1935.

životnih ograničenja niza generacija — onda treba na kraju postaviti načelno pitanje: da li rat postoji radi čoveka, ili čovek radi rata?

Pre više od 2000 godina Sokrat je rekao (moramo priznati, potpuno logično) da rat predstavlja „sredstvo koje obezbeđuje zemlji slobodu i sreću“. Ako, pak, sada stojimo pred zahtevom da se sloboda i sreća žrtvuju ratu, onda moramo utvrditi da general Ludendorff teži da pretvori ljudski život u najtragičniji paradoks.

Ne smatram da bi čovečanstvo podleglo ovakvim ekstremnim zahtevima, jer bi moglo doći do takvog ratnog epiloga kakav mu predskazuje Ludvig Bauer⁷⁾, tj. da se raspadne na slučajne, besmislene delove, koji se međusobno bore.

Ideja pripremanja rata generala Ludendorffa i Bauerove „prognoze“ o ratu predstavljaju danas brojne krajnosti između kojih luta posleratna evropska misao, ošamućena udarcima I svetskog rata.

Odbacujući samu osnovnu ideju Ludendorffove koncepcije, to jest militarizaciju države za vreme mira, kao psihološki pogrešnu i neprihvatljivu u smislu njenog celovitog sprovođenja, moramo ipak da se složimo sa nizom njenih postavki, jer su vrlo realne i zasnovane na iskustvima i poznavanju onih problema koje je lično rešavao poznati general-kvartirmajstor nemačke vojske u I svetskom ratu, noseći znatan deo tereta tog rata na leđima svoga neukrotivog, gvozdеног duha.

Ove praktične postavke nalaze se uostalom ne samo u knjizi generala Ludendorffa već i u nizu dela drugih pisaca te grupe, od kojih ćemo nabrojiti samo najpoznatija imena, kao generala Bernhardija (Bernhardi), generala Kamona (Camon), generala Sikorskog, pukovnika Imanuela (Immanuel), pukovnika Votjea (Vauthier) i drugih.

Neki od ovih, pišući odmah posle I svetskog rata, a pre svega tako poznati nemački pisac kao general Bernhardi⁸⁾, nalaze se još duboko pod utiskom pozicijskog rata. General Bernhardi, istina, oseća potrebu pokreta na vojištu i veruje u rešenje bitke snažnim manevrom⁹⁾, ali više pažnje posvećuje pozicijskom ratu, smatrajući ga skoro neizbežnim radi stvaranja vremena za povećanje snaga.

U njegovoj ćemo knjizi naći veoma detaljno opisanu doktrinu rovovske borbe za ograničene ciljeve (odjeljak 8, „Der Kampf“, § § I, II i III), dok se pokretna dejstva tretiraju više kao vrsta kratkotrajnog preludija, intermea i najzad finala rovovskog rata¹⁰⁾. Pri tome pisac, priznajući njihovu rešavajuću ulogu, preporučuje da se ona izvode prema nepromenljivim načelima čiste ratne veštine koja je uostalom i sam nekada isticao¹¹⁾.

⁷⁾ Ludwik Bauer, *Jutro znowu wojna*, Varšava, 1932, str. 235. i sledeće, preveo na poljski Bogowicz.

⁸⁾ Bernhardi, *Vom Kriege der Zukunft*, Berlin, 1920.

⁹⁾ *Ibid.*, str. 195.

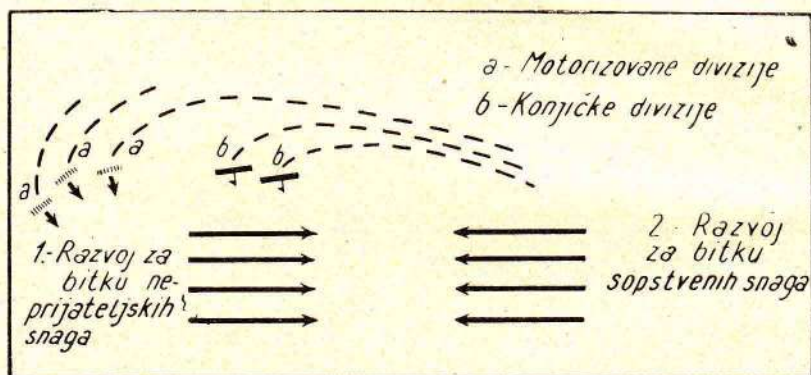
¹⁰⁾ *Ibid.*, str. 223. i sledeće.

¹¹⁾ *Elemente des modernen Krieges*, Berlin, 1898.

*
* *
*

Docnije pisci traže rešenje u strategijskom manevru, *pre nego što iscrpljivanje snage manevra primora na pozicijski rat*. Svima poznati po svojim brojnim delima obožavalac napoleonovskog manevra general Kamon već 1925. godine istupa sa nizom publikacija na temu strategijskog manevra, koji treba da se vrši uz izdašnu pomoć potpuno motorizovane konjice¹²⁾. Većina docnijih pisaca traži slično rešenje, ne negirajući opravdanost postojanja dugotrajnog rata kao krajnosti. Nemački pukovnik Imanuel uzima u obzir dugotrajan rat „zatvaranja i izgladnjivanja“ i poziva da se svet pripremi za takvu mogućnost¹³⁾, ali razvijajući dalje potpuno određenu sliku budućeg rata Nemačke, Austrije i Mađarske protiv Francuske, Belgije, Poljske i država Male antante, vidi razvoj ovog rata u tri faze:

1) Borba vazdušnih snaga, čiji će zadatak biti: izvideti glavne neprijateljske vazdušne snage, potući ih potpuno, a zatim se baciti na mobilizacijske i komunikacijske centre njegovih kopnenih snaga i uništavati ih svim sredstvima, bez sentimentalnosti, „oko za oko, zub za zub“¹⁴⁾.

Skica 1.

2) Za vreme ove vazdušne borbe i pod njenom delimičnom zaštitom izvršiće se koncentracija i razvoj motorizovanih kopnenih snaga za bitku (Aufmarsch), koje, prema piščevom mišljenju, jedino mogu da dovedu do rešenja, jer u vazdušnoj borbi može doći, a pre ili posle će i doći, do ravnoteže snaga¹⁵⁾.

¹²⁾ Ove su publikacije bile zatim prikupljene i izdane 1928. godine u knjizi pod naslovom *La Motorisation de l'Armée et la manoeuvre strategique*, izd. Berger-Levrault, Paris, 1928.

¹³⁾ Oberst a. D. Immanuel, *Der grosse Zukunftskrieg — keine Phantasie!*, str. 109–112.

¹⁴⁾ *Ibid.*, str. 140.

¹⁵⁾ *Ibid.*, str. 144.

3) I tek sada nastupa rešavajuća faza, prava bitka. Tvrdeći da će frontalna bitka pre ili posle dovesti do stabilizacije i rovovske vojne, pisac traži mogućnost da se izbegne ova napast i vidi spas u tipičnom napoleonovskom manevru *um dem Gegner zu umfassen, einzuklammern und einzukesseln* („da se neprijatelj obuhvati, pri-veže i okruži“), stim da se njegova krila brzo obuhvate pre nego što stigne na ovo da reaguje¹⁶). Ovaj manevar pukovnik Imanuel vidi na način predstavljen na skici 1 (koja je uzeta iz pomenutog dela).

Interesantno je da sličan manevar konjice i oklopnih jedinica (mada u mikroskopskoj razmeri) razmatraju Mađari u svojoj stručnoj štampi, koji su ostali pod jakim uticajem nemačke ratne doktrine.

*

* *

Puna mržnje prema Poljskoj, knjiga pukovnika Imanuela¹⁷) ipak je vrlo interesantna i što se tiče stručnog sadržaja jako je ubedljiva, jasno prikazujući — uostalom na način lišen svake sentimentalnosti — mogućnosti i sliku budućeg rata. Svakako da osnovu predviđanja ovog oficira predstavlja duboka vera u moć nemačke oružane snage, koja je u stanju, prema njegovom mišljenju, da se bori čak i protiv veće nadmoćnosti, ako bude dobro pripremljena i dobro vođena u budućem ratu za prestiž velike sile Trećeg Rajha¹⁸).

X. ZAKLJUČCI O KARAKTERU BUDUĆEG RATA

Napravili smo pregled svih činjenica na koje se može osloniti da bi se predstavio verovatni karakter budućeg rata. Smatrali smo ovo neophodnim uvodom za ispitivanje načela ratne veštine, polazeći sa gledišta da se ratna teorija ne može izgrađivati isključivo na prošlosti, jer je to ne samo sumnjivo već i opasno.

Istorija je prava riznica vojnog znanja, pristupačna svakom, ali korist do koje se može doći njenim izučavanjem vrlo je različita. U izvesnim slučajevima istorija čak može biti i štetna, jer ako se tretira kao interesantan predmet za misaono fotografisanje, vodi vrlo lako u pogrešku retrospektivnog traženja gotovih obrazaca.

Dovoljno je pregledati predratne doktrine u većim evropskim vojskama pa se uveriti da suvo analiziranje ranijih ratova, bez ispi-ranja ovih pouka jakim mlazom tekućeg života, bez pokušaja da se dozna dokle ova bujica teče i dokle nas nosi — stvara neprimetno u duhu izvestan bezbojan misaon talog, koji se polako suši i stvrdnjava,

¹⁶) *Ibid.*, str. 145.

¹⁷) Vidi odeljak koji se odnosi na Poljsku na str. 157. Uzvik „die Rache ist da!“ (Osveta je tu!) predstavlja isuviše jak izraz ove mržnje.

¹⁸) *Tendencije bezobzirnosti koje se ispoljavaju u delima Ludendorfa, Imanuela i drugih nemačkih pisaca našle su svoj blistavi izraz u II svetskom ratu. Gebels je uoči rata nagovestio: „Vodićemo rat sa svesnom okrutnošću“.*

dobijajući oblik šablonske kore, poznate pod imenom rutina. Ispod ove suve kore kovitlaju se vrele misli i pokušavaju da je provale, progore, nažalost bezuspešno, jer ukoliko duže traje mir, utoliko je rutina otpornija prema ovim pokušajima.

Tek brutalan udar sledećeg rata razbija ovu koru i otvara mišlima pogled u svet, a onda, trljajući oči, odjednom vidimo šta se oko nas dešava i prosto ne bismo verovali da to nismo ranije zapazili. Iznenadenje predstavlja ono nevidljivo, za oko neuočljivo vlakno, na koje su nanizane skoro sve izgubljene borbe, bitke i ratovi u istoriji, naročito najnovijoj. Stoga se za sutrašnji rat treba naoružati ne samo svima ratnim oruđima koja su potrebna da se protivnik potuče već i umom, da bi ova oruđa bila celishodno pripremljena i upotrebljena kako treba.

Pokušaćemo, dakle, da sredimo pretpostavke koje ukazuju na karakter budućeg rata i izaberemo od njih ono što se može upotrebiti.

Počecemo od podele ovih predviđanja na ona koja (naravno, prema našem mišljenju) izgledaju realna i ona koja se bar za sada mogu smatrati nerealnim ili preuranjenim.

1. VAZDUŠNI RAT

Odložimo za sada u oblast preuranjenih predviđanja želju da se rat reši prvog dana mobilizacije bacanjem mase vazduhoplovstva na neprijatelja. Sve dok ratni avion ne bude koštao manje od 10 000 zlota, i pre svega dok njegov mehanizam ne bude tako prost kao top koji se ne kvari — on će uvek biti isuviše skupa oprema i nikada neće biti izrađivana u takvoj masi da bi postigla „il dominio dell'aria“ (gospodarenje u vazduhu). Svaka od velikih evropskih država suviše je prostrana i na njoj je suviše mnogo razbacanih ciljeva da bi čak i najveća vazдушna snaga u svetu mogla pretendovati na njeno paralisanje *isključivo* snagama avijacije.¹⁾

Nesumnjivo je da će avijacija otpočeti rat budućnosti i da će njene bombe jednovremeno sa proglasima o mobilizaciji objaviti novu probu snaga. Možemo, međutim, biti uvereni da njeni rešavajući uspesi u stratezijskom stepenu predstavljaju muziku još daleke budućnosti, dok mogućnost suprotstavljanja njenoj operativnoj i taktičkoj ulozi predstavlja upravo pitanje materijalnog i moralnog naoružanja, pitanje koje se nalazi u vezi sa poznavanjem uloge koju će avijacija verovatno odigrati²⁾.

¹⁾ Nijedna država u II svetskom ratu nije bila potučena *isključivo* avijacijom.

²⁾ Najsnažnije stratezijsko bombardovanje izdržala je nemačka teritorija i industrija godine 1944—45, međutim, tek posle uništavajućeg bombardovanja od godine i po dana nemački je otpor bio slomljen zajedničkim napotom svih rodova vojske.

2. MOTORIZOVANI RAT

Ovo isto se odnosi i na želju za brzim i konačnim slomom neprijatelja napadom svim vrstama oklopnih jedinica. Dedukcije iz teorijskih razmatranja o ovom rodu vojske i iz praktičnih iskustava pri njegovoj upotrebi nameću uverenje da je lako sa njim ući na protivnički teren, teže je održati ono što se osvojilo, a najteže izići — u slučaju neuspeha³⁾. Uostalom, stvaranje mase od hiljada jedinica ovog roda vojske po koštanju premašuje sredstva čak i najbogatijih država (general Sikorski računa da 12 modernih tenkova staju isto koliko i normalno naoružanje pešadijske divizije⁴⁾).

Opremanje jedne velike oklopne jedinice zahteva danas oko 100 miliona zlota, ne računajući troškove izdržavanja pogonskog materijala i popune opremom koja se brzo troši, što predstavlja ogroman izdatak. Stvaranje, dakle, velike armije, sastavljene od više ovakvih jedinica zajedno sa odgovarajućim aparatom operativnog komandovanja i jedinicama za vezu, inženjerijom, službama kao i avijacijom, predstavljalo bi tako veliki finansijski napor čak i za najbogatije države da bi ostale kopnene, vazdušne i pomorske snage morale da se smanje do neznatnih razmera. Kad bi se jednog dana ispostavilo da metak pobeđuje u svom večnom takmičenju sa oklopom, što je potpuno moguće pri neumornom istraživačkom radu na tom polju, komandant ovakve armije ostao bi bespomoćan u promenjenoj situaciji, nemajući više čime da vodi rat.

Možemo pretpostaviti da niko neće reskirati da do ovoga dode. Svaka velika država postaraće se da ima tri, osam ili deset velikih oklopnih jedinica koje će činiti snažnu masu za operativni manevar, ali će se pretežni deo vojske još dugo zasnivati na starim rodovima, uostalom, jako zasićenim modernim borbenim sredstvima.⁵⁾

3. RAT KADROVSKOM VOJSKOM

Zamisao da se rat reši naglim napadom kadrovske vojske nikako ne predstavlja apsurd, ali zahteva takve političke prilike kakve se danas više ne mogu ostvariti u Evropi. Trebalo bi upravo da velika država stvori pomoću diplomatskih poduhvata potpuno izolovanje malog ili vojnički slabog protivnika, pa da ga potuče pre nego što bi ma ko zaželeo i stigao da interveniše. Ovakve uslove stvorio je u odgovarajućem političkom momentu Japan kada je brzo okupirao Mandžuriju (i u poslednje vreme vešto otkida severnu Kinu, dok je ceo svet zauzet italijansko-etiofskim sukobom). Što je moguće na Dalekom istoku, nije ipak moguće u Evropi, jer nijedna od malih

³⁾ *Kleska armii pancernej Guderiana pod Moskva, w godinu 1941. r. (Poraz Guderijanove oklopne armije kod Moskve 1941. godine).*

⁴⁾ *Przyszla wojna (Budući rat), str. 95.*

⁵⁾ *Glavna se masa svih vojski u II svetskom ratu ipak sastojala iz moderno naoružane pešadije.*

evropskih država nije prinuđena da stvara oko sebe atmosferu neprijateljske usamljenosti, koja je predaje na milost i nemilost jakom susedu⁶⁾.

Otuda postoji u Evropi izvesna ravnoteža snaga, koja se ponovo stvara čim se poremeti. Ova ravnoteža smanjuje do minimuma izglede na lak i brz rat, zasnovan na bezuslovnoj brojnoj ili tehničkoj nadmoćnosti⁷⁾.

4. MILITARIZACIJA DRŽAVE ZA VREME MIRA

Ovakva militarizacija države kakvu zahteva general Ludendorf ne izgleda nam ostvarljiva s obzirom na psihi mnogih naroda. Ne može ona, uostalom, da naknadi račune čak ni kod napadačkih država, jer se veličina požrtvovanja i troškova, koje zahteva, ne nalazi ni u kakvoj srazmeri sa neznatnom „dobiti“, kakva se danas u ratu može postići i u najboljem slučaju.

Militarizacija ove vrste vodila bi pravo i neophodno prekomernom nagomilavanju ofanzivne dinamike, što može dotičnu državu, i ne pominjući čak njen poredak, da dovede na ivicu propasti, bacajući je u rat nasuprot stvarnim izgledima na uspeh i potrebama⁸⁾. Parola „sve za rat“ predstavlja izvrtanje životnog smisla i, ako potraje duže, ne može da donese pozitivne rezultate.

Budući rat biće nesumnjivo totalan rat. Ali pripremanje za njega mora imati karakter spremnosti države za prelaženje iz mirnodopskog stanja u ratno, a ne militarizacije države za vreme mira.

5. NAJVEROVATNIJE MOGUĆNOSTI⁹⁾

Odbacivši ratne prognoze koje su prema našem mišljenju nerealne ili preterane, spremni smo da stvorimo predstavu o najverovatnijem karakteru budućeg rata. Ovu predstavu stavljamo lojalno na procenu čitaocu, nikako ne tvrdeći da je pravilna. Ona će značiti polaznu tačku za određivanje ili za proveravanje načela ratne veštine i imaće rešavajući značaj za dalja razmatranja. Svaki onaj ko posle dubokog razmišljanja pronađe u ovim osnovnim zaključcima nešto što treba popraviti, mora da održi isti stav i u daljim odeljcima ove knjige, mora da izvrši konsekvantne ispravke u postavkama izgrađenim na osnovu ovog odeljka.

⁶⁾ Ovo sam napisao sa tendencijom da opomenem poljsku samoubilačku politiku, koja je bila stalno uperena protiv svih suseda.

⁷⁾ Nemačka nije uzela ovo u obzir 1939. godine.

⁸⁾ Nemačka 1938–1939. godine.

⁹⁾ Pisac je mišljenja da su sva najvažnija predviđanja utvrđena u ovom odeljku bila potvrđena u toku II svetskog rata, te se stoga ograničava samo na to da pruži nekoliko primera.

*

* *

Glavne konture karaktera budućeg rata izgledaju nam ovako:

1) Slika rata budućnosti ne može se napraviti kao nepromenljiv „standardan“ tip. Prema širini i dubini ratišta u odnosu na gustinu njegovog posjedanja trupama, kao i prema tehničkim sredstvima obeju strana, rat će imati više ili manje pokretan karakter. Ukoliko bude veće ratište i manja gustina trupa i sredstava, utoliko će karakter ratnog sukoba biti više pokretan.

2) Nema zasad solidnih osnova za pretpostavku da su stara načela ratne veštine izgubila svoju vrednost, ali je istina da će se ona utoliko lakše primenjivati ukoliko rat bude pokretniji i da će se utoliko teže primenjivati ukoliko bude „tešnje“ na vojištu, tj. ukoliko bude manje prostora za manevrovanje.

3) Međutim, čak i u slučaju da oba krila ratujućih strana budu naslonjena na granice ratišta ili vojišta, odnosno da prostora za manevrovanje zapravo ne bude, primena osnovnog načela ekonomije snaga omogućiće da se ostvari proboj i da se bitka završi operativnim manevrom¹⁰⁾.

4) Izuzetak od gornje teze predstavljace takve okolnosti u kojima će se stešnjenost vojišta poklopiti sa ravnotežom snaga i jednakom vrednošću trupa i vojskovođa obeju strana. Tada će se pojaviti opasnost stabilizacije, koja povlači za sobom izumiranje načela ratne veštine, njihovo uprošćavanje do oblika fizičkih zakona materijalne mehanike. Ovo proističe otuda što snaga moderne vatre primorava, u nedostatku nadmoćnosti, na sistem rovovskog utvrđivanja jer se drukčije ne može istrajati u dovoljno dugom periodu, koji je potreban za prikupljanje novih snaga ili za operativne pripreme. Gubici rastu iz sata u sat tako da to prethodi potpunom uništenjem.¹¹⁾

5) Dakle, stešnjenost vojišta predstavlja okolnost koju će stalno pratiti opasnost od stabilizacije. Ova stešnjenost ne mora da nastupi odmah. Armija koja u početku dejstvuje u prostranim granicama može biti priterana protivnikovim operativnim manevrom u ćošak vlastitog vojišta (ili svoje zemlje). Ako komunikacije pritešnjene strane ostanu istovremeno nepovređene i oslonjene na stvarne izvore žive i materijalne snage, a snage pak i rezerve obe strane se izjednače zbog napadaćevih gubitaka, nastupiće stabilizacija. Biće to posledica neuspelog operativnog manevra koja je uvek moguća.¹²⁾

Pored pomenutih uzroka koji prete da dovedu do stabilizacije, treba uzeti u obzir još jedan, vrlo važan, a to je činjenica da je u poslednje vreme porastao izgled na uspešnu odbranu, na štetu napada. Mitra-

¹⁰⁾ *Rat u Francuskoj 1940, sve operacije u SSSR-u godina 1941–44. i završne operacije u Nemačkoj godine 1945.*

¹¹⁾ *Zima 1939–40. na zapadnom frontu, brojni i trajni periodi stabilizacije u SSSR-u 1941–44, u Italiji 1944–45. godine itd.*

¹²⁾ *Ovako je zadržao Sovjetski Savez ogromnu nemačku ofanzivu 1941. godine.*

ljev i tehnika utvrđivanja nesumnjivo su poljuljali ravnotežu mogućnosti oba ova vida borbe, koja je postojala do kraja XIX veka, i dali jedinicama u odbrani vatrenu nadmoćnost nad napadačevim. Oklopne jedinice i vazduhoplovstvo, koji predstavljaju tipične ofanzivne rodove vojske, treba da povrate ovu ravnotežu, da uliju novu energiju u napadačeve žile. Ako, međutim, bude malo ovih novih ofanzivnih sredstava, može se lako iscrpsti ofanzivno raspoloženje, a onda će želja da se izbegnu posledice vatre ponovo saterati trupe u rovove i stabilizacija će se stvoriti sama od sebe. Građanski rat u Španiji, do sada tipičan (april 1937) rat beskorisne stabilizacije, izazvane ravnotežom snaga i nedostatkom dovoljno jake grupe ofanzivnih sredstava, daje nam u tom pogledu mnogo osnova za razmišljanje. Isto će ovo pretiti ako mase oklopnih jedinica ili vazduhoplovstva, pošto dosad nisu isprobane u ratu, iznevere nade koje se na njih polažu kao na ofanzivne rodove vojske¹³⁾.

6) Zbog toga se plan kampanje ne sme izgrađivati samo na uvodnoj operaciji. Za vreme njenog trajanja treba prikupljati nove snage da bi se u slučaju neuspeha uvodne operacije mogla preduzeti nova, ili da se protivnik slomi brutalnom nadmoćnošću u sledećem periodu stabilizacije¹⁴⁾.

7) Oдавде proizilazi zaključak da, ako težimo postići rešavajući rezultat „uvodnim bojem“, treba pored toga sprovesti opštu mobilizaciju, koja će obuhvatiti čitav narod i njegova sredstva, u duhu želja pristalica totalnog rata.

8) Opšta će mobilizacija brzo popunjavati trupe i sredstva na vojišnim prostorijama. Međutim, prvih nedelja rata neće biti suviše tesno čak ni da onim bitačnim prostorijama koje će docnije biti gusto posednute. Otuda proizilazi da će početak *svakog* rata predstavljati period pogodan za rešavanje bitaka operativnim manevrom prema starim ili modificiranim načelima ratne veštine. Pri tome će ovaj period biti najplodniji, jer će *najbrže* voditi rešenju. Već samo to pokazuje da je potrebno temeljno poznavati ovu veštinu.

9) Oдавде ne proističe da metode stabilizovane borbe treba zaboraviti, jer bi to pretilo da dovede do potpune nesprenosti za drugi period rata, do koga lako može doći ako odluka ne padne u prvom periodu. Čak i u periodu pokretnih bitaka postojaće neaktivne zone na kojima će se odmah stvoriti privremeni odseci stabilizacije. Stoga će veliku grešku učiniti onaj ko bi iskustva rovovskog rata, prikupljena sa takvom mukom u I svetskom ratu, isključio iz mirnodopskog proučavanja i obuke. Ova iskustva omogućuju da se sa najmanje izdataka uštedi najviše snaga, usled čega ih oficiri svih činova moraju temeljno poznavati.

Ova iskustva ne predstavljaju ratnu veštinu, već neku vrstu „tehničke rovovske borbe“. Čak i na najvišem stepenu ona ulaze u

¹³⁾ *Koji put su se iscrpljivale, ali nisu izneverile.*

¹⁴⁾ Ne treba zaboravljati da je, na primer, rešavajuća poljska pobeda 1920. godine sastavljena čak iz tri uzastopne bitke: 1) varšavske bitke, 2) dejstava u Malopoljskoj i na Volinju i 3) bitke na Njemenu.

oblast taktike i samo zbog toga će biti povremeno, ali ne i iscrpno, tretirana u ovoj studiji.

10) Pokretne bitke verovatno će se jako razlikovati od bitaka početnog perioda I svetskog rata, jer se već sada vide nove pojave koje će ih pratiti.

Osnovne će promene biti u sledećem:

A) Učešće vazduhoplovstva, oklopnih i motorizovanih jedinica

Avijacija i oklopne jedinice pokušaću da nastupe ne samo kao pomoćna sredstva za izvršenje zadataka izviđanja i potpomaganja glavnih rodova vojske već i kao samostalne taktičke i operativne jedinice, koje mogu da utiču na ishod ovakve borbe ili operacije.

Oba ova roda vojske, slično konjici, odigraće glavnu ulogu u početku i na kraju ratnih dejstava u cilju pripremanja odgovarajućih uslova za bitku glavnih oružanih snaga i krunisanje njihove pobeđe gonjenjem. Za vreme, pak, trajanja čitavog rata treba ih smatrati efikasnim činiocem pokreta u svakom manevru i to na svima stepenima komandovanja od divizije pa naviše.

B) Koncentracija

Treba računati s činjenicom, da će već prikupljanje trupa za bitku, to jest mobilizacija i koncentracija biti ometane od strane neprijateljskog vazduhoplovstva i pokretnih operativnih jedinica, koje će težiti da parališu pravilan tok ovih radnji, prodirući kako u dubinu protivničke zemlje (avijacija), tako i pre svega u pogranične oblasti (konjica, oklopne i motorizovane jedinice).

Ako sredstva jednog protivnika budu u ovom pogledu nadmoćna, ovo ni u kom slučaju još neće rešiti ishod celokupne operacije u njegovu korist. Teritorija napadnute zemlje, njena nepristupačnost stvorena rušenjima, klima, kao i odlična obuka trupa za borbu protiv neprijateljskih motorizovanih jedinica, predstavljaće uvek snažno oružje u rukama slabijeg, a brzo trošenje motorizovanih sredstava, kako vazdušnih tako i kopnenih, smanjiće već posle kratkog vremena opasnost od ove nadmoćnosti.¹⁵⁾

Čak i eksperimenti vazdušnih desanata poznati iz svakodnevne štampe, čiji troškovi (avioni i padobrani) iznose oko jedan milion zlota na jedan vod pešadije „spuštene sa neba“, mogu katkada dati kao rezultat dizanje u vazduh nekog mosta ili napad na neki štab armije, ali ako se radi o masovnoj upotrebi, o operativnom uspehu,

¹⁵⁾ Naravno, ukoliko ova nadmoćnost nije ogromna, kao što je to bilo u Poljskoj, Belgiji, Jugoslaviji itd. SSSR je izdržao veliku početnu nemačku nadmoćnost.

izgleda da su to pokušaji još daleko od ostvarenja u velikim razmerama¹⁶⁾).

Najteži će biti, kao što smo pomenuli, prvi period i da bi se on izdržao, potrebne su naročite materijalne i moralne pripreme kao i odgovarajuća orijentacija obuke.

Protivavionsko i protivoklopno naoružanje treba da se nalazi na zadovoljavajućem nivou. Ali naoružanje — još nije sve. Taktika svih rodova vojske treba da se prilagodi tako da se može suprotstaviti novom naoružanju verovatnog neprijatelja.

Nikakav protivnik neće uspeti da mehanizovanim sredstvima parališe mobilizaciju i koncentraciju ovako pripremljene vojske. Treba se, međutim, složiti s tim da je može usporiti. Pošto bi ovakvo zadocnjenje predstavljalo naročito za brojno slabiju vojsku vrlo osetan hendikep, to mu se treba suprotstaviti:

1) što je moguće jačom odbranom komunikacijskih čvorova i linija od napada modernih diverzantskih grupa, kako sa zemlje tako i iz vazduha;

2) opremanjem zaštitnih jedinica istim takvim sredstvima odbrane i time što će se ovima olakšati izvršenje zadatka širokom primenom rušenja u pograničnim oblastima;

3) raspolaganjem još prvih dana, radi zaštite, pokretljivim motorizovanim rezervama, koje su opremljene sredstvima kako za protivavionsku tako i protivoklopnu odbranu i služe za ofanzivno suzbijanje vazдушnih i kopnenih prodora u dubinu zemlje. S njima treba da sarađuju jedinice borbene avijacije, koje bi se nalazile u stanju pripravnosti.

Pošto, prema nesumnjivo opravdanom tvrđenju generala Dueta, pasivno suzbijanje neprijateljskih vazдушnih napada zahteva dva puta onoliko snaga koliko ofanzivno dejstvo nad njegovom sopstvenom teritorijom, potrebno je gornja odbrambena sredstva dopuniti organizovanjem sopstvenih, makar i manje brojnih vazдушnih i kopnenih upada na protivničku teritoriju radi poremećaja njegove koncentracije i da bi se naknadilo zadocnjenje u sopstvenoj gotovosti, kao i da bi se uništile njegove vazduhoplovne baze.

Brojno slabija avijacija neće moći da primi veliku vazдушnu bitku sa jakim protivnikom. Stoga bi njeno dejstvo u početku trebalo da ima karakter vazdušne gerile, čime bi se uništavale sitnije neprijateljske snage sve dok sopstvena protivavionska odbrana i prirodni gubici u materijalu ne učine u masi protivničke avijacije takve štete da ona postane pogodna za savlađivanje na najefikasniji, tj. čisto ofanzivan način.

U ovom periodu sopstvene slabosti veliku će brigu predstavljati zaštita sopstvenih vazduhoplovnih baza, koje je bolje u početku gru-

¹⁶⁾ Jedina velika vazdušnodesantna operacija u II svetskom ratu bila je zauzimanje Krita i teško je danas proceniti kakva je bila jačina otpora na ovom ostrvu. Međutim, treba priznati da su vazdušni desanti postali odlično pomoćno sredstvo u operacijama.

pisati u dubini zemlje, a u pogranične zone isturiti samo široko razbacane i najbrižljivije maskirane privremene baze.

Od vazdušne gerile i protivavionske odbrane sa zemlje ne treba očekivati velike i brze rezultate, a u vezi sa ovim treba računati da neprijateljska avijacija može bombardovati mnoge životne centre vojske pre no što ova završi koncentraciju.

Otuda proizilazi sledeći zaključak: prevoženje, maršovanje i razmeštaj trupa, vazduhoplovnih hangara, komandnih mesta i službi na zemljištu nigde ne smeju da stvaraju velika nagomilavanja, koja bi mogla biti bombardovana, što bi ozbiljno uticalo na tok koncentracije.

Potreba rasturanja po terenu zahteva naročito brižljivu organizaciju sigurne mreže veza, da bi eventualna povreda jednog od centara koncentracijskog sistema veza mogla biti brzo popravljena zajedničkom intervencijom svih oklopnih pomoćnih centara.

Sva važnija mesta mreže štabova i komunikacija, a da se i ne govori o trupama, moraju biti osigurana protiv hemijskog napada iz vazduha.

Samo na ovaj način osigurana koncentracija može imati koliko-toliko miran tok, a ne zaboravimo da ovde svaki izgubljen dan povećava izgleda na uspeh protivnika¹⁷⁾.

C) Razvoj za bitku

Kad koncentracija bude pri kraju, ista se takva briga mora posvetiti i takozvanom razvoju za bitku, tj. prikupljanju široko razbacanih oružanih snaga u pravcu predviđene bitačne prostorije. Više se ne može računati na to da bi ma koji pokret veće jedinice izmakao pažnji neprijateljske avijacije. Stoga će načelno noćni marševi dobiti utoliko veći značaj.

Ako u cilju zavaravanja neprijatelja u pogledu naših namera želimo da mu namerno prikažemo (u izvesnom rejonu) pokrete nekih velikih jedinica danju ili ako smo u kritičnoj operativnoj situaciji prinuđeni da maršujemo danju, onda treba kolone na maršu snabdeti naročito jakim sredstvima protivavionske odbrane, a marš izvoditi pod stalnom protivavionskom pripravnosću i pratnjom sopstvenih izviđačkih aviona. U protivnom, svaka kolona može da pretrpi osetne gubitke od bombarderske jurišne avijacije (brzina napada od 300 km na čas biće normalna).

Nezavisno od opasnosti od napada iz vazduha razvoj za bitku glavnih snaga biće često ili čak i obično ugrožen sa čela i krila, napadima operativnih formacija neprijateljskih oklopnih jedinica i konjice. Izbiće ovde odmah dve protivrečnosti: brzina razvoja biće neophodna radi postizanja elementa iznenađenja, ali ona ne može da

¹⁷⁾ Nažalost, u godinama 1939—40. nijedna država nije uspela u ovome. Tek je SSSR uradio ovo krajem 1941. godine.

se održi s obzirom na potrebu održavanja odgovarajuće opreznosti. Između ove dve protivrečnosti treba uvek održavati izvesnu ravnotežu. U svakom slučaju, nesumnjivo je da će svaka velika jedinica koja se razvija za bitku morati od početka da računa na mogućnost susreta sa pokretnim neprijateljskim oklopnim jedinicama (već danas velike evropske države imaju po 3—8 ovakvih velikih jedinica, a njihov broj može još da poraste). Da bi se izbegla pometnja i da se ne bi gubilo vreme prilikom odbijanja ovih napada, trebaće ne samo da se sve velike jedinice pešadije i konjice opreme odgovarajućim protivoklopnim sredstvima već i da se kod njih blagovremeno razvije odgovarajuća *taktika*, koja će omogućiti ne samo *odbacivanje* neprijatelja nego pre svega i *uništenje* oklopnih jedinica, težeći jednovremeno operativnom cilju sa što manjim gubitkom vremena. Protivoklopnoj taktici posvetićemo još dosta pažnje u ovoj knjizi.

I, najzad, treću karakterističnu odliku modernog razvoja za bitku predstavljaće teškoća da se obrazuju manevarske mase u toku izvršenja ovog razvoja. Znamo da velika moderna vojska polazi iz rejona koncentracije u širokom rasporedu, da bi se postepeno — uporedo sa približavanjem bitačnoj prostoriji ili granicama države — prikupljala u jednu ili nekoliko operativnih grupacija, od kojih svaka u opštem planu ima da odigra zasebnu ulogu.

Ovo kristalisanje u izvesne jasno određene grupacije zahteva pri današnjim prostranstvima dosta vremena (najmanje nekoliko dana), a mora da se izvede u tajnosti, jer će se u protivnom slučaju umanjiti mogućnost postizanja iznenađenja, bez kojeg će podbaciti svaki operativni manevr.

Pre I svetskog rata, tj. do momenta kada je avijacija bila još slaba, ovo je bilo moguće. Šta li će biti sad, kada čak ni najjače sopstveno vazduhoplovstvo niti najsnažnija protivavionska odbrana neće biti u stanju da spreče nalete brzih neprijateljskih aviona, koji će leteti na velikim visinama, zatim se kao tane naglo spuštati nad izabrani prostor, ispitati okom i objektivom fotografskog aparata sve živo na zemlji i onda pobeći pre nego što doleté sopstveni lovački ili drugi goneći avioni.

Iznenađenje, najveći adut operativnog manevra, biće sa ove strane sigurno jako ugroženo. Stoga će unapred biti potrebno da se odbace duboki strategijski manevri slični onom kod Ulma, jer ko će danas uspeti da dovede veliku armiju u celini u neprijateljsku pozadinu tako da on to zapazi suviše kasno? Treba se ograničiti na pliće manevre i izvršavati ih tako brzo da protivnik, i pored blagovremenog uočavanja njihovih znakova, nema više vremena za potpuno pregrupisanje.

Odavde proističe nekoliko zaključaka:

1) Pešadijske jedinice u budućnosti slabo će odgovarati ulozi pokretnih jedinica operativnog manevra, jer će njihovi suviše spori pokreti biti otkriveni isuviše rano. Pešadiju, prema tome, treba uključivati u sastav onih operativnih grupacija kod kojih će biti važniji element snage nego iznenađenje.

2) Za krilni manevar treba, dakle, koristiti brze jedinice, koje će se u početku kretati pravo na neprijatelja, a pred samu bitku moći će da se prebace na određeni bok.

3) Jedan od osnova razvoja za bitku mora biti što brižljivije iskorišćavanje svih puteva, da bi kolone bile brojne, a kratke, da bi se „krile“ u noći i da ne bi pružale neprijateljskoj avijaciji za noćna dejstva vidljive znakove, u kojim se pravcima prikupljaju snage. Dnevna zadržavanja moraju se mnogo pedantnije maskirati nego sada.

4) Ipak sve to nije dovoljno. Treba imati, sem toga, rezervna brza saobraćajna sredstva (železnice, auto-kolone) da bi se u posljednjem trenutku bacila rezerva tamo gde se po planu bitke traži rešenje. Ova će rezerva stvoriti u inače dosta ujednačenom početnom rasporedu težište manevara. Njen će zadatak obično biti da se pojača i produbi dejstvo pokretne manevarske mase.

*
* *

Osnovno načelo pri planiranju i izvođenju razvoja za bitku mora biti u tome da se obavezno računa na veća zadocnjenja u izvršenju pojedinih pokreta. Pri izračunavanju vremena potrebnog za izvršenje svake radnje treba predvideti veću rezervu za svaku sigurnost, u protivnom plan prosto neće odgovarati, a neprijateljske divizije mogu da ga učine i nerealnim. Kruti planovi mogu da prouzrokuju, kao posledicu, iznenađenja na samom početku ratnih dejstava, što bi armije postavilo u vrlo loš položaj prema protivniku.

D) Bitka

a) Izviđanje pred bitku

Još 1914. godine konjica je bila skoro jedini organ armijskog izviđanja. Danas će daljno izviđanje preuzeti u potpunosti vazduhoplovstvo, koje mora da prati pokrete u pozadini neprijatelja i u dubini njegove zemlje. Blisko, pak, izviđanje (određivanje kontura neprijateljskog rasporeda) vršiće udruženim snagama vazduhoplovstvo, konjica, oklopne i motorizovane jedinice.

Sadejstvo ova tri roda vojske u pretpolju armije ili bolje u zoni istaknutih neprijateljskih jedinica može ne samo da pruži dosta podataka već i da pripremi pogodne uslove za nastupanje glavnih snaga. Proučavanje ovih uvodnih dejstava treba da predstavlja zasebnu oblast operatike, jer je ovo potpuno nova stvar.

b) Uvođenje u bitku

Uporedo sa približavanjem armije neprijatelju počće da se razvija manevar, a istovremeno će se ispoljiti i manevar protivnika. Intenzitet izviđanja gornjim sredstvima još će porasti, jer će koman-

dant armije hteti da se uveri jesu li njegove pretpostavke u pogledu ponašanja neprijatelja bile pravilne, je li njegov plan realan i da li mu ne preti iznenađenje.

Ovo se iznenađenje može pre svega očekivati od najbržih neprijateljskih jedinica, tj. od njegove konjice i oklopnih sredstava. Kako opravdano pretpostavlja pukovnik Imanuel, manevar ovih brzih jedinica biće usmeren na bok, ili čak u pozadinu armije, da bi je *umfassen und einzukesseln* (obuhvatile i okružile).

U vezi s ovim nastaju dva zahteva:

1) čuvati bokove armije pomoću izviđanja vazduhoplovstvom, koje u tom periodu mora biti masovno i jako da bi moglo probiti vazдушnu zaštitu neprijateljskog manevra i osmotriti njegove snage, kao i pravac dejstva;

2) zaštititi krilo armije pešadijom i konjicom, koje treba naročito ojačati sredstvima protivoklopne odbrane.

c) Bitka

Na koji se način odigrava prava bitka?

Izgleda da će biti najcelishodnije ako se u početku jasno odvoje bitke koje se odigravaju u periodu manevarskog rata od onih u periodu stabilizacije, jer će njihov oblik u oba slučaja biti sasvim drukčiji.

Bitka u manevarskom ratu

I ove se bitke nikada neće izvoditi prema nekom ustaljenom obrascu. Njihov će oblik zavisiti od više činilaca, a pre svega od odnosa snaga i vrste trupa koje u njima učestvuju. Nesumljivo je da će svi oblici pokretnih bitki biti, ili u najmanju ruku mogu biti, izvođeni operativnim manevrom prema ranijim klasičnim načelima. Može se istaći da, ukoliko jedna strana bude imala više modernih pokretnih rodova vojske, utoliko će imati više izgleda na izvođenje i dobijanje bitke prema Napoleonovim obrascima, ili u stilu Kane, tj. bitke zasnovane na majstorskom povezivanju pokreta i snage. Ukoliko se, međutim, armija više oslanja na „stare“, malo pokretne rodove vojske, kao pešadiju i artiljeriju sa konjskom vučom, utoliko će se više njene bitke približavati obrascima bitki iz perioda stabilizacije, jer će sporost njenih manevarskih grupa isključivati iznenađenje i primoravati na oslanjanje jedino na samu snagu. Jer, pre nego što spora manevarska masa stigne peške na izabranu tačku udara, neprijateljska će avijacija već odavno ispitati njenu jačinu, radio će objaviti ove podatke svima zainteresovanim neprijateljskim komandantima i jedinicama, a automobili i železnice će prebaciti rezerve na ugroženu tačku.

Kao posledica toga, na mestu gde smo planirali da postignemo odlučnu lokalnu nadmoćnost, naći ćemo jednakog ili malo slabijeg

protivnika, a rezultat operativnog manevra će potpuno propasti, pretvarajući se u mučno lomljenje organizovanog otpora skoro jednake snage. Neprijateljsko krilo će već prestati da bude krilo, jer će pre nego što se u njega udari, biti povijeno i ojačano, a šta za tim dolazi — krilna bitka pretvoriće se u frontalnu samo sa nešto iskošenim frontom.

Iz gornjeg proističe da je teško govoriti o jedinstvenom tipu pokretljive bitke. Može se samo predvideti da, ukoliko pojedine armije budu imale manje brzih jedinica, to jest kako motorizovanih tako i moderno naoružane konjice, utoliko će njihove bitke imati brutalniji karakter a njihovi komandanti manje izgleda da ih izvedu u duhu ratne veštine i utoliko će više morati da se oslanjaju na materijalnu snagu.

Iz ovoga proizilazi dalji zaključak: ukoliko je armija slabija, utoliko više pažnje treba da pokloni brzim rodovima vojske, i to zato da bi popunila nedostatak svoje snage pomoćnim sredstvima, pre svega pokretljivošću i sposobnošću stvaranja iznenađenja. Jer pešadija, čak i u slučaju da se njena brzina poveća i preko granice ljudskih mogućnosti, nikada neće stići na vreme da izbegne uočavanje od avijacije i — ono što za tim sledi — neprijateljevo protivdejstvo.

Prema tome, pokretne bitke izводиće se na različite načine, u zavisnosti od odnosa snaga, sastava, organizacije i naoružanja obe strane. Ipak izgleda da će sve upravljati, u manjem ili većem stepenu, prema starim načelima ratne veštine.

Docije ćemo pokušati da ustalimo izvesna načela za njih, proučavajući mogućnosti operativnog manevra.

Bitka za vreme stabilizacije

Od trenutka kada operativni manevar izneveri ili kada stešnjenost bitačne prostorije i izjednačenost snaga onemogućuje izvršenje manevra, zametnuće se frontalna bitka, koja može brzo da se pretvori u besplodnu pozicijsku vojnu. U tom slučaju ostaće samo dve mogućnosti: ili će jedan od protivnika steći vremenom tako veliku nadmoćnost da će ne samo uspeti da probije betoniranu zonu odbrane protivnika u celoj njenoj dubini nego i da toliko proširi ovaj proboj da bi mogao kroz njega provući blagovremeno pripremljenu manevarsku masu velike pokretljivosti i redom uništavati isterane iz rovova i razdvojene neprijateljske snage — ili će morati da pribegne borbi za iscrpljivanje, sa svima njenim posledicama, i to: napadima sa ograničenim ciljevima, krvavim osvajanjem pojedinih odseka odbrambenih organizacija radi nanošenja što većih gubitaka protivniku, tupom odbranom radi sačekivanja privredne i moralne iscrpljenosti protivnika itd. Prvi tip, operativni proboj, još i može da se ubroji u pojave ratne veštine, pošto vodi pokretljivom završetku i brzom rešenju, te ćemo ga proučiti u daljim odeljcima. Drugi tip, borba na iscrpljivanje, mora biti, bez obzira na stepen komandovanja, ubrojen

u običnu taktiku rovovske vojne sa obimnom primenom tehnike. Njom se nećemo naročito baviti, jer njen rezultat zavisi od dobre organizacije mehaničke udarne snage, a ne od napora ratne veštine, koju studiramo u ovoj knjizi.

XI. ULOGA POJEDINIH RODOVA VOJSKE U BICI I AKTUELNI PROBLEMI NJIHOVE ORGANIZACIJE I TAKTIKE

1. PEŠADIJA

Pešadija verovatno još dugo neće izgubiti svoj naziv kraljice bitke. Ona će u većini slučajeva rešavati ratne sukobe snažnim napadima, ali je njen dominantan značaj prestao biti apsolutnim¹⁾. Porast jačine vatre u I svetskom ratu ustalio je kod pešadije uverenje da nikada sama neće moći izići na kraj sa normalnim protivnikom, usled čega su njeni redovi preplitani iz godine u godinu sve novijim sastavnim delovima drugih rodova vojske. Počelo je od mitraljeza, zatim joj je pridata organska artiljerija, konjica, minobacači, inženjerija, jedinice za vezu, i najzad avijacija i tenkovi. Danas je svaka pešadijska jedinica od puka, pa čak i bataljona i naviše postala jedinica združenih rodova vojske, pri čemu se procenat pešadije, koja još uvek preteže u ovim jedinicama, smanjuje i smanjivaće se u odnosu na ostale rodove. Istina, nema bojazni da bi se procenat ovog roda vojske smanjio vremenom do neznatnih razmera, i to iz dva razloga: prvo, ona predstavlja najjeftiniji rod vojske, što igra veliku ulogu pri operisanju sa ogromnim narodnim vojskama, a drugo, ona je jedina sposobna da se uporno drži na zemljištu i pored jake nadmoćnosti protivnika.

Najveći njen nedostatak je mala brzina kretanja. Njeno veštačko povećanje iznad 4 km na sat predstavlja mirnodopski eksperiment, koji se može izvoditi sa vrlo disciplinovanim i ornim, a pre svega mladim i zdravim vojnikom, pri čemu se ovakvi naponi odražavaju neprimetno, ali trajno na rad pluća i srca u docnijem periodu vojničkova života. Rezervisti neće moći da dadu ovakav pojačan tempo; naprezanje, pak, njihovih fizičkih mogućnosti iznad obične izdržljivosti ljudskog organizma odraziće se negativno pre svega na moralno stanje trupa. Ovo je fizički, čisto ljudski zakon koji se ne može izbeći sve dok sportsko vaspitanje niza generacije ne poveća korisnu mogućnost rada ljudskog srca i pluća.

Uostalom, treba se zapitati: zašto se ovo radi? Da li će povećanje brzine marša pešadije na 5 ili 6 km na sat znatno povećati njenu operativnu pokretljivost? Ne. Ovo poboljšanje izgleda u utrkivanju pešadije koja vrši operativni manevar sa brzinom neprijateljske izviđačke avijacije je tako neznatno da se radi toga ne isplati uprošća-

¹⁾ Kao što smo već napomenuli, glavnu je masu svih vojski u toku celog II svetskog rata predstavljala pešadija, koja je nosila na svojim ledima glavni teret i ovog džinovskog rata.

vati organizam vojnika i usled premorenosti izazvati opadanje njihovog morala.

Treba biti načisto sa tim da pešadija načelno predstavlja element snage, a ne dubokog manevra. Njoj se može staviti u zadatak lomljenje neprijateljskog krila, ali nju ne vredi slati u daleki operativni *obuhvat*, jer će neprijatelj blagovremeno o njoj doznati i odlično se spremati da je dočeka pre no što ona uspe da stigne na mesto, čak i kad bi trčala celim putem brzinom od 6 km na sat i došla iscrpena i nesposobna za borbu.

Ni u najnovijoj istoriji niti u teoriji ratne veštine nema operativnog manevra koji bi se sastojao isključivo iz obuhvatne mase. Naprotiv, ova je masa čak i u Napoleonovim bitkama činila samo deo snaga, dok je veći njihov deo bio namenjen bilo za vezivanje bilo za proboj neprijateljskog fronta. Tako je bilo godine 1809. kod Vagrama, godine 1914. na Marni, godine 1920. na Visli i Njemenu i tako će biti uvek dok ogromna nadmoćnost jednog od protivnika ne omogući ponavljanje strategijskih manevra kod Lodija ili Ulma, koje je primenio Napoleon pred samu bitku, bacivši u protivnikovu pozadinu takvu masu i sa takvom brzinom, da neprijatelju nije ostalo ništa drugo nego da primi bitku sa obrnutim frontom ili da u neredu otpočne brzo odstupanje.

Danas još ne pretila opasnost da se može doći do ovakvih strategijskih rezultata, a u svakom slučaju pešadija ih neće postići. Treba, dakle, biti načisto s tim da za obuhvatna dejstva operativnih razmera treba određivati brže jedinice, a pešadiji poveravati izvršenje svih onih zadataka u opštem sklopu bitke, koji zahtevaju snagu, a ne brzinu.

A to će biti:

- dejstva vezivanja operativnog karaktera — bilo ofanzivna bilo defanzivna;

- udarci na plitko neprijateljsko krilo radi njegovog *lomljenja*, spojeni sa *obuhvatnim* dejstvom brzih jedinica;

- operativni ili strategijski proboji koji imaju za cilj: proširenje rezultata obuhvata neprijatelja sve do njegovog potpunog sloma ili ostvarenje proboja radi ubacivanja obuhvatne mase.

Pri tome vidimo da suštinu zadataka pešadije, a samim tim i njene taktike i obuke, predstavljaju jaki napadi prikupljenim snagama (ili suprotstavljanje ovima organizovanjem raznih oblika odbrane, najčešće odbrane utvrđenih položaja). Ovi su oblici borbe pešadije toliko poznati da im nećemo posvećivati mnogo mesta. Sve pomenuto ne treba shvatiti na taj način da pešadija ne bi trebalo da iskoristi pogodnu *priliku* za taktički obuhvat. Mi ovde govorimo o *operativnoj* upotrebi pešadijskih masa.

U izuzetno povoljnim zemljišnim prilikama (bitka na Njemenu godine 1920) može i pešadija da se upotrebi za operativni obuhvatni manevr. Ali ne zaboravimo da 1920. godine skoro nije postojalo neprijateljsko vazdušno izviđanje. U budućem će ratu trebati ili da se najpre temeljno uništi neprijateljsko vazduhoplovstvo, što je prakti-

čki teško izvodljivo, ili da se iskoristi period dugotrajne magle i nevremena, što je retko moguće i nije sigurno, ili bar učini neizmerno pedantan napor u cilju prikriivanja pokreta pešadije, a to ne samo što je teško već može i da izneveri.

U svim ovim dejstvima pešadija mora biti sposobna za lomljenje otpora, odnosno treba ne samo da je jako naoružana svima sredstvima, već i potpomognuta svim rodovima vojske koji olakšavaju proboj tj. teškom artiljerijom, a prema potrebi i dodeljenim tenkovima i avijacijom kao i inženjerskim jedinicama, koje će olakšati pridatim teškim rodovima vojske kretanje po razorenom zemljištu²⁾.

*

* *

Pošto je pešadija izgubila svoju organizacijsku čistoću i primila u svoj sastav druge rodove vojske, ona mora biti spremna da naiđe na iste pojave i kod pešadije protivnika, to jest, mora računati na potrebu da se bori u svima prilikama ne samo sa neprijateljskom pešadijom i artiljerijom već i sa njegovim tenkovima i vazduhoplovstvom.

Treba priznati da su dosadašnja pešadijska taktika i pravila skoro sviju evropskih država orijentisani pre svega, ako ne isključivo, na borbu sa neprijateljskom pešadijom i artiljerijom, a samo uzgredno, u naročito za to posvećenim odeljcima, razmatraju načine suprotstavljanja napadima avijacije i oklopnih jedinica, pri čemu ova borba ima obično pasivan karakter protivavionske i protivoklopne odbrane.

Da li je to opravdano? Ne. S obzirom na aktuelnost i važnost ovog pitanja, pretrešćemo ga dosta detaljno, mada je ovo taktičko pitanje samo posredno vezano za operativna razmatranja ove knjige³⁾.

Pre svega, od trenutka kada u nekim evropskim državama pešadijske divizije imaju čitave bataljone sopstvenih tenkova i to ne izviđačkih, već lakih (na primer, tipa „vikers“ ili „fiat-ansaldo“), a avijacija je skoro svih država porasla do moćne snage, treba da smo načisto s tim da će protivoklopna i protivavionska borba predstavljati nasušni hleb pešadije, isto, kao i borba sa neprijateljskom pešadijom i artiljerijom, odnosno da metode ove borbe moraju biti suština taktike i pravila a ne njena sporedna uputstva. Drugo više, nije dovoljno samo *braniti se* od tenkova i aviona već ih treba *aktivno*

²⁾ Prebacujemo nedovoljnu operativnu brzinu jedinicama koje se kreću pešice. Ovo se ne odnosi na pešadiju koja se prevozi automobilima. Koliko su danas ogromne mogućnosti takvog prevoženja svedoči činjenica da automobilima koji sada saobraćaju *samo u Parizu* može da se preveze odjednom *milijon* pešaka, potpuno naoružanih, ili 10 potpunih pešadijskih divizija sa artiljerijom i komorama.

³⁾ *Bogata iskustva II svetskog rata učinila su ovaj deo suvišnim, jer su pravila i uputstva svih vojski već odredila detaljna načela protivoklopne borbe. Pisac ipak ostavlja ovaj deo kao primer predviđanja u vremenu kada ova načela još nisu bila ustaljena.*

savlađivati, to jest uništavati, i to tako brzo da se uprkos diverzija ovih rodova vojske ne bi zadocnilo ka određenim dnevnim ciljevima.

Treba, drugim rečima, nezavisno od protivoklopnog naoružanja stvoriti *protivoklopnu taktiku* pešadije i modernizovati u tom pogledu njena pravila, što je uostalom već otpočelo u mnogim vojskama. Ovde nije mesto da se bliže bavimo ovim pitanjem. Samo ćemo izneti nekoliko prostih načela, na kojima, prema našem mišljenju, treba da se zasniva protivoklopna i protivavionska taktika pešadije.

Treba poći sa gledišta da, ako sopstvena pešadija želi da dopre do srži neprijateljske vojske, tj. njegove pešadije i artiljerije, brzi neprijateljski mehanizovani rodovi vojske sigurno će se postarati da je zadrže. Ovo će se izraziti u vidu napada na našu pešadiju, kako za vreme marša tako i u toku same bitke, a to znači u svim fazama napada.

Najvažnija prednost svih motorizovanih jedinica jeste brzina. Ona predstavlja upravo osnov zbog kojeg postoji ovaj rod vojske. Zašto je brzina toliko opasna? Jer omogućava iznenađenje, a ono je uvek opasno za sporu pešadiju. Zamislimo samo jaku oklopnu jedinicu koja jurne širokom lepezom na bok kolone pešadije na maršu. Gubici u ljudstvu i materijalu, a pre svega moralni gubici, koji proističu iz razumljive panike i automatskog kidanja čitave mreže komandovanja, svakako će biti veliki. Prema tome, prva je stvar, već na maršu sa obezbeđenjem, da se izbegne iznenađenje od oklopnih jedinica⁴).

Taktika marševa sa obezbeđenjem, koja predviđa samo uzgrednu protivoklopnu odbranu, nije dovoljna pri stalnoj mogućnosti susreta sa jačim neprijateljskim snagama sastavljenim od oklopnih jedinica. Stereotipna tačka operativne zapovesti, koja se često ograničava na šablonsku rečenicu: „Protivtenkovsku odbranu organizovaće komandanti kolona sopstvenim sredstvima“ — ne govori ništa drugo no da komandant prebacuje svoju odgovornost na potčinjene, znajući uostalom da od njih ne može mnogo zahtevati. Jer koja su to „sopstvena sredstva“? Obično tri: signalna raketa, koju ispaljuje vod konjičkih izviđača ili prethodničke patrola, prepreka nabrzo oborena preko puta i topovi prateće artiljerije ili protivoklopni topčići skiniuti sa prednjaka, često na samom drumu. Da li će to biti efikasno? Najpre, signalna raketa prethodničke patrola biće suviše zakasnelo upozorenje na opasnost, jer će se odmah za njom pojaviti pred prethodničkim bataljonom oklopna kola, koja lako postižu na drumu brzinu od 40 km na sat, a van puteva 15—25 km; zatim, prepreka se neće postaviti, jer za to neće biti vremena, dok će posluga topova skiniutih sa prednjaka na drumu ili otvorenom zemljištu biti brzo uništena od oklopnih automobila i izviđačkih tenkova, koji će je saleteti sa svih strana, a što je još gore, čelni bataljon neće stići da se razvije u neki celishodan borbeni poredak, već će se u trenutku rasuti, najčešće paničnom brzinom.

⁴) Ako smo primorani da ga izvodimo danju, što je sve manje poželjno.

A šta dalje? U neredu rasuti vodovi pešadije sakrivaće se po svim udubljenjima na zemljištu i, obuzeti osećanjem nemoći, čekaće sve dok ne progovori artiljerija. Borba prethodničke artiljerije, iznenađene onde gde se slučajno zatekla, to jest često u lošim prilikama za otvaranje vatre, može dati izvesne rezultate, može čak i da odbije napad oklopnih jedinica, ali ni u kom slučaju neće naneti pokretljivom protivniku takve gubitke da bi on makar i za čas odustao od borbe. Oklopna jedinica u najboljem će slučaju izmaći i u duhu taktike svih brzih rodova vojske pokušaći da napadne na drugom mestu, to jest na bok kolone na maršu.

Kao što vidimo, ovde je pešadija bila pasivan svedok boja artiljerije i oklopnih kola, njene su se veze poremetile i ona je podlegla manjem ili većem moralnom potresu, dok se protivnik izmakao skoro nepovređen. Izgubljeno je pola sata, sat ili više vremena, a za čas se sve to može ponoviti.

Neznatna oklopna jedinica može u ovakvim prilikama da dovede pešadiju do očajanja, dovodeći brzinu njenog marševanja, sa osiguranjem, do puževskog tempa i držeći je stalno u nervnoj napetosti.

Kakav bi bio najsigurniji način da se izbegnu ove nezgode? Trebalo bi pre svega obezbediti da komandant prešadijske prethodnice ima vremena da se pripremi za aktivnu borbu sa oklopnim jedinicama, da ima mogućnosti da zauzme celishodan, a ne slučajan borbena poredak. Ovo vreme mora da obuhvati: 1) donošenje odluke, 2) izdavanje zapovesti i 3) razvijanje jedinica za borbu. Razume se da će čak i pešadijskoj jedinici, vrlo dobro obučenoj za takvu pokretnu borbu za to biti potrebno dosta vremena. Bataljonu je možda dosta pola sata, a puku će trebati znatno više. Gde da se nađe ovo vreme? Ko će ga osigurati? Ko će dostaviti blagovremen izveštaj o približavanju neprijatelja? Svakako niko drugi nego samo organi izviđanja, to jest izviđači divizijske konjice, izviđački organi sopstvene divizijske oklopne jedinice, a pre svega najbolje sredstvo u ovom slučaju, jer je najbrža u izviđanju — avijacija, na koju međutim ne možemo uvek računati.

Prenošenje izveštaja od konjičkih i oklopnih patrola kao i od avijacije trebalo bi poveriti najbržim sredstvima za vezu. Ugovoreni znaci lakih radio-stanica i jake, daleko uočljive rakete biće u ovim prilikama najpraktičnije. Osim toga, često može da se iskoristi motocikl i izveštaj avijatičara.

Ako se na ovaj način osigura protivoklopno izviđanje, pešadijski komandant može kazati da je oklopnim jedinicama otupio njihovo najoštrije oružje, jer je smanjio opasnost od iznenađenja, osigurao vreme za mirno primanje borbe i uklonio iz nje najgoru stvar — opasnost od panike. Ovo je mnogo, ali još nije sve. Pod zaštitom ove spoljne izviđačke mreže marš treba da se odvija tako da se sa jedne strane olakša svojim jedinicama primanje borbe, a sa druge da se ne gubi vreme na suviše metodične mere opreznosti. Trebaće pre svega da se obezbedi ispred sebe ne toliko uzastopnih linija osmatračnica,

koliko uzastopnih protivtenkovskih prepreka u vidu reka, šumica, grupa zidanih zgrada i sl. Na linije osmatračnica isturaće se u prvom momentu samo „oči pešadije“ od konjice i oklopnih vozila, što znači da će se pokret pešadije, koja očekuje susret sa oklopnim jedinicama, izvoditi u skokovima od prepreke do prepreke, a samo će njeni izviđački organi izbijati na istaknute, ali gole zemljišne tačke, koje pružaju dalek vidik.

Da bi se izbegla sporost i dangubljenje u ovakvom opreznom maršu, izviđački delovi moraju biti istureni dosta daleko napred. Onda mogu skokovi pešadije da budu duži i da se izvode energično.

*
* *

Uzećemo sad da je za vreme marševanja sa osiguranjem, koje se izvodi na ovaj način, stigao izveštaj od avijatičara da se približuje jaka neprijateljska oklopna jedinica, sastavljena od oklopnih automobila, izviđačkih tenkova i lakih brzih tenkova. Treba se bez odlaganja spremati za borbu. Kako će ona izgledati? Sigurno neće ličiti ni na odbranu ni na napad primenjivan protiv pešadije. Čitav njen karakter mora biti orijentisan na tri glavna cilja:

- 1) na nanošenje oklopnoj jedinici što većih gubitaka i na odvajanje ove od pešadije koja eventualno za njom prati;
- 2) na to da se očuva neprekidnost komandovanja u ovoj borbi;
- 3) na preduzimanje daljeg pokreta bez gubitka vremena po savlađivanju oklopne jedinice.

Ovde treba biti načisto s tim da je bolje izgubiti sat ili dva vremena da bi se izvršio dobar raspored na zemljištu i tako dočekaio napad tenkova (uvek kratkotrajan), nego baciti se na njih na otvorenom zemljištu, pa da se pretrpe veliki gubici, da se trupe izlože po metnji i višecasovnoj nesposobnosti za borbu.

Prema tome, izvesni prekidi u kretanju pešadije biće neizbežni, ali kratkotrajni, a bogato će se isplatiti, jer se jednom krvavo odbačeni tenkovi neće tako brzo rešiti na ponovan napad i *neprekidno dalje kretanje* biće osigurano. Da se ovi prekidi ne bi često ponavljali, ili da ne bi bili preuranjeni, treba brižljivo organizovati protiv-oklopno izviđanje pre svega pomoću avijacije.

*
* *

Prvo načelo u takvoj borbi biće (posle dobijanja verodostojnog izveštaja o približavanju tenkovskog napada) da pešadija neophodno nestane sa svih otvorenih delova zemljišta na kojima ima da se bori. Pešadija će morati da se posakriva po svima raspoloživim obližnjim zemljišnim zaklonima. Ovo prikrivanje ne sme ipak da ima slučajan karakter, da bude mahinalno; ono treba da ima trostruki cilj:

- nanošenje tenkovima što većih gubitaka pomoću vatre;
- odvajanje ovih od pešadije koja za njima nastupa;
- stvaranje za sopstvene pešake što boljih uslova aktivne borbe sa tenkovima uz upotrebu ručnih bombi, protivoklopnih pušaka, bacača plamena itd.

Bataljon ili puk u prethodnici mora da pre svega posedne sve zemljišne tačke nepristupačne za oklopna vozila, kao što su grupe zidanih zgrada, guste šumice, gusto rastinje iza baruština, rečica ili makar rovova sa močvarnim ili strmim obalama, itd.

Brza orijentacija komandanta prethodnice osiguraće mu brz izbor i podelu prepreka, koje ne smeju da čine samo pojedine linije zemljišnih predmeta, već niz takvih linija sa izvesnom dubinom. Ova nepravilna grupa prepreka, koja *već za vreme marša* treba da bude cilj skoka prethodnice, predstavljaće taktički skelet na koji će se osloniti njena borba sa oklopnom jedinicom. Svaki predmet podesan za samostalnu odbranu mora biti neizostavno posjednut, i to tako da njegova posada bude u stanju da samostalno savlađuje oklopna kola i pešadiju što ide za njima. Iz toga se može zaključiti da pešadijska jedinica, kojoj preti napad neprijateljske oklopne jedinice, mora već za vreme marša da podeli svoja vatrena sredstva, jer će biti dockan „dodeljivati“ ih za vreme protivoklopne uzbune.

Potrebno je da u slučaju brzog raspoređivanja, na primer, bataljona, za protivoklopnu borbu, svaka četa, pa čak i svaki vod, ima blagovremeno uza se sve ono što će biti nužno, tj. automatsko oružje, protivoklopnu municiju, specijalno protivoklopno oružje, lake mine, pionire za hitno pojačavanje prepreka itd.

Odavde proizlaze dva sledeća zaključka:

1) prilikom polaska na marš danju, kada preti opasnost od susreta sa oklopnim jedinicama, svaki je pešadijski komandant dužan da odgovarajućim rasporedom automatskog i protivoklopnog oružja kao i stručnog ljudstva i sredstava osamostali čak i svoje najniže taktičke jedinice, kako bi one bile u stanju da se samostalno bore;

2) pri opremanju pešadije protivoklopnim oružjem trebalo bi potencirati „narodni“ karakter ovog oružja, što znači da bi pored malobrojnih (zbog visoke cene) i preciznih topčića, koji efikasno dejstvuju do 1000 metara, trebalo pešadiji (i konjici) dodeliti primitivnije oružje, kao što je brzometna puška velikog kalibra, koja precizno gađa na malim daljinama, recimo na 200–300 metara, ali u takvom broju da bi svaka četa imala nekoliko ovakvih pušaka, a vod makar jednu.

Isto ovo, uzgred rečeno, odnosi se i na protivavionsko oružje, teška i komplikovana oruđa diviziona protivavionske artiljerije predstavljaju za pešadiju teško pristupačan i necelishodan luksuz. Međutim, mali, jevtini topčići ili mitraljezi većeg kalibra, na primer, sistema „erlikon“ (koje je primenjivala etiopska vojska), koji gađaju neposredno kao lovačko oružje, pokazali su se vrlo efikasnim. Već i sama prisutnost ovakvih topčića oduzeće volju avijaciji da pešadiju napada iz neposredne blizine mitraljeskom vatrom, a bombard-

dovanje rastresite pešadije sa visine iznad 600—800 metara pri današnjem stanju avionskih nišanskih sprava nesigurno je, neprecizno i u velikoj meri zavisi od slučaja.

*
* *

Uzećemo sad da su još pre polaska pešadije njeno oružje i tehnička sredstva bili raspoređeni na pomenuti način i da je u izvesnom trenutku nastupila protivoklopna uzbuna. Komandant bataljona, koji je već usput bio „moralno naoružan“ za ovu mogućnost i unapred predvideo raspored bataljona za borbu na datom zemljištu, brzo izdaje zapovest komandirima četa, koji se nalaze uz njega, i ukazuje im na zemljišne predmete koje treba da posednu. Izvlačenje četa iz kolone i njihovo skretanje prema određenim tačkama treba da je automatizovano i brzo (na primer, na ugovoren signal i znak komandira čete).

Komandir čete, pošto se nađe u određenom rejonu zemljišnih predmeta gde ima da se bori i pošto se orijentiše pomoću njih, dužan je da odmah podeli zadatke i to:

1) da odredi, pre svega, deo čete sa automatskim oružjem koji bi imao da zaustavi neprijateljsku pešadiju što ide za tenkovima i odvoji je od njih; taj deo čete mora biti dobro prikriven na zemljištu, ne sme da se obazire na tenkove, i svu pažnju mora da obrati na pešadiju koja ide za tenkovima, ako se ona samo pojavi;

2) sledeća radnja biće raspoređivanje za dejstvo u svim pravcima, na primer, po ivicama date grupe kuća, kako mitraljeza, koji dejstvuju probojnom municijom na oklopne automobile i izviđačke tenkove, tako i specijalnih oruđa namenjenih za borbu protiv lakih tenkova;

3) takode treba da postavi priručne protivtenkovske mine na svima prilazima oko datog čvora otpora (a ukoliko ima vremena, onda i u međuprostor između sopstvene i susedne čete);

4) pionirima treba da naredi da u granicama mogućnosti, uz pomoć četne rezerve, povećaju nepristupačnost u rejonu na kojem se četa bori — sečenjem ili obaranjem nekoliko drveća i sl.;

5) da naredi da se sve najpažljivije maskira;

6) da izabere i osigura osmatračnicu i odredi način izdavanja zapovesti u samoj četi, pomoću signala i raketa ili kurira.

Osim ovih najvažnijih odredaba, mogu se prema zemljišnim prilikama improvizovati i mnoge druge, a sve će imati za cilj pripremanje prave aktivne borbe pojedinih pešaka protiv tenkova, koji neposredno napadaju četu. U ovoj pojedinačnoj borbi jedno od najefikasnijih sredstava biće precizno bacanje ručnih bombi iz zaklona, kojom se prilikom kidaju gusenice; zatim gađanje odličnih strelaca pravo u osmatračke proreze na tenkovima, uništavanje tenkova specijalnim oružjem, paljenje maziva i goriva na tenkovima, usmeravanjem lakih bacača plamena izbliza na tenkove i sl.

Ovakva organizacija borbe čak i neznatnim sredstvima može dovesti do uništenja znatnog broja oklopnih kola, ali njen uslov mora biti brzina gotovosti za borbu, što u pešadiji zahteva brižljivu obuku starešina i vojnika za ovu vrstu borbe.

Lako je pretpostaviti da će oklopna jedinica koja upadne u splet ovakvih tačaka otpora, stvorenih nabrzo od bataljona ili puka, imati da se bori sa veoma velikim teškoćama i, ako ne bude imala ogromnu nadmoćnost, ne samo što će posle 10–20 minuta borbe postati malo opasna nego će i sama biti u velikoj opasnosti. Lišena pomoći sopstvene pešadije i izložena sa svih strana dejstvu protivoklopnih oruđa, mina i vatri mitraljeza, napadana sve upornije od agresivnih pešaka, brzo će izgubiti svoj zamah. Nijedna oštećena oklopna kola neće više moći da se izvuku, usled čega će i gubici biti veći. Možda će jedan deo oklopne jedinice prodreti u dubinu rasporeda prethodnice, ali tamo će ga čekati artiljerija glavnih snaga i baterije i divizioni protivoklopnih oruđa, koji će mu neposrednim dejstvom povećati gubitke, a zaprečnom vatrom u tesnacima postarati se da preseku odstupnicu oklopnim kolima. Ako pešadijska divizija upotrebi u ovome trenutku sopstvenu oklopnu jedinicu, odstupanje protivnika može da se pretvori u poraz.

Možemo biti sigurni da će oklopna jedinica, sačekana jednom od pešadije na ovaj način, steći potrebno poštovanje prema ovoj i neće se brzo rešiti na nov pokušaj napada. Međutim, da bi ovo postigla, pešadija je dužna da bude spremna na aktivnu, a ne pasivnu borbu sa oklopnim jedinicama, tj. ne sme da se zadovolji njihovim odbacivanjem, već da teži njihovom uništavanju.

Rezultati će utoliko biti bolji ukoliko bude više vremena za pripremu borbe (dobro izviđanje), ukoliko brže i bolje budu organizovane za borbu određene tačke otpora (dobra obuka) i ukoliko prostije i jeftinije, pa zato brojnije i raznovrsnije, bude protivoklopno oružje.

Razmotrili smo uslove protivoklopne taktike pešadije u susretnom boju. Smatramo da na sličnim načelima možemo zasnivati njenu borbu sa oklopnim jedinicama i u svim drugim prilikama.

*

* *

U slučaju jake nadmoćnosti protivničkih oklopnih jedinica i vazduhoplovstva, pešadija će morati više nego do sada da koristi noć za sva svoja dejstva, a pre svega za savlađivanje svih vrsta oklopnih jedinica, jer su najveći nedostaci ovih jedinica: a) skoro potpuna slepoća i nemoć noću; b) nesposobnost da se noću održe na zemljištu osvojenom preko dana; i c) neophodnost popune i popravke brojnih kvarova na motorima, koji su nastali za vreme dejstva i marševa prethodnog dana. Sve ovo čini da oklopne jedinice noću postaju vrlo lak plen za pešadiju, kako je bilo već prvih dana italijansko-etio-pskog rata, posle zauzimanja Adue.

Najveću će teškoću za pešadiju predstavljati pronalaženje razmeštaja oklopnih jedinica (koje se preko noći uvek povlače u pozadinu) i stizanje do ovih u odgovarajućem borbenom poretku.

Potrebno je malo šire pretresti i uslove noćne borbe, jer se njen značaj uopšte stalno potcenjuje; on će se povećavati sve više s obzirom na stalan porast dnevnih teškoća o kojima smo već više puta govorili.

U vojsci treba suzbijati neraspoloženje i predrasudu protiv noćne borbe, pošto ovo neraspoloženje potiče pre svega iz nepoznavanja ove vrste borbe, a naročito neprilagođenosti ljudskih čula za orijentisanje noću. Ova se sposobnost može znatno povećati čestim vežbanjem.

Teškoće noćne borbe su velike iz prostog razloga što nije u čovekovoј prirodi da se slobodno kreće noću; njegova čula dejstvuju u mraku sasvim drukčije nego danju. Ne samo što imamo teškoće sa vidom već i sluh radi pogrešno, — jer nenaviknut na noćno primanje utisaka — preuveličava svaki šušanj, ili ga prenosi u izmenjenoj, lažnoj formi. Isto tako ljudska pluća i krvotok po prirodi nisu prilagođeni za rad na velikim visinama, u razređenom vazduhu, usled čega svaki avijatičar i planinar, koji želi da nešto učini na neuobičajenoj visini, mora prvo da prilagodi svoj organizam sistematskim pripremama.

Nekoliko vežbi mesečno neće uspeti da otkloni bespomoćnost starešina i vojnika noću, naročito ako se skoro od prvog dana pristupa izvođenju *taktičkih* vežbi (na primer, slanju patrole, mrtve straže i sl.), umesto da se prvo više časova posveti individualnom pripremanju vida i sluha, a naročito nervnog sistema, za rad u noćnim uslovima.

Što se tiče borbe s oklopnim jedinicama, pešadija može da postiže odlične rezultate u noćnim napadima na ove jedinice i može ih noću lako razbijati, ali se treba složiti s tim da se cilj napada neće nalaziti odmah iza linije dodira, pošto će ove jedinice da se kriju preko noći dublje u pozadini.

Koji put će biti potrebno vršiti noćne ispade, koji će dopirati na 10—15 km iza neprijateljskog osiguranja. Ovi ispadi treba da se izvode najmanje bataljonom, a načelno pukom pešadije, jer će dejstvo manjim snagama predstavljati opet samo proterivanje, a ne i uništenje protivnika.

Usled noćnog napada zavisice u prvom redu od pronalaženja i izviđanja rasporeda oklopne jedinice. U tom cilju trebaće prvo da se probiju sasređenim napadom neprijateljske osiguravajuće jedinice, a zatim da se isturi široka lepeza jakih patrola, za kojima će se kretati glavnina bataljona ili puka, odabirajući privremeno najverovatniji pravac (ne čekajući na izveštaje od izviđača).

U trenutku prilaženja rejonu rasporedu neprijatelja biće potrebno organizovati sam napad, ali potpuno na drugi način nego što se organizuje noćni napad na pešadiju, pa čak i konjicu. Ovde se neće

raditi o sasređenom, jakom udaru u jednom pravcu, već o okruženju protivnika i jednovremenom napadu makar i slabim snagama, ali sa svih strana. Na svima pravcima izvlačenja iz rejonu rasporeda neprijatelja treba da su razbacane nagazne mine, da se ne bi mogao izvući nijedan tenk, makar bila i vedra noć. Kada to nastupi, pešadija će prodreti u rejon rasporeda oklopne jedinice i boriće se pre svega ručnim bombama, upotrebljavajući ih protiv posluge koja bi se branila po kućama i protiv oklopnih kola, bacajući na njih bombe iz svih pravaca.

U slučaju uspeha, materijal koji se ne može odneti mora biti uništen-poliven benzinom i zapaljen. Svaki pešadijski kadrovski podoficir treba da ume brzo da demontira topčice i mitraljeze sa tenkova i oklopnih automobila, a bilo bi poželjno da svaka četa ima po nekoliko strelaca—šofera, koji bi u slučaju potrebe mogli upravljati otetim kolima, ako se za tu svrhu ne bi mogli koristiti zarobljenici.

Posle uspešnog ili neuspešnog napada treba skupiti jedinicu i brzo je odvesti, pre nego što dođe do intervencije neprijateljske pešadije. Čak će i ovo biti teško izvodljivo sa ljudima koji nisu sasvim naviknuti da se snalaze u mraku, a šta tek da se kaže o radu izviđačkih patrola na većim daljinama, o širokom manevru kojim treba obuhvatiti neprijateljski raspored, o jednovremenom napadu, o borbi u samom rejonu neprijateljskog rasporeda, i sl.

*
* *

Ovako skicirana taktika borbe u susretu i noćnih napada pešadije na tenkove predstavlja samo jedan od odlomaka njene ratne službe. Svi drugi odblici dnevne borbe, to jest napad, odbrana, zadržavanje itd., moraće na sličan način da se prilagode promenjenim uslovima borbe, pri čemu bi obuka pešadije u svima oblastima noćne borbe trebalo, po našem mišljenju, znatno da se proširi, što će ublažiti one teškoće koje moderna borbena sredstva pokušavaju da suprotstave pešadiji.

*
* *

Stalna protivavionska pripravnost takođe zahteva odgovarajuće odredbe. Napad avijacije na pešadiju brzinom od 300 km na sat ne ostavlja joj više od 2—3 minuta vremena na pripremu za odbranu, što predstavlja potpuno nedovoljno vreme. Ovo vreme može biti znatno povećano stalnom zaštitom od strane sopstvenog vazduhoplovstva koje ipak, čak i radiofonski, neće upozoriti pre 10—20 minuta pred napad. Stoga će svi poreci većih masa pešadije na maršu i u borbi, morati da budu danju vrlo razređeni, a pokreti svake kolone moraju se vršiti pod zaštitom brojnog protivavionskog oružja, koje se nalazi u stalnoj pripravnosti.

*

* *

Samo je neznanje izvor iznenađenja, a svaka poznata, opipljiva stvar gubi karakter iznenađenja i deluje još samo fizički, ali ne i moralno, a to znači slabije i manje opasno.

Čim pešadija stekne rutinu u protivoklopnoj i protivavionskoj taktici, brzo se uverava da će se moći boriti sa ovim rodovima vojske kao ravan s ravnim. Treba samo odbaciti kako potcenjivanje opasnosti tako i defanzivno raspoloženje. Treba prihvatiti ofanzivnu, uništavajuću taktiku, a pre svega tući se sa oklopnim jedinicama drukčije nego sa drugim rodovima vojske.

*

* *

Izložili smo naš pogled na buduću operativnu ulogu pešadije i na njenu taktiku u borbi sa novim neprijateljem. Bilo je to neophodno za proučavanje operativnog manevra. Uporedo sa evolucijom naoružanja i taktike ovog još uvek osnovnog roda vojske, i operativni pojmovi takođe mogu da podležu izvesnim kolebanjima. Ipak smatramo da bi ova kolebanja doprla do samih temelja ratne veštine, na kojima, ako ne uvek, a ono još dugo, treba da se zasnivaju sva dejstva trupa u borbi⁵⁾.

2. ARTILJERIJA

Artiljerija, izgleda, predstavlja rod vojske koji u posleratnom periodu ispoljava najveće znakove stagniranja. Ona je za vreme I svetskog rata dostigla tako visok nivo tehničkog savršenstva i tako je brojno porasla da dalji naponi nisu mogli bogzna koliko da pruže kako u pogledu kvaliteta tako ni kvantiteta, utoliko pre što nijedan senzacionalan pronalazak nije zahtevao i ne zahteva temeljite promene u ovom rodu vojske.

Najveća je tekovina artiljerije u I svetskom ratu bila ta što se u svim vojskama stvorilo uverenje da ona predstavlja glavni činilac snage i da svako, bilo taktičko bilo operativno dejstvo, makar i najtačnije predviđeno i najbolje sprovedeno, ali suviše siromašno artiljerijom, ne obećava uspeh. Ovo je uverenje bilo u načelu potpuno opravdano, ali je preterivanje u njegovoj primeni prouzrokovalo, kao što je poznato, materijalizaciju ratne veštine i nestanak pokreta, težnja, pak, da se ljudi otrgnu od tiranije materijalne sile podstakla je da se na bojište izvedu sve vrste oklopnih kola. Ovim je izraženo uverenje da će samostalne oklopne jedinice, koje predstavljaju osim snage i elemenat pokreta, uspeti da izvrše borbene zadatke koji zahtevaju snagu i pokretljivost bolje nego artiljerija udružena s pešadijom —

⁵⁾ II svetski rat ni u čemu nije oborio ovo razmatranje. Ovo se odnosi i na sledeći odeljak o artiljeriji.

da će biti sposobnije za izvršenje manevra. Pokušali smo već da pokažemo u ovoj knjizi da ovo uverenje, mada potpuno opravdano, ne rešava ipak u potpunosti stvar, jer su oklopne jedinice još suviše skupe, suviše se brzo troše i suviše su malo sposobne da održe zemljište, da bi mogle oduzeti vladajuću ulogu na bojištu, onoj čvrstoj zajednici koja je u svima poslednjim ratovima položila ispit izdržljivosti i dosada čini najsigurniji savez sile: čvrstoj zajednici pešadije i artiljerije. Stoga će se masa vojske, njen stub, još dugo sastojati iz ova dva roda, dok će oklopne jedinice zajedno sa konjicom i vazduhoplovstvom predstavljati elemenat operativnog manevra, koji povećava izgleda na uspeh i rezultate dejstva ona prva dva roda vojske — elementa snage.

*
* *

Druga pojava I svetskog rata koja je ostavila vidan trag u organizaciji i taktici artiljerije bila je njena bliska povezanost sa rodovima vojske (pešadijom i konjicom) koje je potpomagala i uzajamno razumevanje obostranih potreba i mogućnosti, kao i prilagođavanje taktike sva tri glavna roda vojske za zajedničku borbu. Iz sadejstva artiljerije sa pešadijom (konjicom) nastala je takozvana „taktika združenih rodova vojske“, a ona se proširuje i na druge rodove koje je pešadija uključila u svoj sastav. Ova im je taktika nametala svoje zahteve, presecala individualne ambicije i koristi, da bi najzad iz zajedničkih napora stvorila najmoćniju snagu udara za postignuće zajedničkog cilja. Pre I svetskog rata nije bilo ovakvog taktičkog jedinstva. Kako na bojištima zapada tako i istoka, bilo to u graničnoj bici u Alzasu bilo u bici kod Komarova, pešadija i artiljerija „nisu se lepile“, dejstvovala su samostalno, prema sopstvenoj taktici. (Relativno je najbolje sarađivala sa pešadijom nemačka artiljerija.) Ovo je dovelo ne samo do mnogo gubitaka i neuspeha već je izazvalo i mnogo ogorčenosti i uzajamnih, manje ili više opravdanih prebivanja.

Cetiri godine zajedničke sudbine najzad su dovele ipak do potpune harmonije i danas možemo smelo kazati da se artiljerija ne samo srodila sa rodovima vojske koje potpomaže već da su i ti glavni rodovi vojske, pešadija i konjica, prilagodili svoju taktiku osobinama i mogućnostima komponente snage koja ih potpomaže i da su se odrekli svoje samostalnosti, dotada ničim nesputavane. Otada se većina divizijske artiljerije određivala isključivo za *neposredno* potpomaganje pešadije (konjice) prema njenim *neposrednim* potrebama i zadacima. Komandant divizije zadržavao je samo deo artiljerije, neophodan za borbu protiv neprijateljske artiljerije (kontrabatiranje) i dubljih ciljeva (rezervi), pri čemu je ova, takozvana artiljerija „opšteg dejstva“, bila vrlo često uzimana od vandivizijske, pridate artiljerije dok je celokupna divizijska artiljerija vršila neposrednu podršku pešadije. Ovakav sistem davao je najbolje rezultate, jer je u potpunosti iskorišćavao prednosti oba roda vojske, te stoga i za-

držao do danas. Ništa ne ukazuje ni danas na to da bi ovaj sistem izgubio opravdanost, mada su se pokatkad u mirnodopskim studijama pojavljivale težnje koje su smerale osamostaljenju pojedinih rodova vojske — kako od strane pešadije, tako i artiljerije. Pešadija hoće da stalno napreduje, ne osvrćući se na mogućnosti artiljerije i zahtevajući da joj se ona prilagođava, što nije uvek moguće i preti međusobnim „odlepljivanjem“ oba ova roda vojske kao i teškim gubicima pešadije lišene pomoći.

Teoretičari artiljerije pojavljuju se sa svoje strane sa projektima izvršenja „vatrenog manevra“ celokupnom divizijskom artiljerijom, što potiče iz nedostižne težnje da se mnogostruko poveća efikasnost materijala kojim se raspolaze. Ovo vodi istom rezultatu: potpomaganje pešadije postaje nepotpuno i suviše sporo; zona sigurnosti (za protivnika), proširena usled dalekog, centralizovanog osmatranja, isključuje stvarno, *neposredno* potpomaganje itd.

Ove nove, revolucionarne struje nisu ubedljive i izgleda da iskustva saradnje artiljerije sa rodovima vojske koje je potpomagala, tako krvavo stečena u I svetskom ratu, neće podležći zaboravu i ostaće netaknuta. Jer nema, ponavljamo, nijednog novog tehničkog ili taktičkog činioca koji bi ovo oborio. Ne vidi se čak ni potreba da ovaj moćni savez, koji predstavlja glavnu snagu svake vojske, treba da bude oslabljen.

*
* *

Jedini činilac koji poslednjih godina, izgleda, nameće potrebu promene taktike artiljerije su promene u naoružanju većine vojski, a kao posledica toga stalna opasnost za artiljeriju od avijacije i oklopnih jedinica. Pri brojnom porastu oba ova roda vojske i brzini vazdušnog napada od oko 300 km na sat, kao i pri dnevnim marševima velikih oklopnih jedinica, koji dostižu do 100—150 km na dan — nijedna artiljerijska jedinica ne može više računati na potpunu sigurnost. Ovo zahteva naročita proučavanja da bi se artiljerija osetljiva na vatru prilagodila novim uslovima.

Ovo se odnosi uglavnom na posedanje položaja i njihovu promenu.

Avijacija ne voli rasute ciljeve, jer je njeno dejstvo protiv njih nedovoljno efikasno, ali nagomilavanje na malom prostoru više divizionala lake i teške artiljerije zajedno sa municijskim kolonama (ili što je još gore, sa priručnim skladištima na položajima) predstavlja već primamljiv cilj, radi kojeg se avijacija neće kolebati da izvrši brz napad. Širina i dubina grupisanja, pažljivo maskiranje materijala, konja (ili motora) i komora, kao i jaka protivavionska odbrana — to su teški zadaci koji će odisad neizbežno pratiti svakog komandanta veće artiljerijske formacije.

U sovjetskoj literaturi vide se težnje da se tenkovi (čak ni divizijski) ne vežu neposredno za pešadiju, već da se bacaju u masi (a u svakom slučaju njihov deo) pravo na artiljeriju. Zar pri da-

našnjem stanju taktike i protivoklopnog naoružanja artiljerije ova ideja nije opasna? Zar ne mora ona da utiče na način raspoređivanja artiljerije na zemljištu? Zar se baterije ne moraju odsad sakrivati ne toliko iza šumskih zaklona i lokalnih uzvišenja, koliko da u *njihovom području* traže sklonište protiv iznenadnih napada tenkova i zaklone od komada avionskih bombi? A zar ovako postavljanje pitanja položaja artiljerije neće uticati na modifikaciju materijala i zar neće potvrditi da je danas opravdano zapažanje da haubica podesna za neposrednu protivoklopnu odbranu ili će opet zahtevati dopunu u specijalnim topčićima i mitraljezima većeg kalibra, pridatim baterijama? Ovo poslednje izgleda da je neophodno makar samo zato da artiljerija ne bi morala prekidati potpomaganje pešadije u trenutku kada sama postane predmet napada tenkova⁶⁾.

Slične teškoće će se pojaviti i pri promeni položaja. Ovo će biti vrlo delikatna radnja i ko zna da neće artiljerija biti primorana da pod pretnjom oklopnih jedinica menja položaje isključivo po baterijama, u vremenu, pak, vazdušne opasnosti — obratno, u većim grupama i brzo, pod kratkotrajnom zaštitom sopstvene avijacije. Sve to zahteva veštine, to jest proučavanja i vežbe.

*
* *

Ostaje nam da razmotrimo pitanje motorizacije artiljerije. Motorizacija povećava pokretljivost datog roda vojske i to predstavlja prednost radi koje se žrtvuje toliko sredstava i truda. Da li je pokretljivost artiljerije dovoljna? Da li je celishodno njeno povećanje? Teško je da se na ovo pitanje odgovori odlučnim da ili ne.

Bićemo, izgleda, bliže istini ako kažemo: *taktička pokretljivost* artiljerije sa konjskom zapregom potpuno je zadovoljavajuća pri sadejstvu sa pešadijom, ali je teže pratiti konjicu, dok je *operativna pokretljivost* jedinica artiljerije sa konjskom vučom potpuno nezadovoljavajuća — iz istih, uostalom, razloga kao i operativna pokretljivost pešadije. Dnevna dužina marša od 30 ili čak 40 km suviše je mala da bi pri današnjim neprijateljevim sredstvima osmatranja (avijacija) i veze (radio, avion) mogla stvoriti uslove operativnog iznenađenja.

Ako se, dakle, želi da operativni manevar dobije snagu, to znači ako se pojača odgovarajućom artiljerijom, a da se prerano ne otkrije, onda pridata artiljerija (vandivizijskog sastava) ne treba da zaostaje za pokretljivim rodovima vojske, to jest za konjicom i velikim oklopnim jedinicama, ili za pešadijom na automobilima. Pošto, pak, prevoz automobilima artiljerije sa konjskom zapregom zahteva nepropor-

⁶⁾ Protivoklopnu odbranu divizijske artiljerije može da osigura i divizija svojim sredstvima, pod uslovom, naravno, da raspolaže ovima u većem broju.

cionalno veliki broj auto-kolona, to se nameće zaključak da pridata artiljerija treba načelno da bude motorizovana.

Da li samo teška? Ne. Potrebno je da se pridaje i laka artiljerija, jer je ona najpodesnija za neposredno potpomaganje pešadije i konjice. Ako neka pešadijska divizija bude prebačena automobilima za izvršenje operativnog manevra, onda bi trebalo da ona svoju artiljeriju sa konjskom zapregom ostavi na mestu, za sadejstvo sa drugim jedinicama, dok bi sama morala da koristi za vreme svoje akcije pridatu laku motorizovanu artiljeriju.

Naravno da stepen motorizacije artiljerije zavisi od proizvodne mogućnosti industrije date zemlje i od stanja njenih puteva. Preteranost u motorizaciji artiljerije može u nedostatku čvrstih puteva i u slučaju dugotrajnog nevremena da izazove potpuno suprotan rezultat: još će više smanjiti operativnu pokretljivost⁷⁾. Zbog toga divizijska artiljerija treba da u svakom slučaju zadrži konjsku vuču kao najsigurniju po lošijim putevima i u kretanju po bespuću, utoliko pre što nije potrebno poboljšanje taktičke pokretljivosti artiljerije, kao što smo već rekli. A dalje, ukoliko je viša jedinica, utoliko motorizacija može i mora da dobija sve širu primenu. Na stepenu vrhovne komande, gde će raspoloživa artiljerija koristiti samo velike komunikacijske magistrale (ako ne bude prebacivana železnicom), prirodno je da može biti potpuno motorizovana. Ipak smatramo da čak i u sastav rezervi najvišeg stepena treba, pored teške artiljerije, da uđe i laka.

Njeno pridavanje u odgovarajućem trenutku za duboki manevar pokretnoj operativnoj grupaciji može znatno povećati njegovu snagu i doprineti uspehu.

3. KONJICA⁸⁾

Konjica je pored pešadije najstariji rod vojske. Doživela je u toku više hiljada godina svog postojanja mnogo trenutaka velikih trijumfa i skoro potpunog propadanja. Nedostatak vere u njenu ratnu korisnost, koji se zapaža poslednjih pedeset godina, ne predstavlja novost u njenoj istoriji. Prvi znaci dekadence konjice datiraju od pronalaženja vatrenog oružja. Još onda se tvrdilo da se velika silueta konjanika, tako osetljiva na vatru, neće održati na bojištu — biće

⁷⁾ Ovo strahovanje se nije obistinilo. Artiljerijska motorna vuča savladala je svako zemljište. U divizijskoj artiljeriji ipak su zadržani pretežno konji kao sredstvo za vuču.

⁸⁾ Pisac je izneo u predgovoru drugog izdanja uzroke zbog kojih je posvetio dosta mesta konjici na konju ne posvećujući dovoljno pažnje motorizovanim jedinicama. Razmatranja u ovom odeljku imala su za cilj obrazloženje koristi raspolaganja pokretnim operativnim jedinicama, koje su imale toliki značaj u II svetskom ratu. Ova su razmatranja podjednako merodavna kako za konjičke tako i za motorizovane, oklopne i mešovite jedinice. Pisac je nešto skratio ovaj odeljak u drugom izdanju — ne menjajući njegovu suštinu. Jer, obrazloženje celishodnosti brzih jedinica danas je već očigledno i ne zahteva mnogo argumenata.

zbrisana vatrom iz pušaka i topova. I zaista, skoro u čitavoj Evropi konjica je izgubila zamah, prešla na čudno manevrovanje vatrom pištolja (caracol), zasnovanom na marljivom uvežbavanju vrsta, koje se naizmenično smenjuju da bi mogle ispaljivati metke. Ova teška, kruta taktika nije mogla nikad da zablista nekim rezultatom i opravdano je izazvala gnev Fridriha Velikog koji je izjavio za svoje konjanike da „nisu vredni čak ni da ih đavoli uzmu“.

Jedino je poljska konjica, ne obazirući se na napredak u pogledu vatre, sačuvala taktiku udara masom u trku, te se stoga ne treba čuditi što je stalno izlazila kao pobednik iz susreta sa konjicom, pa čak i pešadijom i artiljerijom Zapada.

Pobeda kod Kirholma (Kirchholm), koju je u otvorenoj borbi odnela vojska od 2000 konjanika i 1000 pešaka nadl dobrom švedskom vojskom od preko 11 000 predstavlja, između mnogih drugih, najubedljiviji primer snage ondašnje dobre konjice koja, uprkos mišljenju skoro čitave Evrope, nije izgubila veru u sebe⁹⁾.

Fridrih II Veliki takođe nije poverovao u propast konjice. Videći uspeh poljske konjice, naterao je svoju da se vežba u sličnoj taktici i radikalnim naređenjima, a pre svega surovim personalnim promenama, uspeo da joj vrati njene ranije *taktičke* kvalitete. Ali je ni on nije smatrao za *operativni* instrumenat — nije joj pridavao rešavajući značaj u bici.

Tek je Napoleon uzdigao konjicu do stepena pravog savršenstva. Shvatio je da će ona samo onda dati pun efekat svoje vrednosti ako bude korišćena u masi i ako, umesto da frontalno razbija očajničkim jurišima pešadijske kare, iskoristi svoju pokretljivost i baci se u masi na bok i pozadinu neprijatelja, presecajući mu odstupnicu i pretvarajući njegov neuspeh u poraz. Uostalom, Napoleon ne samo što je dobro shvatio načela upotrebe konjice već je takođe dobro prozreo kakve vrline treba da ima konjički komandant i imao je neobično srećnu ruku pri odabiranju komandanata ovog roda vojske. Niz sjajnih komandanata sa Miratom (Murat) i Lasalom (Lasalle) na čelu blista na stranicama istorije konjice nezaboravnim sjajem. Ovi su komandanti shvatili sjajne namere svoga majstora i na najveštiji način iskorišćavali prednosti svoga roda vojske. Ne treba se čuditi što je dobro *upotrebljena* i dobro *vođena*, a uz to dobro obučena i *uvežbana*, francuska konjica ne samo oborila mišljenje o njenoj preživeliosti nego je za vreme Napoleona čak dostigla svoj najviši nivo razvoja.

Tajna uspeha ležala je u Napoleonovom shvatanju najvažnije istine koja je uvek odlučivala o opravdanosti postojanja konjice, jer je ona jedan od *glavnih* rodova vojske, te je stoga ne treba rasparčavati na sporedne ciljeve, već koristiti u masi za *glavnu bitku*.

⁹⁾ Istorija uzdizanja i padova evropske konjice vrlo je interesantno izneta u knjizi generalštabnog pukovnika Rudnjickog *Operacyjna uzyteczność kawalerii w świetle historii* (Operativna upotrebljivost konjice u svetlosti istorije), u kojoj pisac jasno vidi uzroke ovih kolebanja i izvodi iz njih interesantne zaključke operativne i organizacijske prirode.

*
* *

Ova je istina brzo predata zaboravu. Stalno usavršavanje vatrenog oružja, a pre svega činjenica da nije bilo takvih vojnih umova kao što su Fridrih Veliki i Napoleon, koji su shvatili značaj konjice i umeli da je koriste, nisu predstavljali u poslednjem stoleću povoljne uslove da se konjica razvija ili makar da se održava na ranijem nivou. Tako ponovo počinje slabljenje ovog roda vojske, koje traje do danas. Dva uzastopna rata, koje je sjajno dobio maršal Moltke (1866. i 1870—71) bez istaknutog učešća konjice usadila su u vojnom svetu, kao posle svakog dobivenog rata, operativna shvatanja koja su u njemu primenjivana. Prihvaćene su, dakle, ideje starog maršala, ideje duboke, ali koje nemaju ničeg od Napoleonovog poleta i žestine, već su zasnovane na osećanju velike sile koja mrvi, uz koju je konjica spala na ulogu lovačkog psa što isteruje divljač.

Upravo s ovakvim shvatanjima otpočeo je I svetski rat. Nemačka, austrijska i ruska konjica, mada jake po svom brojnom stanju, ulazile su u rat rasute na stotine kilometara, od početka demoralisane osećanjem svoje operativne nemoći, svoje sporedne uloge u opštem ratnom naporu. Konjičke divizije i korpusi, pridati pojedinim armijama i opterećeni dvostrukim i trostrukim zadacima zaštite, izviđanja i opet zaštite, „isterivali su“ kako su umeli divljač za svoje velike i teške gospodare. Oni su traćili snage u trećerazrednim pograničnim borbama, u dugim marševima i vraćanjima: gubili su snage igrajući pored čizme pešadijskih operativnih jedinica, za koje su bili vezani.

Ni u jednom slučaju konjica nije dobila istinski veliki operativni zadatak na stepenu rešavajuće bitke, niti ijedan zadatak u stilu rejda Mirata u manevru na Ulm.

Zar se onda treba čuditi što su operativni rezultati konjice u I svetskom ratu bili ništavni? Zar se treba čuditi što su se pojedine divizije i korpusi iscrpli još prvih dana rata, masakrirani vatrom mitraljeza i topova, iznureni nervoznim uzbunama i nepotrebnim marševima i satirani u besplodnim borbama rasparčanom upotrebom za operativne zadatke?

*
* *

Evropska konjica je upravo poslednjih šest decenija, a naročito u I svetskom ratu, prestala da igra ulogu operativnog činioca od značajne, rešavajuće važnosti. Spala je na ulogu oruđa taktičkog osiguranja ili *taktičkog izviđanja*, koje su zvučno nazivali operativnim ili čak i — stratejskim.

Da li je ona opravdano doživela ovaj pad? Očigledno je da uklanjanje konjice iz redova glavnih činilaca rata nije bilo potpuno ubedljivo, čim iz toga nije izučena potpuna konsekvencija, čim konjica dosad nije ukinuta. Čak i one države koje likvidiraju konjicu čine

to polako, kao sa odugovlačenjem. Ne mogu se odlučiti da stave tačku na „i“, neće da likvidiraju poslednju veliku konjičku jedinicu da bi, oslobodivši se velikih masa, sačuvale samo onoliko ovog roda vojske koliko je potrebno za službu u pešadijskoj diviziji.

Smatramo da je to kolebanje opravdano, jer likvidacija konjice sadrži veliku opasnost da se izgubi pouzdani činilac manevra. Osim velike pokretljivosti, konjica ima takođe dosta snage i dovoljno je sposobna da održi teren za kraće vreme. Nijedan od dosad poznatih rođova vojske ne raspolaže svim ovim vrlinama, mada neki od njih poseduju pojedinu u mnogo većem stepenu nego konjica. Ali za izvršenje šire shvaćenih operativnih udara treba imati kako pokretljivost, tako i snagu, a isto tako treba moći da se održi za izvesno vreme ono što se zauzelo.

Da. No da li danas postoje još uslovi za samostalno dejstvo velikih konjičkih jedinica? Zar neobično razvijena tehnika vatrenih sredstava kao i postojanje borbenih sredstava, kao što su bojni otrovi, tenkovi, bodljikava žica, mine i jaka borbena avijacija ne stvaraju na bojištu uslove koji su prosto nemogući za opstanak roda vojske tako osetljivog na vatru kao što je konjica? Zar ne bi bilo opravdanije zameniti mase konjice mnogo bržim oklopnim jedinicama, čija snaga vatre znatno nadmašuje konjicu, a same su tako malo osetljive na vatru?

Da, tako je, bilo bi bolje. Ali pod uslovom da oklopne jedinice budu isto tako spremne za dejstvo leti i zimi, noću i danju, po kiši i po lepom vremenu, na dobrim i lošim putevima — kao konjica¹⁰⁾.

Ko već danas potpuno likvidira konjicu i zamenjuje je u celini oklopnim jedinicama, taj se izlaže opasnosti da za vreme kiše, snega i lapavice na besputnom ili teškom zemljištu ne samo ne uspe udariti na bok protivnika već da i sam bude izložen obuhvatu od neprijateljske konjice.

Ovde treba da postavimo još jedno pitanje: šta će se desiti sa vojskom lišenom konjice, ako se jednog dana ispostavi da je utakmicu između oklopa i metaka dobila neka jevtina brzometna puška sa velikom početnom brzinom, koja će, rasprostranjena u pešadijskim jedinicama u stotinama hiljada komada, probijati na odstojanju od 200 metara oklop srednjeg tenka¹¹⁾.

Smatramo da nećemo učiniti veliku grešku ako na ovo pitanje odgovorimo ovako:

— onog dana kada se to desi, sve će se oklopne jedinice povući u dubinu rasporeda sopstvene pešadije, kao što se povlači puž u

¹⁰⁾ Pokazale su da su sposobne da savладаju najteže uslove. Istina je da se usled usavršavanja protivoklopnih topova morala stalno povećavati debljina oklopa i tonaže tenkova, što svakako nije pogodno. Ne zna se kako će se dalje razvijati ova trka oklopa sa metkom. Zasada, međutim, treba utvrditi da su oklopne i motorizovane jedinice odlično izdržale ispit u II svetskom ratu. Izdržala ga je i konjica, uglavnom u SSSR-u, ali u znatno smanjenom broju. Naročito su za nju bila opasna bombardovanja iz vazduha.

¹¹⁾ Stalno usavršavanje protivtenkovske puške nanelo je mnogo gubitaka tenkovima, ali se zasada ona ipak nije pokazala sposobnom da onemogući kretanje tenkova po bojištu.

dubinu svoje kućice, a vojska kojoj se to desi biće od tog dana slepa i nepokretna kao jež savijen u klupče.

Pa ipak ova opasnost danas ne preti. Danas oklopne jedinice imaju mnogo povoljnijih izgleda, te stoga treba računati na njihov dalji porast. Velike oklopne jedinice, usklađene na odgovarajući način sa konjicom, uspeće da produže njene napore, stižući dublje u raspored protivnika, a u slučaju opasnosti, ili preko noći, moći će da se sklone iza borbenog poretka konjice, koja je sposobna da se brani na mestu.

To će biti teška dejstva, teško će biti pre svega, držati ih u ruci i upravljati njima. Naročito će otežano biti dejstvo protiv neprijateljskih oklopnih jedinica, kao što je već sada teško protiv mitraljeza i brzometnih topova. Ali, zar je taktika ma kojeg roda vojske danas laka? Zar mobilizacija i koncentracija milionske vojske, njen razvoj i marševi za bitku, nisu izgledali kao teškoće koje se ne mogu savladati, dok maršal Moltke nije rešio ovaj problem i nije ostavio majstorske obrasce?

Moderno je bojište puno raznih prepreka. Još godine 1914. konjica se srela sa tako jakim vatrenim sredstvima, naročito na zapadu, da je izgledalo da će biti potpuno nesposobna za borbu sa modernom pešadijom.

Da li je tako stvarno bilo?

Da bismo se u to uverili, uzećemo primer baš sa zapadnog fronta, na kome je gustina vatre bila već u početku I svetskog rata vrlo velika. Vrednost ovog primera povećava činjenica da je to bilo dejstvo u kojem konjica nije bila korišćena za dejstvo na bok i pozadinu neprijatelja koje joj odgovara, već je morala da pruža frontalan otpor prekomernoj protivnikovoj nadmoćnosti. Preći ćemo u nekoliko redaka borbu dvaju korpusa nemačke konjice (1. i 2) u bici na Marni¹²) — (skica 2).

Nemačko desno krilo, koje je napredovalo skoro tri nedelje bez prekida, prešlo je Marnu i isturilo se ka Seni. Usled izlaska krilne nemačke 1. armije ispred fronta suseda (2. armije), a zatim njenog skretanja na zapad protiv opasnosti s boka koja se s te strane pokazivala (francuska 6. armija generala Monurija) — stvorila se između nemačke 1. i 2. armije praznina širine 50 km.

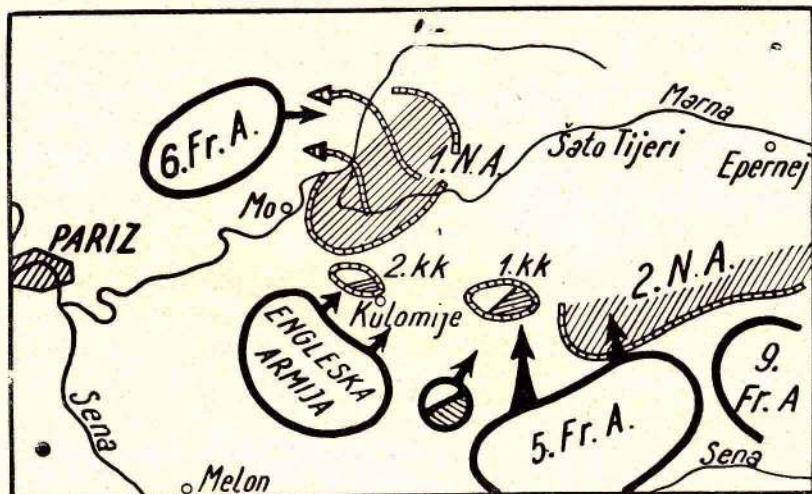
Komandant nemačke 1. armije general fon Kluk preuzeo je inicijativu za sprečavanje opasnih posledica ovog prekida i održavanje operativnog kontakta sa 2. armijom. Šestog septembra predveče on je izdao odgovarajuću zapovest komandantu 2. konjičkog korpusa generalu fon der Marvicu kao i komandantu 1. konjičkog korpusa (koji je pripadao 2. armiji) generalu fon Rihthofenu. Ova se zapovest zavr-

¹²) Lt. Colonel Pugins, *Deux Corps de Cavalerie à la Bataille de la Marne*, Paris, 1934.

Gen. Camon, *Zalamanie sie niemieskiego planu wojny* (Slom nemačkog ratnog plana), Warszawa, 1923, prevod na poljski kapetana Ljaskovskog.

šava rečima: „1. i 2. konjički korpus imaju da zatvore prazninu između 1. i 2. armije“¹³⁾.

Ako se uzme u obzir da je ovaj otvor bio širok 50 km, da je u njega u svakom trenutku mogla da uđe, a i ušla je, čitava Engleska armija i deo francuske 5 armije¹⁴⁾, kao i to da vreme koliko je trebalo otvor držati nije bilo određeno, onda možemo shvatiti da je to bio vrlo ozbiljan zadatak. Uz to za oba korpusa nije bila određena

Skica 2. — Početak bitke na Marni. Položaj zapadnog nemačkog krila 6. septembra 1914.

nikakva jedinstvena komanda, usled čega je na leđa oba komandanta korpusa pao ne samo teret komandovanja, već i teškoća međusobnog usklađivanja njihovih dejstava. Isto tako ne treba zaboraviti da su sve četiri divizije (2, 5, 9. i divizija konjičke garde) koje su ulazile u sastav oba ova nemačka konjička korpusa, imale već za sobom tronedeljni niz napora u borbama i marševima, a brojno stanje njihovog ljudstva i konja bilo je daleko od punog sastava kakav su imale pri polasku¹⁵⁾.

*
* *
*

Oba komandanta korpusa ne samo što su bila potpuno na visini svoga zadatka već se nisu ni prevarila u pogledu vrednosti svojih jedinica. Pošto nisu bili upoznati sa opštom situacijom, a rukovo-

¹³⁾ Gen. Poseck, *Aufhalten des Gerners durch Kavallerie*, „Militär-Wochenblatt“, br. 36, mart 1939.

¹⁴⁾ Oba konjička korpusa imala su na dan 8. septembra protiv sebe 8—9 pešadijskih i 4 konjičke divizije.

¹⁵⁾ Jedinice 2. korpusa marševale su i tukle se bez prekida više dana, prevaljujući katkad i po 60 km dnevno.

deni suprotnim interesima sopstvenih armija, komandanti korpusa dejstvuju na svoju ruku, ali oba izvršuju svoj zadatak, tako važan za celu nemačku vojsku, prema svojim najboljim mogućnostima.

Nećemo detaljno opisivati ova dejstva, pošto ne možemo ovome da posvetimo suviše mnogo mesta. Dovoljno je ako utvrdimo da je, primenjujući vešto protivnapade (napad 2. korpusa 9. septembra iz rejona Košerel), povremenu odbranu, pa čak i odbranu utvrđenih položaja (1. korpus 8. septembra na reci Peti-Moren), konjica zadržavala vrlo jakog protivnika i u toku tri dana (7. 8. i 9. septembra) nije dozvolila višestruko nadmoćnijim francusko-engleskim snagama da raskinu desno nemačko krilo, ustupajući prosečno jedva 6—8 km zemljišta dnevno. Pukovnik Pižan (Pugens), francuski hroničar ovih događaja, ovako procenjuje rezultat borbe 1. i 2. korpusa¹⁶):

„Ako se događaji 7, 8. i 9. septembra 1914. procenjuju nepristrasno, onda čovek mora da prizna da su konjički korpusi Marvica i Rihthofena sa uspehom izvršili svoj zadatak. Oni su zaštitili, praćeni retkom srećom, odvajanje i potpuno pregrupisavanje, koje je smelo izvršila nemačka 1. armija. Oni su zavaravali saveznike, koji su često bili kolebljivi u dejstvima, i naterali su čitavu Englesku armiju, konjički korpus Konoa (Conneau) i levo krilo francuske 5. armije da izgube tri dana za dolazak na Marnu“.

Autor priznaje da je borba oba konjička korpusa ova tri dana i posle 9. septembra „omela Engleze i Francuze da iskoriste svoj uspeh“.

*
* *

Ne zatvarajući oči pred činjenicom da ni levo krilo francuske 5. armije, niti pak naročito Englezi i konjički korpus Konoa nisu ispoljili u ovoj operaciji veliki polet zbog premorenosti, moramo ipak isto tako imati u vidu iscrpenost nemačke konjice i potpuno odsustvo organizacije njenog komandovanja. Prema tome, šanse su bile izjednačene, a rezultat pri ovom odnosu snaga govori sam po sebi.

Konjica, dobra konjica, pokazala se sposobnom za uspešnu frontalnu borbu sa modernom vojskom. Da li joj se, s obzirom na ovo, može još poricati sposobnost za nanošenje udara u bok i pozadinu modernih vojski, što je bilo, jeste i biće njen pravi zadatak?

*
* *

Gornji primer sposobnosti konjice za borbu u modernim uslovima naoružanja ni u kom slučaju nije usamljen. Može ih se više navesti i to na svima stepenima komandovanja od eskadrona do korpusa. Dovoljno je da se setimo uloge koju je odigrala nemačka 1. konjička divizija, koja je zadržavala, za vreme bitke kod Tanenberga, glavne snage Renenkampfove armije. Blagodareći tome je maršal Hinden-

¹⁶) Ibid., str. 270.

burg imao dovoljno vremena da dovrši uništenje ruske 2. armije i da se potpuno pregrupiše za bitku na Mazurskim jezerima.

Isto tako važnu ulogu odigrao je konjički korpus generala Fromela, koji je omogućio pregrupisavanje nemačke 9. armije prema Torunju, bez čega ne bi uopšte došlo do lođske bitke, ili bolje, došlo bi do potpuno druge bitke, možda katastrofalne po 9. armiju. Posledice valjanja ruskog „parnog valjka“ na Šlesku mogle su da budu neizmerne. General Fromel je paralisao nizom sjajnih ofanzivnih manevara, izvođenih prvo sa dve, a zatim sa tri divizije, nadmoćnu rusku konjicu generala Novikova i kana Nahičevanjskog, zbog čega su glavne snage nemačke 9. armije mogle neprimetno da se pomere pred frontom četiri ruske armije u prostor Torunja i udare na njihovo severno krilo.

Zatim, pri kraju lođske bitke, već poznati nam korpus generala Rihthofena¹⁷⁾ omogućio je izvlačenje skoro potpuno odsečenog korpusa generala Šefera. Pružajući odlučan otpor kleštima ruske pešadije i konjice, koja su se zatvarala, general fon Rihthofen, i pored vrlo velikih gubitaka, nije odstupio i omogućio je 15. korpusu generala Šefera ne samo da se izvuče iz zamke već i da izvede artiljeriju, pa čak i zarobljenika više od brojnog stanja samog korpusa.

*
* *
*

U poljsko-sovjetskom ratu 1918—1920. godine odigrale su se desetine borbi u kojima je konjica dorasla pešadiji, naoružanoj brojnim mitraljezima i potpomognutoj artiljerijom. Poljska je konjica uspevala da na juriš osvaja varoši prepune mitraljeza kao na primer Vilnjus (Vilna) 1919, ili Korostenj 1920. godine pri čemu je ovaj važan železnički čvor zauzeo 1. konjički korpus generala Romela u *noćnom napadu* posle ubrzanog rejda duboko u neprijateljskoj pozadini.

Činjenica da su sovjetske trupe bile loše obučene nema u ovom slučaju veliki značaj, jer je i poljska konjica bila slabo naoružana, imala malobrojan sastav jedinica, a njena obučenost i snabdevanje bili su vrlo daleko od običnog nivoa moderne konjice.

*
* *
*

Ispitujući nepristrasno tok poslednjih ratova, u kojima je konjica bila tako loše korišćena, a često i loše, ili prosto nespretno vođena¹⁸⁾, dolazi se do zaključka da se sićušni rezultati koje je konjica postigla ne mogu pravdati niti njenom dekadencijom, niti ikakvom drugom neizbežnom nužnošću. Da je upotrebljena na odgovarajući način i da je dobro vođena, mogla bi da učini mnogo više.

¹⁷⁾ U međuvremenu prebačen je iz Francuske.

¹⁸⁾ Ovo se odnosi naročito na ruske komandante: generala Novikova, kana Nahičevanjskog itd.

Da li je konjica mogla dati odsudne rezultate, kao što priliči glavnom rodu vojske?

Prema našem mišljenju — jeste.

U I svetskom ratu bilo je nekoliko ovakvih mogućnosti, potpuno neiskorišćenih. U poljsko-sovjetskom ratu iskoristila je ovakvu priliku Crvena armija, što se umalo nije završilo poljskim porazom.

Konjica ima, kao što je poznato, najveće operativne mogućnosti u početku rata, kada još nekoncentrisane i nerazvijene narodne vojske imaju pred sobom i na svojim krilima više prostora, gde još nema neprekidnih prepreka od rovova i bodljikave žice, a sve je u pograničnoj zoni i u dubini zemlje još labavo, u pokretu, grozničavo i neorganizovano.

Jak štap, zabijen u ovakav mravinjak, može izazvati neopisivu zbrku i imati posledice koje se teško mogu predvideti. Recimo da je na zapadu, gde su uske granice, i zato snažno posednute i utvrđene — upad konjice težak. Ali zar se na istoku uradilo bilo šta 1914. godine da bi se već u periodu zaštite poremetio mir i poredak protivnikov? Ne. U svim trima velikim državama, koje su ratovale u istočnoj Evropi, to jest u Nemačkoj, Rusiji i Austriji, strahovalo se od upada konjice, ali ih nijedna od ovih zemalja nije izvela.

Ruska konjica, razvučena linijski duž granica Istočne Pruske i Malopoljske (Galicije), nigde nije bila iskorišćena na smeo upad u dubinu protivničke zemlje, mada je skoro svuda imala nadmoćnost nad protivnicima, a sama je bila od vrednosti, borbena obučena i uvežbana za marševe. Kao i sve druge konjičice gubila je vreme i snagu u pograničnim borbama, štiteći ono što niko nije ozbiljno ugrožavao.

Sa druge strane, austrijska konjica je radila to isto. Brojna, odlično opremljena, mada upadljivo uniformisana, više udešena za parade nego obučena za rat, austrijska konjica obrazovala je prema ruskoj sličnu operativnu „tirajeru(*)“ pri čemu su pojedine divizije držali na uzici komandanti armija, postavljali im razne čudnovate i složene „lokalne“ zadatke, dok su one trčkarale tamo-amo ne shvatajući svoju ulogu i ne videći pred sobom jasan i logičan cilj.

Kao posledica ovog konjica obeju strana istrošila se u toku četiri nedelje, ne učinivši upravo ništa, jer čak nije dostavljala ni značajne izveštaje. Kako bi se ovi i mogli dobiti kad nikad nije probijeno protivničko osiguranje *masovnim* napadom konjice? I to u vremenu kada je avijacija bila još u povoju, kad nije mogla kao danas da prodre u dubinu protivnika iznad glava njegovog osiguranja.

*

* *

Na istoku nije urađeno ništa mada je bilo mogućnosti. A na zapadu? Tamo vidimo potpuno istu sliku. Nemačka i francuska konjica bile su razbacane ispred pojedinih armija duž celog fronta, kao pravi

*) Vođenje bitke u rastresitom stroju. — Prim. prev.

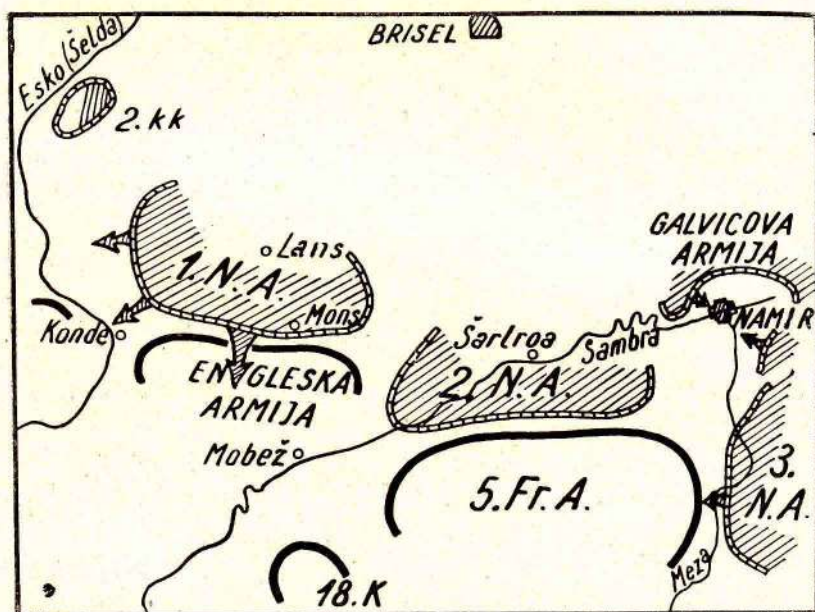
niz lovačkih pasa ispred linije lovaca. Nigde, čak ni na krilima, nije prikupljen neki veći odred, koji bi se mogao u pogodnom trenutku baciti u pozadinu neprijatelja i dezorganizovati njegov frontalni otpor, onako kako je to triput radila Napoleonova konjica.

Dobro, no da li je ovakav masovan upad bio onda realan? Da li pozivanje na mogućnosti Napoleonove konjice ne predstavlja u poređenju sa 1914. godinom sentimentalni anahronizam?

Smatramo da ne. Težili smo da pokažemo kako je moderna konjica sposobna za borbu sa jakim modernim protivnikom čak i u frontalnoj borbi (ako se od nje ne zahteva trajnija odbrana utvrđenih položaja, ili njihovo osvajanje).

Zar bi se njoj mogli poreći povoljni izgledi u slučaju udara na krilo premorene Engleske armije ili u pozadinu francuske 5. armije, vezane teškim frontalnim borbama sa nemačkom 2. armijom? Zar se može tvrditi da ona nije mogla dezorganizovati delove armije generala Monurija, koji su pristizali pojedinačnim transportima?

Pokušaćemo ukratko da razmotrimo ove mogućnosti.

Skica 3. — Bitka na Sambri 22. i 23. avgusta 1914.

Posle slamanja otpora Belgije i odbacivanja njene vojske prema Anversu, put za Francusku bio je za nemačko desno krilo otvoren. Ovo je krilo, oslabljeno, kao što je poznato, od strane Moltkea, bilo ipak vrlo jako i predstavljalo je rešavajući deo nemačkog operativnog grupisanja, prvi malj koji je imao da savlada svaki otpor na koji naiđe, bez obzira na njegovu snagu, grupisanje ili namere.

Do trenutka prelaska severne francuske granice tako je i bilo. Skoro čitava Belgija bila je osvojena u jednom zamahu, belgijske tvrđave padale su jedna za drugom i tek je na Sambri došlo do susreta sa francuskim prednjim delovima (5. armija). Jednovremeno se između Monsa i Kondea isprečila, spremna za bitku, Engleska armija.

Komandantima nemačke 2. i 3. armije nametala se mogućnost da potuku francusku 5. armiju, čije je istočno krilo bilo jako ugroženo. Nesređenost nemačkog komandovanja (Vrhovna komanda daleko u Koblencu, na bitačnoj prostoriji ne postoji komandant grupe armija koji bi usklađivao dejstva desnog krila) prouzrokuje da napad 2. i 3. armije ispada neodlučan, neodsudan. Francuskoj 5. armiji uspeva da izbegne okruženje, ali je ona ipak u suviše ozbiljnoj situaciji da bi mogla nešto pomoći Englezima u slučaju njihovog neuspeha.

A kakva je situacija kod Engleske armije? Ona ima prema sebi vrlo jaku i pobedničku nemačku 1. armiju. Desno — francuska 5. armija jako je vezana, levo — zapravo praznina, jer je tu samo malobrojna izmorena konjica i daleko u pozadini, kod Amijena, delovi francuske 6. armije koji se prikupljaju.

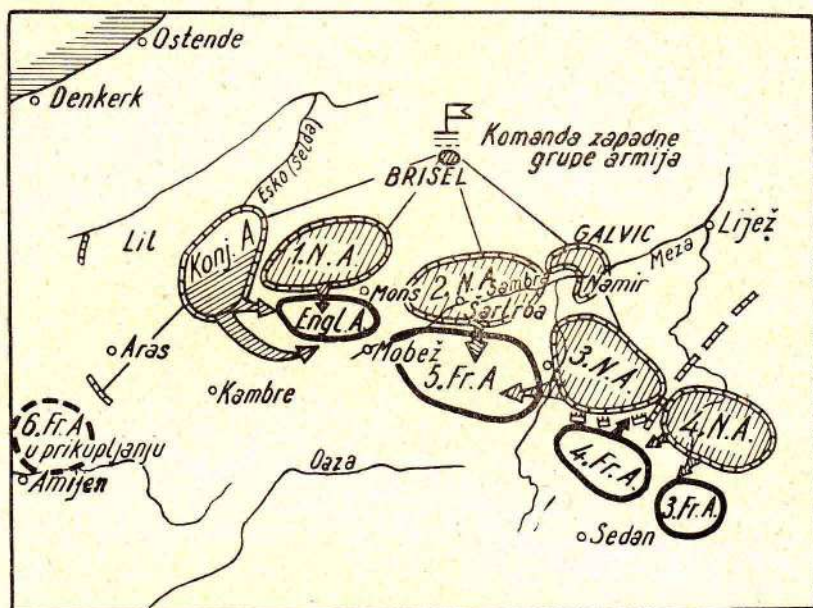
Nemačko desno krilo imalo je ovde nesumnjivo priliku da potuče francusku 5. i Englesku armiju obostranim obuhvatom sa istoka (3. armija) i zapada (1. armija). Ali, da bi neko mogao vršiti obuhvat, mora se kretati brže nego onaj koga obuhvata. 3. armiji je ovo uspešlo, ali nije bilo iskorišćeno, te je francuska 5. armija mogla da izbegne udar. A zar Engleska armija nije mogla biti potučena jakim nadmoćnošću nemačke 1. armije?

Da, nesumnjivo bi bila potučena da je htela da primi odsudnu bitku. Ali je i ona odstupala, a nije bilo koga da je zadrži niti da je primora na bitku. Ko bi to mogao da uradi? 1. armija? Ne. Pešadija je suviše spora da prestigne pešadiju koja se brzo povlači. Ovo je mogla da uradi samo konjica.

Zar ne pada u oči da je na desnom rešavajućem nemačkom krilu — čiji zadatak nije mogao biti da večno odbacuje protivnika, već da ga potuče — bio samo jedan konjički korpus (2. korpus generala fon der Marvica), koji je uz to pripadao 1. armiji i korišćen od nje (kao što se to vidi na skici 3) ne toliko za bitku koliko za izviđanje i obezbeđenje krila.

Zar nije čudnovato što je tamo gde je Napoleon angažovao često svu svoju konjicu bio samo jedan od četiri korpusa nemačke konjice koji su se borili na zapadnom frontu? Zamislimo samo kako bi se drugačije odvijali događaji, da se na ovom krilu umesto 2. korpusa nalazila konjička armija, sastavljena od tri konjička korpusa (6—7 divizija). Bilo je svakako potpuno moguće da se pojedinim armijama dodeli za izviđačke zadatke po jedna konjička brigada ili divizija, a da se glavne konjičke snage zadrže u rezervi, da bi se posle probijanja kroz jake belgijske tvrđave bacile u duboku pozadinu neprijatelja.

Poraz Engleske armije bio bi tada, još 22. avgusta, neizbežan. Posle ovog, masa konjice mogla bi da se baci na jedinice francuske 6. armije, koja je pristizala po divizijama, da onemogući njeno formiranje, ili bar u najmanju ruku ublaži ovu opasnost koja je izrastala kod Amijena. Imajući sa te strane potpunu sigurnost, nemačka 1. 2. i 3. armija mogle bi potući isturenu francusku 5. armiju i dovršiti uništenje Engleske armije.

Skica 4.

Ne zaboravimo da se francuska 6. armija koncentrisala neotkrivena i ni od koga nije bila uznemiravana.

Njen udar, koji je dve nedelje posle bitke na Sambri upravo rešio sudbinu I svetskog rata, mogla bi paralisati jaka konjica, ili u najmanju ruku neutralisati.

Gornja skica je pokušaj da se grafički prikaže 22. avgust u ovoj situaciji.¹⁹⁾

Smatramo da bismo, razmišljajući o posledicama ovakve organizacije i ovakve formacije desnog nemačkog krila, mogli ponoviti reči maršala Hega:

„Ovo je bila mogućnost kojoj niko nije mogao pogledati u oči bez najvećeg zaprepašćenja“²⁰⁾.

¹⁹⁾ Zamislimo na mesto konjičke armije veliku modernu jedinicu od motorizovanih i oklopnih delova.

²⁰⁾ Ove je reči izgovorio maršal Heg (Haig) razmatrajući šta bi se desilo da su Nemci imali u martu 1918. godine strategijsku konjicu i bacili je u proboj izvršen kod Amijena. General Manžen piše da bi to bilo katastrofalno za

*
* *

Prvi pokušaj posle Napoleonovog doba da se upotrebi prava strategijska konjica izvršila je Sovjetska vrhovna komanda u poljsko-sovjetskom ratu 1920. god.²¹⁾

Prva konjička armija, pod komandom Buđonija, jačine oko četrir divizije nepotpunog sastava, ali snabdevena jakim artiljerijom, a naročito mitraljezima, pokazala se kao vrlo opasan protivnik i da je bila iskorišćena kako treba, mogla bi okrenuti sreću pobede u korist Sovjetskog Saveza. Mada ovo nije uspelo iz više razloga, njena pojava i dejstva na južnom poljsko-sovjetskom frontu prouzrokovali su na poljskoj strani najdramatičnije momente.²²⁾

Konjička armija je, i pored svog konačnog neuspeha, i pored svoje slabosti i nedovoljne obučenosti, predstavljala bezuslovno jedan od glavnih operativnih činilaca koji su doveli poljske snage na ivicu propasti. Stoga treba celokupna njena dejstva ubrojati u strategijske uspehe.

Ispitali smo operativne i strategijske mogućnosti konjice na osnovu najvažnijih događaja u I svetskom i poljsko-sovjetskom ratu. Došli smo do sledećih zaključaka:

1) Konjica je, po našem mišljenju, imala u oba ova rata mogućnost za ozbiljne strategijske uspehe da je bila upotrebljena masovno za glavnu bitku, a ne razbacano za sporedna uvodna dejstva.

2) Ona je bila sposobna, čak i na zapadnom frontu u I svetskom ratu, za borbu sa moderno naoružanim operativnim jedinicama i pružala im je čvrst otpor. Sposobna da uspešno zadržava brojno višestruko nadmoćniju pešadiju u bici na Marni i kod Loda, konjica je dokazala da bi mogla biti utoliko pre sposobna za izvršenje odgovarajućih zadataka — udara na krilo i u pozadinu jakog neprijatelja — kad bi joj bio poveren ovakav zadatak.²³⁾

*
* *

Sada se nameće pitanje: da li su ove mogućnosti konjice još aktuelne? Da nije stvaranje konjičke armije Buđonija predstavljalo „labudovu pesmu“ strategijske konjice, posle koje će nastupiti nova

francusko-engleske armije. „Srećom, Ludendorf nije predvideo ništa slično“. Citirano iz knjige generalštabnog potpukovnika Rudnjickog *Operacyjna uzyteczność kawalerii w światle historii*.

²¹⁾ Neuspeo pokušaj manjih razmera predstavljala je projektovana operacija nemačke konjice na Smorgonj (Gen. Hoffmann, *Der Krieg der Versäumten Gelegenheiten*, München, 1924).

²²⁾ Prema knjizi L. Kljujeva *Первая конная красная армия*, ova je armija brojala na dan 1. VI 1920. godine 16 150 sabalja, 48 topova, 362 mitraljeza i 27 182 konja. Divizije (4, 6, 15. i 14) imale su po 6 pukova — svaka od njih u početku po 12 topova, a svaki puk po 12 mitraljeza. U toku borbi ovo je naoružanje znatno poraslo usled ratnog plena.

²³⁾ Kada pišemo o *udaru na krilo* ne mislimo, razumljivo, *frontalno probijanje* ovog krila, za to je konjica u pogledu vatre suviše slaba.

kriza, ovog puta konačna? Da li, s obzirom na ogroman napredak motorizacije evropskih vojski, mase tenkova i aviona, kao i stalnu opasnost od hemijskog rata, konjica može još nešto da znači?

Zar suprotstavljanje mase konjskog mesa masi oklopljenih i do zuba naoružanih modernih trupa neće značiti upornost romantičara, čije fiksne ideje moraju da se završe krvavim i tragičnim razočaranjem?

*
* *

Izgrađujući svakojake pretpostavke, ne sme se ništa tvrditi sigurno i mora se sačuvati velika opreznost pri procenjivanju. Težili smo da se toga pridržavamo dok smo pisali o mogućnostima novih mehanizovanih rodova vojske. Baš oni najviše ugrožavaju postojanje konjice, usled čega ljudi koji budu rešavali o budućnosti konjice moraju svoj sud zasnivati na realnoj proceni stvarne korisnosti vazduhoplovstva i oklopnih jedinica. Što se tiče našeg mišljenja, nismo zatvarali oči pred brzinom i snagom vatre ovih rodova vojske niti pred snagom njihovog moralnog dejstva, ali smo videli i njihovu neizmernu skupoću i brzo trošenje.

Praveći bilans dobrih i loših strana, došli smo do zaključka:

1) Ne treba potcenjivati operativnu vrednost brzih mehanizovanih rodova vojske, već ih koristiti u prvom redu kao elemenat manevra.

2) Ne treba se zavaravati mogućnošću stvaranja u najbližem vremenu takvih masa ovih rodova vojske da bi oni ispunili čitave bitačne prostorije i *samostalno* mogli rešavati rat.

3) Nije isključeno da će u borbi zrna protiv oklopa jednoga dana pobediti zrno, usled čega se ne sme izgrađivati budućnost države isključivo na oklopnim rodovima vojske.

Kada bi se ostvarila ova poslednja mogućnost, onda bi armija lišena konjice mogla da se pokaže nesposobnom za izvršenje dubljeg, to jest jedino efikasnog operativnog manevra. U vezi sa ovim i s obzirom na nesposobnost oklopnih jedinica i avijacije da održe zemljište — izvukli smo dalji zaključak.

4) Bez obzira na to u kakvom stepenu je vojska zasićena mehanizovanim rodovima vojske, svuda gde postoji dosta široka zona za manevrovanje biće poželjno da se raspoláže konjicom kao najsigurnijim elementom manevra i osloncem za velike mehanizovane jedinice isturene daleko napred.

5) Trebalo bi izbegavati trošenje snaga konjice na zadatke koji je uništavaju, to jest obezbeđenja i izviđanja. Dovoljno je ako neznatne konjičke jedinice dodeljene armijama budu samo dopunjavale vazdušno izviđanje zemaljskim izviđanjem. Veći deo ovog roda vojske, skupljen u jednu ili dve velike operativne jedinice, trebalo bi da bude više upotrebljen za glavnu bitku, jer samo u tom slučaju konjica može u potpunosti da iskoristi svoju vrednost koju do danas ima.

Svakako da u onim državama koje računaju s tim da raspolažu manevarskim zonama i u vezi s tim zadržavaju deo ili celu svoju konjicu, ovaj rod vojske mora izvršiti veliki posao radi pripremanja za dejstvo u današnjim znatno promenjenim uslovima borbe.

Najvažnije oblasti koje, kako nam se čini, zahtevaju najtemeljnije reforme jesu:

- 1) spremanje operativnih i taktičkih konjičkih *starešina*;
 - 2) prilagođavanje *organizacije* ovog roda vojske današnjim i budućim zahtevima bojišta;
 - 3) usmeravanje *taktike* i obuke konjice prema ovim zahtevima.
- Pretrešćemo ukratko ova tri zahteva.²⁴⁾

*
* *

Najvažnije pitanje jeste nesumnjivo pripremanje *starešina*. Nije dovoljno da vrhovni komandant ili komandant grupe armija daje konjici *odgovarajući zadatak*. Taj zadatak treba da bude i dobro izvršen.

Znamo kako je teško danas komandovati modernom konjičkom divizijom. Šta će tek da se kaže o komandovanju operativnom jedinicom sastavljenom od nekoliko konjičkih divizija, jedne ili dve velike oklopne jedinice, jake grupe vazduhoplovstva, motorizovane artiljerije, brojnih jedinica pionira i jedinica za vezu kao i većeg aparata službi?

Kakav bi trebalo da bude komandant koji bi dobro video određene operativne ciljeve i uspeo savladati tako raznolik i brojnu masu pokretnih rodova vojske i pomoćnih sredstava?

Nama izgleda da i u ovoj tački mora nastupiti izvesna promena gledišta. Treba upravo jasno razlikovati dva tipa konjičkih *starešina*: taktičkih i operativnih. Prvi, to je iz istorije nam poznat lik Lasala. Oficir neobično hrabar, okretan, zanesen u svojim postupcima, često naizgled ludim, a koji su uvek odvažni i viteški, koji ima u sebi nešto kockarskog i nešto kavgadžijskog. Ovakav ideal tipa konjičkog *starešine*, u gorem ili boljem izdanju, očuvao se do I svetskog rata i kao takav može i dalje da se gaji, ali na taktičkim stepenima, od patrole pa najviše do puka.

Odlika *taktičkog* konjičkog *starešine* mora pre svega da bude smelost i bravura, zasnovana na temeljnom poznavanju svoga roda vojske. Brzi marševi i siloviti napadi, izvršeni smelo, ali sa svesnim ili podsvesnim osećanjem mesta i momenta, zahtevaće baš takve *starešine*.

Da li je operativni komandant (a u ove ubrajamo sve konjičke komandante od divizije naviše) može ili treba da je takav? Ne. Doba konjičkih juriša divizijama i korpusima prošlo je zauvek, usled čega se elemenat borbenosti i ličnog primera višeg konjičkog komandanta

²⁴⁾ Tačka 1. i 3. izgledaju piscu naročito važne za sve brze jedinice, kako konjičke, tako i motorizovane i oklopne.

pomakao na sporedno mesto, prinuden da ustupi mesto pre svega promišljenosti.

Prema tome, moderan operativni konjički komandant treba da raspolaže sledećim odlikama: širokim vidokrugom misli (operativnom pronicljivošću), hrabrošću u primanju odgovornosti, sposobnošću da obuhvati jednim pogledom, a u isto vreme da tačno reguliše rad različitih pokretnih jedinica, koji će se razletati velikom brzinom po velikim prostranstvima, pa će ih biti uvek teško povezivati, a još teže upravljati.

Širok, bistar, a jednovremeno pedantan um, jak i hrabar, a u isto vreme hladan i promišljen karakter, to su suprotnosti koje mora u sebi da povezuje individualnost svakog operativnog komandanta brzih jedinica, bez obzira na to da li će u njihov sastav ulaziti konjica, oklopne jedinice ili vazduhoplovstvo, ili pak sva ova tri sastavna dela zajedno.

Jedno je bitno: konjički operativni komandant, nasuprot taktičkom komandantu, ne sme da ima u svom karakteru ni senke plitke ofanzivnosti. Sposobnost za pametan rizik, koja mora da krase svakog vojnog starešinu, ne treba da se meša na ovom stepenu sa kavgadžijskom bravurom komandira eskadrona, jer ta bravura, koja predstavlja vrlinu taktičkog starešine, biće pre ili posle uzrok propasti svake operativne jedinice.

*
* *

Samo se po sebi razume da današnji operativni komandant svih brzih jedinica mora imati veliko iskustvo i duboko, svestrano znanje. Da bi se moglo komandovati jedinicama tako složenim i koje se tako teško drže u ruci, treba ne samo poznavati u prste sva njihova svojstva već se pre svega putem dugog komandovanja tako sa njima saživeti, da se potpuno podsvesno oseća šta se sa njima zbiva u pojedinim fazama bitke, gde se one mogu uhvatiti avionom ili radiodepešom i kako da se u datom trenutku iskoriste, da bi došle do izražaja sve prednosti brzog dejstva, a izbegla iznenađenja i opasnosti, koje su tako česte.

Svakako da onaj ko se za vreme mira svestrano ne spremi za takvo komandovanje i ne stekne u njemu duboko iskustvo pažljivim studijama i čestim primenjenim vežbama, a pre svega praktičnim komandovanjem na zemljištu, taj će već prvih nedelja rata uvideti da njegova jaka operativna jedinica predstavlja u stvari čopor divljih konja, koji jure napred u raznim pravcima, sudaraju se i prevrću, nesavladljivi, u neredu — pre opasni za vlastitu stranu nego za protivnika.

Zar, na primer, snabdevanje municijom, zoblju, hranom i gorivom jedinica koje prevaleju po 50—150 km na dan mogu improvizovati komandant i njegov štab koji nemaju u tome majstorske rutine?

Zar će taktički starešina, nenaviknut na svog pretpostavljenog, pročitati i shvatiti njegovu misao izloženu u nekoliko reči radio-peše?

Improvizacija operativnog komandovanja predstavljala je od pre sto godina i danas znači nesreću za konjicu. Stoga ko želi da ima konjicu i od nje zaista ima koristi, taj mora mnogo pre rata izabrati i pripremiti takve starešine ovog roda vojske koji bi uspjeli da je vode ne u poraze i razočarenja, već zaslužene i potpuno moguće uspehe.

*
* *

Sem pitanja komandovanja, najvažniji problem predstavlja *organizacijsko* prilagođavanje konjice zadacima koji je čekaju. Ovde se odjednom nameće pitanje: da li se i uolikoj meri mogu uvoditi u redove konjice motorizovane jedinice.

Mnogo je pokušaja već učinjeno u tom pogledu u Evropi iz kojih se, ne ulazeći u njihovo razmatranje, može izvući načelan zaključak da spajanje konjice s motorizovanim jedinicama u sastavu jedne iste taktičke jedinice daje negativne rezultate. Brzina i tempo kretanja motornih vozila i konja suviše se razlikuju da se ovi delovi ne bi na maršu uzajamno iscrpljivali. Osim toga, obezbeđenje dugih auto-kolona guta mnogo snaga konjice, ostavljajući ih suviše malo za pravu borbu. Odavde se stvorilo načelo, ubedljivo primenjivano, na primer, u Poljskoj i Sovjetskom Savezu da, pošto su i konjica i oklopne jedinice potrebne, treba organizovati i jedne i druge, ali povezivati se mogu u jednu celinu tek *na operativnom stepenu*, to jest iznad divizije. Došlo se do zaključka da konjica mora da sačuva svoju organizacijsku čistotu, usled čega se poslednjih godina stvorio tip lake, pokretljive konjičke divizije, sastavljene od četiri puka konjice i jednog puka konjičke artiljerije u čiji sastav ulazi relativno neznatna oklopna jedinica za izviđanje, a samo deo službi je motorizovan. Sva motorna vozila u sastavu divizije moraju biti terenska, pogodna za kretanje van puteva, a ceo sastav velike konjičke jedinice mora da je prilagođen za kretanje po bespuću, i po najtežem zemljištu, jer će baš tamo konjica izbeći svog najgoreg protivnika — velike mehanizovane jedinice — i tamo će, provlačeći se kroz šume, najlakše dospeti na bok i u pozadinu neprijatelja, izbegavajući opasne napade njegove avijacije, ili u najmanju ruku krijući se od njihovih posledica. Samo se po sebi razume da, ostajući i dalje na konjima, čitava konjica mora obilato da se naoruža brojnim ali lakim protivtenkovskim i protivavionskim oružjem.²⁵⁾

Ako se radi o operativnim jedinicama, veliki prostor kojim raspolazu već omogućuje da se u njima povežu najrazličitiji rodovi vojske, koji neće smetati jedni drugima na maršu po istim putevima.

²⁵⁾ Nažalost, poljska konjica nije ispunila ovaj uslov. U modernom naoružanju nju je znatno pretekla sovjetska konjica.

Na taj način vrhovni komandant ili komandant grupe armija može da stvori moćan elemenat operativnog manevra, grupišući pod zajedničkom komandom nekoliko konjičkih divizija ili čak korpusa, jednu ili nekoliko oklopnih divizija, jaku grupu avijacije itd.²⁶⁾

U takvoj će jedinici konjica sačinjavati pravu manevarsku masu, koja će ne samo udarati snagom na rešavajućoj tački, već će moći iskoristiti i održati rezultate borbe svojih mehanizovanih saveznika. Ovi će saveznici, prestižući je, produbljivati njeno dejstvo, a preko noći će se kriti u dubini njene grupacije.

Smatramo da će ovakva jedinica uspeti da održi dovoljnu brzinu, pošto raspolaže jednovremeno i moćnom snagom i u stanju je da se održi duže vreme na osvojenom zemljištu. Ona će, dakle, spojiti sve ove tri prednosti, koje smatramo neophodnim za izvršenje operativnog manevra u današnjim uslovima borbe.

*
* *

Ostaje nam da ispitamo da li je neophodna evolucija taktike konjice za ciljeve budućeg rata.

Ovde treba postaviti tri zahteva, koje su nametnuli izmenjeni uslovi borbe:

1) Taktika konjice treba da je prilagođena dugim i napornim marševima pod najtežim uslovima, najčešće noćnim i relativno kratkim, ali žestokim borbama, koji put na konju (naročito na nižim stepenima), koje načelno imaju oblik napada vatrom ili smaknutog napada peške, koji se izvodi brzo i kratkotrajno, a uz korišćenje svih elemenata iznenađenja i maksimalne jačine vatre.

2) Neizbežna mogućnost susreta u svakom momentu sa oklopnim jedinicama i avijacijom nateraće konjicu da tome prilagodi svoju taktiku. Opšta načela ovih promena biće slična onima koja smo pretresli u odeljku o mogućnostima pešadije, stim što će konjica zahtevati veće zaklone nego što su potrebni pešadiji, ali se zato može nekoliko puta brže skloniti. Korišćenje protivoklopnog oružja, mina i rušenja biće isto.

3) Stalna pretnja od oba ova roda vojske primoraće konjicu, kao i pešadiju, da prebaci veći deo svoje delatnosti za noć. Ovo je za konjicu teško i nezgodno, ali izgleda neizbežno jer, dok se, na primer, velika konjička jedinica može samo danju uspešno *braniti* od oklopnih jedinica, noću može da im se približi na konju i da ih *uništi* u napadu peške uz upotrebu ručnih bombi, lakog protivoklopnog oružja i mitraljeza.

Ne može se, takođe, potcenjivati činjenica da konjica, tako osetljiva danju na vazdušno bombardovanje, noću skoro ne mora da se boji vazdušnih napada.

²⁶⁾ Stvaranje ovakvih operativnih jedinica morale bi da ograničavaju samo teškoće komandovanja, koje bi trebalo proveriti u praksi.

Neraspoloženje prema noćnim dejstvima, koje je u velikoj meri opravdano usled stvarnih teškoća, ipak predstavlja pomalo i naviku, koju konjica mora da slomi u borbi za svoju budućnost.

*
* *

Ispitujući pristupačne nam istorijske, tehničke i psihičke činjenice, došli smo do zaključka da mogućnosti konjice nipošto nisu iscrpene. Ne težimo da nikom nametnemo ovo uverenje. Ko iz ovih činjenica izvuče negativne zaključke, taj mora da postavi tačku na „i“, to jest da dosledno teži likvidaciji ovog roda vojske kao skupe zastarele stvari. Ovo treba uraditi u svakom slučaju tamo gde nema prostora za operativni manevar, jer će konjica, lišena prostranstva, propasti kao riba bez vode²⁷⁾.

U onim, pak, državama, u kojima konjica bude sačuvana u znatnom broju, treba sa istom doslednošću osigurati uslove njenog opstanka u ratu i realne mogućnosti uspeha, to jest:

- 1) koristiti je u masama za glavnu bitku;
- 2) izabrati i odlično pripremiti njene operativne komandante;
- 3) prilagoditi njenu taktiku, organizaciju i obuku zahtevima moderne bitke.

Ako joj osiguramo ova tri neophodna uslova uspeha, od kojih se ni jedan ne sme zaboraviti — smatramo da možemo očekivati od konjice u budućem ratu rezultate koji će u potpunosti biti dostojni njenih velikih strategijskih tradicija, u tolikoj meri zanemarenih.

4. VAZDUHOPLOVSTVO

Od momenta prvih uspešnih letova letilica sa motorom, postalo je jasno da je to pronalazak velikog vojnog značaja. Mogućnost preletanja iznad glava protivnikove vojske, procenjivanje odozgo njegove snage i zavirivanje u njegovu pozadinu da bi se ispitalo kakve ima rezerve i gde — a u isto vreme na ovome ne izgubiti više od nekoliko sati — predstavljalo je neizmerno privlačnu stvar, jer je odjednom izbijalo protivniku iz ruku adut iznenađenja. Zbog toga je još u početku I svetskog rata avijacija otpočela živu izviđačku delatnost, koja je odjednom pružila mnogo podataka. Ovo je svakako izazvalo reakciju. Potreba za suzbijanjem izviđanja protivničkog vazduhoplovstva izazvala je brzo stvaranje lovačke avijacije; težnja, pak, da se izvrše uništavanja u neprijateljskoj pozadini pobudila je ratujuće države, a pre svega Nemačku i Francusku, da stvore bombardersku avijaciju.

Vazduhoplovstvo je počelo da raste. Usled pojmljive težnje da se postigne nadmoćnost u vazduhu, to jest sloboda zavirivanja u protivničku pozadinu i vršenje destruktivnog rada u njoj, počelo je sa obe strane takmičenje u vazдушnom naoružanju. Blagodareći ovom,

²⁷⁾ Iz tog razloga su zapadnoevropske države skoro likvidirale svoju konjicu — i opravdano.

broj aviona sa obe strane pri kraju rata porastao je do nekoliko hiljada, posle čega je vazduhoplovstvo napustilo praksu da se bori isključivo u vazduhu i počelo da uzima učešće u bitkama kopnenih snaga kao četvrti — pored pešadije, artiljerije i konjice — čisto borbeni rod vojske.

Kraj I svetskog rata nije zadržao razvoj vojnog vazduhoplovstva, pre bi se reklo obratno; pružajući mu mogućnost mirnog rada na iskustvima stečenim u borbi, podstakao ga je na nečuven porast. Stoga sve velike evropske države danas imaju moćne vazdušne snage i opravdano očekuju od njih veću pomoć u slučaju rata. Razmotrili smo u ranijim odeljcima pretpostavke koje omogućuju procenu stvarnih mogućnosti ovog roda vojske. Utvrdili smo da, iako želja za rešavanjem ratnih sukoba isključivo vazdušnom flotom (prema teoriji generala Dueta) nema ubedljivu snagu kao preuranjena i iz mnogih razloga nerealna, ipak se ne može poreći da će vazduhoplovstvo hteti i sigurno će moći da učestvuje u budućim ratovima kao veoma važan i aktivan operativni, pa čak i strategijski činilac.

Kakva će biti njegova uloga u bici?

Pokušaćemo da napravimo nekoliko predviđanja u tom pravcu.

*
* *

Razmišljanja o mogućnostima vazduhoplovstva i zahtevima koja mu se mogu i moraju postaviti u bici, dovela su nas do zaključka da se uloga vazduhoplovstva mora podeliti na dva načelna zadatka, koji se ne mogu međusobno mešati, usled opasnosti da se nepotpuno izvrše i jedan i drugi.²⁸⁾

Ovi će zadaci biti sledeći:

- 1) rad za račun armija koje se bore na kopnu;
- 2) borbeni operativni zadaci.

Pod radom za račun kopnenih armija, koji smo naziv uzeli prozivljno, jer najbolje odgovara našoj zamisli, podrazumevamo pre svega:

- 1) sopstveno izviđanje;
- 2) paralisanje neprijateljskog izviđanja;
- 3) zaštitu jedinica i pozadine armije od napada neprijateljskog vazduhoplovstva.

Pod nazivom „borbeni operativni zadaci“ podrazumevamo samostalna masovna dejstva velikih vazduhoplovnih jedinica ili grupa, koje će biti upotrebljene neposredno od strane vrhovnog komandanta ili komandanta grupe armija (ili komandanta manevarske mase u dotičnoj bici) kao samostalan činilac operativnog manevra sa zadatkom da parališe slobodu protivnikova dejstva, uzima učešća u glavnoj bici i da otpočne i izvodi gonjenje.

Pretrešćemo ukratko ova dejstva.

²⁸⁾ Ovde je reč samo o operativnim zadacima, jer strategijske probleme (bombardovanje unutrašnjosti zemlje, uništavanje industrije itd.) ova knjiga ne obuhvata.

A) Izviđanje

Izviđanje bojišta avijacijom biće sve teže zbog razvoja zemaljske protivavionske odbrane i protivdejstva neprijateljskog vazduhoplovstva. Treba računati na stalno pogoršanje ovih prilika, što će učiniti da će duže kruženje takozvanih „pratećih aviona“ nad borbenom linijom, bilo u cilju bliskog izviđanja komandanta divizije, bilo sadejstva sa sopstvenom pešadijom ili artiljerijom, ubuduće postati ili potpuno nemoguće, ili će zahtevati nesrazmerno jaku zaštitu sopstvenom lovačkom avijacijom, što je teško izvodljivo na većim odstojanjima i u toku celog dana.

Zbog toga ko zna da neće pešadija i konjica u budućnosti biti prepuštene sopstvenim snagama, a to znači upućene na zemaljsko borbeno izviđanje, koje će se moći, samo od slučaja do slučaja, dopunjavati kratkotrajnim, jako zaštićenim letovima pratećih aviona, koji bi imali pre svega zadatak da otkriju neprijateljske rezerve i artiljeriju i vrše takođe korekturu sopstvene artiljerijske vatre. Malim mogućnostima treba posvećivati male snage, usled čega se isplati biti škrt pri dodeljivanju prateće avijacije.

Najveći deo izviđačke delatnosti vazduhoplovstva preneće se radije van vreve ukrštanja zemaljskih i vazdušnih vatrenih sredstava na borbenoj liniji i pružaće se dalje u dubinu, ispitujući komunikacijske linije, pridolaženje operativnih rezervi, skladišta i pozadinske ustanove, što će sve omogućiti donošenje zaključka o tome gde se priprema rešavajući protivnički udar ili gde su njegove slabe tačke koje mogu biti probijene sa zemlje, ili uništene iz vazduha.

Zadatak ovog dubljeg izviđanja vršiće vazduhoplovstvo operativnog stepena, to jest ono koje pripada komandama od operativne grupe ili armije pa naviše. Da li će uslovi za njegovo izviđanje biti laki? Ne. Istina, neće biti teško preći na velikoj visini borbenu liniju, ali iza nje čekaće više prepreka ili u vidu zaseda lovačke avijacije, koja čeka u stanju pripravnosti na znak za uzbunu na aerodromima blizu fronta, ili u vidu avijacije za gonjenje itd.

Ove prepreke, u zavisnosti od vazdušne snage protivnika, mogu biti ozbiljne. Da bi se kroz njih probilo ili prodrlo, trebaće se odlučiti na izbor jednog od dva rešenja, isto onako kako postupa u sličnoj situaciji konjica: ili izvidati nasilno ili lukavstvom. U avijaciji se to postiže više lukavstvom i *brzinom*.

Nasilno izviđanje predstavljaće prosto prodiranje u protivnički vazdušni prostor jednog ili nekoliko izviđačkih aviona okruženih za čitavo vreme akcije jakom pratnjom borbene avijacije. Svuda tamo gde se uspe bar za 2 sata postići nadmoćnost nad neprijateljskom avijacijom, ovo će biti uspešno sredstvo koje će nam omogućiti da vidimo ono što protivnik od nas krije. Međutim, ako ovo bude teško ili prosto nemoguće, s obzirom na nepovoljan odnos snaga na dotičnom odseku (što će se dešavati vrlo često), onda treba pribеći drugom sredstvu: poslati pojedinačne avione (kao što se u konjici šalje ofirska patrola), koji lako postižu veliku visinu i veliku brzinu. Ovakvi

avioni, prelazeći vrlo visoko borbenu liniju i spuštajući se naglo iznad tačaka koje se žele izvideti, moći će da izvrše kratkotrajno izviđanje, pa čak i fotografisanje tako brzo da alarmirana lovačka avijacija ili čak i goneća neće moći da ih stignu. Svakako da borbene prednosti ovakvih aviona mogu da se zanemare u korist rekordne brzine leta i lakog postizavanja visine.²⁹⁾

Ovo će biti iznenadno izviđanje iznenađenjem koje, pored drugih prednosti, pruža veliku ekonomiju vazdušnih snaga, korišćenih u ovu svrhu. Može se slobodno reći da će biti vrlo teško suprotstaviti se ovakvim dejstvima, a u vezi sa ovim treba računati sa činjenicom da će oba protivnika imati mogućnost uzajamnog, mada nepotpunog, ali u svakom slučaju uspešnog izviđanja pozadina. S obzirom na ovu uzajamnu dekonspiraciju, sve ono što će se kretati iza protivničkog fronta, ili će se čak odmarati u mestu, ili bude loše maskirano — mora unapred da se smatra nečim što nije tajna za neprijateljsku izviđačku avijaciju. Da se ne bismo zavaravali, bolje će biti da ovu činjenicu primimo kao načelo.

Možemo biti sigurni da će, uzimajući u obzir ovakvo stanje, oba protivnika uraditi sve da bi izbegli dnevne pokrete i marševanja, a sve njihove operativne rezerve, koje se zadržavaju danju na jednom mestu, biće najbrižljivije maskirane.

Što se ne može maskirati, tako na primer, železnički čvorovi, veća skladišta, važniji mostovi itd., biće branjeno tako jakom protivavionskom odbranom da se neće uvek isplatiti bombardovanje danju, a koji put to će biti vrlo teško i opasno.

Došli smo do zaključka da, iako bude skoro uvek moguće zaviriti u raspored protivnika, danju se tamo neće imati mnogo da vidi i uništi. Iz toga proističe zaključak da se najveći intenzitet vazdušnog izviđanja mora prebaciti za noć. Za ovo će trebati više aviona, jer je na operativnom pravcu koji nas interesuje potrebno osmatrati sve puteve. Tehnika noćnog izviđanja, s obzirom na svoju važnost, zahtevaće od avijacije veće napore radi svog usavršavanja.

Treba ipak biti svestan da, i pored svega ovoga, rezultat noćnog izviđanja, kao lokalnog (izvršenog na brzinu) i u visokom stepenu zavisnog od atmosferskih prilika, nikada neće biti siguran kao danju, usled čega noćna pomeranja čak i većih operativnih rezervi mogu izmaći neprijateljskoj pažnji, na što danju, pri lepom vremenu, nikada ne možemo računati.

B) Sprečavanje neprijateljskog izviđanja i napada njegove avijacije

Sprečavanje protivnika da sagleda dubinu našega rasporeda zasniva se i zasnivaće se na dva sredstva: protivavionskoj odbrani i protivdejstvu sopstvene avijacije. Nećemo razmatrati sve poznate načine borbe u obe vrste dejstva. Dovoljno je ako utvrdimo da:

²⁹⁾ Borbene odlike mogu da se zadrže na visokom nivou ako se uspe obezbediti velika skala brzina ovakvih aviona.

1) Protivavionska odbrana može sprečiti neprijateljske avione da osmatraju i fotografišu sa male visine *pojediniosti* branjenog objekta; međutim, sama činjenica da je ona stavljena u dejstvo pokazuje neprijatelju da na tom mestu postoji nešto što želimo da krijemo. Prema tome, vrednost protivavionske odbrane sa zemlje protiv *izviđanja* iz vazduha je relativna i nesigurna. Ona ima veći značaj kao sredstvo protiv *bombardera* (lete više u pravoj liniji i sporije).³⁰⁾

2) Protivdejstvo neprijateljevom izviđanju pomoću sopstvene avijacije, uz primenu svih poznatih metoda, može da mu stvori neprelaznu zapreku samo na ograničenom prostoru i za ograničeno vreme. Stvaranje šire i dugotrajnije zapreke (na primer, u toku čitavog dana) zahteva ogromne snage lovačke avijacije i nikada ne pruža jemstvo „potpune nepovredivosti“ štićenih reiona, naročito od pojedinačnih brzih aviona.

Iz ovog sledi zaključak da, dodeljujući operativnim jedinicama lovačku avijaciju ili avijaciju za gonjenje za pasivne zadatke zaštite, treba brižljivo razmotriti da li se ovo i u kome stepenu isplati. Ovaj će se izdatak isplatiti ako dotična operativna jedinica:

- 1) mora da izvrši iz nekih razloga dnevno nasilno izviđanje;
- 2) ako bude prinuđena da čini znatna pregrupisavanja danju;
- 3) ako bude imala u dubini svoga rasporeda takve objekte ili jedinice koje želimo da po svaku cenu zaklonimo od protivničkog izviđanja i bombardovanja.

Onoj armiji u čijem će se zadatku spojiti sve tri gornje potrebe, trebaće pridati jaku lovačku avijaciju i avijaciju za gonjenje³¹⁾. Zato će kod drugih operativnih jedinica biti potrebno izvršiti uto-liko radikalniju štednju, da se ne bi rasipao dragocen materijal za pomenuta dejstva, koja imaju izrazito pasivan karakter.

Ne možemo potpuno sprečiti izviđanje; protiv bombardovanja, pak, često može i jaka protivavionska odbrana sa zemlje da se pokaže dovoljnom, a da ne pribegavamo pomoći sopstvene borbene avijacije, čija intervencija, s obzirom na brzinu modernih bombardera, postaje ionako sve manje efikasna.

Vazduhoplovne snage uštedene na ovaj način na pasivnim, sporednim dejstvima, mogu se i moraju nameniti za dejstva rešavajućeg značaja. Jer u duhu istih načela, koja smo razvili ispitujući ulogu i mogućnosti konjice, mi smo i u pogledu vazduhoplovstva istog mišljenja: da treba što manje njegovih snaga rasipati na zaštitu i uvodna dejstva, da bi se što veća njegova masa upotrebila u glavnoj bici³²⁾.

³⁰⁾ Stvarno je u II svetskom ratu protivavionska odbrana primorala vazduhoplovstvo da leti visoko, ali nije mogla da sačuva čak ni najjače branjene tačke (London, Berlin) od izviđanja i bombardovanja sa veće visine. Docnije je počela primena lakih i neobično brzih aviona za bombardovanje (moskito), koji su uspevali da bombarduju sa manjih visina ili iz obrušavanja.

³¹⁾ Čije će dejstvo uostalom biti uvek, kao što smo spomenuli, ograničeno po prostoru i vremenu, to jest neće pružiti sigurnu zaštitu.

³²⁾ U II svetskom ratu svuda se primenjivalo ovo načelo.

C) Borbeni operativni zadaci

Sve dosad razmotrene zadatke vazduhoplovstva, i pored njihove važnosti, smatramo sporednim. Oni mogu da povećaju, i to jako, intenzitet „opšteg potencijala“ sopstvenih jedinica u pojedinim bitkama, mogu da olakšaju i sigurno će olakšati pojedinim armijama izvršenje njihovih zadataka, ali to neće biti ono što očekujemo od oživljene ratne veštine, neće predstavljati uključenje ovog novog, moćnog roda vojske u zbir elemenata *koji rešavaju glavnu bitku*.

Prema pogledima izraženim u prednjim odeljcima, svaka će ratujuća strana težiti da reši rat u svoju korist u samom njegovom početku, to jest onda kada svi elementi ratne veštine budu imali najbolje izgleda za potpunu primenu, pre no što će uzajamno iscrpljivanje i moralno razočaranje stvoriti materijalnu i psihičku ravnotežu snaga, koja znači isto što i obostrana operativna slabost, za kojom će se razviti dugogodišnji materijalni rat sa svom beznadnošću njegove rovovske taktike.

Svaki će vojskovođa težiti da to izbegne, i radi toga će svaka evropska vojska uraditi sve da bi našla rešenje u velikoj glavnoj bici, da bi rezervu dinamične energije, nagomilane za vreme mira, utrošila na snažan udar koji moždi, a koji bi odgovarao rešavajućim ciljevima.

Francusko sanjarenje o „*offensive foudroyante*“ nesumnjivo u budućem ratu imaće izgleda na ostvarenje, svakako u potpuno drukčijem obliku nego što se to predviđalo za 1914. godinu, kada je pojam ovakve ofanzive izjednačivan sa taktičkom bravurom žive sile. Možemo se potpuno složiti sa sovjetskom ratnom doktrinom, koja dobija sve jasnije obeležje, a prema kojoj moderna vojska „mora biti po prirodi stvari odgojena u duhu najofanzivnijih i rešavajućih dejstava“. Ne treba sumnjati u to da je nemačka ratna doktrina prožeta istim duhom. O tome svedoči ne samo čitava literatura Nemačke već pre svega nagao porast njenih brzih rodova vojske, to jest vazduhoplovstva i velikih oklopnih jedinica.

Dakle, sve za uništavajuće udare, sve za glavnu bitku i to za njene zaista rešavajuće ciljeve.

U skladu s ovim pogledima težili smo pri razmatranju uloge i značaja svih rodova vojske da uočimo njihov udeo i najbolje mogućnosti u toj rešavajućoj bici. Smatramo da je pešadija, znatno ojačana artiljerijom, tenkovima i svim ostalim rodovima, glavna masa s probojnim karakterom, koja mora da izdvoji iz svog sastava snage za vezivanje protivnika na sporednim pravcima. Sve, pak, brze rodove vojske smatramo elementom operativnog manevra, jer su samo oni, ova pokretna manevarska masa, u stanju da izbegnu protivdejstvo protivnika i postave ga u položaj u kome će udar probojne mase biti uspešan, a njegove posledice smrtonosne, rešavajuće.³³⁾

— Kao što smo u odeljku koji se odnosio na konjicu pozivali da se ona ne rasipa na sporedne zadatke obezbeđenja i taktičkog izvi-

³³⁾ Poslednji je rat u potpunosti potvrdio ovo shvatanje.

danja, tako isto možemo reći i u odnosu na vazduhoplovstvo: da štedljivo izdvajamo iz njega pomoćna sredstva, neophodna za potrebe ratujućih armija, a većinu njegovih snaga da čuvamo za one udare koji u opštem operativnom manevru najbrže vode „poremećaju ravnoteže“ neprijatelja, jer kad se ona pokoleba — i ostala će protivnička vojna organizacija lako biti oborena. Učešće vazduhoplovstva u izvršenju ovih zadataka preći će granice operativne uloge i ući u oblast moderne strategije. Naime, radiće se o narušavanju moralne otpornosti čitavog neprijateljskog naroda, a ovaj se proces moralnog sloma vazduhoplovstva može da uspešno ubrza:

- povećanjem grozničavog raspoloženja i neizbežne zbrke, koji vladaju u celoj zemlji odmah posle izbijanja rata,
- otežavanjem i remećenjem mobilizacije i koncentracije,
- uništenjem ratne industrije, koja prelazi na ratni kapacitet,
- dejstvom na duševno stanje stanovništva putem ometanja normalnog toka njegovih poslova i života (uništenjem centra proizvodnje, čvorova privrednog prometa, izvora osvetljenja i vode) i
- primoravanjem pomoću bombardovanja, hemijskih napada itd. na nenormalno stanje stalne pripravnosti.

Svi ovi oblici moralnih i materijalnih represalija mogu, prema stepenu bezobzirnosti protivnika, da se izraze u vrlo oštroj formi, čiji se nagoveštaj jasno oseća između redova posleratne literature, a u poslednje vreme nalazi ostvarenje u borbama za Madrid i u kinesko-japanskom ratu. Budući svesni brutalnosti ovih sredstava, ne treba takođe da preterujemo u pogledu njihove efikasnosti. Istina, izvesno je da će posledice ovakvog masakriranja civilnog stanovništva naći brz i jak odjek kod vojske na frontu, koja je povezana sa zemljom hiljadama službenih i ličnih veza i jasno je kakve će biti posledice ovakvog odjeka. Međutim, mora se utvrditi da one mogu jedino ubrzati rešenje, ali da ga same *dadu*, bar zasad, kako izgleda, ne bi mogle³⁴⁾.

U svakom slučaju, u stratezijskom planu svakog vojskovođe delatnost sopstvenog i neprijateljskog vazduhoplovstva imaće vrlo veliki značaj. Međutim, pošto stratezijski zadaci vazduhoplovstva prelaze okvir prave bitke, ograničićemo se samo na njihovo ranije, kratko nabranje, a bavićemo se u ovoj knjizi uglavnom operativnom stranom upotrebe vazduhoplovstva, odnosno njegovim učešćem u bici kopnenih snaga.

Kakvi će biti operativni zadaci vazduhoplovstva? Trojaki:

1) produženje operativnog manevra prenošenjem njegovog dejstva na bok i pozadinu protivnika;

2) onesposobljavanje organizma njegove vojske uništavanjem važnih centara komandovanja i snabdevanja kao i saobraćaja operativnih transporta;

³⁴⁾ Dokaz: trebalo je čak 5½ godina rata, u tome dve poslednje godine intenzivnih stratezijskih bombardovanja, pa da se Nemačka baci na kolena.

3) daleka gonjenja radi produbljenja destruktivnih posledica manevra i njihovog proširenja do razmera opšteg sloma.

U odeljcima koji se odnose na operativni manevar razmotrićemo dosta detaljno sve pomenute zadatke. Zasada ćemo se zadovoljiti izražavanjem sigurnosti da se nijedno od ovih dejstava ne može izvršiti manjim delovima vazduhoplovnih snaga.

Da bi se oni mogli izvršiti, vazduhoplovstvo će morati da se organizuje, kao što se to uostalom već izvelo u nekim državama, u velike vazduhoplovne jedinice, sastavljene od svih borbenih tipova ovoga roda vojske. Samo će ovakve jedinice, sa jedinstvenim komandovanjem u vazduhu, uspeti da nasilno prodru u operativnu dubinu protivnika, da bi uništenjem unapred izabranih, najbitnijih njegovih „nervnih“ centara izazvale delimičnu ili potpunu paralizu njegove otpornosti prema „uništavajućem udaru“ glavne mase.

Kada ovo nastupi, vazduhoplovstvo će se baciti na neprijateljsku živu silu, dejstvujući u duhu istih načela, kojih moraju da se pridržavaju svi brzi rodovi vojske: ono neće da napada na jedinice koje su se pripremile za odbranu, čija će znatna vatrena sredstva biti brižljivo uperena kako napred tako i uvis. Napadaće, kao i konjica, iznenadno, na trupe delimično demoralisane odstupanjem, ili na operativne rezerve koje su primorane na brza pregrupisavanja danju.

Ovde neće biti na odmet dodati da se između vazduhoplovstva i konjice nameće i sličnost tipa starešina. Psihologija hrabrog komandira lovačke eskadrile, tako srodna sa psihologijom odličnog komandira eskadrona, nikada neće dorasti ozbiljnim i neizmerno teškim zadacima operativne organizacije i komandovanja ako u odgovarajuće vreme ne uspe da preorijentiše svoju karakterističnu bravuroznost na ozbiljan i širok vidokrug misli, u kome će se sposobnost za pametan rizik oslanjati na duboku promišljenost. Ovo je ona neizbežna duhovna promena koju mora da doživi svaki oficir prelazeći sa taktičkog stepena komandovanja na operativni, bez koje se, naročito komandanti velikih jedinica konjice, vazduhoplovstva ili oklopnih jedinica, nikada neće nalaziti na visini zadatka.

Vazduhoplovstvo, taj najmoderniji rod oružja, koji okuplja danas u svojim redovima najviše elemenata individualnog junaštva, stupiće u borbu već prvih dana mobilizacije, prestižući sve druge rodove vojske.

Vešto upotrebljeno i dobro komandovano, vazduhoplovstvo može pružiti stratejske i operativne rezultate od velikog značaja. Ovi će rezultati, međutim, biti postignuti jedino pod uslovom da se ne samo vazduhoplovstvo taktički i operativno prilagodi njihovom ostvarenju već ako — i to pre svega — i komandanti velikih operativnih jedinica, koji raspolažu vazduhoplovstvom, budu uspeli da prodru, uz pomoć intuicije i rada, u pravu suštinu ovog roda vojske.

Ovo nije, a neće ni biti laka stvar, jer skromna — u ovoj oblasti — ratna iskustva moraju biti zamenjena radom uobrazilje, kojom je tako teško vladati, jer je sklona da pređe granice realne opravdanosti.

5. OKLOPNE JEDINICE

Ispitujući u prednjim odeljcima verovatan karakter budućeg rata, detaljno smo razmatrali mogućnosti oklopnih jedinica, te stoga nećemo ovde ponavljati sav materijal na kome smo zasnovali predviđanja uloge koju ovaj rod vojske može da odigra u budućem ratu. Samo ćemo se podsetiti da nam težnja za rešenjem rata oklopnim jedinicama ne izgleda realna, naročito pri evropskim uslovima ravnoteže snaga. Ovo tim pre što bi troškovi opremanja takve vojske, kao i brzo trošenje materijala, a uz to pronalasci na polju probijanja oklopa, mogli brzo dovesti ovakav poduhvat do tehničkog bankrotstva, koje bi svakako odjednom gurnulo ovakvu vojsku i njenu državu u zagrljaj poraza.

Ne prihvatajući mogućnost i celishodnost potpune motorizacije, utvrdili smo ipak da će oklopne jedinice odigrati u budućem ratu veću ulogu kao sastavni deo prikupljene snage, koja raspolaže velikom brzinom. Raspolažući ovakvim pozitivnim odlikama, oklopne će se jedinice osloniti na ovaj ili onaj način na jezgro vojske sastavljene od pešadije i artiljerije i mogu da imaju vrlo značajan udeo u rušenju otporne snage protivnika.

Polazeći od ovog načelnog gledišta u pogledu stepena praktične primene oklopnih jedinica u budućem ratu, možemo pokušati da stvorimo pojam kakva će biti njihova uloga u bici.

Radi se o rešenju osnovnog problema: da li treba oklopne jedinice upotrebiti za taktičke ili operativne ciljeve? Ili ih upotrebiti za ojačanje pešadije da bi joj se povećala probojna snaga protiv moderne odbrane, to jest, povezati oklopne jedinice sa pešadijom, smatrajući ih za elemenat *potpomaganja* pešadije (kao što je to slučaj sa artiljerijom), što bi predstavljalo *čisto taktičku upotrebu*; ili pak, dejstvovati oklopnim jedinicama u korist probojne mase *posredno*, preko boka i pozadine neprijatelja, što bi značilo *operativnu upotrebu*.

Drugim rečima, radi se o tome da li treba oklopne jedinice tretirati kao bataljone ili pukove tenkova namenjenih za neposrednu podršku pešadijskih divizija, ili pak formirati velike oklopne jedinice namenjene za samostalna dejstva.

U evropskoj vojnoj literaturi nema jedinstvenog pogleda na ovo pitanje, što je potpuno razumljivo s obzirom na potpun nedostatak ratnih iskustava koja bi se odnosila na upotrebu velikih grupacija ovog roda vojske. Nećemo detaljno analizirati pojedina gledišta, jer bi to zauzelo suviše mnogo mesta; samo ćemo ih grupisati u ove tri tačke.

1. — Skoro jednoglasna ocena francuskih pisaca i relativno mali deo nemačkih pisaca skloni su zaključku da su tenkovi suviše slepi i nepogodni za komandovanje da bi mogli dejstvovati samostalno u velikim oklopnim jedinicama, dok mogu znatno povećati sposobnost pešadije za lomljenje otpora, sarađujući sa njom neposredno. Oslanjajući se na ovo shvatanje koje možemo nazvati francuskom koncep-

cijom, ova grupa pisaca vidi u oklopnim jedinicama elemenat snage namenjen ojačanju pešadije, to jest za *taktičku upotrebu* (gledišta iz 1937. godine).

2. — Francuskoj koncepciji suprotstavila se većina nemačkih pisaca. Ne poričući da pomoć tenkova pruža pešadiji vrlo velike koristi, oni tvrde da razvoj oklopnih jedinica u svim njihovim oblicima mora dovesti do taktičkog odvajanja tenka od pešadije i do masovne upotrebe oklopnih jedinica u *operativne svrhe*. Poznata činjenica formiranja niza oklopnih divizija od strane Nemačke, to jest čisto operativnih jedinica, izgleda da svedoči o tome da je ova koncepcija, koju možemo nazvati nemačkom, stekla priznanje merodavnih faktora te će biti realizovana u ratnoj praksi³⁵).

Nemačka koncepcija, budući svesna koliko košta oprema oklopnih jedinica, što neće dozvoliti svakoj državi da stvori ni taktičke niti operativne jedinice ovog roda vojske, potpuno je sklona da se odrekne taktičkog angažovanja tenkova u korist operativnog dejstva velikih oklopnih jedinica. Iz organizacijskih kontura nemačke pešadijske divizije, koje se naziru u vojnoj štampi, može se zaključiti da je ova koncepcija i u praksi potpuno primenjena. Jer, pešadijske divizije su, istina, vrlo dobro snabdevene protivoklopnim oružjem, ali skoro i nemaju sopstvenih tenkova, već samo male oklopne jedinice namenjene za izviđanje.

3. — Sovjetska vojna literatura priznaje isto tako celishodnost, pa čak i potrebu oba gornja pravca. Verujući u proizvodnost svoje industrije, sovjetski pisci tvrde da pešadija mora raspolagati probojnom snagom, a ovu joj može dati samo jaka pomoć kako artiljerije tako i *tenkova*. S druge, pak, strane, operativno iskorišćenje proboja, pri pokretljivosti današnjih operativnih rezervi, biće samo onda moguće ako se raspolaže vrlo jakim vazduhoplovstvom i masom oklopnih jedinica u rezervi, sposobnih za samostalan upad u ostvaren proboj i brzo prodiranje u dubinu protivničke zemlje radi dezorganizovanja svakog pokušaja stvaranja ravnoteže³⁶).

Kao posledica ovakvih pogleda može se zapaziti u sovjetskoj štampi težnja da pešadijske divizije imaju u svom organskom sastavu bataljone tenkova kao i da se stvaraju oklopne jedinice operativnog karaktera, to jest brigade, pa čak i korpusi.³⁷)

*
* *

Svakako da je sovjetska koncepcija najcelishodnija i najubedljivija. Samo se radi o tome da će vrlo malo država moći da razvija

³⁵) U poslednje se vreme pojavio koncizan priručnik *Kampf gegen Panzerwagen* od majora A. von Schella (Izd. G. Stallng, Berlin, 1936) koji, polazeći sa prednjeg gledišta, daje jednu vrstu uputstava za borbu protiv masovnih napada oklopnih jedinica.

³⁶) Ovo je takozvana „duboka operacija“, o kojoj ćemo još govoriti razmatrajući načela proboja.

³⁷) Takozvani moto-mehanizovani korpusi.

svoju industriju do takvog stepena da bi se ova koncepcija mogla ostvariti. Većina evropskih država mora da izabere ili francusku ili nemačku koncepciju da ne bi rasipala napore na samo delimično ostvarenje obe ove koncepcije.

Nama izgleda da je nemačka koncepcija ubedljivija, jer ide dalje u svojim postavkama i traži upotrebu oklopnih jedinica za glavnu bitku na način kojim se najbolje iskorišćuju prednosti ovog roda vojske, to jest pre svega njegova brzina i sposobnost dubokog prodiranja. Taktička upotreba tenkova po svojoj prirodi ima karakter frontalnog udara sa svima osobinama njegove materijalne brutalnosti, dok oklopne jedinice kao i konjica i vazduhoplovstvo — to jest kao svi brzi redovi vojske — dejstvuju utoliko uspešnije ukoliko više mogu koristiti posledice iznenađenja. Pri napadu tenkova u neposrednom dejstvu sa pešadijom, to jest u frontalnom napadu, elemenat iznenađenja najčešće će otpasti, a tenkovi će morati isključivo snagom da savlađuju pripremljenu odbrambenu organizaciju, koja raspolaže moćnom i tačnom vatrom artiljerije, a pored toga je opremljena brojnim i dobro maskiranim protivoklopnim oružjem. Izgledi na uspeh oklopnih jedinica u ovakvoj borbi biće svakako mnogo manji nego u slučaju udara na manje pripremljene jedinice, a takve ćemo naći samo na boku ili u pozadini neprijatelja.

*
* *

Došli smo do zaključka da, ako neka država ne može iz industrijskih razloga da obezbedi i taktičku i operativnu upotrebu tenkova, onda je bolje da se odluči za operativnu. Za ovu će svrhu služiti velike oklopne jedinice organizovane u oklopne brigade ili divizije.

Kako ih treba koristiti?

Da bismo se mogli o tome odlučiti, postavćemo prvo pitanje: šta možemo od njih očekivati? Ovdje se moramo setiti izvesnih svojih zapazanja iz ranijih odeljaka.

1. Najvažnija prednost oklopnih jedinica biće njihova brzina. Iz ovog se nameće zaključak da ih treba upotrebiti tamo gde se ova brzina može najbolje iskoristiti u cilju iznenađenja, to jest na boku i u pozadini neprijatelja, ili u proboju koji u njegovom rasporu izvrše drugi rodovi vojske.

2. Dužina dnevnog marša velike oklopne jedinice iznosi od 100 do 200 km. Ova joj činjenica omogućuje da stvori efekat iznenađenja bez obzira na to što je njen pokret uočila neprijateljska avijacija, jer nijedan drugi rod vojske neće moći da stigne na vreme da bi spasao tačku ugroženu od znatnih oklopnih snaga. I ovo takođe govori u prilog tome da se ovaj rod vojske koristi za dejstvo na najosetljivije delove neprijateljske grupacije, to jest na njegovo krilo i pozadinu, da bi se brzo prodrlo u dubinu njegovog rasporeda i da bi se tamo sejala dezorganizacija.

A sada da se zapitamo: koliko duboko mogu da prodiru velike oklopne jedinice u operativnu dubinu protivnika?

Odgovor ćemo naći u sledećem načelu.

3. Oklopne jedinice nisu dosada sposobne da se samostalno održe na zemljištu. Iz toga izlazi zaključak da se one mogu pustiti samo toliko u dubinu da bi se mogle prekonoc vratiti u rejon sopstvenog rasporeda. Ovo će ograničiti dubinu njihovog prodora na 50—100 km. Ako se odjuri dalje, trebalo bi ostati preko noći u dubini protivničkog rasporeda, što povlači za sobom veliki rizik. Neprijateljeve motorizovane inženjerske jedinice mogu da oštete puteve za odstupanje velikoj oklopnoj jedinici, a njegove oklopne jedinice postaraće se da ovu odstupnicu potpuno preseku. Ako bi ovo neprijatelju pošlo za rukom, onda bi sledeće noći nastupio bezuslovno formalan lov na oklopne jedinice, to jest noćni napad neprijateljske pešadije na njihov raspored (ova će se pešadija dovesti automobilima). S obzirom na utvrđenu nesposobnost oklopnih jedinica za noćnu borbu, njen bi rezultat bio unapred određen. Iz izloženih razmatranja proističe da velike oklopne jedinice treba da se upotrebljavaju za razvijanje rezultata dejstva sopstvene probojne ili obuhvatne mase. One mogu i načelno moraju biti potčinjene komandantima ovih rešavajućih operativnih jedinica, ali pod uslovom da ne budu korišćene za povećanje probojne snage sopstvenih trupa, već da budu puštene napred u odgovarajućem trenutku, za samostalna dezorganizaciona dejstva na boku i u pozadini neprijatelja, ili u dubini proboja.

*

* *

Formiranje i oprema jedne oklopne divizije staje danas, kako je to lako proračunati, oko 100 miliona zlota. Jedva nekoliko evropskih država može sebi da dozvoli organizaciju i *izdržavanje* (što nije uneto u gornju sumu) tri, pet ili osam ovakvih jedinica. Ostale će morati da se zadovolje jednom ili sa dve divizije, ili da traže drugo rešenje. Ono nam izgleda moguće stvaranjem manjih oklopnih jedinica koje će, ne gubeći svoj operativni karakter, služiti načelno za defanzivne ciljeve, to jest za suzbijanje velikih oklopnih jedinica protivnika. Ovo će se suzbijanje izvoditi u tesnom sadejstvu sa sopstvenom pešadijom i uz pomoć takozvanih motorizovanih inženjerskih jedinica za zaprečavanje. Ovo predstavlja celishodno i moguće rešenje, ali ipak treba da smo svesni da će ona strana koja ga primeni biti unapred lišena ofanzivnih koristi toliko važnih za operativni manevar, kakve može da pruži raspolaganje malo osetljivim na vatru, a jakim i vrlo pokretljivim oklopnim jedinicama, koje u momentu naziranja protivničkog sloma mogu da jednim udarcem pretegnu izglede na uspeh u korist sopstvenih snaga.

Troškovi pripremanja rata danas su ogromni i prosto upropašćavajući, ali nažalost, ne može se poreći da mogućnost ulaganja većih suma za te ciljeve daje protivnicima proporcionalno veće izglede

na uspeh. Nadmoćnost materijalnih sredstava može se, istina, delimično uravnotežiti pomoću ratne veštine, ali samo do izvesnog stepena. U slučaju izrazito nejednakog odnosa materijalnih sredstava, siromašniji protivnik mora tražiti druge načine da bi povratio ravnotežu. Ovim ćemo se baviti opširno u II delu ove knjige.

*
* *
*

Ostaje nam da se dotaknemo važnog pitanja komandovanja. Ako uzmemo u obzir da dužina oklopne divizije, koja se kreće sa osiguranjem jednim drumom, iznosi od 100—150 km, lako ćemo doći do uverenja da ovakva jedinica mora tražiti čitav snop puteva, to jest da skрати kolone, povećavajući njihov broj, a u protivnom nikada neće uspeti da u borbi razvije svoju punu snagu. Nemački pisci tvrde da oklopna divizija mora u pokretu napred imati na raspolaganju najmanje 6—10, pa čak i 12 puteva. Ma gde da zaželimo pronaći na karti ovakav snop puteva, odmah ćemo zapaziti da će širina fronta oklopne divizije na maršu izneti prosečno 10—12 kilometara, a često i mnogo više³⁸⁾. Već samo to ukazuje da će komandovanje sa osam ili deset brzih kolona, koje se kreću u zoni širokoj 20 kilometara, biti vrlo teško.

A održavanje neprekidnog izviđanja kod brzine marša od 30 kilometara i više na sat? A usklađivanje dejstava raznolikih jedinica tenkova, oklopnih automobila, motociklista i motorizovane pešadije kao i artiljerije — u trenutku kad otpočne borba u susretu. I sve ovo u zaglušnoj buci motora, u magli prašine i produkata benzinskog sagorevanja, a često i uz pratnju eksplozija neprijateljskih avionskih bombi?

Komandovanje u ovakvim prilikama biće sigurno neizmerno otežano. Ne treba usto zaboravljati da će telefon, to popularno i najlakše sredstvo za vezu, biti potpuno neupotrebljiv u tako pokretljivoj borbi, dok radio i motocikl nisu laka sredstva za komandovanje. Ako samo pomislimo da jedna obična zapovest o promeni pravca udara treba da dopre do ušiju svih posada, koje su upola slepe i gluve u svojim bučnim mašinama pokrivenim oklopom, onda ćemo dovoljno jasno shvatiti da će komandovanje velikom masom oklopnih jedinica zahtevati veliko, temeljno poznavanje stvari i ogromnu uvežbanost.

Neobično složen sastav velike jedinice ovog roda vojske zahteva duga i mučna vežbanja radi usklađivanja dejstava svih sastavnih delova, a komandant koji želi da u borbi ima povoljne izgleda na stalno uspešno komandovanje ovako jakom ali složenom jedinicom, mora da se potpuno saživi sa svima njenim delovima, za šta su potrebne druge godine zajedničkih vežbi i zajedničkog života. Može se смело reći: komandovanje nijednim rodnom vojske neće biti tako teško kao bilo kojem oklopnom jedinicom, te stoga ni za jedan rod vojske

³⁸⁾ Širina fronta ovakve divizije u napadu biće svakako mnogo manja.

improvizovanje jedinica za povremene potrebe neće imati tako teške posledice kao za oklopne jedinice.

Ko zna da od rešenja teškoća komandovanja ne zavisi smisao opstanka ovog roda vojske.³⁹⁾

6. INŽINJERIJSKE JEDINICE

Sve rodove vojske o kojima smo dosad govorili ubrajamo u borbene, a to znači u one koji se neposredno bore. Videli smo njihovu ulogu u bici i težili da iskoristimo sve njihove prednosti za glavnu bitku radi njenog što je moguće bržeg rešenja. Stoga smo pri proučavanju svakog od ovih rodova vojske po redu bili protiv rasipanja njegovih napora, a težili smo povezivanju svih prednosti svakog od njih za masovno, za rešavajuće dejstvo. Ako uspe da se ovo ostvari, stvoriće se na bitačnoj prostoriji po završetku takozvanog razvoja za bitku (Aufmarsch) izvesne kompaktne operativne grupacije, čiji će zadatak, prema sastavu i osobinama, biti proboj, obuhvat, vezivanje neprijateljske grupacije, ili najzad gonjenje radi iskorišćavanja pobeđene.

Razumljivo je što, u cilju stvaranja na jednoj ili nekoliko tačaka velike koncentracije snaga i sredstava, treba ove na ostalom frontu razvoja vojske ozbiljno razrediti, jer se ne može svuda biti jak.

Ovi odseci sa redim grupisanjem sopstvenih snaga biće neprestano izloženi mogućnosti da ih neprijatelj probije. Ovo može vrlo lako uraditi pešadija prikupljena na određenoj tački, potpomognuta jakom artiljerijom i tenkovima, a u ostvaren proboj prodreće odmah konjica i oklopne jedinice, razlivajući se široko u pozadini, gde će sejati paniku, dezorganizovati mreže komandovanja, snabdevanja i evakuacije, što uvek stvara pometnju i bar delimično paralize veći deo probijene grupacije. Ako ovaj neuspeh bude imao veće razmere ili trajnije posledice, može se desiti da glavne snage sopstvenog operativnog manevra budu posredno zadržane u pokretu, ako ne i prinudene na potpun prekid ofanzive.

Kako se mogu sprečiti diverzije ove vrste u glavnoj bici?

Međuprostori između glavnih operativnih jedinica ne smeju se potpuno ogoliti. Treba ih štititi, to je razumljivo, ali nijedan vojskovođa neće hteti da izdvoji za ovo više snaga, jer u protivnom nigde neće skupiti veću masu. Ovde velika uloga pripada inžinjeriji jer, blagodareći njoj, može biti olakšana ušteda snaga.

Njen će načelan zadatak u glavnoj bici biti: nadoknađivanje slabosti svojih trupa na sporednim pravcima sopstvenih operacija. Uloga rušenja, koja je uvek nedovoljno cenjena, a koja je imala toliki značaj u mnogim bitkama u početku I svetskog rata, na primer, u pripremama lodske bitke, dobiće u budućem ratu još veći značaj⁴⁰⁾.

³⁹⁾ Ove su teškoće bile odlično rešenje.

⁴⁰⁾ Četiri ruske armije, koje su se valjale u vidu „parnog valjka“ od Varšave na Šlesku, mada ih skoro niko nije zadržavao, bile su primorane posle gonjenja od sto kilometara da se zaustave, jer su temeljna rušenja, koja su

Na povećanje značaja rušenja naročito će uticati stalna opasnost od upada u dubinu svake zemlje jakih konjičkih i oklopnih jedinica i to već prvih dana rata, čemu se neće moći odupreti nikakva zaštita u njenom današnjem obliku. Gde ne bude utvrđenja i rušenja, tamo će neprijateljski operativni upadi stići nesumnjivo do štićene zone, potući slabe zaštitne snage i uspeće da uz pomoć avijacije ozbiljno poremete tok koncentracije⁴¹). Ta će pretnja postojati i za vreme bitke. Da bi se ovome doskočilo, ne samo što će biti potrebno da se svim jedinicama dodele znatne pionirske snage, opremljene većom količinom sredstava za izvršenje rušenja, nego se moraju imati u rezervi, i to na svakom stepenu komandovanja do vrhovnog komandanta zaključno, brojne i sve pokretljivije jedinice za zaprečavanje. One će moći rušenjima da opasu prodor koji bi neprijatelj učinio i stvorio vreme za pripremu protivdejstva sopstvenih operativnih rezervi. (U ovom cilju je vrlo korisno stvaranje jedinica za zaprečavanje, sastavljenih iz četa teških mitraljeza, pionira, konjice, tenkova itd.)

Uloga inženjerije, pa prema tome i njena organizacija, biće, dakle, dvojaka. Prvi deo zadatka, neposredno sadejstvo sa borbenim jedinicama, odnosno izvršenje utvrđivanja i rušenja, kao i ukazivanje pomoći pri njihovim prelascima preko reka, vršiće organske inženjerske jedinice pešadijskih divizija i one što stoje na raspolaganju armiji. O njihovoj organizaciji i radu nije potrebno govoriti, jer će se malo razlikovati od dosadašnjih.

Specijalne motorizovane inženjerske jedinice, ojačane drugim rodovima vojske, to jest takozvane jedinice za zaprečavanje, imaće zadatak da hitno izoluju zone koje su slabo posednute i ugrožene prodorom. Njihov će se rad zasnivati na brzom stvaranju prepreka, sastavljenih od veštačkih rušenja, gusto isprepletanih minskim poljima sa protivtenkovskim minama i minama sa bojnim otrovima, žičanih prepreka, poplava, električnih mreža visokog napona, zatrovanog zemljišta itd. Ovakve prepreke, čak i slabo posednute trupama, predstavljaće za svaki neprijateljski rod vojske zonu klopki koja je vrlo teško prolazna, a u svakom slučaju izaziva veliki gubitak vremena.

*
* *

Naročito treba obratiti pažnju na specijalisanje inženjerskih motorizovanih jedinica u presecanju puteva velikim konjičkim i oklopnim jedinicama koje bi prodrle u dubinu operativne grupacije.

Temeljno rušenje puteva, brza izgradnja prepreka i uz to kratkotrajna njihova odbrana protivoklopnim oružjem biće vrlo efikasni, ali

Nemci izvršili na njihovim pravcima kretanja, onemogućila dovoz hrane i municije. Ovo je zadržavanje omogućilo pregrupisavanje Makenzenove armije i izvršenje lodskeg manevra.

Prema nemačkim piscima (između ostalih i general Königsdorfer, *Beispiele von Sperren*, Berlin, 1933) rušenja su mogla da odigraju veliku ulogu u bici na Marni, u blokiranju posade Anversa itd.

⁴¹) Poljska 1939, Belgija i Holandija 1940, Jugoslavija 1941. godine.

će zahtevati stvaranje specijalnih, letećih jedinica, u čiji će sastav ući, osim inženjerije, i jedinice taktičkog izviđanja (koje izviđaju uz sadejstvo avijacije), protivoklopne jedinice i čete motorizovane pešadije, izdašno opremljene automatskim oružjem.

*
* *

Inženjerijske jedinice za zaprečavanje moraju biti grupisane, kako smo već rekli, na svim operativnim stepenima. Dok smo u izlaganju o borbenim rodovima vojske dosledno težili njihovoj koncentraciji, upotrebi u masi, moramo u odnosu na inženjerijske jedinice za ojačanje biti potpuno suprotnog mišljenja. Ovde će biti neophodna dalekosežna decentralizacija radi širokog opasivanja prostora ugroženih od neprijateljskih upada, ili radi višestrukog presecanja puteva konjici i oklopnim jedinicama, koje se kreću u pozadini.

Iz toga izlazi zaključak da operativne rezerve inženjerije moraju biti lako deljive, a komandanti čak i manjih inženjerijskih motorizovanih jedinica moraju biti na dosta visokom nivou operativne spreme, jer u protivnom neće biti u stanju da samostalno izvrše svoj zadatak, na način celishodan za operaciju u celini.

Dobro opremljene i vođene inženjerijske jedinice imaće u svakoj operaciji dosta velik značaj jer će, olakšavajući trupama odbranu sopstvenih slabih tačaka i parališući brzinu neprijatelja pri napadu na njih, stvoriti sopstvenoj rešavajućoj masi potrebno vreme za odlučno razbijanje protivničke ravnoteže.⁴²⁾

7. VEZA

Jedinice za vezu razvile su se u toku I svetskog rata kako brojno tako i kvalitativno. Ranijim sredstvima za vezu priključilo se nekoliko novih, na primer, radio, motocikl, automobil, poboljšana svetlosna signalizacija itd. Pri kraju 1918. godine veza je već funkcionisala vrlo dobro. Kod mirnodopskog rada su vrlo brižljivo iskorišćena sva ratna iskustva, te stoga i praktična vrednost jedinica za vezu dostiže danas neobično visok nivo. U tome pogledu služba veze ratujućih armija biće sigurno dobro obezbeđena.

Ali će budući rat svakako odjednom prodrati i u dubinu zemlje, van ratujućih armija. Avijacija će težiti da već za vreme koncentracije izazove pometnju. Uzećemo da joj je uspelo uništiti nekoliko vrlo važnih železničkih čvorova. Pretpostavimo da su na drugom mestu na koncentracijsku prostoriju prodrle operativne jedinice. Šta će se onda desiti?

⁴²⁾ Pre rata je piscu zamereno da nije posvetio dovoljno pažnje stalnim utvrđenjima kao Mažinovljevoj i Zigfridovoj liniji itd. Međutim, ova utvrđenja nisu položila ispit; sve su i najsnažnije „linije“ pucale vrlo brzo.

Nastupiće nagomilavanje železničkih transporata, koji se kreću gusto jedan za drugim, a na ovo će nagomilavanje napadati kako avijacija tako i konjičke i oklopne jedinice. U težnji da se povrati red u koncentraciji i ograniče posledice diverzije na što kraće zakašnjenje, sopstveno će komandovanje morati hitno da organizuje ne samo opravku oštećenih čvorova, već i borbu sa vazдушnim i kopnenim neprijateljskim upadima, koji će dejstvovati u njegovoj pozadini. Da bi se mogla organizovati ovakva borba i upravljati njenim širokim, koncentričnim dejstvima, treba raspolagati mnogobrojnim, odlično funkcionišućim, sredstvima za vezu, koja bi se crpla ne od jedinica koje vrše koncentraciju i žure prema svojim armijama, već od zasebnih, vrlo pokretljivih rezervi, *nezavisnih* od isprekidane železničke mreže.

Za ovaj cilj mi zamišljamo naročite motorizovane rezervne jedinice viših komandi, čija će osnovna sredstva za vezu biti radio-telegraf, radio-telefon ili avion. Sva će druga sredstva biti nesigurna i suviše spora za uspostavljanje veze i njeno održavanje.

Ovakve će jedinice takođe biti neophodne za upravljanje pokretljivom manevarskom masom, sastavljenom od konjičkih, oklopnih i vazduhoplovnih jedinica, jer obična sredstva neće uspeti da odgovore zadatku koji im pri pokretu nameće tako brza, i široko, i duboko manevrujuća jedinica.

Dok radio ne uspe da tehnički isključi mogućnost otklanjanja bilo kojeg razgovora bez upotrebe mučnog šifrovanja, osnovno (jer je najbrže) sredstvo za vezu treba da bude avion. Zato nam izgleda da jedinice za vezu treba da dobiju odgovarajuću opremu za letenje i, putem studija i iskustva, podeše je specijalno zadacima veze. Prema svojoj nameni ovaj materijal treba da obuhvata čitav niz tipova.

Za taktičku unutrašnju vezu, na primer, u okviru manevarske mase, biće dovoljni obični prateći avioni, ne suviše brzi, ali sposobni da ateriraju na svakom zemljištu.

Za vezu vrhovne komande sa manevarskom grupom ili sa formacijama za izvođenje operativnih upada moraju služiti vrlo brzi avioni, koji su sposobni da pobegnu od patrole neprijateljske lovačke avijacije, jer će imati zadatak samo da uruče zapovest i donesu izveštaj.

Za vezu u borbi za „izolovanje“ neprijateljskih upada treba da se koriste slični tipovi, ali koji su specijalno podešeni za radio-telefonsko izdavanje usmenih zapovesti (često zapovesti sa kratkotrajnom važnošću) i za odbranu protiv lovačkih aviona, na koje naiđu, ili da su praćeni od sopstvene lovačke avijacije (dejstvovaoće u prostoru stalno punom neprijateljske avijacije, ali i pored toga komandovanje iz vazduha mora biti neprekidno).

Posebni tipovi aviona moraju biti uređeni za operativne komandante, koji će više puta želeći da koriste ovo saobraćajno sredstvo za komandovanje i lično izviđanje.

Najzad, važan problem predstavlja i veza u okviru velikih vazduhoplovnih jedinica, stvar koja je malo proučena, a vrlo teška.

*
* *
*

Velika briga mora se posvetiti upravljanju pozadinom. Moderna armija vuče za sobom nešto nalik na neku ogromnu ribarsku mrežu, sastavljenu iz svakovrsnih službi. Uz sve dosadašanje sastavne delove snabdevanja doći će duge kolone pogonskog materijala, eksplozivnih sredstava i materijala za poljska utvrđenja. U sve ovo biće upleteni široko razbacani centri protivavionske odbrane, brojni aerodromi, slagališta, poljske radionice, vojne stanice itd. Cela ova pozadinska zona biće vrlo osetljiva na vazdušne napade, a skromna sredstva aktivne odbrane i tehničke popune moraće da se prebacuju s mesta na mesto. Da bi se moglo upravljati ovim veoma uzvitlanim i osetljivim pozadinskim životom, treba ga povezati gustom mrežom veza, što zahteva ne samo veliki broj sredstava već i naročite planove i proučavanja koja bi se brižljivo sprovela za vreme mira.

Zadatak veze u budućem ratu biće umnogome širi i teži nego dosada. Naročito prvi period rata, koji prema svima pristupačnim znacima može imati izrazito pokretan karakter, zahtevaće od jedinica za vezu neobičnu spremnost. Ona se može postići samo po cenu velikog rada i velikih sredstava. Štedljivost u ovoj oblasti ratnih priprema sigurno će povući za sobom znatne negativne posledice, što može imati u ovom periodu rata rešavajući značaj.

8. SLUŽBE

Pitanje snabdevanja i evakuacije kod modernih narodnih vojski predstavlja danas zadatak koji se teško rešava. Ono zahteva ne samo ogromnu ekspeditivnost za vreme ratnih dejstava, već i višegodišnje mirnodopske pripreme, koje moraju da se pružaju široko i duboko u sve oblasti privrednog života države. Čitava industrija kao i poljoprivredna i finansijska politika moraju biti usmerene i spremne da zadovolje ove potrebe. Kada je ovaj ogroman posao obavljen, ostaje još da se pristupi, u času mobilizacije, prevođenju čitavog privrednog života zemlje na ratno stanje, da se umnogostručni proizvodnja ratne industrije, da joj se osiguraju sve potrebne sirovine i najzad da se organizuje mreža dotura i evakuacije, koja je za vreme mira neaktivna — ne računajući koncentracijska prevoženja, koja će zauzeti čitavu železničku mrežu od početka rata, i operativna prevoženja, koja će je opterećivati u toku čitavog trajanja rata.

Nemamo nameru, čak ni u opštim crtama, da pretresamo ove ogromne probleme. Hoćemo samo da skrenemo pažnju da i ova oblast, prerađena na modern način od maršala Moltkea u francusko-pruskom ratu godine 1870—71, a razvijena do neviđenih razmera i usavršena za vreme I svetskog rata — zahteva izvesne, dosta duboke promene za ciljeve budućeg rata.

Sušтина ovih promena biće:

1. *Neophodno je odlučno izbegavati velika nagomilavanja* službi i slagališta namirnica, a naročito municije. Avijacija će brižljivo tražiti ovakva nagomilavanja, koja se ne mogu sakriti, i uništavaće ih svim sredstvima. Svako veliko nagomilavanje službi i skladišta biće ranije ili kasnije razbijeno i razjurenjeno od avijacije, pri čemu će zapaljive termičke bombe, sa temperaturom iznad 1000 C°, uspeti da popale i poruše i najbolje obezbeđene objekte.

Želja da se izbegnu ovakvi udari, čije posledice ne moramo opisivati, primoravaće svaku armiju na široko grupisanje službi i slagališta na zemljištu: ovo će svakako povećati teškoće izdavanja ili dovoza, a u svakom slučaju zahtevaće gustu i dobru mrežu veza, o čemu smo već govorili u prethodnom odeljku.

2. Drugu teškoću predstavljaće *osetljivost železničke mreže*. Tamo gde je železnička mreža vrlo gusta, ovo igra manju ulogu, dok za armiju koja operiše na jednoj ili dvema železničkim prugama predstavlja pitanje od osnovne važnosti.

Temeljno bombardovanje jednog ili nekoliko važnih železničkih čvorova na tako retkoj mreži — naročito ako bude podržavano daljnim bombardovanjima ili, što je još gore, operativnim upadima kopnenih snaga — može ne samo izazvati dug prekid u snabdevanju dotične armije, a zatim brzo slabljenje njene borbene sposobnosti, već joj i ozbiljno otežati samo prikupljanje, odnosno koncentraciju; drugim rečima — od početka je onesposobiti za bitku.

Da bi se ovo izbeglo, trebalo bi snabdeti sve železničke čvorove jakom protivavionskom odbranom i osigurati im intervenciju sopstvene lovačke avijacije, što bi zahtevalo ogromno i neposredno nekorisno opterećenje borbene avijacije. Čak kad bi se i podnela ova žrtva, ovo ne isključuje mogućnost napada neprijateljskog vazduhoplovstva većim snagama, naročito noću.

Bilo kako bilo, nikad, dakle, nećemo biti sigurni da neki saobraćajni čvor neće biti privremeno onesposobljen; stoga operativni planovi moraju predvideti takve mogućnosti, moraju da računaju sa dužim zadocnjenjima prevoza i da pripreme pomoćna sredstva radi otklanjanja posledica rušenja.

Pod ovim sredstvima podrazumevamo ne samo stalne, pokretljive tehničke ekipe, sposobne da brzo otklone posledice rušenja iz vazduha i sa zemlje, no i blagovremeno pripremljene zaobilazne linije, koje će omogućiti da se bar municija i pogonski materijal prebace kroz uništen čvor bez gubitka vremena.

Koji put ni ovo neće biti moguće. U tom slučaju treba imati veće rezerve u auto-kolonama, koje bi mogle makar za kratko vreme i delimično preuzeti rad porušene železnice.

Ako bude u pitanju prekid komunikacija od strane pokretnih neprijateljskih operativnih jedinica koje su izvršile upad, onda će svakako biti potrebno da se prvo očisti teren od ovih jedinica, što će pasti na teret motorizovanih operativnih rezervi najviših stepena.

Čitav rad u oblasti snabdevanja mora se danas odlikovati mnogo više nego ranije, dubokom savesnošću u proračunima i dalekim pred-

viđanjima, jer nijedna operacija, koja je nagrižena iznutra, odnosno naslonjena na pozadinu koja loše radi, ne može dovesti do namera-
vanih ciljeva.

9. HEMIJSKI RAT

Hemijski rat našao je dosad primenu u velikom stepenu samo jednom, u I svetskom ratu. Ni u jednom od sledećih pet ratova nije se mogla sa sigurnošću utvrditi masovna upotreba bojnih otrova. Bakteriološki rat nije bio dosad primenjen ni jedanput. Ne zna se da li će se naći u Evropi država koja bi imala hrabrosti da uvede u rat ova sredstva, mada se treba toga čuvati, jer bi se računanje na humana osećanja protivnika moglo lako pokazati kao fikcija. Pod teretom straha od poraza država može da pribegne obojim ovim sredstvima, mada je za ovo svakako vezan vrlo veliki rizik moralne odgovornosti. Da li će efikasnost ovih sredstava pokriti ovaj rizik? Teško je odgovoriti na ovo pitanje, jer tajne hemijske ili bakteriološke borbe ne mogu da se otkriju niti u literaturi niti na vežbalištima. One se brižljivo čuvaju u laboratorijama i mozgovima naučnika. Izgleda da je nemoguće baciti danas snop jače svetlosti na ovo pitanje, jer svaka država ljubomorno čuva svoje tajne u ovoj oblasti.

Međutim, iz onoga što se s vremena na vreme pojavljuje u stručnoj evropskoj literaturi, mogli bismo steći uverenje:

- 1) da dosada nisu pronađena jevtina sredstva sa tako munjevitim i širokim dejstvom da bi se pomoću njih brzo mogao dobiti rat;
- 2) da su dosadašnja sredstva protivhemijske odbrane uspešna protiv svih poznatih bojnih otrova i hemikalija; ona će verovatno biti dovoljna, pod uslovom da budu masovno dodeljena u času izbijanja rata;
- 3) da se protiv nepoznatih sredstava može stvoriti samo *pripravnost* nauke i industrije, da bi iznenađenje prouzrokovano novim hemijskim sredstvima trajalo što kraće;
- 4) da najviše ugroženo može da bude stanovništvo velikih gradova, što u zajednici sa opasnošću od bombardovanja iz vazduha nameće sledeće zaključke:
 - a) treba razmisliti o pripremanju brze evakuacije stanovništva velikih gradova u unutrašnjost radi *razređivanja* velikih ljudskih nagomilavanja;
 - b) izgleda da je neophodna odgovarajuća organizacija sedišta viših civilnih vlasti i vojnih komandi, koje bi morale imati rezervna mesta razmeštaja sa potpuno pripremljenom mrežom sredstava za vezu;
 - v) da ostalo civilno stanovništvo moraju biti organizovana protivavionska i protivhemijska skloništa kao i čitava mreža brze pomoći; održavanje discipline u slučaju vazdušne ili hemijske opasnosti mora biti unapred predviđeno i u momentu mobilizacije sprovedeno u život sa svom strogošću;

- pažnju treba pokloniti pre svega saobraćaju, upotrebi osvetljenja, čuvanju životnih namirnica itd.;
- 5) ako se radi o hemijskoj borbi na frontu, onda pri današnjem stanju njenih sredstava ona može da odigra najveću ulogu kao *defanzivno* sredstvo za odbranu slabo zaštićenih, a teško prolaznih rejonâ.

ZAVRŠETAK PRVOG DELA

Dosadašnji rad posvetili smo određivanju verovatnog karaktera budućeg rata, uslova koncentracije kao i ulozi pojedinih rodova vojske u bici. Zaključci izvučeni iz ovog pripremnog razmatranja služiće nam kao osnov da shvatimo načela moderne operacije.

Rezimiraćemo najvažnije tačke:

1. Iz svih predviđenih vrsta ratova najverovatniji je totalan rat, rat vođen svima živim i materijalnim snagama čitavog naroda. Odbacujući krajnje težnje koje smeraju ka militarizaciji čitavog društva još za vreme mira — što nam izgleda kao izopačenje smisla za život — ipak smo uvereni da svaka država koja želi da bude spremna za rat mora u okvir svojih ratnih planova uvući sve žive i materijalne snage svoga društva, mora predvideti i pripremiti brzo *prelaženje* iz mirnodopskog stanja „sreće i slobode“ u stanje ratne militarizacije.

2. Nema osnova za pretpostavke da bi ma koja država u ratu bila usamljena, da je neočekivano iznenadi jak sused. Ravnoteža snaga, koja se stalno zapaža u Evropi, i povezanost interesa mnogih država verovatno će isključiti ovakvu pojavu. Iz toga treba zaključiti da će budući rat predstavljati, isto kao i I svetski, rat grupa sastavljenih od niza država povezanih jedinstvom političkih i privrednih interesa.

3. Možemo se u potpunosti složiti sa postavkama sovjetske operativne misli, prema kojoj će jedinice nacionalnih (ili klasnih) vojski ispuniti čitava vojišta od kraja do kraja, imajući pri tome odgovarajuću dubinu⁴³). Onda ne bi bilo bokova, te bi kao jedini, delimičan zaostatak ratne veštine bio operativni proboj koji je nama tako dobro poznat iz I svetskog rata.

Ne možemo se, međutim, složiti s tim da će ovi neprekidni frontovi biti stvoreni odmah. Da bi se ispunile stotine kilometara neprekidnog fronta, dubokog sto kilometara, treba mobilisati, naoružati i obučiti najmanje petnaestak godišta vrlo velike države ili bloka država, što zahteva duže vreme. Da li će kadrovske vojske, pojačane mladim godištima rezervista, ovo pasivno iščekivati? Ne zna se. Mnogi znaci ukazuju na to da će svaka država hteti da potraži rešenje u što kraćem vremenu, da ne bi posle obostranog nagomilavanja oružanih snaga i sredstava dospela u ravnotežu snaga i besplodnu stabilizaciju koja vodi uništavanju. Kao cilj ovih brzih uvodnih opc-

⁴³) Koju sovjetski pisci procenjuju na 100 km.

racija može biti i pripremanje povoljnih uslova za docnije masovne operacije time što će se onemogućavati protivniku nesmetano izvođenje koncentracije, uništavati se njegovi industrijski centri, naneti mu moralni poraz, ili najzad osvajati zemljište da bi se olakšale dalje operacije.

4. Iz toga se može zaključiti da će se budući rat verovatno podeliti na dva perioda. Prvi će predstavljati rat izrazito pokretnog karaktera, u kojem vojišta još neće biti ispunjena kompaktnom sivom masom jedinica i materijala, već će predstavljati poprišta borbe jakih operativnih grupacija sastavljenih od mlađih godišta pešadije i artiljerije kao i pokretljivih masa konjice i mehanizovanih jedinica, kako vazduhoplovnih tako i kopnenih⁴⁴).

Ako prvi period ne pruži nijednoj strani rešenje, rat može za duže vreme dospeti u zamrznuto stanje pozicijske borbe, prekidane operativnim probojima, koji s mukom mogu da pomere očvrsnute frontove, a mogu čak doneti i rešenje na otvorenom polju, ali u slučaju neuspeha samo će ubrzati obostranu iscrpenost, sa njenom bedom, glađu i društvenim potresima.

5. U periodu pokretnog rata, koji može da potraje nekoliko nedelja pa čak i meseci, mogu verovatno da ožive sva ranija načela ratne veštine, ali u izmenjenom obliku. Jako naoružanje pešadije i artiljerije povećavaće njihovu sposobnost za probijanje i još više za vezivanje snaga, dok će porast brzih jedinica oživeti manevarsku sposobnost, koja je zamrla u I svetskom ratu usled porasta snage vatre i otkrivanja, pomoću avijacije i radija, iznenadnih poduhvata, čime su učinjeni operativni manevri pešadije besciljnim.

6. Na uzanim i jako utvrđenim granicama (linija Mažino) može da nastupi obratan red ratnih pojava: *prvo* mogu nastupiti pokušaji frontalnog probijanja utvrđenog fronta prema načelima rovovskog rata, a tek *kasnije*, posle proboja mogu nastupiti povoljni uslovi za pokretan rat⁴⁵).

Još jednom naročito naglašujemo da će na stvarni oblik rata uticati u svakoj zemlji niz moralnih, materijalnih i geografskih činilaca, te se stoga ratna predviđanja ne smeju graditi za sve zemlje na isti način, ne sme se stvarati jedinstveni tip budućeg rata.

U sledećem delu ove knjige pokušaćemo izneti načela oživljene ratne veštine za manevarski period rata, u kojem će biti potrebno tražiti svima sredstvima pobedu, pre no što sudbina rata pređe u ruke rovovskog građevinarstva i velike industrije.

Nećemo studirati drugu, materijalnu fazu rata. Za nju je dao dovoljno iskustava I svetski rat. Ne treba zaboraviti njegove pouke, jer one moraju da odigraju ogromnu ulogu u industrijskom i pri-

⁴⁴) Kada govorimo o mlađim godištim pešadije i artiljerije imamo u vidu aktivne, rezervne i divizije zemaljske odbrane (zaštite) bez daljih masovnih dopuna.

⁴⁵) Pisac nema posle II svetskog rata ništa da doda ovom što je izneto u ovih 6 načelnih tačaka.

vrednom pripremanju rata, moraju predstavljati rezervni kapital za slučaj neuspeha prvog akta rata.

Svako mora verovati da će visokim nivoom svoje ratne veštine izboriti svojoj zemlji pobjedu pre no što crni oblak rogovskog rata stigne da je pokrije prljavim prekrivačem svoje bede i iscrpenosti. Ali nijedan vrhovni komandant ne sme izgrađivati budućnost svog naroda na pouzdanju u svoju vještinu, jer ona može da izneveri.

Kada se ide u napad sa punom verom u snagu svog bajoneta, treba ipak pomisliti na to da možda neće uspeti da se postigne cilj u jednom dahu. Onda će biti potrebno da se padne na zemlju i ukopa, da bismo se odmorili i prikupili nove snage za odlučan juriš. Ko ovo ne uspe da uradi, njemu mogu biti oduševljenje i hrabrost probijeni mrtvim komadićem metala, a onda će se sve svršiti prerano — i bezuspešno.⁴⁶⁾

⁴⁶⁾ Poljska, Francuska, Jugoslavija itd. u II svetskom ratu brzo su i nepotrebno pale, jer su bile politički i vojnički nespremne za dugotrajan rat.

DEO II

**NAČELA RATNE VEŠTINE U USLOVIMA
MODERNOG RATA**

I. RATNA VEŠTINA I NJENE KATEGORIJE

Ratna vještina, sve do naših dana, obuhvatala je isključivo komandovanje trupama koje se bore (zajedno sa sredstvima snabdevanja) u ograničenom vremenu i na relativno neznatnom prostoru (koji se, istina, stalno povećavao). Međutim, za vreme I svetskog rata u njen delokrug bili su uključeni čitavi narodi zajedno sa svojim neiscrpnim materijalnim rezervama i moralnim stremljenjima koja je bilo teško usmeravati, kao i sa grozničavim i složenim bilom svakodnevnoga života, koji je kroz niz godina ovog dugotrajnog rata morao da se održava u ravnomernom i celishodnom radu.

Uporedo sa porastom delokruga ratne vještine neizmerno se proširio i delokrug rada viših komandanata, koji su bili prinuđeni da stalno proširuju obim svoje stručne spreme. Samo na takvoj podlozi mogu da u odgovarajućem času niču ne samo stvaralačke već i ostvarljive klice operativnih pa i taktičkih odluka. Sada time ne može više da upravlja jedan čovek, tako da su moderne vojske u stvari vojske stručnjaka. Zadatak, pak, komandanata svih stepena jeste da ovladaju vještinom usklađivanja svih sredstava da dejstvuju kao celina kao i vještinom njihovog najboljeg iskorišćavanja za postizanje zajedničkog cilja, a taj je cilj pobjeda u bici.

Razumljivo je, da s obzirom na veliki porast i jednovremeno povećanje raznolikosti snaga i borbenih sredstava, ratna vještina ne predstavlja, kao ranije, opšte znanje, nego se deli na niz kategorija koje obuhvataju sve šire vidike i sve prostranije oblasti nauke.

*

*

*

Ratna vještina se ranije delila samo na dva osnovna dela: taktiku i strategiju.

Taktika je bila vještina postrojavanja vojske za borbu, a strategija — nauka o vođenju rata.

U grčko doba, kada su vojske bile male, kao današnje divizije, ta dva pojma bila su međusobno tako čvrsto spojena da su im se granice potirale. U bici kod Maratona taktika i strategija našle su primenu u jednom istom klancu širokom 4 kilometra. Strategija je nametnula Miltijadu izbor tog terena za bitku kao i pravac glavnog

udara, a pre svega moment udara, dok ga je taktika naučila kako da postroji falangu za napad. Front cele bitke iznosio je nepuna 2 km, ali je taj napad za svega nekoliko časova odlučio rat.

Danas stvar stoji drukčije. Danas rat traje jednu ili više godina, a vojišta se pružaju na stotine kilometara. Jedna borba ne odlučuje sudbinu rata, već hiljade borbi.

Ranije je vojskovođa lično vodio vojsku u borbu i ginuo u prvoj borbenoj liniji, kao Epaminonda u bici kod Mantineje. Taktika i strategija spadale su u nadležnost jednog čoveka. Danas je neizmerno daleko od strategije do taktike i uloge su podeljene. Vrhovni komandant načelno vrši samo jedan posao — vodi rat. Njemu je potčinjeno nekoliko komandanata armija ili grupa armija, od kojih svaki rukovodi istovremeno posebnom bitkom, dok se u okviru svake bitke odvija čitav niz borbi najrazličitijih stepena, od divizije naniže.

— Gde su, dakle, ranije postojali borba i rat, od momenta porasta vojski i odvijanja rata na nekoliko frontova, nastala je treća ratna pojava — bitka.

— Bitka je skup borbi, a od borbe se razlikuje pre svega po tome što se odvija na većem prostranstvu, zahteva veće pripreme i, usled potrebe za prikupljanjem trupa koje maršuju na širokom prostoru, ne razvija se tako brzo kao borba, ali se i ne stišava tako brzo kao ona.

— Sa jasnom podelom ratnih sukoba na borbu, bitku i rat pojavila se i potreba za tri termina radi definisanja nauke komandovanja u svakoj od njih. Tako je nastao izraz „operacija“ kao odgovarajući pojam za bitku.

Teorijski, dakle, ratna veština se deli danas na tri kategorije: taktiku, operatiku i strategiju.

Ova podela ne bi bila potpuno tačna ako se ne bi uzele u obzir sledeće napomene:

1) sve tri kategorije ratne veštine često su međusobno tesno povezane i često se dešava da jedan isti komandant mora da izvodi taktička dejstva kao i operativna, ili jedno posle drugog, ili čak jednovremeno;

2) svaka od ove tri grane ratne veštine ima danas ogromno razvijenu i drugu stranu ratne veštine, odnosno svoju taktičku, operativnu i strategijsku pozadinu, čije borbeno obezbeđenje i pravilno funkcionisanje predstavlja stvar od najvećeg značaja za borbu, bitku ili rat. Pored armije ratnih stručnjaka izrasla je u modernim uslovima rata druga, skoro isto toliko brojna ili čak i brojnija armija stručnjaka za poslove snabdevanja, armija vojnih ili „povojničenih“ stručnjaka od borca do generala; njihov je zadatak — dobra organizacija tehničkih ratnih priprema, uvođenje u život i nadzor nad proizvodnjom ogromne ratne industrije, korišćenje i podela rezervi hrane, odela, municije i naoružanja, uređenje i regulisanje saobraćaja u celoj zemlji, popuna gubitaka u ljudstvu i materijalu, obez-

beđenje civilnog stanovništva od napada iz vazduha i bojnih otrova, regulisanje njegove ishrane, održavanje zdravlja itd.

Cela ova druga strana ratne veštine zahteva ogromno znanje i mnogo uloženog rada, te mora da predstavlja zasebnu granu vojnih studija, blisko vezanu za „borbenu“ stranu svake vojne koncepcije na koju često sve jače ispoljava svoj uticaj.

Ispitujući načela ratne veštine, svakako ćemo se više baviti borbenom stranom dejstva. Međutim, bio bi u zabludi onaj koji bi mislio da se može doneti ma kakva operativna ili strategijska odluka bez šireg uzimanja u obzir pitanja pozadine.

U ovoj ćemo ih knjizi pominjati samo u opštim crtama (ne ispuštajući ih ipak iz vida), jer bi nas njihovo detaljno pretresanje odvelo daleko, zasenjujući vodeće misli tehničkim kulisima ratne veštine.

1. TAKTIKA

Taktika u modernom shvatanju obuhvata ne samo veštinu grupisanja trupa za borbu, nego i usklađenje zajedničkog napora nekoliko elemenata koji se *bore, imajući jedinstven cilj ograničen po vremenu i prostoru.*

Delovi koji se zajednički bore mogu biti kako dva susedna odreda tako i različni rodovi vojske koji međusobno neposredno sadejstvuju. Prema tome, zajednički napad ili čvrsta pozicijska odbrana dva ili nekoliko bataljona ili divizija, koji se bore rame uz rame, spadaju isto tako pod pojam taktičkog dejstva, kao i sadejstvo pešadije, artiljerije, avijacije itd. Usklađivanje sadejstva susednih taktičkih jedinica mora biti upotpunjeno predviđanjem njihovog potpomaganja vatrom artiljerije, oklopnim jedinicama itd., koje su potčinjene višem komandantu, kao i detaljnim regulisanjem snabdevanja hranom i municijom.

Taktički poduhvat ima ograničen delokrug, jer pomenuto sadejstvo trupa i vatrenih sredstava nije moguće ustaliti za duže vreme. Prema tome, taktička dejstva ne prelaze obično nekoliko časova ili najviše jedan dan (24 časa).

Ovaj kratak rok prelazi samo napad prikupljenim snagama ili pozicijska odbrana armije, koji se sami po sebi takođe računaju u oblast taktike kao prikupljena dejstva i relativno ograničena kako po vremenu tako i po prostoru. Prema tome, taktika nije vezana samo za niže stepene komandovanja, kao što se to često misli. Ona ima primenu i na visokim stepenima komandovanja, ali sve ređe. Dakle, sve male jedinice, zaključno do puka, primenjuju isključivo taktiku; dejstva divizije u ogromnoj većini spadaju, ili u najmanju ruku moraju da spadaju, u taktiku; jer samo manevarska odbrana i zaštitnička borba, te teške i retko primenjivane forme borbe, nose jasno obeležje operativnih dejstava. Dejstva korpusa od dve divizije imaju obično taktički karakter. Dejstvo, pak, operativne grupe sastavljene od nekoliko divizija spada najčešće u oblast operatike; ovako se de-

šava čak i u napadu i odbrani kad se izvode širim manevrom. Dejstvo armije kreće se načelno u oblasti operatike sa izuzetkom samog izvođenja napada i pozicijske odbrane i oslanjanja s obe strane na susede.

2. OPERATIKA

Operatika predstavlja oblast daleko širu od taktike. Ovde se ne radi o organizaciji kratkotrajne borbe izvođene na *jednom pravcu*, već o usklađivanju nekoliko borbi, odnosno niza borbi od nekoliko dana, izvođenih zasebno na *nekoliko pravaca*, često vrlo udaljenih međusobno. Ta kombinacija dejstva *po više pravaca ka jednom cilju* pomoću nekoliko grupacija razne jačine i sastava predstavlja osnovnu odliku operacije.

Ova odlika, veštački nakalemljena na taktiku, dovodi uvek do rasplinjavanja snaga na većem prostoru (pešadijska divizija u obezbeđenju), te treba izbegavati ovu neprirodnost kao i svako krajnje sredstvo.

Za karakter operativnih dejstava ne igra ulogu da li se taj niz borbi na više pravaca odvija na pojedinim pravcima divizije kojom komanduje operativna grupa ili korpusa, odnosno operativne grupe kojom komanduje armija, jer je karakter dejstva u oba slučaja isti i jako se razlikuje od taktike. Isto tako ne igra ulogu da li se bitka, izvođena na taj način, odvija na prostoru širokom 50, 100 ili 300 kilometara. Radi se o planu sadejstva svih snaga za postignuće jednog cilja, o prikupljanju trupa na izabranim pravcima, o spremanju njihovih rezervi hrane i municije za bitku koja može da traje do 10 pa čak i 20 dana, o organizaciji veze na tako velikom prostoru, o početku borbi na svim pravcima u predviđenom vremenu i najzad o usklađivanju svih mnogobrojnih napora na taj način da bi daleka, predviđena zamisao mogla biti postepeno ali dosledno ostvarena.

Sve te radnje zajedno uzete nose naziv *operativna dejstva*, odnosno operatika.

3. STRATEGIJA

Strategija predstavlja najvišu oblast ratne veštine. Ona se nikad ne spušta na nivo vojnog zanata, koji nesumnjivo predstavlja taktika, ostajući uvek na visini širih zadataka, koji odlučuju o sudbini zemlje. Već je Sokrat za nju rekao da je „milost bogova, jer predstavlja za zemlju sredstvo koje joj osigurava slobodu i sreću“.

Strategija danas stavlja u ruke jednog čoveka pravo na život i smrt višemilionske vojske i opterećuje ga ogromnom odgovornošću za sudbinu države, a ponekad čak i za nekoliko država (maršal Foš u I svetskom ratu).

Prema tome, jedini čovek koji se neposredno služi strategijom jeste vrhovni komandant.

*
* *
*

Izgleda da sve govori o tome da je već prošlo doba kad je vrhovnom komandantu predavana vojska u ruke u momentu objave rata i, ukazujući mu na politički cilj koji su odredili državnici, poveravano mu iznuđivanje ovog cilja silom, na bojištu.

Prebacuje se, ne bez osnova, načelniku generalštaba nemačke vojske generalu Šlifenu da se zadovoljio pripremanjem početne operacije na zapadnom frontu, gubeći iz vida strategijsku celinu rata, koja se zasniva na političkoj, privrednoj i moralnoj, a ne samo vojničkoj pripremi zemlje za rat. Činjenica je da je Nemačka otpočela rat 1914. godine nedovoljno spremna u tim oblastima. Nema sumnje da je, blagodareći diplomatskim greškama, ona okrenula protiv sebe toliki broj neprijatelja da su svi glavni komandanti bili — posle promašene početne operacije — nemoćni protiv stalne ogromne nadmoćnosti¹⁾, za čije savlađivanje nisu uspeli da nađu načina, tim pre što je neočekivana pojava stabilizacije i izopačenja rata prisilila na probijanje grubom silom najjačih tačaka utvrđenog neprijateljskog rasporeda (Falkenhajn kod Verdona)²⁾.

Činjenica je takođe da je nemačka privreda morala da improvizira zadovoljenje potreba vojske i zemlje, koje su se neverovatno povećavale i premašile sva predviđanja usled nedovoljnih proračuna.

No, da li se može za sve to kriviti tvorac ratnoga plana general Šlifen (Schlieffen) ili pak njegov naslednik general Moltke?

Ko su bili ti ljudi? Načelnici štaba sa vlašću tobože vrhovnog komandanta. Ovakav vrhovni komandant bio je sputan ne samo starešinstvom cara, navodno formalnim a ipak sputavajućim, nego i drugim uporednim činiocima vlasti, kao: predsednikom vlade, ministarskim savetom, a najviše parlamentom (krediti). Radi toga on nije uvek mogao da bude organ dovoljno obavešten i ovlašćen po pitanjima tako važnim i tajnim kao što je priprema rata. Svi ti mnogobrojni organi vlasti, slabo međusobno zavisni, nisu skoro uopšte bili pod uticajem načelnika štaba, tako da političko i privredno pripremanje rata u većoj meri nije pripadalo njegovoj nadležnosti.

Sada vidimo potpuno nove sisteme državnog uređenja čiji se konačan oblik neće još zadugo ustaliti, jer se proba celishodnosti ovakvih pojava proteže obično na desetine godina, ako ne i na čitave generacije.

Nemamo nameru da se u ovoj knjizi udubljujemo u dobre i loše strane ovog ili onog državnog uređenja; stalo nam je jedino da

¹⁾ Istu ovu grešku učinila je i Hitlerova Nemačka u II svetskom ratu.

²⁾ Potvrđujući nemačku diplomatsku nespretnost u pripremama I svet-skog rata, general fon Kil (Kühl) kaže: „Wir sind nur einmal ein unpolitisches Volk. Wo wir in der Weltgeschichte eine grosse Politik gemacht haben, da waren es einzelne bedeutende Männer, die uns führten“. („Mi smo zapravo narod koji nema smisla za politiku. Ako smo u svetskoj istoriji i napravili po-nekad veliki politički potez, to su učinili pojedini značajni ljudi koji su nas vodili“). *Der Deutsche Generalstab in Vorberitung und Durchführung des Weltkrieges*, Berlin, 1920, str. 122).

utvrdimo činjenicu da su ogromno porasla prava i dužnosti vrhovnog komandanta, što se zapaža u svim državama bez obzira na njihov poredak.

Ma kakav da je položaj (vrhovne) vojne vlasti u državnoj upravi, njen se delokrug stalno povećava. Vrhovni komandant ima osiguran glas ne samo u čisto vojnim pitanjima, ne samo u organizaciji unutrašnjeg života zemlje već i po pitanju spoljne politike, jer ova konačno računa sa korisnom mogućnošću krajnjeg sredstva — oružanih snaga, kojima data zemlja raspolaže. Prefinjeni putevi diplomatskih poduhvata uvek se završavaju tamo gde se svi oni sastaju, a taj se završetak u dosadašnjem sistemu međunarodnih odnosa nalazi još uvek na pragu rata. U ovoj neizbežnoj tački se svršava delokrug rada ministra spoljnih poslova; dugogodišnji splet agrumenata rečima mora da nađe svoj završetak u aktu sile, a tada treba da ova sila zaista uspe da postigne ili odbrani ono što je za vreme mira bilo započeto diplomatskim putem. U istoriji ratova ima dosta primera (Francuska pre 1870, Nemačka pre 1914. godine) u kojima se spoljna politika pojedinih država razila sa vojnim mogućnostima njihovih zemalja; stoga jedno od merila spoljne politike treba da bude umerenost i pronicljivost vrhovnih komandanata, koji pružaju državnim upravnim vlastima, što će reći poglavarima, državama ili vladama, odgovarajuće podatke za donošenje odluke o međunarodnim odnosima³⁾.

Vrhovni komandanti imaju na razvoj odnosa svojih zemalja dosta veliki uticaj još stoga što je pitanje organizacije privrede i fortifikacijskih, protivhemijskih, protivavionskih i protivoklopnih priprema zemlje povezano sa spoljnim i unutrašnjim životom *cele zemlje*, dok će osiguranje sirovina za ratnu industriju nesumnjivo ispoljavati sve veći uticaj na razvoj međunarodnih odnosa.

Na ovome se ne završava uloga strategijskog rukovođenja za vreme mira. Moderno naoružanje evropskih vojski toliko je raznoliko i bogato, a to znači i skupo, da je malo koja zemlja u mogućnosti da podmiri tekuće potrebe (ne pominjući već neizmerne ratne rezerve) pomoću uobičajne finansijske i privredne politike, zasnovane na načelima od pre I svetskog rata. Lako možemo zapaziti da su mnoge države, želeći da dođu do odličnog naoružanja za agresivne ili odbrambene ciljeve, bile prinuđene da napuste raniji način novčanog poslovanja. Nekoliko od njih je odbacilo na manje ili više otvoren način zlatnu podlogu, koristeći u zamenu kao podlogu autoritet svojih poglavara i poslušnost društva podređenog jednoj političkoj organizaciji, koja ima narodni ili klasni karakter. Svakako da su to mladi eksperimenti koji nemaju za sobom istoriju i teško je danas reći koliko će se oni pokazati trajnim i uspešnim. Ipak je ta pojava u svakom slučaju dokaz da je održavanje zemlje na nivou modernog naoružanja sve teže i zahteva vanredna sredstva, čija se

³⁾ Ove rečenice su napisane sa jasnom aluzijom na neopreznu poljsku spoljnu politiku, koja je vekovima izlagala zemlju i narod ogromno nadmoćnijem neprijatelju. U godinama 1918—39. bilo je isto tako.

upotreba i karakter jako povezuju sa mirnodopskim pripremnim radom strategije, koja stalno i vredno ispituje granicu sukobljavanja vojnih i privrednih interesa zemlje.

Nevođenje računa o ovoj granici moralo bi se svakako negativno odraziti na stanje vojnih priprema, jer bi se nepodmirenje vojnih potreba brzo ispoljilo na toku operacija; s druge, pak, strane, poremećaj privrednih interesa zemlje, tj. njeno privredno preopterećenje u korist naoružanja, smanjilo bi moralnu otpornost stanovništva, toliko važnu s obzirom na bezobziran i iscrpljujući karakter rata.

Nastojanje da se obezbedi odgovarajuća umerenost u tom pogledu predstavlja jedan od vrlo teških zadataka moderne strategije za vreme mira.

A industrija? Zar ona danas ne predstavlja jedan od glavnih temelja na koje se oslanja vojna sposobnost svake zemlje? Zar vrhovni komandant ne učestvuje u regulisanju njene izgradnje da bi je podesio za brzu i potpunu militarizaciju u slučaju rata? A vaspitanje društva? Danas strategija ne može više da se ograniči, kao ranije, na pripremu ratnog plana i održavanje samo vojske na visokom nivou u pogledu morala, obučenosti i naoružanja. Budući rat sa svojim vazдушnim i hemijskim napadima kao i dubokim prodorima konjice i oklopnih jedinica, a naročito s opštim i naglim povećavanjem bede u svakodnevnom životu, predstavljaće verovatno za civilno stanovništvo isto tako teško, ako ne i teže, iskušenje kao I svetski rat. Usled toga će samo visoko idejno uzdignuto, moralno otporno i brižljivo pripremljeno stanovništvo moći da izdrži tu krizu. Tu otpornost je neophodno usadivati i razvijati godinama. Da bi bila jaka, ona mora da proističe iz duboke idejne i privredne povezanosti celog društva, bez obzira na to da li će ta povezanost imati ovu ili onu društvenu ili političku boju. Na bazi jasno obeleženih, prostih i pozitivnih ciljeva, koji predviđaju isto tako duhovne ideale kao i materijalne i kulturne potrebe većine stanovništva, nastaje izvesna povezanost ideja i interesa, koja predstavlja najtrajnije moralno sredstvo. Ono spaja narod i daje mu potrebnu čvrstinu kako u aktivnim vojnim radnjama tako i u podnošenju upornih i sve osetljivijih moralnih i materijalnih udaraca koje neizbežno povlači za sobom moderan rat.

Svakako da moralno pripremanje za rat mora široko i duboko da zadire u društvo, a pre svega da obuhvati omladinu čak do njenih najmlađih, dečjih godišta.

Ne treba dodavati kakvu veliku pažnju mora da posveti strategija organizaciji ove moralne snage naroda i koliko odgovorna uloga u njenom spremanju pripada vojnim organima.

*
* *

Kao što vidimo, ne postoje oblasti državnog života koje nisu u posrednom ili neposrednom delokrugu strategije.

Ukoliko se uzmu u obzir sve ove činjenice i ukoliko se bude radilo na njihovom razvijanju, utoliko će rasti i jačati vojna snaga tog

državnog organizma, a na temelju nje uporedo će rasti i plan upotrebe ove snage odnosno ratni plan.

Polazna tačka ratnog plana je opšti cilj rata: ofanzivan ili defanzivan, utvrđen od vrhovne državne vlasti u sporazumu sa vrhovnim komandantom. Ratni cilj pak nastaje svodenjem političkih i privrednih potreba naroda, koje su u tom ratnom cilju ukratko izložene, a ne mogu da se postignu ili zaštite na miran način.

Ustalenie opšteg ratnog plana i u vezi sa njim opštedržavnog plana *ratnih priprema* predstavlja glavni zadatak strategije za vreme mira.⁴⁾

Strategijski plan deli se obično na nekoliko uzastopnih operacija, od kojih je početna detaljno obrađena i pripremljena jer je sa njom spojen plan mobilizacije i koncentracije, koji unapred mora biti ustaljen. Priprema sledećih dejstava zasniva se na sve opštijim pripremama, koje treba da imaju, već u doba mira, svoje praktične posledice u vidu plana postepenog prikupljanja potrebnih snaga i sredstava za buduća dejstva, plana popune gubitaka, izgradnje komunikacija potrebnih za naredna pregrupisavanja, pripreme rezervi municije svih vrsta za niz bitaka, izgradnje puteva i mostova na zauzetom zemljištu, kao i pripreme rušenja na onim njegovim delovima čiji se gubitak predviđa, plana protivavionske i protivhemijske zaštite u toku celog rata itd.

Kao što vidimo, strategijski plan ne može da se zasniva na pripremama jedino uvodne operacije, koja može da podbaci ili da nepotpune rezultate. On mora da obuhvata celinu rata u svim njegovim mogućnostima, predviđajući kako uspehe tako i moguće teškoće.

*

* *

Oba glavna zadatka moderne strategije: ratni plan i priprema za rat, predstavljaju danas ujedno toliko ogroman posao i obuhvataju toliko opširne i u isto vreme raznolike oblasti, da priprema pruske mobilizacije i koncentracije 1870. godine, koja je zahtevala veliki stvaralački i organizacijski napor i zbog toga se računala u ono doba za pravo vojno remek-delo, izgleda u poređenju sa današnjim zadacima strategije kao relativno prosta stvar. Uspeh u ratu bez sumnje ne zavisi sada skoro isključivo od veštine komandovanja u bici i hrabrosti trupa kao ranije. Izgleda kao sigurno da se veliki deo uslova za uspeh pomerio u vreme koje prethodi ratu i *ogleda se u načinu i kakvoći priprema za rat.*

⁴⁾ Odatle je nastala potreba stvaranja višeg stepena strategije, iznad vojnog okvira, koju bi trebalo nazvati *državnom strategijom*. Ali i to već ne zadovoljava. U oba svetska rata pojavili su se savezi više država koje zajedno ratuju, iako nisu dovoljno spremne za rat zajedničkim naporima. Ovde se nameće potreba stvaranja međudržavne savezne strategije, koja deluje još za vreme mira, dosta vremena pre rata. Kad bi se nekad ostvarila Panamerika ili Panevropa, nastala bi potreba stvaranja kontinentalne strategije. Ovom pitanju pisac ima nameru da posveti zasebno delo.

Talent komandanta ne može više da se ispoljava samo u sposobnostima donošenja pravilnih odluka na bojištu. U tom pogledu moraće verovatno nastupiti, i pored napretka, delimično vraćanje na Napoleoneve metode. On je u svojoj početnoj karijeri obraćao veliku pažnju na političku i privrednu pripremu rata i nizao je pobeđe sve dok je ovim pripremama pridavao prvenstven značaj, krunišući ih genijalnim odlukama na bojištu.

Može se smelo reći da zanemarivanje strategije na danas neizmerno teškom polju ratnih priprema može da prouzrokuje gubitak rata još za vreme mira, pre njegovog početka.⁵⁾

Beležeci ovo zapažanje, izjavljujemo da se, blagodareći ovom porastu značaja strategije, ta najviša oblast ratne veštine uzdigla danas na najviši nivo koji je ikad postigla, tako da će njeno korišćenje zahtevati sve veće, i zaista neobične odlike razuma, karaktera i znanja.

Ovde treba dodati da je, izrastajući preko granica pojma vođenja ratnih operacija, strategija samim tim prekoračila uske granice ratne veštine. Ona, istina, još uvek spada u nadležnost najvišeg predstavnika oružane snage svake države, ali prema njegovim uputstvima na njenim mnogobrojnim izvršnim poslovima radi čitav niz velikih državnih organa, samo posredno povezanih s vojskom.

Kao što moderni ratni brod krije veliki broj tehničkih tajni neshvatljivih za razum iskusnog mornara iz ranijeg doba kad se plovilo na jedra, tako je i strategija izrasla iznad stvarne ratne veštine i obuhvatila sve oblasti društvenog života, pretvarajući se u enciklopedijsko znanje, pristupačno razumu jednog čoveka ili nekolicine ljudi u državi, razumu zaista velikom, koji osim toga raspolaže čvrstim, gvozdanim karakterom, širokim obrazovanjem i dugogodišnjim iskustvom.⁶⁾

*

* *

Utvrđili smo podelu ratne veštine na taktiku, operatiku i strategiju. To je teorijska podela koja, kako smo već napomenuli, ne isključuje povezivanje dveju od ovih kategorija u zadacima jednog komandanta.

Vrhovni komandant neki put lično rukovodi u toku rata jednom bitkom za drugom i onda je on operatičar, dok komandant armije, a naročito operativne grupe, vrlo često mora da se od operatičara pretvori u taktičara, da bi organizovao odlučujući napad prikupljenim snagama dveju ili nekoliko divizija koje se bore jedna pored druge.

⁵⁾ U godinama 1938–40, 8 evropskih država redom izgubilo je rat sa Nemačkom. Tek joj je SSSR pružio uspešan i odlučan otpor, ali se takođe pripremao za ovaj rat vrlo dugo i sa velikim naporom.

⁶⁾ Vrlo su retki takvi ljudi, tako da je sve teže pronaći dobrog vrhovnog komandanta.

Koju ćemo od ovih oblasti proučavati? Da li ćemo sve? Ne. Strategija je, kao što smo rekli, prerasla okvir ratne veštine te ćemo je dodirivati samo delimično (zato smo njoj posvetili u ovom odeljku mnogo više mesta nego taktici i operatici, jer ćemo se retko vraćati na nju).

Taktika je promenljiva, zavisi od napretka u naoružanju i spada pre u delokrug pravila i uputstava nego u studiju ratne veštine vezane sa vodećim, samostalnim stepenima komandovanja; bavićemo se njome samo ukoliko nam to bude potrebno za razumevanje načela dejstva viših jedinica.

→ Proučavaćemo operatiku jer ona zadržava sve osobine ratne veštine, pokorava se izvesnim nepromenljivim načelima, pružajući istovremeno mogućnost za razvoj najšireg individualnog stvaralaštva, i *samostalno* ostvaruje velike ciljeve istaknute u strategijskim planovima vrhovnog komandanta.

II. ČINIOCI FIZIČKE I MORALNE NADMOĆNOSTI

A) Značaj brojnog i materijalnog odnosa snaga¹⁾

Da počnemo sa proučavanjem operativnih načela osnovnog ratnog zakona koji glasi: osnovni uslov za pobjedu u svakom vojnom sukobu — dakle borbi, bici ili ratu — jeste postizanje bezuslovne (opšte) *nadmoćnosti* nad neprijateljem, a kada ona ne postoji, bar relativne nadmoćnosti, o kojoj ćemo u daljim odeljcima opširnije govoriti. Loše razumevanje ovog zakona uzrok je mnogih nesporazuma u izgradnji doktrina, u pravcima vojnog obrazovanja, u odlukama za borbe i u planovima bitki.

Klauzevic ovako piše o ovom načelu:

„Brojna nadmoćnost je u taktici i strategiji najopštiji princip pobjede. Ona treba da se smatra kao osnovna ideja i da se svuda na prvom mestu i prema mogućnostima ostvaruje.“²⁾

Jedna od najobičnijih grešaka kod izgradnje mirnodopskih doktrina jeste mišljenje koje se stvara pod uticajem proučavanja istorije velikih vojskovođa da je odlučujući činilac u bici isključivo talent vojskovođe ili hrabrost vojske, bez obzira na to da li se u odlučujućoj tački postigla nadmoćnost nad neprijateljem ili ne. Ovo je mišljenje potpuno neopravdano za operativni stepen. Nema takvog genija u istoriji ratova koji bi uspeo da pobjedi s malobrojnou, lošou

¹⁾ Ovaj odeljak, objavljen u štampi pre ove knjige, izazvao je kod nekih čitalaca nepravilno tumačenje njegove sadržine. Zbog toga je način izlaganja u poslednjoj redakciji nešto izmenjen, pri čemu je suština ostala ista.

²⁾ Clausewitz, *O vojnie*, str. 151 i 156 (Klauzevic, *O ratu*, izdanje Vojnoizdavačkog zavoda JNA „Vojno delo“, str. 157. i 160).

i plašljivom vojskom i nema takve ratoborne vojske koja bi pobedila uprkos nespretnom komandovanju. Svakako da obe te odlike neobično povećavaju izgleda na pobedu, ali je ne garantuju, jer uslov za pobedu je povezanost obeju ovih odlika (dobro komandovanje i hrabra vojska), oslonjenih u pravom trenutku na *silu*, što sve zajedno pruža mogućnost da se *postigne nadmoćnost* nad neprijateljem.

Nadmoćnost na bojištu poprima najrazličitije oblike. Najprostiji njen oblik jeste fizička nadmoćnost (brojna ili materijalna). Ako nema ovakve nadmoćnosti, ona može da bude delimično zamenjena dopunskim faktorima, koji su uostalom *uvek* neophodni za dobijanje bitke, a to su:

- 1) nadmoćnost u ratnoj veštini (relativna nadmoćnost, koja se postiže ekonomijom snaga i primenom elementa iznenađenja);
- 2) moralna nadmoćnost (nadmoćnost uma i duha komandanta i moral vojske).

Ovde se nameće pitanje: *u kom stepenu* mogu ova dva duhovna činioca da nadoknade nedostatak brojne i materijalne nadmoćnosti?

Istorija evropskih ratova za poslednjih 200 godina pokazuje da se više nego dvostruka nadmoćnost ostvaruje u operativnom stepenu vrlo retko, jer se za to vreme samo u dva slučaja mogla konstatovati (svakako u *operativnom* stepenu, pošto se u taktici pojavljuje često). U jednom od njih je pobedila dva puta veća sila, a u drugom dva puta manja (oba slučaja iznosimo niže). To nam daje osnov za tvrđenje da dvostruka nadmoćnost, predstavlja u praksi maksimalnu granicu onoga što se može savladati ratnom veštinom i moralnom snagom. U svakom slučaju, može se kazati da postizavanje *odlučujuće pobeđe na bojištu* nad više nego dvostruko nadmoćnijim neprijateljem nema u novijoj ratnoj istoriji potvrde, jer čak ni Napoleon nije uspeo da tako nešto izvede. Pri ovakvom odnosu snaga borba se može odugovlačiti, može se čak postići i trenutani uspeh (Borodino, Baucen, Lincen), ali je *krajnji* rezultat, koji odlučuje rat, osim potpuno izuzetnih slučajeva, načelno negativan.

*

* *

Ne procenjujemo uvek pravilno značaj nadmoćnosti u bici, a to proističe iz čitavog niza uzroka.

Procenjujući značaj nadmoćnosti, pozivamo se često na srednjovekovne ratne primere u kojima su grupice odlučnih naoružanih viteзова lako razbijale mase poludivljih ratnika, odevenih u kože i naoružanih lukovima, ili čak i dobru ali drsko iznenađenu vojsku.³⁾ Otkako su sudari hladnim oružjem postali na bojištima izuzetak i otkako bitke ne traju nekoliko sati, već niz dana, takvi su primeri prestali da budu merodavni za operativna dejstva.

Osim toga, izvodimo čisto podsvesnu analogiju sećajući se taktičkih borbi malih odreda i bitaka operativnih i strategijskih jedi-

³⁾ Poljsko-švedska bitka kod Kirholma pomenuta u I delu ove knjige.

nica. Takve su analogije postojale u doba malih profesionalnih vojski, ali ih danas više nema. I danas je još moguće da eskadron konjice razbije puk istog roda vojske, ako ga *iznenada nespremna napadne*. Potući će on onda četvorostruko ili šestostruko nadmoćniju snagu, koristeći se time što efekat iznenađenja traje baš onoliko vremena koliko mu treba da potuče neprijatelja. Ali se više ne može zamisliti da jedna pešadijska divizija potuče četiri isto tako jake i dobre divizije, jer da se one onesposobe, potrebno bi bilo najmanje dva dana ili više vremena, dok efekat iznenadnog napada (čak i potpuno iznenadnog, na snage na neobezbeđenom prenoćištu na šta se ne može računati) ne traje na tom stepenu nikada duže od nekoliko sati, a najviše jednu noć.

Zbog toga, ukoliko je stepen viši, utoliko je postizanje iznenađenja teže i utoliko je manje mogućnosti da se nadoknadi nedostatak snage, čija se naknada može očekivati od iznenađenja. Jer, dok je u borbama pojedinaca i manjih taktičkih jedinica i bilo u poslednjim ratovima, pa čak i u rovovskom, dosta zapanjujućih primera herojske drskosti, kad se za nekoliko minuta obračunavalo sa masom neprijatelja, dotle ih na operativnom i strategijskom stepenu komandovanja ipak nema.

Mada danas postoje tako pokretni i ofanzivni rodovi vojske kao što su avijacija, oklopne i motorizovane jedinice, koji povećavaju mogućnost operativnog iznenađenja i mogu teorijski da pomere granicu korisne mogućnosti ratne veštine iznad dvostruke nadmoćnosti, ipak je to nesigurno jer će mogućnost za postizanje iznenađenja pomoću njih biti smanjena izviđanjem neprijateljske avijacije koja će stalno težiti da otkrije znakove iznenađenja i oslabi mu efikasnost.

Sve u svemu, da bismo izbegli razočaranja, budimo skloni da priznamo Klauzevicevu tezu kao merodavnu i prihvatimo misao da će pobjeda nad dvaput jačom (brojno i materijalno) vojskom danas biti neobično teška, a možda i nemoguća, sem ako protivnik ne bude sasvim slab, na što se u Evropi ne može više računati.⁴⁾

Pošto površno proučavanje istorije dovodi često do ubeđenja da komandant raspolaže neograničenim mogućnostima, načinimo kratak pregled modernih bitki da bismo se uverili koliko su nadmoćnost uspevale da postignu vojskovođe za poslednjih 200 godina.

Pomenuli smo već da se veća nego dvostruka *operativna* nadmoćnost javljala čak i u Napoleonovim ratovima izuzetno (jedanput). Međutim Napoleon je morao da se uzdigne na prave visine ratne veštine pa da potuče čak i neznatno jače ili pokoji put od sebe slabije protivnike. Da bismo ispitali koliko je nadmoćnijeg neprijatelja uspe-

⁴⁾ „U današnjoj Evropi i najdarovitijem vojskovođi vrlo teško je izvojevati pobjedu nad dvostrukom neprijateljskom snagom“ — piše Klauzevic i dodaje: „Ne smemo sumnjati da će kod velikih i malih bojeva znatna nadmoćnost, (koja ipak ne treba da pređe dvostruku) biti dovoljna da obezbedi pobjedu, ma kako bile nepogodne druge okolnosti“. (Clausewitz, *O vojnie*, str. 153; Klauzevic, *O ratu*, izdanje Vojnoizdavačkog zavoda JNA „Vojno delo“, str. 158).

vao da potuče ovaj vojskovođa, pogledajmo njegove najslavnije pobeđe.

U čuvenom italijanskom ratu 1796. godine Napoleon je, sa 45 000 vojnika, potukao 60 000 Austrijanaca i Sardinaca (dakle, nadmoćnost manja nego dvostruka). Značajna je stvar da je on, da bi potukao neprijatelja čija je operativna nadmoćnost bila relativno neznatna, morao izvršiti sjajan i rizičan manevar po unutrašnjim pravcima, u kojem bi, da je bilo samo malo harmonije između njegovih protivnika, mogao da bude smrvljen. *Ovo zapažanje pokazuje koliko naprezanje je morala da učini ratna veština pred jačim protivnikom. Slepog jurenje napred, usled pouzdanja u nesumnjivo junaštvo vojske kojom je komandovao, ne bi Napoleonu moglo doneti uspeh. Potrebno je bilo potpomoći moralnu nadmoćnost veštinom.*

Kod Ulma je Napoleon odlučio potukao 80 000 Austrijanaca polovinom svoje velike armije, ali je ta polovina brojala 100 000 ljudi tako da je sam on imao nadmoćnost.⁵⁾

Kod Austerlica car je odneo pobeđu nad 90 000 Austrijanaca i Rusa, imajući pod svojom komandom na bojištu 75 000 ljudi. Ta bitka je bila jedan od najlepših Napoleonovih operativnih manevara i na nju ćemo se vratiti više puta.

U bici kod Jene opet je nadmoćnost bila na njegovoj strani, jer je odnos bio 160 000 prema 110 000 ljudi.

Nabrojali smo samo najsajnije Napoleonove pobeđe. A koliko je bilo uspeha manje odlučnih ili uopšte sumnjivih, kao Ilava (Pruski Ajlau, sada Bagrationovsk) i Vilna (Vilnjus), u kojima car nije uspeo da izađe na kraj sa neznatno nadmoćnijim protivnikom ili čak i pored sopstvene nadmoćnosti nije uspeo da ga pobedi?

Pri postepenom brojnom porastu Velike armije i njenih protivnika sve teže mu je bilo da izravna nedostatak nadmoćnosti. U bici kod Lajpciga čak ni njegov genije nije bio dovoljan da sa 160 000 vojnika i 600 topova potuče snage saveznika, koji su drugog dana bitke raspolagali dvostrukom nadmoćnošću u ljudstvu i topovima. Doduše bilo je tu velikih grešaka Napoleonovih maršala, ali se one uvek dešavaju.⁶⁾ Efekti iznenađenja i ekonomije snaga, tako majstorski korišćeni od Napoleona u munjevitim udarcima malim snagama na razdvojene protivnike, podbacuju od trenutka kada njegova armija postaje brojna i teška, a njegovim protivnicima uspeva 1814. godine

⁵⁾ Napoleon je bio majstor da postigne relativnu nadmoćnost na bojištu čak i onda kad nije imao opšte nadmoćnosti na čitavom bojištu. Brojni podaci uzeti su iz knjige: M. Kukiel, *Wojny napoleonskie*, Warszawa, 1927.

⁶⁾ U to vreme zapažen pad duha ovih velikih vojnika, koji su se razvili iz junaštva i vere u vođu, počeo je od momenta kad se rat za veličinu Francuske pretvorio u rat za sjaj i dinastičke Napoleonove obzire, okrećući protiv njega skoro čitavu Evropu. To je važan razlog za zaključak da moralna snaga zavisi od vere u opravdanost stvari i da od momenta razočaranja ona pada skoro na nulu čak i kod najčuvanijih vojnika, a da i ne govorimo o masi vojske. Ovo zapažanje je isto tako dokaz da strategijsko-političke greške, koje dopuštaju stvaranje suviše velike nadmoćnosti kod neprijatelja, izazivaju postepeno osećanje beznađežnosti, u kojoj klonu čak i najjači karakteri.

da postignu ogromnu nadmoćnost. On dobija još niz bitaka promenljivog značaja, ali nije više u stanju da odnese *odlučujuću operativnu pobedu*, a o njoj se ipak uvek radi u ratu.

Od toga časa ratna sreća skreće konačno na štetu Napoleona, jer elementi za nadoknađivanje nadmoćnosti, kojima se dotada koristio, njegova sjajna ratna veština i oslabljena moralna nadmoćnost njegovih trupa, nisu više mogli da nadoknade ono što mu je u suviše velikom stepenu nedostajalo: nedostatak potrebne snage.

Kakve ćemo zaključke doneti iz gornje provere odnosa snaga u Napoleonovim ratovima? Možemo reći da je Napoleon svojom veštinom tukao protivnike jače od sebe i da je, ukoliko je imao pred sobom nadmoćnijeg neprijatelja, utoliko morao da postiže viši stepen veštine. Kada se najzad protiv njega okrenula cela Evropa, a nesrećan pohod na Moskvu oslabio moralnu snagu njegove vojske, čak je i njegov genije morao da podlegne suviše velikoj nadmoćnosti, *koja je prekoračivala gornju granicu korisne mogućnosti ratne veštine*.

*
* *

Da pređemo na bitke posle Napoleona.

Velike pobeđe maršala Moltkea bile su postignute ili sa slabijim snagama od neprijatelja (prusko-austrijski rat 1866) ili sa nadmoćnijim snagama (nemačko-francuski rat 1870—71), pa i pored toga je u oba slučaja ratna veština maršala Moltkea ipak morala da podupre snagu i čak da savlađuje krize (početak bitke kod Kenigreca).

A kako je bilo u najnovije vreme u Evropi?

U rusko-japanskom ratu vladala je relativna ravnoteža snaga i, blagodareći njoj, bolje komandovanje (nadmoćnost ratne veštine) i veća vrednost japanskih trupa (moralna nadmoćnost) ne samo što su nadoknadili nedostatak fizičke nadmoćnosti već su pružili zastavama izlazećeg sunca impozantnu i brzu pobedu.

U I svetskom ratu ni na jednom frontu nije bilo dvostruke nadmoćnosti, tako da su obe strane imale u početku rata izglede na postizanje uspeha uz pomoć ratne veštine (moralna vrednost bila je bez upadljivih razlika). Ti izgledi, kao što je poznato, nisu bili iskorišćeni.⁷⁾

⁷⁾ Prema delu generala fon Kula (von Kuhl) *Der Deutsche Generalstab in Vorbereitung und Durchführung des Weltkrieges*, Berlin 1920, str. 105, opšti brojni odnos snaga iznosio je 1914. godine 3 489 470 (centralne države) protiv 6 191 570 (koalicija), tj. na strani koalicije snaga je bila skoro dvostruka. Međutim, ovde treba dodati da su se ruske snage prikupljale vrlo sporo, što je uostalom i htela da iskoristi Nemačka, da bi pobedila Francusku pre no što Rusija uspe da efikasno istupi. Opšta nadmoćnost ni kod jedne strane nikad nije došla do dvostruke. Trenutno se pojavljivala na nemačko-ruskom frontu, ali ni Nemačka, osim bitke 8. armije, nije nikad postigla tamo odlučujuću pobedu, mada je nadmoćnost ratne veštine (komandovanje) bila izuzetno na njenoj strani, a nemačka vojska patriotizmom i inteligencijom vojnika vidno prevazilazila rusku.

Drugi slučaj više nego dvostruke operativne nadmoćnosti bile su u najnovijoj istoriji operacije nemačke 8. armije u Istočnoj Pruskoj. Ova armija je u dve uzastopne bitke (kod Tanenberga i na Mazurskim jezerima) potukla više nego dvostruko nadmoćnije Ruse, pri čemu je jedna od potučenih armija (Narevska) bila potpuno uništena. Međutim, ovde treba napomenuti da, odajući potpuno priznanje sjajnom rizičnom manevru 8. armije po unutrašnjim pravcima, ne možemo a da ne uzmemo u obzir *izuzetno povoljno zemljište* i loše komandovanje njenih protivnika, tj. kako nesrećnog generala Samsonova tako i generala Renenkamfa, čija je nesposobnost bila potpuno očigledna.

Na takve protivnike ne sme više da se računa. Možemo смело tvrditi da su sovjetski komandanti iz 1920. god., nemajući odgovarajućeg obrazovanja ni iskustva, ipak bili uzor energije i odlučnosti u poređenju sa generalima tipa Renenkamfa, a njihovi na brzinu sklepani štabovi radili su ipak bolje od stručnog štaba generala Samsonova, jer nisu tako naivno izdavali namere svojih komandanata pomoću radija.

Kada smo već pomenuli poljsko-sovjetski rat iz 1920. godine, onda da proučimo odmah kakav je u njemu bio odnos snaga.

U početku (u julu 1920) ruske snage su bile skoro dvostruko nadmoćnije (severno od Polesja 200—220 000 ljudi sposobnih za borbu prema 110—130 000).⁸⁾ Tokom poljskog povlačenja sovjetske snage su se topile usled gubitaka, dok su poljske postepeno rasle blagoda-reći pristižućim pojačanjima, tako da se odnos snaga postepeno izravnao i najzad nešto pretegaio na poljsku stranu.⁹⁾ Maršal Pilsudski je izvojevao pobjedu u bici kod Varšave imajući, kako sam navodi, 120—180 000 ljudi sposobnih za borbu prema 130—150 000 sovjetskih.¹⁰⁾

Kao što vidimo, vrhovni poljski komandant, vodeći računa o nadmoćnosti neprijatelja, težio je prvo izjednačenju nekorisnog odnosa snaga borbom u povlačenju, a tek je zatim upotrebio ofanzivni manevr Napoleonovog tipa, pomoću kojeg je potukao oslabljenog protivnika. Ratna veština nije mu dozvolila da slepo jurne napred. Planska delatnost prebacila je, uz pomoć ratne veštine, uspeh na stranu slabije ali bolje vođene vojske.

U najnovijoj istoriji imamo niz drugih primera ovakvog izravnivanja nadmoćnosti protivnika uz pomoć ratne veštine; setimo se samo odstupanja maršala Žofra pre bitke na Marni, loćske operacije i najzad dejstva u Etiopiji maršala Badolja, koji je posvetio neko-

⁸⁾ Prema podacima komandanta sovjetskog Zapadnog fronta Tuhačevskog, odnos je bio 160 188 prema 95 000 (tabela iz njegove knjige *Pohod za Wisle*, prevedene kao prilog uz delo maršala Pilsudskog, *Rok 1920*).

⁹⁾ Znao je o tome i sovjetski vojni komesar Trocki, pa je, kako tvrdi u svojim uspomename (*Moj život*), hteo da zaustavi ofanzivu i protiv Lenjinove volje.

¹⁰⁾ J. Pilsudski, *Pisma — Mowy — Rozkazy*, knjiga VII, str. 22, izdanje Instituta za proučavanje najnovije poljske istorije, Varšava, 1931. Reč je samo o snagama koje su uzele učesća u varšavskoj bici iz poljske grupe koja je manevrovala severno (kao i iz sovjetske mozirske grupe).

liko meseci prikupljanju snaga, da bi svojim udarima dao odlučujuću jačinu.

Setimo se ovog najnovijeg operativnog primera. Kakav je u njemu bio odnos snaga?

Izgledalo je da bi protiv divljih etiopskih ratnika bila dovoljna mala kadrovska vojska da svojim savršenim modernim naoružanjem lako potuče neuređene gomile primitivnih, upola naoružanih, mada hrabrih domorodaca. Međutim, maršal Badoljo je morao da prikupi u Africi oko 500 000 ljudi (među njima više od 200 000 boraca) da bi naneo odlučujući poraz trupama negusa koje su brojale manje-više isto toliko ljudi.¹¹⁾ Uzimajući u obzir ogromnu razliku u materijalnoj opremi koja je išla u korist Italijana, a terenske i klimatske teškoće na njihovu štetu, može se uzeti da je odnos snaga bio skoro 1 : 1, ako nije prelazio u korist pobedioca.

Dokle god su italijanski napore bili rascepkani, nisu mogli doneti uspeh. Maršal Badoljo je, međutim, pribegao načelu ratne veštine i prikupivši snage, postigao je *relativnu nadmoćnost*, kršeći najvažniju kariku i rušeći ravnotežu ostalih.

*
* *

Prešli smo najpoznatije bitke od Napoleonova doba i utvrdili da se dvostruka operativna nadmoćnost ostvarila jedva dva puta; međutim, u svim ostalim slučajevima pobedio je onaj od dvojice moralno jednako jakih protivnika koji se uzdigao na veće visine ratne veštine, ne gradeći uspeh samo na hrabrosti svojih trupa, najčešće uravnoteženoj sa borbenošću ili otpornošću trupa protivnika, već na snazi svoga razuma i karaktera kao i na dubokom poznavanju načela ratne veštine.

Kakav je bio cilj ovih rasuđivanja? Utvrđivanje nekoliko vojnih istina povezanih sa opštim zakonom nadmoćnosti.

a) Granice korisne mogućnosti ratne veštine

Odnos brojnih i materijalnih snaga kreće se u najnovijoj istoriji u granicama do dvostruke nadmoćnosti. U ovim granicama može slabiji protivnik da potuče jačeg, oslanjajući se ne toliko na moralnu nadmoćnost, koja je kod narodnih vojski manje-više podjednaka, koliko na *nadmoćnost ratne veštine*.

Istorija poslednjih 200 godina, danas merodavnih, ne potvrđuje, osim jednog izuzetka — nemačke 8. armije, mogućnost odlučujuće operativne pobeđe nad protivnikom koji je više nego dva puta jači. To se dešava možda zbog toga što se ovakva nadmoćnost vrlo retko

¹¹⁾ Opšte brojno stanje je bilo oko 450 000 od kojih broj naoružanih puškama nije prelazio 250 000.

postize, jer mirnodopska strategija teži da pomoću političkih nastojanja (saveza) još pre rata izravna nepovoljan odnos snaga. Međutim, izgleda da je isto tako sigurno da je granica dvostruke nadmoćnosti stvarno gornja granica korisne mogućnosti, ne samo moralne nadmoćnosti već i ratne vještine.

Napoleon je jako cenio značaj nadmoćnosti, doživljujući u momentima donošenja odluke prave duhovne muke i skupljajući brižljivo za svaku bitku — svaki bataljon, svaki top i svaki eskadron.

Poznata je stvar da, ako se radi o odbrani zemlje ili odbrani ideje, svaki dobar komandant i svaka dobra vojska započinje žestoku borbu sa neprijateljem, bez obzira na njegovu snagu. Ako u ovim prilikama komandant bude dovoljno sposoban i snažnog karaktera, a vojska hrabra, može se očekivati čitav niz i tako velikih uspeha kakve je postizao Napoleon 1813. godine ili kakve su postizali mnogobrojni, makar i slabi narodni ustanci. Ali je povoljan *konačan rezultat*, u slučaju dvostruke ili veće nadmoćnosti neprijatelja, vrlo teško postići ako ne i potpuno nemoguće.

Da li bi iz toga proisticalo da zemlja koja ima slabu vojsku, kao, na primer, Belgija, Letonija itd., nema uopšte izgleda da očuva svoju nezavisnost?

Svakako da ima, jer svoju slabost može da nadoknadi mrežom političkih i vojnih saveza, koji će ovu slabost ublažiti u tolikoj meri da više neće biti ispod granice realnih mogućnosti.

Iz osećanja ove gornje granice nesumnjivo je počela da se stvara ravnoteža snaga koja se zapaža u Evropi od Napoleonovog doba. Države se uzajamno osiguravaju pomoću saveza ili paralizacijom suviše velike nadmoćnosti predviđenih protivnika, odgovarajućim diplomatskim potezima, usmerenim na njihovo slabljenje ili podvajanje.

Primer nemačke politike pre 1914. godine predstavlja vrlo skorašnji dokaz da ako se uzajamno dopunjavanje ne prihvati kao nužnost, onda to može imati samo loše posledice. Ova politika, usmeravana, kao što je poznato, pod uticajem impulzivnog cara, obzirima *nacionalnog prestiža pre svega*, a ne stvarnim praktičnim *interesima* države, prouzrokovala je vrlo loše posledice za najmoćniju vojsku u Evropi, stavljajući je nasuprot nadmoćnijoj snazi, istina ne dvostruko nadmoćnijoj, ali koja je dejstvovala sa dve strane, pa je prema tome i bilo vrlo teško savladati je.¹²⁾

Važna je stvar da pitanje *cilja* rata, ofanzivnog ili defanzivnog, ne igra ovde naročito veliku ulogu, ne rešava pitanje uštede snaga, jer se defanzivni operativni zadaci (nasuprot taktičkim) mogu u doglednom vremenu rešiti samo onda kad se protivnik *potuče*, izuzev ako materijalne snage i uske granice vojišta ne omoguće rovovsko učvršćivanje, da bi se tokom dugih godina istrošile snage neprijatelja u skupnom i uništavajućem materijalnom ratu.

¹²⁾ Još grublju i još luđu politiku primenila je Hitlerova Nemačka godine 1935—39.

*
* *

Tako, dakle, strategija i politika odlučuju o opštem odnosu snaga. Ne treba zaboravljati ni to da pogrešno rešavanje ovog odnosa u predratnim nastojanjima pada za vreme rata na sve niže stepene, stavljajući ih pred zadatke koji se smatraju, na osnovu brojnih istorijskih dokaza, neizvodljivim.¹³⁾

Savezi su svakako nesigurni, ali to nikad nije smetalo većoj politici da stvara zajednice država povezanih zajedničkim interesima. Na taj se način stvorila koalicija protiv Napoleona, koalicija balkanskih država protiv Turske i najzad odatle je proistekao obostrani odnos snaga u I. svetskom ratu, nesrećno rešen od strane Nemačke.

Ako se i pored ovih napora ne može da postigne na bojištu povoljan odnos snaga, ipak ne treba smatrati stvar unapred izgubljenom. Treba jedino biti svestan tog stanja stvari i izvući iz tog odgovarajuće zaključke, dakle, planirati prvo bitku za *iscrpljivanje* protivnika, a tek tada tražiti odsudnu bitku. Svako teško stanje zahteva naprezanje, samo se ne smeju *potcenjivati* teškoće niti ih smemo izbegavati u mislima.

„Tući se i pobeđivati može se i pod najtežim okolnostima. Može se izaći iz najteže situacije, ali za to treba imati jaku volju i jasno gledati u oči makar i najcrnijoj istini, ne ulepšavajući je nikakvom fikcijom niti fantazijom“ (Pilsudski).

*
* *

Posvetili smo dosta pažnje opštem odnosu snaga, jer on predstavlja vrlo važnu stvar, pošto je odavno jedan od osnovnih elemenata operativnog planiranja, koje sve više prethodi pravoju bici i sve više se oslanja na ranija predviđanja. Osnova tih predviđanja mora da bude svakako veliko osećanje stvarnosti te, kako u operatici tako moraju i u strategiji proračuni odnosa snaga biti potpuno tačni i hladni, onakvi kakve je stvarao Napoleon uoči svake bitke, kada nije potcenjivao ni jedan eskadron neprijatelja. Nepotpunost ili površnost u proceni odnosa snaga neizbežno se svete u operacijama. To se desilo i optimističkom ruskom admiralitetu koji je, usled nemarnosti, brojno, materijalno i u pogledu obučenosti suviše slabu, loše vođenu i moralno pokolebanu 12. pomorsku eskadru poslao na šestomesečno putovanje oko Evrope i Azije da bi u toku jednog popodneva otišla na dno mora kod Cušime, predajući neslavno svoje ostatke u japansko ropstvo. To je bila posledica propusta, zavaravanja samog sebe možda podsvesnom „fikcijom i fantazijom“.

¹³⁾ Jasno je da su u godinama 1939–40. mnoge evropske vojske, a naročito poljska i jugoslovenska, dobile neizvodljive zadatke.

*

*

*

Drugi uzrok zbog kojega smo posvetili toliko mesta opštoj nadmoćnosti jeste nesumnjiv porast značaja *materijalnih sredstava, koja se pri proračunu odnosa snaga u današnje vreme moraju ozbiljno uzeti u obzir*. Nije više dovoljno da se računa samo brojni odnos snaga već treba uzeti u obzir i tehničku opremu oba protivnika, sada toliko važnu s obzirom na dugotrajnost i masovan karakter modernih bitki.¹⁴⁾

Ne sme se takođe zaboraviti ni *jačina naoružanja*, koju doduše opšta trka u naoružanju dovodi postepeno do više-manje ujednačenog stanja.

*

*

*

Utvrdivši gornju granicu opšte i razmotrivši značaj brojne i materijalne nadmoćnosti, već možemo postati svesni stvarne mogućnosti ratne veštine, te nećemo od nje očekivati nemoguće stvari, a u svakom slučaju ne takve koje nemaju opravdanja u istoriji. Nećemo takođe u daljem razmatranju uzimati u obzir više nego dvostruku operativnu nadmoćnost, smatrajući je izuzetnom.

Da pređemo sada na razmatranje, kakve mogućnosti savlađivanja opšte nadmoćnosti imaju u tim granicama operativne jedinice u poređenju sa taktičkim. Ove su razlike toliko ozbiljne, a pritom često neuočavane, da ih ne možemo mimoići.

b) Korisna mogućnost borbenosti i ratne veštine

U želji da teorijski odredimo koliko neko može biti slabiji na pojedinim stepenima komandovanja, a da ipak ima izgleda na pobedu nad protivnikom, mogli bismo poći od postavke da se evropske vojske ne razlikuju suviše po moralnoj vrednosti, jer svaka od njih ima svoje prednosti i nedostatke, a te razlike nisu nikako tako znatne da bi imale velik značaj.

U početku treba utvrditi da stepen nadoknade nedostatka nadmoćnosti pomoću veštine komandanata zavisi od stepena komandovanja jer ukoliko je ovaj viši, utoliko je trajanje efekta iznenađenja kraće u odnosu na vreme potrebno da se neprijatelj potuče.

Kad jedan borac iznenada upadne u neprijateljsko sklonište, može da uništi ručnom bombom ceo vod, odnosno da potuče četrdesetostruko nadmoćnijeg neprijatelja, jer iznenađenje koje je on stvorio traje mnogo duže nego vreme potrebno za bacanje bombe. Eskalacija

¹⁴⁾ Posledice velike tehničke nadmoćnosti (avijacija, oklopne jedinice, artiljerija, municija itd.) padale su u oči u II svetskom ratu: u početku rata u korist Nemačke, na kraju na njenu štetu — što je najzad dovelo do njenog potpunog sloma.

dron konjice može da razbije puk, odnosno četvorostruko ili šestostruko jačeg neprijatelja, ako u trku uleti u njegov neosiguran bivak, ali taj isti eskadron neće moći da potuče 40 eskadrona, jer bi iznenađenje trajalo mnogo kraće nego što je vreme potrebno da se pregazi bivak takve mase konjice.

Pešadijska divizija može pozicijskom odbranom na uskom odseku zadržati duže vreme čak i tri neprijateljske divizije, ali neće uspeti da im nanese *odlučujuć* udar napadom (a da i ne govorimo o četvorostruko ili šestostruko nadmoćnosti), jer, dok uništava i jednu od njih, dejstvo iznenađenja će uveliko proći i dve preostale divizije, potpuno sveže, razbiće je u protivnapadu. Kao što vidimo, već pešadijska divizija, ta najveća taktička jedinica, može da pomislja na pobedu nad dvostruko nadmoćnijim neprijateljem, ali u sudaru sa još nadmoćnijim pri jednorodnom naoružanju i više-manje istoj moralnoj vrednosti, ima sumnjive izgleda za odlučan uspeh.¹⁵⁾

Ako, pak, pođemo ka sve višim stepenima komandovanja, tj. operativnim i stratejskim, doći ćemo do zaključka da od komandanta armije možemo tražiti da svojom veštinom potuče jednakog ili jačeg neprijatelja. Međutim, nema u najnovijoj istoriji ratova opravdanja ako se tražila pobeda nad više nego dvostruko nadmoćnijim neprijateljem.

Kao što vidimo, mogućnost savladivanja opšte nadmoćnosti se smanjuje srazmerno sa visinom stepena komandovanja. Kakve zaključke treba iz ovoga izvući?

Kao prvi zaključak biće tvrđenje da *različite mogućnosti* moraju da povuku za sobom *različite metode delovanja*. Ako *borbenost* mora da predstavlja osnovnu odliku borbe pojedinaca i nižih stepena komandovanja, jer pruža sve koristi od neposrednog iznenađenja i moralne nadmoćnosti, onda će odlika viših stepena komandovanja biti *veština* koja daje mogućnost da se iskoristi ta borbenost potčinjenih i prošire njeni uspesi do operativnih razmera.

Pogrešno je izjednačivati jedno i drugo. Komandanti svih viših stepena se ne *bore* već samo *rukovode* borbom. Dakle, oni se ne mogu ograničiti samo na podizanje hrabrosti potčinjenih niti računati na uspešno dejstvo te hrabrosti. A ne mogu ni uprošćavati veštinu komandovanja do slepog nadiranja napred, već moraju da, *pomoću svoje veštine, stvore takve uslove borbe* da se, i pored opštih nepovoljnih uslova — kada se srčanost sopstvene jedinice sukobi sa podjednakom srčanošću brojno jačeg protivnika, što se dešava vrlo često — njihova jedinica nađe ipak u boljim uslovima i odnese pobedu.

Borbenost i veština, ti osnovni uslovi za dobijanje borbi i bitki, vladaju na *različitim* nivoima komandovanja i ta se razlika u nivoima ne sme izgubiti iz vida. Treba biti siguran u srčanost svojih potčinjenih, ali će komandant učiniti veliku grešku ako mu ta srča-

¹⁵⁾ Ne govorimo ovde svakako o zadacima *vezivanja*, kod kojih pešadijska divizija, naročito pozicijskom odbranom, može da zadrži snage koje je više-struko premašuju.

nost bude baza za odluku — kao sredstvo za lako savlađivanje neprijatelja — umesto da *iskoristi svoju veštinu* radi savlađivanja teškoća koje se stvaraju. Jer treba reći da je uverenje u borbenost sopstvenih vojnika *nerazdvojno vezano sa uverenjem u moralnu inferiornost neprijateljskih vojnika*, što svakako predstavlja stvar sumnjive vrednosti. Za vreme mirnodopskih vežbi takvo se uverenje komandanta ne može uopšte uzeti u obzir kao elemenat odlučivanja, a i za vreme rata treba biti oprezan kad se računa na moralnu slabost protivnika, sem kad kod njega postoji nesumnjivo utvrđena demoralizacija. Više puta se dešava za vreme rata da je računanje na moralnu slabost protivnika potpuno pogrešno i tada komandant i njegovi vojnici moraju da snose sve posledice iznenađenja.¹⁶⁾

Dakle, kakva sredstva treba da upotrebi operativni komandant da bi što bolje iskoristio borbenost svojih potčinjenih i potukao nadmoćnijeg, a isto tako moralno jakog neprijatelja?

Smatramo da će svaki komandant naći odgovor na ovo pitanje u proučavanju načela ratne veštine. Nasuprot gledištu mnogih najnovijih vojnih teoretičara, uvereni smo da ratna veština još nije odživel, da neće samo brutalna nadmoćnost odlučivati o sudbini budućih bitki već da će svaki komandant naći u svom razumu i karakteru moćnog saveznika za savlađivanje brojno i materijalno jačeg protivnika, no pod uslovom da pažljivo prouči i uspe da proceni sve one promene i teškoće koje se pojavljuju na modernoj bitačnoj prostoriji zbog masovnosti ljudstva *i snage vatre koja je doterana do nečuvane moći*.

Ratna veština predstavlja bez sumnje sve težu nauku, što ipak ne znači da je njome već nemoguće ovladati. Istina je da taj rad zahteva sve veći napor i sve veću pronicljivost, ali su utoliko i veći izgledi da će sposoban i jak komandant nadjačati slabog i nemarnog, iako je ovaj drugi nadmoćniji u snazi i sredstvima, jer ratna veština, ojačana moralnom snagom, pruža operativnom komandantu čitav niz činilaca uspeha, koji ne zavise od nenadmašive fizičke nadmoćnosti.

Da pređemo na njihovo razmatranje po redu.

B) Moralna nadmoćnost komandanta

Moralna nadmoćnost komandanta ispoljava se u ratu kao volja i konsekvantnost u sprovođenju namera od početka do kraja, a pre svega kao otpornost pri preživljavanju moralnih kriza.

Operativni komandant skicira manevar kao intelektualnu zamisao, a završava ga mehaničkim udarom, odnosno bitkom, od koje očekuje rešenje.

¹⁶⁾ Ogorčen otpor Rusa u bici kod Možajska 1812. godine, neočekivana otpornost ruske 2. armije u bici kod Loda 1914. godine, iznenađenje sovjetskih komandanata zbog upornosti kod Varšave, a zatim protivofanziva, prema njihovom shvatanju, demoralisane poljske vojske itd.

Mehanički udar, odnosno akt sile, ne deluje, međutim, uvek kao udar groma; u prvi mah napad manevarske mase valja se kao lavina, koja u početnom kretanju briše otpor neprijatelja kao gomilu suvog lišća. Zatim se njen zalet приметно gubi u slabijem ali stalnom otporu i postepeno počinje da se usporava. Najzad komandant armije vidi da njegov udar, koji je imao da slomi i odmah uništi otpor neprijatelja, samo što nije stao i pored uvođenja poslednjih rezervi. Onda ga obuzima i počinje da guši osećanje nemoći, tako dobro poznato svim komandantima i vojskovođama koji vide da pobeda ne pada s neba kao avionska bomba.

Nastupa kriza u bici. Umesto poredničke vojske koja nadire napred, pred komandantom armije leže dva ogromna smrtno umorna rvača koji naprežu poslednje atome energije da jedan drugog skrše. Armija koja je dotada išla napred poput neizbežnog usuda što nosi propast neprijatelju, počinje sada da se povija i na njoj se već vide ožiljci i pukotine.

Šta će biti ako prsten kojim smo opasali neprijatelja prsne na nekoliko slabih delova?

Šta će se desiti ako taj manevar, u koji smo uveli već sve snage, pokaže da je suviše slab i da ne slama neprijatelja, a već postoje znaci toga?

Postojaće samo dva izlaza, oba bliska porazu: ili stabilizacija, koja će pojesti moralne i materijalne snage sopstvene armije bez prave bitke, ili pak duboko povlačenje radi pregrupisanja. Jer moderna armija, koja zauzima veliki prostor, može da se pregrupiše za novi manevar ili posle pobede ili posle povlačenja u veliku dubinu.

Kao dokaz za to je stokilometarsko povlačenje nemačke 8. armije pred manevrom kod Loda, dvestakilometarsko povlačenje francuskih armija pred manevrom na donjoj Marni i tristakilometarsko povlačenje poljskih armija pred manevrom na Vepšu.

Sva ova tri manevra bila su porednička, ali su svakom prethodila i obeležila poraza.

*
* *

Atmosfera beznadežnosti je tipična za krizu u bici, jer je obuzimala čak i Napoleona. Ako komandant nije čvrstog karaktera on će podleći trenutnom raspoloženju i psihički će se slomiti, a na taj način će i armija pretrpeti poraz, kao što je bio slučaj sa ruskom 2. armijom u bici kod Tanenberga. Ako, pak, komandantu ne popuste živci, on će i u nedostatku materijalnih rezervi uspeti da udvostruči ostatke moralnih snaga, ukoliko probudi i podrži u vojsci volju za istrajnošću. Onda će na kraju krajeva proći kriza, i armija, istina umorna — ali puna oduševljenja — ući će u kapiju pobede koja je otvorena sa tolikim trudom.¹⁷⁾

¹⁷⁾ Ovo potvrđuju mnogobrojni primeri u II svetskom ratu iz borbi jedinica svih stepena, okruženih oklopnim i motorizovanim jedinicama, često potpuno odsečenih, a ipak na kraju oslobođenih, pa čak i poredničkih.

*
* *
*

Krizu u bici treba izdržati. Smatrali smo neophodnim da posvetimo nekoliko reči ovom periodu operativnog komandovanja, jer se stanje nemoći i kolebljivosti oseća u vidu psihičke potištenosti čak i za vreme ratnih igara. U borbi taktičkih razmera ta kriza traje suviše kratko da bi se mogla zapaziti, te ne igra takvu ulogu, dok u operativnom manevru ona je nerazdvojan pratilac komandovanja skoro u svakoj bici, a sposobnost da se ona prebrodi znači isto tako osnovni uslov za uspeh, kao i sposobnost da se planira koristan manevr.

„Laici misle da treba izbegavati krize“ — kaže maršal Hindenburg. „Vojnik samo može odgovoriti da zadatak ratne veštine nije izbegavanje, već savladivanje kriza“.

C) *Moralna nadmoćnost vojske*

Mada se predviđena borbenost vojske načelno ne može uzeti u obzir kao komponenta odluke komandanta čak ni u ratu, a da i ne govorimo o mirnodopskim razmatranjima i vežbama, ipak treba svim sredstvima još u mirno doba stvarati borbenost i sigurnost u sebe u samoj vojsci. Borac, podoficir i mlađi oficir moraju imati najlepše mišljenje o svojoj vrednosti u odnosu na protivnika, moraju verovati da je njihov vod, eskadron ili četa uvek u stanju da razbije jednake ili čak mnogo jače jedinice protivnika. To uverenje treba usadivati tim pre što, kako smo već pomenuli, i borac kao i mala taktička jedinica imaju sve izgleda da potuku čak i mnogostruko jačeg neprijatelja ako ispolje odgovarajuću borbenost.

Fizičko vaspitanje pitomaca nemačkih oficirskih škola obuhvata sada najpre boks i skokove u vodu sa visoke odskočne daske, a ovo se čini zbog toga da bi postali slepo hrabri. Potporučnik mora da ide na neprijatelja kao foksterijer na divljeg vepara sa preovlađujućom željom sukoba prsa u prsa, sa težnjom da pruži oduška svojoj mlađalačkoj energiji i žudnji za borbom.

Tako treba vaspitavati vojsku. Ali već delatnost komandanta pešadijskog puka ili konjičke brigade, a da i ne govorimo o višim operativnim komandantima, mora da se zasniva na drugim shvatanjima: vojska mora imati želju da se bije po svaku cenu i ne treba u trenutku borbe ni na šta drugo da misli; komandant, međutim, mora znati da tako troši stihijsku borbenost svoje vojske da se srčanost vojnika, pripremljena u mirno doba, ne razbije u prvom boju kao boca bačena na zid.

Komandant *upravlja borbom* svih svojih snaga i sredstava i radi toga *mirnoća* treba da je njegova prva i najvažnija odlika. Operativni komandant ne sme da bude podložan trenutnom raspoloženju ni radosti niti potištenosti. Oduševljenje mora da mu ispuni srce, ali ne i razum, jer se vojska bori srcem i hrabrošću, a komandant karakte-

rom i mozgom. Njegovu hrabrost ne smemo identifikovati s tim što će spontano, po smelom impulsu, slati u borbu više grupacija bez odgovarajuće pripreme uslova za uspeh, jer treba imati u vidu da se operativna odluka ostvaruje *polako* (ne kao taktička), a za to vreme se može uraditi vrlo mnogo. Suštinu operativnog komandovanja predstavlja hrabrost *pred odgovornošću* komandanta, a ne njegova *lična, borbena* hrabrost, koja na nižim stepenima igra tako veliku ulogu s kojom se viši komandant vrlo retko služi. On ni u kom slučaju ne sme da u njoj traži iskupljenje svojih propusta u organizovanju boja ili bitke. Herojska smrt načelnika štaba austrijske 15. divizije kod Pukažova (u toku bitke kod Komarova 1914. godine) koji je sa bajonetom u ruci pokušao da se probije na čelu divizijske prethodnice, ne menja činjenicu da je taj načelnik štaba, zbog loše organizovanog noćnog izvlačenja u velikoj meri kriv za stvaranje beznadežnog položaja u kome je i sam poginuo. Samoubistvo generala Samsonova kod Tanenberga i generala Vodnjanskog u bici kod Komarova ne opravdava poraze njihovih trupa, jer umeti poginuti još ne znači i umeti komandovati.

Istorija dokazuje da se može računati na borbenost skoro svake narodne vojske. Ta vojska ide u rat sa urođenim borbenim temperamentom. Dakle, u pripremanju komandanata za rat radi se ovde o tome da se ta hrabrost vojske ne pokoleba u prvim jurišima, koji bi se izveli kako bilo i na pogrešan način, već da *zbir junačkih dela*, pametno iskorišćenih radi jednog velikog cilja, donese svesno *pripremljenu pobedu*.

Vojska treba da se odlikuje slepim dobrovoljnim junaštvom i istrajnošću, a komandanti razumom, mirnoćom, hrabrošću pred odgovornošću i gvozdenom voljom.

U današnje doba, kada su se komandanti udaljili od prve borbene linije da bi mogli obuhvatiti široke mase kojima komanduju, i kada tehnički napredak stvara sve novije probleme i teškoće, sve te pozitivne odlike komandanata moraju biti osim toga podržane dubokim i svestranim znanjem.

Posvetismo dosta mesta razmatranju razlike koja se stalno produbljuje između psihičkog stanja nižih i viših starešina, jer za pripremanje i izgrađivanje moralne nadmoćnosti vojske to razilaženje u psihičkom raspoloženju ima istinski važan i vrlo bitan značaj.

D) Intelektualna disciplina

Sledeći činilac moralne prednosti vojske jeste disciplina. Ona je osnov vrednosti svake vojske. Ne možemo zamisliti da nedisciplinovana vojska, vođena od nedisciplinovanih komandanata, može u ratu postizati uspehe. „Disciplina predstavlja osnovnu snagu vojske“ (Foš).

Vojna disciplina predstavlja načelo obavezno podjednako za sve vojske. Međutim, *forma* te discipline je relativna stvar, jer se mora

prilagoditi narodnom karakteru dotične vojske. Nemačka disciplina je zasnovana na apsolutnoj disciplini, tj. spoljnoj i unutaršnjoj. To je nesumnjivo idealna disciplina, koja je usađivana u svakog Nemca još od detinjstva. Francuska disciplina predstavlja nešto sasvim drugo, jer njena spoljna forma daje često utisak koji se mnogo udaljuje od usko vojničkih tradicija, dok je unutrašnja forma, zasnovana na osećanju dužnosti, a pre svega na vatrenom patriotizmu, takođe visoka i valjana kao i nemačka.

U predratnoj ruskoj i austrijskoj vojsci bilo je obratno: spoljna disciplina je bila velika, dok se duhovna pokazala za vreme rata kao potpuno plitka i od male vrednosti.

Ravnoteža između obe discipline mora biti podešena prema karakteru naroda. Međutim, u svakom slučaju mora da odgovara sledećim uslovima: spoljna disciplina treba da se održava na dosta visokom nivou, ali jednovremeno glavnu pažnju treba obratiti na građansko vaspitanje vojnika, koje je osnov osećanja dužnosti i unutrašnje discipline.

*
* *

Vojnička disciplina nije jedinstven pojam za sve. I ovde mora biti razlike između mase nižih starešina i vojnika, s jedne, i grupe viših taktičkih i operativnih komandanata kao i njihovih štabnih oficira, s druge strane.

Disciplina vojničkih masa mora biti po formi u velikom stepenu „mehanička“, svakako oplemenjena i oživljena iskreno i duboko shvaćenim građanskim vaspitanjem, inicijativom, osećanjem dužnosti i patriotizmom. Sve pojave lične neurednosti, nemarnosti i nepoštenja u službi, omalovažavanja pravila itd., moraju se u korenu suzbijati.

Disciplina viših komandanata i njihovih štabova predstavlja sasvim nešto drugo. Spoljna disciplina ovde praktički ne znači skoro ništa, jer se njen značaj ograničava samo na davanje dobrog primera, dok je prava disciplina — *unutarnja* — zaista najvažnija.

Operativnom komandantu ne može se *naređivati* u kategoričkoj formi svakog sata, iz dana u dan, jer on deluje daleko od pretpostavljenog, a njegova se delatnost razvlači na dugotrajnije vremenske periode te, prema tome, on mora da prima, umesto naređenja, opšte direktive. U okviru ovih direktiva operativni komandant zadržava slobodu dejstva kakvu niži starešina nikad nema. Ta se sloboda mora u principu dati operativnom komandantu i dotle je sve u redu; tako se obično i radi.

Ali odatle nastaju teškoće. Kako da se koristi ta sloboda dejstva, da se ide smelo i samostalno prema cilju, ne osvrćući se na moralnu ili materijalnu podršku pretpostavljenog, a da se u isto vreme ne prekorače linije njegovih namera? Svakako da na to pitanje nema određenog odgovora bez oslonca na konkretnu situaciju, ali se ipak mogu postaviti dva obavezna uslova:

1) samostalnost je data zato da bi se *svojom najboljom voljom ostvarila namera pretpostavljenog*; individualne zamisli, koje menjaju tu nameru, mogu biti sa naše tačke gledišta izvanredne, ali za *celinu stvari*, koju ne vidimo, štetne. „Sloboda dejstva radi poslušnosti“ (Foš);

2) ako na putu izvršenja namere pretpostavljenog starešine naiđemo na prepreku i uvidimo da je ona suviše ozbiljna da bi se isplatilo savladivati je, zbog čega je i obilazimo, iskrivljujući nameru pretpostavljenog, ili, što je još gore, zadržavamo se ne preduzimajući ništa, činimo drugu ali isto tako tešku grešku. Ono što se ne isplati u našem delokrugu rada može dati u opštem bilansu veće koristi. „Nikakvi događaji koji mogu da nastupe ne smeju nikad da ometu vojnika u izvršenju naređenja; ratni talenat zasniva se na savladivanju prepreka koje otežavaju operaciju, a ne na odstojanju od ove“ (Napoleon).

*

* *

Pasivnost (Renenkampf) srozava operativnog komandanta na ulogu beznačajnog izvršioca niskog stepena, a preterani individualizam (Štajnmec, fon Fransoa) čini od njega isto tako štetnu osobu, koja u okviru operacije može da napravi nesreću kao artiljerijsko zrno koje pre vremena eksplodira iznad glava sopstvenih trupa. I jedno i drugo je u suprotnosti sa intelektualnom disciplinom. Svaki operativni komandant, ako želi da bude dostojan svoga položaja, mora da obezbedi ravnotežu svog karaktera u tom pogledu, a ovo se što puta više odnosi na štabne oficire.

Danas je to mnogo potrebnije nego ranije. Moderna tehnika, istina, jako olakšava komandovanje, jer povezuje komandante vrlo brzim i zgodnim sredstvima veze (avion, auto i radio), ali treba misliti i o tome da istovremeno i neprijatelj ima u rukama moćna sredstva za sprečavanje te veze. Treba očekivati da će u najbližem ratu procvetati lov u vazduhu, koji će se ostvarivati pojedinim lovačkim avionima ili patrolama na svaki avion koji preleće sa izveštajem ili naređenjem; da će na zemlji isti takav lov obavljati delovi konjičkih i oklopnih jedinica, dok će radio-prisluškivanje još zadugo primoravati na mučne šifrovane razgovore. Na taj način operativne grupe koje izvode širi manevar, a ponekad čak i divizije koje izgube vezu, mogu biti za duže vreme odvojene i lišene kontakta sa naredbodavcem — komandantom armije.

Ništa neće ugroziti manevar niti može uticati na njegov razvoj, ako se komandanti tih odvojenih operativnih jedinica održe u granicama intelektualne discipline, ako ne skrenu sa nevidljive ali osetne linije namera pretpostavljenog, niti se zadrže u mestu pod uticajem jakog osećanja neodlučnosti. Slabost i neobuzdanost karaktera treba u sebi podjednako suzbijati.

*

*

*

Pretresli smo najvažnije činioce fizičke i moralne nadmoćnosti, kojoj treba uvek i bezuslovno težiti u ratu, jer ona pruža najsigurniju bazu veštini operativnog komandanta i često predstavlja jedini uslov za pobjedu.

Pripremanje *opšte* nadmoćnosti ili u najmanju ruku fizičke i moralne ravnoteže ne zavisi od operativnog komandanta, jer je istovetno sa dobrom ili lošom pripremom za rat u spoljnopolitičkom i unutrašnjepolitičkom pogledu. Ali taj komandant može ipak postići u ratu, uz pomoć ratne veštine, relativnu nadmoćnost nad jačim protivnikom i potući ga odlučno, samo će njegov manevar tek onda biti uspešan i koristan ako i komandant i njegova vojska sa uspehom izdrže moralne krize koje se neminovno pojavljuju u bici.

Dakle, moralna nadmoćnost mora se na odgovarajući način pripremiti u mirno doba, da bi se za vreme rata mogla uzdići do granica najveće napetosti, do kojih doseže samo spremnost čoveka da se žrtvuje za dobro svoje zemlje. Ni u jednom narodu neće nedostajati stotina hiljada ljudi koji će u trenucima zanosa biti spremni da to učine (individualno junaštvo baš iz tog izvora crpe svoj duhovni podstrek), ali, na žalost, u modernom ratu samo to neće biti dovoljno. Trenuci zanosa su lepi i snažnog dejstva, ali kratko traju, dok savremene bitke traju nedelje i nedelje, pa čak i godine i godine, a prodorno i mučno delovanje hladnoće, gladi i stalnog uznemirenja ispunjava polako, kap po kap, ali neprestano, pehar opšte potištenosti. Prema tome, moralnu snagu komandanta, vojske i cele zemlje treba danas podupreti odgovarajućom materijalnom pripremom, a pre svega proširiti moralnu pripremu za rat na čitavo stanovništvo, kako u širinu tako i u dubinu, ubrizgavajući mu pravovremeno serum moralne otpornosti, baziran na razumno i plemenito shvaćenom jedinstvu ideja i interesa. Ko u tom pogledu bude nemaran ili posao izvrši površno, izgubiće savremeni rat u samom početku, jer je pitanje moralne pripreme za rat već prekoračilo okvir oružane snage i mora da obuhvati celo stanovništvo, bez obzira na njegove mirnodopske političke poglede ili zanimanja.

Na tom polju, kao i na tolikim drugim, savremeni vrhovni komandant moraće da ima jak uticaj na formiranje života u svojoj zemlji.

*

*

*

Pretresli smo neophodnost pripremanja brojne, materijalne i moralne snage, kojima savremeni rat postavlja sve veće zahteve, prinuđujući sve narode na iscrpljujuće utrivanje na tom polju.

Svaka zemlja ima u toj oblasti ovakve ili onakve teškoće, koje su u manjem ili većem stepenu uravnotežene sa teškoćama protivnika. Količina rada i sredstava uložених u materijalne i moralne vojne pripreme je ogromna. Na koji će se način ona utrošiti u odre-

denom ratnom sukobu? Kakav će biti odnos ratujućih snaga? To niko ne može znati. Jedno je samo sigurno: i pored nesumnjive i opravdane evropske težnje za održavanjem ravnoteže, svaki će protivnik imati jake i slabe strane i svako se može naći u nepovoljnom političkom trenutku nasuprot opštoj nadmoćnosti protivnika. U takvoj situaciji može se utoliko pre naći svaki operativni komandant.

Da bi iz nje izišli ne samo odbranivši se, što pruža samo trenutni uspeh, već da mogu odlučno potući jačeg protivnika, što jedino pruža trajan uspeh, komandanti svih stepena moraju u sebi nagomilavati rezerve znanja i snage karaktera, da bi uz pomoć ovih umnih i duhovnih činilaca mogli umnogostručiti efikasnost borbenog napora svojih trupa.

To je bilo, jeste i ostaće cilj i zadatak ratne veštine.

III. NADMOĆNOST RATNE VEŠTINE

A) Lokalna nadmoćnost

U ranijim odeljcima govorili smo o fizičkoj i moralnoj nadmoćnosti koja se odnosi na odnos obostranih odnosa snaga u celini. Utvrdili smo da, i pored opšte fizičke nadmoćnosti neprijatelja, komandant slabije strane ima mogućnost da postigne, uz pomoć ratne veštine, odlučujuću operativnu pobedu; da bismo bili svesni korisne mogućnosti te veštine, ispitali smo njene istorijske granice. Njihovo prekoračenje treba izbegavati.

Sada postavljamo pitanje: na koji se način može potući jači neprijatelj i pored njegove opšte nadmoćnosti?

To se postiže *relativnom* nadmoćnošću, postignutom na odlučujućoj tački.

Ostvarenje te lokalne nadmoćnosti i njeno korišćenje za savladivanje jačeg protivnika predstavlja pravi zadatak ratne veštine.

Pod „odlučujućom tačkom“ podrazumeva se onaj deo operativne grupacije neprijatelja čije će razbijanje narušiti celinu njegove operativne ravnoteže i prouzrokovati slom ostalih delova.

„Sa vojnim organizacijama stvar stoji kao i sa opsadama tvrđava; treba koncentrisati vatru na jednu tačku; čim se ostvari proboj — ravnoteža je poremećena, a ostalo postaje suvišno“ (Bonaparta).

Najveću teškoću predstavlja izbor prostora na kojem treba izvršiti ovaj odlučujući proboj. Gde da tražimo takvu „odlučujuću tačku“?

Da potražimo odgovor i na to pitanje u istoriji.

Napoleon je uvek težio da u odgovarajućem momentu udari celinom ili većim delom svojih snaga na deo protivničkih snaga.

„Suština strategije zasniva se na tome da se čak i sa manje vojske uvek ima više snage od protivnika tamo gde se napada ili gde napada protivnik“ (Napoleon).

Na koji način je on uspevao da postiže takvu lokalnu nadmoćnost, mada je, uopšte uzevši, bio slabiji? On je obično postupao na dva načina:

1) ako se našao naspram dva ili tri protivnika koji su zajedno bili izrazito nadmoćniji, on je težio da ih tuče *jednog po jednog* (manevar po unutrašnjim pravcima), imajući redom nad svakim od njih lokalnu nadmoćnost;

2) ako su neprijateljske snage bile spojene, car ih je ili veštački razdvajao probojem (Austerlic), posle čega bi odlučno tukao jedan odvojeni deo, braneci se od drugog, ili je najčešće udarao najpre na krilo protivničke celine pa, tek pošto je potukao to krilo, navaljivao redom na druge delove neprijateljske operativne grupacije.

„Krilo je takođe *deo* neprijateljskih snaga“.

„Kad sam se s manjim snagama nalazio prema velikoj vojsci, onda sam naglo grupišući svoje trupe, udarao kao grom na jedno od neprijateljskih krila i razbijao ga. Iskorišćavao sam zatim nered koji je prouzrokovao taj manevar u vojsci protivnika da napadnem njen drugi deo, imajući uvek u rukama sve sopstvene snage.“

Na taj sam način uvek dejstvovao *jačim snagama protiv slabijih*“ (Napoleon).

To je suština lokalne nadmoćnosti i način njenog korišćenja.

Značaj opšte nadmoćnosti, a u slučaju da nje nema, bar lokalne, toliko je važan u ratu, a fakat njenog postojanja u svakoj dobijenoj bici tako se opasno gubi u odeljcima trijumfalnih himni pobeđi koje pripisuju nekim natprirodnim osobinama pobeđničkog vojskovođe, da smo smatrali za potrebno posvetiti ovom skromnom ali vodećem ratnom načelu brižljivu pažnju.

Talent vojskovođe ima fizičku mogućnost da zablista samo onda ako ima od čega da stvori lokalnu nadmoćnost i ako uspe da to uradi *pravovremeno*. To stvaranje i korišćenje lokalne nadmoćnosti u bici nazivamo *operativnim manevrom*.

Pažljivo ćemo proučiti u ovoj knjizi sve elemente operativnog manevra i razmislićemo mogu li i koliko ovi činioci u sadašnje vreme da se ostvare. A sad, radi boljeg predstavljanja onog što smo napred rekli, da pređemo ukratko prvu samostalnu Napoleonovu bitku, u kojoj je on ispoljio odjednom svoju neobičnu umešnost u operisanju lokalnom nadmoćnošću.¹⁾

Pošto je bio određen za komandanta italijanske armije, dvadeset-sedmogodišnji general Bonaparta našao se na čelu 45 000 pocepanih i loše snabdevenih, ali hrabrih i dobro naoružanih vojnika prema dvema armijama koje su međusobno sadejstvovale: austrijskom (30–35 000) pod komandom generala Bolijea (Beaulieu) i sardinskom (25 000) pod komandom generala Kolija (Colli). Obe ove armije bile su ili raspoređene po alpskim prelazima između Kunea (Cuneo) i La

¹⁾ Primer je obrađen na osnovu:

a) M. Kukiel, *Wojny napoleońskie*, Warszawa, 1927;

b) Gen. Kamon, *Napoleoński system wojny*, prevod na poljski jezik kap. Ljipinskog, Warszawa, 1926.

Bokete (Bocchetta), ili pak razmeštene nešto u pozadini, ali spremne da posednu planinske tesnace. Deo austrijske armije bio je razmešten čak dosta daleko, jer je bio u Aleksandriji. Raspored obe strane 9—10. aprila 1796. prikazan je na skici 5.

Razmišljajući odavno, još pre nego što je dobio komandu nad italijanskom armijom, o mogućnostima pobeđe nad obojicom protivnika i uvođenju gladne vojske u plodne doline Lombardije, Napoleon je utvrdio da se jedina šansa zasniva na korišćenju sledećih povoljnih okolnosti:

1) obe armije povezuje dosta labavo slabi korpus Provere (2000 ljudi), pri čemu njihov spoj leži na prelazu Karkare, koji je najpovoljniji za forsiranje s juga;

2) ako bi uspeo da razbije taj čvor koji vezuje dve armije i prinudio ih makar na trenutno povlačenje, onda će ih politički razložiti uputiti u pravcima koji se bez sumnje uzajamno razilaze, jer će sardinska armija hteti da zaštiti svoju prestonicu Turin, a general Bolije će se povući verovatno prema sopstvenim komunikacijama koje vode preko Milana.

Na taj način, ako se načini uspešan prodor u operativnoj grupaciji protivnika, njihovo podvajanje, zasad još sumnjivo, postaće svršen fakat. *Celina* neprijateljskih snaga biće podeljena na *delove*, koji se mogu potući jedan po jedan.

Sastavljen na toj bazi, plan je bio sproveden potpuno konsekvantno.

*
* *

Nećemo detaljno opisivati naredne bitke tog rata, niti ma koje druge, jer operativna rasuđivanja ne smeju da postanu istorijski priručnici; to bi samo smetalo da sagledamo suštinu. Uzimaćemo iz istorije samo one odlomke bitki ili ratnih poduhvata (kampanja) koji osvetljavaju ovo pitanje. Njihov tok ćemo iznositi u nekoliko reči, ukazujući jednovremeno na izvore koji dozvoljavaju da se date operacije tačno prouče.

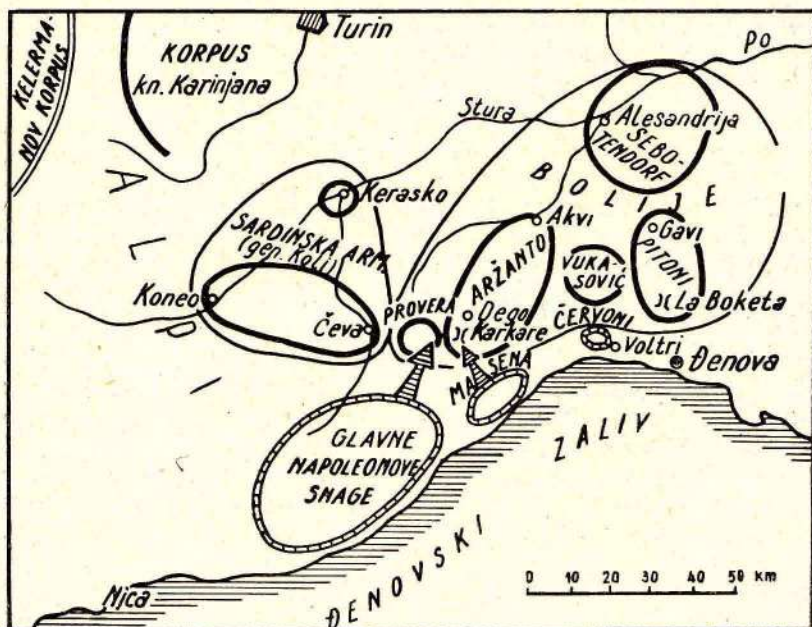
Dakle, da izložimo ukratko tok Napoleonovih dejstava (skica 5). Skrenuvši pažnju Austrijanaca demonstracijom u pravcu Đenove, Napoleon celom svojom snagom udara na korpus generala Aržanto, koji se za to vreme pomerio ka Montenotu (južno od Karkare). Aržanto biva, naravno, potučen ogromnom lokalnom nadmoćnošću, te se snage Napoleonove italijanske armije odjednom nađu u okolini Karkare, zauzimajući središnji položaj između austrijske i sardinske armije.

Sa izvesnim teškoćama, o kojima ćemo docnije govoriti, Napoleon odbacuje Austrijance, da bi imao nekoliko dana vremena da potuče sardinsku armiju. Udara na nju većinom svojih snaga, tukući je u dve uzastopne bitke (visoravan Bikoko i Mondovi) i prisiljava kralja Sardinije da zaključi primirje.

Izišavši na kraj sa jednim delom neprijateljskih snaga, Napoleon se bez odlaganja okreće protiv drugog, uostalom već okrnjenog, i brojno, i materijalno, i moralno (snage generala Bolijea spale su od 30—35 000 na 24 000, dok je italijanska armija, i posle izdvajanja posada za osvojene tvrđave, mogla da još uvek protiv njega upotrebi 31 000 vojnika).

Sada su Austrijanci neodlučni i skloni povlačenju. Napoleon počinje jedno od svojih munjevitih paralelnih gonjenja. Široko zamišljen manevar u pozadinu (manevar na Lodi) ispaao je istina suviše plitak, jer je pogodio u krilo generala Bolijea, ali „izbacuje austrijsku armiju sa bojišta na način koji za duže vreme isključuje opasnost sa te strane“²⁾.

Bitka na reci Minčo, u kojoj su Austrijanci bili „pocepani u centru i ugroženi presecanjem odstupnica“, završava njihov slom.

Skica 5. — Raspored Napoleonove italijanske armije i njegovih protivnika 9. i 10. aprila 1796.

*
* *

Studirajući ovu kampanju, divimo se neobičnoj raznolikosti Napoleonovih zamisli, koji je prvi put u životu komandovao samostalnom armijom. Svaka prilika, svaka pogreška protivnika odmah je iskorišćena, svaki put na drugi način.

²⁾ Gen. Kukiel, *Wojny napoleońskie*, str. 26.

Setićemo se još često ove operacije kao neobično poučne za razumevanje načela ratne veštine. Evo, izneli smo njen kratak tok da bismo istakli neophodnost i efikasnost postizanja lokalne nadmoćnosti. Da vidimo na donjoj tablici kakav je bio odnos snaga u pojedinim bitkama³⁾:

	Napoleon	Protivnici
Opšti odnos snaga	45 000	55—60 000
U bici kod Montenote	20 000	10—12 000
U bici kod Bikoka i Mondovija	30 000	20 000
U manevru na Lodi	31 000	24 000
U bici na reci Minčo	30 000	20 000

U ovoj tablici pada u oči činjenica da je, iako uopšte bio slabiji, Napoleon u *svakoj bici* imao nadmoćnije snage.

„Uvek sam jačim snagama tukao slabije“.

To je ratna veština u svom najjačem izrazu.

Ništa ne može tako jasno da označi tajne pobeđe kao ova tablica.

*
* *

Da li izneti primer ima i u sadašnjim uslovima ikakvu vrednost?

Da. Mogli bismo navesti desetine istorijskih primera od Napoleonovog doba pa sve do bitki koje su se odigrale tako reći „juče“, gde je u svakoj dobijenoj operaciji, iako nije bilo opšte nadmoćnosti, postojala u rešavajućoj tački lokalna nadmoćnost pobjednika.

Da uzmemo samo najnovije doba.

1) Godine 1914. Nemci su za vreme ofanzive na Pariz na svom odlučujućem desnom krilu imali ogromnu lokalnu nadmoćnost, te su išli napred kao oluja. Kada se, pak, usled borbenih i marševskih gubitaka, a zatim i potrebe izdvajanja snaga za blokadu Anversa i, najzad, neophodnosti zaštite od ugrožavanja od francuske armije generala Monurija (Maunoury), njihova lokalna nadmoćnost izgubila, u tom momentu je ofanziva bila zaustavljena. Takoreći na korak od pobeđe trebalo je od nje odustati.

2) Prvi svetski rat bio je odlučan 1918. godine umešnim ostvarenjem koalicionihi vlada i iskorišćenjem od strane maršala Foša opšte brojne i materijalne nadmoćnosti, koja je nedvosmisleno i brzo rasla u korist koalicije. Ta opšta nadmoćnost nije bila ogromna i, zbog nemogućnosti da se postigne lokalna nadmoćnost na odlučujućoj tački, delovala je vrlo lagano, te je tako na pobjedu „iscrpljenja“ u tom ratu trebalo čekati pune četiri godine.

3) Godine 1920. kod Varšave je opšti odnos snaga bio manje-više podjednak, ali na odlučujućoj tački, na Vjepšu, ne osobito jaka poljska manevarska grupa ipak je imala ogromnu lokalnu nadmoć-

³⁾ Brojke su, naravno, približne i nemoguće ih je tačno odrediti, jer se u bici pojedini odredi menjaju ili dolaze u razna vremena.

nost nad višestruko slabijom mozirskom grupom. „Proboj je bio ostvaren, ravnoteža poremećena — ostalo je postalo suvišno“. Pobjeda je postignuta korišćenjem načela lokalne nadmoćnosti.

4) U „jučerašnjem“ italijansko-etioipskom ratu prekretnica je nastupila posle osvajanja pobjeda Amba-Aradan. „Odlučujuću tačku“ predstavljala je armija ministra vojnog rasa Mulugete, koja je stajala na putu prema prestonici i povezivala armije koje su okružavale Makalu. Maršal Badoljo udario je na tu odlučujuću tačku sa lokalnom nadmoćnošću, koju je pažljivo pripremio (u toku tri meseca). Ta snaga, nadmoćna kako brojno tako i pre svega materijalno (više nego desetostruka nadmoćnost u artiljeriji), potukla je do nogu egzotičnog ministra vojske i bez odlaganja „bacila se na ostale delove protivnika“. I ovde pobjeda nije dozvolila da se na nju čeka.

Načelo nadmoćnosti, to staro i večno novo načelo ratne veštine, provlači se kroz celu istoriju i nikad ne gubi značaj. Samo se uslovi njegovog primenjivanja stalno menjaju.

*
* . *
*

Svaki operativni komandant koji prikuplja snage za lokalnu nadmoćnost radi rušenja protivnikove ravnoteže i postignuća operativne pobjede, imaće u vidu još jedno načelo, koje se često izmiče iz oblasti nauke i razuma: lokalnu nadmoćnost treba imati i *na kraju* operativnog manevra, jer nije dovoljno imati je samo *na početku*.

Zašto je Napoleon zadržavao uvek tako mnogo snaga u rezervi? Jer je u njegovo doba bilo još moguće da se na vreme pojača manevarska masa u trenutku kad počne da malaksava.

Zašto je Šlifen gomilao tako neproporcionalne snage na nemačkom desnom krilu i skoro do poslednjeg trenutka svog života tražio: „Samo mi stvorite jako desno krilo“. Jer je znao da nije dovoljno potući Belgiju i osvojiti njene tvrđave, nije dovoljno obići levo francusko krilo, već treba još tamo u dubini, kod Pariza, posle nekoliko stotina kilometara marševa i borbi, imati tako jake snage da bi mogle potući i uništiti ono što neprijatelj za to vreme uspe da prikupi na ugroženom krilu.

Zašto je maršal Žofr dozvolio tako duboko povlačenje, čak preko Marne, dajući Nemcima celu Belgiju i severnu Francusku? Zbog toga što je znao da nije dovoljno *ugroziti* desno nemačko krilo da bi se slomio njegov zalet. Treba prikupiti snage sposobne za dovoljno *duboko* naprezanje da se *potuče* to krilo. I pored svih napora, nije uspeo da se prikupe tako velike snage, pa pobjeda na Marni nije dala rešavajući rezultat; ona je samo paralisala nemački operativni plan i sposobnost nemačke vojske za ofanzivu.

Zašto je maršal Pilsudski preživljavao tako veliku duševnu borbu 6. avgusta 1920. o kojoj piše: „...morao sam da se mučim nad načelnim apsurdom, koji sam uzeo kao osnovu za odluku“?⁴⁾ Zašto

⁴⁾ Pisma — Mowj — Rozkazy, knjiga VII, str. 187.

je onda, 6. avgusta, maršal smatrao ostavljanje većih snaga kod Varšave (usled čega je za manevarsku grupu mogao prikupiti samo pet divizija) „načelnim apsurdom“? Pa znao je on slabost sovjetske mozirske grupe, izabrane za mesto proboja, i bio je svestan da pet divizija predstavljaju snagu više nego dovoljnu da je potuku! Strahovanja maršala Pilsudskog proizilazila su iz svesti da nije dovoljno probiti front, već da treba i prodreti duboko u pozadinu neprijatelja i snagom razbiti ono što se tamo sretne. Armije Tuhačevskog nisu imale operativnih rezervi i bile su razvučene u gonjenju, zbog čega se nisu mogle suprotstaviti naglom udaru, i zato se poljski manevar kod Vepša, mada slab, mogao razviti i nije se iscrpao niti zaglibio, kao što su se zaglibile tolike jače probojne grupe u poslednjim ratovima. Zbog toga se ispostavilo da su strahovanja maršala Pilsudskog bila nepotrebna, i slaba poljska manevarska grupa, vođena sa velikom silinom lično od strane vrhovnog komandanta, zabila se duboko, kao mač u leđa protivnika i izazvala paralizu celog njegovog organizma.

Manevar mora da ima snagu.

Još ćemo dosta redova posvetiti tom zahtevu.

Za operativni uspeh nije dovoljno ugroziti — treba *potući ono* što se sretne u dubini. A da bi se to moglo učiniti, treba svoj manevar snabdeti dovoljnom snagom, koja je u stanju da dejstvuje porazno ne samo na mestu proboja fronta ili krila *već i dublje gde operativni komandant traži pravo rešenje*. Zato treba imati rezervu snaga, jer se one iscrpljuju na putu.

„Die Kräfte schwinden bekanntlich im Fortschreiten der Offensive“. („Snage se osetno gube u toku razvoja ofanzive“⁵). Baš zbog toga je Šlifen tražio toliko snaga na odlučujućem krilu. Zbog toga i svaki operativni ili strategijski plan mora da predvidi nadoknadu ovog *gubitka snage*, ako ne želi da bude beskoristan u toku nastupnih dejstava.

Umešnost postizanja u pravom trenutku dovoljno velike lokalne nadmoćnosti, i pored opšte slabosti, predstavlja upravo onaj dar koji potiče iz znanja i snage i snage karaktera, a koji imena vojskovođa upisuje zlatnim slovima na stranice istorije.

B) Izenađenje

Stvaranje lokalne nadmoćnosti predstavlja, u odnosu na fizički jačeg, a moralno jednakog protivnika, neophodan uslov za postizanje odlučujuće operativne pobede. Takva, pak, nadmoćnost može se postići samo izenađenjem, jer protivnik, kad bi znao da se okuplja izvesna masa, ne bi propustio da joj suprotstavi svoju.

Dakle, izenađenje predstavlja odlučujući činilac u ratu. „... bez njega se, u stvari, ne može ni zamisliti nadmoćnost na odsudnoj ta-

⁵) Gen. von Kuhl, *Der Deutsche Generalstab*, str. 159.

čki⁶⁾ odnosno operativni manevar je bez iznenađenja praktično neizvodljiv.

Značaj i suštinu iznenađenja vrlo jasno definiše potpukovnik Arciševski⁷⁾:

Bez iznenađenja teško se može zamisliti postizanje relativne nadmoćnosti. Protivnik, pošto dozna da se naše snage prikupljaju na jednom delu fronta, neće čekati skrštenih ruku, nego će se postarati da izbegne opasnost ili stvaranjem ravnoteže, tj. suprotstavljanjem našoj masi svoje, ili parisanjem pokreta naše mase, preduhitivši nas udarcem u mesto koje smo morali da oslobodimo, odvlačeći snage negde na drugu stranu.

Teško je jasnije definisati značaj iznenađenja. Njega je još uvek neophodno stvoriti, a sve teže ga je postići, s obzirom na prodornost neprijateljskog vazdušnog izviđanja. Pre nego što pređemo na iznalaženje sredstava protiv te teškoće, navešćemo još definiciju rezultata iznenađenja od istog pisca⁸⁾:

Nervi zahtevaju uvek izvesno vreme da se priviknu na naglu promenu situacije kako bi razum mogao razmisliti o eventualnim pomoćnim sredstvima. Zbog toga, tamo gde se postigne odgovarajući visok stepen iznenađenja, uvek nastupa pometnja i duhovna klonulost, čije trenutno iskorišćenje može da da nečuvane rezultate.

To je psihološka suština iznenađenja koja „jedinstvo celine jako poremete, tako da se pri tome lako istakne svaka pojedina individualnost“ (Klauzevic).

Tajnost i brzina dejstva su dva osnovna sredstva iznenađenja i njih ćemo šire razmatrati. Teorijski postoji i treće: „zavaravanje neprijatelja“ ili lažnim vestima ili lažnim sopstvenim dejstvom. Za vreme mira ponekad se uzimaju u obzir ovakva lukavstva, dok za vreme rata ona retko uspevaju. Istorija nas uči da su za vreme rata sva lukavstva vrlo korisna samo na najnižim taktičkim stepenima, dok na operativnom teško uspevaju, a na strategijskom uopšte nemaju u istoriji primera.

Vreme i prostor obelodaniće pre ili posle sva operativna zavaravanja, dok su u operacijama svesne pogreške isto tako opasne kao i nesvesne:

Ako protivnika iznenadimo naopakom merom, onda ćemo mesto dobrih posledica možda imati da snosimo jedan osetan neuspeh; u svakom slučaju neprijatelj tada treba malo da haje za naše iznenađenje, jer u našoj pogrešci nalazi sredstva da zlo odbije⁹⁾.

⁶⁾ Clauzewitz, *O wojnie*, str. 156. (Klauzevic, *O ratu*, izdanje Vojnoizdavačkog zavoda JNA „Vojno delo“, str. 163).

⁷⁾ Sztuka dowodzenia, str. 60.

⁸⁾ *Ibid.*, str. 61.

⁹⁾ Clauzewitz, *O wojnie*, str. 160. (Klauzevic, *O ratu*, izdanje Vojnoizdavačkog zavoda JNA „Vojno delo“, str. 163).

*
* *
* *

Rekli smo na početku ovog odeljka da ni jedan, čak ni najpovoljniji operativni manevar ne može da uspe ako se ne izvrši pomoću iznenađenja. Ovdje možemo dodati jednu ogradu: ako su snage prikupljene na odlučujućem mestu tako velike da dozvoljavaju komandantu da se ne obazire na protivnika.

Izgrađujući svoj veliki operacijski plan protiv Francuske, Šlifen je opravdano predvideo da će iznenađenje delovati samo do izvesnog vremena, jer je za prelaženje preko cele Belgije, osvajanje njenih tvrđava i okruživanje levog krila francuske armije trebalo više nedelja. Svestan da je nemoguće potpuno iskoristiti iznenađenje, Šlifen je uporno težio tome da se u operacijskom planu osigura na odlučujućem mestu, na desnom nemačkom krilu, koncentracija takve mase vojske i materijala da bi, pošto se iscrpu dejstva faktora iznenađenja, isti mogao biti zamenjen nadmoćnošću koja ne slabi, odnosno koja će tući pred sobom sve, bez obzira na to šta i gde se nađe pred manevarskim krilom.

O posledicama slabljenja „gvozdene pesnice“, koju je želeo da ima Šlifen, više puta smo već govorili.

Ovde, međutim, treba kazati da se nikada neće lako prikupiti tako velika masa da bi se moglo zanemariti iznenađenje. Jer, nemajući veće opšte nadmoćnosti, teško je postići i takvu lokalnu koja prosto uništava svojom veličinom; teško je prikupiti tako jaku manevarsku masu da bi se moglo ići u proboj do označenog cilja bez obzira na to šta radi protivnik. Retki su u najnovijoj istoriji primeri takvih maljeva. Možemo reći da u 99% istorijskih bitki nije samo gruba snaga bila uzrok poraza, već pre svega njena iznenadna pojava i udar.

Iznenađenje predstavlja onu nevidljivu, neuočljivu nit na koju su nanizane skoro sve borbe, bitke i ratovi u istoriji.

Kako težiti postizanju iznenađenja?

Stvar je u tome što treba da se pojavi tolika sila kakvoj se neprijatelj ne nada i onde gde je on ne očekuje.

To je suština iznenađenja. To je upravo cilj kome treba uvek težiti.

Kako to postići u današnjim uslovima?

*
* *

Videli smo u ranijem odeljku istorijski primer za iznenađenje koje je stvorio Napoleon, upadajući između austrijske i sardinske armije. Ako je reč o prikazivanju *posledica* iznenađenja, onda je ovaj primer cdličan. Međutim, njegova je vrednost za prikazivanje *načina* na koji treba postići iznenađenje u sadašnjim prilikama vrlo relativna i to iz nekoliko razloga:

1) s obzirom na relativno male daljine koje je Napoleon imao u ono vreme da savlada da bi ostvario lokalnu nadmoćnost i izvršio

udar, njegova je sposobnost za postizanje iznenađenja bila vrlo velika. Sada, na širokim bojištima, vreme koje je potrebno za koncentraciju armije bilo bi znatno duže, te bi neprijatelj imao izgleda da prozre te namere;

2) izgledi za sprečavanje iznenađenja danas su utoliko veći što svaki operativni komandant ima u svojim rukama odlično sredstvo za izviđanje — avijaciju, od čijeg pogleda, kao što smo to u odgovarajućem odeljku utvrdili, nema sada potpune zaštite;

3) potpuno primitivno sredstvo zavaravanja neprijatelja, kao što je bila demonstracija sa jednom brigadom na Đenovu, mogla je da zavara samo tako nesolidarne saveznike kao što su bili generali Bolije i Koli koji su, umesto da teže spajanju negde u rejonu Dego-Karkara radi *posredne* odbrane pravaca koji vode kako na Torino tako i na Đenovu, hteli da zatvore oba pravca *neposredno*, što je od početka olakšavalo njihovo razdvajanje.

U svakom slučaju ovaj primer, koji odlično ocrtava posledice iznenađenja i način operisanja sa lokalnom nadmoćnošću, već je nešto zastareo za *sadašnje uslove* iznenađenja.

Onda da ukratko pređemo kasnije primere.

*
* *

Ima ih i u I svetskom i u poljsko-sovjetskom ratu 1920. godine. Ne uzimajući u obzir iznenađenja postignuta nesvesno (na primer, obostrano iznenađenje u toku bitke kod Komarova u početku operacija na rusko-austrijskom frontu 1914. godine), imamo na raspolaganju čitav niz primera svesnog pripremanja iznenađenja i to kako u pozicijskom ratu na zapadnom i istočnom frontu tako i u pokretnim periodima I svetskog, a naročito poljsko-sovjetskog rata.

Pošto nas u ovoj knjizi više interesuje pokretan (manevarski) rat, kao jedini koji pruža priliku za potpun razvoj ratne veštine, pozabavićemo se slučajevima operativnog iznenađenja u toku tih pokretnih perioda rata.

Prvi vrlo tipičan primer takvog iznenađenja bila je bitka na Marni. Maršal Žofr koji se, i pored svega što se desilo, nije povio pod pritiskom osećanja zbog neuspeha francuske vojske i koji je pokazao toliko sjajne duhovne otpornosti u teškim trenucima, rešio je da parališe nemačku ofanzivu udarcem na zapadno manevarsko nemačko krilo. U tom cilju se zadovoljio u frontalnim borbama regulisanjem povlačenja i podržavanjem duha kod komandanata i trupa koje su bile stavljene na teška iskušenja. A na krajnjem (levom) krilu kod Amijena počeo je da koncentriše sopstvenu manevarsku grupu — 6. armiju, koju smo već više puta pominjali, a kojom je u bici na Marni komandovao general Monuri.

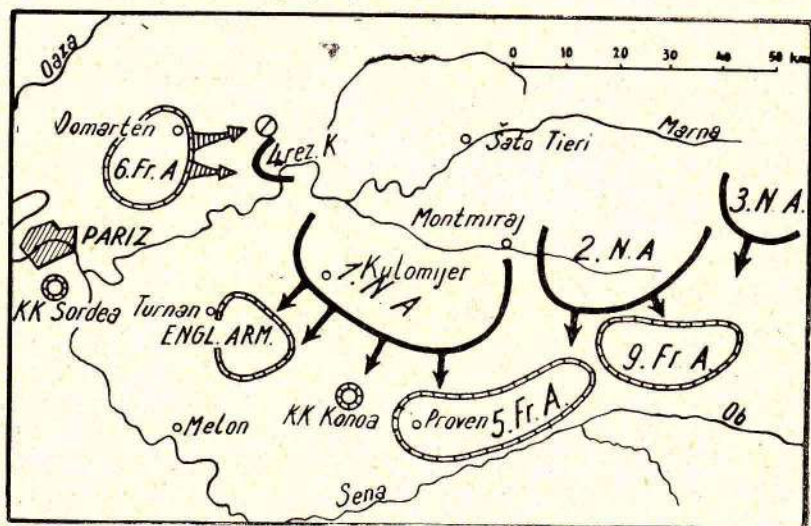
Nemačko manevarsko krilo, u tom završnom periodu svoga kretanja, sastojalo se, suprotno Napoleonovim načelima, samo iz *probojne* mase, i nije raspolagalo pokretljivom *obuhvatnom* grupom

(od konjice), koja bi dopunila obuhvat neprijatelja, naterujući ga da primi bitku, i jednovremeno osigurala sopstvenu probojnu masu od svakih spoljnih pretnji protivnika. Zahvaljujući ovom — jednom od nekoliko nedostataka nemačkog plana — svesno pripremljeno iznenađenje dalo je pozitivne rezultate.

Prva intervencija francuske 6. armije, srećno povezana sa protivudarom 5. armije, završila se, istina, 28. i 29. avgusta neuspehom. Obe su te armije bile odbačene, jer je blok nemačke probojne mase, koju su predstavljale na tom operativnom području nemačka 1. i 2. armija, bio još suviše zbijen i jak da bi se mogao slomiti čak i takvim nesumnjivim uspehom iznenađenja koji je onda bio postignut.

Sa nesmanjenom verom u pobedu, koja zaslužuje najveće divljenje, maršal Žofr preduzima — bez odlaganja — nov pokušaj iznenađenja. U tom cilju odbačena 6. armija namerno je povučena divergentnim pravcima prema Parizu i prelazi ponovo u protivudar tek 5. septembra. Tada ona već nailazi na dubok bok nemačke 1. armije, koja se za to vreme pomerila napred.¹⁰⁾

Posledice iznenađenja ne izostaju ni ovog puta, jer na nemačkom krilu još uvek nema prave stratezijske konjice (jedan korpus). Ovog puta iznenađenje već daje potpune rezultate.

Skica 6. — Bitka na Marni. Situacija 5. septembra 1914.

*

* *

Kako nemački, tako i francuski operativni manevar ima, kao što vidimo, svoj nedostatak (neizbežan zbog nedovoljnih snaga), ali

¹⁰⁾ Skica prema knjizi gen. Kamona: *Zalamanie sie niemieckiego planu wojny*, preveo na poljski kap. Laskovski, Varšava, 1923.

je on suprotan onom na nemačkoj strani: ovde postoji obuhvatna masa, no zato nema probojne.

Manevar je anemičan, *nema snage*.

I francuska 5. armija, a naročito engleska, suviše su iscrpene da bi mogle odlučnom udarnom silom uvećati posledice iznenađenja. Nisu one u mogućnosti čak ni da iskoriste prostor koji se stvorio su-tradan između nemačke 1. i 2. armije usled okretanja 1. prema francuskoj 6. armiji, koja je udarala u njen bok.

Manevar koji nema snage *nikada ne daje operativnu pobedu*, te je nije dao ni ovde niti docnije Nemcima kod Lođa, a ni Crvenoj armiji u njenom maršu na Varšavu, kada je bilo severno poljsko krilo više puta operativno *ugroženo*, pa se zato i povlačilo, ali nikad nije bilo operativno *potučeno*.

Francuski manevar na Marni ipak je pružio ono što je mogao da da: paralisao je moćni nemački manevar i omogućio savezničkim armijama da pojačaju otpor. Ali je taj manevar *posredno* doprineo čak i rešenju I svetskog rata u korist koalicije.

Mada njegove trenutne posledice nisu bile odlučujuće, ipak su bile ogromne. Posledice iznenađenja pojavile su se u punoj meri „naglo labaveći povezanost između jedinica i otkrivajući individualni lik svakog pojedinca“.

Pišući ove reči, Klauzevic ih je crpao iz dubine svog neobičnog razuma, iz inteligentnog posmatranja istorije. Mnogo bitki, koje su se odigrale u periodu od nekoliko desetina godina posle pisanja njegove knjige, potvrdilo je većinu načela koja je on postavio, dokazujući da načela ratne veštine, pravilno shvaćena, večno traju.

Zar se navedene reči tog vojnog teoretičara, koje se odnose na posledice iznenađenja, nisu potpuno obistinile u bici na Marni?

„Povezanost nemačkih jedinica bila je naglo oslabljena“ i to na svim stepenima od divizije do vrhovne komande.

A kako je jasno bio pri tome „otkriven individualni lik svakog pojedinca“ koji se tako teško otkriva u staloženom mirnodopskom radu?

Duboke duševne patnje nemačkih komandanata, koje su oni preživljavali u tom periodu propadanja operacijskog plana, svestrano su osvetljene u opširnoj literaturi, tako da ne može biti nikakve sumnje u pogledu „individualnog lika svakog pojedinca“.

Moltke, vrhovni komandant, ironično docnije nazvan „der Feldherr wieder Willen“ (nabedeni vojskovođa), podneo je najsurovije konsekvencije. Njegov dobar glas je bio tako strašno zgažen, da preteranost u upornoj kampanji koja se razvila protiv njega ne podleže sumnji. Takva je sudbina svakog vrhovnog komandanta koji izgubi rat. Njegove su greške svakako bile velike, ali potpuno opravdane sa čisto ljudske tačke gledišta. Ne možemo biti tako površni pa da smatramo Moltkea za lošeg generala. Njegova je najveća greška bila ta što nije bio genije, ali stvarne genije u svetskoj istoriji možemo izbrojati skoro na prste jedne ruke i zato se komandovanje vojskama nalazilo i nalazi u rukama sposobnih ali nikako genijalnih ljudi. Da

je nemačka operacija imala uspeha, sve bi se Moltkeove greške izgubile u buci pobeđničkih himni; vojni teoretičari istraživali bi u rečima i delima generala Moltkea praktična uputstva, kao što se ideališu poduhvati komandanata svake pobeđničke bitke, podsvesno tražeći u njima metode i načine za postizanje pobede. „Strategija ispomaganja“ („Strategie der Aushilfen“) Moltkeovog strica, doslovno shvaćena, mogla bi da postane opasna. Ipak, njene slabe strane nisu se ispoljile u pobeđničkom ratu 1871. godine, pa je čak primljena docnije kao izvestan stil komandovanja.

Moltke, „das War ein vornehmer, edler Mensch. Er hatte einen klaren Verstand, grosse Einsicht, schnelle Auffassung und eine grosse Arbeitskraft“ (to je bio ugledan, blagorodan čovek. Imao je bistar razum i veliku moć uvida, brzo je shvatao i imao veliku radnu sposobnost) — piše o njemu jedan od njegovih najsposobnijih potčinjenih, general fon Kul.¹¹⁾

Pa ipak, i pored svih tih pozitivnih odlika, uticaj iznenađenja potpuno je slomio ovog blagorodnog i staloženog čoveka. Njegova potištenost pada uoči 28. avgusta, a prvih dana septembra konačno ga je oborila kao vrhovnog komandanta. Slučaj sa potpukovnikom Henčom (Hentsch), drugom žrtvom poraza koja je pala usled jedne velike pogreške, nikada se ne bi desio da nisu nastale posledice tog iznenađenja, koje je stvarno izazvalo tako „veliku“ pometnju i duhovnu klonulost u tom kritičnom trenutku u nemačkoj Vrhovnoj komandi. I ne samo što se pokolebao duh komandanta nego i duh vojske. Nemački vojnik je do 28. avgusta smatrao sebe za nepobedivog. Operativno iznenađenje dospelo je čak i do njega i usadilo mu u srce rezignaciju koja je ostala do kraja rata.

To je snaga iznenađenja. Izuzetni ljudi mu ne podležu, a takvih je vrlo malo.

*
* *

Pa ipak, bilo je u tom periodu, i docnije u poslednjim ratovima, nekoliko ljudi koji nisu hteli da podlegnu moralnim posledicama iznenađenja.

Pre svega, na francuskoj strani nije im podlegao ni za trenutak maršal Žofr, koji je morao ne samo nedelju dana već čitav dug mesec da nosi na svojim plećima teret strategijskog neuspeha. A treba uzeti u obzir i to da je to bio vojskovođa koji je od prvog dana rata počeo da prima psihičke udarce. Možemo smelo reći da Francuska pre svega ima njemu da zahvali za svoju pobedu, mada je on nije postigao.

A na nemačkoj strani? Ukoliko držanje generala fon Bilova (von Bülow), komandanta 2. armije, možemo u momentu operativnog iznenađenja da nazovemo neodlučnim, utoliko moralni stav generala fon Kluka (Kluck), komandanta 1. armije, i njegovog načelnika štaba generala fon Kula, svedoči o velikoj snazi njihovog duha. Oba ova generala, i pored toga što su shvatili neuspeh operativnog ma-

¹¹⁾ *Der Deutsche Generalstab*, str. 140.

nevra, protivili su se naređenju za povlačenje koje im je nametnuo potpukovnik Henč, zloupotrebivši svoja punomoćja: *hteli su da istraju u krizi* komandovanja stvorenoj operativnim iznenađenjem.

A koliko je tek teške moralne krize morao da podnese maršal Pilsudski 1920. godine, i sa kakvom ih je čvrstom rešenošću izdržao, mada se već činilo da iz temelja puca ne samo cela vojska nego i cela država.

*

*

*

Takvih vojskovođa koje su izdržale strategijsko ili operativno iznenađenje istorija može nabrojati vrlo malo, ali je u isto vreme prepuna imenima onih koji su mu podlegli. Generali Bolije, Koli, Mak, Vurmzer, Makmaon, Samsonov ili Renenkampf, i toliko drugih, samo su beočuzi u neizmerno dugom nizu komandanata koji su bitke izgubili usled iznenađenja.

*

*

*

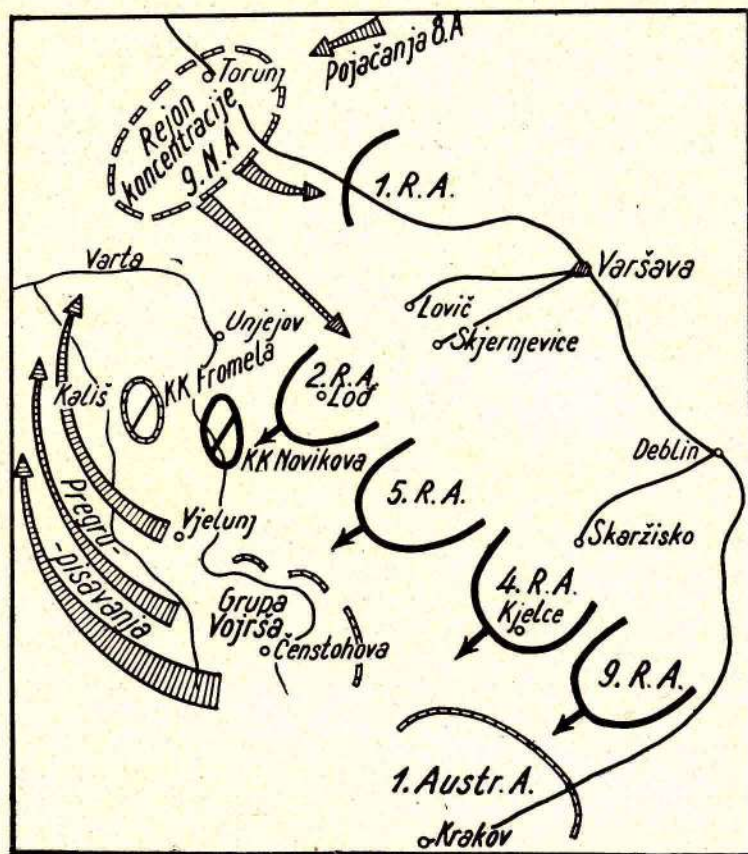
Dakle, iznenađenje predstavlja u rukama operativnog komandanta moćan faktor pobeđe.

Skoro tačno dva meseca posle bitke na Marni nemačka je strana imala priliku da na istoku izvrši smeo i koristan manevar, u mnogome sličan onom na zapadu (skica 10).

General Hindenburg, primivši komandu nad nemačkom 9. armijom, pretrpeo je neuspeh na prilazima Varšavi i bio prinuđen na povlačenje. Da bi omogućila pregrupisanje, nemačka 9. armija izmakla se više nego sto kilometara u pozadinu, uništavajući za sobom komunikacije. Htela je da na taj način izgubi kontakt sa neprijateljem i dobije slobodu dejstva. Kad je u tome uspela, izvršila je pod zaštitom konjičkog korpusa generala Fromela rizično pregrupisanje skoro svih svojih snaga na krajnje levo krilo, u područje Torunja, odakle je, pojačana delovima snaga 8. armije, udarila na severno krilo grupe od četiri ruske armije koje su se valjale u vidu čuvenog „parnog valjka“ prema Šleskoj.

To se pregrupisanje izvršilo u potpunoj tajnosti (što u velikom stepenu treba zahvaliti nesposobnosti ruske konjice generala Novikova), te je tako rezultat iznenađenja bio potpun: „parni valjak“ bio je zaustavljen.

Mi ćemo se još vratiti na loćsku bitku kod proučavanja operativnog manevra. Ovde smo hteli da je navedemo kao primer vešto postignutog operativnog iznenađenja; ta bitka, istina, nije dala odlučne rezultate, jer nije bila potučena čak ni ruska 2. armija, skoro potpuno opkoljena manevrom nemačke 9. armije; nije, dakle, bilo operativne pobeđe. Ali ipak, ovaj je manevar paralisao jaku rusku ofanzivu koja se u punom zamahu razvijala prema Šleskoj i čije su posledice mogle biti veoma važne za čitav rat. Zato treba rezultate ove bitke smatrati kao uspeh od strategijskog značaja.

Skica 7. — Pregrupisavanje nemačke 9. armije za bitku kod Łođa
4–10. novembra 1914.

*
* *
*

Mogli bismo navesti mnogo novijih primera operativnog iznenađenja, prateći dalji razvoj I svetskog, a docnije poljsko-sovjetskog rata 1918–1920. godine. Naročito je u ovom posljednjem ratu bilo puno ovakvih primera. Obe velike bitke koje su ga rešile dobivene su postizanjem relativne nadmoćnosti na izabranoj tački udara, pri sve-snoj i potpunoj primeni iznenađenja, koje je u obe bitke bilo pažljivo pripremljeno. Pošto se u oba slučaja izbeglo suviše rano otkri-vanje stvaranja relativne nadmoćnosti (manevarske snage), iznena-đenje je dalo bogate plodove u obliku poremećaja duhovne ravno-teže neprijateljskih komandanata i poraza njihovih trupa.

Nećemo više obrazlagati celishodnost i posledice ovog činioca ratne veštine. Bolje je ako razmotrimo da li je i ukoliko moguće postići u sadašnjim uslovima rata takve rezultate operativnog iznenađenja kao što ih vidimo, na primer, u nemačkom koncentrisanju na francusko-belgijskoj granici ili u bitkama kod Lođa, na Visli i Njemenu?

Rekli smo već u ovoj knjizi, pozivajući se na Klauzevica, da se bez iznenađenja ne može postići relativna nadmoćnost, a bez ove ni jedan, čak ni najefikasnije pripreman udar, neće dati rešavajući rezultat, odnosno, bez iznenađenja se ne može postići operativna pobeda.

Taj je zaključak toliko važan da je nužno pronaći odgovor na pitanje: da li će još biti moguće da se ostvari operativno iznenađenje u budućem ratu ili ne.

Možemo tvrditi potpuno sigurno da će najveću smetnju za njegovu postizanje predstavljati izviđačka avijacija. Njena uporna i pronicljiva delatnost težiće i danju i noću da otkrije protivničke karte, a brzina tog otkrivanja može da uništi posledice iznenađenja već u začetku, pre nego što budu uspele da se razviju u uspešno planirani manevr. Ovde ništa ne pomaže takozvana „vazдушna nadmoćnost“ — reč koja krije u sebi vrlo sumnjivu vrednost. Ta nadmoćnost biće slična grubo ispletenoj mreži, u kojoj će se uvek naći dovoljno velika okca da kroz njih slobodno prođe brzi avion, koji se iznenađa pojavi. Njemu će biti potrebno vrlo malo vremena da obavi posao, posle čega će odleteti natrag kroz drugo okce, ali njegov izviđački posao od pola sata u manevarskom području protivnika može da donese tako strašne posledice po pažljivo čuvano iznenađenje, da će ono uvenuti pre nego što stigne da procveta.

Kako da se od toga sačuvamo? Kakve ćemo mere preduzeti protiv ovog pravog bacila operativne nemoći, koji najjače, prema našem mišljenju, pogađa temelje ratne veštine? Izgleda da ne možemo računati ni na jednu mehaničku protivmeru; treba upotrebiti sva moguća sredstva zaštite od neprijateljskog izviđanja iz vazduha, ali unapred moramo biti spremni na to da će rezultati ove zaštite biti nedovoljni. Svaki operativni komandant će morati da napregne razum da bi pronašao način kako da izbegne otkrivanje svog manevra od avijacije, ili da upotrebi sredstva koja će oslabiti posledice takvog preranog zavrivanja u njegove adute.

Mogućnost primene takvih načina treba pripremiti već u mirno doba odgovarajućom obukom trupe i podešavanjem njene organizacije prema promenjenim uslovima. Kada se to postigne, moći ćemo da u ratu primenimo sledeće metode postizanja operativnog iznenađenja uprkos izviđačkoj delatnosti vazduhoplovstva.

Koncentracija svake operativne jedinice moraće da otpočne rastresitim grupisanjem, kojim se ne ispoljava unapred svoje težište. Takve masovne koncentracije kao što je bila koncentracija desnog

nemačkog krila na belgijskoj granici 1914. godine, biće sigurno bez svrhe, jer vazduhoplovstvo neće propustiti da odmah ne otkrije svaku zbijenu manevarsku masu. Takvo, na primer, zbijeno pomeranje snaga, kao što je bilo marševanje nemačke 1. armije (u toku iste koncentracije) duž holandske granice, biće ne samo uvek otkriveno već najčešće neostvarljivo, jer će moderna borbena avijacija nesumnjivo težiti i često uspeti da obaspe trupe zbijene na uskom prostoru i odgovarajuće službe gustom kišom bombi, što može prouzrokovati ogromne gubitke i izazvati zastoje u saobraćaju za duže vreme, ne uzimajući čak u obzir posledice preranog otkrivanja zamišljenog manevra.

Uzimajući to u obzir, svaka operativna jedinica će biti prinuđena da se u početku koncentriše široko i tek kad izbije na samu bitačnu prostoriju ili čak i za vreme same bitke, prikupljaće se u unapred određenom pravcu, da bi na njemu postigla relativnu nadmoćnost.

Moramo računati i s tim da se čak ni ovo završno prikupljanje neće lako sakriti od neprijateljskog pogleda. Zbog toga u budućem ratu treba da se primenjuju što je moguće više noćni marševi, koji su u svakom slučaju teži za otkrivanje iz vazduha nego dnevni. Tehnika tih marševa moraće se izmeniti utoliko što će morati stalno da se teži što većem skraćivanju kolona, da bi se ove mogle „smestiti u toku noći“. To će zahtevati da se maršuje istovremeno po više puteva, odnosno da velike jedinice iskorišćuju sve puteve u zoni svog dejstva, makar i lošije, ali brojnije.

*
* *

Pretpostavimo da je tehnika noćnih marševa usavršena, da svi štabovi imaju majstorsko iskustvo u njihovoj organizaciji, a trupe umeju da ih izvršavaju vešto i bez zastoja. Da li će to u potpunosti otkloniti teškoće? Ne, jedan noćni marš nikad neće biti dovoljan za izvršenje operativnog manevra; biće potrebno izvesti nekoliko noćnih marševa, pa čak i više, sa dnevnim odmorima između njih.

Nikad se velika pešadijska ili konjička jedinica neće lako sakriti za vreme odmora. A šta tek da se kaže o prikrićivanju operativne grupe, sa njenom masom artiljerije, tenkova i avijacije kao i mravinjakom službi.

Moderna veština maskiranja smeštaja trupa predstavlja posebno pitanje, od čijeg celishodnog rešenja sve evropske vojske stoje još vrlo daleko. Nemamo nameru da ovde razmatramo tu stvar detaljno, ali smatramo da dosadašnje metode, koje se ograničuju na sitne napomene u operativnoj zapovesti, a u praksi ne dovode do većih rezultata nego što je rasklapanje topova i vozova, nameštanje na karama i poljskim kuhinjama „maskirnih“ grančica zelenila itd., podsećaju pomalo na metode noja, koji skriva glavu u pesak kad naiđe opasnost. Maskiranje će se u budućem ratu morati mnogo više da

produbi; svaki pokret danju, čak i sitnih grupica u rejonu njihovog smeštaja, mora biti najstrože zabranjen; artiljerija, komore i svakovrsna motorna vozila treba da se sakrivaju u šumama, a ne na mestima gde mogu biti lako opaženi i bombardovani; komandna mesta svih stepena sa svojim parkovima kola, automobila i sredstava za vezu moraju biti na pustim mestima, dobro skrivenim od vazdušnog izviđanja i udaljenim od velikih grupa zgrada itd.

*
* *

Kao dalji način sprečavanja posledica preranog otkrivanja operativnog manevra biće izvesna promena gledišta o mogućnostima manevarskih grupa u pogledu daljine do koje mogu dejstvovati. Izgleda da nećemo preterati ako kažemo da dosadašnji razmah u planiranju širokog manevra glavnom masom armije mora pretrpeti izvesna ograničenja. Manevre slične Lođu ili Ulmu, ili makar takve poduhvate kao što je bilo potpuno pregrupisavanje glavnih snaga nemačke 9. armije prema neprijateljskom krilu za bitku kod Loda, treba već smatrati vanredno teškim, ako ne i potpuno neizvodljivim poduhvatima, bar za mase spore pešadije. Tako velika pregrupisavanja i tako duboki manevri, vršeni celom armijom ili njenim većim delom, neće moći da se izvedu bez znanja neprijatelja. Jer, zar možemo sanjati o tome da bi se armija mogla odvojiti od neprijatelja (izgubiti kontakt) i prebaciti se u masi peške ili železničkim transportima na njegovo krajnje krilo onako kako je to mogla da uradi nemačka 9. armija? Za pregrupisavanje te armije, sastavljene u ogromnoj većini iz pešadije, trebalo je punih 10 dana; pa zar će se moći ubuduće zadržati neprijatelj u neizvesnosti čitavih 10 ili makar nedelju dana u pogledu masovnih pregrupisavanja? Mislimo da će to biti vrlo malo verovatno, ako ne upravo i nemoguće, a u svakom slučaju s tim se neće moći računati, jer bi veličina takvog rizika uveliko prekoračila granice određene logikom i osećanje stvarnosti. Rizik predstavlja element rata, ali i on ima svoje logičke granice. General Hindenburg preuzeo ga je 1914. godine, jer su mu ondašnji uslovi to omogućavali u potpunosti, ali već danas — posle 20 godina — uslovi su tako promenjeni da bi taj isti vojskovođa tražio sigurno drugo rešenje.

Pogledajmo skicu 7 (str. 178). Uzmimo da se operacija kod Loda odigrava u današnjim uslovima rata. Možemo pretpostaviti da bi rusko vazduhoplovstvo otkrilo masovna prevoženja železnicom i marševe pojedinih korpusa 9. armije već posle dva-tri dana. Kao prva reakcija ruske komande bila bi želja da se spreči pregrupisavanje 9. armije, za šta bi najlepše poslužila dva savremena sredstva: dezorganizacija prevoza i marševa bombardovanjem najvažnijih komunikacijskih čvorova na putu pregrupisavanja, a zatim bacanje na armiju makar manjih operativnih grupa sastavljenih od konjice, oklopnih i motorizovanih jedinica, kao i borbene avijacije.

Već ta dva sredstva mogla bi da unesu veliku pometnju u redove 9. armije, a kad bi odmah zatim nastupio užurban pokret svih pet ruskih armija, mada i nepripremljenih, sudbina celog nemačkog fronta bila bi unapred odlučena.

Razmišljajući o ovim mogućnostima dolazimo do zaključka da u budućem ratu manevri ove vrste neće imati uslova da se izvedu koliko-toliko uspešno. Moraće da se pribegne izvršenju manje dubokih poduhvata, ali koji zahtevaju manje vremena za sprovođenje. Od glavnih snaga armije biće potrebno da se formira probojna masa koja će dejstvovati na manje korisnim ali i kraćim pravcima, a jednovremeno će se proširiti njeno dejstvo u dubinu pomoću dubokog prodora lakšom, slabijom ali bržom obuhvatnom masom, sastavljenom iz brzih jedinica. Sa tako promenjenim manevrom iznenađenje će biti ostvarljivo čak i u budućem ratu, a pri tome će se njegove posledice moći brže i temeljnije da iskoriste nego što je to mogla da uradi spora nemačka obuhvatna grupa kod Lođa, sastavljena od korpusa pešadije i suviše slabe konjice. Tako kao što predlažemo postupao je uostalom i Napoleon u svim onim slučajevima kada nije imao vremena ili mogućnosti da izvede dubok operativni manevar kao što je bio onaj kod Lođa ili pre bitke kod Ulma.¹²⁾

Sve što smo naveli odnosi se na sredstva za postizanje iznenađenja *tajnim* izvođenjem manevra. Međutim, ta se tajnost ne može uvek održati, te ne treba zaboraviti drugi faktor iznenađenja — *brzinu* dejstva.

Napredak u tehnici naoružanja i organizovanju zaraćenih strana pruža nam sada čitav niz sredstava koja služe povećavanju ove brzine. Najbrže od tih sredstava je vazduhoplovstvo. Ono može da nam učini neprocenjive usluge u postizanju relativne nadmoćnosti nad neprijateljem na izabranom mestu, a da se potpuno očuva iznenađenje. Efekat dejstva tog roda vojske rašće uporedo sa stalnim povećanjem efikasnosti bombardovanja i brojnim porastom materijala koji se, istina, može znatno povećati samo ako se smanje troškovi proizvodnje vazduhoplovne industrije.

Danas je teško odrediti gde je granica pojevtinjenja a, prema tome, i produktivnosti te industrije, te se tako ne može predvideti sa kakvim će vazдушnim snagama za manevar raspolagati operativni komandant u budućem ratu. Međutim, već ono čime može sada raspolagati dozvoljava pretpostavku da će samostalne grupacije borbenog vazduhoplovstva moći da uspešno povećaju obim dejstva manevra i prodube njegove rezultate.

Najveći nedostatak vazduhoplovstva predstavlja kratkotrajnost njegovog dejstva, jer se napad grupe bombardera ili jurišnih aviona odigra brzo — skoro kao dejstvo artiljerijskog zrna — a što je još gore — pri današnjim tehničkim mogućnostima — jedna ista vazduhoplovna grupa može da ponovi takav napad samo dva, a najviše tri puta

¹²⁾ Mogućnost takvog odigravanja bitke kod Lođa prostudiraćemo u trećem delu knjige pri razmatranju elemenata operativnog manevra.

dnevno. Dakle, pored sposobnosti za postizanje skoro potpunog iznenađenja i moćne udarne snage, vazduhoplovne formacije su za sada sposobne samo za nanošenje istina vrlo jakih, ali malobrojnih udara, koje je teško izbeći, ali od čijeg se nepodržavanog moralnog dejstva može dosta lako povratiti. Mogućnosti moralnog dejstva vazduhoplovstva u svakom slučaju su još daleko od tako demoralizatorskog učinka kao što ga ima na živu neprijateljsku silu duže dejstvo delova kopnene vojske koji su prodrli u njenu pozadinu. Zbog toga će se napadi vazduhoplovstva morati da usmeravaju uglavnom na takve objekte na kojima će posledice napada duže trajati, kao na primer na komandna mesta, velike grupacije artiljerije i komora, na slagališta, a pre svega na komunikacijske čvorove, prelaze preko reka itd.; međutim, napad na živu silu neprijatelja biće manje efikasan, jer borbene jedinice, mada jako osetljive na bombardovanje, uspevaju da se brzo povrate od iznenađenja i da se lakše vrate svojim običnim borbenim funkcijama, gubeći samo za kratko vreme svoju pripravnost.¹³⁾

Zbog njegovih gornjih nedostataka, kao i zbog teškoća oko stvaranja mase tog roda vojske, proizilazi da će, nimalo ne potcenjujući vazduhoplovstvo kao operativnu manevarsku snagu, biti potrebno da se njegova upotreba povezuje sa dejstvom drugih rodova, produbljujući i produžujući mu demoralizatorsku delatnost aktivnošću brzih kopnenih jedinica.

*
* *

Ove brze jedinice, naime oklopne i motorizovane, kao i moderno naoružana i obučena konjica, mogu da budu u budućem ratu od velike pomoći za ubrzanje razvoja manevra, odnosno za davanje manevarskim grupama takve brzine delovanja da bi otkrivanje, od vazduhoplovstva, prikupljanja tih grupa za nameravan udar što manje uticalo na uspeh manevra. Brze jedinice će morati da preduhitre posledice otkrivanja tajnosti, što znači da stvore na krilima i u pozadini neprijatelja preduslove za poraz pre nego što protivnik uspe da prikupi rezerve i suprotstavi ih našoj manevarskoj grupi.

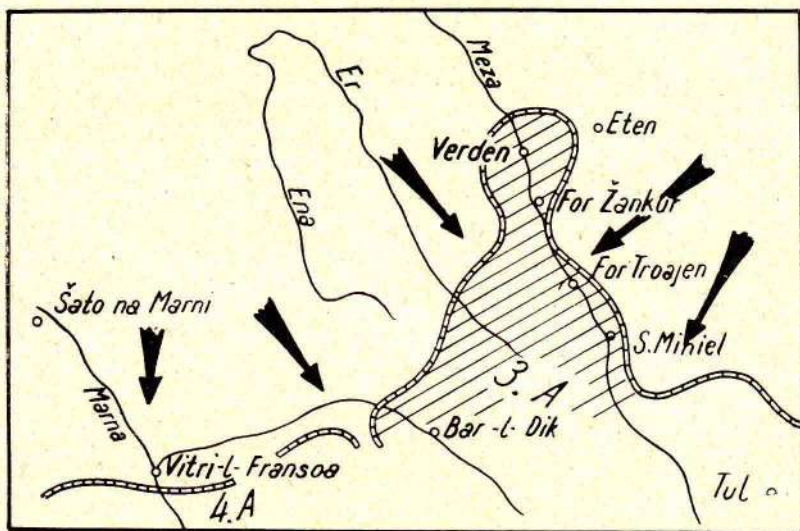
Smelo se može reći da su, usled razvoja brzih jedinica, mogućnosti obuhvata neprijatelja znatno porasle, tako da ni jedan operativni komandant neće propustiti a da u odgovarajućem momentu ne prikupi na krilu lako pokretljive grupe, sastavljene od oklopnih jedinica i konjice, potpomognute jakom avijacijom.

Ali obuhvat neprijatelja još nije sve, jer ni potpuno okruženje nije samo po sebi dovoljno. Čak i duboko usmeren obuhvat može da da odlučujuće rezultate samo ako je protivnik slab, loše obučen i male moralne čvrstine. Dobra i čvrsta vojska podnosi obuhvat vrlo dobro i to bez obzira na nacionalnu pripadnost trupa ili njihovu veličinu i snagu. Poznata je otpornost nemačkih jedinica prema obuhvatu.

¹³⁾ Drugi svetski rat je u potpunosti potvrdio gornje mišljenje.

Ne nabrajajući evropske primere, čitamo sa divljenjem opise borbi usamljenih nemačkih odreda u Siriji i Palestini za vreme I svetskog rata kada su se manje grupice vojnika borile hladnokrvno i mirno, potpuno usamljene, prosto izgubljene usred strahom obuzetih muslimanskih masa, na hiljade kilometara od otadžbine, bez nade da stignu do nje.

Istu su čvrstinu ispoljili francuski vojnici u odbrani Verdena, a da se ne nabrajaju manje bitke. Verdén, skoro potpuno opkoljen, oslonjen samo na takozvani „sveti put“ kojim je slabo pridolazila hrana i municija, zasut kišom artiljerijskih zrna, ipak se branio sa upornošću dostojnom dubokog divljenja. Dosta je da se pogleda priložena skica (br. 8) odbrane francuske 3. armije u okolini te tvrđave (stanje na dan 9. septembra 1914), pa da se stekne uverenje da se dobra vojska ne da potući samo obuhvatom.

Skica 8. — Situacija francuske 3. armije 9. septembra 1914.

U sličnoj se situaciji, kao francuska 3. armija kod Verdén, našla šest nedelja docnije ruska 2. armija kod Lođa. Njeno je opkoljavanje bilo tako duboko da je štab armije, koji se nalazio u Lođu, iz pozadine (s juga) branio odred, sastavljen na brzu ruku od pionira, ordonanasa, kurira, štabnih posilnih itd. Uprkos tome ova je armija izdržala u mestu i nije bila potučena.¹⁴⁾

Mada je poljska vojska u ratu 1918–20. godine bila u početku osetljiva na obuhvat — uglavnom zbog loše obučenosti i dejstva na

¹⁴⁾ Istočni front u Evropi 1941–42. pružio je mnoge primere uporne i uspešne odbrane potpuno opkoljenih odreda i većih sovjetskih grupa. Treba priznati da su i nemački odredi uspevali da se brane dugo i uporno (posade atlantskih luka u Francuskoj 1944, Breslava 1945. godine).

velikom prostranstvu u rastresitom poretku, ipak je ispoljila u odlučujućim trenucima istu ovakvu čvrstinu; dovoljno je pomenuti odbranu Lavova, bitku kod Varšave u kojoj je bila duboko ugrožena sa severa itd.

Uzimajući u obzir gornje primere između stotina drugih, možemo biti sigurni da sam obuhvat, bez jednovremenog razbijanja izabranog najvažnijeg dela neprijateljskih snaga, ne vodi cilju. Biće potrebno da se izbegavaju nemačke greške u bici kod Loda, u kojoj se nemačka 9. armija razvukla u suviše dug obuhvatni krak, usled čega na vrhuncu sazrevanja bitke nigde nije bilo prikupljene snage sposobne da zada odlučujući udar. Još ćemo se vratiti na ovu grešku pri pretresanju elemenata operativnog manevra.

Rekli smo da nije dovoljno zapretiti neprijatelju presecanjem odstupnice, tj. baciti mu obuhvatnu grupu u pozadinu i na komunikacije; ako se želi odlučan rezultat, treba iskoristiti moralne posledice obuhvata izvođenjem plićeć ali jaćeg udara snagom koja je u stanju da slomi čak i jak otpor.

Da li će se takva snaga lako prikupiti? Da li će biti lako sakriti je od neprijateljske avijacije? Mislimo da ne, jer će udarna grupa, istina, imati da prede mnogo kraću razdaljinu, ali će zato biti sastavljena od neuporedivo sporijih jedinica, pošto će u njen sastav ulaziti većim delom pešadija. Ali ni za tu grupu ne možemo reći da neće biti iznenađena; treba uraditi sve da neprijatelj za nju dozna što docije. Kako to treba raditi izgleda da u tom cilju mogu poslužiti nekoliko sredstva; početno široko rasparćavanje ove grupe, zatim prikupljanje u pravcu izabrane bitačne prostorije isključivo noćnim marševima, o čemu smo već pisali, i najzad njeno ojaćavanje u poslednjem trenutku *operativnim rezervama*.

Ovde moramo posvetiti nešto vremena pitanju operativnih rezervi, čija je korisnost odavno ispitana, ali dosad nisu raspravljene sumnjive strane ove korisnosti.

Svi znamo kakvu ulogu igraju rezerve u taktici. One imaju osnovni značaj. Taktički komandant, koji bi počeo ma kakvo dejstvo ne ostavljajući nikakvu rezervu unapred bi se izložio iznenađenju i porazu. I komandant bataljona kao i komandant divizije ostavljaju uvek rezervu, da bi pomoću nje u odgovarajućem trenutku mogli uticati na tok borbe.

Onaj taktički komandant koji uspe da u toku borbe iznenađa baci na vagu dovoljno važan adut u vidu rezerve, obićno uspeva da borbu reši u svoju korist.

Da li se isto dešava u operacijama? Naćelno treba da je tako, jer prevaga na ovu ili onu stranu ima mnogo zajednićkog sa zakonima mehanike, a ovi su uvek isti. Međutim, nije tako. Ne zaboravimo da se borba bataljona, pa čak i divizije, odigrava na relativno malom prostoru, te tako njihove rezerve, razmeštene u blizini, mogu uvek da na vreme stupe u dejstvo i brzo postignu uspeh, dok se armijska rezerva nalazi mnogo dalje iza fronta, prosećno 20—30 pa i više kilo-

metara; zato je njoj potreban najmanje jedan dan da bi došla u visinu prvog borbenog ešelona i drugi dan da bi potpuno uzela učešća u borbi i uticala na tok bitke.

Ta dva dana su potrebna ako se rezerva nalazi iza krila operativne grupacije. A kako stoje stvari ako je rezerva, na primer, pešadijska divizija, smeštena iza sredine armije razvijene na frontu, recimo, širine 150 kilometara? Toj će diviziji biti potrebno najmanje 3—4 dana da bi samo stigla na krilo, provlačeći se kroz pozadinske organe divizija i operativnih grupa, koje učestvuju u borbi. To je suviše dug period vremena da bi se kriza u bici mogla tako dugo izdržati; prema tome, od vremena porasta armija i njihove manevarske zone, dakle, od vremena posle Napoleona, operativne rezerve počele su da gube svoj značaj. Šlifen jasno izražava sumnju u njihove vrednosti, naročito kod svog omiljenog dvostranog manevra. Raspravljajući o neiskorišćavanju rezervi od strane Napoleona u bici kod Fridlanda, Šlifen piše: „Otada jake rezerve neće više odlučivati Napoleonove bitke, nego će mu smetati u postizanju rešavajućih pobeda“¹⁵⁾. Kao što vidimo, general Šlifen, uzimajući u obzir sporost modernih narodnih armija, bio je protivnik operativnih rezervi.

U njegovim rasuđivanjima ima bez sumnje mnogo istine, mada možda i malo preterivanja. To je u dosadašnjim uslovima imalo opravdanja, ali sada izgleda gubi osnove, o čemu ćemo uskoro govoriti. U svakom slučaju možemo primiti kao načelo da je značaj operativnih rezervi, bar u poslednje vreme bio, mnogo manji nego taktičkih, bez kojih se borba ne može ni zamisliti. Dok divizija uvek zadržava u rezervi najmanje 1/3 snaga, a koji put i više, dotle je armija od šest ili osam divizija zadržavala već u ratu 1870—71. godine, a naročito u I svetskom ratu, jedva jednu ili dve divizije, i to samo do momenta razbistravanja situacije, odnosno do trenutka potvrde jedne od hipoteza o verovatnom ponašanju neprijatelja.

Sigurno će važiti i ubuduće da, ukoliko se taktički komandant mora uvek brinuti da rezervu ne uvede prerano u borbu, utoliko će se operativni komandant čuvati da je ne uvede suviše doka, jer je onda neće više iskoristiti. Ovo predstavlja vrlo važnu razliku između taktičkog i operativnog komandovanja.

*
* *

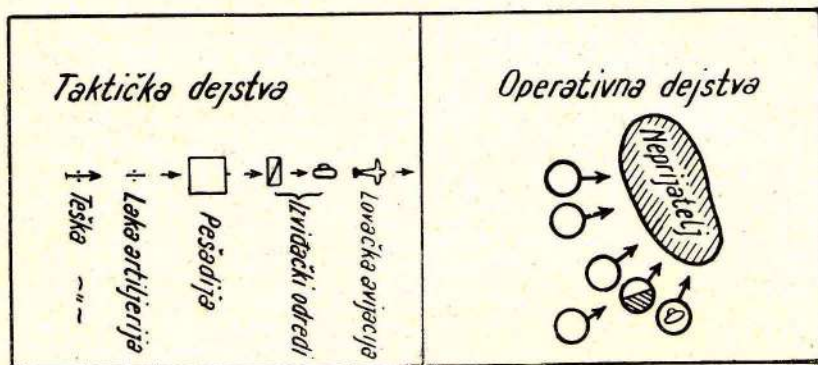
A sada dodajmo da se svaka taktička jedinica, ne izuzimajući ni pešadijske divizije, sastoji iz *raznih rodova* vojske, od kojih nijedan nije stvoren za samostalno dejstvo, već svi zajedno povezani daju jedinstven napor, ali zato moćan.

Taj napor je usmeren uvek u jednom načelnom pravcu, bez obzira na to da li divizija dejstvuje u jednoj ili dve grupe, pri čemu jedan rod vojske nekako podržava drugi u borbi, pojačavajući i produbljujući njegovo dejstvo. Prvo ide vazduhoplovstvo, zatim izvi-

¹⁵⁾ Kao neiskorišćene snage (vidi: Gr. Schlieffen, *Cannae*, str. 257).

dački odred, sastavljen od konjice i oklopnih jedinica, potom pešadija i najzad artiljerija (skica 9).

Nasuprot ovakvom dejstvu u jednom pravcu vidimo na operativnom stepenu dejstvo u više pravaca, jer se armija sastoji od velikih jedinica jednake vrednosti, sposobnih za samostalno dejstvo, koje se ne grupišu u bici jedna iza druge, već jedna pored druge, kako bi sve mogle da se bore.

Skica 9.

Dakle, dok se napori taktičkog komandanta slivaju u jedan udar koji ide iz dubine, od rezerve, dotle se napor operativnog komandanta izražava u davanju jedinicama, koje maršuju uporedo, koncentričnih pravaca kretanja, da bi na rešavajućoj tački postigao isti rezultat: što veću koncentraciju napora, ali ne iz dubine, već iz širine grupacije.

Kao što se vidi iz ove šematske slike, razvoj armije i težnja iskoriscenja podjednake samostalnosti njenih jedinica u bici vode izvesnom linearnom operativnom poretku. Dovoljno je da pogledamo grupisanje većine savremenih armija u poslednjim ratovima, čak i u tako manevarskom ratu kao što je poljsko-sovjetski 1920. godine, pa da odmah zapazimo kordonski karakter njihovog rasporeda.

Zbog velikih prostora koje zauzimaju savremene narodne armije, i s obzirom na sporost njihovog pokreta, takav je kordonski operativni rasporedi dosada predstavljao nužnost. Ali ovo je bila nesumnjivo loša neophodnost, jer je povlačila za sobom krutost armije i teškoću njenog pregrupisavanja. U kakvom je rasporedu armija ušla u bitku, u takvom ju je morala i izvesti, jer su bila moguća samo mala pregrupisavanja. Ako je tako raspoređena operativna grupa bila u toku bitke iznenađena nečim nepredviđenim, onda je već bilo teško izbeći poraz, jer zbog krutog rasporeda snaga promene nisu bile moguće. „Greška u početnom grupisanju gotovo se ne može ispraviti“ (Moltke).

Što je još gore, armija koja kreće u bitku, u unapred podešenom rasporedu za predviđen manevar, moraće ubuduće da se odrekne ko-

risti koje potiču iz iznenađenja, jer će protivnik, imajući u toku niza dana vazduhoplovne izveštaje o njenim operativnim jedinicama koje se prikupljaju na maršu, lako iz njih pročitati i njene prve namere. A čime preti gubitak tog osnovnog faktora operativne pobede — iznenađenja, znamo još iz ranijeg izlaganja.

*
* *

Da li se tu može nekako pomoći? Dosad, sem dalekih predviđanja i celishodnog uvođenja armije u bitku (postepenog grupisanja na izabranoj tački odlučne nadmoćnosti), druge pomoći nije bilo. Ko zna neće li sada razvoj savremenih prevoznih sredstava vratiti operativnim rezervama njihov značaj. Konjička armija Buđonija predstavljala je još primitivni oblik pokretne operativne rezerve, dok razvoj motorizovanih prevoznih sredstava, tako jako izražen poslednjih godina, izgleda da nagoveštava mogućnost vraćanja na napoleonovske metode rešavanja bitki — brzim učešćem rezervi. Motori mogu da savladaju prostor, a baš taj prostor je oduzeo vrednost operativnim i strategijskim rezervama. Nije isključeno da će se na bitačnim prostorijama budućnosti pojaviti ponovo pojam „rezervne konjice“ Napoleona u modernom obliku. U njen sastav mogu da uđu ne samo vazduhoplovstvo i motorizovane jedinice pešadije i artiljerije, već i više jedinica obične pešadije prevožene automobilima. I ko zna da se baš tu ne krije jedno od najlepših sredstava za postizanje operativnog iznenađenja.¹⁶⁾

Rekli smo već da pokretna obuhvatna grupa, sastavljena od konjice, oklopnih jedinica i vazduhoplovstva, može imati izgleda da preduhitri posledice otkrivanja svog pokreta. Rekli smo takođe da će se glavne snage armije morati verovatno odreći tako širokog manevra i udarati pliće odnosno preuzeti zadatak pretežno vezivanja i proboja. Dodali smo takođe da prikupljanje odgovarajuće mase vojske čak i za tako plitak udar neće biti lako, jer će se teško sakriti od pogleda vazduhoplovstva. Da bi se očuvala tajnost, neće uvek biti dovoljan samo široki razvoj za bitku i prikupljanje noćnim marševima koji prethode glavnom udaru. Prema tome, nezavisno od tako organizovanog razvoja glavnih snaga za bitku, biće uvek korisno ako se u nju uvede u poslednjem trenutku i na rešavajućem mestu operativna rezerva, odnosno ako se postupi onako kako je to radio Napoleon u većini bitki, u kojima je neočekivano uvođenje rezerve prevagnulo terazijske pobede na njegovu stranu.

Izgleda nam da su Šlifenovce primedbe protiv operativnih rezervi bile dotle opravdane dok su te rezerve maršovale brzinom od 4 km na sat. Ali danas, kada kolona teretnih automobila lako postiže brzinu

¹⁶⁾ Tako je i bilo. U II svetskom ratu pokretljive operativne rezerve dobile su svoj značaj i odigrale vrlo veliku, često rešavajuću ulogu. Da se podupru argumenti odeljka o iznenađenju, moglo bi se navesti vrlo mnogo primera iz ovog rata.

od 30 km na sat, a prelazi dnevno 100—150 km možemo biti drugog mišljenja, sem, naravno u slučaju širokog obostranog manevra. Šlifeni je takođe pisao da „su najlepša rezerva teretni automobili natovareni municijom“, a o municiji je pisao zbog toga što je u njegovo doba bilo suviše malo automobila da bi se na njima prevozila pešadija.

Danas su ti uslovi promenjeni; motorizacija, koja se brže ili sporije povećava, ubrzo će svuda dostići dovoljno visok nivo, dok su željeznice postigle mnogo veću brzinu i sposobnost no što su imale za vreme Šlifena. Ta nesumnjiva činjenica razvoja i uređenja komunikacijskih sredstava sigurno neće ostati bez uticaja na evoluciju ratne veštine. Stvarna današnja mogućnost kako ukrcavanja nekoliko pešadijskih divizija u brze vozove i automobile tako i njihovog prevoženja u toku jedne noći na daljinu od 100 km, pruža sadašnjim operativnim komandantima takve mogućnosti za postizanje iznenađenja kakve dosad nisu imali. Ne treba, istina, zatvoriti oči pred činjenicom da će ovakve mogućnosti biti obostrane, odnosno da će se izravnavati, kao i da će transporti imati ozbiljnih teškoća oko ukrcavanja, iskrcavanja i prevoza jer će sve masovne prevoze žestoko napadati vazduhoplovstvo itd. Veština komandanata biće da iz spleta ovih teškoća izvuku što veće koristi. Izgleda sigurno da će svaki operativni komandant pokušati da iskoristi automobilski park koji će imati na raspolaganju kako bi povećao pokretljivost rezerve i iskoristio nove manevarske mogućnosti na najefikasniji način, tj. *postizanjem nadmoćnosti pomoću iznenađenja*.

Da li će i u kom stepenu ovo uspeti, zavisiće, svakako, kao što smo rekli, od veštine komandanata.

U svakom slučaju njihova će težnja biti, s jedne strane, iskorišćenje savremenih sredstava, a sa druge, pronalaženje načina za paralisanje njihovog pokreta kod protivnika.

S obzirom na masovnu pojavu modernih borbenih sredstava, osobito veliki značaj dobija zemljište, koje, kao što se zna, ima veliki uticaj na efikasnost kako vazduhoplovstva (maskiranje) tako i oklopnih i motorizovanih jedinica (putevi, prepreke, prelazi preko reka). Tu se baš i kriju najveće mogućnosti za smanjenje prednosti tehnički jačeg protivnika i postizanje svih preimućstava koja se mogu ostvariti iznenađenjem. Savršeno iskorišćenje zemljišta na svim stepenima i umešnost da se ono učini nepristupačnim pomoću rušenja može, pri odgovarajućoj organizaciji borbe, da parališe kretanje brzih jedinica protivnika koje izvode manevar ili u najmanju ruku da unese u njih pometnju, dakle, da povrati poljuljanu „brzinsku ravnotežu“. Zatim bi se taj pripremni rezultat udvostručio sopstvenim protivnapadom ili protivofanzivom, čija se efikasnost zasniva na potpunom i relativno lakom iskorišćenju iznenađenja.¹⁷⁾

Kao što vidimo, moderni uslovi rata oživljavaju mnoga ranija načela ratne veštine, koja je I svetski rat postavio u red konačno

¹⁷⁾ Tipičan primer: borbe u povlačenju Crvene armije 1941—42. i protivofanziva 1943. godine.

preživelih stvari. I jak i slab naći će u njima adute; međutim, marljivim studijama i budnim posmatranjem treba stalno ulaziti u pozitivne i negativne strane onog što nam donosi život.

C) *Ekonomija snaga*

U dosadašnjim razmatranjima mogućnosti postizanja operativne pobede nad protivnikom iste snage ili i jačim došli smo do zaključka da je najprostiji način za to — postizanje relativne nadmoćnosti na najvažnijoj tački i u odgovarajućem momentu. Utvrdili smo pri tome da, ako želimo protivnika dovesti stvarno do konačnog sloma, ovo moramo izvesti pomoću iznenađenja.

A sad da razmotrimo kako da se ostvari ta relativna nadmoćnost, kad već nemamo apsolutne. Odgovor na ovo pitanje naći ćemo u razmatranju sledećeg načela ratne veštine, poznatog pod imenom: ekonomija snaga.

Da počnemo od primera iz svakodnevnog života. Ako neki čovek reši da podigne sopstvenu kuću, ali mu skromni prihodi ne daju nikakvih viškova koje bi mogao prikupiti u tu svrhu, on nema drugog načina nego da štedi novac za nju surovim ograničenjima u drugim ličnim izdacima, kao: odelu, jelu, pozorištu, knjigama itd. Želeći da postignemo glavni cilj, ograničavamo sredstva namenjena drugim ciljevima koji imaju za nas manji značaj. Tek kad se kuća izgradi i isplati, moći ćemo da ostvarujemo sledeći cilj, na primer, stvaranje biblioteke. Sada će već postizanje ušteđevine biti lakše, jer je jedan deo izdataka — za stan — potpuno otpao. Ostvarujući na taj način svoje ciljeve *po redu*, postizemo ih *sve lakše* i najzad postizemo potpun uspeh u vidu blagostanja.

Kad bismo, međutim, hteli da postignemo sve odjednom, ne bismo ništa postigli jer bismo sve svoje ciljeve mogli samo u maloj meri da podmirujemo, a ništa ne bismo uspeli da ostvarimo u potpunosti. Jednom rečju, uvek bismo bili u oskudici.

To predstavlja načelo individualne ekonomije sredstava koje nalazi potpunu analogiju u celokupnoj društvenoj ekonomici i ratnoj ekonomiji snaga.

Nepridržavanje ovog načela, odnosno jednaka podela sredstava na sve ciljeve

predstavlja — piše maršal Foš¹⁸⁾ — ono što se u finansijskom poslovanju naziva specijalizacijom kredita, koja isključuje svaku misao o špekulaciji, a samim tim i o većim dobitcima. Ova će teorija stalnog, nepromenljivog rasporeda sredstava uvek biti nadjačana teorijom o raspoloživoj rezervi.

Nasuprot tome, načelo ekonomije snaga, predstavlja veštinu bacanja svih raspoloživih rezervi u određenom trenutku na jedno mesto; bacanja

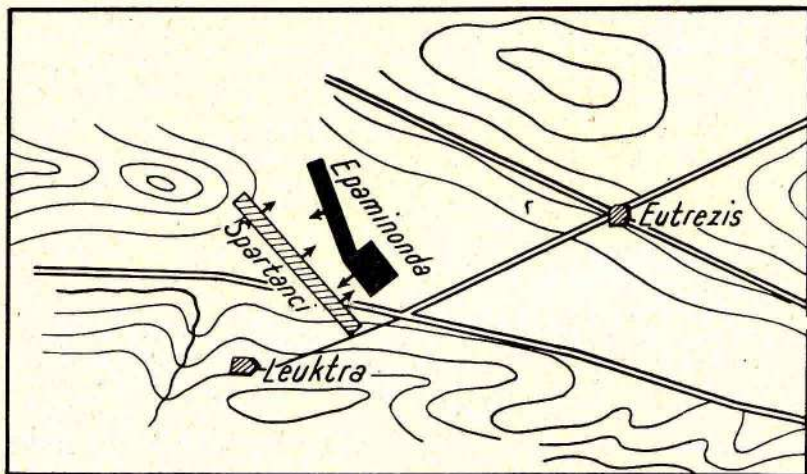
¹⁸⁾ Ferdynand Foch, *Zasady sztuki wojennej* (Načela ratne veštine), str. 49, prevod na poljski generalštabnog majora Ružickog, WINW, Warszawa, 1924.

tamo svih svojih trupa i, da bi to bilo moguće, veštinu stalnog održavanja njihove povezanosti umesto da im se određuje stalan raspored i stalni nepromenljivi zadaci. Pošto se postigne željeni rezultat, ponovo ih treba usmeriti prema samo jednom mestu i dejstvovati protiv novog jedinstvenog cilja.

To je veština vršenja pritiska težinom svih svojih snaga uzastopno na prepreke koje se sreću.

Dok su vojske bile male i borile se uskupno na malom prostoru, načelo ekonomije snaga nije imalo tako važan značaj kao danas. Međutim, njegov su značaj osećale čak i stare vojskovođe koje su ga primenjivale nesumnjivo svesno u svima bitkama, vođenim u smaknutom poretku.

Na primer, u bici kod Leuktre (skica 10) vidimo dva različna borbena poretka.

Skica 10. — Bitka kod Leuktre 371. god. pre n. e.

Jedan od njih je bio čisto linijski (borbeni poredak Spartanaca), u kome nema ni traga ekonomije snaga, ako se ne uzme u obzir tradicionalni običaj stavljanja najboljih jedinica tzv. spartijata na desno krilo. Pošto je ova tradicija bila obavezna u svakoj bici, bez obzira na situaciju, to se ovaj slučajni faktor ne može smatrati svesnom željom za naglašavanjem napora.

Naspram ove jedinstvene linije Spartanaca izišle su Epaminondine trupe, čiji poredak jasno izražava vodeću misao usmerenu na proboj baš tog najboljeg neprijateljskog krila udarom smaknutim blokom tebanske kare, postrojene neobično duboko (60 vrsta po 50 ljudi).

Taj udar, pošto je imao sve odlike svesno primenjene ekonomije snaga, doneo je stvarno odlučujući uspeh jer je, razbijajući osnovu spartanske vojske, „prouzrokovao slom ostalih delova“.

*
* *

Porastom brojnosti trupa koje učestvuju u borbi i sve većim proširenjem prostora koji zauzimaju, porasla je i teškoća usklađivanja njihovih napora za ostvarenje jednog cilja. Dok su se stalne (profesionalne), još uvek malobrojne vojske borile između sebe, načelo ekonomije snaga pojavljivalo se samo s vremena na vreme, čas uzimajući oblik ovna (tarana) poljske konjice, čas opet gubeći se u li-nijskim borbenim porecima Fridrihovog doba.

Tek su ratovi velike revolucije (francuske), u kojima je prvi put nastupila masovna narodna vojska — prinuđena da se bori na nekoliko frontova — učinili da je ekonomija snaga postala neophodan uslov uspeha u ratnoj veštini.

Nije bilo lako osetiti tu neophodnost, a još je bilo teže shvatiti njenu suštinu. Francuska je imala tu sreću da su se u njoj našli ljudi koji su uspeali da ovladaju i jednim i drugim. Maršal Foš ovako piše o tome¹⁹⁾:

Nužnost tog načela počela je da se oseća od vremena ratova revolucije, narodnih ratova brojno velikih vojski. Ali iz toga ne proističe da se to načelo pojavilo naglo, magično, pod pritiskom okolnosti, a ni to da je bilo odmah shvaćeno i pravilno primenjeno.

U stvari je Konvent, izdajući ukaz o opštoj mobilizaciji, uneo u početku u vojsku samo kaos u svim njegovim oblicima, kao i nemogućnost vođenja ratnih operacija u obliku kakav sam već izložio u samom početku.

Stvoriti novo stanje nipošto ne znači da mu je odjednom osigurana mogućnost funkcionisanja, niti da mu je čak osiguran život.

Kao što se i politička revolucija, koja je onda izvedena, mogla posle kratkog, efemernog postojanja završiti, na primer, Direktorijumom, — da Bonaparta, dajući joj pametniji pravac, nije pokazao da postoje trajniji načini organizacije vlasti i društva zasnovani na novim načelima, tako bi, bez viših mozgova, kakvi su bili Hoš (Hoche), Karno (Karnot), Bonaparta i mnogi drugi generali revolucije, i pojam opšte vojne obaveze, rata sa neograničenim sredstvima, mogao ostati himera, utopija uništena u praksi od vojski i teorija XVIII veka.

Da bi se savladala ta epoha revolucije, nije bilo dovoljno prilagoditi stare načine novim situacijama i novim sredstvima koje je ta epoha stvorila, kao što su to činili ljudi prosečne vrednosti. Duh ima znatno veći udeo u produktivnosti materije.

Bila je za nas prava sreća što se razvoj materijalnih sredstava za opštu mobilizaciju složio sa takvim razvojem strastvenih želja i ideja, da je to povuklo za sobom i nov način shvatanja igre snaga, nov način rata.

Citirajući tu rečenicu generala Bonala, Foš dodaje:

U tome je veličina epohe koja je dala ljude što su otvarali puteve novim načelima: Karnoa, kao i ljude koji su ih primenili: Hoša, Bonapartu itd.

¹⁹⁾ *Ibid.*, str. 49—50.

*
* *
*

Kao što vidimo, trebalo je izuzetnih ljudi pa da se shvati značaj i suština ekonomije snaga, mada to načelo izgleda tako lako i prosto.

Da bi se izbegle greške i razočaranja, najbolje je da odmah utvrdimo da su lakoća i prostota ovog načela samo prividne jer, ukoliko je ono jasno u teoriji, utoliko ga je teško potpuno primeniti u praksi.

Dakle, da pokušamo sa ispitivanjem njegove sadržine.

*
* *

Kao što je poznato, postizanje opšte (apsolutne) nadmoćnosti nad neprijateljem ne zavisi od operativnog komandanta. Do pre I svet-skog rata čak ni vrhovni komandant nije na to uticao. Imao je onoliko vojske i materijalne opreme koliko mu je njegova zemlja mogla da stavi na raspolaganje. Popunjavanje, pak, eventualnih nedostataka pomoću spoljne politike zavisilo je od njega samo u malom stepenu. *Operativni* komandant ni sad ne utiče na odnos snaga, već se mora pomiriti sa onakvim kakav naiđe i tražiti rešenje pri takvom odnosu snaga.

U većini slučajeva vojskovođa, koji u ratu ima da vodi ovu oružanu snagu, njenu apsolutnu snagu mora da smatra kao datu, bilo da on nije imao nikakvog udela pri njenom određivanju, bilo da su okolnosti sprečile da joj se da dovoljna jačina.

Ostaje, dakle, samo da se većtom upotrebom stvori relativna nadmoćnost na odsudnoj tački, i tamo gde se nije mogla postići apsolutna.²⁰⁾

Komandant, dakle, mora biti sposoban da načinom grupisanja sopstvenih trupa i njihovog uvođenja u bitku, obezbedi na izabranoj odlučujućoj tački nadmoćnost snaga nad neprijateljem i pored sopstvene opšte slabosti. Drugim rečima, treba težiti tome da se odredi glavni cilj i nastojati da se upotrebe što veća — ako je moguće sva — sredstva za njegovo postizanje. Napore ne treba cepkati, oblast naših interesa treba umeti podeliti na važne i manje važne stvari, umeti odvojiti pogled od manje važnih, a zatim izabrati glavni cilj i njemu posvetiti sav napor.

Mnogo ima dobrih generala u Evropi, ali oni vide suviše mnogo stvari; ja vidim samo jednu, a to su mase. Težim da ih uništim, znajući da će sve što je vezano za njih pasti samo od sebe — kaže Napoleon.

Kad čuje ove reči svako će se lupiti po čelu čudeći se koliko je to načelo prosto. Prosto da čovek ne poveruje da pri njegovoj primeni mogu nastati kakve teškoće. Međutim, one ne samo što se uvek pojavljuju već su tolike da ih jedino napor velikog uma i volje može savladati.

²⁰⁾ Clausewitz, *O wojnie*, str. 154 (Klauzevic, *O ratu*, izdanje Vojnoizdavačkog zavoda JNA „Vojno delo“, str. 159).

Zašto je to tako?

Zato što se prostom načelu krajnje štedljivosti pri odvajanju snaga za sporedne zadatke suprotstavlja čitav niz tako važnih potreba na bitačnoj prostoriji, koje tako glasno i uporno traže svoja podmirenja, da je obično nemoguće odupreti im se. Težnji da se sačuvaju sve snage za glavni, rešavajući udar suprotstavlja se uvek niz drugih zahteva, kao što su: potreba izdvajanja specijalnih jedinica za izviđanje neprijatelja, za njegovo vezivanje (zadržavanje), za razdvajanje njegovih snaga, za zaštitu sopstvenih komunikacija itd.

Foš ovako opisuju teškoće savremene ekonomije snaga²¹):

Teoriji koja zahteva koncentraciju suprotstavlja se praksa koja nameće u najmanju ruku izdvajanje brojnih odreda. Zar to nije isto što i priznanje neprimenljivosti teorije?

Ta teorija izгледаće nam još manje primenljivom ako uzmemo u obzir i brojna stanja o kojima je reč.

Lako ćemo shvatiti da se jednovremeno može dovesti na jedno mesto armija Tirena ili Fridriha, opremljena šatorima i magacinima, koja se kreće u jednoj masi; svi sastavni delovi takve armije — uostalom malobrojni — živeli su, maršovali i stanovali zajedno, a sve se ovo odvijalo pred neprijateljem koji je posedao položaje i čija je nepokretljivost predstavljala deo snage protivnikove armije, a samim tim davala joj dosta vremena za prikupljanje kolona i njihovo metodičko razvijanje. Ali danas — s obzirom na brojna stanja koja često prekoračuju milion ljudi — armija se mora razvući da bi mogla maršovati, hraniti se, stanovati. Ona se deli na brojne dugačke kolone. Ogroman je prostor i po širini i po dubini koji ona zauzima.

Dva korpusa, koji maršuju jednim putem jedan za drugim, čine kolonu dužine od oko 60 km, ako se uzmu u obzir samo njihovi borbeni delovi. Za prikupljanje ovih korpusa — u visini čela prvoga od njih — potrebno je vreme od tri dana.

Kolika će tek biti ova dubina ako za armijom prvog ešelona maršuje armija drugog, i kolika širina fronta? Godine 1870. tri nemačke armije, koje je maršal Moltke ipak hteo da baci zajedno oko 9. avgusta u bitku na Saru, zauzimale su još 4. avgusta front od 100 km.

Dakle, nećemo ni najmanje preterati ako predvidimo da će ubuduće početna širina fronta iznositi 100 do 150 km. Imajući to u vidu, kako onda da govorimo o organizaciji bitke zasnovane na načelu jedinstva mesta!

Tako je isto i u pogledu vremena. Kako onda da se, prema protivniku koji manevruje, obezbedi dovoljno vremena za priključivanje bočnih kolona srednjim, kao i da se začelja kolona privuku čelu!

Sećajući se razmera I svetskog rata ili makar poljsko-sovjetskog 1920. godine, možemo lako zapaziti da je ratna stvarnost ne samo u potpunosti potvrdila predviđanja Foša — napisana 1898. godine — već ih je čak i znatno premašila. On je onda pisao: „Nećemo ni najmanje preterati ako predvidimo da će početna širina fronta iznositi 100 do 150 km“. A tačno 20 godina docnije on sam dobija najveću bitku u istoriji sveta imajući *završnu* (koja je obično manja od početne) širinu fronta veću od 600 km, i to u samoj Francuskoj, ne računajući druga vojišta. Početna širina fronta ruskih armija iznosila

²¹) *Ibid.*, str. 46/47.

je oko 1200 km, dok je linija dodira samo jedne nemačke armije u Istočnoj Pruskoj iznosila u avgustu 1914. više od 300 km.^{21a)}

Lako je shvatiti teškoće oko ostvarenja jedinstva napora na takvim zonama, na kojima su se pojavljivale ne samo nekolike već hiljade lokalnih potreba, koje su proisticale ne samo iz čisto vojnih razloga već i iz političkih i privrednih potreba toliko zamršenih da su bile skoro nerešive. Da bismo predstavili razlike koje su u tom pogledu nastupile od Napoleonovog doba naovamo, upoređićemo uslove primene ekonomije snaga kakve je imao Bonaparta u već poznatoj kampanji iz 1796. godine sa ovima koje su imale zemlje — učesnice u I svetskom ratu. Godine 1796. italijanska armija, koja je manevrovala između sardinske (borila se u oblasti Čeve) i austrijske (čije je čelo bilo kod Dega), operisala je između dva protivnika, imajući mogućnost da savlada udaljenost između njih (30 km — skica 5) jednodnevnim maršem.

Sto osamnaest godina docnije, 1914, nemačke armije — dejstvujući, slično kao i onda Napoleon, po unutrašnjim pravcima između Rusije i Francuske — morale su da prebacuju svoje snage protiv dva glavna protivnika razdvojena ogromnim prostorom cele Nemačke. Uzimajući u obzir udaljenost između dva najvažnija područja na kojima su se onda nalazila težišta napora nemačkih trupa: područje Mons s jedne strane (odlučujuće nemačko desno krilo na zapadnom frontu) i Istočnu Prusku s druge (nemačka 7. armija na istočnom frontu), lako ćemo izračunati da je srednja razlika između ta dva područja u vazdušnoj liniji iznosila 1300 km, a železnicom preko Brisla, Berlina i Marijenburga (Malbork) više od 1600 km. Ovo predstavlja oko 5 dana brzog prevoženja železnicom, čemu treba dodati najmanje 2 do 3 dana za ukrcavanje i iskrcavanje trupa i 2 dana za maršovanje ka železničkim stanicama kao i od njih, dakle ukupno oko 10 dana, ne računajući vreme potrebno za donošenje odluka i izdavanje zapovesti svih stepena od vrhovne komande do voda zaključno, za izradu planova prevoženja, pripremanje železničkih kompozicija, njihovo dovođenje na mesto itd.

Razumljivo je što su rezerve, koje su pod ovakvim uslovima prebacivane sa jednoga fronta na drugi, obično stizale dockan.

Ovde treba dodati da su uslovi praktične primene načela ekonomije snaga na strani koalicije bili još teži, jer je ona dejstvovala po *spoljnim* pravcima i mogla da prebacuje svoje snage i sredstva skoro isključivo zaobilaznim morskim putem, koji je bio mnogo sporiji od kraćih i bržih — a pri tome i vrlo uređenih — nemačkih železnica.

A šta možemo da kažemo o slanju pojačanja na tako udaljena žarišta kao što su bila Sirija i Palestina?

Iz gornjih razloga proističe da je teškoća *oko korišćenja* snaga savremenih vojski u duhu načela ekonomije nastala zbog neizmernog porasta činilaca vremena i prostora. Zbog toga se u ovakvim uslo-

^{21a)} Istočni front se u II svetskom ratu — na kojem se po neki put odvijala velika bitka — protezao na dužini do 4000 km.

vima treba unapred pomiriti sa činjenicom da će se vrlo teško u toku bitke obnavljati ili preinačiti operativni napor, i to zbog toga što će rezultati takvog pregrupisavanja vrlo često zadocniti. Otuda proizlazi zaključak da treba, s jedne strane, tražiti ubrzanje manevra, a sa druge, uprošćavati ga — težeći uvek pri tome primeni načela ekonomije snaga još pre bitke (tj. pri koncentraciji i razvoju za bitku) i to sa takvim proračunom da njegovi plodovi mogu sazreti u trenutku kad prava bitka dostigne vrhunac na odlučujućem mestu po uspeh celine.

Ovo mesto i ovaj trenutak moraju se odrediti u operacijama blagovremeno — obično na nekoliko dana ili čak na nekoliko nedelja pre bitke — jer se operacija u celini čak i pri današnjem olakšanom saobraćaju odvija vrlo sporo. Dakle, ne može se čekati da se dobiju izveštaji o neprijatelju. Treba *predvideti* gde on može da bude i na tome izgrađivati svoj plan. „Gde se nalazi protivnik vojskovođa mora da proračuna ili pogodi (Šliften). Istina da u tako predviđenom manevru upotreba brzih operativnih rezervi može da pomeri težište, ali ni ta olakšica neće dozvoliti potpuno okretanje operativnog poretka, niti pak tim pre improvizovanje bitke u poslednjem trenutku. Kad stignu tačni izveštaji, biće već dockan da se otpočne operativno grupisanje. Ono se može jedino *popraviti*.

Kao osnov za plan bitke više će poslužiti *hipoteze* nego *izveštaji*. Razumljivo je da u ovakvim uslovima hipotetične osnove za operativnu odluku ne idu na ruku stvaranju jasne situacije.

Načelo ekonomije snaga izgleda dosta prosto, ali ga je u operacijama teško ostvariti. Ova teškoća proizilazi otuda što se odluka za njegovu upotrebu rađa u komandantovoj svesti, pod uticajem veoma teško ostvarljivih pobuda — kao što je želja za postizanjem pobeđe nedovoljnim sredstvima. Pri tome ova želja nastaje i ostvaruje se u mašti varljive atmosfere — kao u staklenoj bašti — stalno ugrožena bacilima autosugestije, optimizma ili pesimizma, drugim rečima, nedostatkom osećanja stvarnosti.

Zar ovaj plod mašte, koji se razvija pod ovako teškim uslovima, nije unapred osuđen na to da se jedni njegovi delovi suviše razvijaju, a drugi u razvoju zaostaju? Ne, pošto postoje dva efikasna duhovna sredstva koja su u stanju da ga održe na visini stvarne sile i učine ga otpornim protiv posledica sudara sa grubom stvarnošću. Jedno od tih sredstava je hladna logika, koja omogućuje objektivno shvatanje stvarnih mogućnosti; drugo je sposobnost za prihvatanje razumnog rizika, koja potiče iz snage karaktera i hrabrosti, a dozvoljava da se preuzme i veća odgovornost.

Istorijski je dokazano da sposobnost poštovanja i potpunog korišćenja načela ekonomije snaga poseduju samo oni komandanti koji imaju u svom razumu i karakteru obe ove osobine razvijene u visokom stepenu i koji mogu da održe između njih potrebnu ravnotežu. To nije laka stvar, jer se logika često protivi želji, neophodnosti i riziku. Treba imati jednovremeno mnogo odvažnosti da bi se mogao

izraditi smeo plan, i mnogo umerenosti da bi taj plan bio i realan i ostvarljiv.

Borba između ta dva osećanja lako se zapaža u svakoj operativnoj odluci. Vrlo dobro je reprodukuje, između ostalih, razvoj nemačkog ratnog plana protiv Francuske, a pre svega promene koje su u njemu nastupile između 1900. i 1914. godine. Dozvolićemo sebi da ukratko navedemo ovaj primer kao veoma karakterističan.

*

*

*

Poslednjih godina dok se maršal Moltke nalazio na položaju načelnika generalštaba nemačke vojske i za vreme njegovog naslednika generala Valderzea (Waldersee), nemački ratni plan je predviđao ofanzivna dejstva protiv Rusije, a tek posle protiv Francuske.

Iz mnogih razloga, koje nećemo ovde da navodimo pošto nemaju za nas u ovom trenutku bitan značaj, odlučilo se oko 1900. godine na obratan red, koji je uostalom bio već više puta pretresan: prvo potući Francusku a zatim Rusiju.

Naslednik generala Valderzea grof Šlifen konačno je izvršio tu promenu i izradio godine 1900. svoj prvi operacijski plan protiv Francuske, koji je proisticao iz tog promenjenog reda. Nekoliko godina docnije taj plan je bio prerađen. Njegovu početnu formu i uzroke promena pretrešćemo kasnije.

Godine 1905. nastao je drugi Šlifenov plan i sa njim ćemo se bliže upoznati.²²⁾

Njegova je osnovna misao bila: budući svestan teškoće pobeđe nad francuskim armijama, raspoređenim iza pojasa tvrđava, frontalnim udarom sa zapada, makar ga izvodio sa dva jaka kraka (kao što je predviđao plan iz 1900. godine), Šlifen je rešio u svom drugom planu: da opkoli i potuče severno krilo francuskih armija, obilazeći ih snažnom obuhvatnom masom sa severa preko Belgije. Naglašavamo da bi ova masa imala ne samo da obide, već i da *slomi* francusko severno krilo, bez obzira na to gde će ono biti i čime će ga neprijatelj pojačati u toku dugih nedelja potrebnih za prolaženje kroz celu Belgiju i severnu Francusku. Imajući takav zadatak, manevarska masa nije mogla da ima oblik koplja; morala je da predstavlja i predstavljala je neku vrstu širokog valjka, čija se najveća težina nalazila na desnom, severnom krilu.

Jasna je stvar da se uspeh na ovaj način skiciranog plana zasnivao na funkciji snage desnog, odlučujućeg krila, zbog čega je načelo ekonomije snaga zahtevalo da se tu okupi što veća probojna masa.

Tvorac plana bio je vrlo dobro svestan toga. Kako je Šlifen shvatio načelo ekonomije snaga svedoči činjenica da je za početnu ope-

²²⁾ Izvori: Gen. Groener, *Das Testament des Grafen Schlieffen*, Mittler und Sohn, Berlin, 1927. i *Der Feldherr Wieder Willen*, Mittler und Sohn, Berlin, 1930; plk. dypl. Rola Arciszewski, *Sztuka dowodzenia*, Warszawa 1934; gen. Camon, *Zalamanie sie niemieckiego planu wojny*, Warszawa 1923; gen. von François, *Marneschlacht und Tannenberg*, August Merl, Berlin.

raciju protiv Francuske odredio $\frac{7}{8}$ ukupnih nemačkih snaga, a samo $\frac{1}{8}$ za zaštitu istočne granice države. Međutim, iza ove spremala se da udari na Nemačku ogromna Ruska imperija, sa oko 170 miliona stanovnika. Hladna Šlifenova logika dugo je morala rasuđivati da li će $\frac{1}{8}$ snaga izdržati sve dotle dok zapadna operacija ne bude mogla dovesti do rešavajućeg rezultata. Istina je da je slabost tog osmog dela ukupnih snaga u znatnoj meri nadoknađivao austrijski saveznik, koji je bio dužan da primi na sebe veći deo prvog ruskog udara. No, što se tiče vrednosti ovog saveznika, Nemačka je uvek imala opravdane sumnje. Šta će se desiti ako se te sumnje obistine, ako Austrija bude brzo potučena i ruski „parni valjak“ pojuri prema Berlinu pre nego što Nemačka uspe da iznudi rešenje kod Pariza? Zar taj osmi deo nemačkih snaga neće predstavljati šaku ljudi osuđenih na propast, stavljenih pred nemoguć zadatak zaštite ogromne nemačke istočne granice duge više od 1000 km?

Pod utiskom tih pitanja logika je morala da se koleba, ali njoj je došla u pomoć sposobnost pametnog rizika koja je govorila: izgledi na pobedu nikad se ne mogu osigurati matematički, jer matematika doduše predstavlja jedan od činilaca operativne odluke, ali obično govori na štetu ovih izgleda. Dakle, treba rizikovati, jer postoje logične osnove za pretpostavku da taj rizik ne izlazi van granica razuma:

prvo, Rusi će završiti koncentraciju znatno docnije od Austrije i Nemačke, usled čega će moći krenuti znatnim snagama na zapad tek kad Belgija već bude pregažena i nemački se odlučni manevar sukobi sa severnim francuskim krilom i da ga potuče;

drugo, čak i kad bi ruske armije već bile spremne za ofanzivu, put za Berlin bio bi za njih samo prividno otvoren, jer će biti sa obe strane ugrožen bočnim udarima: sa severa od istaknutog bočnog bastiona Istočne Pruske, vrlo teškog za osvajanje, sa juga glavnim austrijskim snagama, koncentrisanim u istočnoj Malopoljskoj (Galiciji); oba ova bastiona, koja flankiraju put preko Varšave za Berlin, mogu da u odgovarajućem momentu preduhitre udar nesprenih ruskih armija i, ako ih ne potuku, to će u najmanju ruku poremetiti njihovu koncentraciju i time stvoriti još dosta dragocenog vremena;

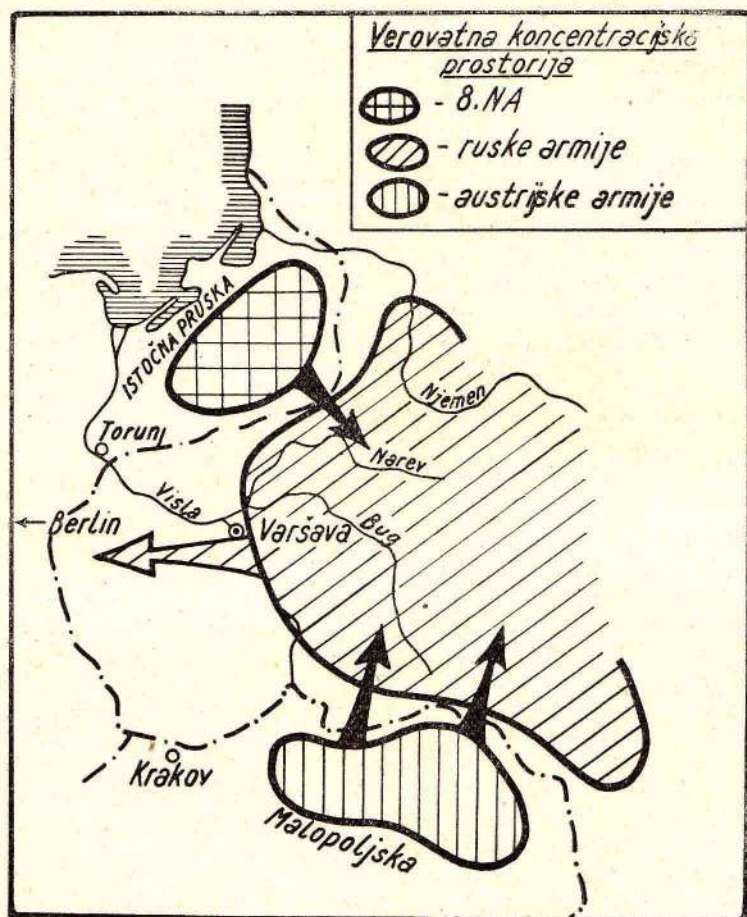
treće, kad bi sve to podbacilo ili se iscrplo, ruske armije će još morati da potuku austrijsku vojsku i da je bace preko Karpata kao i da zauzmu Istočnu Prusku, i tek posle toga moći će najzad da krenu na Berlin.

Sva navedena neophodna ruska dejstva predstavljaju radnje koje treba da se vrše po redu i zahtevaju velika operativna pregrupisanja, a ova, s obzirom na siromašnu rusku komunikacijsku mrežu, zahtevaju duže vreme.

Logika je — pažljivo ispitavši razmere rizika — odlučila da ih primi za razumne i usvojive.²³⁾

²³⁾ Ovde naglašavamo da operativni rizik mora proći kroz analizu logike; u protivnom on postaje podstrek koji prekoračuje granice ozbiljne odgovornosti.

Dakle, na istoku će ostati samo mali, osmi deo nemačkih snaga jer, u želji da postigne brzo rešenje na zapadu, tamo treba upotrebiti što je moguće više snaga. Protesti usamljenog austrijskog saveznika ništa neće promeniti, jer „sudbina Austrije rešiće se na Seni, a ne na Visli“.

Skica 11.

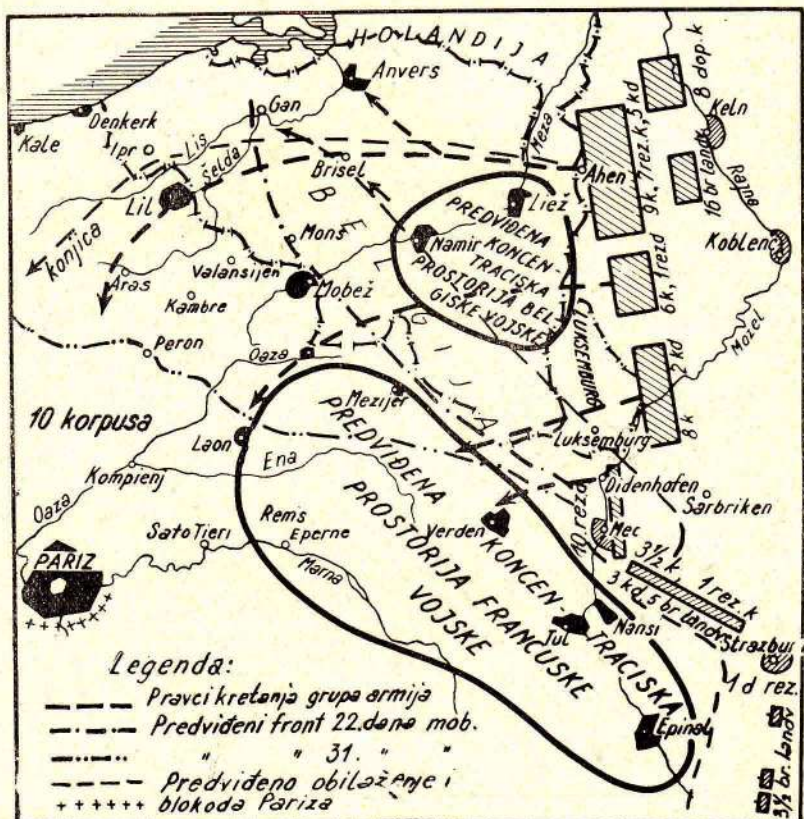
Vidimo da je u strategijskom planu Šlifena načelo ekonomije snaga zastupljeno u razmerama pomaknutim do krajnjih granica. Prvi akt ove opšte strategijske zamisli bio je operacijski plan protiv Francuske. Da vidimo da li je i u njegovom okviru Šlifen primenio načelo ekonomije snaga istom doslednošću.

Rekli smo da je Šlifen, pošto je rešio da obuhvati i potuče severno francusko krilo, odlučio da pogazi neutralnost Belgije i Luk-

semburga, da prevalja preko njihovih teritorija odlučujuću manevarsku masu.

Zamisao njegovog manevra predstavljen je šematski na skici 12.

U ovom manevru Mec je predstavljao neku vrstu osovine oko koje sredina i desno krilo nemačke vojske vrše ogroman zaobilazan pokret, u kojem sredina ima zadatak da veže glavne francuske snage, a desnog krila da ih zaobiđe i potuče udarom sa severa. Nemačko južno krilo (južno od Meca) imalo je zadatak da štiti manevar sredine i desnog krila, ne dopuštajući da glavnina manevarske mase bude ugrožena sa juga.

Skica 12. — Drugi Šlifenov plan iz 1905. godine

Stvarajući ovaj plan, Šlifen je morao da preživljuje mnoge teške trenutke, za koje je vreme logika morala da se bori sa neophodnošću rizika jer, gledajući skicu 12, vidimo da se ogromna manevarska masa, koju je on stvorio, oslanjala na suviše tanku i slabašnu prtku južnog krila. Svakako da ono što je Šlifen ostavio južno od Meca ne predstavlja više pasivno zatvaranje ugroženog pravca, već slab,

providan zastor, koji je snagom od jedva pet korpusa imao da štiti celu granicu južne Nemačke od Meca čak do Švajcarske.

Šta će se desiti, pita logika, ako se potvrdi pretpostavka da će francuske armije, čim za to budu sposobne udariti baš u tom pravcu? Šta će se desiti ako Francuzi, pošto se probiju kroz slabu nemačku zaštitu, udare na potpuno nezaštićenu Bavarsku, ili u pravcu Berlina, ili što je još gore, pravo na sever, na Koblenz, u pozadinu manevarske mase, koja će na taj način visiti u vazduhu? Da li, nagomilavajući toliko snaga na severu na račun juga, ne nastojimo da stvorimo Napoleоновu „bataljonsku karu“, zaboravljajući da će ona biti sastavljena od milionske mase, koja ne trpi prekid komunikacija, jer mora da živi od dovezenih namirnica i da ima čime da gađa? A moraće mnogo da gađa želeći da slomi moćne i brojne tvrđave.

Obično kad komandantov duh počinju da obuzimaju ovakve sumnje, potreba rizika počinje polako da čini ustupke u korist logike. I onda od manevarske mase „koja visi u vazduhu“ počinju da otpadaju deo po deo, prvo divizije, zatim korpusi, dok se najzad ispod višeće manevarske mase ne nakupi dosta veliki temelj, na koji se ta masa može bezbrižno osloniti stičući svoju narušenu ravnotežu. Ovaj temelj, dakle ono što je otpalo od manevarske mase, predstavlja merilo snage karaktera komandanta. Često se jak karakter oslanja na slabe temelje, jer veruje da će sam uspeti da održi kolebljivu ravnotežu snage uz pomoć svog znanja i volje kao i neposrednog moralnog uticaja. Ukoliko je komandantov karakter slabiji ili više vezan zahtevima druge, na primer, političke prirode, utoliko stvara mehanički jače potpore, dok najzad manevar nije solidno podzidan, ali je po svojim rešavajućim mogućnostima slab, kao što bi bila slaba lučka dizalica kad bismo je oslonili na jaku betonsku podlogu, a izradili u isto vreme njen krak za dizanje od slabog drveta ili njenu užad za dizanje — od kanapa.

Šlifen se pobeđnički odupro ovoj prirodnoj težnji za ravnotežom snaga, za suviše solidnim osloncem manevara. On je strahovanjima da će Francuzi ući u južnu Nemačku suprotstavio nade na izvlačenje koristi iz tog neuspeha. Jasno je uviđao da, ukoliko više francuska vojska prodre na istok, utoliko će se više razvući i oslabiti njeno levo krilo. Ovo će krilo biti utoliko lakše savladano, a onda će se nemačka manevarska masa sručiti ne samo na krilo, već i na pozadinu francuskih glavnih snaga, mrveći je svojom skupljenom, nadmoćnom masom.

Šlifen je, uostalom, opravdano predviđao da će već sam pokret kroz Belgiju tako znatnih nemačkih snaga primorati Francuze na pojačanje i produženje levog krila na račun snaga koje bi provalile u Nemačku. Na taj način on je rešavao dva zadatka odjednom: name-ravao je da *neposrednim* tučenjem francuskih snaga na severu, samim tim *posredno* štiti svoju zemlju na jugu.

Tok događaja u avgustu 1914. godine pokazao je da je Šlifen imao pravo, da je pritisak na južnu Nemačku oslabio vrlo brzo. Ovo je nastupilo ne toliko zbog francuskih taktičkih neuspeha u Lorenu,

koliko zbog operativne situacije koja je primoravala francusku vrhovnu komandu na zaštitu severne Francuske i traženje rešenja tamo.

Ne ulazimo u to da li su osnove svih Šlifenovih predviđanja, koja su se tako brzo obistinila, bile jake i ubedljive, jer tada nisu izgledale tako proste kao danas, a posteriori. Nećemo ulaziti ni u to da li je general Moltke mogao da zadrži Šlifenov plan u punoj celini mireći se sa otkrivanjem južne Nemačke. Možemo shvatiti njegove motive i osetiti ih, a pre svega možemo uzeti u obzir to što se on upleo u neobične strategijske teškoće, izazvane političkom situacijom Nemačke, koja je bila vrlo loša usled pogrešne spoljne politike.

Nama, koji hladno ispitujemo prošle ratne pojave da bismo u njima pronašli uputstva za budući rat, lako je uočiti da, ukoliko su teškoće Šlifena i Moltkea bile skoro jednake, utoliko snaga karaktera, kojom su tražili rešenje tih teškoća, nije bila ista. Šlifen je težio po svaku cenu brzom „tuširanju“ jednog od protivnika uz pomoć krajnje primene načela ekonomije snaga, dok je Moltke očigledno izneverio to načelo, iz ovih ili onih uzroka, opravdano ili ne. Učinio je ustupke u korist sporednih sumnji a na štetu glavnog cilja, zbog čega je u duhu načela ratne veštine — pogrešio.

Da bismo uočili razliku u primeni ekonomije snaga koja se pojavljivala između plana Šlifena i Moltkea, pogledajmo skicu 13, uzetu iz dela generala Grenera (Groener).

U ovoj skici na prvi pogled pada u oči zbijenost i moćnost grupisanja kod Šlifena, nasuprot dosta ravnomernoj razređenosti snaga kod Moltkea.

U manevarskoj masi sredine i desnog krila (od Meca naviše), u kojoj je Šlifen hteo da ima snagu u iznosu više od 50 korpusa (zajedno sa rezervnim korpusima i naknadnim dopunama), Moltke je uspeo da prikupi jedva 33 zajedno sa svim dopunama. I što je još gore, Moltke je već u toku dejstava uzimao od tog krila (ili od njemu namenjenih snaga) pojedine jedinice za momentalne potrebe zaštite ili za pomoćna vojišta. Tako je bilo sa ona dva korpusa koji su povučeni sa zapadnog fronta pre odlučujuće bitke na Marni da bi stigli u Istočnu Prusku kad je tamo već palo rešenje.

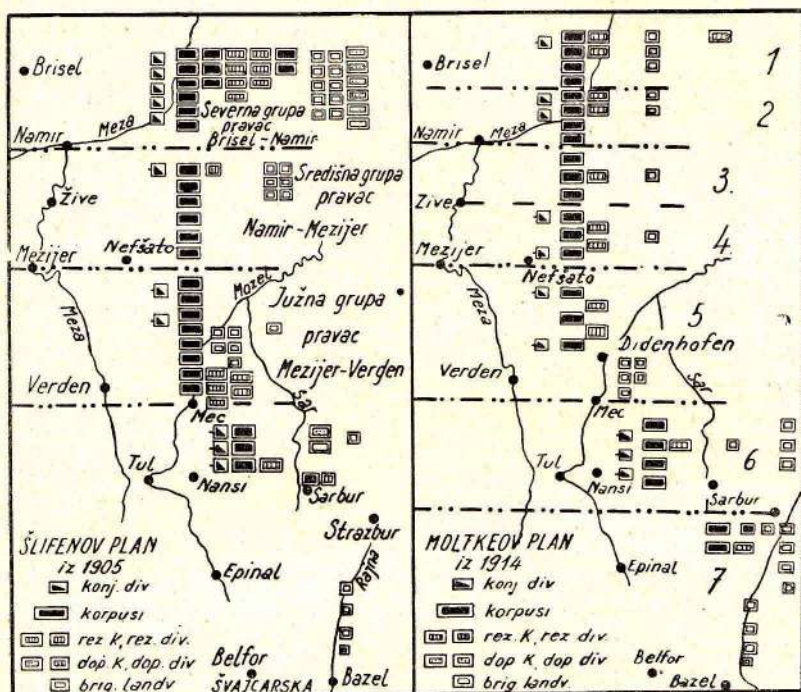
Najviše pada u oči slabost Moltkeovog desnog krila u poređenju sa onom gustom masom koju je tamo projektovao Šlifen u svom planu.

Nije manje karakteristična razlika u snagama koje su obe vojskovođe odredile za zaštitu južne Nemačke (od Meca naniže). U poređenjima Grenera vidimo da je Moltke žrtvovao za ovaj sporedan cilj skoro dva puta više snaga nego Šlifen.

U pogledu primene ekonomije snaga Šlifenova krajnost u ovom planu je upadljiva. Ne ulazeći u to da li bi se ona i u praksi mogla sprovesti, možemo naglasiti, radi isticanja načela koje pretresamo, da treba uvek težiti baš ovakvom njegovom razumevanju. Šlifen je odredio za ceo istočni front i polovinu zapadnog, odnosno za sve zaštitne zadatke, jedva $\frac{2}{8}$ snaga, dok je čitavih $\frac{6}{8}$ skupio za glavni

zadatak, na prostoru manjem od četvrtine svih aktivnih vojišta, od Meca do Ahena.

Ovo je uzor ekonomije snaga i jasan cilj kome treba težiti svim snagama karaktera, ako se želi stvaranje ozbiljne i efikasne lokalne nadmoćnosti, da bi se postiglo brzo rešenje.

Skica 13. — Šematsko poređenje rasporeda snaga po Šlifenu i Moltkeu (prema Greneru)

Drugi, isto tako blistav, mada u manjim razmerama, primer krajnje ekonomije snaga predstavljaju bitke nemačke 8. armije u Istočnoj Pruskoj.

Kao što je poznato, dok su glavne nemačke snage tražile rešenje na zapadu, istočnu granicu njihove zemlje štitile su vrlo slabe snage. Svakako da je najviše izložena udaru bila Istočna Pruska, koja se protezala najdalje na istok u vidu pružene ruke. Njena odbrana je bila poverena 8. armiji. Ovom je komandovao general fon Pritvic (Prittwitz), oficir prosečnih sposobnosti, koji je za svoju karijeru imao da zahvali pre svojim dobrim odnosima sa dvorom nego snazi svoga karaktera ili komandantskim vrlinama, kojih nije imao.

Još je za vreme mira predviđano da će — s obzirom na karakter zemljišta Istočne Pruske kao i na raspored ruskih komunikacija — ofanziva uslediti iz dva pravca: jedan će udar izvršiti tzv. Njemenska armija sa istoka, drugi će doći sa juga i izvršiće ga Narevska armija. Slifen je to predvideo više godina pre rata i čak je tačno prostudirao mogućnosti dejstva istočnopruske armije u tim uslovima. On je ispitao fragmente označenog plana dejstva u brojnim ratnim igrama i generalštabnim putovanjima. Njegova se vodeća misao zasnivala na tome da se obe ruske armije razdvoje zemljištem što je veštački učinjeno nepristupačnim, kompleksom fortifikacijski utvrđenih šuma i jezera, a zatim potuku jedna po jedna, tačno prema Napoleonovom uzoru iz 1796. godine. Pretrešćemo taj sjajan plan u daljim odeljcima. Zasad da napomenemo da se general Pritvic držao u početku iste ove vodeće ideje te je odlučio da prvo potuče rusku 1. armiju (Njemensku), a zatim da se okrene protiv 2. (Narevske). Da li je red pravilno izabran i da li je general Pritvic pravilno zamislio svoju prvu operaciju protiv Renenkampfa (komandanta ruske 1. armije), nećemo ovde raspravljati, jer nas se to u ovom trenutku ne tiče. Sada razmatramo načelo ekonomije snaga, ispitujemo, dakle, samo ono što ima sa ovim neposrednu vezu. Poznato je da manevar po unutrašnjim pravcima može samo onda dati pozitivan rezultat ako prvi protivnik bude potučen konačno, *odsudno*, tako da ne bi mogao da nam se baci na leđa u momentu razračunavanja sa drugim. Da bi se to moglo uraditi malim snagama, kakvima obično raspolažu komandanti u ovakvim operacijama, treba za svaki udar po redu prikupiti *najveći* deo, ukoliko je moguće *sve* krupnije snage.

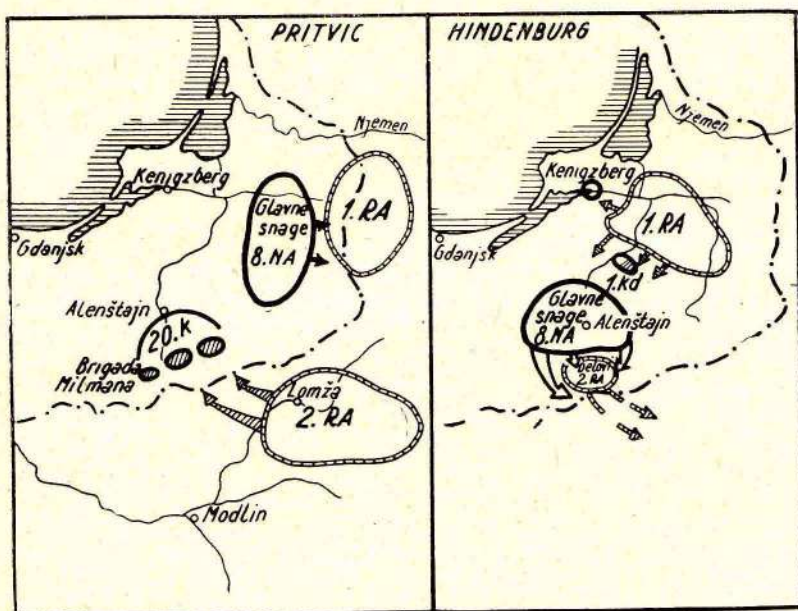
Da li je general Pritvic ispunio taj osnovni uslov za uspeh? Ne. Mada je znao da je Narevska armija još daleko, da se tek koncentriše, on je ostavio od početka jaku zaštitu protiv nje, čak dve pešadijske divizije (20. korpus generala fon Ungera) i brigadu Milmana (Mühlman), odnosno više od petine snaga kojima je raspolagao u Istočnoj Pruskoj. Već se iz tog jednog postupka jasno vidi da je tom komandantu nedostajala čvrstina karaktera, a treba još jednom naročito naglasiti da ekonomija snaga, to prividno prosto i lako načelo, predstavlja baš probu karaktera. General Pritvic je već na prvom ispitu dobio slabu ocenu.

Sva dalja dejstva ovog komandanta nose isto obeležje polovičnosti i kolebljivosti. Pogrešna i kruta ocena mogućnosti protivnika brzo prouzrokuje prvi veći neuspeh, a to odjednom podriva ostatke moralne otpornosti generala Pritvica. On odlučuje da napusti odbranu Istočne Pruske i da se povuče iza Visle. Usled ovog gubi ne samo komandu, već i dobar glas. Njegove su krivice toliko jasne i neoprostive da se nemaju čime opravdati.

Njegovo mesto zauzima general Hindenburg, miran, realan i staložen komandant, imajući pored sebe novopostavljenog načelnika štaba generala Ludendorfa, koji sav vri od energije, jake volje i žedi za akcijom.

I sad nastupa karakteristična promena u obliku operacije. Ona ista situacija, koju je prvi komandant armije smatrao beznađežnom, za drugog predstavlja bazu za, u pogledu rezultata, najsmeliju i najkorisniju odluku od svih koje su bile donete u toku I svetskog rata. Ne možemo svakako zatvoriti oči pred činjenicom da je drugog komandanta nemačke 8. armije u toj operaciji služila retka sreća, jer čak i nemački pisci nazivaju tu bitku „das Glück von Tanenberg“ (tanenberška sreća). Ipak treba gledati sa najvećim divljenjem i poštovanjem na odlučnost i snagu karaktera novog komandanta 8. armije i njegovog načelnika štaba. Oni su uzeli na sebe tako veliki rizik da su u stvari tu bila samo dva izlaza: ili pobjeda ili katastrofa.

Da se uzdržimo zasad od razmatranja pojedinosti te bitke i da postavimo pitanje: u kom je stepenu u njoj bilo zastupljeno načelo ekonomije snaga? U poređenju sa ranijim komandantom razlika je upadljiva, a otkriva nam je odlično skica 14.²⁴⁾

Skica 14. — Zaštita nemačke 8. armije u dejstvu pod komandom Pritvica i Hindenburga

Dok se Pritvic obezbeđivao protiv još daleke opasnosti snagama od čitave dve divizije i jedne pešadijske brigade, Hindenburg je upotrebio u istom cilju samo jednu, 1. konjičku diviziju, ne računajući slabu posadu Königsberga vezanu za grad i druge sitne jedinice. Me-

²⁴⁾ Sastavljena na osnovu dela generala Grenera *Das Testament des Grafen Schlieffen*, Mittler und Sohn, Berlin 1927. i majora S. G. Zavadskog *Kampanja jesienna w Prusach Wschodnich*, WINW, Warszawa, 1924.

đutim, njegov protivnik, ruska 1. armija, ne samo što je bila jednaka po snazi, već ga je *neposredno* ugrožavala, jer je već nadirala u dubinu Istočne Pruske.

Jedna konjička divizija protiv cele Renenkampfove armije; to je ideal ekonomije snaga, blistav primer prikupljanja skoro svih snaga za glavni udar i uzor štednje pri izdvajanju jedinica za pomoćne zadatke. Na ovoj skici vidimo razliku u karakteru oba komandanta kao na dlanu, isto onako kao što smo je videli i na ranijoj skici.

„Pokaži mi s kim druguješ, a ja ću ti kazati ko si“ — kaže poznata poslovice. Studirajući operacije, mogli bismo lako stvoriti drugu: „Pokaži mi svoja grupisanja, a ja ću ti kazati koliko vrediš kao komandant“. Ako priznamo da je duboko shvaćena potreba ekonomije snaga jedna od osnova pobeđe, moramo da priznamo da ju je komandant nemačke 8. armije sjajno primenio kod Tanenberga. Stoga je i ta pobeda izrasla svim korenima iz snage njegovog karaktera, jer je on preuzeo odgovornost za mogući neuspeh koji je mogao da uzme razmere potpunog poraza i uništenja armije.

Mislimo da se možemo ograničiti na ova dva najblistavija primera i da je njihovim razmatranjem značaj ekonomije snaga dovoljno osvetljen.

Da li je načelo ekonomije snaga sačuvalo značaj do danas i da li će ga imati u budućnosti? Nesumnjivo da jeste. Možemo pretpostaviti da će ono kao poslednje izgubiti značaj, bez obzira na to kakvi će biti uslovi budućeg rata, jer je zadržalo snagu čak i u pozicijskom ratu, u kojem su mnogi tzv. „mrtvi“ odseci bili vrlo slabo posednuti, dok su aktivna žarišta borbe stalno podržavana dubokim i gustim talasima ljudi, borbenih sredstava i ratnog materijala. Ne možemo zamisliti da bi se ma koja namera na privrednom, političkom i bojnom polju mogla sprovesti ravnomernim razređivanjem snaga i sredstava. Svaka akcija, velika ili mala, zahteva koncentraciju napora na jednoj a najviše na nekoliko osnovnih tačaka. Ovo se prividno ne odnosi na takve zajednice kao što su država ili veliko preduzeće, čiji se svi elementi moraju jednovremeno razvijati. Ali i kod ovako podeljenog posla na mnoge delove, opšta linija se ne može razdvajati. Svaki elemenat mora imati jasno označen pravac, u kome se moraju ispoljavati njegove stvaralačke mogućnosti, i svi ovi pravci napora moraju se na kraju spojiti, kako bi zbir napora svih elemenata vodio *jednom* unapred izabranom *opštem* cilju.

Nema zasad verodostojnih znakova da ovo načelo gubi važnost.

A kakvi su sad uslovi primene ovog načela i kakvi će biti u najbližoj budućnosti? Da se obratimo Šlifenovoj pronicljivosti za odgovor i na ovo pitanje. Razmatrajući mogućnost odbrane Istočne Pruske slabim snagama, Šlifen je bio svestan da se krajnja ekonomija snaga može postići samo ako se braniocu obezbedi što veća *pokretljivost*. Pošto je trebalo prvo sačekati dok se ne ispolji pravac nastu-

panja oba protivnika, da bi se odlučilo koga od njih treba prvo potući, a tek onda se prikupiti prema izabranom pravcu, odnosno izvršiti tzv. ponovnu koncentraciju, jasno je da samo velika brzina prebacivanja trupa i materijala može da osigura uspeh takve operacije. Ta je brzina bila potrebna ne samo u početku, jer se posle pobede nad prvim protivnikom trebalo brzo pregrupisati protiv drugog. Moglo se predvideti da će početna, odsudna operacija morati dugo da traje, i da će stoga ostati minimalno vremena za pripremanje druge. Dakle, u tom drugom pregrupisavanju brzina je bila još poželjnija.

Na koji način je postići? Švakako da se nije moglo misliti o tome da se bitka sa obe armije reši pomoću same konjice, najpokretljivijeg od svih ondašnjih rodova vojske, osobito na tako teškom zemljištu. Ona je bila premala za to i suviše slaba za izvršenje tako ozbiljne operacije, pa je trebalo osloniti se i na manje pokretljivu pešadiju.

Na koji način povećati pokretljivost operativne pešadije? Nemački generalštab rešio je taj problem brižljivim povećanjem mreže drumskih i železničkih komunikacija. Istočna Pruska je bila povezana sa središtem zemlje sa čitavih pet železničkih linija (9 koloseka), koje su prelazile preko isto toliko mostova na Visli i presecale celu ovu oblast sa zapada na istok. Te glavne linije su bile povezane sa šest poprečnih, usled čega je u Istočnoj Pruskoj postojala neobično gusta železnička mreža, koja je daleko prevazilazila privredne potrebe tog siromašnog kraja. Ta je mreža omogućavala svako pregrupisavanje trupa u vrlo kratkom vremenu, a transportna moć tih linija bila je ogromna. Dovoljno je reći da je ona omogućivala prebacivanje pešadijskog korpusa u roku od 24 sata sa zapada na istok ili obratno, a ne zaboravimo da je za to potrebno više od 120 vozova.

Dobro razgranata železnička mreža omogućuje da se korisno manevruje snagama i dozvoljava (naravno, na operativnom stepenu) najpotpuniju primenu ekonomije snaga. Raspolažući velikim brojem saobraćajnih sredstava, možemo skoro potpuno ogoliti sporedne pravce, jer u slučaju potrebe uvek možemo brzo da dovezemo potrebne zaštitne snage.

Setimo se da je bila namera Šlifena — kada je još razmatrao plan po kome je tražio rešenje dejstvom glavnih snaga na istoku — da zaštitu na zapadu reši ostavljanjem slabih snaga u svim garnizonima. Ove bi snage po ulasku Francuza u Nemačku imale brzo da se prebace na izabrano područje i da iznenade protivnika koncentrisanim udarom u bok. Vidimo iz toga još jednom kako je Šlifen shvatio ekonomiju snaga čak i u sporednim dejstvima i koliko se pouzdao u brzinu i spretnost svojih železnica, od kojih je očekivao da će sve zaštitne snage brzo prebaciti na *jedno* mesto.

Moderna tehnika pruža načelu ekonomije snaga nove olakšice u vidu motornih vozila, čije su transportne mogućnosti i brzina danas vrlo velike.

Kao i u ranijem odeljku, vidimo i ovde koliki značaj dobijaju brza saobraćajna sredstva. Zbog toga sve evropske države teže da ih razgranaju i usavrše i ovu činjenicu treba priznati kao vrlo celishodnu

i opravdanu, ne samo sa privrednog već i sa vojnog gledišta. Štaviše, ispitujući vrednost operativne pokretljivosti, dolazi se do zaključka: ukoliko je vojska manja, utoliko više mora da poštuje načelo ekonomije snaga, a prema tome utoliko više i da teži povećanju svoje operativne pokretljivosti. Svakako da to povećanje zahteva dugogodišnji rad i ulaganje većih sredstava. Ali i vojne pripreme traju godinama. U toku ovih godina sva sredstva uložena u to daju svake godine značajne rezultate i povećavaju mogućnosti, a uz to koriste privrednom razvoju cele zemlje.

*
* *

Sledeće sredstvo za povećanje operativne pokretljivosti jeste urednost izdavanja zapovesti, jer samo vrlo brze i tačne zapovesti mogu da osiguraju urednu organizaciju marševa i pregrupisavanja, tako potrebnih za ostvarenje načela ekonomije snaga. Svi štabovi velikih jedinica, od divizije naviše, imaju ovde široko i zahvalno polje za razvoj rada i ispoljavanje pronicljivosti. Može se smelo reći da od vrednosti njihovih napora u velikoj meri zavisi pokretljivost trupa. Pitanje organizacije marševa, i prevoženja, upravljanje njima i njihovim snabdevanjem, kao i tako važno a još uvek nedovoljno shvaćeno regulisanje noćnog saobraćaja, postaju sve teži domen komandovanja, s obzirom na rad neprijateljskog ratnog vazduhoplovstva. Samo vrlo uredan rad štabova moći će da ga savlada.

Da pomenemo još korišćenje svih najnovijih sredstava za vezu, kao što su auto, motocikl, avion, radio i radio-telefon, što sve povećava opštu pokretljivost i jača šanse prikupljanja u duhu načela ekonomije snaga.

Strpljivo privikavanje trupa na disciplinovano izvršenje marševa, pre svega noćnih (tako neizmerno teških za velike moderne jedinice, obilno prošaranih dugim auto-kolonama), kao i na savršeno maskiranje smeštaja, predstavljaju još jedno sredstvo jačanja pokretljivosti, koje jedino može da da i održi one velike rezultate što ih s pravom očekujemo u operacijama od primene načela ekonomije snaga.

I, najzad, najvažnija stvar: sprema komandanta. Duboko ulazjenje u značaj i suštinu načela ekonomije snaga može se postići strpljivim proučavanjem istorije i razvijanjem osećanja stvarnosti, s jedne, i sposobnosti za rizik, s druge strane. Ovo će omogućiti komandantima da donose važne odluke, koje će biti daleko od besplodnog operativnog razblaživanja, a istovremeno i ostvarljive.

D) Sloboda dejstva

Već smo pretresli sve one činioce ratne veštine koji omogućuju komandantu da postigne operativne pobeđe nad slabijim ili jačim protivnikom. Prvo smo podvukli značaj postizanja relativne, lokalne

nadmoćnosti, čiji je zadatak da razbije u odgovarajućem trenutku i na odgovarajućem mestu težište operativnog rasporeda protivnika. Posvetili smo zatim dosta mesta moralnoj snazi trupa i snazi karaktera komandanata, koji moraju da izdrže i savladaju moralne krize neizbežne u svakoj bici. Zatim smo izložili da, ako se hoće remećenje protivničke ravnoteže na najkorisniji način — dakle, odlučno — taj udar treba izvesti pomoću iznenađenja. Najzad smo pretresli načelo ekonomije snaga, koje nam omogućuje prikupljanje odgovarajućih snaga, potrebnih za postizanje potpunog uspeha.

A sada, na završetku raspravljanja o osnovnim operativnim načelima, da pretresemo poslednje od njih, slobodu dejstva, koje, istina, ne predstavlja suštinu izvršenja operativnog udara — kao sva napred navedena — ali ipak *omogućuje njegovo izvršenje*.

Zamislimo čoveka pametnog i vrlo jakog, naoružanog od glave do pete, ali sputanog konopcima. Ima on u sebi i pored sebe sve uslove koji su mu potrebni za borbu, ali ništa od toga ne može da iskoristi, te ga može čak i dete potući. Da zamislimo odred vojske zbijen u maloj kotlini, čije visoke strane poseda slabiji ali dobro naoružan neprijatelj. Šta se ima od toga što će taj odred biti i hrabar i jak, kad ga vatra pribija za zemlju, lišavajući ga ne samo mogućnosti napada, nego čak i mogućnosti razvoja? Šta se ima od toga što taj odred ima brojne mitraljeze, kad nema gde da ih postavi da bi otvorio vatru? Kakva korist od toga što je komandant hrabar i pametan, kad ne može da pokrene s mesta sabijeni i potišteni odred? Njegovi će naponi biti uzaludni. Da bi se imala mogućnost razvoja za borbu ili bitku i njeno izvođenje, treba imati slobodu dejstva, koju možemo slikovito predstaviti kao izvesnu, od neprijatelja neugroženu, *manevarsku zonu*, u okviru koje komandant može da razvije svoje trupe, da ih grupiše za bitku, da rasporedi artiljeriju i rezerve, da smesti sredstva komandovanja i snabdevanja itd.

„Ratna veština predstavlja na kraju krajeva veštinu očuvanja slobode“ — piše Ksenofont, ceneći tako visoko to bez sumnje osnovno načelo.

Kako nam se čini, slobodu dejstva treba razmatrati u dva oblika: prvo onu koja mora biti osigurana komandantu odozgo, a zatim onu koju komandant mora sam sebi da osigura. Da bismo izbegli nespozum, nazovimo prvu samostalnošću komandanta, a drugu slobodom manevra.

a) Samostalnost komandanta

Operativnog komandanta ne mogu voditi dnevne zapovesti od mesta do mesta kao taktičkog, jer dok se taktička dejstva brzo razvijaju i lako gase, operativna zauzimaju toliko mesta po vremenu i prostoru da ne možemo od njih očekivati rezultat svakog sata ili iz dana u dan. Osim toga, operativni komandant raspolaže mnogobrojnijim i svežijim izveštajima sa bitačne prostorije nego njegov pret-

postavljeni, pri čemu ta razlika može da iznosi jedan, pa čak i dva dana, dok se u isto vreme na taktičkom stepenu svi izveštaji skupljaju u jedinici, od bataljona do divizije, u granicama od nekoliko sati i odnose se većim delom samo na tekući dan.

Dok su vojske bile male, te su razlike bile suviše male da bi se mogle osetiti, ali su se uslovi iz osnova promenili postankom narodnih vojski. Napoleon je već imao teškoća sa neposrednim rukovođenjem putem naredbi i učinio je više grešaka usled suviše neposrednog upravljanja svojim maršalima, umesto da im da slobodu dejstva u granicama opšteg zadatka.

Promena uslova pojavila se postepeno sama od sebe, te su stoga vojskovođe posle Napoleona davale svojim potčinjenim operativnim komandantima veću slobodu dejstva. Novi metodi komandovanja svakako se nisu odjednom rodili niti se usvojili tako glatko. Na primer, maršal Moltke je zaostao u francusko-pruskom ratu 1870–71. godine toliko daleko za vrhovnom komandom da je često gubio dodir sa potčinjenima, usled čega su oni imali suviše slobode dejstva i često je zloupotrebljavali (Štajnec), ili dejstvovali dosta neplanski, krećući se iz pobuda solidarnosti u pravcu topovske paljbe svojih suseda (fon der Golc). Pažljiva ruka maršala Moltkea izgladivala je docnije sva razmimoilaženja, ali su ona ipak ne samo postojala i bila velika već su mogla biti vrlo opasna ako bi protivnik imao bolje komandovanje. Pošto je onda junačka francuska vojska bila vrlo loše vođena, to ovaj nesiguran način komandovanja maršala Moltkea ne samo što se nije osetio u ratu već je stekao glas izvesnog stila, kao sastavni deo tzv. „strategije istrčavanja“²⁵⁾.

Ne treba se čuditi što u sledećem evropskom, tj. u I svetskom ratu, vidimo kod sinovca maršala Moltkea istu grešku. On je hteo da lično rukovodi svima armijama, nalazeći se daleko u pozadini, u Koblencu, što je izazvalo poznata trvenja i neuspehe. Tek pod pritiskom nužde stvorene su tzv. grupe armija i, zahvaljujući tome, pojedini komandanti tih većih operativnih grupacija stekli su bolji pregled nad bitačnom prostorijom, imajući dovoljnu slobodu dejstva.

U operativnom komandovanju austrijske vojske u istom ratu pada u oči druga greška: preterano mešanje u izvršni deo rada komandanata armija i korpusa. Koliko se često sreću dokumenti prema kojima komandant armije ne samo što je svakodnevno izdavao zapovesti komandantima korpusa već im je tačno propisivao šta treba da rade pojedine divizije, koja ima da napada i kojim pravcem, koja ima da se brani i na kojoj liniji itd.²⁶⁾

²⁵⁾ Taj je način komandovanja bio već pre I svetskog rata jako kritikovan u delu ondašnjeg pukovnika Foša pod nazivom „O vođenju rata“ (poljski prevod, izdanje WINW, Warszawa 1925). Pravilnije bi bilo, istina, da se metod maršala Moltkea nazove „veštinom snalaženja“, koji je dobar u pojedinim situacijama, ali nesiguran kao stalan sistem.

²⁶⁾ Taj način komandovanja je vrlo tačno i izrazito opisan u knjizi: kpt. dypl. Izdebski, *Bitwa pod Komarowem*, Wojskowe Biuro Historyczne, Warszawa, 1931.

Svakako da je u ovakvim uslovima teško govoriti o slobodi dejstva komandanata.

Sada već možemo da stvorimo jasno gledište o pitanju organizacije operativnog komandovanja. Izgleda da nema sumnje da svaki operativni komandant mora da dobije opšte, dalekosežne direktive, u kojima će naći kako plan dejstva svoga starešine tako i svoju ulogu u izvršenju toga plana, dakle, *jasan cilj* koji ima da postigne *u toku nekoliko ili više dana*. U okviru tog opšteg zadatka treba ostaviti operativnom komandantu dovoljnu samostalnost u izvršenju zadatka, inače će se stalno rađati primeri pasivnosti potčinjenih i zadocenele intervencije pretpostavljenih. Baš ovakvih primera ima puno u istoriji 1914. godine.

Pošto izda svojim potčinjenim ovakve opšte direktive, komandant svakako ne može da počiva na lovorikama i da mirno čeka rezultate. On se mora smestiti na takvom mestu gde može imati najbrže i najbogatije izveštaje sa cele bitačne prostorije, a pre svega sa onog njenog dela na kome dejstvuje glavna manevarska masa. Pošto je relativno blizu, komandant ipak ne treba da smeta u radu svojim potčinjenima stalnim izvršnim intervencijama. Imajući pred očima razvoj situacije u toku bitke, on će samo paziti da dejstva potčinjenih ne pređu granice opšteg plana. Pre svega, on će biti spreman da im pruži pomoć u savlađivanju teškoća, bilo davanjem snaga i sredstava, bilo otklanjanjem trvenja između suseda itd.

U granicama tako shvaćene organizacije komandovanja svaki će operativni komandant sačuvati dovoljnu slobodu dejstva. To je njegovo pravo, ali iz njega proističu i dužnosti.

Slobodu dejstva koja nam se pruža treba pravilno koristiti. Samostalnost se ne može izjednačivati sa samovoljom, radom na svoju ruku, uprkos ili protivno intencijama pretpostavljenog. Da se ne bi skrenulo sa pravilne linije, treba pre svega *punom dobronamernošću prozreti nameru* pretpostavljenog i ispitati koji njen deo treba da se izvrši. Tek kada se na ovaj način shvati celina operacije pretpostavljenog, možemo da pređemo na razmatranje svih drugih elemenata situacije, a zatim da izradimo sopstveni plan dejstva. Pristupajući razvijanju i ostvarenju sopstvene operacije, treba jasno shvatiti da je *njen jedini cilj* — izvršenje *volje pretpostavljenog*, koji će sa svoje strane uvek imati za cilj pobeđu nad protivnikom na način kako ju je on sam planirao.

Već u toku razvoja operacije mogu se stvoriti situacije u kojima naš početni plan može zahtevati ispravke ili dopune. Nastupiće nejasni događaji koji će zahtevati brze odluke, bez mogućnosti da se čeka na intervenciju pretpostavljenog. U takvim trenucima vrlo je važna stvar da *polazna tačka* naših rasuđivanja o novoj odluci bude opet razmišljanje o *intencijama pretpostavljenog*. Najprostiji će postupak biti ako se upitamo: kako bi na mom mestu postupio pretpostavljeni kad bi se tu nalazio i mogao sam da donese odluku? Šta bi on želeo? Na šta bi obratio najveću pažnju? Ako čak i u najnejasnijoj situaciji postavimo takvo pitanje i uspemo da na njega odgovorimo

potpuno nepristrasno, uradili smo sve u granicama svojih sposobnosti da bismo doneli pravilnu odluku.

Situacija se svakako može toliko izmeniti da više neće pomoći pozivanje na verovatne namere pretpostavljenog, da više neće biti moguće shvatiti njegovu volju, da ćemo morati priznati: više uopšte ne znam kako bi u ovom slučaju postupio moj komandant, ali ono što je u početku nameravao svakako nije više aktuelno. Istorija svedoči da se pri lošoj organizaciji veze takve situacije dešavaju vrlo često, ali treba naročito naglasiti da se mnogo češće komandantima čini da namera pretpostavljenog više nije aktuelna, nego što se to u stvari događa. Ogromna većina operativnih komandanata su sposobni ljudi, sa izgrađenim karakterom, a svaka sposobna i jaka ličnost ima urođenu i često podsvesnu sklonost ka osamostaljenju, izvlačenju ispod uticaja volje drugih. Ovo prouzrokuje da već prvi splet teškoća u razvoju bitke buđi sumnju da li je još aktuelna namera pretpostavljenog ili da li je uopšte bila pravilna. Odmah posle te sumnje obično nam osećanje sopstvene vrednosti došaptava drugo rešenje, sablažnjivo nas ubeđuje da ćemo to bolje uraditi, da je čak i naša dužnost da sada već postupimo drukčije, jer je promena situacije potpuno očigledna.

Eto, tako se često varamo ili preterujemo pri oceni ovakve stvarnosti. U takim slučajevima treba da se uvek strogo upitamo da li je u stvari tako, da li je već situacija u *celini* drukčija, ili se promenio samo scenario *našeg sopstvenog vidokruga* misli, koji obuhvata jedva deo celine?

To su unutrašnje teškoće kroz koje mora da prođe svaki lojalan potčinjeni starešina. Iako je teško izići iz njih kao pobednik, savest i razum moraju ipak naći pravi odgovor.

Ćutke prelazimo preko slučajeva u kojima su pobude inata ili oholosti vodile svesnom sabotiranju namera pretpostavljenog, mada istorija beleži i takve primere. Oni su retki, ali se često dešavaju greške koje potiču ili iz pogrešnog shvatanja situacije, ili iz njene površne procene. Zato još jednom istaknimo da, ako imamo utisak da je namera pretpostavljenog zastarela i neaktuelna, a nemamo mogućnosti da to proverimo ličnim i neposrednim sporazumevanjem sa njim, onda pre svega treba pažljivo i tačno ispitati da li se stvarno sve promenilo, da se mi ne varamo, ili da nam drugi, naši lični uticaji ne došaptavaju prkosna rešenja, ili pak takva koja ističu našu sopstvenu ličnost u prvi plan.

Ako i pored svega toga operativni komandant dođe do zaključka da se situacija stvarno iz osnova izmenila, onda nije dozvoljena samo jedna stvar — pasivnost. Ne sme se čekati skrštenih ruku da stigne zadocnela zapovest pretpostavljenog ili da se situacija sama po sebi „razbistri“, jer će je tada razbistriti neprijatelj, ali u svoju korist. Treba postupati upravljajući se samo prema sopstvenoj pronicljivosti, sopstvenoj proceni situacije i sopstvenoj energiji.

Samostalnost, kao što smo rekli, predstavlja pravo operativnog komandanta, dok njegovu dužnost predstavljaju lojalnost i inicija-

tiva, i to brza i živa, a pre svega *neprestana*. Ona treba da je usmerena preko svih teškoća ka uspehu *operacije pretpostavljenog komandanta* kao celine, a ne postignuću lokalnih, makar i lakih rezultata, koji u našem delokrugu mogu da budu sjajni, ali za celinu ili bez vrednosti, ili čak štetni.

„Inicijativa je ispoljavanje lične volje, potpomognute razumom, koja *deluje u duhu namere više komande*“ (fon der Golc).

b) Sloboda manevra

Dosad smo govorili o slobodi dejstva koju treba operativnom komandantu da osigura njegov pretpostavljeni. A sada da progovorimo i o drugom vidu slobode dejstva, odnosno o onom koji može postići samo sam operativni komandant, i bez koga ne može sa uspehom da izvede ni jednu operaciju.

Reč je o tome da se obezbede dva uslova: dovoljno vreme i slobodan prostor.

Vreme je potrebno za donošenje odluke, izdavanje zapovesti, odgovarajuće grupisanje trupa, njihovo dovodenje na izabrano bojište, izvođenje uvodnih dejstava i najzad za otpočinjanje prave bitke. Za sve to potrebno je na operativnom stepenu najmanje nekoliko dana. Ako ih operativni komandant ne bi obezbedio, prikupljeni i spremni neprijatelj zabio bi se kao klin u naš još razređen raspored, poremetio bi nam ga, prouzrokovao zbrku i izazvao sve posledice iznenađenja, drugim rečima — dobio bi bitku pre nego što bismo i stigli da je otpočnemo.

Dakle, prvi uslov slobode manevra je obezbeđenje potrebnog vremena za otpočinjanje bitke.

Na koji način da ga obezbedimo?

Na operativnom stepenu ovo se može stvoriti samo pomoću *izviđanja i zaštite* dovoljno dubokog grupisanja trupa u periodu i njihovog prikupljanja za bitku.

Prvu radnju, izviđanje, odmah ćemo razmotriti ukratko, dok ćemo se drugom, koja ulazi u delokrug koncentracije, pozabaviti u zasebnom odeljku.

*

* *

Izviđanje pred bitku predstavlja jednu od osnova operativne odluke, mada nikad ne možemo od njega da očekujemo potpune rezultate.

Ratna veština je zbog toga tako teška što — kao i svaka veština — ne daje mogućnost oslonca na pretpostavke koje se mogu opipati ili matematički proračunati. Slikar ili muzičar imaju bar tu olakšicu što njihovom umetničkom osećanju ili volji niko živ ne suprotstavlja niti svoju volju niti svoj razum. Ti umetnici moraju da se bore sa unutrašnjim teškoćama, koje proističu iz sopstvenog nesavršenstva,

ili sa tehničkim teškoćama, koje su prouzrokovane nesavršenstvom pribora kojim se služe. Vajar ima u rukama poslušnu glinu ili mrtav granit iz kojih lepi ili kleše onakav oblik na kakav mu nadahnuće ukazuje, a veština omogućuje da ga izradi. Nikakve druge teškoće ne stoje mu na putu, jer i glina i granit predstavljaju mrtve predmete, lišene volje i sposobnosti aktivnog suprotstavljanja.

Drukčije je to u ratnoj veštini. Komandant ima pred sobom protivnika koji živi, misli i raspolaže skoro istom sposobnošću pružanja velikog otpora koju ima i granit. Ovaj je protivnik, pored toga, obdaren razumom, slobodnom voljom, inicijativom i sposobnošću za akciju. Već samo to stvara teškoće. Ostalo, pak, proističe otud što, dok vajarov granit čini nepokretnu masu — koja ne menja svoj položaj bez obzira na to s koje strane u nju udaramo — dotle je protivnik u ratu pokretan i teško uočljiv, pre čemu se njegove namere i pomeranja uvek brižljivo čuvaju u tajnosti.

Nejasnost situacije, neizvesnost u pogledu promena koje mogu u njoj iz dana u dan, pa čak i svakog sata da nastupe, to je u stvari ona mračna atmosfera u kojoj mora da deluje komandantov razum.

„Neizvesnost — to je zakon rata“, piše maršal Foš, posvećujući izviđanju opširno poglavlje svoga dela o ratnoj veštini.

„Armije — kojima se najbolje komandovalo“ — čitamo tu²⁷⁾ — marševale su i manevrovale u nepoznatim okolnostima, što je bilo neizbežno; ali su se ipak suprotstavljale toj opasnoj situaciji, izlazile iz nje pobeđnički, oslanjajući se na obezbeđenje koje im je dozvoljavalo da žive bez teškoća u atmosferi punoj opasnosti.“

Na koji način da prodrema pogledom kroz taj mrak koji okružuje neprijatelja? Na koji način da mu otmemo makar deo tajne, da osvetlimo makar deo njegove manevarske zone i dobijemo bar nešto podataka o njegovom grupisanju, iz kojeg bismo mogli pročitati ili zaključiti nešto o njegovim mogućnostima, jer nikad — ili skoro nikad — nećemo moći da otkrijemo njegove namere?

Maršal Foš ovako odgovara na ovo pitanje²⁸⁾:

Za vreme carstva zapovesti su se izdavale tek na maloj udaljenosti, u prisustvu neprijatelja, koji se jasno video i čije su se snage i položaj mogli lako proceniti. Docnije, uporedo sa povećanjem dometa i jačine oružja, povećavala se i ta udaljenost, tražen je u većem stepenu zaklon; borbeni poredak je postajao sve razređeniji. Ali se još, po barutnom dimu, moglo raspoznati bar delimično početno neprijateljsko grupisanje. Vatra je otkrivala tačke koje je poseo neprijatelj. Uvođenjem bezdimnog baruta ta slika se menja. Sada elemenat neobaveštenosti vlada potpuno i stalno. Početak bitke podseća na borbu dva slepca, dva protivnika koji se uzajamno traže, ali ne vide jedan drugog. Da li će se metod zasnivati na tome da se bacamo pravo, desno, levo, na sreću? Da li ćemo dozvoliti da nas uhvate preko polovine i potpuno stegnú, a da ne pokušamo pogledati ili doznati s kim se borimo i za šta se borimo, ne osiguravši sami sebi mogućnosti: prvo, da stegnemo protivnika, a zatim da ga udarimo, i to snažno? Svakako da ne. Dakle, da bi se ovladalo ovim nepoznatim

²⁷⁾ F. Foch, *Zasady sztuki wojennej*, str. 140.

²⁸⁾ *Ibid.*, str. 141.

elementom, koji nas prati sve do angažovanja u borbi, postoji samo jedno sredstvo, tj. *prikupljanje podataka* do poslednjeg trenutka, čak i na samom bojištu.

Dakle, *prikupljanje podataka*. Na koji način? Kakvim se sredstvima danas mogu dobiti?

Svaka vrhovna komanda predstavlja glavno sabiralište i centralu svih podataka. Dok se taktički podaci prikupljaju tek u toku bitke, a mogu se dobijati skoro isključivo po danima, osmatranjem iz vazduha i sa zemlje, kao i borbom, operativni se podaci prikupljaju tokom čitavih nedelja pre bitke, a često čak i tokom čitavih godina pred rat. Za vreme mira dobijaju se preko obaveštajne službe, a za vreme rata — pored obaveštajne službe — isto tako pomoću avijacije i upoređivanjem borbenih taktičkih izveštaja.

Prikupljanje podataka pomoću obaveštajne službe nećemo razmatrati, jer je to veliko područje specijalnog proučavanja i nije neposredno vezano sa delokrugom rada većine komandanata i štabnih oficira. Ograničimo se samo na konstataciju da iz čitavog mozaika raznih sitnih vesti o državama, državnim uređenjima, personalnim promenama, pojedinostima o razmeštanju i pregrupisavanju jedinica, kao i iz tačnog ispitivanja rasporeda i rada komunikacijske mreže, načelnik obaveštajnog odeljenja štaba (II odeljenja) sastavlja svom operativnom komandantu izvesnu celinu, iz koje se s većom ili manjom verovatnoćom može stvoriti opšti pojam o snazi i osobinama protivnika.

Dobijanje ovakvih podataka predstavlja načelno vrlo tešku stvar, koja zahteva veliku inteligenciju i pronicljivost, a uz to strpljenje i upornost, a da i ne govorimo o novčanim sredstvima; stoga nikad neće biti suviše mnogo verodostojnih podataka dobijenih ovim putem. S druge strane, ne treba ipak smatrati da neki operativni komandant tobože *ništa nije znao* o protivniku, kao što se to obično dešava taktičkim komandantima. Dovoljno je da se pregledaju dokumenti koji se tiču početka svake moderne bitke, pa da se utvrdi da nije tako. Čak i ako ne pomenemo podatke koji su tako jasno otkrivali namere protivnika, — kao što su, na primer, oni koje je pomoću radio-prisluškivanja dobila nemačka 8. armija za vreme bitke kod Tanenberga, — vidimo ipak iz svih operativnih zapovesti savremenih bitki da su *snaga i naoružanje* protivnika donekle bili poznati komandantima. Čak je i neusavršena, tek odskora organizovana poljska obaveštajna služba 1920. godine uspevala da dobije važne izveštaje ne samo iz zone blizu fronta već i o tako dalekim operativnim rezervama kao što je bila konjička armija Buđonija koja se kretala sa Dona. „O njenom približavanju imao sam relativno tačne podatke“ — piše maršal Pilsudski.

Što se, dakle, tiče snaga i naoružanja protivnika, može se dobro organizovanom obaveštajnom službom dobiti dosta korisnih podataka koji će olakšati donošenje odluke ili izbor načina kojima ćemo tući protivnika. Dodajemo ovde i to da podaci blagovremeno dobijeni preko obaveštajne službe — mada u početku nevezani i nejasni — do-

bijaju žive boje već u periodu zaštite*) i hvatanja dodira, a zatim se dosta brzo dopunjuju uporedo sa otpočinjanjem bitke. Svaki dan borbe donosi operativnom štabu čitav niz izveštaja o jačini i karakteru vatre protivnika, o kalibru zrna, o organizacijskoj pripadnosti zarobljenih, o ofanzivnom ili defanzivnom stavu protivnika, o ispoljavanju njegove moralne vrednosti itd.

Ali podaci o snazi i naoružanju protivnika još ne predstavljaju sve. To je jedva dovoljno da se izradi sopstveni plan dejstva koji, bez obzira na skromne ili obilne podatke o neprijatelju, mora da obeleži izvestan jasan cilj kome će operativni komandant težiti svom snagom svoje volje, bez obzira na otpor protivnika. Sopstveni plan dejstva, odnosno opšta zamisao operativnog komandanta mora, dakle, biti kao neki unapred ustaljen činilac i ne može zavisiti od volje protivnika. Ali *način izvršenja* ovog plana ne može biti krut, i ne samo što može već se i mora prilagođavati promenljivoj situaciji stvorenoj *pokretima* neprijatelja.

Ukoliko, dakle, podaci o snazi i naoružanju neprijatelja predstavljaju najhitniju potrebu utoliko po ustaljenju operativnog plana, koji postoji bez obzira na jasnu ili nejasnu situaciju, treba nastojati da se prozre (još u toku operacije koja se razvija) sledeća mnogo veća tajna, naime, treba doznati gde je protivnik i šta radi.

Za to nam služe dva postupka: predviđanje i izviđanje. Predviđanje nam dozvoljava da ustalimo *moгуćnosti* neprijatelja i razmislimo na koji nam način može omesti izvršenje plana. Izviđanje nam, pak, daje iz dana u dan potvrdu pravilnosti ili pogreške u predviđanjima, što će nam dozvoliti da upravljamo operacijom tako kako bi naš planiran udar pogodio protivnika u najosetljivije mesto, a ne u prazno.

Odložimo način operativnog predviđanja do trenutka kad počnemo pretresati izdavanje zapovesti, a sada ispitajmo kakve su mogućnosti modernog izviđanja.

Skoro čitava težina operativnog izviđanja u trenutku kada je buknuo I svetski rat ležala je još na ramenima tzv. strategijske konjice. Kao što smo to opisali u odeljku posvećenom mogućnostima ovog roda vojske u budućem ratu, konjica nije bila upotrebljena kako treba za ovaj zadatak. Ona je bila ravnomerno razređena po pojedinim divizijama (ili najviše korpusima), duž svih frontova koncentracije, a uz to je bila opterećena dopunskim zadacima zaštite. Zbog toga su, s jedne strane, rezultati ovakvog izviđanja bili nestalni, a sa druge, konjica se istrošila u beskorisnim graničnim borbama, štiteći ono što niko nije ugrožavao, i na kraju je potpuno podbacila kao elemenat operativnog manevra.

Videći ove pogreške, razmislimo na koji bi se način moglo danas organizovati operativno izviđanje.

Smatramo da za postignuće tako važnog cilja — kao što su podaci o neprijatelju — treba harmonično povezati napore svih ranijih

*) Misli se na zaštitu koncentracije. — Prim red.

i savremenih sredstava izviđanja. Prikupljajući stalno podatke preko obaveštajne službe, koja svakako mora da bude podešena prema promenljivim ratnim uslovima, treba čim bukne rat, staviti u pokret sva borbena sredstva, dakle, pre svega vazduhoplovstvo, a zatim oklopne i motorizovane jedinice, kao i konjicu. Smatramo da se i ovde moramo pridržavati najdublje shvaćenog načela ekonomije snaga. Ovo je načelo očigledno omalovažavano u metodima operativnog i strategijskog izviđanja uoči I svetskog rata. Kao što se u borbi ne može želiti da se postigne *sve* jednovremeno, jer se ništa neće postići, isto tako ni u izviđanju ne treba misliti o ravnomernom ispitivanju svih pojedinosti u rasporedu protivnika, jer se onda *ništa neće izvideti*. Kao dokaz da je to tako možemo da navedemo upadljivo slabe rezultate operativnog izviđanja zbog loše upotrebe austrijske, ruske, nemačke i francuske konjice 1914. godine.

Umesto da razvlači svoje izviđačke jedinice duž celog predterena, svaki operativni komandant trebalo bi da je unapred svestan da nikad neće u potpunosti razjasniti onaj tajanstveni mrak kojim se obavio protivnik. Bolje je usmeriti snop svog izviđanja, koji obično nije jak, na samo nekoliko ali *najvažnijih* tačaka, koje će predstavljati neku vrstu svetionika za orijentisanje na najvažniji pravac. Na taj način će se na crnoj osnovi protivničkog položaja pojaviti nekoliko svetlijih tačaka, od kojih komandantova logika i *mašta* moraju da izgrade ostali deo slike.

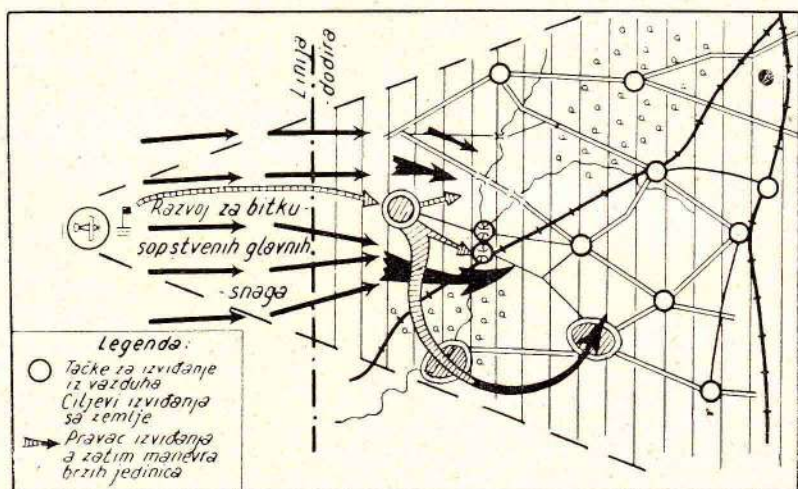
Ne možemo, dakle, da naredimo izviđanje a da prvo ne razmislimo o opštim mogućnostima neprijatelja. Na modernom bojištu u devet od deset slučajeva, ako ne i uvek, ne možemo čekati na podatke da bismo stvorili plan dejstva. Treba postupati obratno: najpre treba razmotriti nejasnu operativnu situaciju i *ustaliti opšti plan dejstva*, a zatim smisliti *kakvi će nam podaci biti potrebni* da manevar koji nameravamo izvesti ne pogodi u prazno.

Dakle, tek posle prethodnog rada mašte treba postaviti pitanje: šta pre svega treba da postignemo izviđanjem? Šta želimo da saznamo da nam plan ne bi podbacio? Koji nas deo verovatne grupacije protivnika najviše interesuje? U kojem će delu buduće bitačne prostorije imati najveće teškoće koje bismo hteli da iskoristimo? Kojim pravcem mogu pristići njegove rezerve? Gde se može prikupiti i kojim će se pravcem uputiti njegova manevarska masa?

Odgovor na ovakva i slična pitanja omogućiće nam da iscertamo na čistoj karti, još nepokrivenoj grupacijom protivnika, nekoliko markantnih tačaka. Izviđanjem ovih tačaka moraćemo da otkrijemo najbitnije delove neprijateljskog grupisanja, da bi dobili prve osnove za rešavanje ili saznavanje ostalog i da bi se sačuvali neprijatnosti iznenadenja.

Tih nekoliko ili najviše dvadesetinu tačaka stavićemo odmah pod stalnu kontrolu izviđačke avijacije, kako za dnevno tako i za noćno izviđanje, koja ih neće više ispuštati iz vida. Već posle nekoliko sati dobićemo prve, mada još slabe rezultate, a za to će vreme komandantov mozak vršiti dalja sintetična razmatranja da bi pro-

našao odgovor na sledeća pitanja: koja je od ovih nekoliko tačaka najbitnija za celinu operacije? Na koju od ovih tačaka treba sasrediti pojačano vazdušno izviđanje i proveriti ga upadima kopnenih izviđačkih jedinica? Recimo da je ova tačka područje X; da li će se, u tom slučaju, odašiljanje većeg dela naših brzih jedinica u cilju ovog ispitivanja docnije poklopiti sa njihovom ulogom u bici? Da li može takav naš izviđački odred na putu ka tom najvažnijem području da izvidi i druge tačke, ili bi to moglo uticati na zadocnjenje i neuspeh glavnog zadatka? Da li možemo poveriti ovoj pokretnoj grupaciji jednovremeno i druge, uzgredne zadatke, kao rušenje ili unošenje zabune u izvođenje koncentracije protivnika? Ili se, pak, treba odreći ovih koristi, koje bi mogle da vežu komandanta izviđačkog odreda i ometu ga u postizanju onog cilja do kojeg nam je *pre svega stalo*? U tom daljem sintetičnom radu operativnog komandanta, tj. u njegovom umnom naporu da pronade najbolji odgovor na sva ova pitanja, pomoći će mu dobro usvojeno načelo ekonomije snaga. Ono će mu omogućiti da *sasredi* izviđanje na najvažniju tačku, da izbegne *razređivanje* izviđačkih napora, koje je bilo tako štetno za poduhvate iz 1914. godine.

Skica 15. — Šematski prikaz ekonomije snaga u operativnom izviđanju

Kada taj umni rad, često težak i pun odricanja, bude završen, na komandantovoj karti ostaće samo jedna izrazita linija koja povezuje dve ili tri tačke probrane između više drugih. Baš će ta linija pokazivati pravac glavnih napora zemaljskog izviđanja.

Godine 1914. mogle su se u tom cilju upotrebiti jake operativne grupacije sastavljene uglavnom od konjice, ojačane artiljerijom, lakim odredima pešadije, kao i biciklista. Sada, pak, za izvršenje ove vrste uvodnih dejstava, koja igraju ulogu izvesne operativne pret-

hodnice, poslužiće nam ne samo konjica već čitav niz modernih rodova vojske.

U zavisnosti od zemljišta i raspoloživih sredstava, glavni deo ovakvih grupacija može da čini ili konjica ili motorizovane jedinice. Udarnu snagu te osnove pojačaće oklopne jedinice, kao i konjica i motorizovana artiljerija. Obim izviđanja i borbe ovakve grupacije proširiće izviđačka i borbena avijacija.

Motorizovane pionirske jedinice povećaće mogućnost ovakvog operativnog prodora u zonama širih zaprečavanja i ublažiće posledice susreta sa oklopnim jedinicama protivnika. Najzad, radio i brzi avioni za vezu omogućiće stalno upravljanje takvim prodorima i dobijanje brzih izveštaja. Ova veza nije radila kako treba 1914. i 1920. godine, što je mnogo otežavalo dejstva jedinica isturenih radi izviđanja i činila ovakve poduhvate vrlo nesigurnim.

Pretresajući mogućnosti zemaljskih izviđačkih odreda, ne mogu se zatvarati oči pred teškoćom komandovanja takvim jedinicama u čiji će sastav ući desetine tipova raznog naoružanja sa najrazličitijim prednostima i nedostacima, a pre svega sa velikim razlikama u pogledu brzine kretanja. Upravljanje uvodnom borbom savremenih operativnih jedinica predstavlja zaseban problem, koji se u poslednje vreme nameće sam od sebe, a skoro nimalo nije obrađen u stručnoj evropskoj literaturi. Nećemo čak ni pokušavati da u ovoj knjizi ispitamo ovo opširno područje, jer, da bi se ono kako-tako osvetlilo, trebalo bi napisati zasebnu knjigu.

Druga teškoća koja će se pojaviti pri upotrebi združenih brzih odreda za operativno izviđanje biće saobraćajni problemi, vrlo ozbiljni s obzirom na osetljivost motornih vozila na kvarove i dužinu njihovih kolona. Ni to nije tako prosto niti lako pitanje, mada izgleda da se može rešiti.

Iz ovih dveju gornjih najvažnijih teškoća možemo pronaći načine borbe protiv ove vrste operativnih prodora i to držanjem u pripravnosti stalnog odreda, sastavljenog od manjih ali brzih jedinica motorizovane pešadije i artiljerije, pojačanih motorizovanim delovima pionira, bogato opremljenih sredstvima za rušenje komunikacija, zatim oklopnim jedinicama kao i bogatim protivoklopnim i protivavionskim sredstvima.

Način borbe protiv operativnih prodora protivnika predstavlja opširnu i skoro praznu stranicu vojne nauke.

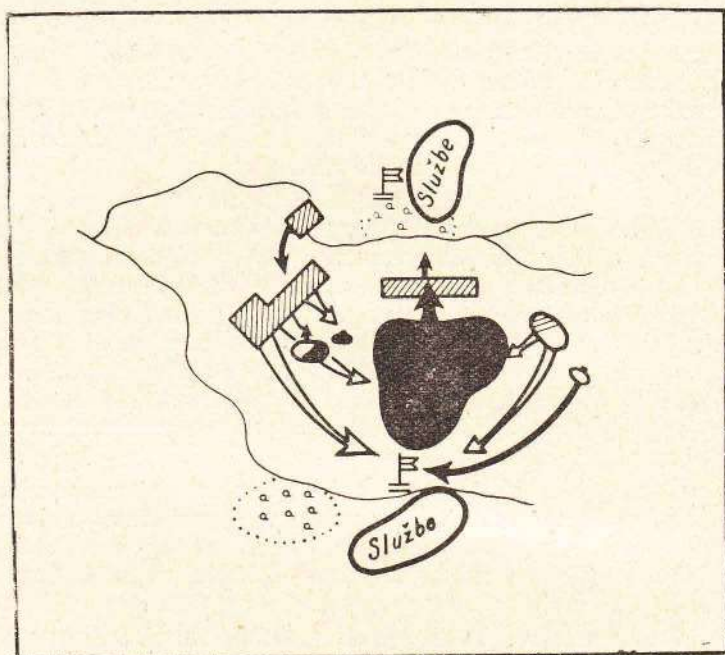
*

*

*

Ako se izviđanje planira ekonomično i jasno, zatim spretno stavi u pokret, i najzad pažljivo usmeri, biće osigurano tzv. *obezbeđenje komandanta*. Komandant će imati pred sobom široku, mada nejednako ispunjenu mrežu izviđačkih organa, za daljna izviđanja, kako vazdušnih tako i zemaljskih, koji će pred njim kontrolisati izvestan

prostor, dovoljno velik da bi ga sačuvao od potresa iznenađenja i stvorio mu vreme za pravilno izvođenje predviđenog manevra. Ostaje još da se reši pitanje o *obezbeđenju trupa*, o osiguranju slobode kretanja cele mase ovih borbenih jedinica, sredstava za vezu i organa snabdevanja. Jednom reči, radi se o obezbeđenju izvesne manevarske zone, dovoljno prostrane da bi se ta masa mogla u njoj slobodno kretati, tj. ne samo živeti, već i boriti se.

Skica 16.

Čujmo kako definiše ovu potrebu maršal Foš²⁹⁾:

U svakom poduhvatu, naročito u pogledu *prostora*, postoji bezuslovno načelo elementarnog obezbeđenja. Prema njemu svaka jedinica mora da gospodari nad okolnim zemljištem čak do granica dometa oružja ako ne želi da je okruže, obuhvate, izlože dejstvu modernog naoružanja i potpuno unište, pre nego što počne da se bori. Prostor koji treba osigurati od udara i ugleda protivnika nazivamo *zonom manevra*.

Iz ovakvog shvatanja manevarske zone proističe to da operativna jedinica, nasuprot sitnim taktičkim, ne predstavlja izolovanu masu koja bi se bacala *svom snagom* na izabranu tačku neprijateljskog rasporeda, jer bi neprijatelj mogao da na tom mestu izbegne udar, da se povuče, a zatim da svojim slobodnim krilima okruži našu udarnu

²⁹⁾ Ibid., str. 136.

masu, da je veže, odseče od organa komandovanja i snabdevanja, drugim rečima, da joj onemogućiti bitku.

Na gornjoj skici vidimo da, ako operativni komandant želi obezbediti slobodu dejstva, mora nekako da *ogradi* svoju zonu manevra, da onemogućiti neprijatelju pristup u izvesnu minimalnu zonu, unutar koje mora vladati bar relativan mir. Bez obezbeđenja svog „unutar-njeg“ mira ne mogu da dejstvuju kako treba niti komandant niti trupe koje se bore, a ovo zbog toga što će njihov moral — koji predstavlja važan činilac uspeha — biti izložen neprestanim potresima. Prema tome, neophodno je ograditi se od posledica mehaničkih i moralnih udara, bilo iz vazduha, bilo sa zemlje.

Kako to da se uradi? Nema drugog izlaza nego da se u ovom cilju od glavnih snaga izdvoji izvestan deo za obezbeđenje; da se odredi za zadatke obezbeđenja izvestan broj jedinica i sredstava od kojih će komandant izgraditi ovu ogradu. Ona ima da osigura glavnim snagama potrebno vreme i prostor za slobodno prikupljanje i udar, a zatim za iskorišćenje uspeha.

Dakle, ako želimo da sačuvamo slobodu dejstva, moramo se *obezbediti*. To nesumnjivo predstavlja nužnost bez koje nema uspeha.

Kad ovo utvrđujemo, ipak moramo odmah izneti i jednu napomenu: ne zaboravimo da izdvajanje izvesnih snaga radi obezbeđenja znači slabljenje glavnih snaga, oduzimanje manevarskoj masi dela onog što joj daje karakter malja (ovna) kojim izvaljujemo vrata pobede uprkos tome što ih podupire protivnik.

Gde se nalazi granica tih dveju potreba? Kako da se očuva osećanje mere? Na koji način da se obezbedimo ne slabeći rešavajuća dejstva?

Kad želimo da odgovorimo na ovo pitanje, pomenimo još na početku da tu dodirujemo najteži čvor ratne veštine, jer se relativno lakom teorijskom upoznavanju načela te veštine suprotstavlja uvek teškoća njihovog praktičnog usklađivanja.

Naime, načelo slobode dejstva skoro se uvek suprotstavlja načelu ekonomije snaga, tražeći uvek ustupke od ovoga. Oba ova načela, primenjena na svaki određeni operativni ili čak taktički slučaj, stavljaju obično komandanta pred tako velike suprotnosti, da njihovo usklađivanje izgleda samo po sebi kao nerešiv zadatak.

Baš ove suprotnosti najčešće izazivaju moralne krize, a ne neke druge, od kojih uostalom mnoge moramo da savladujemo jer ne poznajemo protivnikovu volju. Tek se pred njima u potpunosti ispoljava „individualni lik svakoga“, pred njima je čak i Napoleon osećao strepnju i slabost „comme une fille qui accouche“ (kao devojka koja se porađa), pred njima se često svaki komandant mora odlučiti na „stratešku besmislicu“ — kako opisuju svoje duševne muke maršal Pilsudski.

„Moj je protivnik jak“ — razmišlja komandant — zato za rešavajući udar moram skupiti što je moguće veću masu. Zbog toga ću ostaviti za obezbeđenje samo ovo ili ono. Ali šta će se desiti ako protivnik udari na tako slabo obezbeđenje? Da se onda ne sruši celo

moje grupisanje pre nego što postignem svojim udarom ma kakav uspeh?“

To su brige i kolebanja koja preživljuje svaki komandant, a treba još dodati da ovakva muka traje kod operativnog komandanta često danima, a na stratezijskom stepenu i nedeljama.

Dakle, kako da se održi ravnoteža između ova dva načela?

Na to pitanje ne može se dati izdvojen odgovor, jer samo nepoznata protivnikova volja može da stvori pravu atmosferu kolebanja i samo rezultat bitke može da pokaže pravilnost komandantove odluke po tom pitanju ili da je osudi.

Teorijski, nezvezano za neki određeni slučaj, možemo da kažemo samo ovoliko: da bi se zadovoljilo načelo ekonomije snaga, treba se starati da mu se obezbedi što je moguće veći *maksimum snaga*, a za poštovanje načela slobode dejstva — samo *neophodni minimum*. Ali na pitanje kako da odredimo taj minimum mogu da odgovore samo karakter i razum u svakom konkretnom slučaju.

Smeo ali lakomislen komandant uvek će preterati u korist ekonomije snaga; pametan ali strašljiv — preteraće u korist slobode dejstva. Samo povezanost smelosti u primanju odgovornosti sa razumom, dakle, dve najvažnije individualne odlike komandantove, mogu da nađu pravo rešenje u teškoj situaciji. Snaga karaktera omogućiće nam da izbegnemo plašljivu odluku, a razum i razmišljanje sprečiće da donesemo lakomisleni odluku. Ako se, pak, kolebamo između dve odluke koje nam se čine *podjednako dobre*, izaberimo smeliju. Ona će obično biti bolja.

*

* *

U ranijem odeljku izneli smo dva primera (nemački operacijski plan protiv Francuske i obezbeđenje nemačke 8. armije u bici kod Tanenberga) u kojima je snaga karaktera jednih komandanata težila potpunom iskorišćenju načela ekonomije snaga, dok je slabost, plašljiva opreznost (ili popustljivost pred drugim sporednim razlozima) drugih komandanata prouzrokovala dodeljivanje suviše velikih snaga i sredstava u korist slobode dejstva. U oba ova slučaja smeliji komandanti imali su uspeh (Hindenburg kod Tanenberga) ili bi ga imali da su bili poslušani (Šlifen u operaciji na zapadu). Ove smo primere i izabrali da bismo istakli prednosti potpune primene načela ekonomije snaga.

Da ne bi stvar bila osvetljena suviše jednostrano, bacimo sada pogled na drugi, potpuno suprotan primer, u kom je načelo slobode dejstva bilo potpuno zanemareno. Videćemo kakve ozbiljne posledice mogu da nastupe usled ovakve greške.

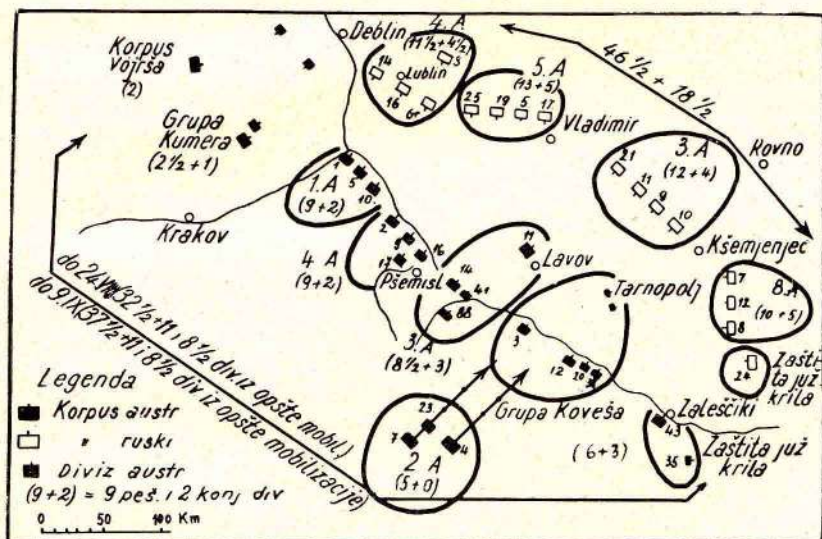
*

* *

Austrijske su se glavne snage koncentrisale u prvoj polovini avgusta 1914. na liniji reka San i Dnjestar. 1. 4. i 3. armija kao i tzv.

grupa generala Keveša (Köves) bile su od polovine avgusta skoro spremne za dejstvo, dok je 2. armija tek pristizala železničkim transportima sa srpskog fronta. Nasuprot ovim austrijskim snagama, koncentrisale su se četiri ruske armije (4, 5, 3. i 8.). Situacija obe ove strane pri završetku koncentracije vidi se na skici 17.

Iz brojki pokazanih na toj skici vidimo da su Rusi u početku imali apsolutnu nadmoćnost. Međutim, prvih dana septembra odnos snaga se skoro izravnao (46 1/2 pešadijskih i 18 1/2 konjičkih ruskih divizija prema 46 pešadijskih i 11 austrijskih konjičkih divizija). Na ovoj skici vidimo osim toga izrazito krut, kordonski raspored savremenih armija sastavljenih u ogromnoj većini od pešadije. Jedino se izrazitije ispoljavala zamisao manevara u tome što se najviše pešadije kod obe strane nalazilo na zapadnim krilima. Te „težišne tačke“ bile su ipak dosta blede i ničim nisu podsećale na pojam udarne mase kod Šlifena. Dodajmo da je 30 konjičkih divizija, kojima su raspolagale obe strane i koje su ipak mogle da dadu neki zamah bar krilima ove krute mase, bile raspoređene u jednoj liniji i ničim nisu uticale na ublažavanje krutosti koncepcije borbenog poretka. Jer tako brojna

Skica 17. — Situacija 19. avgusta posle konačne koncentracije obeju strana

konjica nigde nije stvorila neku zbijenu manevarsku grupu da bi u dubinu proširila operativni zahvat dejstva pešadije i da bi dala manevru veću brzinu razvoja. Baš naprotiv, 30 konjičkih divizija rasuto je dosta ravnomerno i bezbojno duž duge i široke praznine koja je razdvajala oba protivnika (vidi skicu 17) i batrgalo se bespomoćno u sitnim zaštitnim i izviđačkim borbama.

*

* *

Između 18. i 23. jula počeo je obostrani razvoj za bitku. Nećemo opisivati uvodna dejstva, jer ona nemaju neposredne veze sa pitanjem koje razmatramo; pređimo odmah na bitku austrijske 4. sa ruskom 5. armijom 27–29. avgusta, odnosno na tzv. bitku kod Komarova, naime, razmotrimo bliže njen jedan deo, tj. borbu austrijskog 6. korpusa.

U opštem planu bitke komandanta austrijske 4. armije generala Aufenberga, 6. korpus je imao zajedno sa 17. da veže neprijatelja sa strane Tomašova, da bi se omogućio obostrani obuhvat glavnih snaga ruske 5. armije (19. 5. i 17. korpus): sa zapada 9. i 2. austrijskim korpusom, a sa istoka tzv. operativnom grupom nadvojvode Jozefa Ferdinanda.³⁰⁾

Komandant armije nije obratio dovoljno pažnje na to da su 17. korpus i grupa nadvojvode Jozefa ostali pozadi. Zbog ovog je desno krilo 6. korpusa bilo jako istureno napred (oko 35 km, dakle, za čitav dan marša) i ubrzo je bilo neposredno ugroženo od jedinica ruskog 5. korpusa. Situacija (27. avgusta uveče) koja je time stvorena vidi se iz donje skice.

Komandant 6. korpusa general Borojević, oficir vrlo velike vrednosti, talentovan, čvrst i bezobziran, još je povećao opasnost koja se nazirala, isturajući još više krajnje desno krilo (15. pd) radi energičnog obuhvatnog pokreta i pored toga što je već imao izveštaje o ozbiljnoj pretnji sa istoka. On je, u težnji da uništi ruske snage pred sobom, ispoljio prema bočnoj pretnji istinski veliku, njemu svojstvenu snagu karaktera, ali je otišao u toj moralnoj otpornosti suviše daleko, prekoračujući granice razumnog rizika, čemu smo se divili ranije kod Šlifena i komandanta nemačke 8. armije.

General Borojević je zanemario načela slobode dejstva i nije uradio ništa da je obezbedi. Taj, inače odličan komandant, koji je docnije komandovao armijom, a zatim frontom i umro godine 1920. kao i maršal i narodni heroj stare Austrije³¹⁾, učinio je na dan 27, a naročito u toku 28. avgusta, čak dve velike greške protiv načela slobode dejstva: nije izvršio obaveze koje proističu iz *samostalnosti komandanta* i nije osigurao *slobodu manevra*.

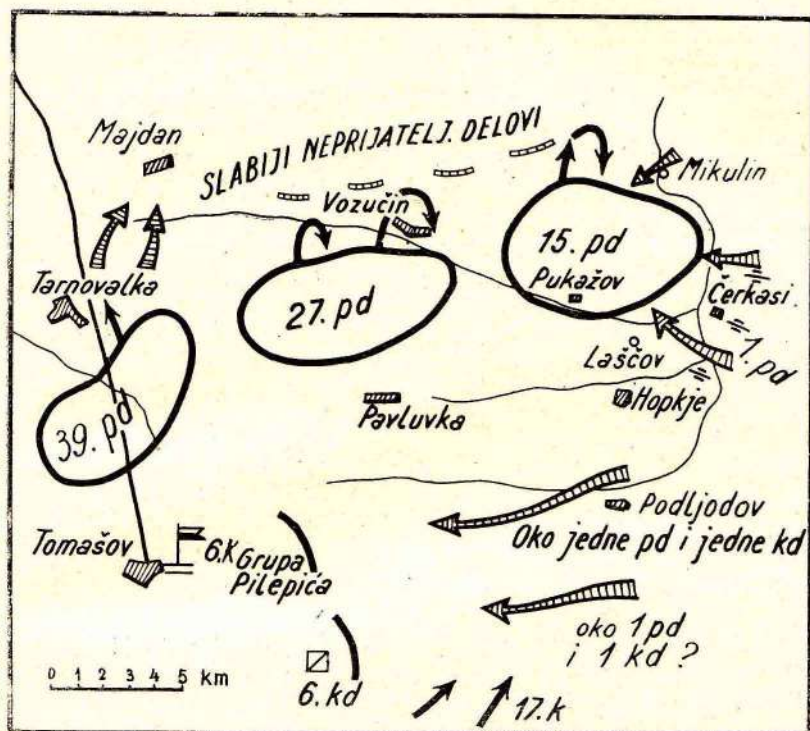
Da vidimo šta se desilo toga dana uveče.

U toku prepodneva 27. avgusta krilna 15. pešadijska divizija (komandant general Vodnjanski) krenula je iz područja Pukažova na sever da bi izvršila postavljen zadatak obuhvata. Oko 10 časova komandant divizije je uvideo (iz korpusne zapovesti i izveštaja sopstvenih jedinica) da je odvojen i ugrožen s boka, pa čak i iz pozadine. Zbog toga je naredio povlačenje prema Pukažovu, u čijem je rejonu divizija zatim vodila (od podne) ogorčene borbe frontom prema istoku. Već u 13.20 časova komandant divizije je poslao komandantu korpusa

³⁰⁾ Kpt, dypl. Izdebski, *Bitwa pod Komarowem*, str. 131–132.

³¹⁾ *Bitwa pod Komarowem*, str. 52.

uznemiravajući izveštaj o borbi kod Pukažova i o tome da je neprijatelj zašao u pozadinu njegove divizije. Taj se izveštaj završavao dodatkom generala Vodnjanskog: „Situacija je očajna, ako ne stigne pomoć spolja, divizija će izginuti“.

Skica 18. — Raspored 6. korpusa 27. avgusta uveče

Komandant korpusa je već pre toga (u 13 časova) izdao zapovest za sledeći dan, u kojoj se ograničio na ponavljanje armijske zapovesti koja je naređivala da istočne divizije korpusa (dakle, 15. i 27) pređu u odbranu na liniji određenoj od strane armije, a nerealnoj sa gledišta stvarne situacije obe jedinice.

Prema osnovnom načelu samostalnosti operativnog komandanta, general Borojević je morao da u ovoj teškoj situaciji uzme inicijativu u svoje ruke i osigura slobodu dejstva. Na žalost, komandant korpusa je ovu dužnost zanemario. Pošto je primio očajnički izveštaj od komandanta 15. divizije, on ne samo što nije ništa uradio već je zadržao na snazi svoju raniju zapovest (organizacija odbrane frontom prema istoku na izabranoj liniji od strane armije), „mada je mogao zaključiti iz mnogobrojnih drugih izveštaja da se neprijatelj već probio u pozadinu te linije i da su događaji prestigli armijsku zapovest“.

Kapetan Izdepski piše dalje:³²⁾

Umesto samoinicijativnih naređenja, u kojima bi se vodilo računa o momentalnoj situaciji divizije i njenim mogućnostima, dodao je (komandant korpusa) prazno uverenje da „ako 15. divizija istraje do podne sledećeg dana, onda će korpus uraditi sve što ona očekuje od njega“. U 18 časova, tj. u trenutku kad je dat odgovor na divizijski izveštaj, još je bilo vremena da se izdadu naređenja za pregrupisavanje korpusa, koja bi dovela u ravnotežu opasnost što je pretila desnom krilu i verovatno bi omogućila 15. diviziji da izbegne katastrofu. Docnije više niko i ništa nije bilo u stanju da spreči razvoj krize i njenih teških posledica.

Usled neobično teške situacije, koja se još i pogoršala zbog pogrešne organizacije noćnog pregrupisavanja, 15. divizija je bila ujutru iznenađena u trenutku prelaska preko nasipa pukažovskih močvara i potučena do nogu. Komandant divizije oduzeo je sebi život, dok je načelnik štaba poginuo u pokušaju da se probije na čelu neke grupe vojnika. Nije prošlo ni tri sata, a divizija je prestala da postoji kao borbena jedinica. Njeni su ostaci, bežeći u neredu, izazvali paniku u celoj pozadini korpusa. Istina, usled toga što se najzad umešao 17. korpus i grupa nadvojvode Jozefa, situacija je bila već sutradan sređena, ali je sloboda dejstva korpusa bila osujećena u toku celog dana. Neprijatelj je na severu mirno mogao da se spremi za odbranu, a sopstvena divizija bila je uništena bez ikakve koristi po uspeh manevra. I, što je još gore, zarazne klice ovog nepotrebnog poraza nesumnjivo nisu ostale bez uticaja na stvaranje osetljive opreznosti kod komandanta i trupa, koja se posle toga razvila i usled koje je dva dana docnije izmakla iz ruku ove iste austrijske armije skoro sigurna pobeda.

Nikad ili retko prolazi nekažnjeno zanemarivanje ma kojeg od osnovnih načela ratne veštine. U ovom slučaju bile su vrlo ozbiljne posledice toga što je zanemareno načelo slobode dejstva.

*

* *

Četiri dana posle te krize 6. korpusa već se nazire pozitivan razvoj dvokrilnog manevra komandanta austrijske 4. armije. Kao što se vidi na donjoj skici³³⁾ tri ruska korpusa bila su stegnuta u moćna klešta i našla se pod pretnjom presecanja odstupnice i uništenja.

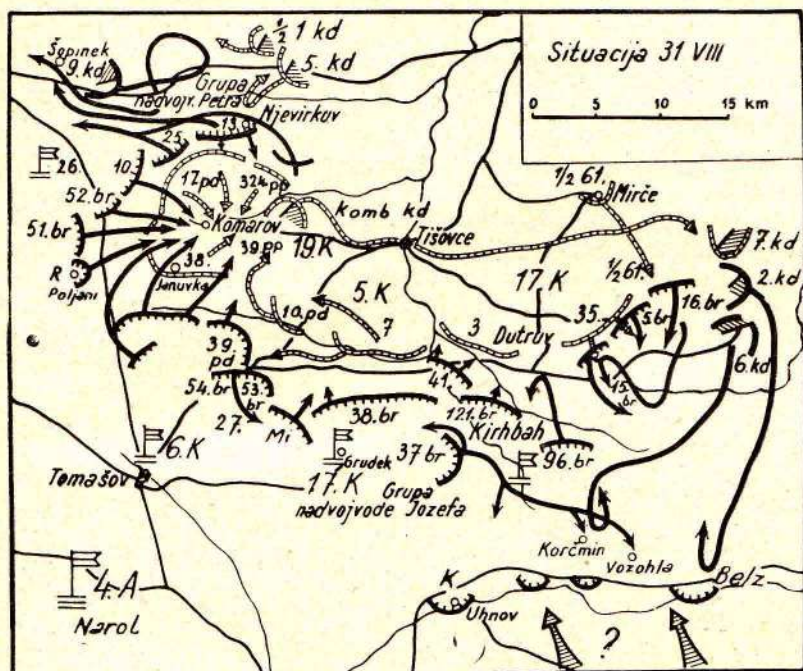
Na dan 30. avgusta uveče zaista je nastupio, kao što vidimo na skici, trenutak preloma koji se može zapaziti u svakoj bici. To je onaj trenutak kada se upravo završava uloga *manevra*, odnosno intelektualne zamisli, a počinje prava bitka, već potpuno zrela za rešavanje aktom sile, odnosno onim što maršal Foš naziva mehaničkim naporom. Vatra onda dostiže najveću žestinu; trupe moraju da učine krajnji

³²⁾ *Ibid.*, str. 184.

³³⁾ Fragment priloga 16. iz knjige: kpt. dypl. Izdebski, *Bitwa pod Komarowem*.

napor; nervi komandanta — napeti do krajnjih granica — moraju da ispolje najveću otpornost, jer, eto, dolazi trenutak kad neprijatelju treba iščupati pobjedu konačnim lomljenjem njegove volje i otpora.

Možemo smelo reći da je austrijska armija ovde bila svega korak daleko od rešavajuće pobjede. Još dan ili dva neprekidnog napora i upornosti i uspeh bi sigurno pao u njene ruke kao zreo plod. Međutim, do toga nije došlo, uspeh je ostao nedostižan. Zašto? Pre svega zbog toga što je oslabio napor rešavajućih krila skoro na samom pragu uspeha i što nije imao dovoljno snage da pritera protivnika uza zid poraza.

Skica 19. — Bitka kod Komarova

Možemo navesti čitav niz uzroka koji su delovali uz ovo. Može se tražiti greška i u tome što su i jednim i drugim krilom komandovale nadvojvode (Peter i Jozef Ferdinand), od kojih je jedan — nadvojvoda Peter — podbacio moralno i snosi glavnu krivicu za neuspeh. U ovom slučaju ta optužba ne bi bila u potpunosti opravdana, jer su obojica bili dosta sposobni i nikad ispod opšteg nivoa austrijskih komandanata, a mnoge su od njih ubedljivo premašivali. Možemo da tražimo krivicu u nesumnjivo pogrešnom, a po koji put prosto nespretnom dejstvu austrijske konjice. Možemo da pronađemo mnogo ozbiljnih uzroka neuspeha u slabostima i malodušnosti mnogih nižih komandanata, a i u samom načinu čitavog austrijskog komandovanja,

od armije pa sve do bataljona. Klice neuspeha možemo da tražimo, i ko zna da li ne prvenstveno, u mozaičnom nacionalnom sastavu trupa, koji je bio slabo slepljen tankim i krhkim malterom veštačkog i površnog državnog patriotizma. Zbog toga su trupe bile malo otporne i nedovoljno čvrste u trenucima moralnih kriza. Možemo takođe, a i potrebno je, da u bici kod Komarova uočimo posledice osnovnih slabosti obuke i taktike, kao što su nedostatak sadejstva artiljerije i pešadije, od kojih se svaka tukla nekako na svoju ruku, itd. itd.

Svi su ovi delimični uzroci dali zajedno taj žalosni rezultat da austrijska vojska nije bila sposobna ne samo kod Komarova, već ni u čitavom I svetskom ratu da sprovede sa uspehom i jednu tešku bitku od početka do kraja, što se ipak mora postići uprkos smetnjama materijalne i moralne prirode, koje se uvek javljaju.

Ispitujući uzroke neuspeha kod Komarova ne možemo a da ne spomenemo dva uzroka, isto tako važna ako ne čak i važnija od mnogih pomenutih, a koji nas najviše interesuju u ovom trenutku. To su s jedne strane, već pomenute posledice poraza desnog krila 6. korpusa od pre četiri dana, a sa druge sopstvene greške komandanta armije i obojice nadvojvoda, koji su se, isto kao i general Borojević, ogrešili o načelo slobode dejstva.

Na skici 19 vidimo koliko su se već duboko urezala austrijska krila u masu tri ruska korpusa, ali vidimo i duge tanke strelice, kojim su pravcima oticala oba ova krila, slabeći i najzad potpuno oslobađajući Ruse stiska klešta koja su morala da smrve taj deo ruske 5. armije. Zašto su ova klešta popustila, a zatim potpuno prestala da stežu? Iz kog su razloga podbacili komandanti oba krila?

Jedan od glavnih uzroka toga bile su pretnje bokovima i pozadini obe krilne operativne grupe. Ove pretnje su oslabile volju komandanata i naterale ih da se okrenu prema opasnosti koja se približavala, ili da se sklone od njenih udara. Pogreške nadvojvoda ispoljile su se potpuno izrazito od trenutka kada se ispostavilo da je jedna od tih pretnji bila vrlo slaba, a druga uopšte nije postojala.

Nadvojvoda Peter, našavši se već u pozadini ruskog 19. korpusa, koji se očajnički branio, povukao se na zapad pod uticajem precevnjene pretnje od nepune dve konjičke divizije (1 1/2 kozačka divizija), koje su dejstvovalе, pomalo pipajući, potpuno samostalno i prikrivale 30-kilometarsku prazninu između ruskog 19. i 25. korpusa.

Nadvojvoda Jozef Ferdinand, dejstvujući na suprotnom krilu, bio je upozoren, uostalom vrlo dockan, od komandanta divizije o nekom ugrožavanju s juga (skica 19). To je saopštenje slučajno stiglo u vreme kada je ruski 17. korpus vršio uporne protivnapade, što je stvorilo kod nadvojvode Jozefa utisak nekog planskog dejstva koje ima za cilj da uskladi udarce Rusa na njegovu grupu sa severa i juga.

Posle ovog prenatglog zaključka nadvojvoda Jozef je izdao zapovest za 31. avgust, u kojoj je:

1) zadržao napad svoje grupe u severnom pravcu i naredio uklopavanje;

2) poslao za zaštitu sa juga čitave 2 konjičke divizije i 19 pešadijskih bataljona (sedam pod komandom pukovnika Lukasa, tri iz 3. pešadijske divizije i 9 svežih dopunskih bataljona — bez artiljerije — pod komandom generala Kučere).

Odlučnog dana 31. avgusta cela grupa nadvojvode Jozefa stajala je usled ovih naređenja neaktivna i vodila samo manje borbe po inicijativi potčinjenih. Uveče i izjutra se ispostavilo da se cela opasnost s juga, koja je začrčila rešavajuće dejstvo i protiv koje su bile upućene tako jake snage, ograničila na kretanje izviđačkih odreda neprijateljske konjice koji nisu premašivali nekoliko eskadrona. Ostatak neprijateljskih snaga koje su dejstvovala u tom području bio je upućen u jugozapadnom pravcu, za bitku kod Lavova.

U ovoj preteranoj opreznosti, koju su ispoljila dvojica nadvojvoda, mogu se jasno osetiti posledice poraza 6. korpusa, do kojeg je došlo usled potcenjivanja opasnosti. Kažnjeno potcenjivanje opasnosti od strane jednog vojnika pretvorilo se, kao i obično, u preteranu opreznost drugog.

To je jedan od uzroka neuspeha koji, po našem mišljenju, nije ostao bez posledica po duh komandanata koji su rukovodili bitkom kod Komarova.

A drugi uzrok? On nam izgleda isto tako jasan: u oba slučaja (nadvojvoda Peter i Jozef), bilo krivicom armije bilo komandanata krilnih grupa, nije bila unapred obezbeđena sloboda manevra. Kao i general Borojević tri dana ranije, tako i čitava armija i obe njene krilne grupe, u ovom slučaju, nisu osigurale za vreme trajanja rešavajuće bitke izvesnu nepovredivu *manevarsku zonu*. Stvaranje takve zone sačuvalo bi ih od operativnog iznenađenja. Sva ugrožavanja dolaze u ovoj bici *neočekivano*, a izveštaji o njima stižu suviše dockan do komandanata, naime onda kada su već bile ugrožene ne samo komore i artiljerija no i trupe (15. i 27. pešadijska divizija grupe nadvojvode Petera). Svi udarci nailaze na slab ili čak uopšte neosiguran pravac, zbog čega, umesto *minimalnih snaga* koje bi trebalo odmah odrediti za pasivne zadatke zaštite, u *stanje operativne pasivnosti dospevaju* obe krilne grupe, u celini pa čak i armija. Ovo se dešava baš u trenutku kada je poželjna najveća pokretljivost i najjača energija.

Vidimo, na primer, u postupcima nadvojvode Jozefa da je *sama vest* o opasnosti — usled nemarnosti (komandanta armije i njega samog) u pogledu osiguranja slobode dejstva — paralizovala komandantovu volju i ofanzivni duh trupe, a kada se ispostavilo da je opasnost samo fikcija, bilo je već dockan da se nadoknadi dragoceno vreme.

Gledajući na prošle događaje iz perspektive svog vremena i osvetljavajući ih pomoću pronicljive istorije, često se ograničavamo na to da sa žaljenjem klimamo glavom nad ovakvom vrstom odluka kao što je zapovest nadvojvode Jozefa na dan 30. avgusta uveče, umesto da pokušamo proniknuti gde je bila greška u razmišljanjima

toga komandanta. Treba unapred da budemo načisto s tim da je naše žaljenje najčešće ne samo nepravedno već i besplodno, jer bez dubljeg ulaženja u suštinu greške ni sami nećemo moći da je izbegnemo u budućnosti.

Površnost je nepravedna, jer svaki komandant — čak i manje vrednosti od nadvojvode Jozefa, koji se pre toga istakao u više mahova — stoji sam samcit prema neizvesnosti, a ništa nije lakše u takvom trenutku nego načiniti grešku i pored, neosporno, najbolje volje. Željenje je besplodno i zbog toga što se obično ograničavamo na to da konstatujemo greške, ne ulazeći u njihove psihološke ili materijalne uzroke.

Umesto, dakle, da se upuštamo u ocenu komandanata na osnovu njihovih postupaka, pokušajmo da ispitamo mogućnosti drukčijeg rešenja.

Svi su komandanti, čija smo dejstva razmatrali malopre, podlegli operativnom iznenađenju. Ono se pojavilo u vidu nepovoljnih događaja koji nisu bili predviđeni. Neprijatelj je udario — ili se činilo da će udariti — takvim snagama na koje se nije računalo tamo gde se nije očekivalo, usled čega se poremetila ravnoteža duha komandanata i trupa. Postoje dva radikalna sredstva da se ovo izbegne: treba *predvideti* odakle mogu da uslede udari i *osigurati se* sa tih pravaca. Osigurati se treba na dva načina: *izviđanjem*, da bismo imali *vremena*, i *osiguravajućim* odredima, bočnim ili začelnim, koji moraju da nam obezbede *prostor*, odnosno *manevarsku zonu*.

Smatramo da ako bi komandant armije general Aufenberg kao i njegovi potčinjeni predvideli da je neophodno osigurati slobodu dejstava baš na ovaj način i ako bi *unapred* u tu svrhu odredili izvestan (svakako sitan u odnosu na celinu) deo snaga i sredstava, da bi se onda lakše oduprli udarima operativnog iznenađenja, a dobro planirana operacija mogla bi se dovesti do uspešnog završetka.

Naravno, obezbeđujući uslove slobode dejstva, ne smemo da gazimo načelo ekonomije snaga, jer ćemo inače izdvojiti za obezbeđenje suviše mnogo i učiniti obratnu grešku. Stoga još jednom naglasimo da radi načela ekonomije snaga treba prikupljati *moгуći maksimum* sredstava, dok radi načela slobode dejstva treba odrediti *njihov nužni minimum*. Ali taj minimum obično treba *unapred* odrediti i premiti.

Pominjali smo već i još jednom podvlačimo da pronalaženje pravg odnosa između stepena zadovoljenja oba ova načela predstavlja jednu od tajni ratne veštine, jednu od njenih najvećih teškoća, koje se mogu rešiti samo pomoću intuicije, razuma i karaktera.

*

*

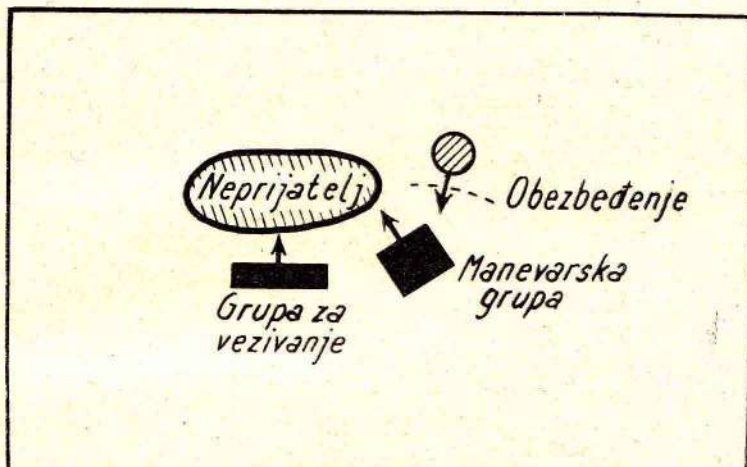
*

Posvetimo iznenađenju nešto više vremena, da bismo razmotrili kakvi su sada, odnosno kakvi će verovatno biti uslovi slobode dejstva u budućem ratu.

Samostalnost koja se mora unapred dati operativnom komandantu, kao i ona kojom on sam treba da se odlikuje, ne zahtevaju da se o njima raspravlja, jer su to nepromenljivi činioći.

Operativno izviđanje, koje predstavlja drugi uslov slobode dejstva komandanta, razmatrali smo već ranije; stoga nam je jedino ostalo da prilagodimo tekućim prilikama treći zahtev, a to je raspolaganje slobodnom manevarskom zonom.

Na koji način možemo da je obezbedimo? Svakako da veličina manevarske zone i način njenog obezbeđenja zavise od vrste predviđene operacije i uslova njenog izvođenja. U frontalnoj bici ili za vreme operativnog proboja relativno je lako osigurati manevarsku zonu, bar u početku. Teškoća nastaje odmah u onim slučajevima kada preduzimamo širi pokret radi prebacivanja veće snage na izabranu tačku udara, odnosno od trenutka kada počinjemo manevar. Teškoće

Skica 20.

su utoliko veće ukoliko projektujemo širi manevar — najveće su, dakle, pri dvokrillnom manevru — jer se onda pozadina naše grupacije, odnosno rejon štabova, smeštaja rezervi, artiljerije i službi neizmerno proširuje, broj pravaca snabdevanja povećava, a sve to mora biti zaštićeno, jer, u protivnom, manevar se ne može razviti. Naročito su, naravno, osetljiva „zaleđa“ oba krila, da ih tako nazovemo, koja neprijatelj ne sme da uništi, jer će inače manevar izgubiti snagu i pre vremena se zaustaviti.

Jer, ugroziti krila vrlo je lako. Svi znaju da se onaj ko obuhvata i sam izlaže obuhvatu.

Da bi se operaciji osigurao potreban prostor i nužan mir za uspešan razvoj i da bi se dovela do kraja uprkos neprijateljevim protivdejstvima, treba — kao što smo već rekli — da se taj prostor ogradi živom ili mrtvom i dovoljno otpornom preprekom.

Šta da odredimo u tu svrhu? Odgovorili smo na ovo pitanje jako naglašavajući da za to treba odrediti minimum trupa, pošto bismo u protivnom izneverili načelo ekonomije snaga. Dakle, što manje snaga za obezbeđenje. No, da li će biti dovoljne *slabe snage*? Da, ali pod uslovom da im osiguramo takve uslove da mogu zadržati snage koje ih *višestruko* premašuju u toku vremena potrebnog da se operacija završi.

Ove uslove zamišljamo na sledeći način:

Odredi koji su određeni za obezbeđenje operacije moraju biti načelno istureni što dalje, da bi u slučaju nadmoćnog neprijateljevog pritiska imali odakle da mu ustupaju zemljište. Pošto je opasno daleko isturanje slabih odreda pešadije, jer mogu biti okruženi i uništeni, to obično stoje dva rešenja na raspolaganju: ili da se upute vrlo pokretljivi odredi, za koje je šteta da se ne iskoriste za manevar u celini, ili da se pešadiji osiguraju najbolji uslovi istrajnosti, a u tom slučaju zadovolji se plićom zonom, ali obezbeđenje proširi daljnim izviđanjem pomoću avijacije, konjičkih i oklopnih izviđačkih odreda. Osim toga, treba odredima za obezbeđenje dati potrebno vreme da se pripreme za borbu, odnosno poslati ih blagovremeno, da bi se oslonili na pogodno zemljište, puno tesnaca i prepreka koje će otežavati obuhvat, a pružati dobre uslove za osmatranje i vatru, drugim rečima, ublažiti slabost snaga brižljivom pripremom njihove borbe.

Briga komandanta da dobro organizuje obezbeđenje manevarske zone što manjim snagama pruža mu još jednom mogućnost da razvije veštinu komandovanja, u kojoj je obezbeđenje manevra često neopravdano i opasno spuštano na trećerazredni nivo.

Odašiljući slabe snage u pravcu verovatne opasnosti, treba unapred računati na njihovu borbu sa znatno nadmoćnijim neprijateljskim snagama. Stoga je rešenje takve zaštite na ofanzivan način uvek riskantno, a retko celishodno. Ne može se napadati svuda, kao što je rekao Slifen, i ne treba na besciljni napad trošiti dragocene snage, naročito tamo gde se ne traži rešenje, a gde ga protivnik obično traži. Ako se radi o vezivanju neprijatelja, to se obično on sam vezuje napadajući naše operativno obezbeđenje, a ako do toga ne dođe, uvek ćemo imati vremena da naredimo odredima za obezbeđenje da se isture. U svakom slučaju vrlo je važna stvar da slab odred za obezbeđenje bude pre svega potpuno spreman za odbranu, koja je danas tako jaka u pogledu vatre. Njegov, pak, prelaz u napad bolje je čuvati kao predviđanje ili eventualni zadatak u slučaju da je neprijatelj pasivan ili da odstupa³⁴⁾.

Veliku pomoć u postizanju obezbeđenja manevarske zone može da nam pruži vešta organizacija rušenja, poplava, hemijskih prepreka itd., što bogato povećava otpornost slabih obezbeđujućih snaga kako protiv jake neprijateljske pešadije tako i protiv njegove konjice,

³⁴⁾ Ovdje, naravno, pišemo o dejstvu u cilju *obezbeđenja*, a ne o grupi za *vezivanje*, o kojoj ćemo govoriti u odeljku koji govori o operativnom manevru.

oklopnih i motorizovanih jedinica. Svakako da ta sredstva imaju vrednost samo za odrede koji se brane, a biće utoliko efikasnija ukoliko se pažljivo pripreme³⁵⁾.

*
* *

Gledajući skicu 19. možemo postaviti pitanje: da li će se i u budućem ratu dešavati ovakve operativne situacije? Smatramo da će one biti vrlo verovatne, a čak mogu biti i češće nego što se to dešavalo 1914. godine; naročito u prvom periodu budućeg rata koji može da bude pokretan. Osnov za takvu pretpostavku pruža nam razvoj brzih jedinica u Evropi, koji će omogućiti da se brzinom manevra preduhitri spremnost masa. Svaki će protivnik hteti da iskoristi brzinu, da — ako i ne potuče neprijatelja — a ono da mu načini što više štete, da mu poremeti koncentraciju i povoljne uslove za ulazak u bitku, a u najmanju ruku da dobije u prostoru radi pripreme svojim glavnim snagama povoljnih uslova za početak bitke. Nasuprot mnogim piscima, naročito sovjetskim, spremni smo da mislimo da u prvim nedeljama — a možda i mesecima — rata nećemo videti monolitne, duge zidove koji jednovremeno rastu u periodu mobilizacije, a zatim se pomeraju isto tako lagano jedan prema drugom, da bi se sudarili odjednom po celoj svojoj širini od granice do granice. Prve operacije mogu imati isto onako zamršen karakter kao i one kojih se sećamo iz 1914. godine. Isto tako mogu da se stvore prekidani i povijeni delovi operativnih grupacija, sa mnogo otkrivenih međuprostora i velikih prikupljanja, od kojih će svako imati svoje bokove i pozadinu izložene pretnjama.

Ako to bude zaista nastupilo, onda će imati najveće izglede na uspeh oni operativni komandanti koji budu na osnovu predviđanja i izviđanja tačnije procenili situaciju, koji budu ispoljili veću snagu karaktera pri prikupljanju snaga za glavne ciljeve i koji budu uspeli da je uvedu u bitku onako kako se neprijatelj najmanje nada i, najzad, kojima bude razum blagovremeno došapnuo kakve snage i sredstva treba da odrede da bi očuvali slobodu dejstva i da ne budu zaustavljeni na korak pre no što će se slomiti protivnikova volja³⁶⁾.

³⁵⁾ Preporučujemo čitaocima odličnu knjigu generala fon Koenigsdorfera (Königsdorfer) *Beispiele von Sperren*, izdanje „Offene Worte“, Berlin 1933, koja jasno navodi kakve su velike a neiskorišćene prilike imale u tom pogledu sve vojske u I svetskom ratu.

³⁶⁾ Gornja su predviđanja bila potpuno potvrđena u toku II svetskog rata, naročito u njegovim početnim (1939—40) i poslednjim (1944—45) godinama.

DEO III

OPERATIVNI MANEVAR

I. ISTORIJSKI RAZVOJ ELEMENTA MANEVRA

Pošto smo ispitali verovatne uslove budućeg rata i razmotrili najvažnija operativna načela, umno smo se pripremili za studij stvaralačke strane ratne veštine: pripremanje, izvođenje i iskorišćenje bitke.

Sve što se radi u okviru ratnih priprema za vreme mira, a zatim i za vreme rata, ima samo jedan cilj: da se pripreme povoljni uslovi za odsudnu bitku, da se dođe do nje i da se ona dobije, jer bitka predstavlja vrhunac ratnih napora. Ona ima za cilj da uništenjem žive sile neprijatelja i njegovog ratnog materijala, kao i slamanjem duha njegovih komandanata i trupa, prinudi istog da prekine otpor. Svaka izgubljena glavna bitka povlači za sobom strašne moralne i materijalne posledice, koje često odlučuju o sudbini naroda. Zbog toga su naponi oba protivnika obično vrlo uporni. Bitke postaju sve krvavije, zahtevaju sve više žrtava u poginulim i ranjenim i povlače za sobom sve veća pustošenja u materijalnom i moralnom pogledu. Ovo je zbog toga što se, s jedne strane, naoružanje vekovima stalno poboljšava u smislu lakšeg masovnog ubijanja, a sa druge, što i vojske postaju sve borbenije. Danas još i mnogo više nego u doba Žominija (Jomini), dobijaju značaj njegove reči: „Rat je strašna drama puna strasti“.

Bila su, istina, vremena kada su sve krvavije bitke izazvale svesne ili nesvesne pokrete otpora protiv surovosti rata. Rodila se želja da se ratovi rešavaju na drugi način. Bio je to jedan od razloga što je ratna veština pošla stranputicom, ne dajući pri tome željene rezultate. Pod uticajem humanizma i kulturnog progressa počela je da se javlja u zapadnoj Evropi odvratnost prema brutalnoj strasti u bici. Težnja da se besno jurne na neprijatelja radi njegovog uništavanja počela se smatrati kao pojava preživelog divljaštva. Mnogobrojne vojskovođe i vojni teoretičari na čelu sa tako sposobnim i čuvenim vojskovođom kao što je bio Moris Saksonski smatrali su, u doba između XVII i XVIII veka, da „vešt general može da ratuje celog života, a da ne bude prinuđen da bije bitku“.

Nastupila je epoha „izveštačene“ ratne veštine, u kojoj je spretno i duhovito planiran manevar imao da dovede neprijatelja u tako nepovoljne operativne i taktičke uslove (ugrožavanje komunikacija, nepovoljno zemljište), da se priznao potučenim i povlačio bez bitke.

Kada je već došlo do bitke, oficiri obeju strana ponašali su se međusobno sa puno kurtoazije i uglađene učtivosti: izlazili su pred front, pozdravljali se, ljubazno ustupajući jedan drugom prvenstvo otvaranja vatre: „Gospodo Englezi, mi nikad prvi ne otvaramo vatru, pucajte vi“¹⁾.

Cilj je ovog, po načelima lepog, ali po rezultatima lošeg perioda ratne veštine bio sam po sebi nesumnjivo vrlo čovečan; međutim, on na žalost, nije bio i nije mogao da bude koristan. Sve dok čovečanstvo bude smatralo da je rat jedini, a u svakom slučaju najefikasniji način rešavanja uzajamnih sporova, dok masovna ubijanja budu smatrana i pa čak i slavljena kao „najlepši trenuci u životu društva i naroda“, a u isto vreme individualna ubistva kažnjavana smrću ili robijom, dotle još uvek treba da se za psihičku osnovu vođenja rata uzimaju ista shvatanja po kojima se upravlja ubica. Bilo u napadu bilo u odbrani on ovako rasuđuje: „Ako samo zapretim protivniku ili ga samo lako ranim, on će još uvek biti u stanju da mi u zgodnom trenutku nanese smrtonosni udar; međutim, ako se besno bacim na njega i zabijem mu nož u samo srce, uzeću mu sve što budem hteo, a u svakom slučaju biće bezopasan po mene“.

Takvi su psihički nazori bez sumnje vrlo brutalni, ali, kako o tome svedoče poslednji ratovi, još uvek odgovaraju stvarnosti, a samo *istinskim* shvatanjem stvarnosti može se postići *stvarni* uspeh. Da čovečanstvo ne preza u ratovima ni pred kakvim sredstvima dokaz je bombardovanje civilnog stanovništva i večna pretnja od hemijskog i bakteriološkog rata. Bolje je onda da se stvari uzimaju onakve kakve su, nego da se zavaravamo neostvarljivim iluzijama.

Vojskovođe XVIII veka bile su svoje vrste romantičari. Lepa forma zaklanjala im je krvavu suštinu. Smatrali su da je moguće pomoću „umetnosti“ podići rat u red *lepih* veština; predvideli su činjenicu da se sama suština rata sastoji iz čudnog spoja patriotizma i želje za žrtvovanjem života sa naglom eksplozijom snage i bezobzirnosti. Zaboravili su da je ratna veština, pošto raspolaže tako lepim i uzvišenim elementima, kao što su spremnost na potpuno žrtvovanje samog sebe bez ikakve naknade i lično junaštvo, prinudena da ih troši u usredsređenim naporima masovnog ubijanja. Zaboravili su žalosnu činjenicu da baš to masovno ubijanje predstavlja suštinu rešenja *prave* bitke i da samo takva besna bitka, izvedena sa strasnim razbuktavanjem svih dobrih i loših nagona, može da dovede do odsudnog potpunog uspeha.

Karakteristično je to da, istovremeno sa pozivanjem na humano ophođenje prema neprijatelju početkom XVIII veka, nisu zanemarivana nikakva sredstva, čak ni najoštrija, za održavanje gvozdene discipline kod sopstvenih trupa. Još se nije pokušalo sa vaspitanjem vojnika-građanina, ali se revnosno primenjivala poslednja mera u interesu discipline — smrtna kazna, koja na žalost mora da postoji

¹⁾ Bitka kod Fontenoaa (Fontenoy). Pplk. dypl. Arciszewski *Sztuka wodzenia*, str. 7.

čak i u najdemokratskijim vojskama kao poslednja protivtežnja instinktu samoodržanja. Pa i jedan od tvoraca radničko-vojničkih saveta i sovjetski vojni komesar (ministar) Trockij ne tretira drukčije sankcije protiv kukavičluka i izdajstva sopstvenih vojnika: „Sve dok zli majmuni bez repova, koji se diče tekovinama svoje tehnike i koji se zovu ljudi, budu stvarali vojske i budu ratovali, komandovanje će *morati* da stavlja vojnika između *moгуće* smrti koja mu pretila spreda i *neminovne* smrti koja vreba iza leđa.“²⁾

Jedini je cilj bitke da se neprijatelj slomi moralno i fizički da bismo ga potčinili svojoj volji.

Pošto je prinuđena da ovaj cilj ostvaruje u uslovima opšteg narodnog egoizma i uzajamne zavisti, ratna veština može zaista opravdano da se smatra kao „dar bogova, koji osigurava zemlji slobodu i sreću“, ali jednovremeno ona mora da teži ostvarenju tih ciljeva uz potpunu bezobzirnost. Ona može da stvara i stvara narodne epopeje, jer je sama proizvodi genijalnog napora razuma; stvara ih utoliko lakše što prisiljava društvo na najveće naprezanje svih najlepših činilaca požrtvovanja. U tome se kriju zaista lepe i konstruktivne osobine ratne veštine, ali *rezultati* njenog rada moraju biti kako krvavi tako i rušilački, jer drukčije neće biti korisni ni stvarni; prosto naprosto neće voditi cilju.

Treba biti svestan toga da postoje samo dva načina za rešavanje međunarodnih sporova: ili boriti se na život i smrt za postavljene ciljeve, ili *pobediti sam rat*, pronalazeći drugo rešenje za smirivanje prenapregnutosti masa i uklanjanje sukoba i razdora koji iz nje proističu. Vremenom mora do toga doći, ali dok to ne nastupi, rat treba videti onakav kakav je u stvari, treba ga shvatiti „kao strahovitu dramu punu strasti“ i izvući iz toga potrebne konsekvencije.

*
* *

U ukrašeni mozaik „umetničke“ ratne veštine ušao je sa svom brutalnošću Napoleon. Lepa ali slabašna mrežica tadašnjih blještavih operativnih zamisli bila je odmah pocepana udarcem zbijene i silovite snage. Strategija ugrožavanja raznim dosetkama, strategija složenih marševa i kontramarševa kao i tačnih, idealno poravnatih borbenih poredaka, zajedno sa šarenim uniformama vojski i otmenim viteškim načinom otpočinjanja bitke, dala je ratu naročit, lep okvir, svojstven viteškim turnirima, koji su se nekad odigravali u prisustvu dama. Ova se strategija raspala na komade pri prvom udaru odrpane, ali moralno oduševljene i besne mase vojnika revolucije, koju je predvodio mladi Korzikanac.

Ovaj nagao i snažan udar ne samo što je prouzrokovao iznenađenje i niz poraza koji su usledili brzo jedan za drugim nego je izazvao zbunjenost: „Kakvi su to divlji metodi, kakav je to povratak u

²⁾ Lew Trockij, *Moje zycije* (Moj život), str. 456, izdanje „Biblion“, Warszawa, 1930. (Naše isticanje.)

doba varvarstva“ — bunili su se ljudi. „Zar se smeju tako zaboravljati najelementarnija načela ratne veštine, kao što čini taj Bonaparta“, uzvikivali su 1796. godine potpuno zbunjeni austrijski generali.³⁾ Oni nisu mogli da shvate da se tu pred njihovim očima odjedanput srušio *kodeks ugovorenih formi rata*, ustupajući mesto besnom napadu povezanih ratnih faktora koji i predstavljaju suštinu rata. Zaboravili su da cilj rata i njegovu suštinu predstavlja glavna *bitka*, a ne *manevar*, da je manevar samo *sredstvo* koje ima za cilj da dobro pripremi i otpočne bitku, da će se onaj koji manevrujući izgubi iz vida bitku, ranije ili docnije izgubiti u besplodnim potezima i biti tučen od onoga koji strasno želi da se bije i dosledno teži tome najprečim putem.

Ovo što smo rekli o posrednoj ulozi manevra nimalo ne umanjuje njegov značaj. Utvrdimo odmah jasno da bitka koja je otpočeta kako bilo, samo da bi do nje došlo što pre, i izvedena naslepo, dakle, nepripremljena odgovarajućim *manevrom*, može da donese pozitivan rezultat samo onom koji premašuje protivnika ogromnom apsolutnom nadmoćnošću. Pošto je, međutim, to redak slučaj, možemo smelo tvrditi da se moderna bitka može dobiti samo uz pomoć dobrog manevra naravno ako se ne želi ili ako se ne mora njena sudbina prepustiti dugotrajnom i iscrpljujućem materijalnom ratu.

Utvrđujemo, dakle, da ukoliko dobitak odlučne bitke predstavlja *cilj* svakog komandanta u ratu utoliko je manevar najefikasnije, ako ne i jedino efikasno *sredstvo* koje vodi tom cilju.

*

* *

Manevar se nije pojavio odjednom, preko noći. Počele su ga primenjivati još vojskovođe starog doba, ali su to bili često podsvesni pokušaji, koji su predstavljali više plod jako osetljivog instinkta nego metodičkog rasuđivanja. A to stoga što se ovo rasuđivanje nije zasnivalo na poznavanju i razumevanju nekih ustaljenih opštih načela, već na trenutnom traženju načina kako da se olakša izvođenje određene bitke; to je uostalom zahtevalo još veće umno naprezanje. Manevar je bio primenjivan u različitom, koji put neuspehom obliku, što ne znači da u njemu nisu mogli još onda da se zapaze svetlucanja velikog genija. Vidimo ih, na primer, jasno u Atilinim načinima celishodnog upravljanja hordama, u održavanju savršene veze među njima pomoću najprimitivnijih sredstava itd., što je sve zahtevalo mnogo veći napor podsvesne ratne veštine nego danas kada, ipak raspoložemo pojmovima proverenim u toku istorije i velikim tehničkim olakšicama.

I baš kod njih, kod azijskih naroda, pojavio se početak manevara, koji se kod njih izražavao u želji da *okruže* protivnika i prinude ga

³⁾ Pplk. dypl. Rola-Arciszewski, *Sztuka dowodzenia*, str. 8.

da se bori sa povijenim, pa često i obrnutim frontom, u lošim fizičkim i moralnim uslovima.

Primer azijskih naroda nije odmah našao sledbenike. Prve grčke istorijske bitke, pod uticajem želje da se iskoriste savršeno naoružanje i individualna veština u borbi, dobile su oblik niza pojedinačnih dvoboja, koji su neizmerno proširivali front borbe i imali za posledicu njenu malu dubinu. Skupna, linijska i uzev u celini nepokretna borba pojedinih ratnika došla je umesto brzih udara pokretljive i brze azijske konjice. Bitka je izgubila karakter snage i zamaha; počela je da se odvija u mestu, pri čemu je često, ako pogine neki slavni ratnik (Hektor) u pojedinačnom dvoboju, cela njegova vojska odustajala od borbe i priznavala se pobeđenom. Često je zatim nastupalo primirje od nekoliko dana, svečanosti oko sahranjivanja, pa tek onda je iznova počinjala čitava ceremonija bitke. Nije onda nikakvo čudo što je bitka, vođena na ovaj način, imala karakter pojedinačnih nadmetanja individualne hrabrosti i spretnosti. U ovakvoj je bici pozitivan ili negativan rezultat celine vojske zavisio od zbira uspeha pojedinaca.

Pod uticajem iskustva, a možda, još pre, slučajeva, lagano i s mukom formirao se pojam *skupne snage, slivene u jedno*, koja deluje kao prikupljena masa i u kojoj se nedostaci slabijih pojedinaca izravnavaju vrlinama jačih i slivaju u jedinstven vrlo koristan napor. Ovaj je pojam dosta kasno našao svoj izraz u obliku falange, koja se uostalom nije odjednom oslobodila stega tradicionalnih zaostataka ranijeg karaktera borbe. Nad zbijenom formom falange još dugo je lebdela navika na borbe u liniji, dakle na frontalno postizanje pobeđe na otvorenom polju, u punoj sunčanoj svetlosti, sa svima uvodnim ceremonijama koje su imale da odsudan susret učine što svečanijim. Još u XVI veku vidimo poravnate i blještave, a pri tom široke i plitke „falange“, kako stoje jedna naspram druge sa oružjem „k nozi“ i posmatraju borbu pojedinih „megdandžija“. Čak su i divlji Tataři bili podložni ovim viteškim tradicijama, koje su onemogućavale primenu osnovnih načela ratne veštine, odnosno ekonomije snaga, slobode dejstva, a pre svega iznenađenja.

Ovaj skupni, linijski napor individualnog junaštva i spretnosti nije predstavljao u suštini ništa drugo do široki mehanički udar. U njemu je odlučivao zbir sposobnosti ratnika pojedinaca, koji se ispoljavao u snazi falange. Nije se uočavala mogućnost povećanja rezultata ovakvog napora putem izbora povoljnog pravca i *podesnog* trenutka udara. Ratna veština nije izlazila iz primitivnog stanja, nije se mogla probiti preko tradicija frontalne bitke, koja se, pošto je nastala u mraku starog doba, često i uporno vraćala i vraća se na strane ratne istorije, svaki put iz drugih razloga. Najzad, u I svetskom ratu ona je dostigla neverovatn porast i značaj, težeći da se zauvek ugnezdi u pojmovima komandanata i vojskovođa i da ratnu veštinu sroza na nivo preživelih vrednosti.

A) *Frontalna bitka*

Sve odlike frontalne bitke zapažamo bez teškoća u ranijoj grčkoj historiji, u kojoj su se ratni sukobi odvijali većinom u prostim, poravnatim borbenim porecima, koji su se valjali jedan prema drugom. Vojskovođa koji je upravljao takvom bitkom ograničavao se obično na to da izabere za nju podesno zemljište i dobro naoruža svoje ratnike, a pre bitke raspaljivao im je oduševljenje. Od trenutka kada je počela, vojskovođa nije imao više mnogo šta da uradi: navlačio je bojnu opremu, uzimao mač u ruke i zauzimao mesto u prvim redovima boraca, da bi ih povukao svojim primerom i time povećao u celini borbeni efikasnost u odsudnoj bici.

Treba priznati da je ovakav vojskovođa, vaspitan u tradicijama frontalne bitke, postupao pravilno u skladu sa uslovima u kakvim se odvijala, jer je znao da ionako ne može uticati na njen tok. Dakle, najbolje što može da uradi to je da podigne svojim ličnim primerom moral vojske, jer se u frontalnoj bici komanda izmiče iz ruku vojskovođe i prelazi u ruke izvršilaca; uspeh odlučuju potčinjeni komandanti pa čak i obični vojnici.

Da čujemo šta kaže o tome maršal Foš:⁴⁾

„U ovakvoj se bici angažujemo svuda, a u toku bitke vrhovni komandant očekuje zgodnu priliku ili srećno nadahnuće, koje obično ne dolazi i koje će mu pomoći da odredi mesto ili vreme kada treba da deluje. Ili se, pak, oslanja na potčinjene koji se, postupajući isto tako, obraćaju svojim potčinjenima; na taj način na kraju krajeva obični vojnici odlučuju bitku — *anonimnu bitku*.“

*
* *

Linijski borbeni poredak krije uvek opasnost frontalne bitke. Ali ipak su se našle u istoriji vojskovođe koje su pokušale da čak i krute linijske borbene poretke izvedu iz nemoći frontalne bitke; one su se sa uspehom starale da je ožive svojom inicijativom, koja je poticala iz bistrine uma i snage karaktera. Kao primer takve bitke može da posluži bitka kod Maratona, koja je bila unapred usmerena i ostvarena vodećom zamišlju, a izvedena u čisto linijskom borbenom poretku.⁵⁾

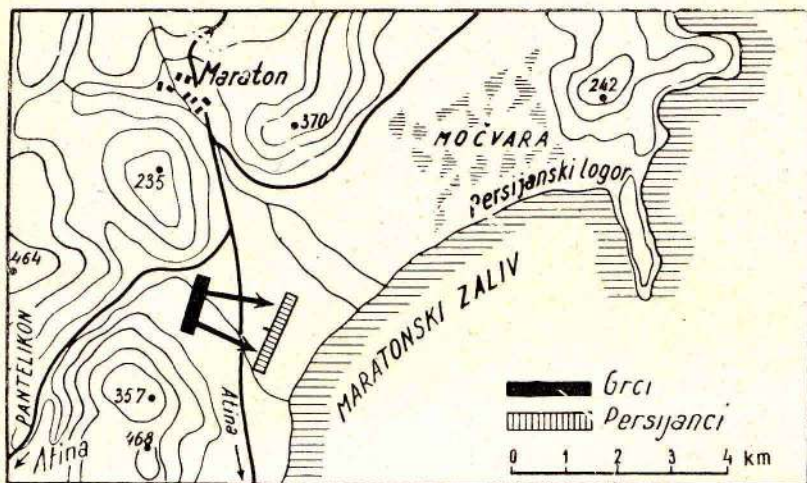
Godine 490. pre n. e. iskrcale su se veće persijske snage u Maratonskom zalivu 38 kilometara od Atine. Miltijad je ubedio grčki vojni savet da ne treba neposredno braniti Atinu i da će biti korisnije krenuti neprijatelju u susret. Ovaj je marš, dosta ubrzan, bio izveden u toku jednog dana okolnim planinskim putem preko tsnaca Pantelikona, posle čega se grčka vojska rasporedila preko do-

⁴⁾ *Zasady sztuki wojennej*, str. 285.

⁵⁾ Ovu bitku opisujemo prema Roli-Arciševskom, koji se sa svoje strane oslonio na usklađene hipoteze Delbrika (Delbrück) i Makana (Macan).

linice potoka, sa krilima oslonjenim na padine brda, odnosno sa potpuno obezbeđenom pozadinom.

Persijska vojska je uspela da za to vreme završi iskrcavanje i da se razvije u borbeni poredak. Videći ovo, grčki su stratezi rešili da odlože napad i čekaju pojačanja (Spartance). Persijanci, kojima je grčki borbeni poredak zatvarao neposredno planinski put za Atinu, a posredno put koji je vodio pored mora, bili su nestrpljivi na obali gde su se iskrcali te su pokušavali da izmame Grke sa povoljnog položaja na otvorenu ravnicu, gde bi mogli da ih smrve udarom konjice

Skica 21. — Bitka kod Maratona 490. god. pre n. e.

na oba krila. Radi toga su oni svakodnevno razvijali borbeni poredak pred frontom Grka, ali ih ipak nisu uspeli izazvati da krenu napred. Ovo više puta ponovljeno izlaženje oba protivnika iz logora i mučno razvijanje iz kolone po dubini u paralelan (poprečni) borbeni poredak nametnulo je Miltijadu misao da iznenadi Persijance neočekivanim udarom u trenutku nepovoljnog za njih — kad prelaze iz kolone u razvijeni poredak. On je upeo da u to ubedi ostale stratege, i ovi su mu ustupili svoj red u komandovanju.

Da bi se povećao rezultat iznenađenja, falanga kreće, nasuprot ustaljenom običaju, s mesta trkom, prelazi u jednom dahu odstojanje od 1500 metara i baca se u trku na nepripremljenu persijsku falangu, koja se prestrojavala u neredu. Delovi za osiguranje ove falange (ili možda „megdandžije“, kako tvrde neki pisci) razbežali su se u neredu prema krilima, a za njima su pošle snage grčke falange, razređujući se u sredini. Ovo je imalo za posledicu da je najjači, središnji deo persijske falange bio napadnut razređenim delom grčkog borbenog poretka, pa se uporno branio, i čak imao i uspeha, dok su krila brzo razbijena i odbačena. Tada su se pobednički krajnji delovi grčke falange mahinalno okrenuli prema središnjem delu, odnosno prema

kičmi borbenog poretka persijske vojske koja se očajnički branila, što je prouzrokovalo njeno uništenje, ali je jednovremeno pružalo vremensku mogućnost većim persijskim snagama, koje su se izvlačile sa odbačenih krila, ne samo da odstupe u pozadinu, već i da se dosta mirno ukrcaju na brodove (izgubljeno je samo 7 brodova). Bitka je bila dobijena, ali nije dovela do uništenja svih neprijateljskih snaga, pa su ove nekoliko dana docnije čak pokušale (doduše bezuspešno) da napadnu na Atinu s morske strane.

*
* *

Šta je značajno za ovu bitku vođenu u linijskom borbenom poretku, jednu od prvih takvih u istoriji? Pre svega to da je, pored snage, zbijenosti i borbenosti, na čemu su dotada skoro isključivo zasnivale svoja dejstva evropske vojskovođe, Miltijad upotrebio i načela ratne veštine čiji se začeci, kao što smo pomenuli, mogu zapaziti u lukavim potezima azijskih vojskovođa. Fizičke i psihičke vrednosti bile su ovde podržane dubokim naporom misli i, blagodareći tome, Miltijad je uspeo da primeni dva osnovna načela ratne veštine:

1) izborom odgovarajućeg *mesta za bitku* i podesnim rasporedom vojske u ovom klancu on je osigurao *slobodu dejstva*, sputavajući je u isto vreme neprijatelju;

2) izborom pogodnog *momenta za udar* postigao je potpuno *iznenađenje*, koje je *slomilo* duh Persijanaca i razbilo kompaktnost njihove vojske.

Primena ova dva načela ratne veštine donela je Miltijadu važnu pobedu, ali zbog krutosti linijskog borbenog poretka nije mogao da postigne odsudnu pobedu, jer neprijatelj nije bio uništen niti prinuđen na predaju.

Zašto? Jer linijski borbeni poredak isključuje, ili u najmanju ruku jako otežava primenu osnovnog načela *ekonomije snaga*, bez kojeg se nikad ne može ostvariti odlučujuća relativna nadmoćnost, ne može se stvoriti ono što Nemci nazivaju „Schwerpunkt des Gefechtes“ (težište borbe). Krutost falange onemogućila je upravljanje bitkom u toku njenog odvijanja i *iskorišćenja uspeha*, usled čega je dobro, čak i još kako dobro otpočeta borba morala da dobije odlike frontalne bitke, a upravljanje njome moralo je od početka sudara da ispadne iz ruku vojskovođe.

Grčka je vojska prestala da bude taktička jedinica sa jedinstvenim komandovanjem. Kao vreća jako nabijena peskom, i falanga je imala da zahvali za svoju kompaktnost spoljnoj formi. Ali kao što rasečena vreća prosipa svoju sadržinu, tako i prelomljena (razređena u sredini) grčka vojska nije predstavljala dva dela falange, već dve skupine ratnika, koji su se individualno borili, i to utoliko više, što je okretanje prema persijskom centru potpuno razlabavilo kompaktnost krila.⁶⁾

⁶⁾ Rola-Arciszewski, *Sztuka dowodzenia*, str. 197.

Maršal Foš na ovaj način karakteriše ravnomernost napora linijskog borbenog poretka, koji uvek vodi frontalnoj bici i u njoj vodi do toga da nema težišta:

U frontalnoj se bici taktika podređuje ili se može podrediti ideji savladivanja neprijateljevog otpora putem laganog i postepenog trošenja njegovih sredstava; u tom cilju svuda vodimo borbu i podržavamo je. Rezerve su namenjene za podržavanje bitke. One, dakle, predstavljaju rezervoare snaga. Odatle ih crpemo za popunu snaga koje se stalno troše; ovaj se utrošak stalno povećava i stoga zahteva njihovu popunu. Veština se sastoji u tome da se ima na raspolaganju dovoljno snaga i onda kada je neprijatelj već utrošio svoje. Na taj se način čuva mogućnost da se kaže poslednja reč u borbi, u kojoj istrošenost predstavlja jedini argument. No u tom slučaju rezerve nemaju unapred određeno mesto; treba ih imati svuda da bi se mogle koristiti u slučaju potrebe, tj. dejstvovati na celom frontu. Ove snage se mrve i zatim tope u borbi. Za vreme te borbe stalno očekujemo neku povoljnu priliku, ne znajući gde ćemo i kako ćemo je naći, a u njoj snage služe samo zato da se ne bi dozvolio prekid borbe.⁷⁾

Falanga nije imala čak ni lokalnih rezervi i bila je potpuno kruta. Prema tome, potpuno je razumljivo da, ukoliko je Miltijad odlično upravljao bitkom pre sukoba, izabравši za nju pogodno zemljište i povoljan trenutak udara, utoliko više nije bio u mogućnosti da njome upravlja posle početka borbe, jer raspored falange, osveštan vekovnom tradicijom (i u tom pogledu verovatno i za njega samog prirodan i pogodan), nije imao ni senku gipkosti.

Frontalna bitka, odnosno frontalni ravnomerni susret dva linijska borbenog poretka može samo u početnoj fazi da koristi odlomke ratne veštine, koji joj daju oblik unapred zamišljenog manevra, i to pod uslovom da u određenoj bici komanduju vojskovođe kao što je Miltijad.

*

* *

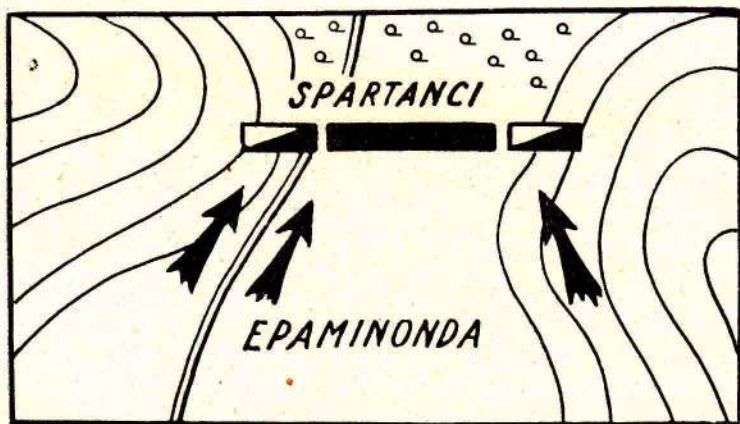
Tradicije krute falange trajale su vrlo dugo. Epaminonda je možda prvi put u istoriji učinio pokušaj da joj da veću gipkost i mogućnost deljenja borbenog poretka. Posle toga umnim naporima Hanibala, Scipiona i Cezara borbeni poreci su počeli da se dele na sve više delova (sredinu, krila, rezervu), što je davalo vojskama veću gipkost i koliko-toliko omogućivalo primenu načela ekonomije snaga i komandovanje za vreme same bitke, a zatim i njeno iskorišćavanje. Ali, kao i obično, zbog nedostatka osećanja prave *suštine*, prosečne su vojskovođe pribegavale tokom vekova primeni krutih formi. Forme krutih taktičkih i operativnih borbenih poredaka, koje vode pravo frontalnoj bici, vidimo sa čudnom sličnošću kako u V veku pre n. e., tako i u XVIII, pa čak i XX veku naše ere. Samo se skala ovih formi promenila pod uticajem sve većeg porasta snaga, ali im je suština ostala ista.

⁷⁾ F. Foch, *Zasady sztuki wojennej*, str. 289.

Frontalna je bitka oživila sa naročitom snagom u XVIII veku, kada je težnja za iskorišćavanjem vatrene moći nametnula komandantima i vojskovođama misao o stvaranju dugačkih linija pešadije, u kojima bi svaki pešak predstavljao izvor vatre i morao imati obezbeđenu mogućnost gađanja. Stvorili su se dugi i plitki borbeni poreci, sastavljeni od četiri, a docnije od tri vrste, pri čemu je druga vrsta gađala preko glava prve, a treća između glava druge. Takvo postrojanje radi *iskorišćenja vatre* postaje *borbeni poredak* pešadije, pa čak i prouzrokuje čudnovatu *vatrenu* taktiku konjice (*caracol*). Ako uzmemo u obzir da je tehnika prelaska iz marševskih kolona u ove duge, poravnate borbene linije bila vrlo spora i naporna, a punjenje oružja oduzimalo vrlo mnogo vremena, biće nam jasno koliko su kruti i nespretni bili ovakvi borbeni poreci. Treba još dodati da su zahtevi spoljne pravilnosti borbenog poretka dovodili ponekad do bezdušnog drila da bi se postigla forma; počelo se smatrati da suština bitke nije u naglom udaru, već u tačnoj, automatskoj tehnici vatre.

Posmatrajući ovu pojavu, možemo lako uočiti neverovatnu sličnost plitkih borbenih poredaka ovog doba sa najgorim vremenom grčkih borbenih poredaka. Interesantno je kako su se ove forme stalno ponova rađale i kako su bile nalik jedna na drugu u razdoblju od dve hiljade godina.

Kod Maratona je borbeni poredak obe strane bio podjednako krut i samo iskorišćenje perioda nespremnosti jednog od njih dalo je pozitivan rezultat. Kod Mantineje Epaminonda je suprotstavio krutom borbenom poretku Spartanaca i Atinjana masovni udar.

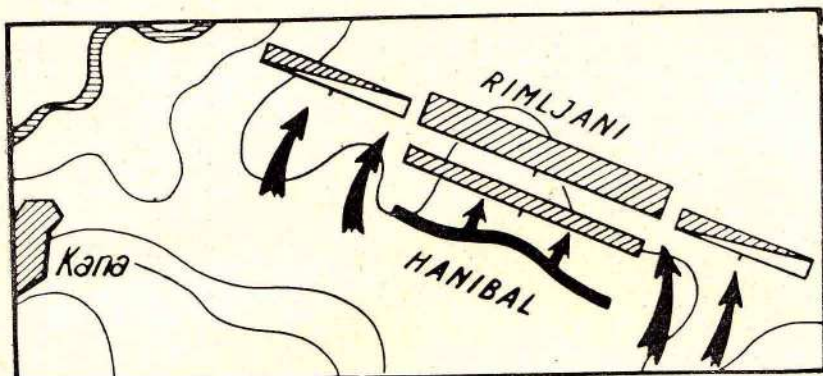

Skica 22. — Mantineja (362. god. pre n. e.)

Sigurnost Spartanaca u sebe i želja da iskoriste u bici sve ratnike dovela je do linijskog rasporeda, tipičnog za frontalnu bitku, koji je pukao pod udarom na jednu tačku, kao što puca staklena ploča udaren a čekićem.

Kod Kane je isti takav linijski raspored Rimljana bio potučen lomljenjem oba krila i potpunim okruženjem.

Spoljna forma (jak centar i pokretljiva krila) borbenog poretka Rimljana odražavala je sadržinu: spremali su se za frontalnu bitku, računajući da će velikom nadmoćnošću lako slomiti jedinstvo protivničke *linije*. Međutim, Hanibal je, umesto da stvori krutu liniju, izveo dva masovna krilna udara, slomio krutu rimsku dasku na oba kraja, ugurao ove krajeve ka sredini, izazivajući zabunu i paniku, a na kraju ove zamašne igre prikupljenih snaga uništio je nadmoćnijeg ali krutog neprijatelja.

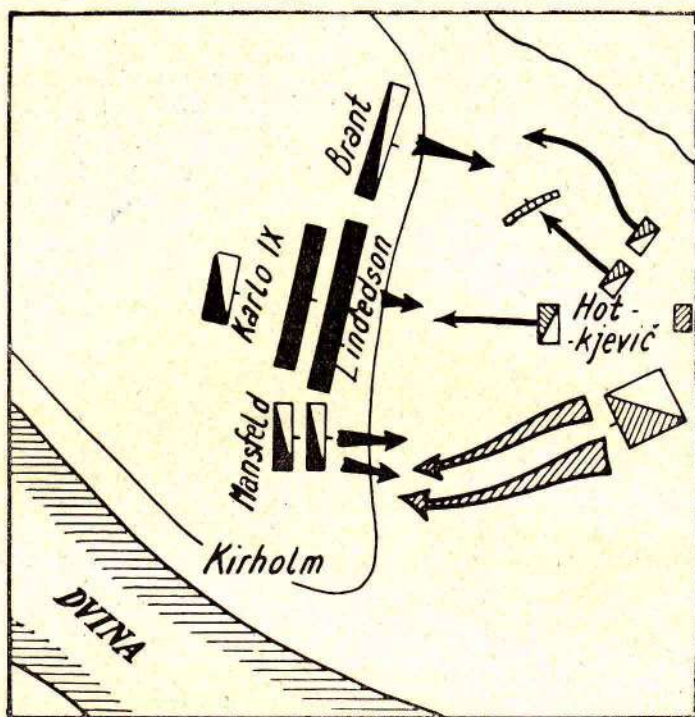

Skica 23. — Kana (216. god. pre n. e.)

Kod Kirholma Karlo IX prima bitku sa Hotkjevičem u isto tako krutom borbenom poretku, koji neverovatno podseća na borbeni poredak Rimljana kod Kane (jak centar i pokretljiva krila).

Nasuprot linijski raspoređenoj švedskoj vojsci, našao se Hotkjevič sa malobrojnom poljskom vojskom i potukao je do nogu protivnika. Zašto? Zato što je krutoj formi suprotstavio sadržinu: posegao je sa više ili manje svesti ili možda genijalnom intuicijom u najbitnije postavke ratne veštine; primenio je do krajnosti načelo ekonomije snaga, udarajući prikupljenom masom samo na jedno, južno švedsko krilo, a vezujući ostale protivničke snage neznatnim snagama. Pošto je razbijeno to krilo, sabijene i neuređene mase Mansfeldovih konjanika naletale su u bekstvu na sopstvenu pešadiju (centar borbenog poretka), izazivajući neverovatnu pometnju i paniku, isto onako kao što je nekad bilo kod Kane, a docnije kod Lojtana. Momentano iskorišćenje uspeha od strane poljske konjice nije dozvolilo ni za trenutak da splasne moralno iznenađenje (s obzirom na mali prostor i kratko vreme ovo se moglo postići). Stoga su petostruko nadmoćnije švedske snage bile potučene. Značajno je da je, iako u celini petostruko slabiji, Hotkjevič osigurao na odlučnom mestu, na južnom krilu, jaku lokalnu nadmoćnost (1200 Donbrovinih (Dabrowy) sabalja, koje su nadmašivale ne samo brojno nego i brzinom udara 900 Mansfeldovih teških konjanika).

Hotkjevič je uspešno primenio kod Kirholma većinu načela ratne veštine, te je stoga pojmljivo što je primenjujući suštinu onih načela potukao suhu formu protivnikovog poretka.

Skica 24. — Kirholm, 1605. god.

*
* *
*

Zašto se i pored tolikih neuspeha stalno ponovo oživljavala frontalna bitka? Zato što njene pristalice nisu uvek trpele takve poraze kao što su ranije navedeni. Nisu sve vojskovođe raspolagale tolikom nadmoćnošću razuma i veštine nad protivnikom kao Epaminonda kod Mantineje, Hanibal kod Kane ili Hotkjevič kod Kirholma. Često se prosečnost srela sa prosečnošću, a slučaj, ili srećan sticaj okolnosti, ili pak inicijativa potčinjenih ili, najzad, nadmoćnost u naoružanju, moralna nadmoćnost ili nadmoćnost u pogledu borbenosti vojske davali su značajnu pobjedu i takvim vojskovođama koje nisu uspevale da se sačuvaju od prihvatanja frontalne bitke. Više puta smo već spominjali koliko je jak sugestivni uticaj pobjede, koji ističe u prvi plan sve pozitivne odlike vojskovođe-pobedioca, njegove vojske i borbenog poretka, a baca u zasenak sve njihove mane. Stoga je razumljivo što su desetine bitaka dobivenih u čisto frontalnim suda-

rima pokrivala ružičastim zastorom znake nemoći koji se kriju u njima.

Relativno lako teorijsko ovlađivanje „sistemom“ frontalne bitke, osim već spomenute težnje za iskorišćenjem vatre, predstavljalo je drugi uzrok ponovnog oživljavanja ovakve bitke, u kojoj je podela vojske na centar, krila i rezervu davala prividnu gipkost borbenom poretku i navodnu lakoću njegovog prilagođavanja promenljivim prilikama u njoj.

I najzad treću, a možda i najvažniju tajnu upornog održavanja frontalne bitke predstavljala je činjenica da su se našli u istoriji ljudi koji su po primeru Miltijada uspeali da udahnu u krute linijske forme varnicu istinskog genija, zaklanjajući sjajem svojih pobeda slabost širokih i plitkih grupisanja.

Jedan od takvih vojskovođa, a možda i najistaknutiji, bio je Fridrih Veliki. Pošto je bio odgojen u tradicijama krutih uvežbanih borbenih poredaka svoje epohe, nije promenio njihovu suštinu jer se, kao i Miltijad, verovatno suviše sa njima saživeo da bi mogao u potpunosti oceniti opasnost njihovog drvenog sistema. On je, dakle, ostavio na miru osnovnu formu linijskog borbenog poretka, ali ga je oživeo sa dva činioca, koji su proisticali iz snage uma i karaktera ovog velikog kralja: prvo, vratio je vojsci (pre svega konjici), kako pomoću ubeđivanja tako i drakonskim sredstvima, brzinu napada, koja je bila potpuno zamrla u njegovo doba i, drugo, uvek je težio da potpunom jasnoćom misli i gvozdenom doslednošću osigura najpovoljniji *pravac* udara.

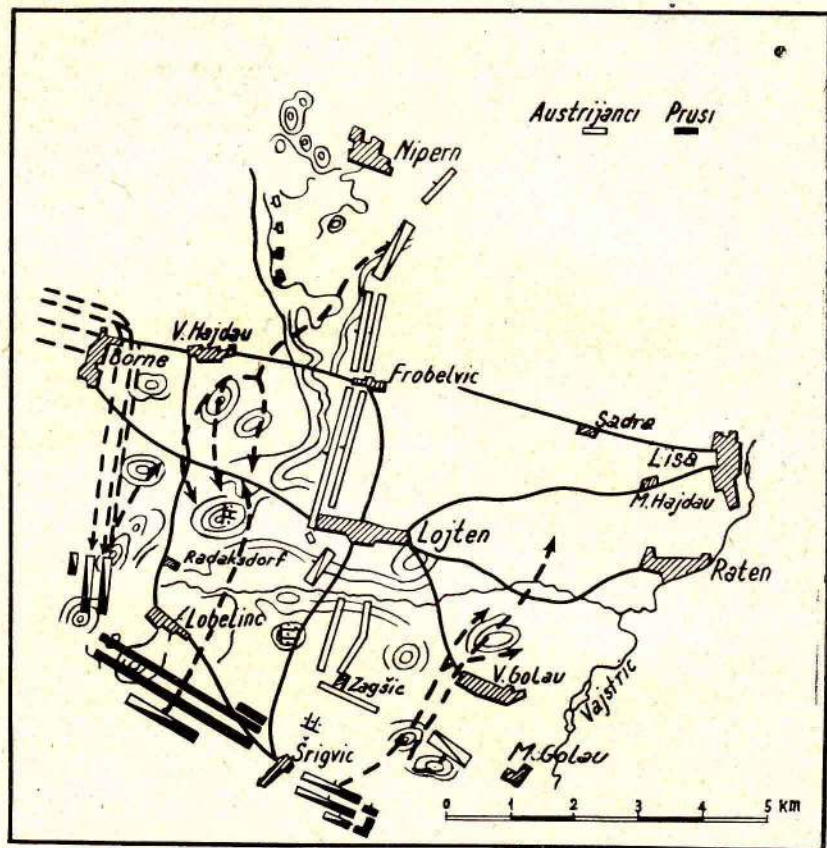
Da bacimo pogled na bitku kod Lojtana (skica 25).

Vidimo, jednu naspram druge, dve vojske u skoro podjednakom linijskom rasporedu. Jedna od njih, austrijska, zauzela je „pogodan položaj“ i pasivno očekuje da protivnik otpočne bitku; ona ima centar, krila i lokalne rezerve, kao Šveđani kod Kirholma, ali njen komandant maršal Daum ispoljava još manje inicijative nego Karlo IX i uopšte ne traži mogućnost upotrebe delova svog borbenog poretka prema svojoj zamisli i volji, već čeka razvoj događaja i možda — kako kaže Foš — srećnu misao, koja ne dolazi.

Sa zapada mu se približuje pruska vojska, isto tako kruta i malo okretna, sputana skoro isto tako tradicijama i rutinom linijske taktike, vodeći računa o idealnom ravnanju i zahodaenju. Ali njen je komandant aktivan, pun energije, strasti i upornosti, zna šta hoće i ne misli da čeka da mu događaji nametnu rešenje: traži ga sam.

Odbacivši austrijska osiguranja preko istaknutih visova koji su se nalazili pred Austrijancima, vrši pod zastorom ovih visova smeo polukružni obilazak, pravi okret ulevo i celom širinom svog linijskog fronta udara na levo austrijsko krilo postizujući potpuno moralno iznenađenje i ogromnu relativnu nadmoćnost na mestu udara. Ništa ne pomaže užurbano savijanje krila i pregrupisanje krutog austrijskog borbenog poretka u neredu. Vojska raspoređena linijski predstavlja vreću jako nabijenu peskom i u punom značenju te reči „ima da zahvali za svoju kompaktnost spoljnoj formi“. Jednom rasečena,

vreća je „prosula svoju sadržinu“, koju je moćan pruski udar lako razbacao na sve strane. I opet krilna konjica pri povlačenju upada u centar, stvarajući paniku i pometnju. Broj poginulih, ranjenih i zarobljenih Austrijanaca dostiže skoro brojno stanje cele pruske vojske (30 000).

Skica 25. — Bitka kod Lojtene (5. decembra 1757)

Videli smo s jedne strane suvu rutinu koja traži povoljnu priliku u frontalnoj bici, a sa druge smelu zamisao, koja se, istina, još nalazi u vezama *linijske taktike*, ali se odvažno oslobađa veza *frontalne bitke* i svesno traži iznenađenje i ogromnu lokalnu nadmoćnost. Kao dokaz da je ta zamisao bila svesna i unapred smišljena služi činjenica da je Fridrih Veliki postavio na svom desnom, rešavajućem krilu, osim vrlo jake konjice Citen (Ziethen), i odabrane bataljone grenadira „koji su navikli da jurišaju na topove sa nečuvanim preziranjem smrti“.

*
* *

Na žalost, linijska taktika Fridriha Velikog zaklonila je od očiju njegovih sledbenika i naslednika suštinu stvari, identifikujući spoljne oblike njegovog poretka sa suštinom frontalne bitke, koju ovaj veliki vojskovođa nije priznavao i tako se sjajno klonio njenih sugestija koje su sputavale misli.

Ovde se krio veliki nesporazum koji je ponovo gurnuo površne posmatrače na stranputicu; frontalna je bitka ponovo procvetala. Većina je evropskih generala, koji su delovali između epohe Fridriha Velikog i Napoleona, podlegla ne zna se već po koji put u istoriji mršavim i plitkim olakšicama frontalne bitke ili nikako ne shvatajući ideje Fridriha Velikog ili primenjujući ih nevešto. Istina, pokušavalo se sa traženjem rešenja po ugledu na Lojten; pokušavano je da se usmeri čitav sopstveni borbeni poredak na krilo i pozadinu protivnika. Ali je za sprovođenje ovih ciljeva nedostajala ondašnjim generalima pronicljivost i dubina misli, kao i energija Fridriha Velikog. Sputani teškoćom složenih linijskih pregrupisavanja, evropski generali su obično zadocnjavali sa manevrom i blagodareći tome protivnik je imao vremena da izvrši odgovarajući okret i da im se frontalno suprotstavi, što je sve zajedno neizbežno vodilo frontalnoj bici. Docnije, pod uticajem razvoja naročitog humanitarizma i međusobne kurtoazije, vojskovođe su razvile želju da dobijaju bitke samom taktikom pretnji, uživajući u „elegantnim“, kako ih naziva Foš, formama bitaka, tražeći finese ratne veštine u izveštačenim, komplikovanim pokretima, kosim manevrima i linijskim zahodanjima, koji su imali za cilj da postave protivnika u tako loše operative i taktičke uslove, u kojima bi on priznao da je potučen bez bitke, ili bi se brzo povukao, ostavljajući plen, ili bi se potpuno predao. U nejasnim previranjima ove psihičke osnove treba tražiti uzroke neobjašnjive popustljivosti takvih generala kao što su Boliје (Beaulieu), Vurmzer (Wurmser) ili Mak (Mack), koji su, kad su se našli u nepovoljnoj operativnoj situaciji, ili odstupali daleko, iza Alpa, ili su čak kapitulirali ne iskristivši poslednji adut — snagu.

Ova težnja za beskrvnim ratom i uživanje u njegovim estetskim formama pretvorili su ratnu veštinu u neku vrstu šahovske igre, u kojoj su se pojedini pioni i figure uzajamno „izmanevrisavali“ i isključivali iz igre, ne čineći inače jedan drugom suviše velike štete.

Napoleon je snažno udario po toj umetnički izrezbarenoj šahovskoj tabli i bacio bez ustezanja pod sto njene nakindurene figure, namećući nov, snažan i krvav metod igre. Poneo se kao bokser, netesan, ali svestan svojih ciljeva, koji upada u gomilu gospodičića što mu mlako prete i sa nekoliko udaraca pesnice krči put. Razmaženi i mlitavi borbeni poreci frontalne bitke su se potresli od utiska i sklonili u senku, onemeli od zgražanja i negodovanja.

*
* *
*

Međutim, pre no što je ovo nastupilo, čak su i generali revolucije podlegli opštoj psihozi, navedeni na to drugim uzrocima, naime, ponovno izmenjenim razmerama rata.

Da bi se mogla odupreti snagama koalicije koje su je ugrožavale sa svih strana, revolucija je pozvala pod oružje narodne mase. Narodna je vojska zamenila kadrovsku, usled čega su pojedine armije neverovatno porasle, a samim tim postale teške i mnogo manje pokretljive nego elastični i vrlo disciplinovani kadrovski korpusi. Frontovi bitaka porasli su neizmerno, dok je brzina kretanja ostala ista, a kao jedino sredstvo za vezu ostao je, isto kao i pre više vekova, kurir na konju. Svakako da je u takvim uslovima komandovanje i manevrovanje postalo teško. Kad su vojskovođe koje su se iznenada našle na čelu brojnih ali dosta slabo obučениh masa razvile trupe na širokom prostranstvu, osetile su se prignječenim zadatkom održavanja discipline i težinom komandovanja otežalim masama. U njima se probudilo jasno osećanje neprebrodivih teškoća, koje nam je već tako dobro poznato i koje se toliko puta javljalo u istoriji; nastupilo je, tada još podsvesno, opadanje pouzdanja u opravdanost i snagu ratne veštine.

Fon Bernhardi daje odličnu sliku ovog duhovnog stanja koje se jednako ponavlja u istoriji:⁸⁾

Pojedinci manje istaknuti duhovno, dopuštaju da ih ponesu okolnosti, umesto da zagospodare njima; oni se pokoravaju prividnom pritisku događaja (Zwang der Dinge), i pripremaju i vode rat svoje vrste sa oportunizmom, čija su volja, uticaj i uspeh u većoj ili manjoj meri zavisni od slučaja.

Što se tiče operacija, prva posledica tog popuštanja pod pritiskom okolnosti javlja se podsvesno ili čak i svesno *dopuštanje* da se razvije frontalna bitka. Jasno vidimo kako je to nastupilo, kada su se pod uticajem porasta i tromosti masa narodne vojske vojskovođe revolucije našle u prividno povoljnom i lakom, a uz to prostom sistemu frontalne bitke. Moro (Moreau), inače hrabar i sposoban general, stvorio je ipak od potčinjenih masa isti onaj krut, ravnomerno podeljen borbeni poredak, kakav od pamtiveka vodi frontalnoj bici: postavio je centar, krila i rezervu — raspored vodnjikav i u isto vreme tvrd kao daska, nepodesan ni za ofanzivna ni za odbrambena dejstva, težak za stvaranje težišta, i koji je već unapred krio klicu bespomoćne stabilizacije. Zar ne zapažamo znake stabilizacije u godinama 1795—1796, zar ona ne predstavlja kao neko istorijsko najavljivanje stabilizacije iz jeseni 1914. i sledećih godina? Šta je drugo primio Napoleon od svog prethodnika 1796. godine ako ne *potpuno stabilizovan front* prema budućem obrascu I svetskog rata? Zar osećanje nemoći,

⁸⁾ *Elemente des modernen Krieges*, prilog uz „Militär Wochenblatt“, sveska IX, str. 432, Berlin, 1898.

u kome se bespomoćno nalazio prethodnik Bonapartin, stari general Šerer (Scherer), nema upadljivih zajedničkih crta sa raspoloženjima mnogih komandanata iz I svetskog rata, pa čak i mnogih posleratnih vojnih teoretičara, koji su isto tako podlegli „Dem Zwang der Dinge“, koji su se isto tako osetili bespomoćnim pred strahovitim porastom vojski i nedostatkom njihove pokretljivosti, drugim rečima, zar se nisu isto tako potčinili tobože neizbežnoj neophodnosti frontalne bitke, kao što su to uradili generali revolucije?

Moro ne shvata novu mehaniku — piše maršal Foš*) — isto kao što je nisu razumeli ni prvi generali revolucije i neće je shvatiti francuski generali iz doba restauracije, koji će oživeti linijski sistem; isto će tako ona izmaknuti pažnji redaktora francuske Ratne službe iz 1883. godine koja je do 1895, dakle, još do pre 3 godine, određivala da se armije dele na centar, krila i rezerve; da maršuju najvećim mogućim brojem puteva itd.

Proučavajući ovo doba, jasno zapažamo kako se kroz osećanje operativne nemoći generala revolucije mučno probijao veliki um Karnoa (Karnot), nestručan na polju ratne veštine ali svetao, jednostavan, smeo i svestan svojih ciljeva. Treba sa istinskim pijetetom čitati njegova dugačka pisma, u kojima mučno ali u isto vreme strastveno ubeđuje generale kako treba ratovati, da se ne bi gubilo vreme oko mršavih operativnih i taktičkih pirueta, kako treba voditi operacije da bi se protivnik potukao brzo i odlučno.

Sve armije Republike moraju da deluju ofanzivno, ali *ne i svuda sa istom količinom sredstava*.

Naredujemo generalima — komandantima armija koje dejstvuju u Nemačkoj da, umesto brojnih i sjajnih okršaja koje izvode, preduzmu mnogo ozbiljnija dejstva, čiji će rezultati imati odlučujući karakter. Samo pobedičkom *glavnom bitkom* može se potpuno uništiti austrijska armija.

Čuvajte se, dragi generale, da zauzimate odbrambeni stav, jer će hrabrost Vaših trupa oslabiti, a smelost neprijatelja neće imati granica.

Treba, ponavljam Vam, da se izvede velika bitka, nju treba izvesti na desnoj obali Rajne, što bliže Diseldorfu, u trenutku kada se protivnik počne okretati da bi dočekao Moroa, najzad, izvesti je *svima vašim snagama*, sa Vama svojstvenom *žestinom i goniti neprijatelja bez predaha*, sve dok ne bude potpuno rasteran.

To je predavanje o ratnoj veštini. Često se čudimo, čitajući ovakva pisma, što je bio potreban čak tako veliki mozak, kao što je Karnoov, pa da se otkriju tako proste i jasne stvari kao što su osnovna načela ratne veštine. Lako postajemo uobraženi; zaboravljamo da je izrada prve pračke sigurno zahtevala većeg genija nego danas izrada dalekometnog topa; da je prodiranje u *nepoznata načela i osećanja* ovih načela, bilo svesno ili podsvesno, predstavljalo mnogo veću veštinu nego *razvijanje* već otkrivenih i ustaljenih načela, koja danas čine našu zajedničku svojinu. Jer, ratna načela koja je izrekao Karno (na primer, ekonomija snaga), bila su uočena još 2000 godina pre njega (Epaminonda), ali nisu bila jasno iskristalisana i formulisana, te su se

*) *Zasady sztuki wojennej*, str. 51.

stoga (od slučaja do slučaja) pojavljivala i gubila na čitave stotine godina u bezbojnosti oportunizma, prividnoj lakoći i plitkosti frontalne bitke.

Ali ne samo mudre reči, već ni snažna i istorijski velika dela često nisu imala trajnu uverljivu snagu.

Ubrzo posle Napoleona (koji je potpuno zbrisao sa lica Evrope staračku iznemoglost linijskih borbenih poredaka i ravnomerno rasipanje snaga u frontalnoj bici) ponovo se vratio mutan i težak talas istih grešaka i, kao obično u istoriji, vratio se sa dvostrukom snagom, potapajući ponovo živu istinu u mrtvim virovima ratnog rutinerstva.

„Generali iz doba restauracije oživeći su linijski sistem“.

*

*

*

Ponovno se vraćanje nemoćnoj frontalnoj bici ispoljilo naročito jako pred sam francusko-pruski rat 1870—71. godine. Želja da se iskorišti vatra dalekometne puške podmetnula je francuskim generalima težnju za iskorišćenjem „dominirajućih položaja“, na kojima je trebalo sačekivati neprijateljski napad da bi mu se naneli krvavi gubici vatrom, a zatim da se potuče udarom. Zar nije mislio na isti način maršal Daum, posedajući pogodan položaj kod Lojtena? Zar su drukčije mislile spartanske i atinske vojskovođe kad su zatvarale linijskom falangom logor kod Mantineje? Prošlo je više od 100 godina od bitke kod Lojtena i preko 2000 godina od bitke kod Mantineje, a psihoza *linije* je podjednako jako, makar i podsvesno, uticala na generale Napoleona III. U toku 2000 godina promenile su se samo okolnosti, uniforme, oružje i brojnost trupa u borbi, ali se duh vojskovođa jednako vraćao ka ranijim navikama; bacili frontalne bitke stalno su se ponova rađali i zaražavali vojnu misao klicom nemoćnosti.

A pobedioci? Da li su se Nemci sačuvali od te greške? Ne potpuno, jer iako su pojedine armije težile da stvaraju smaknute borbene poretke i dejstvuju udarom i snagom, ipak je opšti operativni borbeni poredak imao izrazito linijski oblik, tako tipičan za docnije operativne borbene poretke u I svetskom ratu. Inicijativa je često dolazila odozdo, što predstavlja tako karakterističnu pojavu u frontalnoj bici. „Strategiju je često pripremala taktika“, kako to — ne neopravdano — tvrdi maršal Foš, dok je jasno da mora biti uvek obratno.

Pogreške su Francuze upropastile, jer su bili u ovom ratu izuzetno loše vođeni, dok su pogreške Nemaca odmah nestale u atmosferi pobede. Već 27 godina posle ovog neobičnog uspeha koji je postiglo nemačko komandovanje 1870. godine, fon Bernhardi opominje u svom referatu u Vojnom društvu.¹⁰⁾

Iskustva iz našeg poslednjeg rata imaju sasvim jednostran karakter. Svuda smo nastupali s moralnom, duhovnom i najčešće materijalnom

¹⁰⁾ U Berlinu, 9. februara 1898.

nadmoćnošću, što nam je skoro potpuno osiguravalo pobjedu. Blagodareći tome mi smo upoznali rat samo sa povoljne strane, a uspeh koji prikriva sve pogreške, suviše se lako izdiže iznad stvarne vrednosti ondanjih poduhvata.

Tako su, dakle, s jedne strane pukovnik Foš, a sa druge, nemački, pukovnik fon Bernhardi, podjednako trezveno upozoravali na sugestije pobjede, koja je svojom slavom prikrila bacile linijskih borbenih poredaka, i ovi su ponovo počeli da dolaze do izražaja.

*
* *

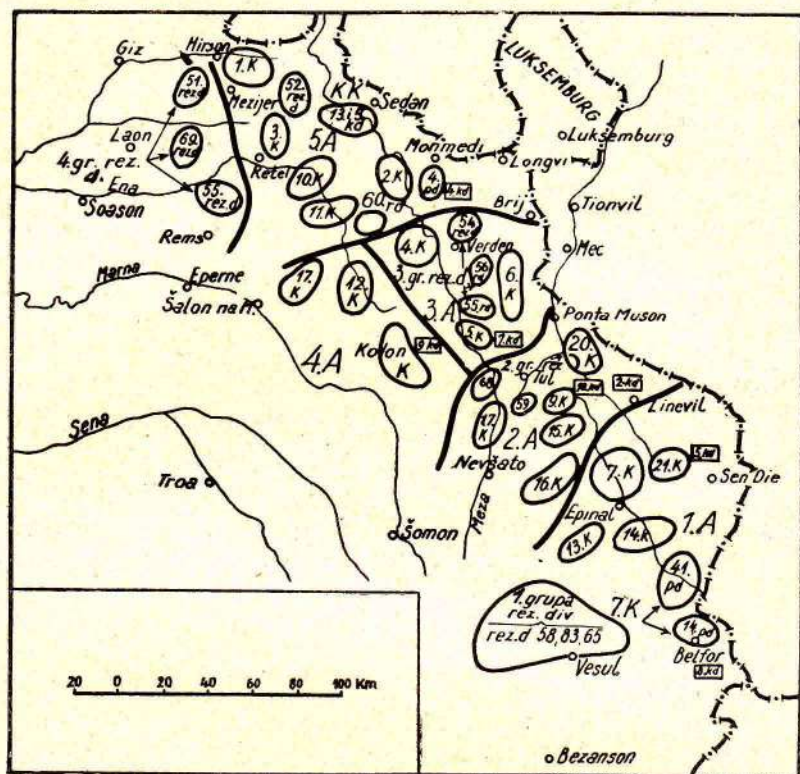
Uoči I svetskog rata skoro se zaboravilo na te opomene, a to se desilo utoliko lakše što su mase narodnih vojski porasle do dotad neviđenih razmera. Trebalo je skupiti, dovesti i razviti za bitku milion-ske armije, što je, s obzirom na njihovu glomaznost i sporost, počelo da predstavlja zaista neizrecivo težak zadatak. Linijski raspored trupa, koji je do tog vremena proisticao iz navike i sklonosti ka šematičnim olakšicama, pojavio se još jednom, dobijajući ovog puta jasne odlike neizbežne nužnosti. Veliki Šlifenov um pokušao je da mu se odupre, pribegavajući istom načinu koji je upotrebio i Epaminonda skoro 2300 godina pre njega, kada je pokušao da potuče krutu liniju pomoću zbijenog udara mase. Naslednik Šlifenov je već popustio pod pritiskom zahteva sa strane. „Zwang der Dinge“, koji se ispoljio u vidu jakih političkih, privrednih i komunikacijskih potreba, pobjedio je i savio čoveka — pametnog, ali kome je nedostajala žestina Fridriha Velikog i snaga karaktera Šlifena. Moltke, ako je čak i mogao da izbegne tu grešku, nije nikako bio sa njom usamljen; pogledajmo raspored francuske vojske prema jednoj od varijanata Žofrova plana: on ima, istina, izvesnu *dubinu*, svojstvenu svakoj koncentraciji, međutim njegova je *jačina* skoro ravnomerna na celoj širini.

A ta je ravnomernost učinila da se posle upada Nemaca u Belgiju, kada je trebalo naglo produžavati francusko levo krilo, linearna koncentracija brzo izdužila u ravnomerno usku traku koja se pružila od švajcarske granice čak do Amijena. Linijski se raspored opet iznova pojavio, samo se izdužio do razmera kakve pre toga nikad nisu videne.

Ponovo su se promenile samo razmere, dok je suština ostala ista.

Da li bi moglo biti drukčije? Teško je odgovoriti na ovo pitanje sa potpunom sigurnošću. Glasovima koji slave francusku koncentraciju prema Bonalovu planu, može se staviti primedba da na taj način koncentrisana francuska vojska, sa jakim grupisanjem po dubini, sastavljena od strategijske predstraže (1. armija i konjica), glavnih snaga (2, 3. i 6. armija), kao i strategijskih rezervi (5. armija i sve grupe rezervnih divizija), nije bila baš prilagođena *komunikacijskim mogućnostima* razvoja sporih masa pešadije. Ne zna se, drugim rečima, da li bi taj ogroman „bataillon caré“ („bataljonska kara“) uspeo da se na vreme razvije. U svakom slučaju Bonalov pokušaj je bio,

mada možda još nerealan, smeo pokušaj obnavljanja elastičnog Napoleonovog borbenog rasporeda, pokušaj oslobođenja od dominacije linijskog operativnog poretka, koji sadrži sve štetne osobine frontalne bitke.

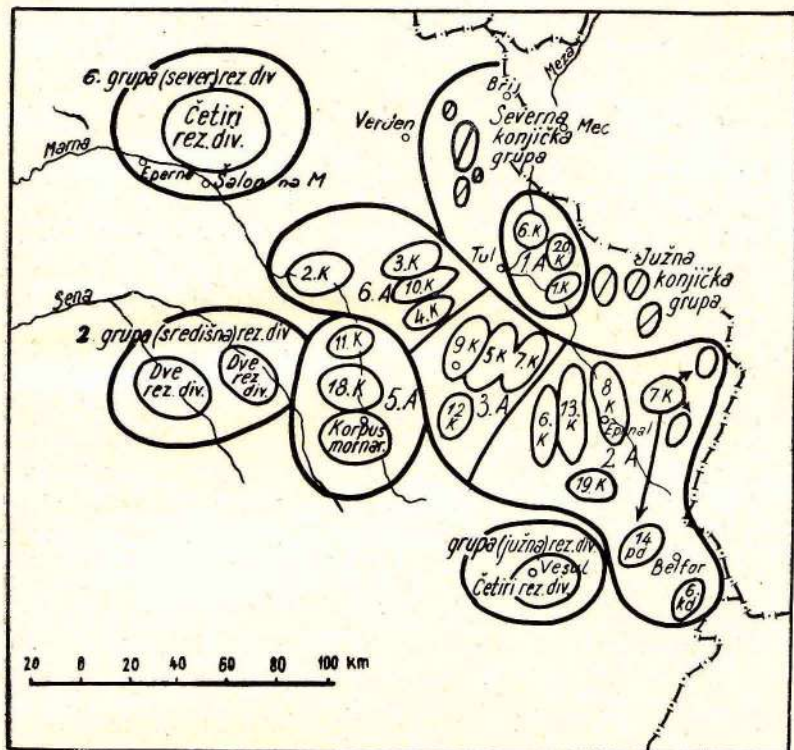
Skica 26. — Koncentracija francuske vojske prema varijanti Zofrova plana

Možemo zamisliti da bi udar ove mase u severnom pravcu morao da zaustavi ofanzivu desnog nemačkog krila odvajajući ga od ostalih snaga i presecajući njegove komunikacije. Naravno, sve to pod uslovom da se ova masa može na vreme koncentrisati frontom prema severu, na uskom polaznom položaju Šalon—Mec.

Ne presuđujući unapred da li je takva želja za obnavljanjem elastičnosti borbenog poretka bila onda u odnosu na komunikacijske mogućnosti realna, možemo tvrditi da su i Šlifen sa nemačke i Bonal sa francuske strane učinili skoro u isto vreme pokušaj da se oslobode teškog bremena koje je svemoćno pritiskalo usled protivrečnosti uslova prostora i brzine pokreta. Danas, s obzirom na razvoj brzih saobraćajnih sredstava koja povećavaju operativnu pokretljivost čak i obične pešadije (jače nego ondašnji prevozi železnicom i automobi-

lima) i s obzirom na razvoj brzih jedinica, ovakav pokušaj mogao bi svakako da ima mnogo veće izgleda na uspeh.

U stvarnosti desilo se da su ostala neostvarena oba pokušaja oslobođanja od teškoća u vezi sa porastom razmera operacija; uopšte nije došlo do njihovog ostvarenja, te se stoga, osim teorijskog pretresanja ovih pokušaja, ne može čak ni približno proceniti njihova praktična vrednost.

Skica 27. — Bonalov plan iz 1898. godine

Posle kratkog Šlifenovog i Bonalovog doba, plodnog snažnim mislima, pod pritiskom sve veće operative tromosti i masovnosti povili su se k zemlji pogledu kako njihovih naslednika, tako i njihovih kolega iz drugih vojski. Pogledajmo početnu rusko-austrijsku koncentraciju u graničnoj zoni istočne Malopoljske (Galicije) 1914. godine.

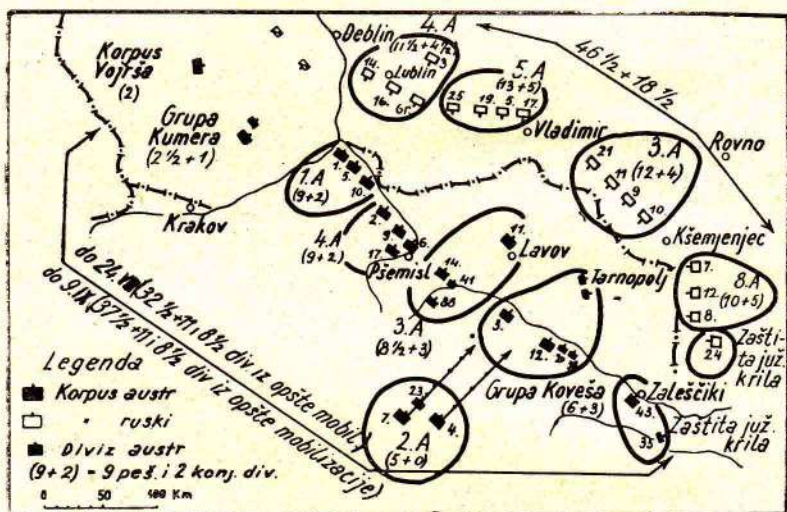
Ovde vidimo potpuno krute, a pri tom ogromne kordonske operative poretke koji se pružaju na stotine kilometara. U njima je nestalo čak i prividne elastičnosti, koju su brižljivo negovali generali Fridrihove epohe i epohe revolucije: ovde se više ne vide ni centar, ni pokretljiva krila, ni operative rezerve. Međutim, jasno se vide dve monolitne ploče koje imaju neznatna ojačana mesta na zapadnim krilima (ruska 4. i 5. i austrijska 1. i 4. armija), daleko uostalom od

onog velikog značaja koji su hteli da dadu svojim težišnim tačkama Šlifen (desno krilo) i Bonal (glavne snage).

Gledajući na gornje operativno grupisanje i prateći zatim bitke ovih armija, možemo doslovno da ponovimo Fošove reči¹¹⁾:

U frontalnoj se bici angažujemo svuda; pošto bitka otpočne, podržavamo je svuda; snage se troše — popunjavamo ih, zamenjujemo, pojačavamo. Posledica toga je stalno i postepeno trošenje koje se savladuje, dok se ne postigne uspeh kao posledica jednog ili više srećnih poduhvata u borbi potčinjenih komandanata ili jedinica; ovi poduhvati su drugorazredni činioi, jer se izvode samo delom sredstava.

Uostalom, celinu će predstavljati niz nepovezanih borbi, više ili manje sličnih, koje rasparčavaju komandovanje i unapred raspoređuju borbeno sredstvo; u ovom slučaju rešenje će biti zbir ili više srećnih rezultata, koji na svaki način ne podležu intervenciji višeg komandovanja.

Skica 28. — Situacija 19. avgusta posle završene koncentracije obeju strana

Zar nije bilo ovako 1914. godine?

Zar Kluk i fon Hauzen nisu bili inicijatori najvažnijih poteza na zapadnom frontu? Zar nisu pojedine armije istočnog fronta, kako austrijske tako i ruske, dejstvovalе samostalno, pipajući, bez jasnog cilja i pravca? Zar se nisu sudarale sa protivnikom neočekivano, podležući stalnim iznenađenjima, tako karakterističnim za period bitke kod Komarova? Zar nisu komandanti armija, puni inicijative, kao što je general Aufenberg, projektovali samostalne operacije, uzimajući od suseda onoliko jedinica koliko se moglo (čuveno pogađanje oko grupe nadvojvode Jozefa Ferdinanda)? Zar njihova inicijativa nije uticala na vrhovnu komandu, prisiljavajući je od slučaja do slučaja

¹¹⁾ Foch, *Zasady sztuki wojennej*, str. 286. Ovo su vrlo istinite reči za celu prošlost frontalne bitke i proročanske za docniji period njenog procvata u I svetskom ratu.

da donosi odluke na brzu ruku, umesto da *planski rukovodi celinom* dejstava svih operacija pojedinih armija?

Ako general Kamon ne bez opravdanosti piše da je „potpukovnik (Henč) odlučio sudbinu sveta“ (dodajući uostalom objektivno da je u tom trenutku „to bilo neophodno naređenje“), onda bi se isto tako odlučujuća uloga, mada u manjem stepenu, mogla pripisati kako onom komandantu kozačke divizije koji je nesigurno lutao na krilu nadvojvode Petera u bici kod Komarova, tako čak i čuvenom zastavniku fon Ajzenštajnu koji je doneo o tom ugrožavanju nadvojvodi Peteru paničan i netačan izveštaj.

Kako bilo da bilo, vrhovne komande obeju strana su prihvatile frontalnu bitku, očigledno očekujući da mesto i vreme kada treba da stupe u dejstvo odredi „povoljna prilika ili srećno nadahnuće, koji tada obično ne dolaze“.

Doduše, došlo je do inicijative potčinjenog austrijskog komandanta generala fon Aufenberga, ali ju je osujetila korisna, mada slučajna inicijativa nižih ruskih komandanata (kozačke divizije na severu i izviđački eskadroni u pozadini grupe nadvojvode Jozefa) i štetni postupci sopstvenih, po položaju i značaju, sasvim neznatnih starešina, koji su posmatrali sve kroz naočare straha.

„Na taj način na kraju krajeva obični vojnici biju bitku, bitku anonimnu“.

To je, dakle, večno mlada frontalna bitka, koja izmiče iz ruku komandovanja i odlučuje se obično ne naporom volje i razuma komandanta, već ili sticajem okolnosti ili složnim korisnim učinkom individualne borbenosti, inteligencije i inicijative potčinjenih. Na ovo značajno stanje stvari skoro nije uticala činjenica da su se borci frontalne bitke i njene razmere menjali kao u kaleidoskopu; da su grčke hoplite zamenjivali šareni grenadiri, a ove opet u sivo obučeni vojnici savremenih vojski. Suština stvari ostala je ista, vraćajući se sa neobičnom upornošću na stranice istorije i namećući se vojničkom shvatanju sa svim prividnostima neumoljive nužnosti.

Ne smatramo da je lako boriti se protiv ove uporne psihoze. Neka se niko ne zavarava da će mu to uspeti zasigurno. Treba, međutim, uvek imati u vidu da ratna veština odumire u frontalnoj bici, a zajedno sa njom vene i nada na pobjedu, koja se ne rađa slučajno, već putem razuma i volje. Ko god želi da u borbi izbori pobjedu, a ne da u njoj samo *učestvuje*, ko želi da se prilagodi savremenim ratnim prilikama, a da ne dopusti da ga odnese njihov neproziran talas, taj mora *uvek težiti* da savlada klice frontalne bitke, čineći to nasuprot svim teškoćama i tobože tako silnim zahtevima mase i prostora, koji se danas nameću. Ko bi mogao jemčiti da ta psihička nadmoćnost, već toliko puta u istoriji *očevidna* čak i za razumne i sposobne ljude današnjice, — ne crpe i u naše doba sugestivnu snagu iz nesavršenstva našeg razuma i nedovoljne snage našeg duha?

U svakom slučaju možemo izraziti sigurnost da je baš ovde, na polju oslobođenja operativne misli od neizbežnosti frontalne bitke, mesto gde će se istaći budući ratni genije.

B) Manevar

Videli smo na kraju ranijeg odeljka kako su faktori nemoći frontalne bitke ponovo odneli veliku pobjedu nad udruženim snagama ljudskog duha i razuma. Pošto su u I svetskom ratu stali na čelo milionskih ali nepokretljivih masa, oni su tako povelili njihov sukob 1914. godine da se široki, ali suviše slabi manevar jedne strane, Nemačke, istopio u dodiru sa vrelinim vatrenim duhom otpora druge, francuske strane, koji se jednako širio i brzo jačao. To što je posle nastupilo bila je samo prirodna posledica postignute ravnoteže snaga. Posle konačnih besplodnih pokušaja uzajamnog obuhvata (trka ka moru), mase — do krajnjih granica razvučene i usled toga lišene snage — bile su primorane da se bez odlaganja ukopaju u zemlju da bi izbegle uništenje od ubitačne vatre modernih mitraljeza i topova.

Ta zaista ubitačna vatra zagospodarila je čitavim vojničkim životom i svim pojavama aktivnosti na bojištu. Pod njenim su se uticajem streljački zakloni pretvorili brzo u rovove, rovovi u betonska skloništa, a ova se povezala međusobno čitavim lavirintom saobraćajnica za dolazak i odlazak, posle čega je sve to bilo spojeno gustom mrežom bodljikave žice i telefonskih kablova.

Oblik rata je na kraju očvrstnuo, postao je tvrd i nepokretan kao beton od kojeg su ga izgradili. Faktori nemoći frontalne bitke još jednom su odneli pobjedu, ovog puta sabijajući potpuno ljudski duh u tesne i zagušljive hodnike pozicijske arhitekture.

Da li je izopačavanje bitke ovog puta neminovno? Ne zna se: samo budući rat može da pobije ili da potvrdi ovu sumnju. Ne treba, međutim, da se predajemo, jer je već više puta pritisak neophodnosti izgledao nepremostiv, pa ipak je popuštao pod pritiskom razuma i ljudske volje.¹²⁾

Pokušajmo, dakle, da bar teorijski potražimo odgovor na ovo pitanje u ispitivanju onih perioda u kojima je ljudski razum uz pomoć ratne veštine dominirao nad povratnim talasom činilaca operativne slabosti. Mi smo već spominjali u opštim crtama ove momente, a sad — da ih razmotrimo podrobnije.

1. PRVI POKUŠAJI

Okruženje kao sredstvo moralnog dejstva

Još u najmaglovitijim periodima ratne istorije zapažamo želju da se bitke dobijaju ne samo korišćenjem same mehaničke snage, no i izdašnim povećanjem njene korisne mogućnosti pomoću intelektualnih zamisli. Ove pojave vidimo naročito jasno kod azijskih naroda, čije su „lukavstvo“ i podmuklost u bici predstavljali strah i trepet za

¹²⁾ Kao što je poznato, u II svetskom ratu nadjačao je ljudski razum — mada su brojnost ljudskih masa i materijalno opterećenje još više porasli.

zapadne vojske, koje su djelstvovale otvoreno i najčešće bile pristalice frontalnog udara.

Ta lukavstva i podmuklosti nisu bili ništa drugo do samo primitivna, možda još podsvesna forma ratne vještine.

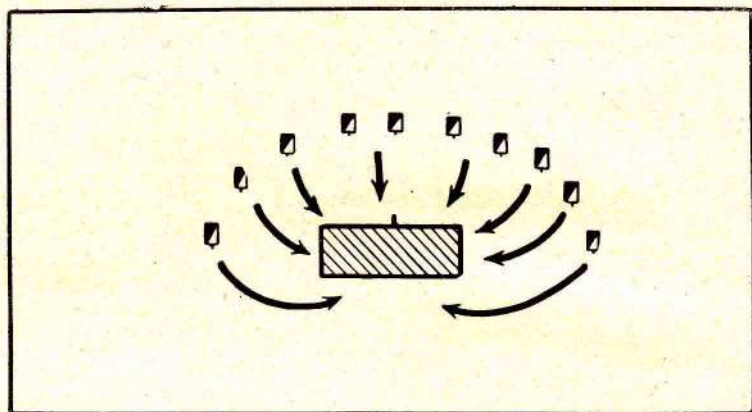
Na čemu se ona zasnivala? Pre svega na tome da se postigne moralni potres kod protivnika. Željom da se izazove takav potres treba tumačiti ona tiha, majstorski vešta podilaženja, koja je docnije primjenjivala poljska konjica, pomoću kojih su velike konjičke jedinice mogle da se dovedu do samog neprijateljskog logora, na daljinu „dometa strele“, da bi naglom pojavom postigle potpuno iznenađenje. Ovim treba takođe objasniti želju da se udvostruči moralni potres dizanjem divlje vriske u trenutku naglog polaska u napad. Možemo zamisliti da je vojska u bivaku, grubo i iznenadno u toku nekoliko sekundi prebačena iz stanja psihičke sigurnosti i tišine u uslove nagle grozote i strašne vriske, doživela jak moralni potres, koji joj je rušio sposobnost za pružanje otpora. Ovim treba takođe tumačiti zaspavanje neprijatelja u trenutku napada kišom strela, čak i nasumce bačenih, ali koje su svojim prizorom činile isti utisak nagle pojave smrti, kao što ga danas čini svojim zvukom mitraljez koji iznenada počne da djelstvuje u blizini. Ovim najzad treba objasniti stalnu težnju kod azijskih naroda da protivnika *okruže* da bi kod njega stvorili utisak da su mu sve odstupnice presečene, da se kod okruženog odreda izazove isto osećanje koje obuzima opkoljenu divljač, nesposobnu da se staloženo bori, da celishodno i ekonomično nanosi udare, već da se brani grozničavo, bez razmišljanja, bez računa — očajnički. Sa sličnim osećanjem se bori za svoj život davljenik koji uzburbano mlata rukama i nogama po vodi, umesto da štedljivo troši svoju snagu, da pravi mirne i sigurne pokrete, da ne preopterećuje organizam, već obratno, da se postepeno umiri i odmori.

Strah od okruženja urođen je ljudima i životinjama. Potrebna je velika moralna snaga, ili u najmanju ruku duže stvaranje fizičke i psihičke discipline, pa da se čovek odupre tom osećanju. Poznato je da ista ona jedinica, koja se bije sa potpunim preziranjem smrti u otvorenoj frontalnoj borbi, postaje često osetljiva, pa čak zapada i u paniku, kada je okružena.

Naglo okruženje uništava hladnokrvnost i sposobnost mirnog razmišljanja. Ono obično budi životinjski strah koji dominira nad razumom i voljom. To je ono u čemu leži snaga okruženja.

Budući svesni toga, azijski su narodi stalno i uporno primenivali u borbama ovo sredstvo. Docnije, na evropskom tlu, taj je činilac borbe našao takođe primenu; dobri su rezultati brzog okruženja uticali možda na vojskovođe iz doba Hanibala, koje su ga primenjivale kao jedan od osnovnih elemenata (ali ne i jedini) svojih zamisli za bitku. Želja da se protivnik okruži održala se dugo posle njih, jer je još u XVI veku zapažamo kod Turaka, a naročito kod Tatara, čiji je polukružni borbeni poredak, kojim se težilo da se protivnik okruži, prešao u istoriju pod nazivom tatarski borbeni poredak.

Koje su dobre i loše strane ovog borbenog poretka? Njegova pozitivna odlika bilo je pomenuto moralno dejstvo, koje je imalo za cilj da pomoću psihičkog delovanja učini ono što nije mogla da izbori njegova relativno mala *snaga*, jer je i on predstavljao u stvari linijski poredak, samo raspoređen u obliku polukruga, svuda podjednako jak, a u celini dosta slab. Taj je borbeni poredak bio *moralno* strašan, ali sam je bio takođe osetljiv na sasređene udare, kakve su izvodili, na primer, tako žestoko i celishodno, poljski husari (oklopna konjica). Oni su u masama uništavali razularene tatarske horde, koje su često bile i desetostruko brojnije, ali rasturene.

Skica 29. — Tatarski borbeni poredak

Moralno dejstvo taktike opkoljavanja bilo je sve dotle efikasno i celishodno dok je vojska koja je okruživala imala nad protivnikom prednost u pogledu brzine i pokretljivosti. To je bilo dobro za lake i brze, a pri tome brojno veoma jake azijske horde, ali su, s druge strane, ta lakoća i brzina isključivale dobro naoružanje, koje je uvek teško. To je opet prouzrokovalo da konjičke mase azijskih ratnika, obučene u kože i naoružane samo sabljama i lukovima, nisu bile sposobne za ostru borbu „na snagu“; stoga su od trenutka *kad je iznenađenje prošlo*, a pojavio se čvrst otpor, buljuci lake konjice odskakali od zbijenog neprijatelja istom lakoćom kao što odskaču svežnjevi drvenih štapića odbijajući se od zida.

Pošto su se vojske povećavale ili postajale sve glomaznije, taktika okružavanja nije se mogla održati na prvom mestu među činionicima pobeđe. Njeni elementi, istina uvek efikasni, morali su često da se srozavaju na ulogu drugorazrednih pomoćnih sredstava u bici.

U svakom slučaju, u borbama evropskih vojski, obično istovrsnih u moralnom, brojnom i materijalnom pogledu, a pre svega podjednako pokretljivih, okružavanje je bilo uvek teško izvodljivo i *samo po sebi* nije moglo da dovede do rešavajućih rezultata.

2. POČECI KORIŠĆENJA PRIKUPLJENE SNAGE

Za krutu i sporu falangu bila je nekorisna i neizvodljiva težnja za okružavanjem protivnika da bi se na taj način postiglo raspadanje njegove moralne snage, jer je falanga bila nesposobna za prikriveno i brzo podilaženje, već pre podešena za traženje rešenja u otvorenom, skupnom ispoljavanju borbene snage i veštine savršeno uvežbanih i naoružanih ratnika.

Trebalo je tražiti druge načine. Jedan od prvih vojskovođa u istoriji koji je uspeo da nađe pravo rešenje bio je Epaminonda. Istina je da je već mnogo vremena pre njega uočavana slabost dejstva koje je ravnomerno jako po celoj širini fronta. Još je Ksenofont izrekao misao, koja je docnije nalazila tako čest odjek u teoriji ratne veštine, naročito kod Napoleona, i koja je tokom vremena dobila značaj načela.

„Ako ste slabiji, da biste pobedili, budite dosta spretni i postanite jači na tački na kojoj se neprijatelj smatra najjačim“.

Videćemo kako je spretno i skoro dosledno primenio to načelo Epaminonda u bici kod Leuktre.¹³⁾

Kralj Kleombrotos izišao je 371. godine pre n. e. u susret tebanskoj vojsci od 6000 ljudi kojom je komandovao Epaminonda. Spartanska vojska je imala veliku nadmoćnost, jer je brojala ukupno 10 000 coplita i 1000 konjanika. Posle širokih zaobilaznih pokreta spartanske vojske najzad je došlo do susreta u širokoj dolini severno od Leuktre.

Kleombrotos je rasporedio svoju vojsku u falangu širine 2 km, pri čemu je po tradiciji postavio najbolje snage (2400 takozvanih spartijata u 12 redova) na desno krilo; za zaštitu razvijanja izbacio je napred deo konjice desnog krila.

Ova je konjica imala da po izvršenju svog zaštitnog zadatka zauzme mesto na desnom krilu; međutim to joj nije uspelo, jer je bila odbačena jakim napadom tebanskog krila pravo na jug, na lake — demonski borbeni poredak, stvarajući u njemu zabunu.

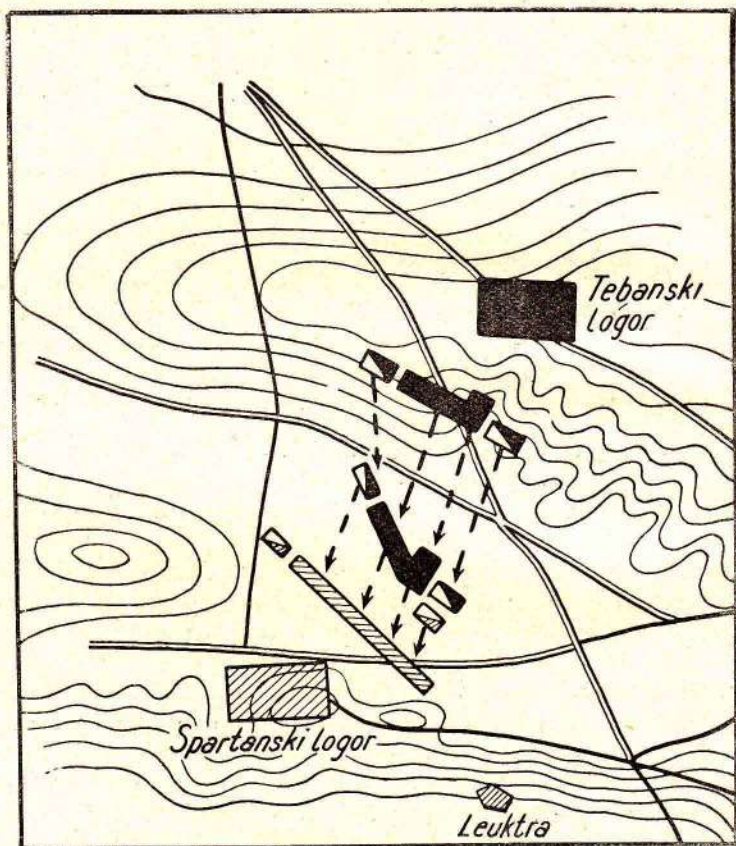
Taj je početni neuspeh Spartanaca nastupio otuda što je Epaminonda, poznavajući njihove tradicionalne običaje, odlučio da „bude jači na tački na kojoj se neprijatelj smatrao najjačim“, i u tom je cilju postavio na svom *levom* krilu najbolje odrede, dajući im uz to oblik ovna (beotijskog četvorougla) dubine 50 redova. Udar ove mase (namerno istaknute napred da se rasterete slab centar i desno krilo) prvo je nabacio konjicu u borbeni poredak spartijata, a zatim je razbio i samo jezgro spartanske vojske, pri čemu je od 2400 Spartanaca palo na mestu 1000. Na taj je način razbijen glavni stub otpora „poremećujući ravnotežu ostalog“. Bitka je bila dobivena uvodnom borbom, jer su ostale spartanske snage, od kojih levo krilo uopšte nije stupilo u borbu, brzo odstupile.

¹³⁾ Tok bitke i skica prema: Krohmayer-Veidth, *Schlachten Atlas*, Griechische Abteilung, Leipzig, 1926.

*
* *
*

I pored donekle različitih gledišta nekih pisaca o izvesnim pojedinostima toka ove bitke, ne podležu diskusiji sledeće činjenice:

1) Epaminonda se potpuno svesno i unapred oslobodio zahteva tradicije, po kojoj su i u tebanskoj vojsci na desno krilo obično stavljane najbolje snage, a lošija, pak, saveznička vojska, na levo;

Skica 30. — Bitka kod Leuktre

2) ovaj je vojskovođa uspeo da uoči u protivničkoj vojsci odlučujuću tačku i rešio se da je razbije primenom svoje velike prikupljene lokalne nadmoćnosti.

Na taj je način Epaminonda odbacio tradicionalnu formu bitke, da bi spretno, snažno i potpuno iskoristio njen pravi sadržaj.

Pošto nije mogao, zbog malobrojne konjice i sporosti falange, da traži uspeh u moralnom dejstvu pomoću okruženja ili makar delimičnog obuhvata, tebenski je vojskovođa pribegao drugom načinu, slomio je duhovne snage neprijatelja *mehaničkim lomljenjem* onog dela njegove grupacije, koji je ovaj smatrao najjačim i koji je s toga gledišta predstavljao *fizički i moralni oslonac* celog spartanskog borbenog poretka. Od trenutka sloma ove tačke oslonca sve ostalo, dakle, sve taktičke i moralne dogradnje, pale su same od sebe, mada mnoge od njih neprijatelj uopšte nije ni dotakao.

*
* *

Epaminonda je ovde primenio skoro sva osnovna načela ratne veštine: potpuno načelo ekonomije snaga, iznenađenje (nepoznati oblik borbenog poretka, brzinu udara levim krilom), slobodu dejstva (zadržavanje sredine i desnog krila, odbacivanje neprijateljske konjice), kao i *izbor odlučujuće tačke udara*.

Većinu ovih načela mi smo već razmatrali u ranijim odeljcima. Poslednje načelo, izbor tačke udara, predstavlja glavni cilj razmatranja suštine operativnog manevra, te ćemo stoga njemu posvetiti još vrlo mnogo pažnje.

*
* *

Dokaz koliko se Epaminonda oslobodio veza krutih formi, koje su toliko jako moralno sputavale njegove savremenike — vojskovođe i nametale im frontalnu bitku, jeste bitka kod Mantineje. Radi postizanja potpunog iznenađenja i što potpunije primene načela ekonomije snaga ovaj vojskovođa je u toj bici ne samo promenio tradicionalni borbeni poredak falange (kao što je to već uradio kod Leuktre), već ju je podelio na dva *zasebna* dela, od kojih je svaki imao drugu formu, drugu snagu i drugi zadatak, što je predstavljalo jedan od prvih istorijskih začetaka operacije.¹⁴⁾

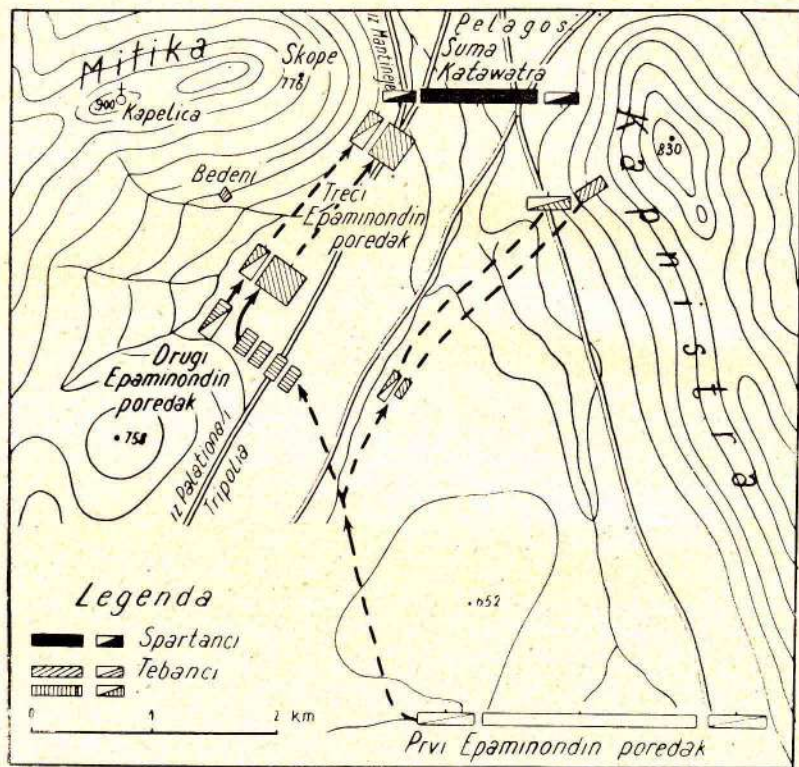
Spartanci su bili u ovoj bici slabiji (22 000 prema 33 000) i odlučili da iskoriste zemljište na taj način što su zatvorili usku dolinu koja je vodila prema Mantineji i naslonili krila na visove Mitiku i Kapnistru. Izabrali su, dakle, zemljište i raspored slično Miltijadu kod Maratona, samo što njihov protivnik, Epaminonda, nije bio kao persijski vojskovođa: nije pokušao da izmami Spartance sa njihovog povoljnog položaja, već je smesta odlučio da ih napadne na njemu,

¹⁴⁾ Tok bitke i skica prema citiranom delu Krohmajera i Fajta. Izdvajanje vrlo sitnih delova za obezbeđenje ili obuhvat zapaženo je već pre toga, na primer, u bitkama Aleksandra Velikog; nikada, međutim, pojedine grupacije nisu imale tako celishodnu, unapred smišljenu formu, niti tako jasne zadatke koji su vodili direktno cilju.

da bi potukao protivnika pomoću celishodno usmerenog *smaknutog udara*.

Iz početnog širokog borbenog poretka, koji se ničim nije razlikovao od tradicionalne linije, Epaminonda se odlučio da krene napred, ostvarujući u pokretu unapred smišljenju *vodeću zamisao*:

Glavna se masa usmerava ulevo, pri čemu se prestrojava u duboku smaknutu udarnu kolonu („eine einzige gedrängte Sturmkolonne“, kako naziva taj poredak Krohmajer) i, obezbeđena konjicom, odlučno udara na desno krilo Spartanaca.

Skica 31. — Mantineja (362. god. pre n. e.)

Epaminonda je ovde imao isti cilj kao i kod Leuktre: da razbije najbolje protivničko krilo, da njegove ostatke nabaci na ostale delove falange, da ih pomete i odlučno potuče. Osnovna je zamisao, dakle, ista, ali se jasno razlikuje način njenog izvršenja: *pravac udara* još je *efikasniji*, jer izlazi kosije na protivnikovo krilo; primena ekonomije snaga još je potpunija, jer je ovan još dublji; da bi to bilo moguće, ostatak je grupacije još više oslabljen nego kod Leuktre; tamo je primenjeno koso postavljanje centra i desnog krila, da bi se

sudar ovih slabijih delova sa neprijateljem odigrao docnije i blaže, a ovde je centar uopšte nestao, i slabije desno krilo je iskorišćeno za *vezivanje* levog krila protivnika. Odašiljući ovaj odred za vezivanje, Epaminonda je hteo da omete kretanje napred ovog neprijateljskog krila radi uzimanja učešća na glavnom žarištu bitke, što bi dovelo do bitke u „vrtlogu“. Zaslužuje da se podvuče činjenica da je vezivanje protivnika tako slabim snagama bilo takođe rešeno na vrlo ekonomičan način: Epaminonda je naredio tom odreda da privuče pažnju protivnika svojim kretanjem pravo na njegovo levo krilo, i posle toga da zauzme na padinama brda *odbrambeni položaj*, da bi se *zadržalo* levo spartansko krilo i da mu se ne bi dozvolilo učešće u bici. Tipičan primer vezivanja neprijatelja pomoću odbrane; to je nesumnjivo najekonomičniji način vezivanja neprijatelja, naravno, koristan je samo onda ako postoji sigurnost da će odgovarajući deo neprijateljske grupacije krenuti napred, što je u ovom slučaju moralo nastupiti.

Organizovan na taj način, glavni udar dao je očekivan rezultat: desno krilo Spartanaca bilo je potučeno i sreća odlučujuće pobeđe počela se vidno okretati na stranu Tebanaca, kada je poginuo Epaminonda, koji se borio u prvim redovima ovog „ovna“. Njegova smrt je oslabila napor Tebanaca i pogodila njihovu moralnu snagu; nastupila je obična — posle smrti vojskovođe — zabuna, te se bitka završila nerešeno.

3. POKUŠAJI POVEZANE UPOTREBE PRIKUPLJENE SNAGE I OKRUŽIVANJA

Videli smo u dva ranija odeljka dva vrlo značajna istorijska perioda razvoja manevara: prvi se odlikovao težnjom uništenja otporne snage protivnika pomoću moralnih posledica okruženja, dok je za drugi bila karakteristična težnja za spretnom upotrebom probojne snage u cilju mehaničkog razbijanja *jezgra* protivničke grupacije, da bi se time uzdrimala celina i potukli ostali delovi.

Prvi je način bio odličan za brojne konjičke vojske, jer je iskorišćavao njihovu brzinu, a jednovremeno je zaklonjen maglom iznenađenja spretno maskirao nedostatak probojne snage svojstven lakoj konjici. Takvo je okruženje bilo naročito efikasno prema slabijim, manje pokretljivim, ne baš dobro uvežbanim i moralno malo otpornim vojskama, dok je uvek podbacilo (u celoj ratnoj istoriji sve do našeg doba) prema jakom, fizički zbijenom i moralno otpornom protivniku.

Drugi način uspešnog oslobađanja krutih stega linijskog borbenog poretka bio je prikupljanje snaga na najvažnijem pravcu čime se stvarala tako velika *lokalna nadmoćnost*, da je omogućeno razbijanje čak i vojski fizički i moralno vrlo jakih (Spartanci). Ovaj je način, međutim, imao te nedostatke što je izvestan lokalni neuspeh, koji

bi zadržao ovna (ranije smrt vojskovođe, docnije zemljišne teškoće, iscrpenost usled udaljenosti), dozvoljavao protivniku, koji nije bio ugrožen za drugih strana, da automatski povрати punu fizičku i moralnu snagu, zbog čega je uvek postojala pretnja da se iscrpe snage ovna i poraze drugi, slabiji delovi, a u celini doživi slom.

Oba su načina, dakle, bila nesavršena jer su delovala *jednostrano*, mada suprotno: prvi je težio da *moralnim* pritiskom postigne opšte kršenje *fizičke otpornosti* neprijatelja, dok je drugi bio usmeren na to da uništenjem najboljeg dela *fizičkih* snaga protivnika postigne opšti slom njegovog *moral*a.

I jedno i drugo je predstavljalo, kao što smo rekli, jednostran napor i često je podbacivalo bilo usled nedovoljnog iznenađenja bilo zbog gubitka slobode dejstva bilo, najzad, radi drugih sporednih uzroka. Da bi se našao tome lek, ljudska je misao, koja je stalno tražila savršenija rešenja, počela pokušavati da poveže oba ova načina.

Mora da je baš ova želja potpunijeg iskorišćenja načela ratne veštine ležala u osnovi genijalnih zamisli Hanibalovih. Proučavajući njegove bitke jasno vidimo da je najčešće težio *jednovremeno* kako *okruženju* protivnika tako i *razbijanju* oba njegova krila; kad mu je to uspevalo, neprijatelj je, makar bio fizički i moralno najbolji, bio zbijen u sredinu, zbunjen, sa sviju strana okružen, te je prosto išao pod nož, onespособljen moralno i fizički.

*
* *
*

Još pre Hanibala, u početku punskih ratova, mogla se zapaziti kod kartaginskih vojskovođa želja da postignu rešenja obuhvatom oba krila protivnika, uz jednovremen frontalni proboj, koji je bio, međutim, najčešće usmeren u sam centar protivničke grupacije. Oni su smatrali da je glavni činilac uspeha okruženje nadmoćnom konjicom, a ne proboj, koji, pošto je frontalno izvođen, nije mogao da pruži brz rezultat čak i pored upotrebe slonova. Na taj je način sam centar bio jako *angažovan*, a bitku su dobijala brza krila sastavljena od nadmoćne konjice. Obrazac ovakve bitke je predstavljala bitka kod Tunisa (255. godine pre n. e.) u kojoj je rimski konzul Regulus bio skoro potpuno potučen, i poginulo ili palo u ropstvo 13 500 Rimljana (od ukupno 15 500).

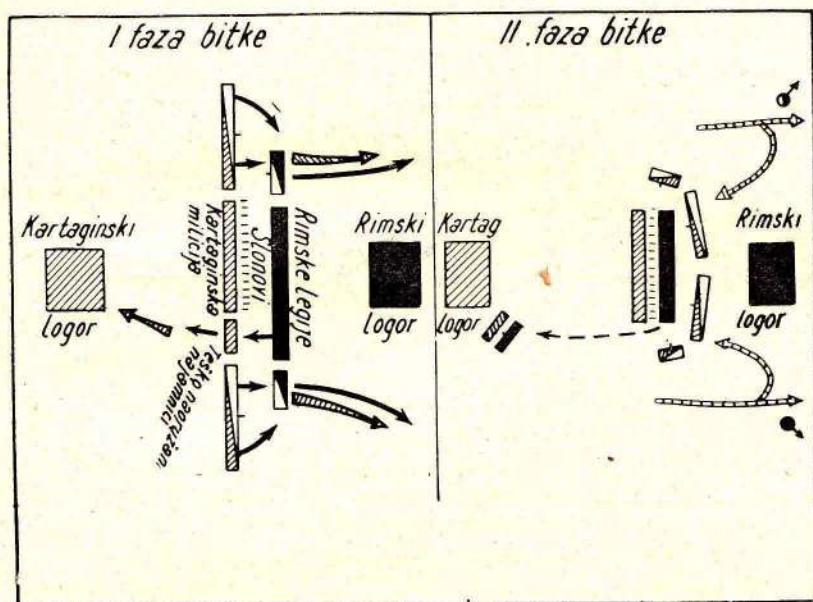
„Značajna je u ovoj bici upotreba nadmoćne konjice“ — piše Krohmajer. Tu bitku su izveli Kartaginjani na sličan način kao što su je izvodili azijski narodi, s tim samo usavršenjem što se u njoj pojavila već i jasno izražena prikupljena *snaga*, koja je zasad služila za frontalno vezivanje neprijatelja; međutim, odlučujući faktor ovde je bila, ponavljamo, i nadalje brojna krilna konjica.

U slučaju nedostatka konjice, njenu su ulogu vršili koji put laki pešadijski odredi, kao, na primer u bici Hamilcara sa Rimljanima

kod podnožja Džebel Janane (239. godine pre n. e.), čime se u suštini nije ipak ništa promenilo.

Docnije je kartaginski vojskovođa Hanibal primio, kao pre njega Miltijad, a mnogo vremena posle njega Fridrih Veliki, tradicionalne forme vođenja rata svojih prethodnika skoro bez promena, ali im je, isto kao i oni, dao nov, živ sadržaj, uvodeći u istoriju razvoja manevra dalja poboljšanja: odlučio je da ne zavisi od toga da li ima na raspolaganju nadmoćniju konjicu i udvajao efikasnost njenog *okružujućeg* dejstva time što je snagom slamao oba neprijateljska krila.

Dovoljno je pogledati skicu bitke na Trebiji tipične za Hanibala pa da se shvate njegove misli (skica 33).

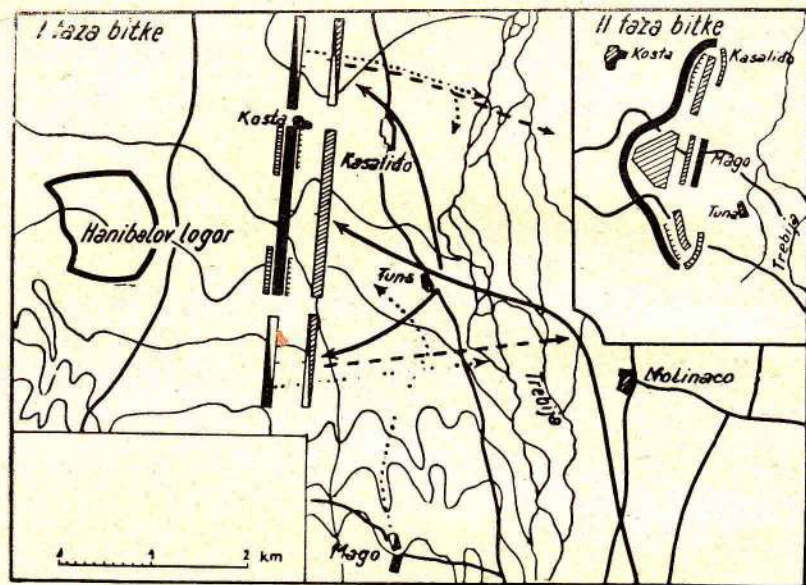
Skica 32. — Bitka kod Tunisa (255. god. pre n. e.)

U ovoj su se bici srele skoro jednake snage (oko 40 000 sa svake strane, pri čemu je ipak Hanibalova konjica bila više nego dvostruko jača, jer je brojala 10 000 naspram 4000).

Po starom običaju, Hanibal je stavio u centar svog borbenog poretka pešadiju, a na krilima konjicu, ali je centar kartaginske vojske na Trebiji bio sasvim drukčije izgrađen nego što smo to videli u Hamilkarovim bitkama; njegovi su *spoljni krajevi* bili celishodno i vrlo snažno ojačani: ispred njih se nalazio poredak slonova, a iza njih vidimo novu pojavu, lokalne rezerve sastavljene od lake pešadije. Dubina, dakle, krajeva bila je trostruko veća od dubine sredine.

Predviđeno okruženje pomoću konjice bilo je još produbljeno odašiljanjem u rimsku pozadinu odreda od 2000 ljudi pod komandom Hanibalovog brata Magoa.

Bitka je počela tačno prema volji i predviđanjima Hanibala. Rimska su krila bila brzo potučena, a centar okružen; na žalost, kartaginska konjica je odjurila suviše daleko u gonjenju za potučenom rimskom konjicom i nije stigla da se na vreme vrati za bitku. Kao što vidimo iz druge faze bitke (skica 33), zadatak da se Rimljani zadrže s leđa pripao je isključivo slabom odredu Magoa i lakoj pešadiji;

Skica 33. — Bitka na Trebiji

u takvim uslovima bitka je dala samo nepotpun rezultat, jer nije mogla da dovede do uništenja protivnika: veliki je broj Rimljana uspeo da se povuče preko Trebije na Pjačencu.

*
* *

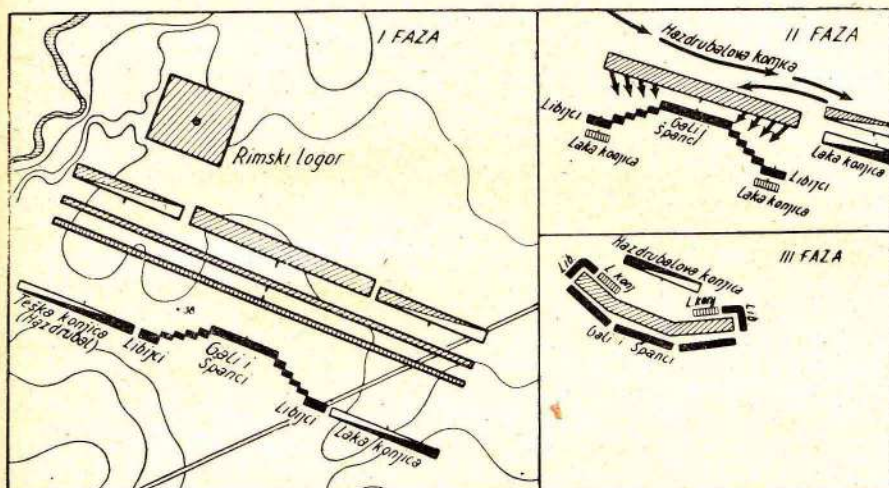
U sledećoj svojoj velikoj bici kod Kane Hanibal je još dalje usavršio okružavanje povezano sa snagom, pa je stoga i odneo odlučujuću pobeđu, mada je ovog puta bio slabiji od Rimljana (50 000 prema 76 000; ipak, moramo naglasiti da je njegova konjica još uvek bila jača od rimske jer je brojala 10 000 naspram 6000).

Opšta kontura bitke bila je vrlo slična planu bitke na Trebiji. I ovde i tamo radilo se o okruživanju protivnika, koje je bilo pojačano

lomljenjem njegovih krila. Ukoliko je, međutim, na Trebiji podbacilo izvođenje bitke, utoliko je svaka pojedinost bitke kod Kane bila izvedena bez greške, te je stoga i rezultat bio potpun i odlučujući (skica 34).

Šta se to promenilo u izvođenju bitke?

Pre svega, bilo je neobično spretno zamišljeno vezivanje i okruživanje centra rimske grupacije. Hanibal je znao da je taj centar snažan i dubok (70 000 pešadije), te je stoga utoliko više želeo da ga obuhvati i sabije u sredinu; međutim, teška rimska falanga bila je suviše široka da bi se mogla obuhvatiti slabim centrom Hanibalovog

Skica 34. — Bitka kod Kane (216. god. pre n. e.)

poretka od oko 30 000 ljudi, usled čega je ovaj vojskovođa pribegao lukavstvu: isturio je centar svog borbenog poretka izazivajući time rimsku falangu na pokret unapred da bi ga okružila; ova falanga je zbog tog pokreta prema centru postala znatno uža (druga faza bitke). Kad je to uspeo, vrlo jake i duboko poredane grupe Libijaca uspele su da obuhvate krila rimske falange. Tada je nastupilo vreme za drugi majstorski potez u toj bici — za dejstvo konjice Hadrubala, koji se ovde odlično pokazao: sa svojom teškom konjicom on je prvo potukao slabu konjicu zapadnog rimskog krila, a zatim je napravio široki luk iza njihovog fronta i udario u leđa istočne grupacije rimske konjice, primoravajući je na panično bekstvo i prepuštajući njeno gonjenje lakoj nubijskoj konjici. Kada su na ovaj način oba rimska krila bila očišćena od konjice, Hadrubal ponovo okreće svoju tešku konjicu i to baš u trenutku kad su Rimljani već počeli da se zbijaju prema centru pod pritiskom Libijaca. Njegov napad s leđa dopunjuje poraz Rimljana, dovodeći do skoro potpunog uništenja njihove vojske.

*
* *
*

Pošto smo ukratko prešli obe za Hanibala najkarakterističnije bitke, vidimo kako je njegov veliki um umeo da sjajno poveže oba elementa manevra, koji su do njegovog doba delovali obično odvojeno: okružavanje (brojna konjica) i prikupljenost snaga (snažni i duboki krilni delovi). Uzimajući ovo u obzir, možemo smelo smatrati Hanibala za tvorca pravog manevra, jer je on umeo da primeni i iskoristi sva tri elementa koja tražimo od manevra: vodeću misao, pokret i snagu.

4. OBUHVAT SNAGOM

Posle uvodnog drevnog perioda razvoja manevra koji smo ispitati, dalja je sudbina ratne veštine već ušla u usko istorijski period (pravu istoriju njenog razvitka). U toku skoro dve hiljade godina naše ere manevar je prolazio kroz razne promene: sa manjim ili većim uspehom primenjivan je ili elemenat okruživanja (Turci, Tatari, Poljaci Lisovskog, delimično Rusi), ili elemenat celishodno usmerene prikupljene snage, postepeno oformljene u blokove, koji naglo udaraju. U tome su se najviše odlikovali švedski kraljevi (Gustav Adolf, Karlo XII) i poljske vojskovođe, koje su se služile odvažnom i besno jurišajućom konjicom. Primenjivana je, sa većom ili manjom srećom, kombinacija oba ova elementa, dakle, kako obuhvatni pokret tako i probojna snaga.

*
* *

Pronalaskom vatrenog oružja nastupila je kriza elementa pokreta koji je dotada uglavnom predstavljala konjica. Makijaveli je proglasio tezu da je konjica prestala da bude korisna u bici i ovo je tvrđenje bilo jedan od uzroka pada ili u svakom slučaju izrođavanja ovog roda vojske.

Teško naoružane mase vitezova srednjovekovne Evrope već su bile izgubile raniju brzinu konjičkih jedinica; korak je postao njihov osnovni način kretanja na maršu, a u borbi se redovno primenjivao kas, i samo retko kratak, spor galop. Vojske vitezova bile su uostalom polako potiskivane od teško naoružanih pešaka najamničkih vojski. Okruživanje pod ovim uslovima je počelo da postaje sve teže, a zatim i nemoguće; pokrivene oklopom, konjičke jedinice koje su otada računale samo na snagu mača i spretnost u mačevanju, ukočile su se u linijskim borbenim porecima; uostalom, njihovo je mesto počela da zauzima sve brojnija, surovo uvežbana i teška pešadija. Metak vatrene oružja je, istina, smakao oklope, ali konjici nije povratio brzinu; pre bi se reklo obratno: postavio je znak pitanja na smisao njenog opstanka. U ovakvim je uslovima konjica, koja je sišla na ulogu pomoćnog roda vojske, korisnog samo za izviđanje i obezbeđenje, postajala sve malobrojnija i slabija. Brzina kao element manevra, koja

je omogućivala okruživanje protivnika i brzo prebacivanje tačke težišta bitke, počela je da nestaje; ne treba se, dakle, čuditi što su borbeni poreci vojski i njihovi pokreti postali otežani i nespretni za manevrovanje i njihove vojskovođe sve češće počele da podležu uticaju frontalne bitke.

U ovom, za manevar tako nepovoljnom periodu, pojavio se nov vojnički talent, koji je uspevao da iz ukočenih formi borbi koje je zatekao iskrene varnicu života. Nastupilo je za manevar novo stvaralačko doba Fridriha Velikog. Imajući u rukama linijski borbeni poredak pešadije i relativno slabu konjicu, Fridrih je dugom vežbom i strogim odabiranjem komandanata stvorio kod oba roda vojske osobinu koja mu je bila najviše potrebna: brzinu i jačinu udara. Od trenutka kad je to postigao, primenio je u bici povezane elemente: pokret i snagu, ali drukčije nego Hanibal.

Osnovna je promena bila sledeća:

1) nemajući nikad tako veliku nadmoćnost u konjici kao Hanibal, Fridrih je odustao od potpunog okruživanja neprijatelja, zadovoljavajući se delimičnim *obuhvatom*;

2) pošto je njegova konjica bila slaba (Makijavelijeva je teza još uvek imala svoj uticaj) a borbeni poredak pešadije krut i malo pokretljiv, Fridrih je odustao od stvaranja zasebnih grupa za vezivanje, proboj i obuhvat, već je vršio manevar čitavim svojim poretkom, tj. primenjivao je obuhvat masom.

Obično je cela njegova grupacija vršila širok pokret zahodjenja jednovremeno utičući na moral protivnika pomoću *obuhvata* (koji je prouzrokovao savijanje njegovog fronta) i lomeći njegov fizički otpor *udarom* na krilo uz veliku *lokalnu nadmoćnost*.

Pretrесли smo već najpoznatiju i za Fridriha najtipičniju bitku kod Lojtена (skica 25), te se nećemo na nju vraćati; samo ćemo se podsetiti da je tamo pruska vojska oterala austrijska osiguranja i zaklanjajući se iza brda izvršila širok obilazan pokret, posle čega je načinila okret ulevo i celom svojom snagom udarila na krilo austrijske vojske, lomeći ga i utiskujući u ostali deo borbenog poretka. Na vreme paralisana intervencija austrijske konjice sa suprotnog krila (general Lukeze (Luchese) nije uspela ništa da promeni, predajući u ruke Fridrihu Velikom potpunu pobedu.

Ova je bitka, vrlo jasna i prosta kako po osnovnoj zamisli tako i po izvođenju, postala za dugi period obrazac obuhvata masom, dakle, takvog oblika manevra u kojem se elementi obuhvata i snage ostvaruju jednovremeno čitavom vojskom, ili u najmanju ruku *najvećim njenim delom*. Umesno će biti ako se doda da čak i u ova-kvom manevru uspeh u velikoj meri zavisi od postavljanja na krajnjem krilu koje vrši zahodjenje tako pokretljivog a u isto vreme tako snažnog faktora kakav je onda predstavljala Citenova konjica, jer to omogućuje *brz obuhvat*, brzo stvaranje zabune na većoj dubini i najzad *brzo* razvijanje uspeha, pre nego što se neprijatelj povрати. Na taj način iznenađenje postaje potpuno i u potpunosti se iskorisćuje.

*
* *

Spominjali smo već da su vojskovođe koje su došle posle Fridriha primile doduše njegove metode dejstva, ali nisu uspele da se održe na visini njegove misli. Linijski borbeni poreci postajali su dakle sve veća kočnica, pošto su i vojske postajale sve brojnije i teže naoružane, to je i izvođenje manevra bilo sve teže.

Šta više, velike koncentracije trupa počele su postajati vrlo osetljive zbog ugrožavanja njihovih komunikacija. Ovo je opet odvelo manevar na poznatu stranputicu, dajući podstrek za takozvanu taktiku ugrožavanja. A kad se tome priključila i težnja ka spoljnom sjaju vojski kao i uglađenosti forme, podržane neostvarljivim humanim strujama, onda je ratna veština morala da podleigne izrođavanju. Ona je postepeno prestala da bude ono što jeste.

Vešt manevar je postao samom sebi cilj; zaboravljeno je da on treba da dovede do bitke. Izgledalo je kao da se polako i neprimetno prestalo misliti o bici, a često se ona čak i svesno izbegavala.

5. OPERATIVNO POVEZIVANJE ELEMENATA SNAGE I OBUHVATA

Ubrzo je nastupila reakcija na pomenuto stanje stvari, a pokazala se u vidu Napoleonovog ratnog genija na tako blistav, tako snažan i efikasan način da doba tog najvećeg od svih vojskovođa treba odlučno priznati za dotada najvišu tačku razvoja ratne veštine.

*
* *

Možemo prihvatiti, bez bojazni da ćemo pogrešiti, da je Napoleon malo polagao na ratnu veštinu svojih neposrednih prethodnika i savremenika. Verovatno mu je dubina razuma i karaktera omogućila da odmah oseti da su to kruti, bezbojni i malo efikasni metodi, jer vode cilju nekako na birokratski, delimičan i spor ili bar u svakom slučaju polovičan način. Odnos Napoleona prema ondašnjem stanju ratne veštine mogao bi se danas formulisati na taj način da *on nije imao unutrašnje poverenje* prema njoj. Ovaj rođeni vojskovođa sigurno je osećao, čak i bez duboke analize, da tu nešto nije kako treba. On je osećao da su se ondašnje vojskovođe izgubile u zamršnim splotovima rata, koji je rastao i postajao sve komplikovaniji, kao što se i mi danas gubimo u isprepletenoj mreži spoljnih, privrednih i vojnih pitanja, tražeći njihovo delimično rešenje, a ne mogući da obuhvatimo njihovu celinu, niti da dospemo do glavnog osnovnog čvora savremenih teškoća.¹⁵⁾ Oni su tražili polurešenja i četvrtrešenja, koja su se izražavala u obliku spretnih obrta i poteza, a nisu bili

¹⁵⁾ Pisac je posvetio vreme od 5 godina, koje je proveo u zarobljeništvu, studiranju kompleksa uzroka savremenog revolucionarnog doba i ima nameru da obradi ta pitanja u zasebnoj knjizi.

u stanju da bace velik, širok pogled na pitanja rata u celini, da bi smelo pružili ruku prema samoj njegovoj osnovi i da bi dospeli do suštine stvari.

Napoleonov um, karakter i urođena intuicija težili su sigurno radije drevnim primerima, čija su jednostavnost i snaga mnogo više uticale na njegovo uverenje. On je morao da odaje dužno priznanje strastvenoj težnji vojskovođa starog veka da *preseku* teškoće, što se tako markantno razlikovalo od mučnog *razmrsivanja* pitanja od strane savremenih ljudi. Divlja energija i lukavstvo Hanibala, razum i smelost Aleksandra Velikog, ili najzad blagorodstvo i snaga volje Cezara sigurno su više odgovarali mladom Bonaparti nego prefinjena Makijavelijeva igra polusredstvima, ili pak elegantna čipkasta ratna veština ondašnjih evropskih generala.

*
* *

Imajući takav umni i psihički stav prema atmosferi koja ga je okruživala, Napoleon je dugo morao pasivno posmatrati tok događaja, dok nije odlučeno da mu se poveri komandovanje. Njega su morala mučiti slična osećanja kao i docnije Bizmarka, kad je posmatrao nesposobnost i nije mogao da se dočepa vlasti. Tu nametnutu pasivnost iskoristio je mladi general, kao što je poznato za razmišljanje, stvaranje planova i studiranje, te je stigao u Italiju sa gotovim i jasnim pogledom na stvari. On se više nije kolebao, nije tražio puteve; imao je u mislima i srcu ne samo gotov plan operacije koju je trebalo da neposredno izvede, već je imao i gotov i jasan pravac za celu svoju veliku delatnost. Mada je bio mlad, on je od početka svoje karijere umno i duhovno bio potpuno zreo. Možda još nije video jasno *za čim teži*, ali je sigurno znao da će počinuti velika vojna dela i *kako* ih treba ostvariti prema sopstvenim shvatanjima.

U svakom su slučaju njegovi pogledi na pravu suštinu i ondašnje mogućnosti ratne veštine bili već 1796. godine potpuno jasni i ustaljeni.

S njima je on počeo svoju veliku karijeru vojskovođe i ostao im je veran do kraja, koji je nastupio, pre svega, zbog njegovih sopstvenih *političkih* grešaka, zatim zbog sve jačeg i spretnijeg pritiska nadmoćnijih snaga koalicije, i najzad zbog tereta premorenosti i godina. Kada je pao, njegove vojničke misli ništa nisu izgubile od svog sjaja. Izgrađene na snažnim, logičkim istinama i neobično pronicljivom osećanju stvarnosti, one su izdržale do danas i ne mislimo da bi ma kada izgubile svoju pravu vrednost kao *rukovodeći* (a ne šablonski) pravci ratne veštine.

*
* *

Da pokušamo prozreti atmosferu u kojoj su se te misli rodile i ući u njihovu suštinu.

Napoleon je želeo brze, odlučujuće, istinski velike pobeđe. Kako su se one mogle postići u njegovo doba? Da li su još bili na snazi relativno najsajjniji primeri pobeđa Fridriha Velikog? Da li su se još mogle primeniti njegove metode?

Ne. Umesto kompaktnih kao gvožđe i surovo disciplinovanih profesionalnih vojski, Napoleon je dobio u ruke kao oruđe rata pik-tijastu, brojnu i dosta neuređenu vojsku revolucije, mada osetljivu za junačka nadahnuća. Već je i sama širina novih bitačnih prostori-ja isključivala izvršenje tako veštih zahoda kao što smo ih videli kod Lojtene, ili se u najmanju ruku nije mogla više održati tajnost obilaznog pokreta toliko dugo koliko su to zahtevale razmere bitačne prostori-je u Napoleonovo doba. Ne zaboravimo da raspored austrijske vojske kod Lojtene nije dostizao čak ni 10 km širine, dok su, u vreme poveravanja komande Napoleonu, armije Šerera, Žurdana, a naročito Moroa zauzimale više puta šire frontove.

Sveži su, dakle, primeri bili nerealni i suviše komplikovani, ili pak tako izrazito izopačeni da se u njima nije moglo naći nadahnuće. Trebalo je tražiti nova, neophodno prosta, a jednovremeno snažna rešenja. Gde su se mogla naći ako ne u surovim, klasičnim potezima ratova starog veka, slobodnim od psihičkih i taktičkih nadgradnji, koje su narasle u toku vekova kao lastina gnezda na glatkom kipu ratne veštine, kvareći harmoniju njegove linije i unakazujući krivim naraslinama njegov ponosan oblik.

Poznato nam je s kakvom je strašću Napoleon uživao u čitanju Cezarovih dela; više puta je sam govorio koliko mnogo duguje studijama ratova starog veka. Možemo lako shvatiti da je tako velik i pronicljiv, a u isto vreme prost razum brzo pronašao u ovim zaista čistim izvorima ratne veštine prava zrna istine; ta zrna, mudro presađena na savremeno tle i ojačana mladom a tako životvornom i plodnom mišlju, morala su klijati i dati neobične plodove.

Koja su to zrna? Studirajući ratove starog veka, Napoleon je svakako morao zapaziti da radi brzog i uspešnog završetka rata treba odneti *odsudnu* a ne polovičnu pobeđu; da se takva pobeđa može postići samo brzim i, ukoliko je moguće potpunim razbijanjem neprijatelja; da onaj koji hoće da postigne tako nešto mora svom stranošću i doslednošću težiti odlučujućoj bici i starati se da je brzo reši; da se brzo rešenje ne može nikad očekivati od frontalne bitke, odnosno da se ne može u bici operisati ravnomerno razvijenom snagom, već treba primeniti manevar; da se, najzad, manevar vojskovođe starog veka zasnivao: ili na prodiranju moralne snage neprijatelja putem okruživanja, ili na razbijanju najvažnijeg dela njegove grupacije celishodno usmerenim udarom zbijene mase, ili, najzad (što je bilo uvek najkorisnije po posledicama), na spajanju oba ova faktora veštački stvorene fizičke i moralne nadmoćnosti.

To su malobrojna zrna istine koja je Napoleon izvukao iz istorije ratne veštine starog veka i prikazao nam ih u vidu neuporedivih primera operativnog manevra. Njegovo je neobično osećanje sinteze moralo odigrati pri njihovom izvlačenju ulogu sita, pomoću kojeg

su otpale sa njih isušene narasline i pleva formalne prirode, posle čega su zrna ostala čista i izražajna. Kada je to bilo izvršeno, Bonaparti nisu više bili potrebni nikakvi obrasci. On je znao istinu. Posmatrao je jasno stvarnost i tražio u sopstvenim mislima za svaki poseban slučaj najcelishodnije rešenje. Blagodareći neobičnoj povezanosti sposobnosti i hrabrosti kao i velikom osećanju stvarnosti — što sve zajedno čini genija — Napoleon je uvek jasno video splet teškoća i umeo da ga preseče ili brzo reši, izuzev ako je sam činio greške koje nije mogao da kao čovek izbegne, ili ako su greške pravili njegovi potčinjeni, od kojih mu nijedan (izuzev možda Klebera i Davua) nije dorastao čak ni do ramena.

Kakve je to neobične odlike imao manevar prema shvatanju Napoleona? Zašto smatramo da je baš taj vojskovođa doveo ratnu veštinu do najvećeg procvata?

Hteli bismo da skrenemo pažnju čitalaca na dve odlike koje izdižu Napoleonovo doba iznad svih ranijih perioda postepenog razvoja ratne veštine.

Prva od njih je činjenica da je Napoleon, održavajući se na *strateškom* nivou svojih najvećih prethodnika, pridao dejstvima na bitačnoj prostoriji izrazito *operativni* karakter, dok je čak i izvođenje bitaka Fridriha Velikog, a da i ne govorimo o ranijim, imalo u velikom stepenu *taktički* karakter. Motivisaćemo dalje ovo zapažanje.

Velika *raznolikost* vidova njegovog manevra predstavljala je drugu odliku zbog koje Napoleona treba ceniti više nego druge vojskovođe. Kod svakog od velikog vojskovođa pre Napoleona mogli su se zapaziti izvesni omiljeni oblici manevra, koji ne samo što su dominirali u njihovim dejstvima kao osnovna misao već su čak i u izvršenju imali slične odlike. Izdizanje iznad te sklonosti dokazuje da je Napoleon raspolagao izuzetnom slobodom misli i da se njegov način rasuđivanja skoro nikad nije mogao ukalupiti ni u kakve veštačke forme, čak i kad ih je on sam stvorio.

Pokušajmo da obrazložimo ono što smo napred rekli.

a) Operativni karakter Napoleonovih dejstava

Kod svih vojskovođa starog veka, dakle, kako kod Miltijada i Epaminonde tako i kod Hanibala, odnosno Aleksandra Velikog i Cezara, može se uočiti izvesna skučenost dejstva u bici, izbegavanje širokih pokreta, što predstavlja tipičnu odliku taktičkih dejstava. Ova je skučenost, a koji put i izrazita plitkost manevra predstavljala prirodnu i potpunu razumljivu posledicu nekoliko uzroka i to: malih razmera bitačne prostorije, brzog razvoja i toka sudara, teškoće komandovanja šire razvijenom grupacijom, a pre svega krutošću porotka falange. Male su razmere bitačne prostorije prouzrokovala da se bitka obično rešavala u toku jednog dana ili čak nekoliko sati, te stoga njena priprema i izvođenje nisu zahtevali ni duboko planiranje

niti *prethodne* *uvodne* *pokrete*. Jedino se pogdegdje može zapaziti širok pokret manevra, unapred smišljen i usklađen u daljem toku s pravom bitkom (na primer, pokret grupe Magoa u bici na Trebiji, pokret manjih izdvojenih odreda u bitkama Aleksandra Velikog, Cezara itd.).

Usklađivanje pokreta samostalnih delova u toku dužeg vremena i na širem prostoru, ova *tipična odlika operativnog dejstva* zablistala bi doduše koji put kod pomenutih vojskovođa, a još ranije u širokim borbenim pokretima azijskih masa. Ali je ona ipak imala oblik izvesnog običaja, po koji put potpuno istog načina dejstva, koji nije proisticao iz razmišljanja o konkretnoj situaciji, već je pre vodio poreklo iz tradicije, slično onome što je bivalo sa desnim jakim krilom grčkih borbenih poredaka. Nije, dakle, ovo uvek predstavljalo celishodnu operaciju prema današnjem shvatanju. Više zaslužuju pažnju već pomenuti potezi evropskih vojskovođa, ali i oni su izvođeni samo od slučaja do slučaja i u malim razmerama.

Operativna misao nije tada imala ni potrebe niti uslova za razvoj, te se stoga ispoljavala samo sporadično i u kraćem periodu. Obično je vojskovođa dovodio vojsku do bitke, birajući pravac i vreme sudara, kao i bitačnu prostoriju povoljnu sa strategijskog gledišta, ali je samu bitku izvodio na čisto taktički način, bilo da se lično ograničavao samo na njeno otpočinjanje i stavljanje u pokret bilo da je njome upravljao iz centra, imajući pred očima sve delove koji su tesno sadejstvovali. Ovo je bilo moguće s obzirom na male razmere bitačne prostorije te je vojskovođa mogao lično da rukovodi bitkom u celini, razume se, pod uslovom da njegov borbeni poredak nije bio suviše krut (falanga, nemanje rezervi) i da običaj nije zahtevao od njega da se bori u prvim redovima (Epaminonda). Pošto su uslovi takve slobode retko postojali, uloga vojskovođe ograničavala se obično na taktičku organizaciju bitke, a od trenutka njenog početka komandovanje je potpuno ispadalo iz njegovih ruku (Miltijad).

Bitačne su se prostorije već u doba Fridriha Velikog toliko proširile da je bilo sve teže lično obuhvatiti bitku u celini. Trebalo je već onda preći na primenu *zasebnih delova* koji se samostalno usmeravaju ka bici. Ali šta se moglo uraditi kad to nije dozvoljavala tradicionalna krutost borbenog poretka. Linijski borbeni poredak nije bio podesan za stvaranje samostalne grupe, jer bi to bilo u suprotnosti sa njegovom prirodom. Pešadija je stupala u borbu u proširenom i snažnom, ali ne suviše dubokom pravougaoniku, sputanom vezama preciznog drila i matematičke disciplinovanosti pokreta. Kao i u Hanibalovo doba, nije se pokušavalo sa stvaranjem mešovitih jedinica, sposobnih za samostalno dejstvo. Nije se čak ni pokušavalo da se pravougaonici sa jednako naoružanim ljudstvom osposobe za samostalno dejstvo, što bi bilo moguće, bilo da im se postavljaju posebni samostalni zadaci, bilo makar razni pravci dejstva, koji bi širim pokretom vodili ka zajedničkom cilju.

Fridrih Veliki je, međutim, blagodareći svom vojnom geniju, našao izlaz iz tih teškoća: zadržavajući povezanost celog borbenog

poretka, uspeo je, blagodareći odličnom osećanju situacije, spretnom iskorišćavanju zemljišta i relativno velikoj brzini kretanja, da svojim krutim borbenim porecima vrši širok manevar, koji je izvodio njegovu vojsku na najpovoljniji pravac udara.

Vojskovođe posle njega imale su u rukama isuviše glomazne ili brojne, a uz to spore vojske, da bi za njih bilo izvodljivo ovakvo *operisanje celim borbenim poretkom*. One su, istina, pokušavale da podražavaju osnove manevra Fridriha Velikog, ali nisu mogle da savladaju nove teškoće i popuštale su pred njima. Drugi su opet, kao, na primer, Moro, prividno prekinuli sa linijskim borbenim poretkom, stvorili zasebne borbene delove — centar i krila, pa čak i rezerve, ali nisu umeli da se izdignu iznad uske, čisto taktičke upotrebe tih delova, što je bilo dobro i korisno u starom veku, ali je u ondašnjim uslovima moralo podbaciti zbog velikih razmera bitačnih prostorijskih. Nisu uspeli da stvorene grupacije osposobe za samostalno dejstvo, da ih široko razviju, da bi ih zatim uskladili po vremenu i prostoru na jednoj bitačnoj prostorijskoj u duhu unapred stvorenog plana.

Tek je Napoleon pokazao ovu veštinu. Već u prvoj njegovoj kampanji 1796. godine ne vidi se nikakav šablon. Odjednom je nestalo stalne, krute podele na centar, krila i rezervu. Ne nameće mu grupacija plan bitke, već obrnuto, pojedine grupacije razne jačine i često potpuno samostalne stvaraju se prema potrebi, od slučaja do slučaja, svaki put u drugom obliku i druge jačine. Odmah u prvoj bici vidi se ova gipkost u stvaranju operativnih grupacija: čak tri odvojene grupe imaju *demonstrativne* zadatke [Červoni (Cervoni), Makar (Macquart) sa Garnijeom (Garnier) kao i Seririje (Serrurier)], usled čega su mnogo slabije od drugih, ali pošto je jednoj od ove tri grupe za kasnije predviđena važna uloga u glavnoj bici (Seririje), ona je mnogo jača od ostalih dveju.

Glavni zadatak pripada Maseni (Massena) i Ožerou (Augereau), te su stoga ove dve grupe najveće i najbolje opremljene. One predstavljaju isti onakav *elemenat snage* kakav je predstavljalo levo krilo Epaminondino kod Leuktre i Mantineje i oba Hanibalova krila na Trebiji i kod Kane. Težište operacije leži u početku na grupi Masene, usled čega ovaj general ima pod svojom komandom čitavih 18 000 ljudi, odnosno skoro $\frac{1}{3}$ celokupnih snaga. Ali od trenutka kada je prva faza bitke (uklinjavanja između obe protivničke armije) završena i uloga Masene postala sporedna, izdvaja se on kao zaseban *deo operativnog obezbeđenja*, gubeći automatski veći deo svog sastava. Napoleon mu ostavlja u rukama samo nekoliko bataljona (umesto dotadašnjih 18 000 ostaje 2000), a ostatak uzima u sastav *glavnih snaga*, dakle, u sastav *manevarske mase* koja sada dejstvuje protiv Sardinaca.

Ovo zaista umetničko usklađivanje odvojeno dejstvujućih grupacija, čas jačih, čas opet slabijih, u zavisnosti od njihovog zadatka, sadrži sve odlike operacije, utoliko pre što je širina početnog rasporeda svih grupa dostizala 100 kilometara, da bi docnije celishodnim

koncentričnim pokretima mogao stići na vreme za bitku, u kojoj doslovno niko nije izostajao. Već ova početna Napoleonova kampanja, blagodareći tim odlikama, predstavlja klasičan, možda prvi u istoriji — primer operacije.

Za ovim sleduje čitava serija uvek široko i smelo zamišljenih operacija zasnovanih na dalekosežnom planu, slobodnih, ni u kakve forme neukalupljenih, promenljivih u pogledu zamisli i izvršenja, a istovremeno usmerenih ka postavljenom cilju na najefikasniji i najekonomičniji način.

*
* *

Treba objektivno utvrditi da, iako je Napoleon bio pravi tvorac operacije, nije se ipak mogao potpuno osloboditi taktičkih veza koje su sputavale njegove prethodnike i nadvijale se nad njegovim vremenom. Naročito je jedan od tih zaostataka prionuo jako uz njega i vukao se za njim kroz ceo njegov život. To je bila želja za centralizovanim komandovanjem, želja za ličnim upravljanjem širokom operacijom u celini, čak do najmanjih pojedinosti.

Snažan, nesumnjivo *autokratski* karakter ovog rođenog vojskovođe nije mu dozvolio da pripremi samostalne operativne komandante. Sve potčinjene je vodio ka njihovim ciljevima skoro iz dana u dan, na suviše neposredan način, što mi danas nazivamo naredbovdavnim rukovođenjem. Ako im je čak i jasno izlagao svoj dalekosežni plan, on nije obaveštavao sve zajedno, već svakog zasebno (pisma Miratu, knezu Hijeronimu itd.), pri čemu im je jednovremeno s tom opštom direktivom slao veliki broj sitnih uputstava koja su tačno propisivala kako imaju da postupe u jednom a kako u drugom slučaju. Na taj način ne samo da kod svojih potčinjenih nije razvijao samostalnost već nije umeo da iskoristi ni tako samostalne i sposobne pojedince kao što je bio, na primer Davu: vodio ih je suviše ograničeno od tačke do tačke, ne pružajući im mogućnost da razviju punu inicijativu i energiju.

Svakako da je to bilo loše, jer je ovakav način komandovanja morao da sputava operativni zamah. Pri ondašnjoj sporoj vezi, zasnovanoj isključivo na kuririma-konjanicima, suviše je sitničarsko komandovanje jako kočilo tempo razvoja operacije i dovodilo često do zastoja i neuspeha. Naročito se to moglo osetiti kada je Napoleonova armija porasla do tako širokih i glomaznih razmera kao što to vidimo u ogromnom manevru kod Vilne. Pojedini delovi međusobno vrlo udaljeni a pomerani napred putem, gotovo, svakodnevnih naređenja, stalno su zadocnjavali, olakšavajući protivniku da se izvuče iz operativnih zamki (Bagratiion, Barklaj de Toli).

Svi smo svesni da se takvo centralizovano komandovanje širokim dejstvima ne slaže sa današnjim pojmovima o operativnom rukovođenju. Ali, zar još pre nešto više od dvadeset godina komandanti austrijskih armija nisu učinili istu grešku?

Utvrđujući nedostatke izvršne strane Nopoleonove operativne misli, složimo se ipak s tim da je njena stvaralačka strana nastala baš u njegovo doba i odjednom se uzdigla u toj znamenitoj eposi do zaista najvišeg nivoa.

b) Raznolikost oblika manevra

Druga osobina kojom je Napoleon izrazito nadmašivao svoje prethodnike bila je velika raznolikost njegovog manevra. Naglasili smo napred veliku slobodu Napoleonove misli koja je, gledajući jasno na stvarnost, uspevala da odjednom shvati pravu *suštinu* svake situacije i da smelo krene prema njoj nekako „prekim putem“, ne držeći se uobičajenih puteva i načina. Već prvo njegovo dejstvo, više puta pominjana kampanja protiv savezničkih austro-sardinskih snaga u Italiji, predstavlja nešto potpuno sveže i novo. Klasičan manevar po unutrašnjim pravcima, koji je tamo izveo Bonaparta, nikad nije bio u istoriji izveden sa takvom snagom i brzinom. Sledeća dejstva, manevar na Pjaćenci i Lodi, već je potpuno drugačiji, jer predstavlja tipičan jednokrlni manevar. Vidimo zatim sve nova rešenja, sve nove zamisli, kojima su uvek iskorišćavane sve povoljne okolnosti, a koje neprijatelji nisu očekivali.

*

* *

General Kamon dokazuje u svojoj knjizi da je Napoleon imao izvestan sistem za vođenje rata.¹⁶⁾

Pre nego što se zamislimo da li je to gledište ubedljivo, obratimo pažnju na to da je većina velikih vojskovođa, koje su dejstvovala pre Napoleona, imala, kao što smo već napomenuli, dosta izraženu sklonost prema izvesnoj vrsti manevra, mada je sumnjiva stvar da li bi čak i u odnosu prema njima bilo opravdano nazvati tu sklonost sistemom.

Epaminondina vodeća misao, na primer, bila je, istina, u obe njegove glavne bitke, kod Leuktre i Mantineje, ista: radilo se o tome da razbije najjače, desno protivničko krilo, ali je u oba slučaja ovo bilo izvedeno potpuno različito.

Od svih vojskovođa starog veka Hanibal je, izgleda, imao najveću sklonost prema jednom načinu savlađivanja protivnika (dvo-krilnom manevru), ali prvo, on je to vršio svaki put na drukčiji način, i drugo, on je umeo i da prekine sa tom sklonošću prilagođavajući se momentalnim prilikama, dakle, stanju protivnika, njegovom borbenom poretku i zahtevima zemljišta. Dovoljno je da se setimo bitke na Trazimenskom jezeru, koja nimalo nije ličila niti na bitku na Trebiji niti na onu kod Kane. I ovde je, istina, dominirala težnja da se neprijatelj potpuno okruži, ali zbog uslova zemljišta, falanga se u ovoj

¹⁶⁾ Gen. Camon, *Napoleonski system wojny*. Poljski prevod F. Lipinjskog, izd. WINW, Warszawa, 1926.

bici pretvorila u dugu, nepravilnu zmiju, koja je preko brdovitog zemljišta dostizala jednim krakom čak odstupnicu Rimljana, presecajući pokret njihovog čela, a celim razvučenim borbenim poretkom napala odozgo njihovu marševsku kolonu na celoj dužini da bi je bacila u jezero.

Još izrazitiji dokaz gipkosti Hanibalovog uma vidimo u njegovom duboko promišljenom, mada neuspešnom, planu bitke kod Zame. Videći da je njegov protivnik u potpunosti primio njegov sopstveni način korišćenja dvokrillnog manevra (sa izmenama pri njegovom izvođenju), Hanibal potpuno odbacuje svoju uobičajnu želju za okruživanjem neprijatelja i, zadržavajući bez promena spoljni oblik borbenog pokreta, odlučuje se da reši bitku ne putem okruživanja Rimljana i lomljenja oba njihova krila, već obratno, probojem njihovog centra, i da zatim potuče jedan ili oba razdvojena dela. Proboj nije uspeo zbog osrednje vrednosti tek stvorene vojske. Nije pomogla ni centralna rezerva, stvorena možda prvi put u istoriji, sastavljena od najboljih jedinica (veterana). Nastupa panika, taj sigurni i brzi plamen na bojištu, koji ništi čak i najbolje vojske i najlepše zamisli. Odličan plan propada, Hanibal trpi poraz, ovog puta odlučan po sudbinu Kartagine.

*
* *

Iako je Hanibal bio sklon, makar i prividno, da stalno rešava bitke dvokrillnim manevrom, iako nije bio potpuno podložan toj sklonosti, njegov je protivnik i pobedilac Scipion primio ovaj manevar kategorički i primenjivao ga u skoro nepromenjenom obliku u čitavom nizu bitki. Pošto je Scipion nesumljivo bio vojskovođa visokog ranga, ovo potvrđuje našu raniju napomenu da sugestivna snaga pobeđe može da nametne čak i vrlo krupnim mozgovima i karakteristikama oblike dejstva koji su se pokazali efikasnim. Razumljivo je, dakle, to što su pojedine vojskovođe rado koristile izvesnu naročitu vrstu manevra koji je već njihovim prethodnicima (a utoliko više i njima samim) osigurala nekad veliki uspeh. Takvu izrazitu sklonost, koja se graničila čak sa jednostranošću, možemo da zapazimo kako kod Aleksandra Velikog (stvaranje težišta na jednom od krila) tako i kod švedskih kraljeva i poljskih hetmana (odlučivanje bitaka pomoću zbijenih i dubokih osnova) ili najzad čak i kod Fridriha Velikog (obuhvat celom snagom). Ovo međutim, ne znači, da bi ma koji od velikih vojskovođa uspevao da se potpuno oslobodi svojih sklonosti ako je to zahtevala situacija. Samo su se prosečni mozgovi potpuno potčinjavali formi, primenjujući je stalno i uporno, po koji put protivno realnim mogućnostima. Baš su ove prosečne vojskovođe imale svoj sistem, koji je ponekad uspevao, pri srećnom sticaju prilika, ali najčešće je podbacivao, jer se bojište retko potčinjava računanoj verovatnoći. Sopstvenoj se volji suprotstavlja volja protivnika, a ta će brzo uspeti da se snađe u ustaljenom sistemu i uvek će udariti u njegove najslabije strane.

*

*

*

Skloni smo da tvrdimo da Napoleon ne samo što nije imao nikakav sistem nego je ispoljavao veću samostalnost razuma nego svi njegovi veliki prethodnici. U svakom slučaju pregled najvažnijih bitaka pokazuje kako veliku slobodu zamisli, tako i neobičnu raznolikost njihovog izvršenja.

Svojevrsna samo Napoleonu, bila je želja za potpunim a ne samo delimičnim postizanjem cilja (strastvena težnja za odlučnom bitkom) i savršeno osećanje nekoliko najbitnijih osobina manevra (povoljan pravac udara kao i spretno usklađivanje elemenata obuhvata i prikupljene snage).

U granicama ova dva zahteva koji su najkraćim putem vodili pobedi i kojima se Napoleon celog svog života potčinjavao, njegova sloboda dejstva nikada nije bila sputana nikakvim sistemom. Ostavio je posle sebe takvo bogatstvo oblika manevra da bi mogli da ispune vojnu karijeru nekolicine velikih vojskovođa. Oni jesu i uvek će biti neiscrpna riznica operatike.

Istina je da je najčešći oblik manevra koji je primenjivao Napoleon bio jednokrilični manevar, ali baš on sadrži najveću skalu raznorodnih zamisli. Uostalom, ne treba se čuditi što je Napoleon najčešće težio da potuče protivnika udarom na jedno od njegovih krila, jer je to relativno najlakši i najmanje rizičan manevar, a u izvođenju najprostiji. S druge, pak, strane, ovaj oblik manevra daje, u slučaju uspeha, slične (mada ne toliko potpune) rezultate kao i težak i rizičan dvokrilični manevar. Ali, primenjujući najčešće ovu opštu vrstu manevra, Napoleon mu je davao svaki put sve drukčije oblike, o čemu ćemo uskoro govoriti. Kada je, pak, nastupila potreba, on se nije kolebao da se maši drugih oblika manevra primenjujući *obuhvat jednim krilom* (Ulm, Lodi), ili pokušavajući *obuhvat sa oba krila* (manevar protivu Bagrationa i Barklaj de Tolija), ili *probijajući frontalno* grupaciju protivnika da bi uništio njegov deo (Austerlic), ili, najzad, izvoдеći manevar po unutrašnjim pravcima (veći deo njegovih manevara pred bitku, a u bici početak kampanje 1796. godine i prva faza bitke kod Kastiljona, ne računajući docnije manje uspele primere).

*

*

*

Osnovna je zamisao Napoleonovog manevra, bez obzira na njegov oblik, bila da se dejstvuje po redu, koristeći znatnu lokalnu nadmoćnost sopstvenih snaga, protiv pojedinih delova snaga protivnika. U tom je cilju Napoleon ili tukao redom međusobno udaljene grupacije neprijatelja, ako je ovaj bio podeljen, ili je veštački razdvajao protivničke snage probojem, ili je najzad, kad ni jedno ni drugo nije bilo moguće (što se dešavalo najčešće) odnosno bilo skopčano sa suviše velikim rizikom, udarao na jedno krilo neprijatelja, koje je ipak „predstavljalo takođe deo njegovih snaga“. Mogućnost pri-

mene jednog od ova tri načina obično mu je diktirala oblik manevra. Retko je video četvrtu mogućnost, potpuno okruživanje i uništenje protivnika, te je stoga nju primenjivao najređe.

Da počnemo sa ispitivanjem najčešćeg oblika Napoleonovog manevra — jednokrillnog. Da bismo shvatili njegove bitne odlike, dovoljno je da razmotrimo nekoliko — po zamisli i izvođenju — različitih primera.

*
* *

Krenimo pravcem razmatranja generala Kamona, koji je posvetio skoro ceo život studiranju Napoleonove epohe i predstavlja jednog od malobrojnih vojnih teoretičara koji su savesno i detaljno pretresli čitavu, tako opširnu carevu korespondenciju. U pomenutoj knjizi (*Napoleonovski sistem rata*) general Kamon, na vrlo sažet i neobično jasan način, ustaljuje najznačajnije tačke Napoleonovog sistema, deleći ga na dve odvojene faze: manevar pred bitku i pravu bitku. Ova je podela svakako opravdana, mada sadašnji operativni uslovi, uzgred rečeno, menjaju već karakter obe faze, veoma ograničavajući slobodu manevra pred bitku. Više ćemo se puta još vratiti na to.

Manevar pred bitku

Manevar pred bitku imao je za cilj dovođenje cele Napoleonove armije u povoljan operativni položaj (odnosno strategijski, od vremena kada je Napoleon bio vrhovni komandant i komandovao svim francuskim snagama). To se odigravalo na taj način što je Napoleon dovodio (ili brzim, savršeno smišljenim operativnim pokretima, ili spretnim grupisanjem kod dočeka) svoju armiju u takav položaj da je:

- 1) imao posla sa protivničkim snagama koje nisu bile tolike da se ne bi mogle odsudno potući;
- 2) primoravao protivnika da primi bitku na nepovoljnom zemljištu;
- 3) osiguravao takav opšti *pravac udara* da je, u slučaju uspeha iskorišćenje bitke moralo dovesti do rešavajućeg poraza, ako ne i uništenja neprijatelja.

Napoleon je dovodio armiju u tako povoljan položaj ili obuhvatnim pokretom čitavih snaga (ono što general Kamon naziva manevrom u pozadinu, citirajući, među ostalim, Lodi, Stradelu, jenski manevar itd), ili, kada je bio slabiji od protivnika, manevrom iz središnjeg položaja, koji je izvodio ofanzivnim udarom na pasivnog protivnika (I period kampanje 1796, i početak kampanje 1812. i 1815. godine), ili izlaženjem iz strategijskog dočeka ako se protivnik približavao bitačnoj prostoriji izabranog od strane Napoleona (Mantova 1796, Drezden 1813, Pariz 1814. godine).

Izgleda nam kao nesumnjivo da je Napoleon, prema zapažanjima generala Kamona, u većini slučajeva baš ovako razvijao svoj mane-

var pred bitku, mada bi neki slučajevi (na primer, poslednja faza manevra na Ulm, manevri protiv Bagrationa i Barklaj de Tolijskog godine 1812) mogli pokazati da je — imajući posla sa slabijim protivnikom — Napoleon pokušavao primeniti i treći oblik manevra pred bitku, naime: obuhvat sa oba krila. Potpuno smo svesni toga da značaj našeg zapažanja umanjuje činjenica da je poslednja faza manevra na Ulm bila više uvod u pravu bitku (mada je postavljanje granica između manevra pred bitku i prave bitke bilo već za vreme Napoleona vrlo teško), i da oba manevra protiv ruskih generala nisu uspela, jer protivnik nije primio bitku. Ove kratke uzgredne napomene jasno ističu nezavisnost Napoleonovog uma, koji je uvek tražio ne toliko *klasično*, koliko u datom slučaju *najbolje* rešenje.

Osim ovih sitnih primedbi ne vidimo u prvom delu rada generala Kamona nikakvog odstupanja od linije tačnog postavljanja zaključaka, dok u razmatranjima druge faze Napoleonove operacije, u studiji „sistema“ prave bitke, postoji nekoliko tačaka koje zahtevaju primedbe, jer se ne možemo složiti s tim da u Napoleonovim dejstvima postoji neki izrazit šablon.

Napoleonova bitka

„Instinktivna primena plodonosnih metoda naturalista dovela me je u vojnim studijama do zapažanja da su početna dejstva glavnih Napoleonovih pohoda izvođena po jednom istom *šablonu*. Slično sam zapažanje učinio i u odnosu na njegove bitke“.¹⁷⁾

To je polazna tačka razmatranja generala Kamona. Treba se složiti s tim da je takva misaona postavka smela, ali u isto vreme i vrlo rizična.

Primećujemo, katkad, u govoru i pisanju čak i najvećih ljudi da postavljanje takvog smelog mišljenja, kao polazne tačke za celo delo, obično vodi tome da sopstveni tok misli nesvesno naginje ka tom smelo označenom cilju. Ne znamo da li se čak i najnepristrasniji ljudski razum može osloboditi jakih unutarnjih uticaja. Radije smatramo da samo ljudi slabog karaktera mogu očuvati potpunu nezavisnost od sopstvenih unutrašnjih impulsa. Kod snažnih ljudi ideja vodilja pojavljuje se velikom snagom; ona izrasta (neki put sasvim naglo) iz zajedničke podloge razuma, znanja i osećanja kao i estetskih, odnosno etičkih sklonosti, posle čega odmah potčinjava celo biće snažnog čoveka, upravljajući od tog trenutka neprimetno, ali sigurno, snažnim mogućnostima njegovog razuma i karaktera. Zar se gospodarenje ovakvih ideja-vodilja ne može zapaziti u delima tako velikih teoretičara kao što su Klauzevic (filozofsko shvatanje ratnih načela), Šlifen (Kana — dominirajuća misao o obuhvatanju, okruženju i uništenju protivnika), Moltke (spretno, elastično snalaže-

¹⁷⁾ Isticanje je naše. Stav iz knjige generala Kamona: *Napoleonski system vojny*, str. 7.

nje pri usklađivanju operacija), Ludendorf (upravo suprotna sklonost: snažan, autokratski način rešavanja pitanja) itd.?

Smatramo da navedena misao generala Kamona, uzeta iz uvodnog dela njegove knjige, predstavlja baš takvu sugestivnu ideju-vodilju, koja je nešto suzila tok misli ovog odličnog autora i snažnog čoveka, prikupljajući ih ka unapred izabranom cilju, da bi od njih na kraju načinila jedan zbijen snop. Treba uostalom priznati da je taj snop vrlo snažan u izrazu i ubedljiv u argumentaciji.

„Zar genijalan ratnik ne može da ima svoj sistem?“ — pita general Kamon u početku svog dela i odgovara na to pitanje da je to istina, da može imati, a zatim sprovodi u čitavom sadržaju svoje knjige tezu da je Napoleon takođe imao svoj sistem. Ali to nije ubedljivo.

Zašto?

*
* *

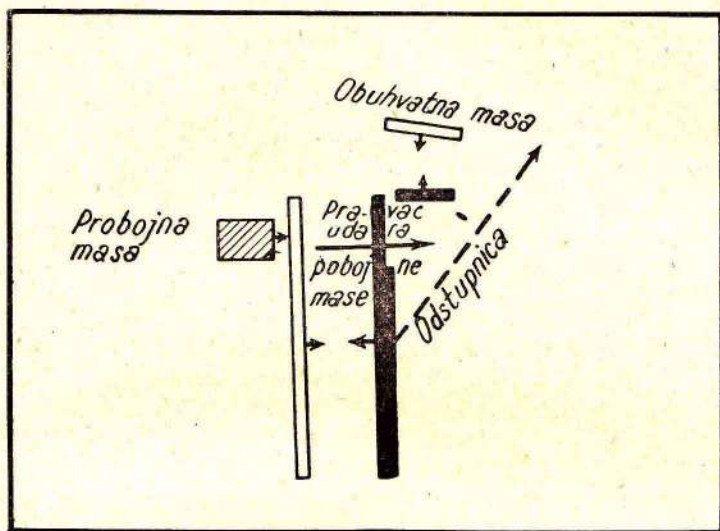
General Kamon počinje svoj deo o bici teorijskim razmatranjem, koje sadrži mnogo dubokih istina¹⁸). Prvi odeljak toga dela (*Napoleonova bitka*) sadrži, prema našem mišljenju, pravu suštinu stvari: utvrđuje da je Napoleon imao stalna *načela* manevra, koja je *uvek* primenjivao; ona mogu da se izraze u tri tačke:

- 1) izabirao je *najpovoljniji pravac* udara;
- 2) pripremao je uslove za glavni udar *vezivanjem* neprijatelja i njegovim delimičnim obuhvatom;
- 3) *udarao* je zatim na izabranu i pripremljenu tačku *prikupljenom snagom*, što je uvek predstavljalo *odlučujući akt*.

Zar stalna primena sva tri gornja načela ne predstavlja ponavljanje i takođe sjajno usavršavanje osnovne Hanibalove zamisli, koji je takođe povezivao (mada najčešće na sasvim drugi način nego Napoleon) načelo *obuhvata* i lomljenja *prikupljenom snagom*, dajući istovremeno dejstvu oba ova činioca što *povoljnije pravce*? Zar potpuno, duboko shvatanje kao i stalno primenjivanje ova tri osnovna *elementa pobe*de koji su se razvijali u toku cele istorije ratova napo-rima svih velikih vojskovođa, možemo nazvati sistemom bitke? Smatramo da ne, isto kao što ne možemo identifikovati pravilno korišćenje snage motora i rasporeda avionskih komandi sa sistemom letenja. Piloti, kako teških transportnih, tako i lovačkih aviona, znaju i poštuju iste osnovne *zakone*: savlađivanje otpora vazduha, sile teže i ravnoteže, koje im omogućuju letenje i upravljanje avionima, ali svaki od tih leti *drukčije*. Znamo i to da isti pilot-lovac, u raznim situacijama vazdušne borbe, primenjuje razne načine i okrete, jer šta bi se desilo kad bi se on svaki put približavao protivniku na isti način? Njega bi sigurno oborio već u drugom ili trećem približavanju neprijateljski pilot, koji bi prozreo njegov „sistem“.

¹⁸⁾ Ibid., deo II: „*Systemy bitwy*“, str. 61.

Polazeći od opravdanog i dubokog shvatanja načela i elemenata Napoleonovog manevra, general Kamon ih predstavlja grafički na skici 35. koja, istina, savršeno ističe sva tri načela ali jednovremeno izaziva pomisao o postojanju nekog stalnog manevra¹⁹⁾.

Skica 35.

Na ovoj se skici savršeno vide kako povoljan pravac udara (koji izlazi na put predviđenog neprijateljskog odstupanja), tako i dejstvo obuhvata (slabljenje i povijanje krila). Takođe se dobro vidi snaga probojne mase, koja isto onako kao i kod Leuktre i Mantineje ima da razbije baš ono neprijateljsko krilo kome protivnik pridaje najveći značaj, jer ono štiti njegovu odstupnicu. Ovaj isti proboj, koji je Napoleon primenjivao najčešće na jednom krilu, Hanibal je izvodio obično na oba, ali su načelo i cilj kod obojice vojskovođa bili isti. Hanibal je tražio potpuniji rezultat, jer je imao bolje uslove nego Napoleon, ali su njihove vodeće misli imale istu načelnu suštinu.

*
* *

Napoleonova se bitka sastojala prema generalu Kamonu iz tri faze:

- 1) pripreme glavnog napada;
- 2) glavnog napada;
- 3) iskorišćenja glavnog napada.

I ovo je tačno, tako je doista bilo. Ali se ove tri faze mogu jasno zapaziti u svim bitkama zasnovanim na potpunoj primeni osnovnih

¹⁹⁾ Ovo je skica 2 (strana 62) iz dela generala Kamona.

elemenata manevra, koji su uvek bili: povoljan pravac, obuhvat i snaga.

Ove tri faze vidimo najjasnije u bici kod Kane. Na Trebiji je jedino treća faza dala nepotpune rezultate, jer je obuhvat pošao suviše daleko i promašio u odnosu prema glavnoj masi.

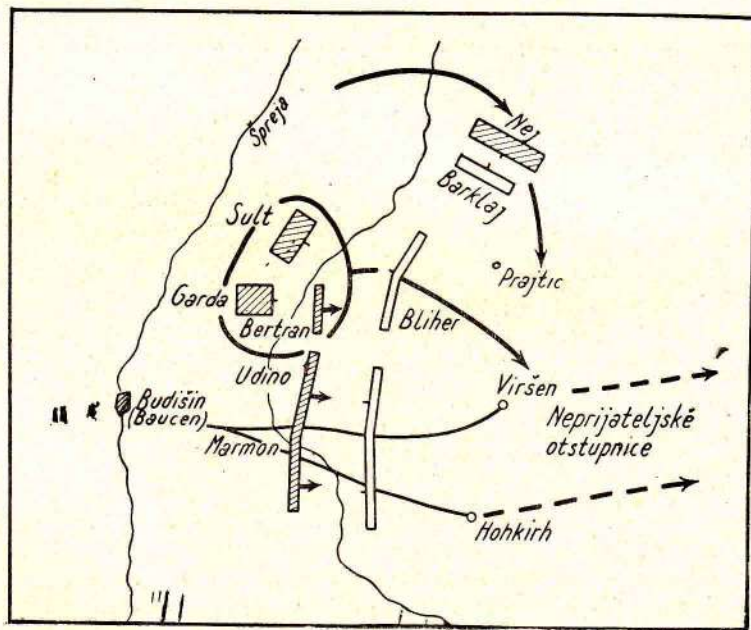
Da li bismo pod uticajem sličnosti podele bitaka Hanibala i Napoleona na tri faze razvoja mogli da pronalazimo sličnost „sistema“ obojice vojskovođa?

Ne može se pronalaziti sličnost sistema tamo gde sistema nema. Skloni smo da verujemo da nijedan od velikih vojskovođa nije imao sistem, mada je moglo biti, bilo je i biće individualnih sklonosti i simpatija za pojedine vrste operacija.

Kada bi ratna veština jednom pošla putem sistema, prestala bi da bude veština, jer bi postala usko znanje.

*
* *

Kao što smo rekli, Napoleon se služio u bici najčešće jednokrillnim manevrom. Da vidimo koliko je bila raznolika forma ove vrste njegovog manevra i kako je na razne načine, a uvek celishodno, sprovodio u život ovaj veliki vojskovođa pomenuta opšta načela.

Skica 36. — Bitka kod Baucena (Budišin)

Da počnemo od primera najbližih šablonu predstavljenom na skici 35.

Za najkarakterističniju bitku ovog tipa, koji general Kamon naziva „normalnim tipom“, pisac smatra bitku kod Baucena (Budišin). Doista, skica ove bitke može prosto da se stavi na šematični crtež 35, poklapajući se sa njim skoro potpuno kako u pogledu rasporeda snaga tako i u pogledu predviđenih pravaca udara. Upoznajmo se, dakle, ukratko s ovom bitkom.

Napoleon se ovde sreo sa zajedničkim nemačko-ruskim snagama (Bliher i Barklaj de Toli), koje su se — budući slabije od njega — (prema Horseckom²⁰) 90 000 naspram 130 000), spremile za odbranu na uzvišenjima istočno od Baucena. Napoleon je odlučio da, kao i obično iskoristi sva tri osnovna elementa manevra, dakle:

1) da svoje glavne snage (Nej, Sult, Bertran i Garda zajedno skoro 3/4 snaga) *uputi povoljnim pravcem* udara koji vodi u pozadinu protivnika;

2) da u najmanju ruku delimično obuhvati ono neprijateljsko krilo koje je bilo najbliže Bliherovoj odstupnici, stvarajući kod protivnika osećanje vanredne opasnosti (severno krilo nemačko-ruske armije — obuhvata ga Nej);

3) da slomi to krilo snagom, stvarajući na rešavajućoj tački bitke ogromnu lokalnu nadmoćnost, lomeći svaki otpor i tukući protivnika na toj odsudnoj tački.

Kao što vidimo, Napoleonova su načela manevra bila ovde primenjena u potpunosti i to se u svemu slaže sa zapažanjima generala Kamona; ali u konstrukciji manevra mogu se u ovom, tobože najklasičnijem primeru, uočiti takva ozbiljna odstupanja od ustaljenog šablona manevra da ozbiljno kvare utisak sličnosti skice 35. i 36.

Pre svega, obuhvatna je grupa (Nej), koja na obe skice izgleda kao relativno slaba pomoćna grupacija, predstavljala u stvari kod Baucena *masu* sastavljenu od 60 000 ljudi (skoro polovina celokupnih snaga), *dvaput jaču* u odnosu na probojnu „masu“ (Sult, Bertran i Garda). Već samo to obara klasičan karakter ovog primera, čineći šablon 35. skice dosta sumnjivim obrascem nekog Napoleonovog sistema primenjenog ovde.

Osim toga, probojna je masa ispoljavala jasnu težnju da se primakne ka već inače znatno jačoj obuhvatnoj masi, što konstatuju kako general Kamon, pišući da je „Napoleon spojio protiv desnog neprijateljskog krila napore obuhvatne mase Neja i glavni napad“, tako i sam car, koji u svom biltenu o ovoj bici piše: „Car se pokretom *ulevo*, za dvadeset minuta, pomerio sa gardom, 4 konjičke divizije generala Latur Mobura i znatnim delom artiljerije — prema *desnom krilu* neprijateljskog položaja, koje je postalo centar ruske armije“²¹). Ovim pokretom *ulevo* car je spojio napore probojne i

²⁰) *Kriegsgeschichtliche Übersicht der wichtigsten Feldzüge.*

²¹) Odnosno centar potisnutog na jug Barklaja, koji je ostao i dalje *desno krilo* ukupnih nemačko-ruskih snaga.

Ovo pomeranje *ulevo* jasno potvrđuje general Horsecki na str. 233. pomenute knjige.

obuhvatne mase, stvarajući od njih upravo jedan ogroman blok koji je brojao skoro 100 000 ljudi, dakle $\frac{3}{4}$ celokupnih carevih snaga. Zar ovo ne nameće pomisao na Lojten, o *obuhvatu masom*? Zar razvoj ovog klasičnog primera Napoleonovog manevra ne nalaže da budemo oprezni pri pokušaju *šablonizovanja* Napoleonove bitke?

Moglo bi se dugo prepirati kojem tipu pripada ovaj manevr, isto kao što se može diskutovati o tome da li je prvi Šlifenov plan bio manevr tipa Kane ili ne, ili da li njegov drugi plan spada u tip Leuktre ili Lojtenu. Smatramo da bi bilo opasno, a u svakom slučaju od male koristi, deliti vrste bitki velikih vojskovođa na sisteme i tipove. Nama izgleda da ćemo postupiti sigurnije i celishodnije prateći opšta *načela* manevra, bez obzira na to da li će se ona pojaviti u ovom ili onom njegovom *obliku*.

O bici kod Baucena možemo kazati sigurno samo toliko: da je to bio jedan od brojnih Napoleonovih manevra jednim krilom, u kojima je taj vojskovođa primenio, kao i uvek, sva tri njegova osnovna elementa. *Na koji ih je, pak, način primenio*, to je važnije za studije izvođenja, koje ne pružaju solidne podatke za ustaljivanje sistema Napoleonove bitke.

Nema značaja što taj manevr nije uspeo u potpunosti, kao i toliki drugi Napoleonovi manevri, jer to niukoliko ne umanjuje vrednost primera. Međutim, vrlo je poučno ispitati *zašto* nije uspeo ovaj manevr. General Kamon pripisuje ovde svu krivicu Neju, pišući da se knez od Moskve*), umesto da ide pravo na jug na Hohkirh, upleo u borbu u glavnom žarištu bitke „na svom desnom krilu“, dakle, tukao se sa sabijenim snagama Barklaja i severnog Bliherovog krila, umesto da im preseca odstupnicu. Stvar je za diskusiju šta je trebalo raditi u ovom slučaju, čak uzimajući u obzir i to da su Napoleonove direktive Neju naređivale da ide pravo na jug, na Hohkirh.

Ta optužba u svakom slučaju ne nalazi potvrdu u carevom biltenu o bici, koji bi, čak i pored obzira kurtoazije prema svom junackom potčinjenom, pokazao makar senku izraza svog razočaranja, kada bi ga osećao.

„Neprijatelj je — piše u tom biltenu Napoleon — u cilju suzbijanja tog novog napada (garde) bio prinuđen da otkrije svoje desno krilo.

Knez od Moskve je iskoristio to i krenuo napred. Zauzeo je Prajtic i, *obuhvativši neprijatelja* (isticanje piščevo), pomerio se prema Viršenu. Bilo je tri sata po podne i dok je u celoj armiji vladala velika uznemirenost u očekivanju rezultata bitke, a na dužini od 3 milje čula se besna vatra, car je objavio da je bitka dobivena.“

Ova rečenica iz Napoleonovog biltenu jasno dokazuje da je car bio zadovoljan izvršenjem zadatka obuhvata od strane Neja i da nije računao na potpuno *okruživanje* i uništenje prusko-ruske armije.

Nije računao i, prema našem mišljenju, *nije ni mogao da računa*. Zašto? Odgovarajući na ovo pitanje dotičemo se problema koji iz-

*) Nejeva titula. — Prim. prev.

gleda da je vrlo važan za ispitivanje suštine manevra. Napoleon nije raspolagao u ovoj bici dosta jakim grupacijama pokretnih rodova vojske koje bi stigle da brzo stanu na komunikacije protivnika, presecajući mu odstupnicu na liniji Viršen — Hohkirh, kao što je to uradio Hazdrubal kod Kane, Citen kod Lojtene i Mira u manevru pred jenskom bitkom: „Vidiš — pisao je onda Napoleon Miratu — da razvlačenjem armije *okružujem protivnika*.“

Ovde, pak, nije bila baš jasna namera okruživanja i Napoleon se zadovoljio delimičnim obuhvatom, koji je Nej i izvršio.

Kod Baucena nije bilo jake konjice, te je protivnik mogao izmaći ispod udara Napoleonove mase i to je i uradio, isto onako kao što su krajem avgusta 1914. godine francuska 5. i Engleska armija izmakle ispod udara mase nemačke 1. 2. i 3. armije.

Ni ovde ni tamo nije bilo nikoga ko bi nekako zadržao s leđa protivnika i primorao ga na bitku. Kod Baucena bi to mogle učiniti 4 konjičke divizije generala Latur Mobura, da su mogle biti raspoređene na krajnjem istočnom Nejevom krilu, mada su bile suviše slabe za takav zadatak. Na Somi bi to mogla verovatno da uradi nemačka konjica, da je umesto ravnomernog razređivanja duž celog fronta bila skupljena na desnom krilu. Ovu smo mogućnost predstavili na skici 4. Da se setimo na ovom mestu Napoleonovih reči: „Da sam kod Licena i Baucena imao jaku konjicu, ponovo bih osvojio Evropu“.

*

*

*

Interesantno je to da je u čitavom nizu Napoleonovih bitki konjica ulazila u sastav probojne mase ili rezerve (Ilava, Fridland, Možajsk), umesto da bude iskorišćena kao faktor obuhvata, koju je ulogu često dobio Davu iako je komandovao pešadijom (Vagram, Ilava itd). Možda je na to uticao raspored snaga pri kraju manevra pred bitku ili pouzdanje u samostalnost Davua, ili borbenost Neja (koji je takođe često vršio zadatak obuhvata, kao, na primer, kod Baucena ili Fridlanda), ili želja da se odrede veće snage za grupu koja vrši obuhvat. Možda je isto tako Napoleon hteo da ima najpokretljivije snage u rezervi, da bi mogao brzo baciti taj odlučujući deo na izabranu tačku. Teško nam je utvrditi potpuno tačno razlog ovakvog postupanja. U svakom slučaju izgleda sigurno da je nepostojanje pokretljivog dela u sastavu obuhvatne grupe već više puta bilo razlog protivnikovog izmicanja od odlučujućeg udara, dakle, neiskorišćenja pobeđene.

Da izvučemo odatle zaključak zasnovan na zapažanjima čitavog niza bitki iz 20 vekova kako uspešnih tako i neuspešnih (dakle, takvih kao Trebija i Kana, Grinvald i Kirholm, Lojten i Baucen, bitka na Somi, itd.), da rezultati okruživanja, ili makar delimičnog obuhvata mogu biti samo onda potpuno iskorišćeni ako obuhvatnu grupu čini, ili bar u njen sastav ulazi, deo koji je *brži* od glavne neprijateljske mase. Sporedna je stvar da li se taj deo sastoji iz konjice, ili bom-

barderske i desantne avijacije, ili oklopnih jedinica, ili motorizovanih odreda, ili najzad predstavlja združenu grupaciju sva tri ova roda vojske. Reč je samo o tome da bi bar deo obuhvatne grupe uspeo da *brzo i čvrsto* posedne neprijateljske komunikacije.

*
* *

U nizu drugih jednokrlnih Napoleonovih manevara (na primer, Plava, Fridland) možemo naći vrlo slične oblike sa bitkom kod Baucena, mada se u svakoj od njih mogu jasno uočiti naročiti potezi, podešeni prema stvarnoj situaciji, koji kao celina odstupaju od šablona na skici 35. Svi oni, međutim, sadrže iste glavne *elemente* manevra koji su (kao što smo već više puta naznačili) uvek obavezni, dakle, kako u jednokrlnom i dvokrlnom manevru, tako i u završnim fazama manevra po unutrašnjim pravcima, pa čak i u daljem razvoju, odnosno iskorišćavanju operativnog proboja.

*
* *

Pored pomenutih primera, koji su po *izgledu* nalik jedan na drugi, možemo naći u istoriji Napoleonovih ratova čitav niz takvih jednokrlnih manevara u kojima je primena pojedinih elemenata manevra bila sasvim različna.

Uzećemo, na primer, bitku kod Vagrama.

Napoleon je počinjao pripreme za ovu bitku pod relativno svezim utiskom svog prvog velikog neuspeha (kod Asperna). Psihički tragovi toga neuspeha jasno se mogu osetiti kako u načinu pripreme bitke kod Vagrama (pozitivan uticaj: brižljivo organizovanje prebacivanja preko Dunava, tačnost i sistematičnost, razvoj), tako i u izvođenju same bitke (negativan uticaj: preterana opreznost, neiskorišćenje rezervi). Napoleon je ovde raspolagao dosta velikom nadmoćnošću snaga koja se prema raznim dosta protivrečnim izvorima može proceniti na oko 180 000 (Napoleon) prema 125—130 000 (nadvojvoda Karlo). Posle brižljivo izvršenog forsiranja Dunava i izlaženja čitavom snagom na pretpolje bojišta, Napoleon 5. jula 1809. predveče vrši uvodan širok udar radi izviđanja, koji se uostalom završio neuspehom.

Sutradan rano ujutru počinje prava bitka (skica 37).

Iz grupisanja obeju strana prikazanog na ovoj skici jasno se vidi da je Napoleon imao nameru da, koristeći veliku lokalnu nadmoćnost potuče severni deo austrijskih snaga. Prikupio je protiv tog dela neprijateljskih snaga skoro 170 000 ljudi prema 70 000, dok je na jugu, frontom prema zapadu, ostala samo jedna divizija generala Budea, koja je brojala jedva 10 000 ljudi prema 50 000. Ovde vidimo obratnu upotrebu glavne mase u odnosu na Baucen; tamo je ona bila namenjena *obuhvatu* severnog krila protivnika, a ovde se vidi nesumnjiva namera da se iskoristi radi frontalnog *lomljenja* severne polovine

neprijateljskog fronta pomoću udara jakom širokom masom (Udino, Makdonaldi, Bernadot, Saksonci, Masena), koju je već teško nazvati grupom za vezivanje, jer bi za to bila suviše jaka. Dejstvo ove mase imalo je da bude, kao i obično, olakšano pomoćnim naporom obuhvatne grupe sastavljene od korpusa Davua i lake konjice. Ova je grupa imala zadatak da skrene pažnju protivnika na sebe i odvuče u tu stranu njegove rezerve. Ovaj je cilj, uzgred rečeno, bio postignut. Čak je u izvesnom trenutku glavni komandant protivničke strane nadvojvoda Karlo lično vodio protivnapad protiv grupe Davua.

Osim ove dve grupe, probojne i obuhvatne, zaštićene sa zapada slabim Budeom, Napoleon je sačuvao i treću, posebnu grupu, vrlo jaku rezervu sastavljenu od Marmonova korpusa, garde, Bavaraca i kirasira. Možemo se složiti sa mišljenjem generala Kamona, da je ta rezerva bila namenjena za pojačanje probojne grupe, mada Napoleonovo odugovlačenje u pogledu njene upotrebe u tom pravcu pruža dosta razloga da se o tome razmišlja, čak i kad se uzme u obzir povećana careva opreznost u ovoj bici.

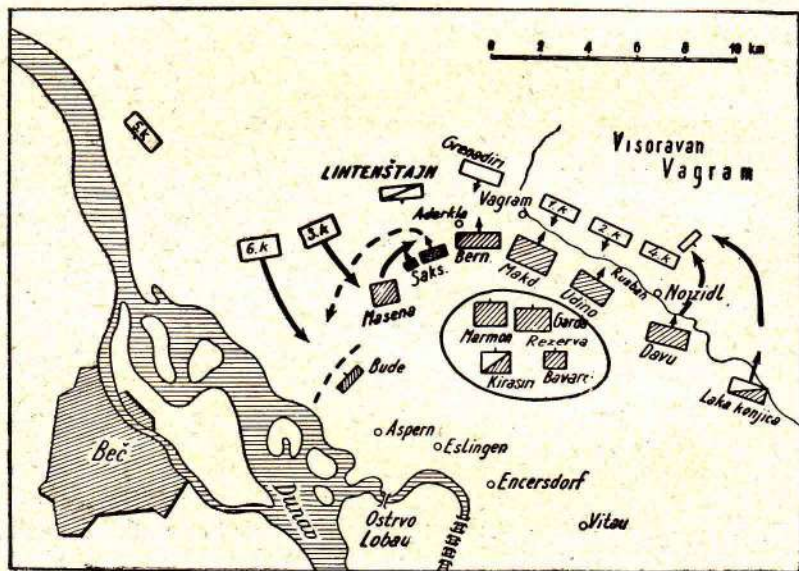
Nadvojvoda Karlo je imao nameru da izvrši dvostruki obuhvat glavnih Napoleonovih snaga. To se vidi na skici, a osim toga ovo potvrđuje i nekoliko istoričara, među kojima i Horsecki na strani 198 svoga dela. U tom cilju nadvojvoda Karlo formira dve grupacije: snaga južnog dela bila je u ogromnoj lokalnoj nadmoćnosti, dok se značaj severnog dela ističe time što njime lično komanduje nadvojvoda Karlo. To je, dakle, smeli dvokrilni manevar, sa tom greškom, kao što se to obično dešava kod takvog manevra, što nije bilo rezerve (konjica Lihtenštajna povezivala je oba krilna dela tako da se teško može smatrati rezervom; 5. korpus ostao je u pozadini da kontroliše Dunav). Nedostatak rezerve otežao je austrijskom vojskovodi prilagođavanje izmenjenim okolnostima, oduzimajući mu mogućnost ozbiljnog uticaja na završni tok bitke.

Bitka se odigrala na sledeći način.

Slabo levo Napoleonovo krilo bilo je ubrzo ozbiljno ugroženo. Car naređuje da se Masena okrene da bi zadržao napad 3. i 6. korpusa, usled čega otpada prvi deo od glavne mase. Na jugu otpočinje ogorčena borba. Zbog odlaska Masene na jug, a zatim zbog poraza Bernadota i Saksonaca, dakle otpadanja i drugog dela, stvara se u francuskom frontu velika rupa, koja se prekriva nastupanjem kirasira iz rezerve. Za to vreme se Davu s mukom penje na visoravan Vag-ram, privlačeći na sebe pažnju severnog dela austrijskih snaga. Ta se povoljna okolnost, međutim, ne može iskoristiti, jer probojna masa, sastavljena sada samo od italijanske armije pod komandom Makdonalda i korpusa Udinoa, nije u mogućnosti da probije i potuče severnu grupaciju koja se žestoko bori. Napoleon se pak, s obzirom na nesigurnu situaciju na južnom krilu, a naročito u centru, ne odlučuje da tu upotrebi svoje rezerve.

Oko podne se stvara sledeća situacija: na severu ogorčena borba, u centru kirasiri i deo Bernadotovih snaga zadržavaju deo 3. korpusa koji prodiere u centar Napoleonovog borbenog poretka, a na jugu Ma-

sena vodi krvavu odbrambenu borbu sa 6. i delom 3. korpusa. Austrijsko grupisanje jasno ispoljava težište na oba svoja krila, slabeći centar. Stvara se mogućnost da se taj centar probije i nju Napoleon bez odlaganja iskorišćuje, ali ne onako kako bi danas, iz današnje perspektive, izgledalo opravdano. Umesto da tamo odlučno baci celu rezervu, da bi odlučno potukao austrijski 3. i 6. korpus i da bi ih uništio, priterujući ih uz Dunav, car dejstvuje izrazito polovično, izgleda pod uticajem nejasnih izveštaja i nesigurne situacije; za probijanje austrijskog centra on baca italijansku armiju Makdonalda, *odvučenu sa severa* (treći deo) i potpomognutu ogromnom baterijom od 100 topova. Za takvo pregrupisanje očevidno je potrebno vremena. Dokle, za Makdonaldom kreće Marmon iz rezerve, ali garda i Bavarci još čekaju i neće do kraja uzeti učešća u bici.

Skica 37. — Bitka kod Vagrama

Pod uticajem jasnog poraza u centru, nadvojvoda Karlo priznaje da mu je položaj suviše opasan; uostalom, on nema više čime da utiče na razvoj događaja. Prekida, dakle, uveče bitku i žurno se povlači. Nekoliko dana docnije Austrijanci nude primirje, a zatim i mir. Bitka kod Vagrama predstavljala je, dakle, za Napoleona, i pored ne baš sjajnog izvođenja, uspeh, kako operativni tako i strategijski. Međutim, protivnik u njoj ne samo što nije bio potučen, već je naneo Napoleonu veće gubitke no što ih je sam imao. Na bojištu je palo: ubijenih i ranjenih 34 000 Francuza, među njima 42 generala i 1860 oficira, dok broj poginulih i ranjenih Austrijanaca nije prekoračio 25 000.

*
* *

Da li je bitka kod Vagrama bila slična klasičnom šablonu Napoleonovog manevra koji je izgradio general Kamon? Da li je bar bila slična bici kod Baucena? Smatramo da možemo na oba ova pitanja odgovoriti negativno, bez bojazni da činimo veliku pogrešku, pošto se može ukazati na izrazite razlike već u samoj početnoj izgradnji manevra, a da i ne govorimo o njegovom razvoju koji je pošao sasvim drugim pravcem. Kod Baucena se moglo videti obuhvatno dejstvo glavne mase, dok je kod Vagrama plan bitke predvideo frontalno probojno dejstvo ove mase. Kod Baucena su rezerve odlučno uvedene u sastav glavnih snaga, stvarajući zajedno sa Nejovom grupom veliku obuhvatnu masu, dok su kod Vagrama zadržane do kraja kao rezerve. Ako su čak i bile unapred namenjene za pojačanje glavnih snaga to ni u kom slučaju nije bilo za obuhvatno dejstvo, nego za probojno. Moglo bi se i sumnjati u takvu namenu Napoleonovih rezervi, jer bi se, imajući na umu njegovu volju i doslednost, mogle dosta lako uputiti takvim osnovnim pravcem i jednim njihovim delom pojačati Masenu dok bi se ostatak bacio zajedno sa Makdonaldom i Udinoom na iznudaćvanje odluke na severu. Nije isključeno da je Napoleon smatrao severni pravac kao *operativno malo povoljan* pa je stoga čuvao rezerve za slučaj da se može drukčije, korisnije upotrebiti. Takva se mogućnost stvarno i pojavila u vidu praznine u centru rasporeda Austrijanaca, koja je onemogućivala uništenje njihovog južnog dela. Na žalost, ovo nije bilo potpuno iskorišćeno.

I, najzad, treća razlika: kod Baucena se video tanak, širok krak snaga za vezivanje (Bertran, Udino, Marmon, skica 36), razvijenih po celoj širini protivničkog fronta, dok kod Vagrama tog kraka za vezivanje upravo nije ni bilo. Na severu je njegovu ulogu uzela na sebe probojna masa, a na jugu samo slaba zaštita.

Uočavajući ove razlike koje možemo pronaći u svima Napoleonovim bitkama, stičemo ubeđenje da je neopravdano ubacivati dejstva ovog najvećeg vojnog genija u kruti okvir ma kakvog šablona ili sistema, jer to može da odvede pravac operativnih studija na stranputicu; čak je i jednokrillni manevar, tako omiljen od strane cara, dobijao svaki put sve nove i nove oblike; a šta tek da se kaže o drugima!

Ako bismo hteli da na svaki način pronađemo neke izrazite zajedničke crte u čitavoj operativnoj delatnosti ovog vojskovođe, onda osim pomenutog stalnog primenjivanja osnovnih načela manevra, koje je uostalom svojstveno većini velikih vojskovođa, možemo da kod Napoleona utvrdimo dve stalne sklonosti: težnju za rešavanjem bitke udarom svojih rezervi i privrženost jednokrillnom manevru. Obe su te sklonosti bile nesumnjivo jake i trajne. One su bile rezultat jasnog razmišljanja; međutim, ne podleže sumnji da su, suviše često i dugo primenjivane — povukle za sobom dve nepoželjne posledice:

1) protivnici su svikli na njih, što im je na kraju olakšalo da savladaju Napoleona,

2) stalno povećanje razmera bojišta i porast snaga neprijatelja učinili su — kako upotrebu operativnih rezervi tako i oslonjen na njih jednokrili manevar — sve manje korisnima, prouzrokujući osim toga da ostanu neiskorišćene mnoge povoljne mogućnosti drugih rešenja; to se moglo već zapaziti i kod Vagrama.

Da ispitamo ukratko uzroke i posledice jedne i druge karakteristične crte Napoleonovih operacija.

*
* *

Težnja za držanjem jakih rezervi i rešavanjem bitki pomoću njih proisticala je iz snažnog Napoleonovog karaktera, koji je do kraja hteo da ima lični uticaj na razvoj cele bitke, a poznato je da se taj uticaj izražava pre svega u upotrebi rezervi, jer zapravo nema drugog načina (osim još intelektualnog i moralnog uticaja).

Želja za ličnim upravljanjem ratom, operacijom i bitkom prouzrokovala je, s jedne strane, centralizaciju komandovanja koja je na malom prostoru bila korisna, ali je sa porastom bojišta sve više smetala, a sa druge, bila je uzrok zadržavanju jačih snaga u rezervi, što je bilo dobro samo do izvesnog vremena. Dok je Bonaparta bio mlad i mogao sve da rizikuje, smelo je bacao rezerve na izabranu tačku, čak do poslednjeg bataljona, te je i okretao pobedu odlučno na svoju stranu. Kod Vagrama mu je već, izgleda, bilo teško da se na to odluči, verovatno usled psihičkog uticaja skorašnjeg neuspeha kod Asperna. Opreznost je ovde bila suviše velika. Docnije, uporedo sa povećanjem broja neuspeha, a porastom odgovornosti, sposobnost rizikovanja slabila je sve više, što se tako jasno ispoljilo kod Lajpciga i Vaterloa.

Međutim, ovde treba dodati da, kad bi se čak i mogla sačuvati sposobnost za rizik u istoj meri kod cara kao što je bila kod mladog generala Bonaparte, onda bi se pojavio i drugi činilac koji je umanjivao koristi od čuvanja rezervi: bile su to stalno rastuće razmere bitki. Već kod Vagrama je bilo s obe strane više od 300 000 vojnika. Velika Napoleonova armija, koja je išla na Moskvu, brojala je već sama pola miliona ljudi. Front careve bitke kod Vagrama iznosio je nepunih 30 kilometara, a na Njemenu je njegova grupacija bila već deset puta šira. Stoga: ukoliko su kod Vagrama rezerve još i mogle da na vreme stupe u dejstvo da bi odlučile bitku, 1812. godine bilo je u tom pogledu sve više teškoća. Napoleon je i pored toga zadržavao i dalje rezerve. Kad se utvrdi ovaj fakat, postaju razumljive Šlifeneve reči u kojima se tvrdi da je čuvanje rezervi sve više ometalo Napoleona da postigne rešavajuće pobeде.

Ponovo se nameće primedba da, iako je Napoleon bio pravi tvorac operacije, izdižući veštinu otpočinjanja i vođenja bitki iz taktič-

kih nizina, ipak — izgleda — nije opazio da operacije u njegovim rukama izrastaju do razmera koje zahtevaju potpun raskid sa taktičkim zaostalostima. Ko zna da se, već počev više-manje od 1806. godine pitanje rezervi ne bi trebalo, s obzirom na sve teže uslove komandovanja, rešavati na neki drugi, moderniji način: ili im povećati pokretljivost, što je bilo vrlo teško za vreme Napoleona, ili ih unapred uključiti u odlučujuću manevarsku masu. Svima operativnim jedinicama trebalo bi onda dati samostalnost, zadržavajući samo mogućnost opšteg upravljanja i *popravljanja* toka bitke ličnim bavljenjem u blizini njenog *glavnog žarišta*, kao i čuvanjem samo male ali brze lokalne rezerve.

Samo tolike mogućnosti komandovanja ima moderan operativni komandant, ali se mora reći da i pored toga one nisu za potcenjivanje. Ako, s jedne strane, postoji dobar plan bitke, a sa druge, velika samostalnost i inicijativa komandanata pojedinih jedinica, to čak i ograničen uticaj operativnog komandanta može da bude vrlo uspešan.

Prvi način, povećanje pokretljivosti operativnih rezervi, biće možda već u najbližem ratu moguć, blagodareći neobičnom porastu brzine i podesnosti saobraćajnih sredstava. Napoleon je verovatno osećao značaj pokretljivosti rezervi i možda se tom okolnošću može tumačiti njegov običaj zadržavanja većeg broja konjice u rukama.

Drugi način, uključivanje unapred većeg dela snaga u glavnu manevarsku snagu skoro bez izdvajanja opštih rezervi, po ugledu na drugi Šlifenov ratni plan protiv Francuske, bio je čak do juče skoro neizbežna potreba moderne operacije, ako je trebalo da ona ima jedrinu i snagu. Na žalost, međutim, iz tog razloga moderne su operacije podlegale često ravnomernom ojačanju fronta bitke i usled toga su dobijale linijski raspored i karakteristike frontalne bitke.

*
* *

Zašto je Napoleon tako često primenjivao jednokrilni manevar, a tako se retko služio dvokrilnim, koji pruža u slučaju uspeha mnogo potpunije rezultate?

Smatramo da je jedan od najvažnijih razloga te sklonosti bila opet želja za ličnim uticajem na celu bitku, od početka do kraja, što je vrlo teško postići kod širokog, dakle, plitkog, dvokrilnog manevra. Čak je i pri ondašnjoj širini bitačne prostorije, relativno male u odnosu na današnje uslove, prebacivanje tačke težišta (rezervi) *po spoljnom luku* dvostrukog obuhvata bilo vrlo otežano, te je stoga Napoleon voleo takve oblike manevra koji su mu pružali mogućnost da igra snagama *po unutrašnjem luku*. Drugim rečima, više je voleo da bude u onakvoj situaciji kakvu je stvorio kod Vagrama (skica 37), nego u takvoj u kakvoj se našao u toj bici njegov protivnik. Energiji i veštini Bonapartina komandovanja više su odgovarala čak i tako teška dejstva, kao što je manevar po unutrašnjim pravcima, nego Kana, u kojoj se, bilo kako mu drago, sudbina bitke nalazila u odlučujućem

trenutku ne u rukama vojskovođe, Hanibala, već u rukama njemu potčinjenog komandanta konjice, Hazdrubala, koji je, uostalom, sjajno obavio svoj zadatak. Na Trebiji je bilo, kao što znamo, drugačije: manevar je bio potpuno sličan, ali su komandanti obuhvatnih delova učinili pogrešku — suviše daleko su gonili, dok Hanibal, nemajući bitku „u rukama“, nije mogao da popravi ovu grešku, usled čega ni pobjeda nije dala odlučujuće rezultate. Napoleon je voleo da se ne izlaže tome. Nemogućnost reagovanja na tok događaja bila je suprotna njegovoj prirodi.

Drugi uzrok jasnog nepoverenja Napoleonova prema dvokrilnom manevru bio je potpuno izmenjen, od vremena Kane, karakter protivnika. Dok su Hanibalovi protivnici, Rimljani, bili teški i nepokretljivi, a uz to su rado prihvatili bitku, postrojavajući se na otvorenom polju u tradicionalnom linijskom poretku, dotle Napoleonovi, mada su isto tako poštovali linijski raspored, ipak nisu ulazili u bitku na stešnjenom i otkrivenom zemljištu, a osim toga nije ih bilo lako naterati da je prime. Istorijski niz iskustava Cezara, Karla XII ili Fridriha Velikog pobudio ih je na manevrovanja, koja su shvatili na svoj način. Obično su više voleli da *ugrožavaju* protivnika nego da se tuku s njim. Čas su mu preprečavali put, čas su izmicali od udara; drugim rečima: teško su se dali *uhvatiti*.

Hanibal ili Scipion Afrikanac mogli su da mirno postrojavaju svoje borbene poretke pred očima neprijatelja koji se takode razvijao; mogli su da pripremaju dupla klešta za obuhvat oba njegova krila i njihovo okružavanje. To je bilo tim lakše što protivnik nije bežao od toga. Napoleonovi su protivnici bili brojno već suviše veliki, a pre svega bili su šire razbacani po zemljištu da bi se mogli s obe strane obuhvatiti i okružiti. Bacimo pogled na koju bilo skicu Napoleonovih bitki i uverićemo se da je on vrlo retko mogao računati na potpuno okruženje neprijatelja kao što je bilo kod Kane. Da li je mogao to da uradi kod Austerlica, Vagrama ili Baucena? Sigurno da ne, neprijatelj se nije mogao okružiti; mogla su se istina *probiti* oba njegova krila, ali i to pod uslovom da protivnik sigurno primi bitku i ne odstupi do kraja.

Napoleonu je nedostajao osim toga još jedan elemenat, kojim je raspolagao Hanibal na Trebiji i kod Kane: stalna nadmoćna i brza konjica. Istina je da je Napoleonova konjica bila isto tako moćna, čak i brojnija nego ikad, ali njena *brzina kretanja* ostala je ista kao i u doba Hanibala, dok su ogromno porasle bitačne prostorije i razmere protivnika. Ni kod Lodija, ni kod Vagrama, a najmanje kod Vilne nije se mogao tako brzo i tako *potpuno* okružiti protivnik kao na Trebiji ili kod Kane, jer bi za to bila potrebna čitava konjička armija i vrlo mnogo vremena, naročito zbog toga što protivnik nije ostajao u mestu, već se kretao.

Izgleda da iz ovih razloga Napoleon nije, obično, težio potpunom okruženju protivnika i zadovoljavao se delimičnim *obuhvatom*, kao jednim od činilaca koji potpomažu dejstvo *snage*.

*
* *
*

Ne može se poreći ni to da je Napoleon u svom nepoverenju u mogućnosti okruživanja sa oba krila neprijatelja otišao suviše daleko, usled čega koji put nije iskorišćavao čak ni takve mogućnosti, istina dosta retke, u kojima su kako odnos snaga, tako i raspolaganje brojnom konjicom — dopuštali upotrebu dvokrilnog manevra.

Interesantna je stvar da je Napoleon radije planirao dvokrilni obuhvat *u manevru pred bitku*, kao, na primer, u završnoj fazi manevra na Ulm, u manevru protiv Bagrationa 1812. godine itd. (mada je u širokom manevru pred bitku ipak bilo teže okružiti ne sasvim grupisanog neprijatelja, dok se on još kretao) — nego u rejonu same bitke, u kome je imao posla sa neprijateljem razvijenim u smaknutim porecima koji se nalazio relativno blizu, na daleko užem frontu, dakle, mnogo podesnijem za obuhvatanje.

Napoleon, i pored toga, načelno nije *pribegavao* u samoj bici dvokrilnom manevru.²²⁾ A ipak se prilika za ovo okruživanje ili tučenje oba krila neprijatelja u bici pojavljivala s vremena na vreme, a takve prilike Napoleon očigledno nije iskorišćavao, možda iz navedenih razloga, a možda i iz drugih koje ne možemo uočiti.

Kao najtipičniji primer ovakve neiskorišćene mogućnosti bila je bitka kod Fridlanda, koju Šliften navodi kao glavni argument svojih zamerki protiv Napoleonovih operativnih rezervi i njegove antipatije prema dvokrilnom manevru.

Pošto je reč o upoznavanju pravih odlika Napoleonovog manevra, dakle, o uočavanju kako pozitivnih tako i negativnih strana njegove veštine, bacićemo pogled na ovu bitku (skica 38).

*
* *

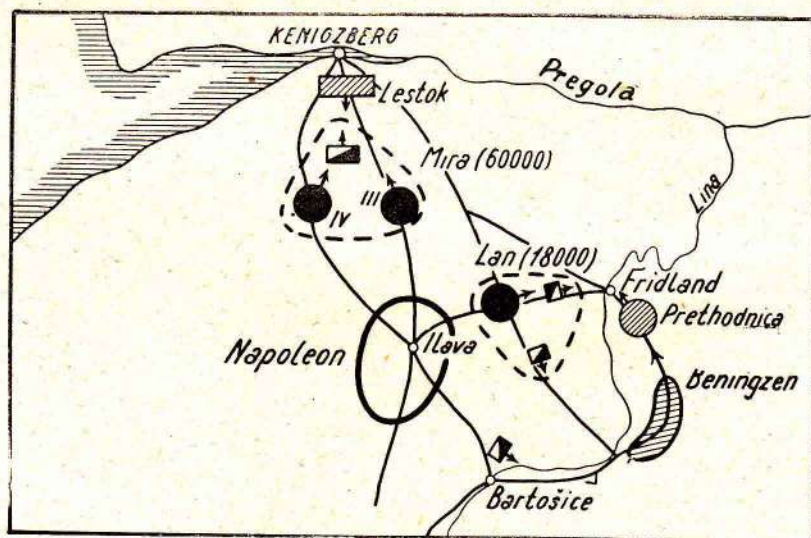
Napoleon je pre ovog susreta imao posla sa dva protivnika (pruski korpus Lestoka (Lestocq) i ruska armija pod komandom Beningzena (Benningsen), koje je on uspeo da razdvoji. Prvi se povukao na sever, ka Kenigzbergu, a drugi na severoistok ka Fridlandu. Napoleon je ubrzanim maršem prebacio čitavu svoju armiju u rejon Ilave

²²⁾ Šliften ubraja Marengo u bitke rešene dvokrilnim manevrom („Kana“, str. 213). Ovome se može staviti ozbiljna zamerka pre svega zbog toga što je udar na oba austrijska krila u ovoj bici izvršen *uzastopno* i bio razdvojen Napoleonovim odstupanjem. Prvi je udar izveden kod Marenga, a drugi posle povlačenja i potpunog pregrupisanja Bonaparte, kod Sv. Đulijana. Taj drugi udar (na južno krilo) imao je svakako karakter protivnapada. Takoreći na pragu poraza, Napoleon je uspeo da ovde iznuđi odluku. Ova bitka, tako potpuno različita od svih šablona, predstavlja još jedan dokaz raznolikosti Napoleonove veštine, koji je umeo da čak i u najdramatičnijim trenucima poveže sve korisne elemente manevra, dakle, u protivnapadu kod Sv. Đulijana elemenat snage (Marmon, za njim Lan i Viktor) sa elementom obuhvata (Kerlerman), upućujući pri tom sve snage najpovoljnijim pravcem.

gde se postavio u središnji položaj između pravaca odstupanja oba protivnika. Ovo predstavlja jedan od onih brojnih manevara *pred bitku*, u kojima je car osiguravao, brzim skokom napred, mogućnost dejstva po *unutrašnjim pravcima*, kako bi mogao po redu tući razdvojene protivnike.

Car je odlučio da prvo potuče Lestoka te je protiv njega poslao Mirata na čelu većeg dela konjice kao i korpuse Davua i Sulta sa zadatkom da potuku Lestoka i zauzmu Kenigzberg. Jednovremeno je protiv Beningzena poslao prethodnicu, korpus Lana (Lannes), od 18 000 vojnika.

Ubrzo je car dobio izveštaj da je Beningzen prešao Linu, zauzeo Fridland i počeo da se razvija na njenoj zapadnoj obali da bi potukao odvojenog Lana. Napoleon je odlučio da bez odlaganja iskoristi ovu priliku i potuče Beningzena. U tom cilju Mira je dobio naređenje da ubrza dejstva na Kenigzberg i po mogućstvu vrati korpus Davua. Jednovremeno je Lan imao da uplete Beningzena u trajniju borbu vezujući ga frontalno. U to vreme glavne Napoleonove snage kreću odmah u pravcu Fridlanda, da bi otpočele bitku sa Beningzenom i potukle ga.

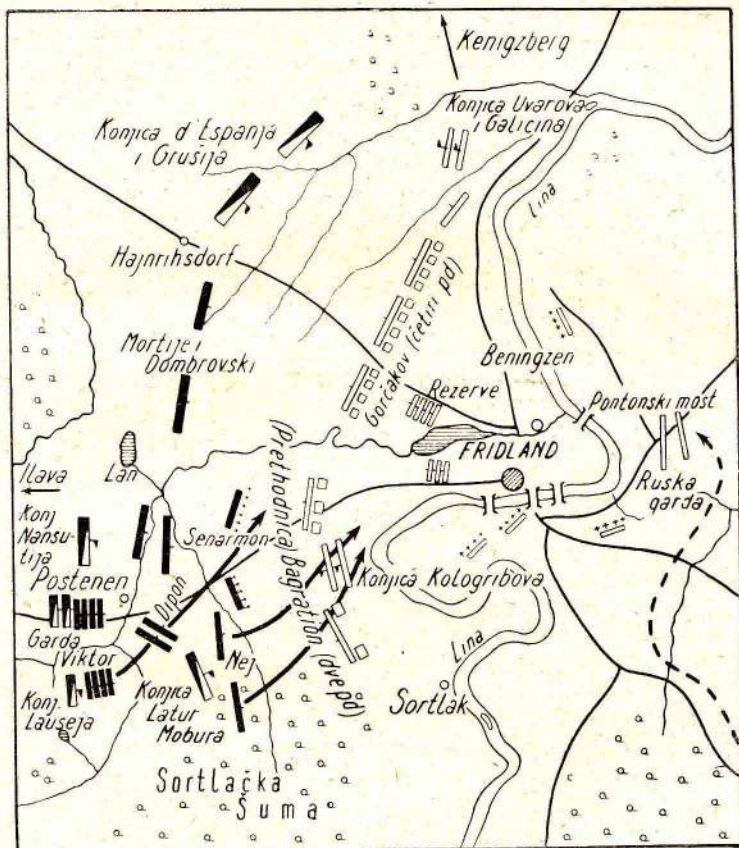

Skica 38. — Operacije kod Fridlanda (situacija 13. juna uveče)

Napoleon je, držeći u trenutku donošenja ove odluke većinu snaga daleko pozadi Lana, imao ovde potpunu slobodu da po volji organizuje *manevar pred bitku*. Mogao je da isto tako dobro usmeri glavne snage na severno Beningzenovo krilo do kojeg je, istina, bilo nešto dalje; mogao je da ih usmeri, i to lako, prema centru ili južnom krilu; mogao je, najzad, da podeli glavne snage na dva jednaka ili nejednaka dela i napadne oba krila.

Od svih tih mogućnosti car je izabrao južno krilo, koje je bilo najbliže, što treba naročito naglasiti, i kroz koje se izlazilo najkraćim putem na prelaze preko Line (najpovoljniji pravac). Ako bi se mislilo na dobijanje bitke, to bi uzalud bilo tražiti greške u ovoj odluci. Ona je bila bazirana na jasnoj i realnoj pretpostavci. Ako bi se, međutim, mislilo na potpuno uništenje protivnika, što bi bilo moguće, onda treba da se složimo sa mišljenjem generala Šlifena da su, bar teorijski, postojale i druge mogućnosti.

Tok bitke je bio sledeći (skica 39):

Skica 39. — Bitka kod Fridlanda 14. jun 1807.

Napoleon je odlučio, kao što smo rekli, da slomi južno Beningzenovo krilo, da bi posle njegovog sloma zauzeo prelaze preko reke. Zadatak obuhvata s juga dobio je Nej. Lanovu grupu za vezivanje produžili su Mortije s Dombrovskim i deo konjice. Na taj je način neprijatelj bio vezan na celom frontu. Zadatak proboja imao je prema predviđanju da izvrši Viktor sa svojim korpusom i delom konjice. U rezervi je Napoleon zadržao Gardu.

Prema opštoj zamisli i rasporedu snaga, ova je bitka predstavljala, kao što vidimo, nešto srednje između Baucena i Vagrama. Kao i uvek, elemenat obuhvata povezivao se u njoj harmonično sa elementom snage.

Nej je otpočeo samu bitku, udarajući na krilo uz pomoć vatre većeg dela artiljerije, koja se nalazila na desnom Lanovom krilu. Pošto je nadiranje ove grupe na neprijateljsko krilo počelo postepeno da slabi zbog zaprečne vatre ruske artiljerije, smeštene na desnoj obali reke, Napoleon je pojačao Nejovu grupu i ponovo je krenuo napred upućivanjem u napad Diponove divizije, uzete iz probojne mase. Od trenutka kada se jasno ispoljio Nejov uspeh, udario je Viktor, a odmah je za njim čitava grupa za vezivanje takođe prešla u rešavajući napad.

U ogorčenoj borbi zauzeti su Fridland, a zatim i prelazi preko reka, što je konačno slomilo protivnika. Rusi su podneli vrlo velike gubitke (30 000), dok je veliki deo njihovih snaga, naročito iz centra i severnog krila, uspeo da se povuče preko Line i umakne gonjenju. Ubrzo zatim pao je Kenigzberg. Posledica ova dva uspeha bio je — mir u Tilzitu.

Treba napomenuti da u bici kod Fridlanda nije bila upotrebljena prava Napoleonova rezerva, Garda, što se dešavalo dosta često.

Da pokušamo na Šlifenov podsticaj da ispitamo je li u ovoj bici bio moguć povoljniji manevar? Da li je bilo moguće izvesti potpuno uništenje Beningzena? Izgleda da je bilo.

Može se zapaziti da je Napoleon imao kod Fridlanda čak tri uslova koji su išli na ruku dvokrilnom manevru:

- 1) slobodu manevra za vreme razvoja za bitku;
- 2) nadmoćnost snaga;
- 3) relativno brojnu konjicu.

Nećemo se upuštati u procenu takve mogućnosti kao što je prekid dejstva protiv Kenigzberga, a u najmanju ruku opozivanje, umesto korpusa Davua, pokretljive konjice Mirata, koja bi mogla da se sruči na severno Beningzenovo krilo. Prihvatimo i to da proračun udaljenosti ne bi dozvolio čak ni da brzi Mira uzme učešće u bici; dakle, razmotrimo samo one snage koje su u njoj stvarno učestvovala.

Izgleda da je Garda u svakom slučaju mogla da se rasporedi iza Mortijea, negde u rejonu Hajnrihsdorfa (skica 39), stvarajući uz obuhvatno sadejstvo konjice generala d' Espanja i Grušija drugi probojni deo.

Ta jedina ispravka u Napoleonovoj grupaciji iz temelja bi promenila čitav oblik bitke: umesto jednokrilnog manevra nastao bi dvokrilni koji bi se tačno poklapao s bitkom kod Kane. Napoleon bi, istina, ostao bez rezervi, te bi morao da odredi posebne komandante za obe krilne grupe (Nej i, na primer, Mortije) kao i centar (Lan), a sam bi se morao zadovoljiti opštim upravljanjem bitkom ili da lično vodi jedno od krila, na primer, južno, kao najvažnije. Pri ovakvom rešenju sigurno bi bio zadatak severne grupe težak, kako s obzirom na slabost obuhvatne konjice, tako i zbog velike verovatnoće nešto

docnijeg pristizanja Garde. Ovo bi krilo, dakle, bilo slabije, pa ne bi moglo možda samostalno da izbori uspeh. Međutim, posle prodiranja Neja i kolebanja celog Beningzenovog fronta, uspeh na jugu neodložno bi odjeknuo na severnom krilu, a snaga Garde bi onda sa lakoćom razbila Gorčakovljeve divizije i bacila ih na reku, pretvarajući, uz pomoć konjice, poraz neprijatelja u njegovo potpuno uništenje.

Ovde se nameće sledeća napomena: u operativnom dvokrilnom manevru oba probojna krila ne moraju biti podjednako jaka, niti moraju da stupe u bitku tačno u isto vreme. Ove razlike mogu da budu utoliko veće ukoliko je veća širina operacije. I pored podele snaga po prostoru, oba krila *međusobno sadejstvuju*, jer u razvoju bitke jedno *uvek radi u korist drugog*. Sporedna je stvar koje će od njih postići ranije pozitivan rezultat. Reč je samo o tome da *bar jedno* ima uspeha, jer se onda odjek ovog može brzo osetiti na suprotnom, makar i dalekom krilu, i olakšati mu izvršenje njegovog zadatka.

*

* *

Gornje razmišljanje nikako ne predstavlja uobraženo popravljanje majstora, što bi bilo ne samo glup već i nerealan postupak; nerealan zato što mirno, hladno razmišljanje, za stolom, kada je otkrivena sva pozadina dejstva, ne može da odgovara raspoloženju brzog i grozničavog rada mozga vojskovođe, koji gleda pozornicu bitke s jedne strane, a usto i kroz zavesu stvorenu iz neprozirne volje protivnika. Međutim, slobodno je, u cilju samousavršavanja, ispitivati suštinu manevra ne samo sa spoljne, stvarne strane, već i iznutra sa gledišta verovatnih mogućnosti. Ovo se radi svakako u cilju da bi se iz tih zapažanja izvukli teorijski zaključci za pronalaženje što potpunijih rešenja.

Izgleda da bitka kod Fridlanda nameće takve zaključke.

*

* *

Dotakli smo se na poslednjih desetak stranica nekoliko odlomaka iz perioda razvoja ratne veštine kada je ona bila na vrhuncu. Nismo čak ni pokušali da u ovoj knjizi detaljno razmotrimo čitavu, tako opširnu i sjajnu Napoleonovu epohu, jer bi nas to odvelo suviše daleko, preopterećujući stvarnu liniju ove studije suviše velikim istorijskim materijalom. Težili smo jedino da se uverimo kakvim se načelima ratne veštine rukovodio najveći majstor manevra i kako ih je primenjivao u praksi. Ako u našem razmatranju nema na nekim mestima pogrešnih, nepravilnih shvatanja, koja bi ga skrenula s pravog puta, onda, izgleda, da smo uspeali uočiti nekoliko važnih osnovnih karakteristika. Pokušaćemo da ih sredimo.

*
* - *

Najkarakterističniju odliku Napoleonovih dejstava, koja ni danas nije izgubila ništa od svoje vrednosti, predstavlja težnja za odlučnom bitkom, za krvavim i brutalnim lomljenjem protivnikove snage kako bi se ovaj primorao na potpuno odricanje nade u pobedu, a zatim na odustajanje od pružanja otpora. Ovo predstavlja prema našem mišljenju *osnovnu* ideju koja treba da prožima svakog vojskovođu, primoravajući ga na *smele* i *brze* odluke, koje dostižu po zamisli do suštine stvari, a istovremeno su *snažne* po izvođenju i *solidno organizovane*. Ova osnovna ideja, jednom usvojena, postaviće besplodna ugrožavanja na njihovo pravo mesto prapatnih pojava bitke a ne njene suštine — i podstićaće da se pronađu jači, efikasniji potezi.

Druga najvažnija odlika cara kao vojskovođe bila je velika sloboda misli i raznolikost oblika njegovog manevra. Pored jasno izražene sklonosti prema jednokrillnom manevru, Napoleon je primenjivao, u slučaju potrebe, sve druge operativne zamisli; čak je i njegov jednokrillni manevr uvek ispoljavao veliko bogatstvo u načinima rasporeda snaga. Možemo u svakom slučaju reći da se *svako* dejstvo ovog vojskovođe odlikovao velikom *celishodnošću* i prostotom, u *svakoj* je njegovoj odluci vodeće mesto zauzimalo veliko bogatstvo stvarnog *zdravog razuma* koji se, ne podležući nikakvom šablonu niti sistemu, uvek usmeravao najkraćim putem ka razbijanju pravog oslonca fizičke i moralne ravnoteže protivnika.

Napoleon je bio u svakom pogledu tvorac širokih borbenih dejstava, koja danas podrazumevamo pod imenom operacije.

On je svoje operacije delio na dve izrazite faze. Prva je od njih, *manevr pred bitku*, imala za cilj pripremanje povoljnih uslova za njeno izvođenje. Bonaparta je u toj fazi dovodio celinu ili bar ogromnu većinu svojih snaga u takav položaj da bi se ili našao između dva protivnika kako bi ih redom potukao, ili zašao u pozadinu, ili bar na neprijateljsko krilo, ako je dejstvovao u jednoj operativnoj grupaciji.

Ovakvo je dejstvo zahtevalo veliku operativnu pokretljivost koju je Napoleon postizavao:

- 1) pripremanjem vojske za ubrzane marševe;
- 2) jasnim planom dejstva koji nije dopuštao lutanja i nagađanja u pogledu puta, i najzad,
- 3) dobrom organizacijom marša i ujednačenog *neprekidnog* napora; dakle, ne pomoću pretežno bezobzirne brzine, koja zatim obara vojsku na zemlju kako fizički, tako i moralno, i primorava je na zastavljanja i odmaranja pred samu bitku.

Zapažanja iz ove prve faze Napoleonove operacije, odnosno manevra pred bitku, imaju već danas i za budućnost samo polovičnu vrednost kao praktična iskustva, jer se više ne može zamisliti da bi se relativno mala vojska mogla kretati po Evropi onako kako je to činio Napoleon. Možda će to biti nekada ostvarljivo za mehanizovane ili vazduhoplovne kadrovske armije, ako se način vođenja rata raz-

vije u tom pravcu. Ukoliko danas možemo da predstavimo uslove budućeg rata, narodne će se vojske, pred kojima će se nalaziti možda pokretljive operativne grupacije, sudariti verovatno u blizini svojih granica. Sumnjiva je stvar da će se ikada moći ponova pojaviti manevar pred bitku zamišljen u takvoj formi kao manevar na Ulm, Lodi ili Jenu. Pre će to biti širok pokret, kojim se sasređuje veliko *operativno težište* prema mestu udara i koji se približava manevru na Vilnu 1813. godine ili uvodnom nemačkom manevru protiv Francuske, prema Šlifenovom planu.²³⁾

Velike su narodne vojske postale suviše glomazne da bi se mogle brzo dovesti u središnji položaj između dva protivnika, a da i ne govorimo o njihovom ubacivanju u celini u neprijateljsku pozadinu; stoga se *manevar pred bitku* u toku vremena promenio i ušao u okvir širokog i sporog *razvoja za bitku*, koji u početku ima čisto frontalan karakter, da bi se zatim, po meri podilaženja, obrazovalo jedno ili dva težišta. Ova se težišta, svojim snagama i korišćenjem povoljnog pravca, obrazuju na krilu (ili radije u centru) bilo to u odnosu na čitave protivničke snage ili na pojedine njegove operativne delove.²⁴⁾

Više puta smo već spominjali sadašnje uslove i mogućnosti ovakvog razvoja za bitku. Manevar pred bitku tretiramo manje pažljivo, kao već manje odvojen od bitke nego ranije. Mogla bi se pre ovim nazivom nazvati poslednja faza razvoja za bitku, odnosno period njenog *otpočinjanja*. Uvek će biti vrlo teško ustaliti granice prelaznog perioda između razvoja i same bitke.

*
* *

Što se tiče druge faze Napoleonove operacije, odnosno pripreme i izvođenja same bitke, zapažanja o njoj su mnogo trajnijeg značaja i izgleda da zadržavaju svoju vrednost i sada. Spominjali smo već više puta glavne elemente koje je Napoleon primenjivao u manevru i to su: obuhvat, snaga i povoljan pravac.

Veština je ovog genijalnog vojskovođe ležala, prema našem mišljenju, pre svega u harmoničnom povezivanju sva tri načela, uvek u novom obliku. Čas se činilac obuhvata isticao na prvo mesto (Kastiljone, Baucen), čas se opet spuštao na pomoćnu ulogu ustupajući prednost snazi (Ilava, Vagram i Možajsk). Čas je elemenat snaga primenjivan na krilu (Jena, Fridland), čas je opet njen zadatak bio probij centra (Masena kod Montenota, Austerlic). Prema tolikim promenama manevra, jedno je ipak uvek ostajalo nepromenjeno: *pravac dejstva* oba činioca, obuhvata i snage, bio je uvek usmeren na najpovoljniju tačku. Na njegov su izbor najviše uticali *operativni* obziri, dajući uostalom isto tako mesto (ali podređeno) *taktičkim i zemljišnim*. Izbor pravca proisticao je iz procene, u kojoj će tački uspeh dati

²³⁾ Tako je bilo u II svetskom ratu.

²⁴⁾ U istoriji II svetskog rata mogu se naći brojni primeri za oba ova tipa operacije.

najbrže i najpotpunije operativne rezultate i gde ih je najlakše *iskoristiti*. Ovo je bila baš ona *rešavajuća tačka* koju je Napoleon uočavao pred svaku bitku i čiji *pravilan izbor predstavlja jednu od osnova operativne pobe*de.

S obzirom na to da je ovaj vojskovođa uspeo da jasno shvati pravu suštinu operativnog manevra i da na majstorski način aktivizira *sve* njegove elemente, moramo priznati njegovo doba za period najvećeg procvata ratne veštine. *Pre njega* su retko iskorišćavani *svi* elementi uspešnog manevra, *posle njega* su teškoće operativnog komandovanja porasle tako mnogo, a uslovi se rata tako jako usložili da je ratna veština počela *sve* jasnije da preživljuje period dekadencije, dok najzad u I svetskom ratu nije došla, izgleda, *do* konačnog sloma.

6. RAĐANJE MODERNE OPERACIJE

Početke moderne operacije možemo da zapazimo u kampanjama maršala Moltkea.

Slifen naglašuje da najvažnija osobina moderne operacije jeste: *težnja za uništenjem protivnika*. Kao što znamo, dejstva iz Napoleonovog docnijeg vremena, izvođena velikom i *sve* većom vojskom, ograničavala su se više na nameru *da se neprijatelj potuče*. Manevar na Vilnu već je predstavljao tešku jednokrillnu operaciju, u kojoj je, istina, snažna Davuova masa imala da odigra sličnu ulogu kao docnije Nejeva grupa kod Baucena, odnosno da obuhvati Ruse sa severa i udari u njihovu pozadinu. Napoleon je, međutim, sam bio sasvim svestan toga da je uspeh ove operacije u većoj meri zavisio od protivnikove volje, naime od toga da li će on hteti da primi bitku i da podmetne Davuu svoje krilo, kao što su to docnije uradili Bliher i Barklaj de Toli u pomenutoj bici.

Benigzen se kod Fridlanda još mogao iznenaditi naglim udarom glavnih snaga, jer je smatrao da će imati posla samo sa Lanovim korpusom. Odluka, razvoj i sama bitka oduzeli su onda Napoleonu samo jedan dan. Kod Vilne to nije više bilo moguće, jer je razvoj za bitku trajao čitave nedelje i neprijatelj je imao dosta vremena da uvidi šta mu preti.

Napoleon je i docnije pokušao da opkoli pojedine ruske generale, odnosno Barklaja i Bagrationa, a kada ni ovi nisu primili borbu, jedina je želja umornog cara bila da što pre dođe do glavne bitke. Kada je najzad došlo do toga kod Možajska, Napoleon nije tražio mogućnost da uništi ruske snage i nije gubio vreme na dubok obuhvat radi presecanja njihovih odstupnica, već je brzo udario nabrzinu skupljenom masom na neprijateljevo južno krilo da bi ga potukao prikupljenim snagama. Jedino je slabi korpus Ponjatovskog dobio zadatak obuhvata, a uz to tako dalekim putem i preko tako teškog zemljišta, da se nije moglo mnogo očekivati od njega.

Pohod na Moskvu bio je u velikoj meri tačka prekretnica u Napoleonovoj karijeri. Velika je armija bila u njemu skoro uništena, a

mlada, nabrzo formirana vojska nije mogla da joj bude ravna u pogledu čvrstine i borbenosti. Napoleonov je *elemenat snage* podvrgnut, dakle, ozbiljnom slabljenju.

Njegov je *elemenat pokreta*, konjica, bila potpuno desetkovana, a taj se rod vojske uvek najteže stvarao. Kako je Napoleon osećao njen nedostatak, svedoče njegove sopstvene reči: „Da sam kod Licena i Baucena imao dosta i dobre konjice, ponovo bih osvojio Evropu“.

Međutim, u ovoj kampanji su nastupili još veći gubici: vera Napoleonovih maršala u svog vojskovođu doživela je tako jak potres, posle uništenja Velike armije, da se više nije mogla potpuno povratiti. Može se po želji vrteti glavom nad defetizmom ovih velikih vojnika, ali se ne sme zaboraviti, pri njihovoj oceni, činjenica da su oni izrasli do titula maršala i knezova često od običnih boraca i to ne zahvaljujući nekim sporednim uticajima, već blagodareći njihovoj ludoj hrabrosti, energiji i potpunom požrtvovanju. Treba shvatiti da je uzrok tehničkog sloma i docnije malodušnosti mnogih Napoleonovih maršala bio pad njihove vere u vojskovođu. Treba, takođe, uzeti u obzir i to da se taj vojskovođa na njihove oči bacao iz jednog rata u drugi, ali ne više u korist Francuske, kao što je to bilo u početku, već u interesu svoje dinastije i zato budio protiv sebe besne narodne i dinastičke mržnje u svima krajevima Evrope, dok najzad nije raspriro takav požar apsolutne nadmoćnosti svojih neprijatelja, da čak ni njegov genije nije bio u stanju da ga ugasi.

I najzad je nastupila najgora promena: car je primetno počeo da gubi veru u samog sebe. Pritisnut nepovoljnim ratnim prilikama, nadmoćnošću brojnih protivnika, koji su sve bolje dejstvovali, i najzad pod teretom sopstvenih godina, kao i gubitkom umne i fizičke elastičnosti što je bilo s tim u vezi, Napoleon je počeo da pravi sve brojnije greške. Njegova opreznost, zapažena već kod Vagrama, počela je da sve jače dominira u odlukama. Hladna je logika sve jače dominirala nad sposobnošću pametnog rizika; stoga su počele da se pojavljuju polovične odluke, koje uvek nagoveštavaju dolazak opšteg poraza.

Za to vreme carevi protivnici ne samo što su počeli da rastu u pogledu snage, već su se njihovo samopouzdanje i veština usavršavali sve više uporedo sa neuspesima dotada strašnog protivnika i porazom sopstvenih iskustava. Imena nadvojvode Karla, zatim Velingtona, Blihera, Barklaja, ili Kutuzova, počela su da dobijaju sjaj ubedljive snage. Vera u sebe, koja je nestajala u redovima vojske velikog cara i u njemu samom, prešla je u tabor njegovih protivnika a u vezi s tim počelo se smelo rizikovati. Nije se više težilo prikupljanju snaga pred bitku, već se počeo primenjivati koncentrični manevar radi *okružavanja Napoleona*, dakle, ne samo da se on potuče već i *uništi*.

Još kod Lajpciga umalo nije došlo do toga. „Razvoj za bitku u pozadini protivnika pretvorio bi Lajpcig zbog njegovog (Napoleonovog) potpunog okruženja (Einschliessung) u potpuno ponavljanje Kane, da nije strah, koji je širio oko sebe ovaj grozan čovek, prouzrokovao to da su mu ostavili slobodnu odstupnicu“ — piše Šlifen, tvr-

deći da je „Napoleon u toku vremena napustio bitku za uništenje (Vernichtungsschlaht), kojoj je imao da zahvali za svoje velike pobe-
bede. Sa kolebanjem i oprezno prihvatili su odbačeno oružje njegovi protivnici. Uloge su se izmenile“.²⁵⁾

Car, opkoljen sada sa svih strana sve smelijim protivnicima, bacio se još po unutrašnjim pravcima kao ranjeni lav i još je nanosio većini svojih neprijatelja duboke rane, noseći lepe *operativne* pobe-
bede; međutim, ipak se neumitno približavao poslednji strategijski poraz. Protivnici su prihvatili njegovu „odbačeno oružje“ uništavajuće bitke, kojima zamorena i slaba ruka vojskovođe više nije imala snage da se služi. Udarac u leđa, koji je Bliher zadao Napoleonu kod Vaterloa, zašavši mu u pozadinu, konačno je zaključio ovaj odeljak ratne istorije, obeležen neverovatnim razvojem, a zatim padom Napoleonovog manevra.

*
* *

Sledeći je period istorijskog razvoja manevra otpočeo 1866. godine — načelnik štaba pruske vojske general Moltke. Pošto je bio vaspitan na načelima poslenapoleonovskih obnovitelja pruske vojske (Gnajzenau, Šarnhorst itd.) koji su, budući pod utiskom poraza najvećeg vojskovođe svih vremena, širili pobedničku ideju okruženja i uništenja, Moltke je pripremio sjajno oružje da bi uveo u dejstvo ovu ratnu ideju. Svojim neumornim radom na odgajivanju komandanata i štabova, kao i na obuci vojske, Moltke je učinio svoju zemlju tako vojnički jakom da ga nesumnjivo treba smatrati pravim tvorcom osnova snaga Pruske, a docnije ujedinjene Nemačke.

Bizmark, druga velika ličnost koja je delovala u ono doba, ne bi mnogo uradio i pored svog organizacijskog i političkog genija, da su se kampanje 1866—71. godine završile neuspesima. Bizmark uostalom i sam to potvrđuje u svojim memoarima, priznajući kako je drhtao za sudbinu naročito prve kampanje.

Vojska koja je 1866. godine stupila u rat pod stvarnom komandom Moltkea, nije više bila nipočemu nalik na prusku vojsku iz godine 1806, koja je u manevru pred bitku prevaljivala po 5 km na dan, i bila loša, a u slučaju neuspeha podložna panici, raspršavajući se na sve strane. Duh pobednika završnog perioda Napoleonovih ratova, Bliherov i Bilovljev, usađen zatim u njihove sposobne i jake mirnodopske naslednike, preporodio je tu vojsku u svakom pogledu.

Prvi se rat već završio velikim uspehom i potpunim osamostaljenjem Pruske. Drugi je doveo do ujedinjenja Nemačke, stvorio carstvo i udario temelje neobičnom porastu moći ove države. Mnogi su uzroci doprineli ovom; međutim, ipak je u samoj osnovi ovog državnog razvoja nesumnjivo ležala velika vojnička snaga, koju je stvorio dubok razum i sigurna, mirna ruka Moltkeova.

²⁵⁾ Schlieffen, *Cannae*, str. 50.

Ovom generalu, docnije maršalu, pripada zasebna strana ratne istorije makar zbog toga što je dobio dva uzastopna rata. Sem toga, on predstavlja pravog genijalnog tvorca moderne organizacije, mobilizacije i koncentracije velike vojske. Već u završnim fazama Napoleonovih ratova izgledalo je da ove radnje prekoračuju granice mogućnosti izvođenja, a za moderne milionske vojske, sa njihovim ogromnim aparatom pozadinskih ustanova, predstavljale bi bez Moltkeovih radova možda i do danas nerešiv problem.

Moltkeova je zasluga takođe i vešta primena modernih tehničkih pronalazaka u ratne svrhe, kao što su telegraf i železnica, bez čije se pomoći moderno komandovanje i pregrupisanje ne bi moglo ni zamisliti.

On je najzad presadio u savremenu vojnu epohu pojam moderne operacije, pri čemu je uspeo da savlada teškoće proistekle iz prekomerno poraslih elemenata vremena i prostora.

Ne može se sumnjati u stvarnu vrednost ovih pravih otkrića u oblasti ratne veštine. Našem pogledu, naviknutom da svakodnevno posmatra pojave koje je stvorio Moltke i da ih smatra običnim i lako shvatljivim stvarima, ne može da izmakne činjenica da ih je samo veliki mozak mogao prvi zapaziti i izvući na svetlost dana, da su bile potrebne neobične sposobnosti pa da se nova pojava prilagodi životu u tako teškim uslovima modernog rata.

Treba, dakle, prikloniti glavu pred veličinom ovog vojskovođe i organizatora, priznajući njegovu delatnost za jednu od osnova moderne ratne veštine. Međutim, ipak je slobodno, i u interesu nauke potrebno da se ispituju Moltkeovi nedostaci kako u stvaranju moderne operacije, tako i u operativnom komandovanju. Pokušajmo da to učinimo u ovom odeljku, u kratkom pregledu obe njegove velike pobeđe, iz skorijeg doba.

Počnimo od kampanje iz godine 1866. protiv Austrije.²⁶⁾

Moltkeova dejstva u ovoj kampanji zaslužuju da ih smatramo prvim modernim operacijama zato što su u njima nastupile stvarno velike mase vojske i što su obe strane raspolagale prvi put modernim tehničkim dostignućima, odnosno železnicom i telegrafom, koji omogućuju kako koncentraciju tako i komandovanje modernim armijama.

Vojne su snage, koje su obe strane mogle da izvedu u ovom ratu, bile više-manje jednake, jer su iznosile oko 600 000 ljudi na austrijskoj i 670 000 na pruskoj strani, pri čemu je interesantno da su, prema proračunu Horseckog, Austrijanci mobilisali nepunih 2% opšteg broja stanovništva, dok su Bizmark i Moltke uspeali da ostvare ne-srazmerno veći napor, izvlačeći iz mase pruskog naroda oko 3¹/₂%. To će odsad biti stalna odlika nemačkih ratnih priprema (izuzev propusta iz 1914. godine). Ova jaka regrutaciona presa objašnjava se

²⁶⁾ Izvori: Gr. Schlieffen, *Cannae*, Mittler u. Sohn, Berlin; Horsetzky, *Kriegsgeschichtliche Uebersicht der wichtigsten Feldzüge*, Seidel u. Sohn, Wien; Camon, *Campagne de 1866 en Boheme*, Paris 1923; Rudnicki, *Operacyjna uzuteczność kawalerii w świetle historii*, izd. WINO, Warszawa, 1837.

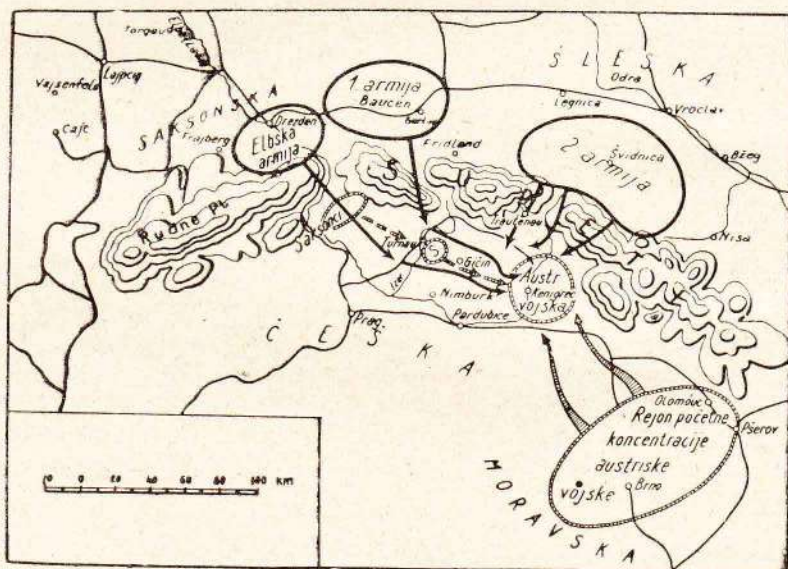
težnjom da se stvori apsolutna ili u najmanju ruku relativna nadmoćnost. Tu težnju, koju je jasno shvatio i Napoleon, uzdigao je docnije Klauzevic do vrednosti ratnog zakona.

*
* *
*

Početak kampanje je imao sledeći tok:

Posle uvodnih operacija protiv oružanih snaga Saksonske, čija je neutralnost bila pogažena, pruske su se armije razvile na prilazima Rudnim planinama i Sudetima. Njihovo grupisanje polovinom juna 1866. godine predstavlja skica 40.²⁷⁾

Svaka od tri pruske armije završila je u to vreme skoro potpuno svoju sopstvenu koncentraciju, dok koncentracija snaga kao celine još nije bila završena. Vidimo na skici 40 da je udaljenost između 1. i 2. armije iznosila više od 150 kilometara, što predstavlja čak i na tako visokom operativnom stepenu vrlo veliku prazninu: nemačke snage bile su izrazito razdvojene.

Skica 40. — Početak Moltkeove operacije u Češkoj 1866. godine

General Moltke se našao pred neminovnim donošenjem odluke opšteg operacijskog plana, da bi iz njega izvukao ovakav ili onakav plan konačne koncentracije.

Moltke je znao da je njegov protivnik general fon Benedek već završio u to vreme koncentraciju na prostoru Brno—Olomouc i da

²⁷⁾ Sastavljena na osnovu citiranih dela: Šlifena (skica 24. i 29), Horseeckog (tabela XXXIII) i pukovnika Rudnickog (skica 5).

je njegova namera da se pomeri sa celom vojskom u dubinu Češke. Odavde je proisticalo da je neprijatelj, istina, uspeo da preduhitri koncentraciju pruskih snaga, ali da je još dosta udaljen, te stoga pruske armije imaju još ne samo mogućnost da se spoje već to mogu da urade na nekoliko različnih načina.

Ove su različne mogućnosti koncentracije bile svakako u vezi sa nekoliko varijanti predviđenog manevra, naime:

1) Mogao se primeniti omiljen Napoleonov jednokrilni manevar, napasti istočno krilo Austrijanaca i sići sa te strane odmah na njihove komunikacije. Međutim, takav bi manevar, vrlo jak, efikasan i siguran, zahtevao koncentraciju svih snaga ka 2. armiji, odnosno mučno prebacivanje 1. i Elbske armije na istok, zaobilaznim putem preko padina Rudnik planina i Sudeta. General Kamon opravdano obrazlaže u svojoj knjizi celishodnost ovakvog manevra, koji se uostalom poklapa s koncepcijom Napoleonovog „sistema“ onakvog kakav je on utvrdio. Izgleda, međutim, da su proračuni vremena potrebnog za pregrupisavanje prinudili generala Moltkea na odbacivanje ove mogućnosti. Ovakva koncentracija na krajnjem krilu zahtevala bi toliko vremena da bi protivnik stigao da blokira sve prelaze na Sudetima. posle čega bi ih, prozrevši razvoj manevra, mogao lako posesti jačim snagama, vezujući na taj način frontalno glavne snage Prusa, a u isto vreme izići delom snaga na njihovo severno krilo preko drugih prelaza. U svakom bi slučaju ovo bila uporna i malo korisna, dakle, dugotrajna bitka na teškom planinskom zemljištu, dok su politički obziri u ono vreme zahtevali brza rešenja.

2) Druga je mogućnost, najopreznija, bila sledeća: mogle su se brzo preći planine, s tim da svaka armija nastupa svojim pravcem, a zatim da se bočnim kretanjem spoje u severnoj Češkoj, negde na prostoru Turnau — Trautenau — Čičin (Jičin), posle čega bi se prikupljenom čitavom snagom udarilo pravo na jug, tražeći manevar na samoj bitačnoj prostoriji. Ova je mogućnost krila, pored sigurnosti, dosta velike nedostatke: bočni je pokret na južnim padinama bio težak zbog retke mreže rokadnih puteva. Kad bi čak ovaj marš i uspeo bez teškoća, doveo bi do čistog frontalnog položaja u odnosu na neprijateljske komunikacije što, s obzirom na skoro podjednaku snagu protivnika i nedostatak jake konjice, nije obećavalo dobre uslove za odlučan manevar. Teško je bilo da se pronade u takvim uslovima povoljan pravac udara.

3) Najzad, treća (vrlo smela) mogućnost se zasnivala na otpočinjanju širokog operativnog manevra još pre hvatanja dodira sa neprijateljem i pre završetka koncentracije. U duhu te varijante trebalo bi da obe glavne pruske grupacije, dakle, s jedne strane, 2. armija, a sa druge, 1. i Elbska, krenu odmah u dubinu Češke, da bi obuhvatile sa dve strane verovatan pravac marša glavnih neprijateljevih snaga, a, pošto se uspostavi dodir, da slome oba njegova krila i da ga okruženjem dovedu do uništenja. Ne bi to bilo ništa drugo nego čuvena „koncentracija ka neprijatelju“, koja je načelno dovodila do uništavajuće bitke (Vernichtungsschlacht). Bio bi to dvokrilni manevar

po koncepciji vrlo blizak Kani. U slučaju uspeha protivnik bi morao da pretrpi potpun poraz bez mogućnosti izvlačenja, a u slučaju neuspeha — razdvojene pruske grupacije mogle su da budu potučene jedina za drugom ponaosob.

Na koju se od ove tri mogućnosti odlučio Moltke?

Prema Šlifenovoj interpretaciji²⁸⁾ i objašnjenjima samog Moltkea, trebalo bi da se uzme treća mogućnost kao polazna tačka Moltkeovog plana. Međutim, pri ispitivanju toka bitke i pruskih zapovedi, po redu, ne možemo se oteti utisku da su, mada se obostrani manevar stvarno ocrtavao u izvesnom momentu onako kako to predstavlja Šlifen na svojoj hipotetičnoj skici²⁹⁾, ovom ipak pomogli — pre svega — dosta neodlučni pokreti austrijske vojske. Osim toga, niz *naređenih koncentričnih* pokreta pruske 1. i 2. armije nameće pretpostavku da je u Moltkeovom mozgu postojala više druga koncepcija (spajanje obeju armija u severnoj Češkoj *pre* odsudne bitke). U svakom slučaju ne može se poreći da su u ovoj operaciji obe pruske armije stalno ispoljavale težnju za *koncentričnim* pokretima, za spajanjem, dok bi u bici prema obrascu Kane morale pre da ispoljavaju težnju više za paralelnim pokretom, ako ne i divergentnim u početku, što bi imalo za cilj okruženje i uništenje protivnika. Dovoljno je baciti pogled na skicu Horseckog³⁰⁾ pa da se vidi kako su težnje pruskih armija da se spoje bile znatne, što u rezultatu ne samo da nije dovelo kod Kenigreca do onog što podrazumevamo pod imenom „Vernichtungsschlacht“, nego čak nije omogućilo da se u potpunosti iskoristi uspeh.

Da pređemo ukratko na tok operacije.

Kao što smo rekli, obe su pruske grupacije imale koncentrično da uđu u Češku, pri čemu je Elbska armija bila potčinjena komandantu 1. armije knezu Fridrihu Karlu.

Naređenje za pokret dolazi na dan 22. juna telegrafski: „Njegovo kraljevsko veličanstvo naređuje da obe armije uđu u Češku i da se spoje kod Gičina.“ Već sadržaj ovog naređenja nameće misao o drugoj koncepciji, o koncentraciji *pred* bitku a ne „*ka neprijatelju*“.

Marš obe armije odvija se u početku bez dodira sa neprijateljem. Protivnik je, obavešten o ovim pokretima, odlučio da izvrši manevar po unutrašnjim pravcima, odnosno da se zaštiti od još daleke grupacije kneza Fridriha i potuče bližu, 2. armiju.

Ovo je bila potpuno pravilna odluka, jer je pokret 1. armije zakasnio ne samo zbog udaljenosti već i zbog sporog kretanja Elbske armije koja je teško pristizala. Međutim, izvršenje ove pravilne zamisli bilo je tako kolebljivo i ispoljavalo je stalno takvu polovičnost, da je rezultat morao izneveriti očekivanja.

Zadatak vezivanja grupacije kneza Fridriha dobila je Saksonska armija, pojačana 1. korpusom. Ona je imala da u tom cilju frontalno zadrži prusku 1. i Elbsku armiju kao i da sačuva prelaze preko Izera.

²⁸⁾ *Cannae*, str. 74. i dalje.

²⁹⁾ *Cannae*, skica 30.

³⁰⁾ Tabela XXXIII.

Ubrzo je međutim, fon Benedek poslao Saksonskoj armiji druge, vrlo nejasno zapovesti. Saksonski knez ih je shvatio kao odbacivanje ranije zamisli i napustio Izer, ostavljajući na njemu samo zaštitnicu. Zbog toga što nije bilo izviđanja, knez Fridrih nije uvideo slabost ove zaštite i izgubio je više od jednog dana na komplikovanu operaciju, posle čega je ipak prešao Izer i krenuo dalje ka Gičinu.

U isto vreme se pruska 2. armija, savladavši teške tesnace u Sudetima, kosim maršem kretala u istom pravcu, ka Gičinu, sukobljavajući se svaki čas sa austrijskim prethodnicama i vodeći sa njima ogorčene borbe.

Na dan 30. juna Saksonska armija je izgubila posle neuspešne noćne borbe Gičin. Fon Benedeku svakako nije mogla biti poznata težnja za spajanjem obeju protivničkih grupa, a raspolazući izveštajima o borbama na čitavom ogromnom luku od Nahoda preko Trautenaua čak do Elbe (Laba) kod Nimburga, video da je opkoljen sa obe strane. Nije, dakle, smatrao da u toj situaciji još može da omete spajanje ovih grupa protivnika i digao je ruke od dejstva po unutrašnjim pravcima. Moralno već potučen, izdao je zapovest za povlačenje prema Kenigrecu, gde je još ostavio poslednju mogućnost za ofanzivno dejstvo, zadržavajući (uostalom čisto radi zaštite) prelaze na zapadnoj obali Elbe.

Prusi brzo uviđaju da se on povlači i prelaze u gonjenje, ali usled upornog zadržavanja konjice u rezervi (o čemu ćemo još docnije govoriti) nemaju nikakvih izveštaja o *pravcu odstupanja* protivnika. Tada Moltke sam razmišljajući o načinu odstupanja neprijatelja dolazi do pravilnog zaključka da se on povlači prema rejonu Kenigreca. Međutim, pri tome greši utoliko što ga zamišlja iza Elbe a ne ispred nje. Pošto su već spojene obe grupe, određuje im zadatak: 2. armija da se pomeri još *na zapad* i veže frontalno neprijatelja, prelazeći Elbu u rejonu Kenigreca, a 1. sa Elbskom armijom ispred sebe da izvrši manevar sa juga da bi preko Pardubica izbila na *zapadno* krilo i komunikacije protivnika.

Ovde vidimo potpuno suprotnu nameru nego u Šlifenovu razmatranju uvodnog Moltkeovog plana. U ovom razmatranju početka operacije Šlifen je, naime, govorio o frontalnom vezivanju od strane 1. armije, sa delimičnim obuhvatom pomoću Elbske, dok je glavni udar na neprijateljsko krilo predviđao sa *istoka* od strane 2. armije.

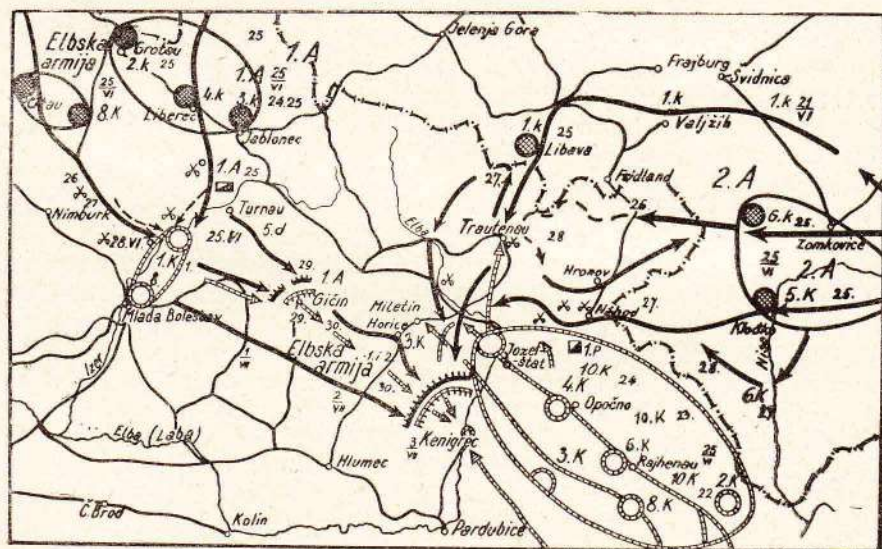
Grupacija kneza Fridriha otpočela je naredeni bočni marš pomerajući se prema jugu, i tada su najzad stigli izveštaji od prethodnica. Oni su neočekivano izveštavali o znatnim austrijskim snagama na zapadnoj obali Elbe. Knez je iz toga izvukao nešto prenagljen zaključak da se neprijatelj prebacuje preko Elbe i prelazi u ofanzivna dejstva. Posle ovog zaključka dolazi do odluke o neodložnom okretanju ulevo u cilju frontalnog vezivanja neprijatelja i zahteva od Moltkea da 2. armija prekine pokret ka zapadu, pomeri se duž gornje Elbe na jug i udari na Kenigrec sa istoka.

Pošto se našao pred već izdatim naređenjima kneza Fridriha, Moltke postupa sa svojstvenim mu taktom, bez suve, autokratske

upornosti: prihvata odluku potčinjenog kao opravdanu, uzima je kao polaznu tačku i brzo podešava prema njoj ostalu operaciju, izdajući odgovarajuće zapovesti komandantu 2. armije.

Kao rezultat toga vidimo opet povratak na početnu zamisao: 1. armija vezuje neprijatelja (ali već bez obuhvata sa zapada Elbskom armijom, nego čitavom snagom), a 2. vrši odlučan udar na istočno krilo; na žalost, ovaj udar je bio vrlo plitak.

Na datoj skici³¹⁾ vidimo da od uništavajuće bitke nije ostalo u odlučnom trenutku skoro ništa, jer neprijateljske komunikacije ne samo što nisu bile presečene već im niko nije čak ni zapretio. Levo austrijsko krilo uopšte nije bilo napadnuto i jedino je na desno krilo udario deo 2. armije. Istina je da je to bilo dovoljno da se potuče kolebljiv i moralno već načet protivnik, ali on je sačuvao potpunu slobodu povlačenja. Čak ni gonjenje nije početo odmah, jer na *povoljnom* pravcu nije bilo nikog: konjica se stalno nalazila u pozadini obe armije. Bitka je takođe obilovala dramatičnim momentima jer je improvizovani frontalni napad 1. i Elbske armije imao u početku vrlo nepovoljan tok. Tek kad se umešala 2. armija, okrenula se sudbina bitke na stranu Prusa.

Skica 41. — Završna faza Moltkeove operacije i bitka kod Kenigrecu

Zašto nije došlo do uništavajuće bitke, iako se težnja za njenim ostvarenjem nesumnjivo stalno provlačila kroz nemačku operativnu zamisao? Čemu treba pripisati neuspeh ove vodeće misli? Kakve su bile pogreške ove prve moderne operacije?

³¹⁾ Skica 41. je odlomak tabele XXXIII skice A iz dela Horseeckog.

*
* *

Da pokušamo iz nje izvući zaključke za naše shvatanje o manevru. Postavimo pitanje: po čemu se ova operacija razlikovala od ranijih i koje su bile njene karakteristične osobine?

Padaju nam u oči, pre svega, teškoće komandovanja i mala pokretljivost velikih modernih grupacija. Čak je i tako slobodan vojskovođa, kao general Moltke, s mukom upravljao njihovim pokretima, a u slučaju promenjene situacije, spretno je iskorišćavao inicijativu potčinjenih koji su, pošto su bili bliži bitačnoj prostoriji, imali jasnije osećanje stvarnih mogućnosti³²). Svaka se armija, bilo pruska, bilo austrijska, teško kretala napred, nerado se odlučivala na neznatna bočna pomeranja i s mukom menjala jednom uzeti pravac. One više niu čemu ne podsećaju na pokretljive Napoleonove korpuse, koji su se jedva 60 godina pre toga kretali po celoj Evropi.

Pošto je iskusio ove komandne teškoće, Moltke je zatim ustalio svoje gledište da se jednom prihvaćen operacijski raspored vrlo teško može promeniti. Ovo se shvatanje može tim lakše razumeti što je operativno izviđanje bilo u ovoj kampanji s obe strane vrlo slabo. Avijacija još nije postojala, a zemaljsko izviđanje obavljala je sa pruske strane kratkovida *divizijska* konjica, dok je strategijska stalno držana u dubokoj rezervi „do odsudne bitke“. Zbog ovog nedostatka izviđanja komandanti obeju strana nisu imali slobodu dejstva i bili su sami izloženi stalnim iznenađenjima, dok sami nisu bili u mogućnosti da ovaj elemenat svesno primene protiv neprijatelja.

Druga karakteristična osobina ove kampanje bila je malo korisna upotreba elementa snage. Pruske su armije, u početku razdvojene, stalno težile *jedna drugoj*, dižući samim tim ruke od mogućnosti udara dvema grupama u najpovoljnijim krilnim pravcima. Njihov se protivnik general fon Benedek batrgao neodlučno u sredini, pošto nije bio u stanju da se odluči za napad na jednu ili drugu prusku armiju. General Kamon piše u svojoj knjizi da je ovaj general imao još kod Kenigreca mogućnost da pošalje svoju konjicu protiv pruske 2. armije da bi je zadržao, što bi mu omogućilo da udari celom snagom na već pokolebanu prusku 1. i Elbsku armiju. Vidimo, dakle, da *povoljan pravac* udara prikupljenom snagom nije bio kako treba iskorišćen u ovoj operaciji ni sa jedne strane.

A šta je bilo sa *obuhvatom*, koji smo takođe priznali za jedan od osnovnih elemenata manevra?

Uzmimo da general Moltke nije mogao da rizikuje odvojen udar na oba protivnička krila, što danas na papiru izgleda kao postupak koji najbolje odgovara, ali što bi predstavljalo možda u stvarnosti, pri nedostatku izveštaja od izviđanja, vrlo rizičan poduhvat. Međutim, ako nije bilo osnova za dvokrilni manevar *snagom*, zar ne bi bilo bar moguće dvokrilno ugrožavanje neprijatelja pomoću nekih

³²) Taj se način komandovanja ispoljio još jače u ratu 1870–71. godine.

obuhvatnih grupa — što bi predstavljalo, u svakom slučaju, poželjno pojačanje snage koja frontalno dejstvuje?

Izgleda da na to pitanje možemo смело dati potvrđan odgovor. Takva je mogućnost postojala, i to od početka do kraja.

Na istočnom se krilu 2. armija stalno nalazila u bočnom položaju u odnosu na celinu protivničkih snaga. Manje isturanje dela snaga na jug dovelo bi kod Kenigreca do potpuno uspešnog obuhvata sa te strane.

Na zapadnom krilu ni 1. pa čak ni Elbska armija nisu imale, istina, bočni položaj, a pošto su bile spore, nisu ga mogle brzo postići. Ali se zato moglo lako proširiti dejstvo Elbske armije strategijskom konjicom. Moltke je imao u rezervi 3 konjičke divizije (kod 1. armije konjički korpus od dve divizije, kod 2. konjičku diviziju generala fon Hartmana). Od te konjice mogla bi se bar uoči Kenigreca, ako ne ranije, stvoriti obuhvatna grupa i poslati širokim obilaskom preko Pardubica u neprijateljsku pozadinu. Na žalost, cela ova konjica uopšte nije uzela učešća u bici. Zbog čega? Iz dva razloga:

1) zbog nepravilnih zaključaka o upotrebi konjice od strane Napoleona ustalio se običaj da se konjica drži u rezervi;

2) usled porasta snage pešadijske vatre nastala je, ne zna se već koja po redu, kriza pouzdanja u korisnost konjice.

Sve je to izgradilo mišljenje, s kojim se Moltke slagao, da ako se čak konjica i može upotrebiti u bici, ona je toliko osetljiva da je treba do poslednjeg trenutka držati u rezervi za odsudnu bitku i gonjenje.

Dajemo po ovom pitanju reč knjizi u kojoj je izneto interesantno i pronicljivo shvatanje o operativnoj upotrebi konjice, gde se na istorijskim primerima prati krivulja uspona i opadanja strategijske konjice³³):

U duhu shvatanja, koja su važila kao pravilo, konjica iz rezerve nije se mogla upotrebiti za daljnje izviđanje, niti pak za druge samostalne i operativne zadatke. Ona je imala da bude isključivo rezerva koja se čuva za bitku i gonjenje. Tako je koriste i komandanti obeju armija.

Zbog toga celo izviđanje pada na slabu divizijsku konjicu, po gdegdje samo potpomognutu delovima korpusne, što se ispostavilo kao potpuno nedovoljno. U isto vreme glavni se deo konjičke mase drži u pozadini, kako kaže Šlifen, „kao luksuzni predmet u komori“. A pošto nije bilo dobrog izviđanja, nije bilo ni dovoljnih povoda da se konjica ispusti iz ruku. Zbog toga će i konjica iz rezerve, kao što ćemo docnije videti, celo vreme ostati u pozadini i neće uzeti učešća ni u jednom sukobu.

Ukoliko bi se moglo smatrati opravdanim neisturanje konjice napred, dok se ne prođu planinski prelazi, gde ona, možda, ne bi imala uspeha, utoliko je teško složiti se sa ovakvom istom postavkom u trenutku kada su armije već ušle u Češku. Tamo je postojao niz operativnih potreba koje je mogla da zadovolji samo konjica.

³³) Pplk. dypl. Rudnicki, *Operacyjna uzyteczność kawalerii w świetle historii*, str. 43, 47. i 48.

Na taj će se način rasplamteti na dan 3. jula ova odlučujuća bitka (Kenigrec) na improvizovan način i u potpuno drugim uslovima no što je bila predviđena, i uz to još bazirana na pogrešnoj pretpostavci, jer Benedek uopšte nije imao nameru da pređe u napad.

Posledice ovog mogu se brzo osetiti. Napadi 1. i Elbske armije krše se, nastupa kritičan momenat u kojem je kralj Viljem već hteo da izda zapovest za odstupanje. Ove dramatične trenutke opisuje Bizmark u svojim memoarima, prisećajući se da ih je preživljavao sa rukom na dršci pištolja i sa namerom da oduzme sebi život. Tek ulazak 2. armije rešava borbu i odlučuje o pobedi. Uveče su austrijske armije bile potučene i odbačene na istok, ali nisu i uništene. Prusi ne organizuju gonjenje.

Utvrđeno je da ova pruska konjica, brižljivo i ljubomorno s mišlju o bici celo vreme vođena u pozadini, čuvana u rezervi, na opšte razočaranje ne uzima u njoj nikakvo učešće. Jer, kada je došlo do bitke, konjica je bila suviše daleko u pozadini da bi mogla stići. Konjica 2. armije stiže na bojište tek oko 19 časova — onda je čak već prekasno za gonjenje. U isto vreme konjica 1. armije uopšte ne može da se provuče kroz zakrčenu pozadinu. Jedva se njeni delovi, bez zajedničkog komandovanja, sukobljavaju sa austrijskom konjicom koja štiti povlačenje.

Konačno, konjica dolazi na bojište, umesto pre bitke, tek posle nje i čak ne može da iskoristi pobedu.

Blagodareći ovakvom slabom korišćenju konjice, patila je kroz celo vreme, kao što smo već rekli, *sloboda dejstva* kako komandanta armije tako i samog Moltkea; *načelo*, pak, *obuhvata* nije moglo da dođe u ovoj operaciji do punog izražaja.

*
* *
*

Završićemo pregled početne operacije iz kampanje 1866. godine sledećim zaključcima:

1) operativni manevar postaje već 1866. godine trom usled disproporcije između sporih pokreta pešadije i veoma prostranog bojišta;

2) zbog ove tromosti bili su teški za izvođenje ne samo rizičan dvokrilni već čak i jednokrili Napoleonov manevar;

3) nedostatak operativnog izviđanja onemogućio je da se *preduhitre događaji* širim manevarskim pokretima (bilo u manevru pred bitku za šta se imalo vremena i prostora, bilo u razvoju za bitku), što bi predstavljalo znatnu olakšicu, a to je danas potpuno moguće blagodareći avijaciji;

4) elemenat snage ogledao se kod obe strane skoro isključivo u prikupljanju ali nije bio korišćen na dovoljno povoljnim pravcima;

5) elemenat obuhvata nije bio primenjen skoro nimalo; jedini *brzi rod vojske* koji je onda postojao, konjica, nije bio korišćen dok je pešadija bila suviše spora za krajnje brzo izvršenje širih operativnih obilazaka na tako velikim prostorima (Elbska armija).

Rezultat svih tih nedostataka u toj kampanji su prvi znaci dekadencije operativnog manevra, koji će otada morati da se bori sa sve većim teškoćama.

7. POVRATAK IDEJE POTPUNOG OKRUŽIVANJA

Bistri Moltkeov razum svakako je izvukao iz toka kampanje 1866. godine potrebne zaključke. Većina pogrešaka koje su bile učinjene u pomenutoj operaciji na terenu Češke nisu se ponovile četiri godine, kada je on vodio operacije protiv Francuske.

Pre svega je Moltke, želeći brzu odluku rata, procenio da, nije dovoljno potući neprijatelja u bici, već mu treba preseći odstupnicu da se ne bi mogao povući, srediti, izvršiti popunu i primiti novu bitku. Maršal Foš obrazlaže u svojoj knjizi³⁴) da je *osnovna ideja* ovog ratnog plana bila da se ne samo potuče francuska vojska već i da se ona odseče od Pariza i Loare, iza koje bi neprijatelj našao još dosta snaga i sredstava za njeno obnavljanje. Tom tako obnovljenom vojskom neprijatelj bi mogao da otpočne novu, možda pobeđničku kampanju i da u najmanju ruku produži rat, računajući na iscrpenost nemačke vojske, koja bi bila prinuđena na upornu borbu u dubini *neprijateljske* zemlje i dejstvovala na prekomerno izduženim komunikacijama.

Moltke je odlučio da izbegne ovu opasnost te je stoga odmah, unapred, već u planu početne koncentracije isturio snage svog južnog krila (5 korpusa, dok je desno krilo brojalo samo 2), čiji je zadatak bio izvršenje stvarnog manevra u bok i na komunikacije protivnika.

Ovde vidimo sledeću etapu ustaljenja moderne operacije:

1) opšti je plan dejstva stvoren unapred, ne na osnovu izveštaja, već hipoteza, pri čemu se ne ograničava samo na prikupljanje snaga pred bitku, kao što je to bilo u Češkoj, već obuhvata i dublja predviđanja, *nosi zametke plana same bitke*;

2) Moltke je odmah u početku celishodno podelio sve snage na nekoliko zasebnih operativnih delova, od kojih je svaki imao unapred smišljenu namenu i odgovarajuću jačinu.

Rezerva (2 korpusa), koja je bila zadržana samo do početka ofanzivnih dejstava, bila je odmah stavljena na raspolaganje komandantu središnje armije, koja je predstavljala pravu probojnu masu, brojeći otada 6 korpusa, a docnije je još i pojačana.

Ideja da se neprijatelj odseče od svojih moralnih i privrednih baza, odnosno od prestonice i dubine zemlje, bila je sprovedena potpuno dosledno od početka do kraja. Pored mnogih iznenađenja koja su se dešavala u toku razvoja dveju uzastopnih operacija, a čije je negativne posledice Moltke uvek spretno otklanjao, njegova je stalna, nepromenljiva namera bila: obuhvat neprijatelja s juga. Izuzetna nesposobnost francuskog komandovanja u tom periodu koja se postepeno ispoljavala, učinila je, s jedne strane, to da Moltkeove operacije dobiju brz tempo, a sa druge, da se pojača smelost odluka nemačkih komandanata svih stepena. Prestali su da se zadovoljavaju delimičnim *obuhvatom* protivnika i počeli da sve smelije teže njegovom potpunom okruženju i uništenju. Takva je sudbina i zadesila re-

³⁴) *O prowadzeniu wojny* (O vođenju rata), poljski prevod majora Laskovskog, izd. WINW, Warszawa, 1925. god., str. 15-50.

dom: prvo Bazenu (Bazaine) armiju koja je bila zatvorena u Mecu i kapitulirala 27. septembra, zatim armiju Makmaona, koja je bila opkoljena kod Sedana i prinuđena na predaju dva meseca docnije, na dan 31. decembra 1870. Pošto je uz ovu poslednju armiju zarobljena i francuska Vrhovna komanda zajedno sa carem Napoleonom III, samim tim je rat bio upravo dobiven na odlučan način. Organizovane su armije prestale da postoje, a vrhovni komandant je pao u ropstvo.

Međutim, ovaj je poraz izazvao u Francuskoj spontanu reakciju vatrenog protesta. Gambeta (Gambetta) je uspeo da organizuje u dubini zemlje otpor i da znatno produži rat. Rezultati njegovih napora teško bi se mogli predvideti da nije bilo njegove greške, proistekle iz preceñjivanja značaja prestonice, koju je Gambeta hteo da povrati od nemačkih snaga pomoću mladih, loše opremljenih i neobučanih trupa.

*

* *

Sledeća skica poslednje faze operacija protiv armije Makmaona kod Sedana (skica 42) najlepše prikazuje pomenutu smelost u težnji za okruženjem protivnika³⁵⁾.

Ovde se više ne vidi nikako prikupljanje snaga, već obratno, smeo, širok dvokrilni manevar radi potpunog okruženja protivnika. Nemački se korpusi kreću ovde kao „roj“ (koji podseća na tatarski borbeni poredak), razdvojeni teško prelaznim rekama dakle, podeľjeni. Njihovi komandanti mnogo rizikuju jer veruju, pa su čak i sigurni da će protivnik ostati slab, pasivan i moralno prikovan za mesto, kakav je postao već posle prvih nedelja rata usled osetnih poraza. Tako je doista i bilo.

*

* *

Možemo se smelo pozvati na pukovnika Bernhardija, koji je još 1898. godine opominjao da se ne uzima kao primer ova suviše lako dobivena kampanja, jer to može obmanuti.

Pokušaćemo da sredimo šta je u ovoj kampanji bilo zaista pozitivno, a šta treba da se tretira sa oprežnošću.

U pozitivna iskustva treba, pre svega, ubrojati unapred određenu opštu vodeću zamisao operacije da se jedan deo snaga usmeri u povoljnom pravcu (2. armija, upućena pravo na južno krilo armije Bazena) i da se istovremeno drugim delom (pomoću 3. armije) obuhvate sve neprijateljske snage, s tim da se obuhvat zatim produbi do razmera potpunog okruženja pojedinih operativnih delova. Kod Meca je to okruživanje (armije Bazena) bilo izvršeno većim delom snaga 1. i 2. armije, dok je kod Sedana postignuto pomoću skoro ravnomernog okruženja Makmaona s obe strane.

³⁵⁾ Deo skice 74. iz Šlifenova dela *Cannae*. Situacija na dan 30–31. avgusta 1870.

i moralno slabom protivniku. Međutim, ovakvo razvlačenje snaga pred jakim i energičnim neprijateljem stalno će pratiti, kao što smo to više puta naglašavali raskidanjem obruča i porazom pojedinih delova, na šta treba računati preuzimajući ovaj rizik.

Pošto nisu obrazovana težišta na krilima, dvokrilni se manevar, primenjen kod Sedana, nesumnjivo spustio na nivo primitivnog okruživanja kako su ga izvodile azijske vojskovođe. Ovaj se oblik manevra ne slaže sa suštinom bitke kod Kane, u kojoj su oba protivnička krila bila od Hanibalove strane, pre svega, *slomljena* snagom, a *zatim* okružena.

2) Širok, vrlo razređen i *plitak* marševski poredak pri razvoju za bitku, koji su primenjivale sve nemačke armije u početnim fazama pojedinih operacija ove kampanje, bio je pojmljiv s obzirom da nije bilo izviđanja, a sledstveno i podataka o neprijatelju. Međutim, ovakva plitka linija operativnog rasporeda, lišena rezervi i uopšte neešelonirana po dubini, predstavlja vrlo nezgodan pa čak i opasan poredak, naime, otežava brzo stvaranje udarne mase, odnosno težišta, koje, izgleda, ne gubi značaj u modernoj operaciji. Nedostatke ovakvog plitkog rasporeda potvrđuje naročito početak I svetskog rata, koji je bio, uzgred rečeno, kako u pogledu koncentracije tako i razvoja za bitku pod snažnim uticajem shvatanja nasleđenih iz rata 1870–71. godine.

3) Moltkeov način komandovanja, koji je suviše puštao dizgine potčinjenim operativnim komandantima, čija je uloga bila često izrazito taktička, ne spada bez sumnje u pozitivne pojave u njegovim operacijama. U ondašnjim uslovima vremena i prostora kao i uzajamnog odnosa snaga, Moltke je uspeo da još nekako uskladije inicijative potčinjenih, koje su često razbijale njegovu zamisao. Ovakav je način komandovanja uostalom predstavljao dokaz da je Moltke pravilno procenio činjenicu da je suviše centralizovani način Napoleonovog komandovanja preživeo. Međutim, ipak treba da se složimo sa zapažanjima maršala Foša, koji posvećuje dosta pažnje brojnim kritičkim momentima u kojima je „taktika nametala odluku strategiji“, dakle, takvih u kojima je inicijativa išla odozdo. Da je maršal Foš imao pravo pišući ovo 1903. godine potvrđuju događaji iz godine 1914, kada je sinovac maršala Moltkea primenio isti sistem komandovanja i u dramatičnim avgustovskim momentima izgubio uticaj na tok događaja.

I pored pomenutih primedbi treba priznati da je kampanja 1870. godine sadržajno neobično bogata, jer predstavlja jednu od najnovijih i vrlo interesantnih etapa razvoja operativnog manevra. U njoj je izbila u prvi plan ideja okruživanja i uništenja protivnika, koja je ponovo oživela pre 65 godina u redovima protiv-napoleonovske koalicije, a zatim pažljivo negovana od obnovitelja pruske vojne snage u godinama 1815–1860.

8. SAVREMEN RAZVOJ IDEJE OKRUŽIVANJA I UNIŠTENJA PROTIVNIKA

Mec i Sedan bezuslovno predstavljaju važne stupnjeve na putu razvoja ideje okruživanja i uništenja protivnika. Ova je ideja, pošto se rodila, kao što smo to više puta spominjali, u načinima vođenja rata azijskih vojskovođa, prešla blagodareći Hanibalu, vrlo pozitivnu evoluciju, stičući jedrost i snagu, ali je zatim podlegla postepenom opadanju pa čak i izvesnom zaboravu. Mada je osnovna misao okruživanja još dugo trajala u *taktici* istočnih vojski (Turci, Tatari, Rusi), ona je ipak u njihovim rukama ponovo dobijala oblik širokog, rastresitog poretka lišenog elementa, prikupljene, svesno upotrebljene snage.

U toku vremena je ideja okruženja bila gotovo potpuno napuštena. Nije joj vratio pun sjaj ni Fridrih Veliki, niti Napoleon, mada se i kod jednog i kod drugog mogu zapaziti tragovi ove ideje. Ideja o uništavajućoj bici ponovo se rodila sama od sebe u širokim spleto-vima protivnapoleonovske koalicije i otada je pustila duboke korene u evropsku, a pre svega nemačku operativnu zamisao. Preko gesla Šarnhorsta i Gnajzenau³⁶⁾, ostvarenih ponovo godine 1870. od strane Moltkea, ova je ideja dospela zatim do genijalnog Šlifenovog mozga, da bi se na njegovoj plodonosnoj podlozi razvila ponovo do impo-zantne snage koja se nije sretala vekovima.

Šlifen je nju prihvatio bez sumnje još pod relativno svežim uti-skom Meca i Sedana i otada ju je negovao kroz ceo život, godinama razmatrajući njenu suštinu i zakone, ispitujući njenu primenu u svo-jim brojnim teorijskim studijama i ratnim igrama, unoseći njene zametke u osnovnu zamisao svojih operacijskih planova i najzad usa-đujući je u umove svih svojih učenika i potčinjenih.

Može se prihvatiti misao da se poslednjih godina Šlifenovog ži-vota težnja za okružujućom i uništavajućom bitkom urezala već tako duboko u zamisli ovog velikog vojnog talenta, da je prešla u fazu izrazite *sklonosti*, isto onakve kakvu smo zapazili kod Hanibala, uko-liko se radi o dvostrukom manevru, i kod Napoleona, ukoliko se radi o jednokrillnom.

Ova Šlifenova misaona evolucija, koja je postajala sve smelija i išla sve dalje, može se jasno rekonstruisati poređenjem operativnih postavki koje su usmeravale njegove ranije radove (oba operacijska plana protiv Francuske, plan odbrane Istočne Pruske itd.) sa odlučnom mišlju vodiljom onog operativnog testamenta koji je bio sa onakvom snagom prikazan u čuvenom delu koje se zvalo *Kana*.

Istina je da se u svim prethodnim Šlifenovim radovima kon-sekventno nalaze *zameci* ideje okruživanja i uništenja, ali oni ne go-spodare tako apsolutno nad svim mislima, kao što se to može zapaziti u pomenutoj knjizi. U njoj su čitav sklad i čitava snaga argu-menata složeni tako da svojom svesnom i logičnom celinom obrazlažu i podupiru ideju uništavajuće bitke. I isto onako kao što kod gene-

³⁶⁾ Gnajzenau je, kao što tvrdi Šlifen na str. 352, oživeo ideju uništa-vanja, pod čijim je udarcima pao Napoleon.

rala Kamona jasno zapažamo izvesno podsvesno prilagođavanje tumačenja spoljnih pojava u duhu njegove dominirajuće želje da dokaže postojanje Napoleonovog ratnog sistema, i kod Šlifena možemo zapaziti apsolutno gospodarenje ideje okruživanja i uništavanja, koju ovaj veliki „majstor dela i reči“ obrazlaže jasnim izborom činjenica, punim izraza, koje govore u prilog celishodnosti i efikasnosti baš ove vrste bitke.

*

*

*

Ne treba se čuditi što se učenje, poteklo iz tako snažnog uma i koje se nalazilo u rukama takve ličnosti kao što je Šlifen, duboko usadilo u dušu učenika i potčinjenih, koji su mu se divili. Stoga je i moralo da nađe svoj izraz u operacijama vođenim od strane njegovih intelektualnih naslednika.

Ovo učenje jasno zapažamo kako u operativnim zamislima Lüdendorfa, fon Kluka ili fon Hauzena, tako i u poratnim teorijskim radovima fon Kula, Grenera, fon Fransoaa, Imanuela itd.³⁷⁾

Želeći da se uverimo kakav su odjek imale ove pouke na najnovijim bojištima, ispitaćemo ukratko dve poznate bitke iz 1914. godine kod Tanenberga i Lođa.

*

*

*

Prva je nastala iz nadahnuća šlifenovskog manevra po unutrašnjim pravcima, koji je on više puta studirao (kao što tvrdi Grener) tokom godina 1898—1905.³⁸⁾

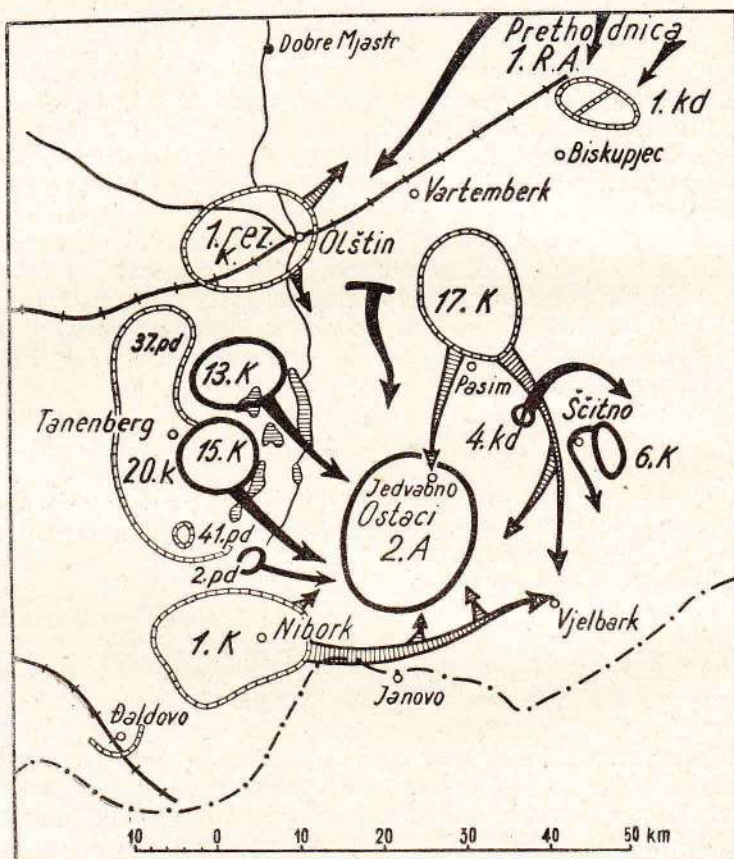
Taj se manevar zasnivao, kao što vidimo, na razbijanju po redu ruskih armija — Njemenske i Narevske — odvojenih utvrđenom zonom jezera i šuma kod Lecena (Lec). Prvi je komandant nemačke armije u Istočnoj Pruskoj, general fon Pritvic, pošao odmah linijom Šlifenovog plana i pokušao da potuče Njemensku armiju. Kada mu to nije pošlo za rukom, rešio se da napusti Istočnu Prusku. Njegov je naslednik general Hindenburg odlučio da izmeni loše otpočete operacije ali ne da se povlači preko Visle, već da najpre udari na Narevsku armiju (koja je već u to vreme izlazila na komunikacije nemačkih snaga, koje su se borile u Istočnoj Pruskoj), a zatim da se ponovo okrene protiv Njemenske armije.

Uslov za uspeh ovog manevra bila je, kao što je uvek tvrdio Šlifen, rešavajuća pobeda nad prvim protivnikom, kako on ne bi mogao da skoči na leđa u trenutku kad otpočne bitka sa drugim.

³⁷⁾ U II svetskom ratu ideja okruživanja stihijski se razvila blagodareći brzim motorizovanim rodovima vojske — ne samo u nemačkoj vojsci (već prva poljska kampanja i niz sledećih operacija) no i u sovjetskoj armiji, a zatim u anglo-saksonskim armijama. Mnogobrojni „kazani“, u početku bezizlazni, iz kojih se zatim naučilo kako da se oslobađa — ipak su se pokazali kao neizmerno opasne operacije.

³⁸⁾ Groener, *Das Testament des Grafen Schlieffen*, Mittler u. Sohn, Berlin, 1927.

Pod „rešavajućom pobedom“ razumeli su, kako Šlifen tako i Hindenburg, uništenje prvog protivnika, te su stoga toliko puta izvođene pre rata u Istočnoj Pruskoj pojedine varijante ovog manevra, primenjujući uvek protiv narednog protivnika ili dvokrilni manevar, ili u najmanju ruku jednokrilni, ali sa dubokim presecanjem njegovih komunikacija.³⁹⁾

Skica 43. — Bitka kod Tanenberga

Plan Hindenburgovih dejstava protiv Narevske armije (ruske 2. armije) poticao je iz iste osnovne ideje.⁴⁰⁾ Koristeći se time što je

³⁹⁾ Ibid., skica 13.

⁴⁰⁾ Zametke ovog plana treba tražiti ne samo u zapisima Ludendorfa, već i u usmenim direktivama Moltkea, kada ga je upućivao u Istočnu Prusku, i najzad u samom štabu generala Pritvica, u kome se operativni oficir pukovnik Hofman i načelnik štaba armije nisu slagali sa odlukom o napuštanju Istočne Pruske. Ludendorf je dao ovom planu samo konačan oblik dajući mu obeležje svoga snažnog karaktera i crtavajući ga na vrlo smeo način.

2. armija prodrla kao klin sa 13. korpusom na desnom krilu u pravcu Niborka i Olština, Hindenburg je odlučio da pre svega *veže* protivnika frontalno pomoću grupe generala Šolca (sastavljene od nemačkog 20. korpusa, kombinovanog odreda fon Ungerna i 3 divizije rezervne pešadijske), koja se ogorčeno borila kao i pomoću divizije fon der Golca, koja je sadejstvovala grupi fon Šolca.

Pomoću ovih snaga čelo i zapadno krilo ruske 2. armije imali su da budu zadržani na liniji Nibork — Olštin i čvrsto vezani frontalno. Oko na taj način *ustaljenog* pivoa bitke imao je da se razvije pravi dvokrilni manevar, zamišljen na sledeći način:

— sa zapada imala je da udari duboko u bok i pozadinu 2. armije brzo prebačena grupa generala fon Fransoa (1. korpus) presecajući joj komunikacije;

— sa istoka su imali da dejstvuju: 1. rezervni i 17. korpus, pri čemu je 1. rezervni korpus imao da predstavlja pravu udarnu snagu ovog krila, dok je 17. imao da ga štiti, spreman na eventualno okretanje frontom unazad, na severoistok, radi suprotstavljanja napadu ruske 1. armije (Renenkampf) ako bi ova poslednja, energično potiskujući slabu nemačku konjicu (1. konjičku diviziju), pokušala da se probije ka 2. armiji, lomeći na putu Hindenburgove snage.

Sa nemačke strane, dakle, ovo je bio širok dvokrilni manevar radi potpunog okruženja i uništenja ruske 2. armije.

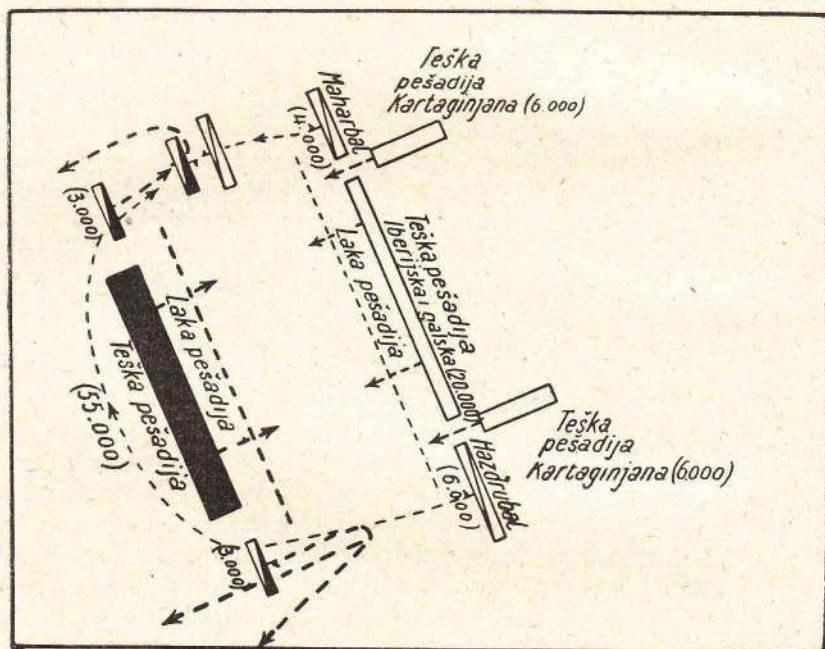
Blagodareći čitavom nizu srećnih okolnosti, koje nećemo ovde da nabrajamo, ova je smela operacija uspeła u potpunosti, samo s tom razlikom što je 1. rezervni korpus počeo da ulazi u bitku više s fronta, u prostoru Olština, a zatim je bio okrenut protiv Renenkampfove armije; pravi, pak, zadatak obuhvata sa istoka preuzeo je 17. korpus (general fon Makenzen), kojemu je pošlo za rukom da odbaci ruski 6. korpus i prodre u pravcu juga radi pružanja ruke jedinicama grupe fon Fransoa, koje su zatvarale obruč obuhvata.

Na skici 43. vidimo ovaj uspeo dvokrilni manevar, koji se završio potpunim okruženjem i uništenjem glavnih snaga ruske 2. armije.

*
* *

Da li je to bio manevar u stilu Kane? Može se u to sumnjati, pa čak i odgovoriti sa — ne. Istina je da su ovde delovala sva tri osnovna elementa dvokrilnog manevra, odnosno centar sa zadatkom vezivanja (grupa Šolca, fon der Golc, docnije 1. rezervni korpus) i krila, koja su obuhvatala neprijatelja, naime, s jedne strane fon Fransoa i delovi 20. korpusa, a sa druge, 17. korpus. Oba su ova nemačka krila izvršila kod Tanenberga ulogu Hanibalovih konjičkih krila; okružujući protivnika s obe strane i, blagodareći energiji svojih komandanata, mogla su da ispune zadatak presecanja odstupnice neprijatelju.

Divimo se smelom i dubokom obuhvatu, na koji se upravo rešio pun borbenog elana general fon Fransoa, čije su se snage zajedno sa delovima 20. korpusa pružile u ogroman luk od Ronckena preko Niborka, Velikog Pšezdjenka (Gr. Dankhajm) čak do Vjelbarka (oko 50 km). Bio je to, dakle, обруч širok i vrlo smelo rastegnut, ali u isto vreme i *slab*. Prateći tok bitke kod Tanenberga, možemo sa sigurnošću tvrditi da su obe nemačke krilne grupe, sastavljene od odličnih jedinica, sa energičnim i odlučnim komandantima, bile nesumnjivo sposobne da okruže neprijatelja, ali i suviše slabe za *lomljenje* njegovih krila, ako bi ovaj pružao jak otpor i pokušao da se odlučno probije.

Skica 44. — Bitka kod Kane

Kod Tanenberga je na oba krila nedostajao *elemenat snage*, koji su kod Kane činila dva zbijena bloka teško naoružane kartaginske pešadije, a koje tako izrazito podvlači na svojoj skici Šlifen, čak preterano ističući njihovu dubinu.⁴¹⁾

Ovaj dvokrilni manevar, i pored uspeha, teško je ubrojati u bitke tipa Kane, pošto u bici koju smo malopre pretresli nije bilo

⁴¹⁾ Kopija skice 1 iz dela pod naslovom *Cannae*. Uporedimo sa skicom ove iste bitke kod Krohmajera (naša skica 34), na kojoj se snaga libijskih grupa ne ističe tako izrazito.

moćnih krilnih maljeva koji bi bili sposobni da, u slučaju upotrebe, izbore okruženje. Da je kod protivnika bilo bolje komandovanje, a on bio moralno otporniji, bio bi sigurno raskinut tanak luk koji je presecio komunikacije, a koji su uglavnom obrazovale razvučene snage generala Fransoa i deo 20. korpusa. U tom slučaju bi kraci ruskih klešta, sastavljeni od ruske 1. armije prilazeći bojištu sa severoistoka i sačuvane 2. armije, koji su se polako primicali, mogli na kraju da se zatvore i u svakom slučaju da primoraju nemačku 8. armiju da napusti ideju o manevru po unutrašnjim pravcima i da se žurno povuče preko Visle.

Manevar kod Tanenberga bliži je, prema našem mišljenju, staroj „turanskoj“ taktici, koja vodi poreklo od azijskih vojskovođa, a zasniva se na ravnomernom okruživanju protivnika. U ruci smelog i energičnog komandanta ovo je vrlo efikasan manevar, ali pod uslovom da je protivnik dosta brojno ili materijalno slabiji, ili da mu nedostaje moralna otpornost. Protivnik jednakih kvaliteta i čvrst neće dopustiti da se pobedi ovakvim manevrom.

Dve druge armije ove iste ruske vojske ubedile su nas, skoro u istom periodu I svetskog rata, da je doista tako.

*
* *

Pomenuli smo već u ranijim odeljcima da je general Hindenburg, koji je posle pobeda u Istočnoj Pruskoj primio komandu nad čitavim Istočnim frontom, doživeo neuspeh u jesen 1914. godine u bici kod Varšave. Posle ovog on se izmakao duboko u pozadinu da bi se pod zaštitom zaprečavanja odvojio od neprijatelja, dobio slobodu dejstva i pregrupisao za novu operaciju poznatu pod imenom bitke kod Lođa.

Ne upuštajući se u detaljno studiranje ove poznate operacije, preći ćemo ipak ukratko njen tok. Ona se može podeliti na tri izrazite faze:

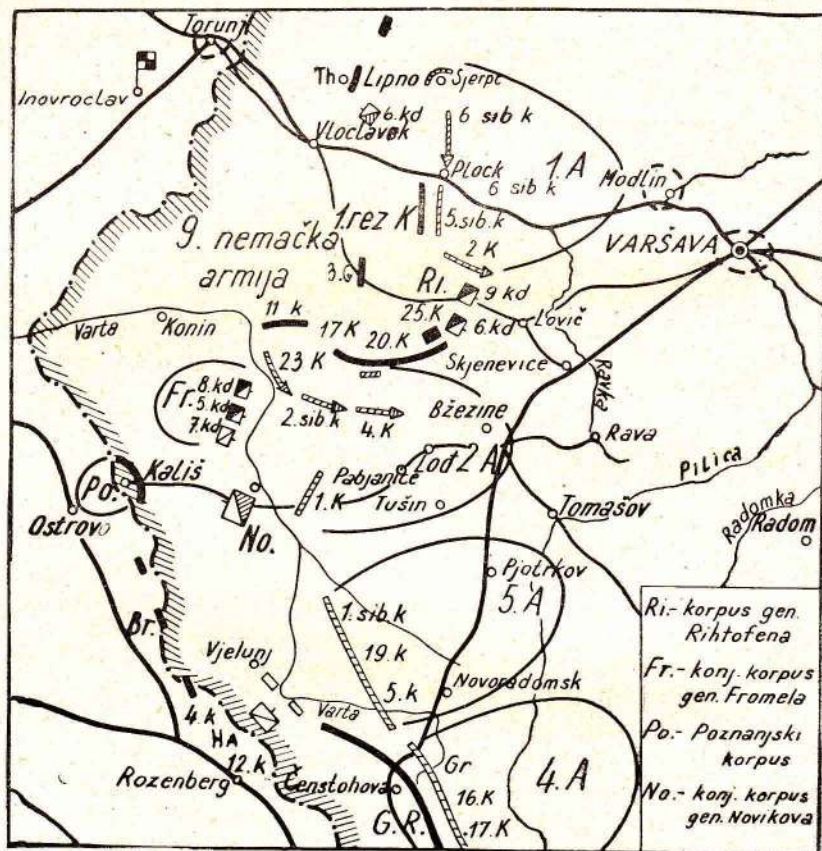
I faza: manevar pred bitku: pregrupisavanje glavnih snaga 9. armije u rejon Torunja prema severnom krilu grupe ruskih armija (što znači da je ovaj manevar pred bitku bio na stepenu nemačkog komandanta fronta jednokrlni manevar).

II baza: proboj u pravcu Bžezina da bi se postiglo razdvajanje ruske 1. i 2. armije i da bi se stvorio *krilni položaj* u odnosu na glavne ruske snage (2, 5, 4, i 9. armiju) Ovde vidimo razvoj jednokrlnog manevra od strane komande fronta koja je, koristeći *prikupljenu snagu* (glavne snage 9. armije) imala nameru da *probije* neprijateljsko krilo da bi odbacila njegovu zaštitu (rusku 1. armiju) na sever i mogla zatim dejstvovati *u povoljnom pravcu*, na krilo glavne ruske mase, a pri tome primeniti *delimično okruživanje* iste mase, upravljajući deo snaga u njenu pozadinu i komunikacije.

Ovde možemo utvrditi da je komanda fronta primenila jednokrlni manevar kao najpovoljniji, jer sadrži sve elemente uspeha ope-

rativnog manvra, zasniva se, dakle, na istim načelima kojima se upravljao i Napoleon.

Zaslužuje pažnju i krajnost u primeni *ekonomije snaga*, koju je u ovoj operaciji, kao, uostalom, i pre toga u Istočnoj Pruskoj, primenio Hindenburg. Prema frontu razvijenih ruskih snaga ostavljeni su slabi nemački delovi, a zato je skoro 80% raspoloživih jedinica prikupljeno za rešavajuće dejstvo iz rejonu Torunja (skica 45).

Skica 45. — Druga faza lođske operacije — probaj prema Bžezinama. Situacija 16. novembra 1914.

Što se tiče sledećeg operativnog načela, *iznenađenja*, učinjeno je sve da se ono postigne, što je odlično uspelo blagodareći slabom ruskom izviđanju.

Upitajmo se još da li je učinjeno sve da bi se osigurala *sloboda dejstva*? Smatramo da se može i na ovo pitanje odgovoriti pozitivno, uzimajući u obzir ondašnje podatke kojima je raspolagala komanda fronta i komanda nemačke 9. armije (operativno izviđanje bilo je slabo s obe strane). Pre svega ruska 1. armija bila je odvojena od 2.

pa je posle radi osiguranja od ove poslednje ostavljen čitav nemački korpus. Komandant ovog 1. rezervnog korpusa general fon Morgen slao je izveštaje o svojim daljim uspesima, koje je bez sumnje preuveličavao. Komanda fronta je međutim, imala pravo da na osnovu ovih podataka smatra da je 1. armija za duže vreme nesposobna za borbu. Ova je činjenica, sa svoje strane, davala puno osnova kako komandantu fronta, koji pravo stanje stvari nije poznao, tako i komandantu 9. armije za pretpostavku da je manevar glavnih snaga 9. armije, razvijajući se na jugu, dovoljno osiguran s leđa, tj. sa severa. Da je ta pretpostavka bila pogrešna, kao što se docnije ispostavilo, lako je danas utvrditi, ali se onda ništa o tome nije znalo i ne zna se da li se i mogla doznati cela istina.

Kako bilo da bilo, možemo doći do zaključka da su svi elementi manevra i većina operativnih načela bili u obe prve faze lodske operacije pravilno primenjeni, te je stoga sasvim razumljivo što je tok ove prve dve faze bio potpuno uspešan.

Teškoće su počele tek u III fazi.

III faza — stvarna bitka kod Loda prešla je već potpuno iz ruku komande fronta u ruke izvršioca glavnog napora operacije; to je bio nov komandant novo-formirane 9. armije general fon Makenzen. U okviru širokog jednokrillnog manevra komandanta fronta on je imao da potuče severno krilo glavne ruske mase presecajući mu odstupnicu na istok.

Pre nego što pristupimo pretresanju manevra generala Makenzena, prvo da proverimo kako je *on ocenjivao situaciju* jer, ispitujući a posteriori tok događaja, ne uzimajući dovoljno u obzir osnovu odluke iz koje ovi događaji proizilaze, lako bismo upali u suviše kritičarsko, a psihološki neopravdano raspoloženje.

Poznato je da glavna osnova svake operativne odluke, koja se oslanja po nuždi više na *pretpostavke* nego na *izveštaje*, jeste *procena situacije* od strane komandanta. Ako je ova procena pravilna, rešenje ima sve odlike opravdanosti i obećava uspeh, a ako je pogrešna, onda će i plan operacije imati pogrešne poteze i verovatno će podbaciti.

Što se tiče procene situacije od strane generala Makenzena u trenutku donošenja odluke, treba da utvrdimo da je ona nastala pod uticajem svežih uspeha (izvršenog proboja) kao i povoljnih izveštaja kako sa desnog krila (komandant 11. korpusa), tako i sa levog (general fon Morgen), jer su obojica *složno najavljivali* povlačenje Rusa.

Glavna je, dokle, pretpostavka, na kojoj se zasnivala odluka generala Makenzena, bilo uverenje da je ruska masa pokolebana i da treba računati na njeno odstupanje ka istoku. Dovoljno je da se pregledaju izveštaji, koje je imao general Makenzen od 13. do 16. novembra, a čak i docnije⁴²⁾, pa da se prizna da njegova optimistička procena situacije nikako nije bila lišena logičkih osnova. Još 19. uveče štab armije imao je vrlo povoljne izveštaje. Beležeći ovo, Ajlzberger

⁴²⁾ Reichsarchiv, *Die Weltkrieg 1914–1918*, knjiga VI, str. 71–103.

piše: „Rusi su, sa svoje strane davali utisak da već gube nadu da će se izvući iz kazana kod Loda“.⁴³⁾

Ovo je procena situacije. Njene psihičke osnove danas je vrlo teško rekonstruisati, te se stoga ne može u potpunosti ni sumnjati u njih, niti im davati za pravo. Treba ih prosto primiti onako kako ih je primio komandant 9. armije i poći od njegovog gledišta.

General Makenzen je rešio da uništi rusku 2. armiju dvostranim obuhvatom, spremajući njenom komandantu generalu Šejdemanu sličnu sudbinu kakva je snašla njegovog prethodnika generala Samsonova nekoliko meseci ranije kod Tanenberga.

Operativna zapovest 9. armije na dan 17. novembra počinje rečima: „Neprijatelj pokušava da izbegne naše okruživanje (Umklammerung) i povlači se na istok. Treba ga svuda zadržavati, napadati i uništavati“⁴⁴⁾. Već sam ovaj način izražavanja jako ispoljava shvaćanje koje je poslužilo za osnov odluke. Iz daljeg sadržaja zapovesti proističe da su 11. u 17. korpus imali da vežu rusku 2. armiju frontalno napadajući na Lođ sa severozapada i severa. Konjički korpus generala Fromela (i takozvani Poznanjski korpus iza njega) imao je zadatak da je obuhvati preko Pabjanjica s juga, a 20. i konjički korpus Rihthofena dobili su zapovest da slome istočno krilo iste armije, zauzmu Bžezine, posle čega da obuhvate 2. armiju s istoka i preseku joj odstupnicu. 25. rezervni korpus imao je da se kreće u drugom ešelonu za 20. korpusom, spreman da produži njegovo dejstvo.⁴⁵⁾

Iz sadržaja ove zapovesti lako je shvatiti da je general Makenzen planirao dvokrilni manevar, pri čemu je, s obzirom na predviđen pravac ruskog odstupanja, pridao glavni značaj svom istočnom krilu, određujući za njega dva pešadijska korpusa i jedan konjički. Ono što zaslužuje pažnju je to da je u navedenoj zapovesti čak i 20. korpus ubrojan u to „rešavajuće levo krilo“.⁴⁶⁾

U manevru, dakle, generala Makenzena nisu oba krila bila jednaka. Treba, priznati da je pridavanje važnosti levom krilu bilo u konkretnom slučaju potpuno opravdano, kako s obzirom na raspored neprijateljskih snaga, tako i na predviđene pravce njegovog odstupanja.

Dovde, dakle, teško je uočiti u radu generala Makenzena neki nepravilan potez; međutim od ovog se mesta tok operacije počeo neprimetno izopćivati.

Odmah u početku manevra desila se nepovoljna promena: ispostavilo se da se ne samo 17. korpus bori s fronta, već da je i 20. korpus primoran da se uplete u upornu borbu na suviše plitkoj dubini i

⁴³⁾ „Der Russe seinerseits schien die Hoffnung auf Rettung aus dem Kessel von Lodz so gut wie aufgegeben zu haben“ (Eilsberger, *Der Durchbruch bei Brzeziny*, str. 42, izd. Mittler u. Sohn, Berlin, 1930).

⁴⁴⁾ *Der Weltkrieg*, knjiga VI, str. 104.

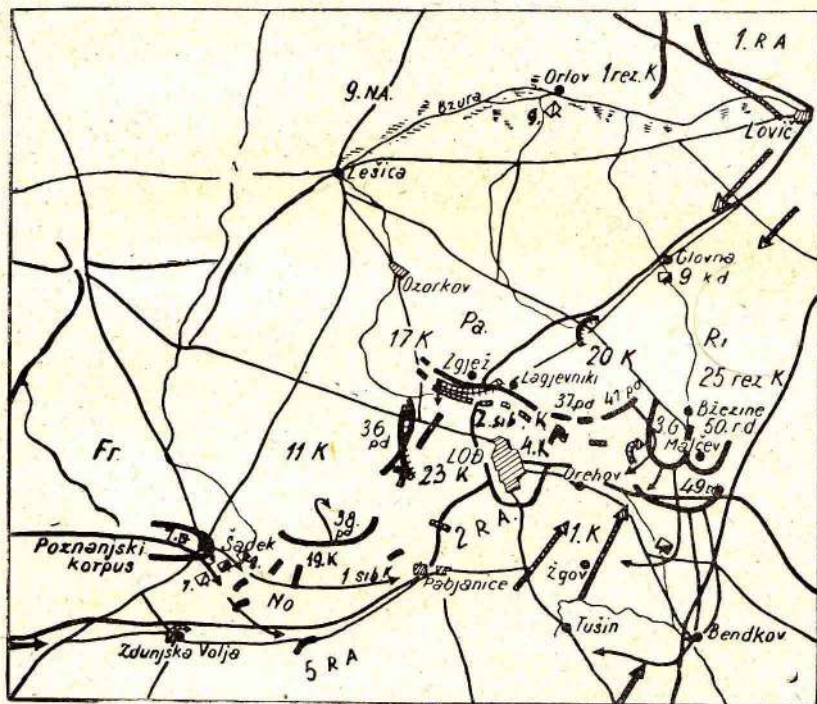
⁴⁵⁾ *Ibid.*, str. 105.

⁴⁶⁾ *Ibid.*, str. 105.

nije pošao na Bžezine. Komandant armije bio je primoran da produži obuhvatni krak upućivanjem u tom pravcu gardijske divizije i 25. rezervnog korpusa.

Situaciju koja se zbog toga stvorila predstavlja skica 46.⁴⁷⁾

Promena koju ovde vidimo bila je vrlo velika u odnosu na prvobitnu nameru: *levo, rešavajuće, krilo izgubilo je svoju dubinu*. Na njegovom se čelu kretao, ne računajući konjicu, *rezervni korpus*, čija stvarna borbena snaga nije bila veća od snage jedne aktivne divizije. Zajedno s ovim korpusom bio je general Rihthofen sa svojom malobrojnou konjicom, koja je bila jako premorena zbog izvršavanja nepotrebnih i protivrečnih prethodnih zadataka. Drugim rečima,

Skica 46. — Treća faza lodske operacije. Bitka kod Loda (19. i 20. novembra 1914.)

snaga je levog krila znatno oslabila, zadržavajući, istina, sposobnost za *obuhvatanje* protivnika, ali sa znatno smanjenom mogućnošću da ga *potuče* u slučaju otpora. Istina je da je gardijska divizija predstavljala na ovom krilu znatnu snagu, ali ona nije bila u potpunosti potčinjena komandantu 25. korpusa i brzo se uplela u borbe koje

⁴⁷⁾ Skice 45 i 46 predstavljaju skoro tačne kopije odgovarajućih delova skica br. 10 i 11 iz VI knjige *Der Weltkrieg*. Dodato je samo nekoliko strelica, potrebnih s obzirom na smanjen format, i izbačeno prethodno grupisanje pojedinih korpusa, koje bi činilo suštinu skica nejasnom.

nisu bile usko vezane za njegov zadatak, a u svakom je slučaju dejstvovala odvojeno.

Na ovu promenu situacije general Makenzen nije obratio, prema našem mišljenju, dovoljno pažnje. Zašto? General Makenzen je težio kod Loda, sa doslednošću i energijom svojstvenom nemačkim operativnim komandantima, da ostvari jednom donetu odluku od početka do kraja. Ne treba zaboraviti da je ista ova odlučnost donela ne mnogo ranije svim nemačkim komandantima pobjedu kod Tanenberga. Treba naročito da se setimo da je baš general Makenzen komandovao kod Tanenberga 17. korpusom, koji je tamo imao sličan zadatak ovome koji je kod Loda imalo opet levo krilo; tamo i ovde radilo se o obuhvatu neprijatelja s istoka. Znamo da su se kod Tanenberga komandanti oba krila, general fon Fransoa i Makenzen, izdužili u dva duga tanka kraka okružujući neprijatelja s juga i istoka i da su, *blagodareći baš tome*, blagodareći okruživanju i odsecanju glavnih snaga ruske 2. armije, osigurali sebi i svom komandantu rešavajuću pobjedu.

Nema izgleda da su misaone analogije Tanenberga i Loda vrlo izrazite. Uzmimo, na primer, u obzir depešu generala Makenzena komandantu 25. korpusa generalu Šeferu, poslatu 18. novembra pre podne, u kojoj ga poziva da krene na jug, na Bendkov, „najefikasnijim maršem“. Ova se depeša završava rečima:

„Ne skretati prerano ka sredini (na zapad), da biste stalno zadržali mogućnost natkriljavanja“⁴⁸). Ako pogledamo skicu 46, zapažićemo tanke dugačke strelice koje produžuju 25. korpus daleko na jug, na Bendkov, Tušin, zatim na Žgov (Rzgow). Konjica fon Riht-hofena imala je da ide još dublje, čak na Pjotrkov (oko 20 km na jug od Blendova).

„Nicht zu früh einschwenken“ („Ne zaokrenuti prerano“) — depeširao je Makenzen. Zar, čitajući ove reči, ne vidimo pred očima dugu, tanku nit u koju se izdužila grupa generala fon Fransoa od Niborka čak do blizu Vjelbarka (skica 43)?

Pregledavajući izveštaje i zapovesti iz bitke kod Loda i ulazeći najpažljivije u pobude redom donošenih odluka, da bismo pronašli prekretnu tačku koja je odvela pravilnu i celishodnu operacijsku zamisao pogrešnim putem, nehotice se zaustavljamo baš na ove četiri reči: „nicht zu früh einschwenken“. Ovde je nesumnjivo operacija podlegla preteranom razvlačenju. General Makenzen je, budući pod svežim utiskom bitke kod Tanenberga i *nisko ocenjujući otpornost protivnika*, hteo da pomoću daleko pruženih krakova, *obuhvati* što više njegovih delova, te ih je stoga i obuhvatio više nego što je mogao da ih *slomi snagom*. Klešta se nisu mogla zatvoriti. Korpusi 9. armije razvukli su se na frontu skoro dvostruko širem od polaznog, jer je dostizao širinu od 350 km, a to se desilo zbog toga što je komandant 9. armije hteo „da sa četiri korpusa sa sviju strana okruži pet i po ruskih“⁴⁹).

⁴⁸) „Nicht zu früh einschwenken, um dauernd zu flankieren“ (*Der Weltkrieg*, knj. VI, str. 109.

⁴⁹) Plk. dypl. Rósycki, *Brzeziny*. („Bellona“, januar-februar 1936).

Kakve su bile posledice ovog razvlačenja? Pre svega te da se na štetu prekomerno razvodnjenog elementa *obuhvata* postepeno potpuno izgubio elemenat snage. 15. korpus (tačnije samo jedna njegova divizija, 49. rezervna) stigao je najzad po širokom luku čak do blizu Lođa, izbijajući ka njemu s *juga*, ali su njegove jedinice bile potpuno iscrpene usled ovog zaobilaznog marša. Trupe su već videle izbliza fabričke dimnjake Lođa i znale su da tamo, usred tih dimnjaka, kuca srce protivnika, da je tamo komanda 2. armije. Jedinice 25. korpusa bile su svesne toga da je dovoljno probiti se još nekoliko kilometara dalje pa da se uništi sama srž protivničkog otpora. Ali za to je već nedostajalo snaga, mada su za zaštitu predgrađa Rusi morali da angažuju poslednje ostatke svojih jedinica. Tamo su već bile čak i takve jedinice kao odred kozačkog oficira Karaulova, sastavljen od pionira, posilnih i kurira.

Valja naglasiti da je tamo, prema predgrađu Lođa, odnosno na *rešavajućem mestu i u rešavajućem momentu bitke, probojnu snagu nemačke 9. armije predstavljalo još samo nekoliko iscrpenih rezervnih bataljona*, koji su činili čelni čvor široke i tanke mreže. Nije pomoglo ni sjajno junaštvo ove šake rezervista, koji su maršovali čitavih noći, a tukli se čitave dane po mrazu bez šinjela. Nisu pomogli ni takvi dokazi čvrstine oficira kao čuveni usamljeni put pukovskog adutanta iz 49. pešadijske rezervne divizije po pomoć kod 4. divizije, kao ni požrtvovanje onog intendantskog savetnika (Intendanturrat) Eberharta Krampa, koji je posle pogibije strojevih oficira uzeo komandu nad odredom pešadije i vodio ga na poslednji, beskoristan juriš.

Grob ovog hrabrog komandanta i do danas tačno obeležava mesto gde su se iscrpli poslednji ostaci *snaga rešavajućeg krila* Makenzenove armije.

Na korak od postizanja potpunog *operativnog* uspeha ponestalo je *taktičkih* snaga za njegovo iznuđivanje. Možda bi dva sveža bataljona odlučila onog dana sudbinu ruske 2. armije, ali ih nije bilo, jer se zaboravilo na istinu da „snage brzo nestaju u ofanzivi“ (fon Kul).

Činjenica je da su na početku manevra levog krila 2. armije bila 2 pešadijska korpusa, 1 gardijska divizija i 1 konjički korpus, dok je na njegovom *cilju*, kod Lođa, ostalo samo nekoliko premorenih bataljona.

*

*

*

Da li je moglo biti drukčije?

Može se tvrditi da je sigurno moglo. Da se na vreme uočilo kako zapadno krilo nije u mogućnosti da obrazuje drugi krak klešta i da se prestalo na njega računati, kao i da se sa 25. korpusom nije išlo tako daleko na jug, već da se okrenuo zajedno sa gardom negde u rejonu Karpina najkraćim putem prema Lođu, obrazovao bi se zbijen, svežiji i za jedan dan raniji udarac, posle kojeg bi žestok otpor 2. ar-

mije morao da prsne.⁵⁰⁾ Dejstvo ove zbijene snage koja udara u dovoljno povoljnom pravcu, moglo se onda produžiti obuhvatnim pokretom konjičkog korpusa Rihthofena, koji je mogao da deo snaga uputi na jug u susret ruskom konjičkom korpusu Novikova, a većim delom da udari iz prostora Bendkova, preko Tušina na Lođ, preduhitrujući mogućnost da se ova varoš zaštiti ruskim jedinicama na brzu ruku i dockan skupljenim, kao što je bio onaj odred Karaulova.

Na taj način bi izmenjena vodeća zamisao operacije preinačila, istina, dvokrilni manevar u jednokrilni, ali, bi mu osigurala snagu, povoljan pravac udara i mogućnost obuhvata, učinila bi ga sposobnim da odnese rešavajuću operativnu pobedu.

U stvarnosti se desilo drukčije. Grupa generala Šefera, koja se junački borila, na kraju se bespomoćno zaustavila i postepeno se sama našla u klopki, opkoljena od ruskih snaga koje su nadirale prema njoj. Sa severa joj je odsekla odstupnicu 1. armija, dok su jednovremeno s juga sve jače nadirale jedinice 5. armije. Usled ovog se stvorila situacija koja je nametala misao o poznatoj izreci, da onaj koji obuhvata i sam, u slučaju neuspeha, može da podleigne obuhvatu. I pored skoro potpunog okruženja, nemačke jedinice, u neprekidnoj borbi, ne samo što su uspele da se probiju na sever već su izvele iz te zamke više zarobljenika nego što su imale sopstvenih vojnika, ne gubeći pri tome ni jedan zaplenjeni top. Ovi dokazi izuzetne borbenosti ublažili su gorčinu neuspeha. Ako se osim toga uzme u obzir da je ovaj smeli manevar ipak oduzeo zadugo ofanzivni karakter celom ruskom frontu, možemo ga ubrojiti čak i u red strategijskih uspeha.

Nama, međutim, koji u ovom trenutku ispitujemo suštinu manevra, ovi pozitivni taktički i strategijski rezultati ne treba da zaklanjaju činjenicu da je *operativni* manevar, i pored svega toga, podbacio i to zbog nedovoljne jačine oba krila.

Ovo nije bio usamljen slučaj 1914. godine. Setimo se već opisane bitke kod Komarova, u kojoj je komandant austrijske 4. armije general fon Aufenberg takođe primenio dvokrilni manevar i zbog skoro istih razloga pretrpeo neuspeh. Pored odstupanja od načela slobode dejstva, nije bilo na levom krilu ove bitke ni dovoljno snaga. Usled toga su kraci klešta dveju austrijskih grupa koje su se tamo borile, prilikom njihovog sklapanja, već uzajamno videli eksplozije svojih artiljerijskih zrna, ali nisu mogli više da pruže jedan drugom ruku.

Prisećajući se ovih slučajeva, živo nam pada na pamet Šlifenovo načelo. On je pod uticajem pravog shvatanja bitke kod Kane utvrdio: da dvokrilni manevar samo onda može da ima uspeha, ako *zbir vrednosti* oba krila omogućuje da se ona spoje. Radi se o tome da oba krila *zajedno uzeta* odigraju u dubini neprijateljeve mase ulogu gvozdene prečage koja se, i pored njegovog otpora, postavlja, preko najvažnijih puteva odstupnice.

⁵⁰⁾ Ovakvo mišljenje izlaže se kako u pomenutoj VI knjizi izdanja *Der Weltkrieg* (strana 221. i 222), tako i kod generala Ludendorfa u njegovim memoarima.

U sve tri razmatrane bitke ova je prečaga, istina, postojala, ali je imala oblik više duge i tanke drvene letve, a ne jake poluge koja bi u slučaju potrebe mogla da *odseče* neprijateljske ruke ako bi je zadržavale. U jednom od tih slučajeva, kod Tanenberga, ova se tanka letva pokazala dovoljnom da se demoralisani protivnik zatvori i uništi, dok je u dva druga slučaja, kod Komarova i Lođa, isti taj neprijatelj ipak imao dovoljno čvrstine, pa ne samo što je izdržao moralno dejstvo obuhvata, već je snažno udario po vezama koje su ga sputavale, posle čega su se ti kraci, izranjavljeni i slabiji, opustili i oslobodili iz zagrljaja svoj plen, koji je već izgledao kao siguran.

9. NESTANAK OPERATIVNE MANEVARSKJE SPOSOBNOSTI U GODINAMA 1915—1918.

Verovatno je da nisu samo taktički obziri formirali Šlifenovo shvatanje u tom smislu da on nije bio pristalica anemičnog okruživanja, već da je pri tome takođe igrala ulogu želja da se operacijama da brzina pomoću sigurnog i snažnog dejstva. Njegov se prvi operacijski plan protiv Francuske zasnivao na stvaranju dve jake grupe, koje su imale da *provale* u oba krila francuske grupacije i nadmoćnošću *izbore* obuhvat. Vodeća misao drugog plana, pretresanog detaljnije u ranijim odeljcima, bila je želja za *obuhvatom koji bi svojom snagom* izborilo severno francusko krilo. Ova je namera proisticala iz istih pobuda na kojima je bila zasnovana odluka Fridriha Velikog kod Lojtена: radilo se o okruživanju i lomljenju protivnikovog krila, da bi se zatim savila i zgnječila cela njegova grupacija i da bi se jednovremeno izišlo u njegovu pozadinu.

U vremenu prelaženja preko Belgije, zapadna je operacija imala tok sličan onom u bici kod Lojtена. Međutim, pošto na nemačkom krilu nije bilo ni Citenove konjice niti ikoga da *obuhvati i zadrži* krajnje francusko krilo, protivnik je uspeo da izbegne bitku i stalno se povlačio, izdužujući jednovremeno grozničavo svoj front u zapadnom pravcu. Već negde oko 20. avgusta potpuno su nestale sličnosti sa bitkom kod Lojtена, jer je francusko krilo, koje su produžili Englezi, već potpuno preprečilo Nemcima put, dopirući skoro čak do zapadnog kraja nemačkog fronta koji se valjao napred.

Od tog trenutka mogu se tražiti sličnosti samo sa bitkom kod Leuktre: nasuprot podjednako tankom francuskom krilu, još se kretao napred dubok blok nemačke 1. i 2. armije. Da se Francuzima i Englezima u ovom trenutku prohtelo da se zaustave i prime bitku, nastupilo bi isto što i kod Leuktre: ravnomerno razvijen francuski poredak bio bi slomljen sasređenim udarom mase 1. i 2. armije. Ovo se nije desilo iz dva razloga:

prvo, nemački udarni „blok“ upravo nije predstavljao više masu, jer je bio, kao što je poznato, jako oslabljen od početka;

drugo, Englezi i francuska 5. armija nisu se ponašali kao Spartanci kod Leuktre, jer nisu primili bitku, već su se (ne računajući

lokalna protivdejstva 5. armije) i dalje provlačili čekajući sve dok krilni manevar francuske 6. armije ne rastereti glavne savezničke snage od jakog nemačkog pritiska.

Kao što je u Belgiji, zato što protivnik nije bio zadržavan podbacila vodeća ideja iz bitke kod Lojtana, tako je i docnije, u severnoj Francuskoj, podbacila ideja iz bitke kod Leuktre, delimično iz istog razloga, a delimično zato što nije bilo probojne snage.

Kada je zatim došlo do dva uzastopna udara francuske 6. armije sa zapada na Nemce, ispostavilo se da je nemački manevar, zasnovan na želji obuhvata i proboja, potpuno podbacio, prvo, zbog toga što je i sam bio *obuhvaćen*, a drugo, što se njegova snaga iscrpla.

„Die Kräfte schwinden, schnell in der Offensive“ Moltke mlađi, kao i docnije Makenzen, nije uzeo dovoljno u obzir činjenicu da je, istina, moderna udarna snaga dobila odlike gvozdеног ovna, ali moderna vatra ima svojstvo da topi gvožđe silinom i brzinom aparata za zavarivanje.

*
* *

Stalni i sve veći brojni porast narodnih vojski, koji je povlačio za sobom pomenutu tromost trupa i povećao teškoće komandovanja, doveo je najzad 1915. godine do tako duboke krize ratne veštine kakvu istorija dotada nije zabeležila.

Ova je kriza mogla već ranije da nastupi. Da je hrabra francuska vojska, zapojena visokim patriotizmom, imala dobro komandovanje u godinama 1870—71, ili da nije veština maršala Moltkea uspela da onda pravilno reši težak zadatak moderne koncentracije, a u toku operacija da usklađuje na vreme divergentne inicijative potčinjenih, ko zna da li se pojava stabilizacije, zapažena u I svetskom ratu, ne bi javila još onda, četrdeset godina ranije.

Neizmerno brojno povećanje vojski i porast prostora koji su one zauzimale, morali su da dovedu do manevarske tromosti pre svega zbog toga što tako znatno povećanje *razmera* operativnih dejstava nikako nije išlo u korak sa *porastom brzine kretanja* vojski.

Pored ovog najvažnijeg uzroka krize ratne veštine, pojavila su se još dva druga:

1) *izviđačko vazduhoplovstvo* počelo je da uništava elemenat iznenađenja, koji je predstavljao jedan od osnova ratne veštine;

2) masovno uvođenje *mitraljeza* znatno je smanjilo mogućnosti napada, a jedino napad može da predstavlja vrhunac operacije koji dovodi do rešavajućeg rezultata.

*
* *

Treba takođe biti svestan da je artiljerija, koja je za vreme Napoleona odigrala tako veliku ulogu pri *potpomaganju napada* (setimo se makar samo Vagrama i Fridlanda), dobijala posle njegove epohe sve veći značaj. Pronalazak brzometnih topova i porast teške arti-

Ijerije pridali su ovom rodu vojske takvu snagu savlađivanja otpora, da je sposobnost napada, potpomognutog od strane artiljerije, znatno nadmašivala snagu odbrane. Ne treba zaboraviti da je artiljerijska vatra utoliko efikasnija ukoliko je sasređenija, odnosno da može mnogo bolje da potpomaže dubok napad na uskom frontu, nego da sadejstvuje mnogo široj i plićej odbrambenoj grupaciji. Usled ovog artiljerija predstavlja pre svega *oružje napada*, a u odbrani *samo dopunjuje* mrežu sopstvene vatre pešadije, i to na onim mestima koje teško dostiže pešadijsko naoružanje sa *položenom putanjom*, ili kad su ta mesta suviše udaljena.

Kratko vreme pre I svetskog rata masovno je uveden u evropskim vojskama mitraljez, koji je od samog početka tog rata odigrao znatnu ulogu. Može se smelo kazati da se pre ovog rata (pa čak još i sada) nedovoljno cenio ogroman uticaj koji je uvođenje ovog oružja proizvelo na *taktičke mogućnosti* vojski, a zatim i na *karakter operativnih dejstava*.

Obratimo pažnju na to da pešak ima dosta izgleda da ostane čitav pri prolaženju čak kroz i najživlju i najjaču vatru artiljerije, izvođenu velikim brojem baterija sa ogromnim utroškom municije, dok gotovo nema *nikakvih* izgleda da prođe kroz dobro smeštenu plitku zapreku koju čine jedva *dva* mitraljeza, stvarajući naizmeničnim dejstvom, na širini od 600 metara ravnog zemljišta *potpuno polje smrti*. Relativna jevtinoća mitraljeza i njegove municije dovele su, zajedno sa lakoćom rukovanja njime, do masovnog uvođenja ovog oružja, usled čega je vrlo jako porasla snaga brišuće i neprekidne, a uz to neizmerno efikasne vatre. Uslovi života na bojištu promenili su se vrlo izrazito, od 1914. godine, onemogućujući živim bićima da se nekažnjeno kreću po bojištu u zoni efikasne mitraljeske vatre. Ovo je pojačalo u vrlo velikom stepenu snagu *odbrane*. Počeli su se dešavati slučajevi da dva dobro zaklonjena mitraljeza zaustavljaju bočnom vatom čitave pukove u napadu. Artiljerija je svakako odmah preduzela borbu sa ovim novim oružjem, ali se ispostavilo da mitraljez, zajedno sa poslugom, predstavlja za artiljeriju tako malu metu da treba potrošiti najmanje 200 topovskih metaka za njegovo dovoljno sigurno uništenje, a da i ne pomenemo to da lako maskiranje i promena položaja mitraljeza, ili njegov smeštaj u betonski zaklon, još više smanjuju izgled artiljerije na uspeh u ovoj borbi.

Posledice ovog promenjenog stanja stvari ispoljile su se 1914. godine vrlo brzo. Pre svega, pešak je došao do ubeđenja da, bacajući se na zemlju bilo da se odmori bilo da sačeka pomoć artiljerije, mora odmah i *da se ukopa*, jer ga u protivnom gusta mitraljeska i puščana vatra može brzo da izbací iz borbe. Pešadija je, dakle, počela hitro da se služi ašovčićima, a psihološki je lako shvatljivo da čovek nerado napušta sveže iskopane zaklone koji ga koliko-toliko štite od smrtonosne vatre. Pešak je počeo da se sve više obraća artiljercu, tražeći uništenje ili, u najmanju ruku, neutralisanje neprijateljskih mitraljeza, a sve je to učinilo da su napadi postali lagani i metodični. Ofanzivni elan pešadije smanjivao se iz dana u dan pod uticajem ve-

likih gubitaka, dok najzad nije došlo do ustaljenja poznatog načela da „artiljerija osvaja teren, a pešadija ga samo poseda“.

Zaslužuje pažnju i to da se ova disproporcija snaga napada i odbrane, koja je onda počela da se javlja u vidu slabljenja ofanzivnih *taktičkih mogućnosti*, poklopila ujesen 1914. godine sa iscrpenošću snage velikih *operativnih manevara*, koji su svi podbacili. Izgleda da su oni podbacili ne samo usled pogrešaka pri planiranju ili izvršenju, već delimično i pod uticajem promenjenih borbenih uslova, jer je jedan od tri najvažnija elementa operativnog manevra, *činilac prikupljene ofanzivne snage*, počeo da pokazuje znak iscrpenosti.

Nije uspeo, dakle, ni uvodni nemački manevr protiv Francuske, niti austrijska ofanziva na Krasnik i Lublin, a isto tako ni ruska ofanziva na Istočnu Prusku. Samo su *protivofanzive* imale uspeh, što predstavlja činjenicu o kojoj valja razmisliti, ako se setimo da su skoro sve velike operativne pobede iz 1914. godine — bilo da je to francuski manevr u bici na Marni, bilo Hindenburgova dejstva u Istočnoj Pruskoj, a zatim kod Lođa, bilo ruska ofanzivna dejstva u Malopoljskoj (Galiciji) itd. — imale odlike *protivofanzive*, onda moramo doći do zaključka da ovaj uspeh operativnih *protivdejstava* na štetu *čisto ofanzivnih manevara*, dakle, pojavu štetnu u operativnom smislu, ne možemo pripisivati isključivo samo sticaju okolnosti. Vrlo je verovatno da je veliki procenat gubitaka, koji je od momenta masovne primene mitraljeza počeo da trpi napadač, stvorio 1914. godine bolje uslove borbe za onog ko uspe da *izdrži* napad, a zatim da udari na protivnika desetkovanog vatrom. Međutim, pošto je i onaj što je vršio protivnapad trpeo takođe velike gubitke, usled čega je posle trenutnog uspeha i sam malaksavao, on je, ne uspevši da postigne *odlučujućí rezultat*, bio primoran da obustavi dalja ofanzivna dejstva.

Poznato je da svako, čak i najmanje, zadržavanje napada primorava pešadiju da se ukopa. Ako je, dakle, napad ili protivnapad zaustao, bilo zbog toga što je bio loše organizovan, bilo zato što su snage bile suviše slabe, bilo što je trebalo čekati na pomoć više jedinice, na uvođenje sopstvenih rezervi ili makar na podršku artiljerijske vatre, onda se svakog sata, a pogotovu svakog dana, menjalo lice bojišta. Sledeći je dan po zaustavljanju pokreta već zaticao pešadiju duboko ukopanu u poljska utvrđenja, jer je domet mitraljeske i artiljerijske neprijateljske vatre bio još onda velik; nije bilo dovoljno da se ukopa samo prva linija. Četne, bataljonske, pukovske pa čak i divizijske rezerve morale su da razrede na zemljištu svoje borbene poretke i traže zaklon u zemlji, jer su u protivnom slučaju mogle da budu brzo desetkovane snažnom efikasnom vatrom. Dotur municije i hrane kao i dostavljanje zapovesti prinudili su odmah na kopanje rovova za vezu i saobraćajnica, jer oprezan mitraljez nije dozvoljavao čak ni da se pomoli glava iz rova, a da i ne govorimo o pretrčavanju kurira i još manje o prenošenju sanduka sa municijom, kazana sa hranom itd. Nastajale su, dakle, sve brojnije saobraćajnice, prvo između pojedinih pešaka, zatim između vodova i četa, a jednovremeno

od prednjih jedinica unazad do komandnih mesta, artiljerije, rezervi itd.

Na taj je način ratni život, oteran sa površine, počeo da urasta u zemlju i da se smešta u njoj već posle nekoliko dana za stalno, tako da se teško mogao pomeriti s mesta. Vojska koju je odozgo tukla usijana mreža vatre svakojakog oružja, a spreda zatvarala neprolazna zona zaprečne mitraljeske vatre, pribila se uz zemlju kao patuljasta biljka i prilagodila se brzo ovako izmenjenim uslovima života i borbe. Jedinice, zadržavane makar privremeno, nemajući mogućnosti da se održe na površini zemlje, niti da se pomeraju napred, odmah su pustile u zemlju hiljadu lopata — korena i počele da rastu jedino u onim pravcima odakle nije pretila smrtonosna vatra, dakle, u dubinu i u pozadinu.

Već nekoliko nedelja posle zaustavljanja ma koje ofanzive zapazeno je da su sopstvene i neprijateljske jedinice toliko ukopane u zemlju, da je bila potrebna velika disciplina i moralna snaga da bi se sopstvene jedinice odvojile od nje i bacile u napad. Jednovremeno je trebalo staviti u dejstvo jaku artiljeriju da bi se uništila ili bar pocepala, ukopana u zemljište, mreža neprijateljske vatre.

Činilac dinamičke snage slabio je, dakle, sve više. Jednovremeno su počeli da nestaju uslovi za primenu drugog elementa operativnog manevra: činioca *obuhvata*. Posle anemičnih napora uzajamnog zao-kruživanja, koji su vršeni sporom pešadijom u takozvanoj trci k moru, nestala su operativna krila. Vojske su se razvukle u širinu oslanjajući krila na granice i mora. Da bi se obuhvatilo protivničko krilo trebalo je prvo snagom stvoriti otvor u neprekidnoj liniji fronta, kako bi se stvorilo *veštačko krilo*, a takav je proboj postajao iz dana u dan sve teži usled jačanja otpora. Vojske su se, dakle, ukočile u vidu dugih ukopanih frontova, koji su postepeno dobijali takvu dubinu, da je širok proboj fronta u cilju stvaranja dovoljno širokog i dubokog operativnog otvora, postao neobično težak i skup, kako s obzirom na gubitke tako i na utrošak municije. Ako je ovakav proboj čak i uspevao, to je protivnik ili pravio oko otvora taktički „džep“, likvidirajući ga zatim vatrom i protivnapadima, ili je povlačio deo ili celinu fronta nešto unazad na ranije pripremljene odbrambene (prihvatne) položaje. Na taj se način cela operativna korist, koja je ostajala u rukama komandanata uspešne ofanzive, ograničavala na osvajanje zemljišta upropašćenog artiljerijskim zrnima, preoranog levcima, načičkanog bodljikavom žicom i ostacima razbijenog ratnog materijala.

— Operativni se manevar brzo odrekao svog osnovnog cilja: *postizanja rešavajuće pobede*.

Ljudi su se morali zadovoljiti borbom za „ograničene ciljeve“ u kojima je nazivano uspehom osvajanje nekoliko kilometara opustošene mreže utvrđenja. Ovakva sitna osvajanja terena i nanošenje gubitaka postali su vremenom *cilj „operacija“*. Pripremali su se veliki i teški napadi kojima su prethodile artiljerijske pripreme od po nekoliko sati ili čak nekoliko dana. Rezultat ovako shvaćenih opera-

tivnih dejstava bilo je često potpuno uništenje žive sile neznatnog odseka neprijateljskog položaja, i gotovo ništa više.

— Od tri glavna elementa operativnog manevra, dakle, povoljnog pravca, obuhvata i prikupljene snage, prva dva nisu uopšte dolazila u obzir, dok je treći, izopačen i nepokretan, dobio oblik mehaničkog malja koji udara ne zato da bi slomio *najvažniju tačku oslonca* operativne ravnoteže protivnika, već da bi uništio *jedan od mnogih jednakih sastavnih delova* njegovih snaga. Operativni je manevar prestao biti ono što jeste.

Postepeno, kada je rat na kraju krajeva dobio karakter borbe za iscrpljenje, pažnja se prenela izvan vojske koja se borila, u dubinu neprijateljske zemlje. Počelo se služiti svim sredstvima da bi se iscrpli moralno i materijalno ne samo vojska, već i civilno stanovništvo protivničke strane. Na taj način ne samo da je došlo do pada ratne veštine, već je rat dobio tako okrutan karakter kakav nije imao od varvarskog doba.

*
* *
*

— Da li su za vreme I svetskog rata postojale mogućnosti da se promeni ovakvo stanje stvari?

Sumnjivo. Možda bi dobrovoljno, naglo i vrlo duboko povlačenje jednog od protivnika bilo u stanju da izvuče drugog iz ukopanog i bodljikavom žicom opletenog odbrambenog položaja sa ciljem da se on potuče na otvorenom polju. Posle izvršenja takvog odskoka unazad, trebalo bi brzo izvršiti ogromno pregrupisavanje (po uvećanom obrascu nemačke 9. armije pred bitkom kod Lođa) i udariti *zbijenom snagom u povoljnom pravcu* na nailazećeg protivnika.

Nećemo pokušavati da pretresemo mogućnosti ovakve operacije koja zahteva ogromne, a pri tome potpuno tajne radnje na pripremanju odvajanja od protivnika, odstupanja i pregrupisavanja velikih operativnih masa za protivofanzivu. Ne zna se da li bi se stepen rizika, spojen sa napuštanjem najmanje 200 kilometara zemljišta (kao što je to bilo u manjem stepenu pre bitke kod Lođa, a zatim kod poljskog povlačenja na Visli), pokrio predviđenim koristima ovakve operacije a da li bi tehničke teškoće (oko izdavanja zapovesti, komunikacija) omogućile njeno izvršenje. U svakom slučaju niko nije izvršio ovakav pokušaj na stepenu vekovnog komandovanja, te je stoga I svetski rat ostao do kraja u svom obliku taktičko-materijalne borbe za iscrpljivanje.

Međutim, već su u toku ovog rata preduzeti pokušaji izravnavanja nesrazmernog odnosa snaga napada i odbrane, naime pomoću bojnih otrova, tenkova i najzad ratnog vazduhoplovstva. Svi ovi pokušaji nisu stigli da ispolje svoje stvarne mogućnosti u I svetskom ratu, te će stoga taj opit uslediti tek u sledećem evropskom ratu. Ako to bude uspešan pokušaj za brze rodove vojske i ako operativni komandant uspe da prida svojim operacijama brz i snažan karakter, zasnovan na načelima ratne veštine, onda će se možda operativni mane-

var trajno preporučiti. Međutim, ako moderni rodovi vojske podlegnu brzom trošenju usled gubitaka i stariji rodovi vojske usled toga što bi im se prilagođavali, što je vrlo moguće, i ako odmah nastupi intelektualna ravnoteža komandanata kao i fizička i moralna ravnoteža vojski, može posle uvodnog manevarskog perioda, doći ponovo do perioda materijalnog rata, jer će vatra ponovo saterati vojske u rovove, razvući njihove odbrambene sisteme u širinu i oduzeti im ponovo moralne i fizičke sposobnosti efikasnog ofanzivnog istupanja.

Oдавде bi se mogla izvući dva zaključka:

1) za prvi, pokretljiv period rata treba prikupiti što veću *operativnu* snagu i što više ofanzivnih borbenih sredstava, a jednovremeno izdići ratnu veštinu komandanta na što viši nivo;

2) pripremajući na taj način uslove za *operativni* manevar, ne sme se zanemariti *strategijsko* pripremanje čitave zemlje za dugotrajan materijalan rat niti *taktičko* pripremanje komandanata i trupa za drugi period ratnih dejstava, koji uvek može nastupiti pošto se iscrpu manevarske mogućnosti i dobiti uporan karakter rovovskog rata.

Dugotrajan karakter građanskog rata u Španiji, koji već dve godine ima toliko osobina sličnih slabijim odsecima stabilizovanog I svetskog rata iz godine 1915—1918. ne dopušta da se zaboravi stalna pretnja iscrpljujućeg rata. Može i treba da se misli o načinima izbegavanja ovog uništavajućeg oblika rata, što međutim ne može da znači isto što i zanemarivanje priprema vojske i čitave zemlje za iscrpljujući rat jer, i pored svega, on može da postane drugi i vrlo otegnut čin budućeg evropskog rata⁵¹⁾.

Smatramo, dakle, da će, pored pripremanja komandanata i trupa za manevarski rat, biti neophodno da se *paralelno* razvijaju iskustva zbijene i jako organizovane pozicijske vojne (koja može da se pojavi na više mesta i u manevarskom ratu). Jednovremeno je potrebno obratiti veliku pažnju na *materijalno* pripremanje čitave zemlje za dugotrajan rat. Zanemarivanja na tom polju mogu da koštaju mnogo nepotrebno prolivene krvi i da povuku za sobom opasne moralne udare⁵²⁾.

10. POKUŠAJI OBNAVLJANJA MANEVRA

U docnijim ratovima, koji su se odvijali posle 1918. godine, bez teškoće uočavamo pokušaje obnavljanja manevra. Na prvo mesto

⁵¹⁾ Najnoviji ratni događaji, a posebno kinesko-japanski rat, ukazuju da treba opet računati sa slabim izgledima na lak i brz rat — i pored ogromne taktičke i tehničke nadmoćnosti kojom raspolažu Japanci. Pri većoj ravnoteži snaga, koja je najčešća u Evropi, rat može da ima još uporniji karakter ukoliko podbace uvodne operacije.

⁵²⁾ Zaključak je ovaj u potpunosti potvrdio dugotrajan, skoro šestogodišnji tok II svetskog rata, čiji su početak (1939—1941.) i završetak (1945.) bili bogati u „munjevitim“ operacijama, dok je sredina (1942—1944.) predstavljala period borbe za iscrpljivanje, prošaran ne suviše čestim (naročito na zapadu) pokretnim operacijama.

se ističe svakako najraniji i u isto vreme najveći od njih, poljsko-sovjetski rat. Komandanti i većina vojnika obe strane bili su onda pod svežim utiskom I svetskog rata, te su stoga taktički tragovi taktike rovovske vojne vladali u početku svuda s ove i one strane fronta. Nastala je nova — čudnovata forma rata, takozvana „taktika masa bez masa“. Primenjivani su mahom linijski borbeni poreci rovovske borbe, trasirane su na zemljištu guste mreže uzastopnih „položaja“, koje nije imao ko da izgrađuje niti da poseda. Revnosno su se podražavali običaji materijalnog rata, a nije se raspolagalo skoro nikakvim materijalom. Planirani su veliki proboji, a nije bilo za to niti snaga niti sredstava. Brojni su rezervni položaji ostajali u vidu crteža na papiru itd. Divizije su posedale odbrambene odseke širine 30, 50, 80 km, napadale su na frontu od 5, 10 i više km, a sve to uz vrlo malu količinu topova i municije za potpomaganje ovih napada, kao i često uz potpuno nemanje ratnog materijala.

Iz ovih razloga opšti je oblik operativnih borbenih poredaka bio još dugo veoma bled i malokrvan. Hiljadu bajoneta prikupljenih na jednoj tački u operativnoj rezervi predstavljalo je veliku snagu. Sve se razvlačilo u širinu, jer su komandanti malih armija, čija stvarna borbena snaga često nije prelazila brojno stanje 1—2 normalne streljačke divizije, dobijali zone dejstva širine po 100, 150 i više kilometara. Pošto su bili navikli u I svetskom ratu na neprekidan front, dakle, na to da trupe posedaju svu širinu zone dejstva, rešavali su svoje zadatke na vrlo jednostavan način. Delili su zonu dejstva na onoliko delova koliko su imali potčinjenih i prenosili na njih zadatke napada ili odbrane. Ovi su, pak, radili to isto u odnosu na svoje potčinjene. Zbog toga su svi zadaci postajali većim delom neizvodljivi, ali pošto se tako radilo obostrano, to se ovo nije brzo uočilo, utoliko pre što se obostrano razređivanje snaga uzajamno uravnotežavalo i nije povlačilo za sobom ni za jednog od protivnika tako loše posledice kakve bi se mogle očekivati. Obe su se vojske razvukle u širinu u dugačke, paučinasto slabe frontove, te je stoga u tom početnom periodu rata bilo još manje uslova za operativni manevar nego u I svetskom ratu: linijski frontovi ne samo što nisu pružali mogućnost obuhvata u povoljnom pravcu već čak nije bilo od čega da se stvori ma kakav elemenat snage, jer su sve jedinice od voda do armije bile veoma razvučene u širinu i prosto su se rasplnule po terenu. Osim toga, nedostajalo je u početku rata makakvog *elementa* operativnog *pokreta*. Diskreditovana u periodu svetskog pozicijskog rata, konjica se još nije uzdigla; tenkova, pak, i aviona bilo je vrlo malo, a oni koji su dejstvovali bili su jako istrošeni.

Ne treba se čuditi što se u ovakvim uslovima rat odlikovao potpunom operativnom slabošću, a razlikovao se od I svetskog rata samo po tome što je bio mnogo manje krvav zbog nedostatka guste vatre. (Vrlo slične znake ispoljava sada*) — uzgred rečeno, građanski rat u Španiji.)

*) Knjiga je pisana 1936—38. godine. — Prim. prev.

Tipična je, dakle, odlika prvog perioda poljsko-sovjetskog rata bilo prihvatanje *oblika* materijalnog rata (od strane oba protivnika), bez njegove materijalne *sadržine*, usled čega su se odigrale najbezbojnije frontalne bitke koje su ikada zapažene u istoriji⁵³).

Disproporcija između forme i sadržaja ispoljavala se na svim poljima rata. Čak je i organizacijska terminologija bila u pogledu forme primenjivana proizvoljno u odnosu na stvarnost: „armije“ su bile u stvari, u pogledu jačine, veoma izdrobljeni korpusi ili čak divizije, pukovi su bili bataljoni itd. Brojna stanja su bila vrlo neujednačena. Pojedini su pukovi bili često jači od čitavih susednih divizija, usled čega su se dešavali takvi slučajevi, da je jedan puk razbijao dve ili tri neprijateljske „divizije“, što još i danas predstavlja izvor čestih istorijskih nesporazuma. Krupni termini, uzeti iz rečnika I svet-skog rata, bili su često u smešnoj suprotnosti sa stvarnim vrednostima. „Jako izgrađen prihvatni položaj“ često je predstavljao tanku liniju ovde-onde iskopanih rovića, dok je „žestoku koncentraciju artiljerijske vatre“ često predstavljala vatra dve baterije, koje su zajedno u toku čitavog napada ispalile 40 zrna itd. Bilo je komandira koji su u toku cele zimske kampanje, koja je trajala niz meseci, ispalili po 200 zrna, jer nisu ni imali više municije.

Inicijativa viših komandanata mogla je da se izrazi, pošto nije bilo većih rezervi, samo izdavanjem zapovesti, često neizvodljivih, koje su zbog toga brzo gubile svoju ozbiljnu i efikasnu ulogu. Postepeno je operativna inicijativa silazila sve niže, jer u onim uslovima, a naročito usled slabe mreže veza, ukoliko je bio niži komandant, utoliko je imao relativno više snaga u rukama, odnosno na domaku svog neposrednog uticaja.

Na posledice ovakvog stanja stvari nije se dugo čekalo. Operativni su se poduhvati rasplinjavali u sitne taktičke inicijative, koje su se često ukrštale, što je, pri nedostatku operativnih rezervi i usled postavljanja zadataka koji su bili u nesrazmeri sa raspoloživim snagama, brzo suzilo mogućnosti operativnog komandovanja. Operativne zapovesti, u kojima se služilo takođe krupnim načinom izražavanja iz I svet-skog rata, gubile su — usled nedostatka odgovarajućih snaga za izvršenje — svoj stvarni značaj. Niko se nije suviše brinuo zbog takvih izraza iz zapovesti kao: „položaj ima da održi po svaku cenu“, jer je ovakav zadatak bio za komandanta puka, koji je branio front od 20 kilometara samo dotle ostvarljiv dok neprijatelj nije skupio na ma kojoj tački 2 bataljona i probio ga bez učešća, pa čak i znanja 3/4 branilaca položaja.

Nesrazmera rasplinite snage prema ogromnom prostoru bila je tako velika da je onemogućila svaku manevarsku aktivnost, usled čega je frontalna borba procvala u potpunosti, srozavajući mogućnosti ratne veštine na najniži stepen.

⁵³) Ove preteranosti i nedostatke podvrgao je vrlo surovom kritici Maršal Pilsudski u svojoj knjizi *Rok 1920*.

Maršal Pilsudski je prvi uvideo opasnost od operativnog zastoja povezanog time što nije bilo stalnog pridolaska novih pojačanja u ljudstvu a naročito u materijalu. U čitavom nizu direktiva i zapovesti počeo je on da skreće pažnju na neophodnost izbegavanja rasturenosti, da objašnjava svim stepenima komandovanja, od puka do armije, ponovni značaj načela ekonomije snaga i da ih upućuje na primenu manevra utoliko zbijenijeg ukoliko su manje snage u odnosu na prostor.

Obnavljanje operativne ideje, koje je otpočeo vrhovni komandant, išlo je ispočetka teško, dok se docnije počelo prihvatati sve više, pa se čak prebacilo na sve niže taktičke stepene koji su, radeći u veštački stvorenim uslovima širokih zona, počeli da rešavaju svoje taktičke zadatke na čisto operativan način, što je uostalom, s obzirom na rasturenost protivnika, davalo vrlo dobre rezultate.

Kakvi su to bili veštački operativni uslovi? Oni su se zasnivali na tome da su početno razređene i linijski razvučene taktičke jedinice, odnosno pukovi i divizije, počele da se prikupljaju u duhu uputstava vrhovnog komandanta *u okviru svoga sastava*, stvarajući ili raspoređene na zemljištu odbrambene čvorove, ili pokretne i još prikupljenije samostalne odrede koji su dejstvovali ofanzivno. Prirodna posledica ovakvog koncentričnog prikupljanja svake taktičke jedinice bila je: stvaranje skoro praznih prostorija između divizija, pa često čak i pukova. Međutim, prikupljanje snaga nije pošlo dalje, na operativne stepene, što bi prouzrokovalo nestanak taktičkih međuprostora između pukova i divizija, a zato bi stvorilo manje po broju, ali šire operativne međuprostore između *armija*.

Tako je nastala pojava, koja ranije nije zapažena, da su armije i dalje zauzimale linijski raspored, vrlo isprekidan i rastresit, dok su taktički čvorovi, odnosno divizije i samostalni pukovi, koji su činili karike tog linijskog operativnog rasporeda, bili jedan od drugog često vrlo udaljeni, mada *sami po sebi* dosta zbijeni.

Grupisane na taj način široko i plitko, operativne jedinice bile su prinuđene da i dalje vode frontalne linijske bitke, dok je pravi operativni manevar sišao za stepen niže, u ruke komandanata divizija i samostalnih pukova, a koji put čak i manjih jedinica, koje su slobodno dejstvovale, odnosno bile samostalnije.

Protiv neprijatelja koji je dejstvovao isto tako u rastresitom rasporedu i bio osetljiv na obuhvat, ovo spuštanje operativnog manevra na niži stepen dalo je vrlo dobre rezultate: svaki je komandant divizije, puka, a često i bataljona, pronalazio pred sobom brojne često vrlo široke taktičke međuprostore, koji su mu pružali mogućnost prodiranja u neprijateljsku dubinu, odnosno da neprijatelja obuhvata i da ga napada povoljnim pravcem. Kada je to uspevalo, protivnik, osetljiv na obuhvat, odstupao je čak i onda kad je ovaj napad bio izvršen bilo čime, bez upotrebe prikupljenih snaga. Sve je to ujedno stvaralo *taktičkim* komandantima potpune uslove da primenjuju *operativni* manevar.

Vrhovni komandanti obeju strana nastojali su u početku da se bore protiv ovog stanja, za njih veoma nezgodnog, koje je davalo inicijativu i uslove za izvođenje manevra nižim komandantima i time lišavalo i dalje operativne komandante mogućnosti da utiču na tok bitke.

Poljski pohodi na Kijev bio je jedan od prvih pokušaja vrhovnog komandanta usmerenih na stvaranje većeg *operativnog dejstva* u izabranom pravcu. Komandant suprotne strane odgovorio je na to prebacivanjem operativnog težišta severno od Poljesja. Na taj je način počeo ponovo da se rađa elemenat prikupljene operativne snage, koji je u I svetskom ratu naišao na nesavladiv vatreni otpor. U početku poljsko-sovjetskog rata ovaj činilac, i pored neuporedivo slabije jačine vatre, nije mogao opet da bude uspostavljen, kako s obzirom na skorašnje linijske tradicije I svetskog rata, tako i zbog nedostatka odgovarajućih strategijskih i operativnih rezervi i nedovoljne saobraćajne mreže, koja je otežavala brzo operativno pregrupisavanje itd.

U vremenu pripreme i izvršenja sovjetske ofanzive, kao i poljske protivofanzive godine 1920, sve se više povećavala snaga operativnog manevra. Težeći da skupe veće manevarske mase, vrhovni komandanti se nisu više kolebali da oslobode široke delove razvučenog „fronta“ u korist prikupljanja kolike-tolike manevarske mase na izabranim tačkama za udar. Taktička okruživanja, malokrvna u odnosu na celinu snaga, koja su davala dobre ali samo lokalne rezultate, bila su (istina, vrlo postepeno i tek pri kraju rata) zamenjena velikim operativnim manevrima na najvišim stepenima. Operativni manevr nije, doduše, napustio do kraja rata taktičke nizine, jer je rasturenost snaga, koja se zadržavala do kraja, mada u mnogo manjem stepenu, jednako pružala teren za „taktičko operisanje“. Ovo je bilo korisno za male sukobe, a štetno za prikupljanje snaga na višim stepenima. Kako bilo da bilo, veliku inicijativu prihvatili su viši komandanti i ona im je omogućila da traže ne više lokalne uspehe, već rezultate rešavajuće po ceo rat.

Već u julskoj sovjetskoj ofanzivi 1920. godine može se uočiti dosta jaka masa prikupljene snage usmerena na poljsku prestonicu Varšavu. Kada je ova operativna masa stigla na prilaze Visli, počele su ogorčene borbe kod Radzimina i Modlina u kojima su gustina napadajućih trupa i obostrana jačina vatre već vrlo jasno označavale prikupljenu operativnu snagu i ni u čemu nisu podsećale na slabe taktičke borbe prethodne godine.

Snaga ovog prikupljenog manevra bila je tim veća što je pored nje porastao i drugi klasičan elemenat operativnog manevra — obuhvat. Sovjetski konjički korpus Gaj-Hana, oslonjen na jako isturenu 4. armiju, činio je krajnje sovjetsko desno krilo i imao sve uslove da izvrši obuhvat sa severa glavnih poljskih snaga koje su branile prilaze Varšavi i da na taj način potpomogne sovjetski elemenat snage koji je vršio pritisak na poljsku prestonicu sa istoka. Ta obuhvatna grupa nije izvršila svoj zadatak, jer je učinila istu grešku kao i Hanibalova konjica u bici na Trebiji — upustila se u gonjenje za slabim protivnikom

čak na donju Vislu i Pomorje, *odvajajući se potpuno od bitke glavnih snaga*, umesto da njima sadejstvuje. Kako je, pak, i drugi moćni činilac obuhvata, konjička armija Buđonija otišla ustranu na drugom krilu čak pod Lavov, to se operativni manevar, imajući sve uslove uspeha, „rasplinuo u prostoru“ i podbacio.

Vrhovni komandant suprotne strane, maršal Pilsudski, zamislio je svoj manevar na čisto Napoleonovim načelima (interesantno je da je to bila takođe protivofanziva). Poljski manevar u bici na Visli ima mnogo, vrlo sličnih, odlika sa odbrambenom bitkom kod Austerlica, naravno u svakom pogledu u jako povećanim razmerama. I ovde i tamo prvo je došlo do proboja centra čitave grupacije protivnika (udar od Vjepša), a zatim brz jednokrilni manevar protiv jednog od dva razdvojena dela. U bici kod Austerlica ovaj deo izabran za uništenje bio je manevrom pritešnjen uz močvare, a u biti kod Varšave — uz granice Istočne Pruske. Razlika je bila samo u tome što je poljski udar krenuo pravcem na sever, dok je Napoleon udario u južnom pravcu. Izuzev ove geografske pojedinosti, kao i razmere bitke po vremenu i prostoru, osnovna je ideja bila slična. Najvažnija, pak, i najinteresantnija u ovom trenutku za nas jeste činjenica da *su u ovoj bici bili primenjeni svi elementi operativnog manevra* i to na najpravičniji način: kako povoljan pravac udara, koji je izlazio na protivničke komunikacije, tako i činilac prikupljenosti snage i obuhvata.

Svi su ovi odlučujući elementi operativnog manevra bili docnije primenjeni i u manevru na Njemenu, usled čega je i uspeh oba ova dejstva bio potpun.

*

* *

Videli smo kako se operativni manevar postepeno i u početku s mukom ponovo rađao u ovom ratu, kako je sticao, redom obostrano, neophodne uslove za razvoj i kako se najzad, pod uticajem misaonog napora poljskog vrhovnog komandanta, vratio na svoj pravi, čisti, istorijski oblik.

Da li su ova iskustva merodavna i za budući rat?

Izgleda da treba vrlo oprezno prilaziti odgovoru na ovo pitanje, jer, s jedne strane, mnoge uslove poljsko-sovjetskog rata treba smatrati prohujalim istorijskim odjecima, a sa druge stvorilo se nekoliko novih okolnosti korisnih za operativni manevar.

U prohujale odjeke moramo u prvom redu ubrojati lošu obuku i potpuno nedovoljnu materijalnu opremu oba protivnika koji su uzeli učešća u ovom poslednjem većem ratu u Evropi. Ove negativne strane tek stvorenih i nabrzo organizovanih vojski imale su vrlo važnu posledicu da su tačnost i jačina vatre bile mnogostruko niže u odnosu na I svetski rat i na sadašnje ratne mogućnosti, a uz to su loše obučene jedinice bile relativno vrlo osetljive na obuhvat.

Ne treba objašnjavati koliko su ove pojave bile pogodine za komandante koji su smelo manevrovali. Bilo je lako pronaći neprijateljsko krilo za udar u povoljnom pravcu, jer je svuda bilo puno ne

samo operativnih već i taktičkih međuprostora. Svaki je obuhvat davao dobre rezultate zbog osetljivosti slabo obučenog protivnika. Često je već i samo ugrožavanje krila, čak i bez korišćenja neke veće snage, davalo odlične rezultate, jer je protivnik prekidao borbu i brzo se povlačio, često u neredu. Takvi laki uspesi podsticali su na nove pokušaje. Smeli komandanti bacali su svoje jedinice nekiput prosto slepo u prvi međuprostor na koji se naišlo, ne vodeći računa o tome šta se nalazi u njegovoj dubini i čime sami raspolazu. Treba reći da su pravilno postupali, jer je rizik da će biti uništena sopstvena jedinica bio relativno mali, a uvek su postojali veliki izgledi da se protivnik, mek u otporu, protera, da se dođe do zarobljenika, mitraljeza, itd. U ovakvim je uslovima u potpunosti oživela *taktika ugrožavanja iz XVIII veka* odvijajući se najčešće bez elementa snage. Ako se čak i ispostavilo u izvesnom slučaju da je elemenat snage neophodan, on je bio u svakom slučaju neuporedivo manje potreban nego u I svetskom ratu, pošto su tačnost i jačina vatre bile mnogo slabije, a protivnik bio grupisan neobično široko i plitko, usled čega je čak i neznatna snaga, prikupljena na brzinu prema izabranoj tački udara, imala tako veliku *spособnost proboja* o kakvoj se nije moglo ni sanjati za vreme I svetskog rata i kakve verovatno na evropskom zemljištu nikada više neće biti. Uspesi slabih napada podsticali su na nove, često još slabije, a sve je ovo na kraju učinilo da su čak i najniže taktičke jedinice počele da dejstvuju na čisto operativni način, slobodno manevrujući u uslovima razređenih operativnih borbenih poredaka i malo se brinući da obezbede snage za udar, a još manje *snage potrebne da bi istrajale* bilo u upornom napadu, bilo u odbrani. Ovo je postepeno i neprimetno stvorilo s obe strane ne samo veliku pokretljivost, već i *rasplinitost manevra* lišenog čvrstine, koji je bio efikasan prema isto tako rasplinitom protivniku, ali i malokrvan i bled prema dobro obučenim trupama, otpornim na obuhvat i organizovanim za prikupljeno dejstvo.

Prvu, dakle, ispravku koju treba izvršiti u iskustvima poljsko-sovjetskog rata, predstavlja vraćanje ekonomiji snaga, dakle, i *prikupljenosti viših jedinica*. Ona je bila i uvek će biti potrebna kod većih operativnih jedinica, koje moraju da budu zbijene, a ne linijski rasute i ne smeju biti isprekidane unutar svog sastava brojnim taktičkim međuprostorima. Divizije koje dejstvuju u okviru armije međusobno će se prikupljati da bi stvarale *operativna težišta* neophodna za postignuće rešavajućeg rezultata jedne operacije. Prema tome, biće sve manje taktičkih međuprostora, ali zato, u zavisnosti od širine pojedinih vojišta i gustine njihovog posjedanja, mogu nastati dosta *veliki operativni međuprostori*, zaštićeni zaprećavanjem i fortifikacijskim objektima, koje kontrolišu samostalne jedinice za zaprećavanje. To će učiniti da se operativni manevar vrati na odgovarajući stepen armije, a taktičke jedinice, nemajući najčešće pred sobom nikakve međuprostore u neprijateljskom grupisanju, moraće se boriti za ostvarenje manevra višeg stepena bilo u zbijenom i dobro pripremljenom napadu, ako ulaze u sastav probojne grupe, bilo

upornom odbranom, ako budu vezivale neprijatelja u napadu, bilo brzim pokretom napred, ako budu djelstvovale u operativnoj obuhvatnoj grupi itd.

Operativni će komandant, dakle, *operisati*, a trupe će se *tući*, u skladu sa svojom taktičkom namenom.⁵⁴⁾

*
* *

Druga ograda koja se nameće jeste sada živa, a za vreme poljsko-sovjetskog rata potpuno neznatna aktivnost avijacije. Nju smo već više puta spominjali, te ćemo se stoga ograničiti samo na napomeni da bi široki i duboki obuhvati, koji su izvođeni 1920. godine sporom pešadijom, bili danas brzo otkriveni od strane vazduhoplovstva, gubeći svoj pravi cilj: postizanje iznenađenja. Trebaće se, dakle, ograničiti na pliće, odnosno više frontalne, ali utoliko jače udare pešadije na operativno krilo, pri čemu će se ovaj udar produbljivati uz pomoć rodova vojske sposobnih za brži pokret, dakle, konjice, oklopnih i motorizovanih jedinica i vazduhoplovstva.

Oklopne jedinice i vazduhoplovstvo predstavljaju čisto ofanzivne rodove vojske i, ako se pokažu kao efikasni i postojani mogu ozbiljno da parališu vatrenu nadmoćnost odbrane, povećavajući izglede napada, što bi svakako bilo u interesu operativnog manevra. U istočnoj Evropi, na teškim i besputnim terenima, moći će umnogome da ima reč moderna konjica, jer će na operativnom pa čak i strategijskom stepenu predstavljati najsigurniji i po vatrenoj moći jak elemenat obuhvata. Kao što vidimo, promena koje se dešavaju na polju naoružanja i obuke trupa od 1920. godine ima kako pozitivnih, tako i negativnih po operativni manevr, te se stoga uzajamno uravnotežuju. One će nesumnjivo promeniti lik manevra iz 1920. godine, uzdižući ga ponovo na odgovarajući stepen operativnog komandovanja i vraćajući mu prikupljenost i snagu, koje su u odlučujućim dejstvima primenjivale sve velike vojskovođe i vojni teoretičari od Hanibala, pa preko Fridriha Velikog i Napoleona čak do Šlifena, Foša i Pilsudskog.

Na taj način klasična načela operativnog manevra neće doživeti novu korenitu promenu; ona će samo povratiti svoj istorijski značaj.

*
* *

Poslednjih godina videli smo još jedan primer vrlo efikasne primene ovih načela, ovog puta u egzotičnim uslovima kolonijalnog rata. I tamo su ona bila kako nužna tako i korisna. Maršal Badoljo je pažljivo pripremio i primenio u svojoj operaciji u Etiopiji činilac prikupljene snage (proboj kod Amba — Aradama), i povoljan pravac udara izlazeći u pozadinu susednih armija, koje su posle proboja odsudne tačke bile opkoljene i potučene ili naterane u bekstvo u ne-

⁵⁴⁾ Tako je i bilo u sledećem velikom ratu u godinama 1939—45.

redu. Posle izvršenja ovog potpunog manevra, on je bio bez odlaganja iskorišćen. Brzo i vrlo moderno organizovano gonjenje bilo je usmereno na drugu po redu, ovog puta strategijsku tačku — prestonicu zemlje i to je dovelo do njenog pada i pada cele zemlje.

Nit nepromenljivih načela ratne veštine, ponovo upletena, posle I svetskog rata, u poljsko-sovjetski rat, bila je opet prihvaćena, i sa uspehom, od maršala Badolja, dajući mu brz i siguran uspeh u teškim zemljišnim i klimatskim uslovima.

U poslednje vreme videli smo dalji razvoj ove niti u zbijenim japanskim udarcima, koji su usko i duboko prodirali sa dve strane u brojno mnogo veću ali slabo obučenu i materijalno siromašnu kinesku masu, koja i pored toga daje — iznad očekivanja — jak otpor.

*
* *

U ovoj knjizi više puta smo izrazili uverenje da će prvi period budućeg rata verovatno pružiti mogućnost za razvoj elemenata i značaja operativnog manevra. Da li, pak, svuda treba predvideti ovakav tok početnog perioda rata?

Smatramo da ne, jer sada zapažamo u celoj Evropi da sa paralelno sa izgradnjom ofanzivnih borbenih sredstava, odnosno teške artiljerije, vazduhoplovstva, tenkova itd., gomilaju na granicama svih zemalja i u njihovoj dubini mase odgovarajućih i sve jačih sredstava „protivofanzivne izolacije“. Na granicama skoro svih zemalja dižu se brojni, široki i duboki sistemi višespratnih fortifikacijskih objekata koji ulaze duboko u zemlju, a opremljeni su armirano-betonskim oklopima debljine nekoliko metara. Vojske već sada raspolažu gustom mrežom protivavionske odbrane, a svi se osetljivi centri u dubini zemlje opremaju sve više sredstvima protivavionske i protiv-hemijske zaštite, skloništima, rezervnim linijama veza, rezervoarima vode itd.

Sve ovo ne predstavlja ništa drugo nego trku između priprema manevra i protivmanevra, a pošto je brojna i raznorodna oprema kojom se služe obe strane vrlo precizna, komplikovana i skupa, to stojimo pred trkom u naoružanju najjače rušilačke moći kakva nikad nije postojala u istoriji.

Kakvi će događaji pod ovim uslovima moći da nastupe na granici između dve evropske države koje objavljuju jedna drugoj rat? Svakako da njihov tok neće biti svuda isti. Izgleda da će osnovne razlike zavisiti od toga koliko će biti širok front stvarnog sudara u odnosu na brojnost trupa i sredstava.

Na uskim granicama, utvrđenim dubokim fortifikacijskim objektima, trebaće prvo da se probiju pojasevi utvrđenja prema svim pravilima pozicijskog rata, samo s tom razlikom što izgleda da su sada probojna sredstva jača nego i u I svetskom ratu. Tek kad se pređu fortifikacijski objekti, u dubini protivničke zemlje, biće moguće da se razvije operativni manevar.

Na granicama, pak, onih država čija je linija dodira vrlo široka, može da nastupi obrnut red: rat može da otpočne periodom širokih operativnih manevara, a tek pošto se slabiji protivnik sabije u užu predeo svoje zemlje i pošto se iscrpu snage napadača (usled gubitaka), može da nastupi kraći ili duži period stabilizacije, koji će se završiti probijem jedne ili druge strane i ponovnim preduzimanjem manevarskih dejstava na otvorenom polju, ili dugotrajnim periodom rata za iscrpljivanje.

Svaka će država svakako planirati tok početnih operacija prema svojim najboljim vojnim, moralnim i materijalnim mogućnostima. Kako će se međutim, operacije razvijati, to se unapred ne može predvideti, jer se manevar i stabilizacija mogu živo i često preplitati u toku budućeg rata. Stoga će onaj koji se bude jednostrano pripremio za jednu od ovih mogućnosti, svakako učiniti grešku suviše krutog pripremanja rata, a ovakva greška, kako to svedoči istorija, ima obično vrlo dalekosežne i opasne posledice.

II. SUŠTINA MANEVRA I NJEGOVE SAVREMENE MOGUĆNOSTI

Smatrali smo za neophodno da izvršimo pregled, makar u najopštijim crtama, istorijskog razvoja operativnog manevra, prateći ga od samog početka smišljenih ratnih poteza, pa kroz periode najvećeg razvoja, a zatim pada, sve do momenta poslednjih događaja, koji izgleda nagoveštavaju oživljavanje operativne misli, dokazujući još jednom njenu trajnu vitalnost.

Ovaj pregled uradili smo ne samo da bismo ispitali da li su nestale mogućnosti opstanka ratne veštine već i da bismo došli do što jasnijeg saznanja na čemu se — u stvari — zasniva snaga i efikasnost manevara.

Izgleda nam da smo po završetku poslednjeg odeljka spremni da dođemo do saznanja o suštini manevara.

A) Operativni manevar

Šta je to operativni manevar?

Sve tačne definicije u ratnoj veštini imaju varljivu vrednost, makar samo s obzirom na to da ne postoji elastičnija oblast za razmatranja nego baš u ovoj veštini. Međutim, ipak moramo pokušati da formulišemo suštinu stvari u što kraćem obliku, ali odmah naglašujući da će to stvarno biti *forma*, koja obuhvata živ sadržaj na dosta providan i nepotpun način, usled čega je ne možemo tretirati kao krutu definiciju već kao pokušaj opšteg shvatanja pravog *karaktera* stvari.

Odgovor na pitanje šta je operativni manevar mogao bi, na osnovu dosadašnjih rasuđivanja, da se izrazi na sledeći način: to je zbir

postupaka komandanata i dejstava trupa koji proističe iz opšteg plana i ima za cilj razbijanje čvora operativne ili strategijske ravnoteže protivnika pomoću prikupljene snage što udara u povoljnom pravcu, a potpomognuta je bar delimičnim obuhvatom neprijatelja. Mogu se koji put stvoriti okolnosti koje omogućuju da se izostavi jedan od ovih elemenata. Međutim, treba uvek imati u vidu da su rezultati operativnog manevra utoliko potpuniji utoliko više *rešavajućeg* značaja, ukoliko imamo mogućnost da u većem stepenu primenimo sva tri njegova osnovna elementa.

*
* *

Svaka će glavna operativna zamisao predstavljati *pravilnu* operativnu odluku ako proističe iz svesnosti što se hoće, iz pravilne procene stvarne *situacije* i shvatanja suštine *operativnog manevra*.

Već samo donošenje pravilne operativne odluke zasnovane ne samo na tačnosti i temeljitosti razmišljanja kao i na odgovarajućoj znanstvenoj spremi, no isto tako i na sposobnosti da se čovek uživi u tako suptilne stvari kao što su stvarne mogućnosti neprijatelja — predstavlja težak misaoni proces, koji zahteva velike umne i psihičke vrline, između kojih veoma važnu ulogu igra sposobnost za pametan rizik pri savlađivanju nejasnosti u koje je teško prodreti. Osim toga, uz teškoću da se primene sva tri osnovna elementa operativnog manevra, dolazi još i potreba poštovanja načela ratne veštine, odnosno načela nadmoćnosti, ekonomije snaga iznenađenja i slobode dejstva. Međutim, iz istorije znamo da mogućnost međusobnog usklađivanja svih ovih načela spada u potpuno izuzetne slučajeve, jer su ona vrlo često među sobom izrazito protivurečna.

Kada nam već uspe da ih pametno uskladimo, dolazi sledeća etapa, isto tako važna kao i prethodna, kojoj su sve velike vojskovođe pridavale osnovni značaj: izvršenje.

Dobro i pametno zamišljena operacija biće tek onda efikasna ako bude dobro pripremljena, sprovedena i iskorišćena. Ove tri kratke reči sadrže ogroman skup radnji koje se ređaju za drugom i koje samo u izvesnoj meri zavise od neposrednog uticaja operativnog komandanta, jer na njihovo pravilno sprovođenje utiču osim toga:

- 1) inteligentan a pri tome savestan i brz rad štaba operativnog komandanta,
- 2) razum i disciplina, a istovremeno energija i inicijativa potčinjenih mu komandanata,
- 3) srčanost i fizička spremnost kao i moralna snaga trupa, a pri tome njihova savršena taktička priprema i najzad,
- 4) uticaj nespутane neprijateljske volje, čije paralisanje ne leži uvek u okviru mogućnosti operativnog komandanta.

Zbog svih tih obzira dešava se često da pravilna odluka podbaci usled potpuno sporednih postupaka kod izvođenja (Budišin, Vagram, Kenigrec, Komarno, Lođ itd.) koje je ili potcenio sam komandant, ili ih izopačili ili nepotpuno izveli njegovi potčinjeni, ili ih je najзад porematio neprijatelj svojom voljom i poduhvatima.

Taj splet stvarnih teškoća prouzrokuje to da istinski talent za ratnu veštinu mora da ima ne samo velike stvaralačke sposobnosti iz oblasti operativnih *zamisli*, ne samo brz pogled na celinu pitanja već i ogromno osećanje stvarnosti. Neophodno je, dakle, da se sposoban vojskovođa odlikuje neobičnom intenzivnošću i produktivnošću izvršnog rada (Napoleonove brige o doturanju dvopeka, o organizaciji relejnih kurirskih stanica itd.), da ima veliki i tačan organizacioni smisao, kao i veliku snagu volje da usmeri ljude i događaje u pravcu svojih ciljeva. Ovakav splet vrlina u jednom čoveku predstavlja svakako retkost, usled čega je i broj pravih vojnih genija u toku čitave istorije vrlo mali.

*
* *

U IV delu ove knjige prostudiraćemo način donošenja operativne odluke. Za trenutak ćemo razmotriti savremene mogućnosti raznih oblika operativnog manevra, ali pre nego što to učinimo, bacimo pogled na obim dejstva taktičkih jedinica, na čijoj se efikasnoj borbi zasniva korisna mogućnost svake operacije.

B) Taktički manevar

Nepravilno je uverenje da je operativni manevar vezan samo za formacije višeg reda, od operativne grupe, ili armije naviše. Ako, na primer, komandant samostalnog odreda, sastavljenog od puka pešadije, diviziona artiljerije i eskadrona konjice, dejstvuje samostalno u širokoj zoni, nenaslonjen na neposredne susede, on se samim tim nalazi u uslovima operativnog dejstva. Ako se komandant ovog odreda sukobi sa neprijateljem i tom ga prilikom veže frontalno jednim ili sa dva bataljona, a *izdvoji* treći bataljon sa baterijom i eskadronom konjice i naredi mu da obiđe u luku od nekoliko kilometara neprijateljsko krilo da bi udario u njegovu pozadinu, on će na ovaj način izvršiti tipičan *operativni manevar*, mada u vrlo malim razmerama, ali sa svim elementima karakterističnim za operaciju, *odnosno* sa udarom prikupljenom snagom upotrebljenom u povoljnom pravcu i potpomognutom elementom obuhvata. Ovakvo je dejstvo celishodno i efikasno za sve *samostalne* jedinice, te je zato prirodno i opravdano ako se njime služi komandant *samostalnog* odreda, bez obzira da li će to biti divizija, ili puk pešadije ojačan artiljerijom ili konjicom. Međutim, primena operativnog manevra od strane taktičke jedinice prestaje da bude opravdana i celishodna onda kad data jedinica nije samostalna, već ulazi u sastav operativne grupe višeg komandanta. Bilo

bi vrlo nepoželjno i vrlo štetno kad bi pojedine pešadijske divizije (a da i ne govorimo o pukovima), koje ulaze u sastav armijske grupe za proboj, vezivanje ili obuhvat, vršile na svoju ruku operativne manevre, umesto da se na čisto taktički način *bore* za ostvarenje manevra višeg komandanta. Kada bi primena operatike postala običaj na niskim stepenima komandovanja, onda bi pravi operativni komandanti brzo uvideli da nikad ne bi mogli računati na izvođenje ma kakvog prikupljenog udara, niti da stvore čvrstu odbranu, jer će njihovi potčinjeni taktički komandanti *manevrovati umesto da se biju*, pokušavaće stalno da obuhvataju protivnika širokim pokretima, umesto da energično a pri tom solidno lome njegov otpor, ili da čvrsto zadržavaju njegove operativne udare. Operativni bi se manevar brzo rasplinuo u stalnim taktičkim pokretima, usled čega operativni komandant ne bi imao mogućnosti da sprovede nikakav efikasan napor. Ne treba zaboraviti ni to da je od preteranog manevrovanja do podsvesnog izbegavanja borbe samo mali korak. Grozničava *rasplinutost manevrovanja*, koja bi se protezala od armije čak do čete, predstavljala bi istu takvu grešku kao i linijska krutost, jer su po svojim *posledicama* ove dve krajnje suprotne vrste izopaćenja borbe međusobno vrlo slične — obe vode rasturanju snaga na velikoj širini, sa malom dubinom.

Operativni manevar zahteva relativno široku zonu. Kada bi, dakle, komandant armije hteo da svojim divizijama ostavi uslove za *vođenje operacija*, on bi morao da im da široke zone dejstva, praveći nešto nalik na *operativni streljački stroj* (*tyraliera operacyjna*) onakav kakav smo videli pred završni period, a na nekim mestima čak i pred sam kraj poljsko-sovjetskog rata 1918—20. godine. Svaka karika ovog operativnog stroja imala bi, istina, osiguranu slobodu operativnog manevra, ali bi to bilo efikasno samo pod uslovom da protivnik stvori sličan borbeni poredak, ostavljajući u svom operativnom rasporedu iste taktičke međuprostore, otkrivajući brojna krila većih i manjih jedinica. Međutim, ako bi neprijatelj stvorio nekoliko zbijenih operativnih jedinica, onda bi se većina divizija, koje stvaraju ovu operativnu „tiraljeru“, našla prema neprekidnom zidu napada ili odbrane, prema kojem bi se sitno operativno manevrovanje pretvorilo u beskorisnu i neefikasnu *taktičku jurnjavu*, ne raspolažući nikakvom snagom bilo za proboj neprijateljske grupe za vezivanje, bilo za zaustavljanje njegove manevarske mase.

Studirajući savremenu vojnu literaturu, može se steći uverenje da će se budući operativni borbeni poreci vratiti na svoje istorijske smaknute oblike. U zavisnosti od širine vojišta i gustine njihovog posjedanja postojaće u okviru pojedinih grupacija veći ili manji međuprostori, ali ne taktički, već operativni, uostalom zatvoreni sistemima rušenja i fortifikacijskim objektima i čuvani od strane manjih delova, ali sa velikom vatrenom moći. Taktičke, dakle, jedinice biće grupisane u smaknutim operativnim grupama, kao što je to uvek bilo u periodu dominacije operativne misli nad sugestijama frontalne bitke. Načelo ekonomije snaga ne bi inače nikad moglo biti iskorišćeno.

Operativna je rasplinutost nesumnjivo uvek bila i uvek će biti štetna pojava, te će stoga samostalne pešadijske divizije, da i ne govorimo o manjim odredima, predstavljati retku pojavu, a u svakom će slučaju ovakav zadatak dobiti samo jedna od 5 pa čak i 10 divizija. Bilo bi pogrešno misliti da ukoliko je šire vojište, utoliko taktičkim jedinicama treba davati šire zone dejstva, odnosno na toliko širem frontu napadati ili braniti se. Pre će biti ubedljiva obratna teza: ukoliko je front širi, utoliko mora biti veće prikupljanje snaga, jer će utoliko jači biti napad i čvršća odbrana. Za ostali, pak, neposednuti deo terena treba odlučiti: ili da se napusti, ili učini nepristupačnim pomoću temeljnih zaprečavanja i razaranja, kao i jakih fortifikacijskih objekata posednutih minimalnim snagama. Razvlačenje taktičke borbe u širinu malo odstupa od prebacivanja operativne odgovornosti na niže stepene, poveravajući im neizvodljive zadatke. I operativna se odgovornost svakako zasniva na strategijskoj odgovornosti, koja već u mirno doba mora da ima uticaj na ustaljenje opšteg odnosa snaga, zasnovanog na hladnom proračunu, jer u protivnom slučaju može da za vreme rata nastupi neophodnost savlađivanja fizičkih nemoćnosti.

Razmatrajući suštinu operativnog manevra, dolazimo do zaključka da operativno dejstvo predstavlja za taktičke jedinice nešto izuzetno, *jer je njihova namena borba*, odnosno ostvarivanje uspešnih *elemenata* operativnog manevra, a ne njegovo samostalno izvođenje. Što se tiče pešadije, koja još uvek predstavlja glavnu operativnu masu svih vojski, borbene radnje pešadijske divizije, a u svakom slučaju puka i bataljona, dele se na četiri proste radnje: napad, upornu odbranu, marševanje i stanovanje. Sva druga dejstva predstavljaju *operativne priveske*, koji će biti korisni *u pojedinim slučajevima*, ali se ne mogu isturati prilikom obuke na prvo mesto, jer bi to odmah počelo da stvara štetnu zbrku pojmova, slabeći osnovnu vrednost ovog roda vojske, odnosno njegovu čvrstinu, istrajnost i snagu.

Jedino brzi rodovi vojske mogu i moraju da budu odgajani u operativnom duhu, i to ne preterano pokretnom jer je i kod obuhvata potrebna snaga. Međutim, pešadija i artiljerija predstavljaju i ubuduće moraju predstavljati u rukama višeg komandanta čvrsta i snažna taktička sredstva čiji je zadatak: da u borbi snagom sprovedu ono što je on, *operativni komandant*, planirao.

*
* *

Da li iz toga proističe da taktičke jedinice imaju da budu obučavane za izvršenje uloge nečeg nalik na bezdušne maljeve ili krute odbrambene prepreke? Ni najmanje. Već i samo pripremanje snažnog napada ili dobro organizovane odbrane predstavlja pri sadašnjoj različitosti borbenih sredstava i ogromnoj raznolikosti naoružanja veliku veštinu. *Uskladjivanje* napada pešadije sa podržavajućom artiljerijom i tenkovima, sa sistemom veza i snabdevanja municijom, sa zemalj-

skim i vazdušnim izviđanjem, sa protivoklopnom i protivavionskom odbranom, a zatim priprema promene položaja artiljerije i uvođenje rezervi — čine tako različite i važne radnje da zahtevaju kako brzu procenu situacije i veliku energiju, tako i smisao za organizovanje, a uz to sposobnost predviđanja, temeljitog *poznavanja* pozitivnih i negativnih osobina svih rodova vojske, i pre svega veliku *savesnost* u organizacijskom radu.

Da bi se moglo izići na kraj sa svim ovim, treba zaista biti talentovan *stručnjak*. Bio bi u velikoj zabludi onaj ko bi pokušao da ove vrline zameni površnim zamislima, punim takozvanog „poleta“, umesto da izvršava realno i sa stvarnim požrtvovanjem svoje teške i neobično važne dužnosti taktičkog komandanta.

Cilj taktičkog manevra je *lomljenje* volje neprijatelja koji ima nameru da se suprotstavi izvršenju plana operativnog komandanta. Da bi se moglo nešto slomiti, treba za to prikupiti sve snage i povećati do maksimuma njihove korisne mogućnosti. Prikupljanje snaga se postiže dobrom i brižljivom *organizacijom borbe*, o čemu je bilo reći napred, dok se korisne mogućnosti snaga povećavaju primenom *manevra*.

Karakterističnu odluku taktičkog manevra predstavlja to da se on izvodi na relativno maloj zoni, u kratkom vremenu, a pre svega *u okviru jedne, centralno rukovođene vatrene organizacije*, po čemu se taktički manevar načelno razlikuje od operativnog. Ovaj, pak, koristi samostalne, izdvojene grupe, koje dejstvuju u širokim zonama, često u toku dužeg vremena i snabdevene su vlastitim, pridatim vatre-nim sredstvima, kao i sredstvima za komandovanje i snabdevanje.

Nemamo nameru da u ovoj knjizi proučavamo taktički manevar, koji je obuhvaćen pravilima i propisima svake vojske, a proističe iz njene vojne doktrine. Međutim, da bismo jasnije istakli njegove mogućnosti u poređenju sa operativnim dejstvima, nabrojaćemo nekoliko poslednjih primera.

Pretpostavimo da jedna divizija ima da vrši napad na frontu 2—4 km u međusobnom sadejstvu sa dve susedne divizije. Na čemu će se zasnivati njen manevar? Pre svega na dva elementa: na manevru artiljerijskom vatrom i korišćenju rezervi, koje će obično *pojačati* onaj deo snaga u napadu što ima uspeha i prodire u dubinu neprijateljske odbrane. Dalji elemenat manevra taktičkog komandanta mogu da budu tenkovi, čija upotreba može biti najrazličitija, u zavisnosti od osnovne zamisli taktičkog manevra.

Pri odbrani utvrđenih položaja elementi manevra biće pre svega izbor i uređenje položaja, zatim organizovanje odgovarajućeg plana vatre, prilagođenog vodećoj zamisli, korišćenje artiljerije opšte podrške, priprema protivnapada divizijskih rezervi, tenkovi itd.

Ove proste i naizgled skromne mogućnosti taktičkog manevra tretiraju se često sa potcenjivanjem kao dejstva „suva“, „uska“, lišena „poleta“. Sigurno je da su ova dejstva manje blistava, nego dejstva konjičkog rejda ili masovnog udara savremenih formacija oklopnih jedinica ili vazduhoplovstva. Međutim, ipak njihovo pravilno izvo-

denje zahteva tako velike vrline uma i karaktera, a često i požrtvovanje, da ponos taktičkih komandanata — koji učestvuju u snažnom organizovanom napadu, ili u upornoj odbrani — treba da bude znatno veći nego što se to obično dešava. Tvrdimo da ovaj ponos mora da uđe u krv svim komandantima pešadije, artiljerije, tenkova, veze, pionira itd., koji bezuslovno predstavljaju graditelje *operativne snage* čitave vojske, kao što komandanti brzih jedinica predstavljaju izvršioce elementa *operativnog pokreta*. Moglo bi se dugo diskutovati o tome šta je važnije. U svakom slučaju, trebalo bi se složiti s tim da je i jedno i drugo neophodno za uspeh operativnog manevra i mora da bude pre svega *savesno izvršeno*, pošto će plan operativnog manevra, zasnovan na nesolidnoj taktici, ostati isto tako komad hartije, kao što je i dokument političkih sporazuma koji proističe iz neiskrenih i nesolidnih pregovora.

Taktička dejstva treba da se odlikuju prostotom i snagom. Unošenje pometnije u ova dejstva uvođenjem *ratne veštine* na nivou puka ili bataljona ne može da pruži pozitivne rezultate, jer to postavlja taktičkom komandantu zahteve za čije izvršenje on nema ni sredstava ni uslova. Osim toga, ovakvo shvatanje zadatka ubija u njemu svest o pravoj i danas tako velikoj vrednosti kakvu ima energično, *puno požrtvovanja i upornosti sprovođenje teške moderne borbe*.

Ako se pešadijska divizija nađe na krilu armije, ili bude sasvim usamljena, onda će njen komandant pribeći operativnim načelima, a jednovremeno će ipak *lično brižljivo organizovati taktičko izvršenje svog manevra*. Ovaj je posao vrlo težak i za taktičke jedinice nikako nije tipičan. Zadaci ovakve vrste davaće se samo nekim pešadijskim divizijama, pri čemu će za izvršenje ovih zadataka operativnog karaktera divizije morati da dobiju specijalna sredstva za *izviđanje* i vezu, dopunske odrede za zaprečavanje itd.

C) Uticaj današnjih uslova rata na mogućnosti operativnog manevra

Pre nego što završimo pretresanje manevra, hteli bismo da bacimo pogled na savremene mogućnosti nekoliko oblika operativnog manevra, čija je podela sprovedena ne prema *formama* operacija, jer su ove forme različite i međusobno povezane, već prema njihovom *karakteru*.

U istoriji su operacije uzimale razne oblike u zavisnosti od opšte operativne situacije, zemljišta, rasporeda sopstvenih i neprijateljskih snaga, a pre svega od toga da li je moguće misliti o postignuću potpunog, rešavajućeg rezultata, tj. o *uništenju* neprijatelja, ili se pak treba ograničiti samo na to da se on *potuče* i odbaci. Jedanput su ove operacije imale karakter dvokrilnog ili jednokrilnog manevra, drugi put je to bio manevar po unutrašnjim pravcima, ili je opet ofanzivno dejstvo počinjalo operativnim probojem, ili je najzad, naročito protiv znatno nadmoćnijeg neprijatelja, primenjivana takozvana opera-

tivna odbrana. To su pet osnovnih oblika, koji se mogu izdvojiti iz dugog niza istorijskih operativnih manevara. Treba tu odmah dodati da se nabrojane vrste manevra nisu uvek javljale u čistom obliku. Često je operativni manevar predstavljao kombinaciju dva od pomenutih načina dejstava.

Kakve su danas mogućnosti ovih raznih oblika operativnog manevra, od kojih svaki ima svoje posebne odlike, ali koji se svi bez izuzetka zasnivaju na istim nama već dobro poznatim operativnim načelima i elementima?

Preći ćemo ih redom počev od onog manevra koji u slučaju uspeha pruža najpotpunije, rešavajuće rezultate, dovodeći do uništenja neprijatelja.

1. DVOKRILNI MANEVAR

To je svakako najefikasniji mada u isto vreme najteži oblik operativnog manevra.

„Ovaj način pruža potpunije rezultate nego prethodni. Neprijateljska masa biva potpuno uništena na bojištu. Sopstvene su snage, dakle, odmah raspoložive posle bitke, jer nema faze gonjenja koja bi ih odvela u pravce i na udaljenosti koji se ne mogu proračunati“¹⁾.

Evo glavne i najvažnije prednosti dvokrilnog manevra: brz završetak bitke i rana spremnost za dejstva protiv sledećeg protivnika.

Pored ove prednosti, čiji značaj ne treba dokazivati, postoje i nedostaci zbog kojih je prema jednakom protivniku, a da i ne govorimo o jačem, dvokrilni manevar vrlo rizičan. Operativni komandant koji ga koristi mora da plati za veličinu predviđenog rezultata isto tako velikim ulaganjem rizika. Tanenberg najbolje pokazuje razmere ovih veličina, odnosno kako koristi tako i rizika. Stoga se samo jak karakter može odlučiti na ovakvu igru, a samo veliki — po koncepcijama i organizatorski talenat može da je odigra na realan način, dovodeći je, i pored svih potresa i teškoća, do pozitivnog kraja.

Zašto je dvokrilni manevar tako rizičan i težak? Zato, pre svega, što povlači za sobom neizbežno i svesno razvlačenje snaga, pri čemu se njime uvek vrlo teško upravlja (razvoj trupa u velikoj zoni) i nije ga lako ispravljati u slučaju pogrešnog početka ili razvoja.

Danas je ovaj manevar još teži nego pre 100 ili 200 godina zato što širina današnjih bojišta sama po sebi povećava razvlačenje snaga. Nedostatak brzih sredstava obuhvata nije mogao čak do poslednjih dana da nadoknadi stalan porast razmera bojišta, usled čega se znatno smanjila mogućnost da se neprijatelj okruži i da mu se zatvore svi putevi za povlačenje. Ove su smetnje bile sve teže za savlađivanje i na kraju su postale toliko znatne da, kad ne bi bilo delatnosti Šlifena, dvokrilni bi manevar bio već možda potpuno napušten.

¹⁾ Arciszewski, *Sztuka dowodzenia*, str. 68.

Moglo bi se smelo tvrditi da danas, u doba pokretnih rodova vojske, dvokrilni manevar ponovo dobija u znatnoj meri svoj značaj. Ovaj će zaključak svakako dobiti pravi značaj samo pod uslovom da se dejstvo brzih rodova vojske pokaže zaista efikasnim i postojanim i ako bombarderska avijacija ne parališe *operativnu pokretljivost*, stvorenu razvojem i usavršavanjem saobraćajnih sredstava (železnica i motornih vozila).

*
* *

Pokušaćemo da ustalimo nekoliko tačaka koje bi mogle da služe kao uputstva za planiranje i izvođenje dvokrilnog manevra pod sadašnjim uslovima.

Na početku treba napomenuti da će izvođenje ovog manevra neznatno slabijim snagama protiv jačeg protivnika, a pri jednakoj moralnoj i materijalnoj vrednosti, biti moguće samo u slučaju mnogo veće *operativne pokretljivosti* slabijeg, ili kad povoljni zemljišni uslovi ne budu dozvolili jačem da pocepa široko razvijene snage slabijeg protivnika.

Ako se samo pruže ovakvi uslovi, ili ako se u datoj situaciji raspolaze makar neznatnom brojnom i materijalnom nadmoćnošću nad protivnikom, onda ne samo što ne treba izbegavati ovaj smeli manevar već obratno, trebalo bi *tražiti* baš ovakvo odigravanje bitke, da bi se na taj način najbrže postigao rešavajući rezultat.

Naročito će biti težak u ovom manevru razvoj za bitku, jer zahteva široku podelu snaga. Često će razdvojene operativne grupe moći da se spoje tek na bojištu, *posle prodiranja* kroz zaštitne i obezbeđujuće delove neprijatelja. Onda će nastupiti „koncentracija — prikupljanje prema neprijatelju“, uvek teško i rizično, koje Moltke naziva „die Vereinigung getrennter Teile auf dem Schlachtfelde“ („prikupljanje razdvojenih delova na bitačnoj prostoriji“). Sposobnost izvođenja ovakve operacije smatra se najvećom veštinom koju vojskovođa može da ostvari.²⁾

Jasno je da te u početku odvojene grupe moraju da budu toliko jake da ih neprijatelj ne bi mogao potući dok su odvojene. Avijacija, pokretne oklopne jedinice i radio omogućuju nam danas da relativno lako održavamo vezu sa odvojenim operativnim delovima, što znatno ublažava dosadašnje teškoće komandovanja u dvokrilnom manevru, dozvoljavajući širi razvoj pojedinih operativnih grupa.

*
* *

Nećemo se upuštati u pretresanje problema formalne prirode, koji se zasniva na pitanju: da li zamena jednog od krila granicom države ili neprolaznim zemljištem uvršćuje takav operativni manevar

²⁾ Schlieffen, *Cannae*, str. 257.

u grupu dvokrilnog ili jednokrilnih manevara (močvare kod Austerlica, švajcarska granica kao suprotno krilo Šlifenove mase u njegovom drugom operacijskom planu protiv Francuske, granica Istočne Pruske u poljskom manevru na Vjepšu itd.). U svakom je slučaju sigurno da se mrtvo krilo razlikuje od živog, makar i najslabijeg, time što ne *vezuje nikakve snage* neprijatelja i nije u mogućnosti da učestvuje u presecanju njegove odstupnice i u *iskorišćenju* uspeha u poslednjoj fazi bitke. U slučaju da postoji takvo mrtvo krilo, suprotno krilo mora da bude toliko jako da može napraviti ogroman obuhvatni luk i da uz put ne izgubi probojnu snagu, kao što se to desilo u avgustu i septembru 1914. godine.

*
* *

Koji su rodovi vojske najpodesniji za izvršenje pojedinih zadataka u okviru dvokrilnog manevara?

Za frontalno vezivanje i zadatke proboja na krilima najpodesnija je, svakako, pešadija, potpomognuta jakom artiljerijom i tenkovima. Frontalno vezivanje ofanzivnog neprijatelja može se rešiti odbranom relativno malobrojnih snaga ovih rodova vojske, vešto raspoređenih u zonama utvrđenja i zaprečavanja.

Ukoliko idemo dalje prema krilima, utoliko operativne jedinice moraju biti pokretljivije, odnosno sastavljene od pešadije koja se prevozi po potrebi kamionima, motorizovanih jedinica, konjice i, najzad, oklopnih jedinica, koje u sadejstvu sa velikim jedinicama konjice ili motorizovane pešadije mogu da prodru najdublje u protivnikovu pozadinu, dezorganizujući njegovo komandovanje, rezerve, artiljeriju itd. i presecajući mu odstupnice.

Dejstvo ovih najudaljenijih obuhvatnih delova treba da je unapred povezano sa bombardovanjem iz vazduha, koje, s jedne strane, uspešno dopunjuje njihov razorni rad, a sa druge, može da predstavlja izvesnu vrstu moralne veze između grupacija brzih rodova vojske i glavnih snaga odvojenih u neprijateljskoj pozadini. Za jedinice koje vrše obuhvat a nalaze se pod stalnom pretnjom da budu odsečene, ovo će imati vrlo veliki značaj, pojačavajući njihovo samopouzdanje i smelost, često od odsudnog značaja za uspeh manevara.

Ostaje nam da posvetimo još nekoliko reči pitanju operativnih rezervi u ovom manevru. Dejstvujući po dalekim *spoljnim pravcima*, na periferiji operativnog luka, komandant moderne široke operacije uvek će imati teškoća sa blagovremenim uvođenjem rezervi na jedno od toliko udaljenih krila. Zato smo mišljenja da zadržavanje *velikih* operativnih rezervi pri *dvokrilnom manevru* nije celishodno čak ni danas, i pored već velike spretnosti i brzine transportnih sredstava. Šlifenovim „kamionima natovarenim municijom“ moći će da se doda neznatan broj motorizovane pešadije, kao i borbena avijacija, sa kojom data operativna jedinica raspolaže. Relativno slabe operativne rezerve mora da zameni *neposredna* intervencija komandanta, koji

ne samo što može koristiti tekovine moderne veze već može i sam, blagodareći brzim avionima, često da obide komandante pojedinih operativnih jedinica, usklađujući njihov rad lično i oživljavajući razvoj operacija.

*
* *

Pokušajmo sada da razmotrimo kakav bi obrt mogli dobiti dvo-krilni manevri u I svetskom ratu da su se odvijali u današnjim uslovima naoružanja, izviđanja i veze. Za osnov razmatranja uzećemo iz ove knjige poznate bitke kod Tanenberga i Loda. Jasno je da će ta razmatranja, zasnovana na uobrazilji, biti varljiva, usled čega ih svaki čitalac mora propustiti kroz filter sopstvene sposobnosti predviđanja i sopstvenog znanja, stvarajući — možda — potpuno poseban pogled na mogućnosti savremene bitke.

Kakve bi bile osnovne razlike u obe pomenute bitke da su se danas odigrale?

Pre svega, protivnici *bi znali jedan o drugom mnogo više nego* godine 1914, pošto je izviđačka sposobnost avijacije danas neuporedivo veća. Što se tiče Tanenberga³⁾, general Hindenburg bi morao da računa s tim da bi komandanti obeju ruskih armija imali mnogo više podataka o njegovim pregrupisavanjima, nego što su ih imali. Istina je da bi i nemačka komanda imala bolje uslove izviđanja, ali prvo, njeni su podaci i 1914. godine bili bogati, a drugo, baš je nemačka komanda i *gradila svoj manevar na iznenađenju*, dok su Rusi dejstvovali pre svega snagom, jer se njihova sposobnost iznenađenja iscrpla od trenutka ulaska u Prusku. Promena uslova izviđanja odrazila bi se uglavnom na nemačkoj strani. Ukratko, general Renenkampf bi mnogo ranije doznao o slabljenju nemačkih snaga pred svojim frontom, a imajući izveštaje od avijacije o pravcu kretanja transporta 1. korpusa i pokretima dva druga (17. i 1. rezervnog), prozreo bi bar nekoliko dana ranije cilj nemačkog manevra, što bi moralo da prouzrokuje energičan pokret ruske 1. armije napred, u pomoć 2. armiji. Takav bi potez mogao, kao što je poznato, da dovede do zgnječenja Hindenburgovih snaga, ili, u najmanju ruku, naterati ga da odustane od svoje operacije i da Rusi zauzmu celu Istočnu Prusku.

Da li bi, s obzirom na ovo, manevar nemačke 8. armije uopšte obećavao uspeh pod današnjim uslovima? Teško je odgovoriti na ovo pitanje drugačije do samo ovako: *rizik* ovog manevra bio bi danas još veći nego godine 1914, te se stoga ne zna da li bi ga general Hindenburg preuzeo. Teorijski, ovaj rizik još ne bi prekoračivao granice razuma, ali pod uslovom da se primene odgovarajuća sredstva protiv savremenih pojava nepovoljnih za manevar.

Kakva bi to bila sredstva?

Da bi se ona odredila, trebalo bi pre svega imati u vidu:

³⁾ Opisan u ovoj knjizi na str. 324—327, skica 43.

- 1) *iznenadenje* armije Samsonova od strane nemačkog manevra ranije bi se otkrilo, dakle, bilo bi kratkotrajno, usled čega bi trebalo *ubrzati manevar* protiv ove armije;
- 2) sloboda dejstva nemačke 8. armije mogla je da bude vrlo brzo paralisisana *stešnjavanjem njene manevarske zone* usled Renenkampfovog pritiska, te bi stoga trebalo, duže nego što se to u stvari desilo, *zadržati je da ne krene napred*.

Razmislimo šta bi se moglo danas uraditi da bi se postigla ova dva cilja i da bi se omogućio manevar u sličnom obliku kao kod Tanenberga.

Uzećemo da su *brojna* jačina nemačke 8. armije i odnos njenih snaga prema Rusima bili isti kao i godine 1914.

Treba pretpostaviti da bi se, dajući danas komandantu armije težak zadatak operativne odbrane tako velike prostorijske protiv tako znatnih snaga, nemačka Vrhovna komanda postarala da, s jedne strane, poveća *operativnu pokretljivost* ove armije, a sa druge, da poveća *snagu njenog otpora* pomoću jačih, a pre svega znatno dubljih i čvršćih fortifikacijskih organizacija. Pored toga, 8. armija bi morala da raspolaze jakim vazduhoplovstvom za sprečavanje neprijateljevog izviđanja i za produbljivanje i ubrzanje posledica manevra u njegovoj pozadini. Pored jako razgranate železničke mreže, znatan činilac povećanja pokretljivosti bili bi auto-transporti. Neke jedinice bile bi motorizovane, a druge bi mogle biti brzo prebacivane lokalnim automobilskim transportima (1. rezervni i deo 17. korpusa). Najzad, 8. armija bi raspolagala verovatno većim brojem motorizovanih jedinica za zaprečavanje, sastavljenih od pionira, jedinica naoružanih teškim mitraljezima, bacačima plamena itd. U njen bi sastav ušla, možda, i jedna velika oklopna jedinica.

Jasno je da bi se i sa ruske strane našla ova moderna borbena sredstva, ali bi pri prodiranju kroz sistem fortifikacijskih objekata i zaprečavanja Istočne Pruske njihova efikasnost bila znatno manja. Naročito bi brze jedinice i sredstva za zaprečavanje bili korisniji za 8. armiju, koja bi dejstvovala na svom, dobro pripremljenom zemljištu.

A sad da razmotrimo kako bi se mogao *ubrzati manevar* protiv armije Samsonova i jednovremeno *zadržati pomeranje Renenkampfa*.

Poćemo od prvog cilja. Ubrzanje manevra protiv ruske 2. armije zamišljamo na sledeći način.

Pre svega dvokrilni manevar, primenjen kod Tanenberga, trebalo bi više približiti načelima bitke kod Kane, odustajući od izvršenja dalekog *okruživanja* pomoću *pešadije*, a poveravajući to pokretnim jedinicama, dok bi zadatak pešadijskih korpusa bio *lomljenje oba krila putem snage*. To bi pružilo dobitak u vremenu (brzo pregrupisanje), što bi olakšalo da se preduhitre posledice izviđanja ruskog vazduhoplovstva.

Podela snaga i zadataka mogla bi biti sledeća:

1) *frontalno vezivanje*, oslonjeno na rušenja i fortifikacijske objekte u rejonu Olština, makar i na brzinu pripremljene, zahte-

valo bi mnogo manje snaga. Možda bi bila dovoljna za taj cilj Unge-rova grupa, 3 rezervne pešadijske divizije i divizija fon der Golca⁴⁾;

2) *krilne probojne grupe*, brzo prikupljene na polaznim položajima pomoću železničkih i automobilskih transporta, mogle bi da izvrše nešto pliće udare nego što se to desilo kod Tanenberga, ali zato vrlo brze. Zapadna grupa bila bi onda sastavljena od 1. i 20. korpusa, a istočna od 1. rezervnog i 17. korpusa. Dejstvo ovih probojnih grupa moralo bi biti dopunjeno i ojačano pomoću:

3) *grupa za obuhvat* sastavljenih čak iz neznatnih, ali vrlo pokretljivih motorizovanih i oklopnih jedinica. Ove bi grupe brzo udarile duboko na bokove i pozadinu ruske 2. armije, vršeći uz pomoć borbene avijacije onu ulogu koja je kod Kane pripala Hazdrubalovoj konjici. Njihov bi zadatak bio presecanje odstupnice neprijatelju i izazivanje panike u njegovoj pozadini uništenjem mreže komandovanja, artiljerije i sredstava snabdevanja, kao i razbijanjem lokalnih rezervi, sprečavanjem pridolaska u bitku svežih snaga itd.

Izgleda da bi ovakva upotreba svih modernih sredstava borbe za zadatke koji im najviše odgovaraju mogla u većoj meri ubrzati tok operacije, ne dozvoljavajući komandantu ruske 2. armije efikasna protivdejstva, pa ma on i na vreme zapazio opasnost.

Kad bi uz to uspelo da se zadrži armija Renenkampfa onda bi sreća mogla da se okrene na nemačku stranu isto tako uspešno kao što je to bilo godine 1914. Kako bi mogla biti iskorišćena nova borbena sredstva za zadržavanje ruske 1. armije, čak i u slučaju njenog ranog i energičnog pokreta napred?

Možemo biti sigurni da, kad bi general Renenkampf imao dobro vazdušno izvidanje i kad bi znao koliko slabe snage ima pred sobom, nemačka 1. konjička divizija ne bi bila u stanju da zaštititi manevarsku zonu svoje armije, jer bi bila brzo odbačena.

Da bi se to sprečilo trebalo bi:

1) uništavati neprijateljeve aerodrome i avione, da bi mu se što duže otežavalo izvidanje;

2) pregrupisavanje trupa vršiti uglavnom noću (danju manevrovati praznim železničkim transportima, koji se kreću u suprotnom pravcu, maskirajući brižljivo smeštaj trupa);

3) pripremiti i izvršiti široke i duboke sisteme utvrđenja, prepreka, poplava i rušenja, koji bi zadržali pokret ruske 1. armije;

4) pojačati 1. konjičku diviziju brojnim pridalim delovima i grupama za zaprečavanje, čiji bi zadatak bio da brane pripremljene prepreke upornom borbom za dobitak u vremenu;

5) upotrebiti vazduhoplovstvo za zaprečna dejstva, sprečavanjem marševanja Rusa u kolonama, uništenjem njihovih saobraćajnih čvorova, paralisanjem sistema komandovanja, snabdevanja itd.⁵⁾.

⁴⁾ Na slučaj stalnih utvrđenja, pripremljenih za vreme mira, svakako da bi bile dovoljne još manje snage.

⁵⁾ Danas je već vazduhoplovstvo sposobno ne samo da uspešno bombarduje železničke čvorove, već i da preseca otvorene pruge, što znači da zadržava pokret transporta.

U kakvom bi stepenu sva ova sredstva bila zaista efikasna, svakako se ne može predvideti. Kako bilo da bilo, ipak bi ona pružila dobitak u vremenu, olakšavajući završavanje ubrzanog dvokrilnog manevra protiv armije Samsonova.

*
* *
*

Pokušajmo sada da razmotrimo kakav bi mogao biti uticaj modernih borbenih uslova na razvoj bitke kod Loda⁶⁾.

Što se tiče početne faze ove bitke, odnosno manevra na stepenu komande fronta, već smo pomenuli u svoje vreme da ako bi se rusko izviđanje iz vazduha nalazilo onda na današnjem nivou, ne bi se moglo tajno izvršiti tako potpuno pregrupisanje nemačke 9. armije na krajnje severno krilo, u prostor kod Torunja, sem ako bi nemačka strana raspolagala ogromnom nadmoćnošću u vazduhoplovstvu i uspela da potpuno spreči pristup ruskim avionima u zonu pregrupisanja. Pošto je sumnjivo da bi to moglo uspeti, trebalo bi izvući iz toga ove konsekvence: ili bi se pregrupisanja izvodila isključivo noću, ili bi se, ako bi to trajalo suviše dugo, trebalo odlučiti za plići pravac udara, na primer Gnjezno-Lođ, starajući se da se — brzinom dejstva i krajnjom ekonomijom snaga pri izvršenju početnog udara oslabe posledice izbora manje povoljnog pravca udara.

Uz potpuniju i moderniju primenu rušenja, kao i uz upotrebu avijacije za bombardovanje, možda bi se zadržao pokret Rusa još više čime bi se dobilo u vremenu za pregrupisanje isključivo noću. Uzećemo da se tako i desilo i da su prva i druga faza nemačkog manevra (manevr pre bitke i proboj u pravcu Bžezina) imale u opštim crtama tok sličan onom iz godine 1914. Kako bi se mogla zatim odigrati prava bitka kod Loda? Trebalo bi smatrati da pod današnjim uslovima naoružanja general Makenzen ne bi više smatrao konjički korpus Fromela zajedno sa zadocnelim i organizaciono nespremnim Poznanjskim korpusom za snagu sposobnu da izvrši proboj ruskog fronta i stvori drugo *aktivno krilo u dvokrilnom manevru*. U vezi sa tim odmah bi se nametnula misao o jednokrilnom manevru, u kojem bi korpusi Fromela i Poznanjski, kao i 11. sačinjavali *grupu za vezivanje*, uzimajući na sebe ulogu širokog nakovnja (koji bi se pružao na sever dalje nego što je to bilo u stvari) na koji bi priterao Ruse manevr jakog suprotnog krila. Ovo drugo krilo, dakle, prava *manevarska masa*, ono koje bi napadalo u povoljnom pravcu na krilo ruske 2. armije, bilo bi sastavljeno od nekoliko zasebnih delova, i to:

17. i 20. korpus kao i gardijska divizija predstavljali bi *probojnu grupu* koja bi, potpomognuta jakom artiljerijom i tenkovima, udarila kao elemenat prikupljene snage u smaknutoj grupaciji negde iz rejona Lagevniki — Malčev (skica 46, str. 331) na Lođ — Olehov, dok bi 25. re-

⁶⁾ Kratak pregled toka ove bitke izneli smo na str. 327—333 (skica 45—46).

zervni korpus (ili bolje umesto njega gardijska divizija) i konjički korpus Rihthofena, pojačani oklopnim jedinicama, sačinjavali *obuhvatnu grupu*, koja bi iz rejona Karpina udarila u pozadinu 2. armije na Lođ i Żgów (Rzgow). Na ovom mestu hteli bismo napomenuti da na teškom terenu, baš kao što je rejon Bżezina — Bendkov — Tušin, konjica može da predstavlja veoma važan elemenat obuhvata, očično nadoknađujući nedostatak motorizovanih rodova vojske, a u svakom slučaju dopunjujući efikasno njihovu otežanu delatnost (narcčito noću).

Pošto nam izgleda da bi dejstva nemačke 9. armije, zamišljena na gornji način, bila mnogo brža nego tadašnja stvarna dejstva, to bi i *iznenadenje* koje bi ona stvorila dalo veće rezultate. Takode bi bilo lakše održati za izvesno vreme *slobodu dejstva*, što bi se moglo postići *ograđivanjem manevarske zone* pomoću *jedinica za obezbeđenje* izdvojenih iz obuhvatne grupe i upućenih na jug u susret konjici Novikova, a sastavljenih od konjice i motorizovanih jedinica za zaprećavanje.

Glavni bi zadatak borbene avijacije bio, s jedne strane, da parališe komandu 2. armije u Lođu, a sa druge, da uzme učešća u ograđivanju manevarske zone borbom protiv konjice Novikova i zadržavanjem snaga ruske 1. i 5. armije koje su hitale na bojište.

Na taj način zamišljen manevar *obuhvatio* bi verovatno *manji broj* ruskih snaga nego što je to imao nameru da učini general Mackenzen, te bi se izvršio u vremenu kraćem za dan ili dva, čime bi mogao da dovede do potpunog uništenja glavnih snaga 2. armije, stvarajući veliki otvor u operativnom ruskom grupisanju. Usled nastajanja tog otvora relativno slaba ruska 1. armija našla bi se potpuno izdvojena i mogla bi da bude posle toga potučena zajedničkim naporom nemačke 8. i delova 9. armije.

*
* *

Pokušaj da se razmotre dva operativna manevra iz I svetskog rata sa gledišta savremenih uslova rata izgleda da nameće sledeće zaključke:

1) ovi uslovi, pošto olakšavaju savlađivanje prostora, izgleda da stvaraju nove mogućnosti za dvokrilni manevar, *najkorisniji* od svih operativnih dejstava (Tanenberg⁷⁾);

2) međutim, prema ravnopravnom i otpornom protivniku ne treba *precenjivati* ove mogućnosti i u slučaju nedostatka odgovarajućih snaga pametnije će biti da se primeni solidan i snažan dvokrilni, nego izvrši nedovoljnim snagama anemičan i slab dvokrilni manevar (Lođ).

⁷⁾ Razoj brzih rodova vojske stvarno je omogućio puno lepih i jakih, uspešnih dvokrilnih manevara. Isto tako je i jednokrilni manevar dobio u brzini, snazi i efikasnosti.

2. JEDNOKRILNI MANEVAR

Ovaj je manevar mnogo lakši i manje rizičan (ali i manje koristan) od prvog, pa je istorija ratova puna primera ovakvih manevara. Počevši od Leuktre i Mantineje ovaj su manevar primenjivale sve vojskovođe, a Napoleon ga je uzdigao, kao što znamo, na nivo najveće veštine.

Jednokrilni manevar u obliku primenjivanom od strane Napoleona, dakle, onakvom kao što ga i danas shvatamo, predstavlja za slabiju stranu najuspešniju formu iskorišćavanja *lokalne nadmoćnosti* radi uzastopnog tučenja i „savijanja“ razvijene neprijateljske snage. On pruža mogućnost da se postigne rešavajuća pobeda i pored nepovoljnog odnosa snaga, da se apsolutna fizička nadmoćnost zameni — veštinom.

Međutim, ova veština nije laka a, što je još gore, ona je na izgled laka, usled čega često podleže u mirnodopskim studijama vrlo površnom uprošćavanju, koje dovodi do podsvesnog i vrlo sumnjivog verovanja da je dovoljno obuhvatiti protivnika s jedne ili druge strane, pa da se pobedi. Pod takvim bi se uslovima tajna ratne veštine ukalupila u prost i nepromenljiv operativni šablon, u kome bi se cela teškoća svodila svaki put na rešavanje pitanja da li treba obuhvatiti levo ili desno neprijateljsko krilo. Ne zavaravajmo se, stvar nikada neće biti tako jednostavna.

*
* *

Pošto postoji dosta rasprostranjena navika da se jednokrillni manevar svodi na uprošćen šablon, podsetimo se da je ovaj manevar u istoriji ratova bio izvođen na raznolike načine:

samo obuhvatom, primenjivanim najčešće na taktičkom stepenu prema slabijem ili manje pokretljivom protivniku, a u operacijama obično od strane konjice (Mira, Buđoni),

obuhvatom snagom (Kirholm, Lojten, Baucen, prva faza nemačke operacije protiv Francuske 1914. godine),

probojem i razbijanjem najvažnijeg neprijateljskog krila i izlaženjem u njegovu pozadinu (Leuktra, Mantineja, Možajsk; neuspelo završena druga faza nemačke operacije protiv Francuske 1914. godine),

ili, najzad, *spajanjem obuhvata sa probojem*, uz primenu najrazličitijih varijanti u pogledu rasporeda i naglašavanja oba ova elementa (Jena, Fridland, Vagram, bitka na Visli i Njemenu godine 1920. itd.).

Kao što vidimo, prost i na izgled lak jednokrillni manevar deli se u istorijskoj primeni čak na četiri velike grupe, od kojih svaka sadrži skoro isto toliko raznih oblika koliko je bilo slučajeva primene ovog lepog manevara.

Ovo potvrđuje našu tezu da se operativni manevar ne može sputati krutim vezama nijednog sistema. Drukčije i ne može da bude, jer je u svakoj operativnoj situaciji drugi odnos intelektualnih snaga

komandanata obeju strana, drugi odnos moralnih, brojnih i materijalnih snaga obe vojske, drugo zemljište, drugi ciljevi i druge okolnosti bitke.

Jedino su nepromenljiva opšta načela i elementi manevra, pa prema tome ne pokušavamo da posle njihovog ispitivanja tražimo dalja uputstva za planiranje jednokrlnog manevra, pošto znamo da ta uputstva može operativni komandant svaki put pronaći samo u dubini svojih misli, u znanju stečenom obrazovanjem, a pre svega u jasnom i jednovremeno realnom osećanju stvarne situacije.

Dalje detaljnije proučavanje načina izvođenja jednokrlnog manevra bilo bi tim bescilnije što se njegove taktičke mogućnosti stalno menjaju, u vezi sa stalnom evolucijom naoružanja trupa, sredstava za vezu, prevoznih sredstava itd. Ograničićemo se, dakle, na razmatranje samo nekoliko najvažnijih izvršnih uputstava, koja imaju značaj za sve tako brojne vrste jednokrlnog manevra, zasnovane na onim uslovima borbe koji danas postoje ili mogu da nastupe u najbližoj budućnosti. To će biti sledeća uputstva.

Prvi uslov za uspeh jednokrlnog manevra jeste čuvanje potpune tajnosti u pogledu snaga i pravca nameravanog udara. Teškoće koje se sreću u vezi s tim i sredstva za njihovo savlađivanje, koja proističu iz današnjeg stanja naoružanja, pretresali smo često u ranijim odeljcima, te se stoga nećemo na njih vraćati.

Druga stvar, vanredno važna, jeste pitanje izbora pravca krilnog udara.

Šta je to operativno krilo i gde ga treba tražiti?

Treba uvek imati u vidu da se krilo operativne jedinice neprijatelja ne nalazi tamo „gde se nalazi njegov poslednji konjanik“. Operativno krilo nalazimo na prostoru gde se završava masa pešadije i artiljerije protivnika. Samostalna velika pešadijska jedinica, a utoliko pre konjička ili oklopna, odmaknuta od te mase, već se nalazi van operativnog krila i nikako ne treba gubiti vreme za njen obuhvat. Nju treba potući da bi se što je moguće ranije udarilo na bok glavnih neprijateljskih snaga.

Prava manevarska masa, sastavljena od pešadije, artiljerije i tenkova, mora, prema tome, izvršiti relativno plitak udar, inače će biti otkrivena pre vremena. Zato moderan rat raspolaže sredstvima za proširenje njenog dejstva pomoću motorizovanih jedinica, formacija moderne konjice i oklopnih jedinica; vazduhoplovstvo pak, ne samo što može produžiti krilni manevr već i započeti presecanje odstupnica neprijatelju, poremetiti njegova sredstva za komandovanje, snabdevanje itd.

Kod glavnih neprijateljskih snaga ne treba udariti (pošto se razbije njihovo osiguranje) frontalno na krilo već po mogućstvu koso, u njegov bok, odnosno treba težiti udarcu u povoljnom pravcu koji izvodi na puteve verovatnog odstupanja neprijatelja (Lojten, Baucen, udar na Vjepsu 1920. godine itd.).

Jednovremeno sa ovim rešavajućim udarom neprijatelj mora biti jako vezan frontalno, a u isto vreme obuhvaćen bilo samom udar-

nom snagom, bilo naročito obuhvatnom grupom, da ne bi mogao da *izbegne bitku*, kao što se to desilo pri francuskom odstupanju 1914. i pri poljskom 1920. godine. Izbor ovakvog povoljnog pravca dejstva poklapa se sa uočavanjem odgovarajuće tačke udara u operativnom grupisanju neprijatelja, koju Napoleon naziva rešavajućom tačkom, i sa izborom za sopstvenu manevarsku masu takvog rejona prikupljanja koji, s jedne strane, pruža dobre uslove prikrivenog prikupljanja i udara, a u produženju, preko tačke udara, izvodi na neprijateljske komunikacije.

Još jednom naročito podvlačimo da, sem slučaja borbe sa beznačajnim protivnikom, za glavni udar mora se bezuslovno obezbediti *lokalna nadmoćnost snaga i sredstava*, odnosno *manevar mora imati snagu*. Samo ugrožavanje neće dati rešavajući rezultat jer neprijateljevo krilo treba potući i *uništiti*, da bi se zatim potukao *sledeći deo* njegovih snaga.

Prisetimo se još da ova nadmoćnost mora postojati na mestu udara i na čitavoj njegovoj dubini, te stoga broju trupa i sredstava ove grupe, potrebnom za to da se neprijateljsko krilo potuče, treba dodati onoliko snaga koliko će ova manevarska masa *verovatno izgubiti uz put*, za vreme izvršenja udara. Ne zaboravljajmo nikad da se „snage brzo iscrpljuju u toku napredovanja ofanzive“, zbog čega uvek pretpostavlja da operacija malakše i da se stabilizuje, a samim tim da se unište nade za postizanje brzog rešenja.

„Glavna stvar je u jačini na odsudnoj tački, i to je u velikoj većini slučajeva upravo najvažnije od svega.“⁸⁾

Moderni rodovi vojske vrlo jake vatrene moći, mogu često da veliku brojnu nadmoćnost zamene nadmoćnošću u pogledu brzine i iznenadne snažne vatre, koja ipak mora biti velika, da bi se uništio otpor *pre nego što opadne elemenat iznenađenja*.

*

* *

Pri proračunu snaga potrebnih da bi manevar bio sposoban za postizanje rešavajućeg rezultata, ne treba ići suviše daleko i stvarati nešto nalik na odvojenu masu, koja se valja na neprijateljski bok, dok joj s neke druge strane ništa ne pretpostavlja. Nikako se ne sme ostavljati neprijatelju sloboda dejstva; treba ga frontalno vezivati.

Frontalno vezivanje mora biti toliko jako da neprijatelj ne može promeniti front, odnosno izbeći bočni udar, čak ni u slučaju ako na vreme opazi šta mu pretpostavlja. U tom cilju nije dovoljno da se on mami pretnjom frontalnog napada, već ga treba stvarno udariti (ako je pasivan, ili, što je još gore, ako odstupa), ili ga vezati odbranom ili za državanje, ako napada.

Ako posle određivanja manevarske mase imamo još dovoljno snaga, vezaćemo neprijatelja, na celom frontu njegovog rasporeda.

⁸⁾ Clausewitz, *O wojnie*, str. 153 (Klauzevic, *O ratu*, izdanje Vojnoizdavačkog zavoda JNA „Vojno delo“, str. 158).

U protivnom, zadovoljićemo se frontalnim vezivanjem odgovarajućeg manjeg dela njegovog fronta, najčešće u blizini rešavajućeg krila, a na ostalom delu moraćemo se pasivno zaštititi oslanjanjem na utvrđenja i rušenja.

*

* *

Kakav odnos snaga mora da postoji između manevarske grupe, grupe za vezivanje, zaštite i obezbeđenja?

Na ovo pitanje ne može se dati nikakav odgovor odvojeno od konkretne situacije, pošto sve zavisi od toga kakav će biti najcelishodniji raspored snaga u datim zemljišnim prilikama, pri datom rasporedu sopstvenih i neprijateljskih snaga, a pre svega od toga na koji način želimo izvesti jednokrlni manevar.

Ako imamo nameru da neprijatelja obuhvatimo snagom, po obrascu Lojtana, Baucena i početka nemačke operacije 1914. godine, jasno je da će naše glavne snage otići u obuhvatnu masu, a da će sve druge operativne grupe imati zadatak *potpomaganja*, pa će stoga imati manje snage.

Ako u drugom slučaju glavna težina borbe padne na probojnu grupu, ona će biti najjača, te će zato svi brzi rodovi vojske ući u sastav slabije ali zato pokretljivije obuhvatne grupe. Ostatak će snaga onda izvršiti zadatke vezivanja neprijatelja i obezbeđenja manevara.

Ako ne pridamo naročitu važnost ni jednoj od ovih grupa i, ako, blagodareći relativno *uskoj* manevarskoj zoni i velikom broju raspoloživih *pokretnih* operativnih rezervi, budemo mogli očekivati rešenje od udara ovih poslednjih, onda obe ostale grupe, odnosno ona za vezivanje i obuhvatna, mogu biti iste jačine, dok ćemo brigu posvetiti prikupljanju jakih rezervi, osiguravajući im prevozna sredstva, komunikacijsku mrežu na kojoj neće biti zastoja, protivoklopnu, protivavionsku odbranu itd., što sve zajedno neće uvek biti moguće, a ni u kom slučaju lako.

Ako najzad obuhvatna grupa ima samo zadatak *ugrožavanja*, odnosno privlačenja pažnje neprijateljskih rezervi na sebe (čest slučaj u Napoleonovim bitkama, zapažen i u bici na Njemenu 1920, a neiskorišćen u nemačkom manevru 1914. godine), dakle, postignuća takozvanog „*effet de ventouse*“ („dejstva ventuza“)⁹⁾ ili ako ovoj grupi bude stalo samo da *primorava neprijatelja na bitku* zadržavajući ga iz pozadine, onda će *glavne snage* napadati frontalno, a *deo snaga* izvršiće zaobilaženje krila. Kada se već oseti posledica ugrožavanja u vidu slabljenja snaga na neprijateljevom frontu, onda će probojna grupa slomiti njegov otpor s fronta, a obuhvatna grupa, sastavljena u ovom slučaju uglavnom od konjice, motorizovanih i oklopnih jedinica kao i vazduhoplovstva, dopuniće njegov poraz napadom na pozadinske centre i uništenjem pokušaja *stvaranja otpora* u samom začetku.

⁹⁾ Pplk. dypl. Rola-Arciszewski, *Sztuka dowodzenia*, str. 420.

*
* *
*

Ostaje nam da posvetimo još nešto pažnje dubini protezanja jednokrlnog manevra. Koliko ga široko treba planirati?

Ma koju formu krilnog manevra izabrali, *pravac našeg udara mora nam osigurati u slučaju uspeha potpuno razbijanje operativnog rasporeda neprijateljevih snaga*. U tom cilju pravac krilnog udara mora izvoditi pre svega na njegovu tešku artiljeriju, komandna mesta viših komandi, rejone operativnih rezervi i najbitnije pozadinske organizacije.

Da bi se tamo dospelo, treba potući neprijateljevo krilo na ce-
loj njegovoj dubini.

Koliko je duboko operativno krilo?

Pod pojmom boka, tj. dubine neprijateljevog krila treba razu-
meti liniju koja spaja spoljne krajeve njegovih sopstvenih *glavnih*
snaga sa rezervama. Prema tome, krilo jednog pešadijskog puka ima
dubinu 1—2 kilometra, divizije 3—5 km, korpusa ili operativne grupe
10—20, armije 30 i više, a fronta — oko 100 km.

Do takve dubine neće uvek stići monolitna manevarska masa.
Velike pešadijske jedinice udaraće obično plice, da bi razbile krilo
pešadijske mase prve linije, a ukoliko se ide dublje, utoliko treba
slati pokretljivije snage. Na artiljeriju i operativne rezerve obično se
baca konjica i oklopne jedinice, koje takođe dezorganizuju komando-
vanje i pozadinu. Vazduhoplovstvo će bombardovati tesnace na pu-
tevim a za povlačenje (na primer, mostove), skladišta municije, ra-
sterati železničke parkove, municione kolone itd., presecajući puteve
za dolaženje dubljih rezervi, a pri svemu tome, sarađivaće, ukoliko
je to moguće (u početku delom, a pri kraju bitke svim snagama), pri
savlađivanju velikih koncentracija artiljerije i rezervi, napadajući
ih iz vazduha.¹⁰⁾

*
* *

Odgovorimo sada na pitanje na koji bi način mogao da se raz-
vije nemački manevar protiv Francuske 1914. godine kada bi obe
strane raspolagale današnjim sredstvima izviđanja, veze, naoružanja
i saobraćaja. Ovo pitanje smo već nekoliko puta dodirivali, ali bismo
hteli još da izvedemo i dopunimo odgovarajuće zaključke.

Već koncentracije obe strane i njihove zaštite morale bi danas
da dobiju drugi oblik. Razmatranje obe ove uvodne ratne radnje za-
htevalo bi zaseban opširan rad, koji se ne bi mogao uvrstiti u okvir
ove knjige. Zadovoljićemo se ovde samo isticanjem nekoliko najvaž-
nijih tačaka.

¹⁰⁾ Na taj su se način razvijali mnogi snažni jednokrlni manevri i pro-
boji u godinama 1940—45, naročito su se sovjetski udari širili odjednom na celu
dubinu fronta, tj. na 100 i više kilometara.

S obzirom na postojanje brzih i jakih grupacija modernih motorizovanih i oklopnih jedinica, zaštita granica pomoću široko razbacanih divizija pešadije ili konjice biće teško izvodljiva i nedovoljna. Njen oslonac predstavljaju danas široki i duboki sistemi rušenja, poplava i fortifikacijskih objekata koji izrastaju na svima evropskim granicama. Ovi sistemi zahtevaju stvaranje specijalnih zaštitnih jedinica koje posedaju objekte za zaštitu ili se mobilišu odmah u njihovoj blizini. Ovo će biti neophodno s obzirom na mogućnost brzog upada lakih neprijateljskih odreda, a naročito s obzirom na ustaljen običaj u poslednje vreme da rat počinje bez objave. Ove jedinice, namenjene pretežno davanju prvog otpora na unapred pripremljenim utvrđenjima, ne moraju da budu čak ni suviše naoružane i mogu biti sastavljene od obveznika starijih godišta, nesposobnih za forsirana marševanja u manevarskom ratu.

Preuzimanje zaštite od posebnih jedinica, određenih unapred za tu svrhu, pružiće s jedne strane mogućnost da se one specijalizuju u tom pravcu, a sa druge, rasteretiće pravu *operativnu masu* vojske, pre svega brze rodove vojske, koji umesto da gube svoje snage u zaštitnim borbama, kao što je to bilo 1914. godine, moći da upotrebe za pravi *operativni manevar*, u kome će biti od najveće koristi.

Osim zaštite granica i koncentracijskih prostorija, odnosno operativne zaštite, nameće se *pitanje strategijske zaštite*, s obzirom na dalekosežno dejstvo brzih rodova vojske i vazduhoplovstva, koje predstavlja nov, vrlo opširan deo ratnih priprema. U pitanju je zaštita protivavionska, protivhemijska i protiv dubokih prodora, zaštita svih životnih centara, čitave zemlje, a naročito njene saobraćajne mreže i važnih reiona sa gledišta ljudske, materijalne, privredne i poljoprivredne mobilizacije. Nećemo čak ni u opštim crtama razvijati ovu stvar koja spada u osnovna pitanja moderne strategije.

Preći ćemo na operativnu *koncentraciju*. Van svake je sumnje da današnji uslovi ove ratne radnje znatno odstupaju od stanja koje je prethodilo I svetskom ratu. Od svih činilaca koji utiču na ovu promenu zadržaćemo se samo na vazduhoplovstvu. Slobodno se može sumnjati da je ovaj rod vojske sposoban za samostalno rešenje bitki, ali je ipak sigurna stvar da će ometanje neprijateljeve operativne koncentracije predstavljati za njega zahvalan zadatak. Vazduhoplovstvo će se baciti, verovatno već u prvim časovima rata, na mobilizacijske centre i saobraćajne čvorove neprijateljske zemlje i, ako naiđe na teren nezaštićen i slabo branjen od vazduhoplovstva i protivavionskih sredstava, može jako otežati ako ne i onemogućiti blagovremeno prikupljanje snaga za bitku. Posledice ovakve rušilačke delatnosti biće utoliko osetljivije ukoliko bude ređa saobraćajna mreža napadnute zemlje. Odavde proizilazi zaključak da ukoliko je ova mreža slabija i ukoliko je na prostoru dotične zemlje manje životnih centara, koji su zato onda važniji, utoliko mora biti jača strategijska zaštita.¹¹⁾

¹¹⁾ Primeri: Poljska 1939, Norveška, Belgija, Francuska 1940, Jugoslavija i delimično SSSR 1941. godine.

U svakom slučaju ne možemo danas, kao nekada, tačno da procijenimo kada će se završiti koncentracija i kada će se postići ratna gotovost. *Svaki* će protivnik biti izložen zadocnjenju, koje će svakako biti utoliko veće ukoliko je slabija strategijska zaštita u odnosu na snagu i brojnost kopnenih ili vazdušnih brzih neprijateljskih sredstava za diverziju.

Odatle proizilazi dalji zaključak da će svaka vojska koja će imati protiv sebe tehnički nadmoćnijeg protivnika morati da predvidi u svom planu koncentracije vrlo veliko zadocnjenje, što će produžiti rok operativne gotovosti i proširiti period *odbrambenog karaktera* koncentracije daleko van normi predviđenih pre I svetskog rata. Uspešnost *protivofanziva* uočena u poslednjim ratovima izravnaće donekle nepovoljnost zbog privremene operativne pasivnosti, kojom će savremene ratne okolnosti opteretiti slabije, odnosno docnije spremne protivnike. Ovo, naravno, pod uslovom da se zadocnjenje predvidi i da se iz toga izvuku odgovarajući zaključci.¹²⁾

*
* *

Vraćajući se na konkretan primer nemačke koncentracije godine 1914. na francusko-belgijskoj granici, treba zapaziti da bi nagomilavanje nemačke 1. i 2. armije, koje je onda nastupilo, bilo vrlo rizično s obzirom na dejstvo bombarderske avijacije. Iz ove teškoće postojala bi dva izlaza: ili da se za ovu masu stvori neobično jaka protivavionska odbrana, koja dejstvuje ofanzivno (uništavajući vazduhoplovne neprijateljske baze) i defanzivno (zaštita trupa, komandnih mesta i službi pomoću protivavionske artiljerije, lovačke i borbene avijacije) ili, ukoliko se ove teškoće ne bi mogle savladati, da se manevarska masa rasporedi (ešelonira) po vrlo velikoj dubini, jer po frontu nije bilo mesta za širi razvoj.¹³⁾

Ovde bi se ispoljile odmah dve suprotnosti: s jedne strane, moderni fortifikacijski objekti, široki i skoro neprekidni, koji su nastali umesto zastarelog sistema usamljenih tvrđava, zahtevaju udar jako zbijenom snagom, a sa druge, vazdušna opasnost ne dozvoljava nagomilavanje trupa. Savremeni operativni komandant imaće velike teškoće pri usklađivanju ovih suprotnih zahteva. Moraće najpre da izvrši operativni *proboj*, o kome ćemo još govoriti, a jednovremeno da predvidi brzo produbljivanje i proširivanje uspeha. Ovi bi obziri verovatno primorali komandante desnokrlnih nemačkih armija, odnosno komandanta grupe ovih armija, koji bi tamo morao da postoji, da podeli svoju grupaciju na nekoliko uzastopnih ešelona, pri čemu bi svaki imao poseban zadatak.

Prvi bi ešelon, sastavljen od oklopnih i motorizovanih jedinica i potpomognut jakim borbenom avijacijom, morao brzo da probije

¹²⁾ Primer: *Sovjetske protivofanzive u godinama 1942—1945.*

¹³⁾ Godine 1940. nemačka vojska je primenila oba ova sredstva dodajući još i treće: proširila je svoj razvoj za bitku gazeći neutralnost ne samo Belgije već i Holandije.

protivničku zaštitu i zauzme pomoću iznenađenja one objekte utvrđenja, koji ne bi stigli da se u potpunosti sprema za odbranu.¹⁴⁾

Zadatak drugog ešelona, sastavljenog ne toliko od brojnih, koliko od elitnih pešadijskih jedinica potpomognutih jakom teškom artiljerijom i tenkovima, bio bi izvršenje prvog proboja. Ovaj bi ešelon, koji bi se u početku kretao širokim poretom (radi zaštite od dejstva iz vazduha), morao da se prikupi pred samim neprijateljskim odbrambenim položajem i da udari masom na uzanim odsecima radi dubokog proboja sistema utvrđenja.¹⁵⁾

Treći bi ešelon, koji bi predstavljao neku vrstu rezerve drugog, morao da produbi i proširi proboj, dajući mu mogućnost da se u dubinu protivničke zemlje upute grupacije brzih rodova vojske, koje bi, u ulozi četvrtog ešelona, imale zadatak da bez odlaganja iskoriste proboj i otpočinu manevarski period operacija prenošenjem dejstva van zone utvrđenja.¹⁶⁾

Ne treba ni naglašavati koliki bi ogroman utrošak materijala, koliko energije i koliko smisla za organizaciju bilo potrebno za što brže sprovođenje ovako ešelonirane faze proboja u bici, da bi se zatim uzeo širi dah za predstojeću operaciju i razvio pravi manevar na otvorenom zemljištu. Ne treba dokazivati da bi uspeh ovakvog dejstva zavisio, u velikoj meri, od primene krajnje ekonomije snaga i sredstava u duhu Šlifenovih zahteva. Ovo bi bilo, s jedne strane, olakšano mogućnošću zaštite sporednih pravaca mnogo slabijim snagama oslonjenim na utvrđenja, a sa druge, otežano zbog pomenute opasnosti od nagomilavanja trupa na malom prostoru. Održavanje odgovarajuće ravnoteže između ove dve suprotnosti predstavljale jednu od glavnih teškoća moderne ratne veštine.

Pretpostavimo da je proboj uspeo i da se nemački manevar razvio kao prvih dana avgusta 1914. godine. Šta bi trebalo uraditi da bi taj manevar pružio veći uspeh? Nama se čini da bi najvažnije bile dve mere:

1) Sasrednjenje komandovanje i prikupljenija dejstva nemačkih armija (1, 2. i 3), koje ne bi smele da se bave traženjem krajnjeg francusko-engleskog krila, što bi ih razvuklo u širinu, već bi morale da *slome ovo krilo prikupljenom snagom*, brzo nadirući negde iz rejonu Brisla pravo na jug.

2) Ulogu obuhvata morao bi preuzeti pomenuti četvrti ešelon manevarske mase, sastavljen od brzih jedinica. Njegov zadatak bi bio: da posle uvodnog proboja izbiže iz pozadine ispred čelnih ešelona i da se brzo baci napred radi šireg okruživanja Engleske i francuske 5. armije, zadržavajući ih s leđa i primoravajući na bitku sa jako nadmoćnijim desnokrillnim nemačkim armijama. Drugi zadatak obe obuhvatne grupe bio bi da izdvoji delove snaga za obezbeđenje nemačke ma-

¹⁴⁾ Upad u Luksemburg, Belgiju i Holandiju 1940. godine.

¹⁵⁾ Druga etapa iste operacije: proboj kod Namira i Sedana.

¹⁶⁾ Treća etapa: rejđ oklopnih jedinica na Kale.

nevarske zone sa pravca Amijena što bi, uz živo sadejstvo borbene avijacije, moglo dati dobre rezultate, jer bi pokret armije generala Monurija bio blagovremeno zapažen i usporen.

*
* *

Jasno je da bi i francuska strana isto tako koristila moderne manevarske pogodnosti, i isto tako bila izložena modernim teškoćama.

Pre svega, raspolaganje savremenim utvrđenjima kao što je linija Mažino i njen belgijski produžetak osigurali bi veći dobitak u vremenu i onemogućili znatnu ekonomiju snaga. Ovo bi dalo francuskoj vrhovnoj komandi mogućnost da očuva *veće strategijske rezerve*.^{16a)} Ako uzmemo u obzir da bi odlična ekspeditivnost francuske železničke i automobilske mreže pojačala operativnu pokretljivost ovih rezervi do nivoa neviđenog pre toga, to nam se samo po sebi nameće misao o Bonalovom planu, o povratku na Napoleonovu ideju *strategijskog dočeka*. Možemo biti sigurni da bi francuska komanda izvršila pod ovakvim uslovima mnogo lakše nego onda svoje veliko operativno pregrupisavanje, a da ne bi čak ni došlo do mogućeg (prema Bonalovom planu) velikog udara na nemačku manevarsku masu s juga, te bi u svakom slučaju prebavicanje krilne manevarske grupe u bici na Marni trajalo mnogo kraće i tamo bi se prikupile veće snage.¹⁷⁾

Kao što vidimo, pozitivne i negativne strane moderne evolucije borbenih sredstava stvorile svakom protivniku nove smetnje, ali će isto tako morati svakom od njih da dadu u ruke brojne adute. Spretno korišćenje ovih otkrića možda i nove ratne talente. U svakom slučaju izgleda sigurno da, ukoliko granični fortifikacijski objekti ne izdrže pritisak (što bi odmah dovelo do stabilizacije), svako ko bi uspeo da se probije kroz njih, našao bi iza njih uslove za primenu operativnog manevra. Ovaj bi manevar imao potpuno moderan spoljašnji oblik, ali bi ipak u suštini bio neizostavno podređen načelima i elementima ratne veštine. Možemo pretpostaviti da će tako biti čak i na relativno uskim frontovima zapadne Evrope, svakako tek posle perioda proboja utvrđenih granica jedne ili druge strane.¹⁸⁾

*
* *

A kako će biti na vojištima koja su rede posednuta nego ona na zapadu? Da bismo to mogli sebi predstaviti, preći ćemo u nekoliko

^{16a)} Utvrđenja i rezerve su postojali; na žalost, utvrđenja su se pokazala neefikasnim, a rezerve zastarelog tipa: malo vazduhoplovstva i oklopnih jedinica.

¹⁷⁾ Vegan (Weygand) je zaista pokušao da izvrši ovakav udar s juga u junu 1940. godine. Navodno, podbacilo je englesko dejstvo (sa severa iz Flandrije).

¹⁸⁾ Tako je i bilo.

reći mogući tok letnje poljsko-sovjetske kampanje iz 1920. godine, uzimajući da su obostrane snage bile znatno brojnije nego onda i da su obe vojske moderno obučene i naoružane.

Skrenućemo, prvo još jednom pažnju na to da su slabe armije, koje su se onda borile, ispunjavale svojim snagama dosta ravnomerno celu širinu vojišta, koja je iznosila oko 1000 km. Usled ovog je došlo do velikog razređivanja snaga, što je vodilo operativnoj slabosti, a otklonjeno tek pri kraju rata. Treba pretpostaviti da se ova pojava ne bi više danas ponovila¹⁹⁾, jer bi obe strane zaista raspolagale mnogo većim snagama, odnosno bilo bi lakše posesti široke zone. Takođe bi i komandanti svih stepena bili već oslobođeni od linijskih tradicija I svetskog rata i starali se da primene veću ekonomiju snaga. Ova bi se izražavala manjim brojem udara, izvedenih u povoljnim pravcima ali zato prikupljenim snagama. Taktički međuprostori bi se prema tome suzili i postali malobrojniji, ustupajući mesto znatno širim operativnim otvorima, zaštićenim na odgovarajući način; ali bilo kako bilo, ovi bi otvori pružali mogućnost razvoja operativnog manevra.²⁰⁾

Jaka sovjetska konjica, koja može danas (kao što je poznato iz svakodnevnih štampe) da sadejstvuje sa velikim oklopnim grupacijama i jakim vazduhoplovstvom, bila bi bez sumnje u mogućnosti da pruži operacijama još veću pokretljivost nego godine 1920. S druge strane, i poljska bi vojska bila mnogo spremnija za borbu sa pokretljivim neprijateljem nego onda kada su pojava mase konjice i efikasnost njenog dejstva predstavljali za poljsku stranu tako strašno iznenađenje. Osim toga, teško zemljište bi predstavljalo saveznika Poljske i moglo bi se odlično *pripremiti* modernim sredstvima da bi se iskoristilo kao velika pomoć pri savlađivanju i uništavanju pokretnih jedinica. Dobro iskorišćeno zemljište i široko primenjena rušenja olakšali bi takođe poljskoj vojsci da zadrži sovjetsku manevarsku masu, koja bi dejstvovala severno od Poljesja.²¹⁾

Treba pretpostaviti da pod takvim uslovima sovjetska ofanziva ne bi mogla da napreduje tako brzo kao onda, te bi maršal Pilsudski stigao da izvrši svoju prvobitnu nameru, protivofanzivu iz rejona Bžešća. Taj bi plan bio verovatno izveden na taj način što bi u tom rejonu, pod zaštitom poljskih močvara i privremenih poljskih utvrđenja, bila prikupljena manevarska masa, spremna da redom potuče: prvo severne, a zatim južne sovjetske snage. To bi, dakle, bio ogroman manevr po unutrašnjim pravcima na strategijskom stepenu, a prva faza tog manevra — tj. operacija protiv glavnih sovjetskih snaga koje bi dejstvovala severno od Poljesja — predstavljala bi jednokrlni manevr. U toj bi prvoj operaciji sovjetske snage bile frontalno vezane upornim borbama severnih poljskih armija u povlačenju,

¹⁹⁾ Ponovila se sa poljske strane godine 1939.

²⁰⁾ Nemci su udarili 1939. godine na Poljsku sa dve grupe: sa severozapada i jugozapada. Između ove dve grupe bio je otvor od oko 500 km širine u kome su se kretale (kroz Poznanjsko vojvodstvo) vrlo slabe snage.

²¹⁾ Na žalost, malo je primenjeno od gornjih pojačanja odbrane.

dok bi na njihovo južno krilo bio izvršen udar iz rejonu Bžešća manevarskom grupacijom, u čiji bi sastav ušla probojna grupa sastavljena od pešadije, artiljerije i tenkova, kao makar i neznatna obuhvatna grupa, sastavljena od konjice, motorizovanih i oklopnih jedinica.²²⁾

Na taj bi način prikupljena snaga, koja je udarila na severoistok (dakle, u povoljnom pravcu — na izdužene sovjetske komunikacije) i brzo razvijala elemenat obuhvata, — imala sve uslove za uspešan jednokrlni manevr, koji bi omogućio poljskoj strani da postigne ranije rešenje i u manje dramatičnim prilikama.

Svakako, uslov za uspeh ovog manevra bilo bi postizanje *iznenadjenja* što je moguće tajnijim prikupljanjem manevarske grupe (što ne bi bilo ni najmanje lako) i slobodom dejstva, postignutom time što bi se sprečavalo da sovjetske snage koje su dejstvovala južno od Poljesja stupe u bitku. Taj bi poslednji uslov zahtevao da se pre svega potuče sovjetska konjička armija i oklopne jedinice koje su s njom sarađivale. To bi se moglo postići harmoničnom saradnjom tri činioca: brižljivim korišćenjem i pripremanjem zemljišta, odlično organizovanom borbom pešadijskih protivoklopnih jedinica, kao i ofanzivnim dejstvom vazduhoplovstva i sopstvenih konjičkih i oklopnih jedinica.²³⁾ Zadatak bi svih ovih rodova vojske pod zajedničkom komandom bio da odseku i unište neprijateljske pokretne jedinice.

Ne upuštajući se u apstraktna procenjivanja obostranih izgleda ovakve operacije, što je na osnovu samo uobrazilje nemoguće i besciljno, možemo u svakom slučaju steći uverenje da se niko ne bi mogao požaliti u tim dejstvima da mu nedostaju prostor i uslovi za najbolje korišćenje operativnih načela.

Posle ovakvog pokušaja osvetljavanja jednokrlnog manevra u današnjim mogućnostima borbe, hteli bismo još da napomenemo da ukoliko — s jedne strane — raznolike mogućnosti izvođenja ovakvog manevra predstavljaju zahvalan teren za operativno stvaralaštvo, utoliko ne smemo dopustiti da se zanosimo isključivo ovom vrstom manevra. Primer Napoleona, koji je bez sumnje bio najveći genije ratne istorije, ukazuje na opasnost od takve *operativne sklonosti*, koja dovodi do neiskorišćavanja drugih mogućnosti (Fridland), ili izvođenja krilnog manevra protivno realnim uslovima (zadocnela i polovična odluka kod Vagrama). Jasno je da će opasnost od ovakvog sužavanja sopstvenih operativnih mogućnosti biti za vojskovođe manje genijalne od Napoleona mnogo veća, te se stoga čak i pri dobrom poznavanju i visokom priznavanju široke skale oblika jednokrlnog manevra ne sme podleći podsvesnoj sklonosti da se koristi jedino ova, mada zaista lepa i raznolika, oblast operativnih zamisli.

²²⁾ Koje je trebalo stvoriti, ali kojih nije bilo.

²³⁾ Danas su to već posve uobičajeni uslovi, bez kojih se uopšte ne može voditi moderan rat.

3. MANEVAR PO UNUTRAŠNJIM PRAVCIMA

Vrste operativnog manevra koje smo proučili rasporedili smo po redu prema *rezultatu* koji se može od njih očekivati. Prvo smo razmatrali dvokrilni manevar koji, u slučaju uspeha, pruža za *najkraće vreme* najpotpuniji rezultat. Zatim smo prešli na jednokrilni, koji je osigurao brojnim vojskovođama na čelu sa Napoleonom toliko velikih istorijskih pobeda, ali koji čak i u slučaju potpunog uspeha, retko daje tako uništavajuće i potpune rezultate kao dvokrilni manevar. U svakom slučaju on zahteva da se izvrši gonjenje, što znatno odlaže rok postignuća rešavajućeg zadatka operacije.

A sada pristupamo razmatranju manevra po unutrašnjim pravcima. Ovaj manevar, istina, sadrži takođe mnogo, a pakoji put čak i više elemenata ratne veštine nego prethodni, ali se po vremenu proteže još duže, jer sam od sebe ne daje potpune rezultate. On predstavlja nekako *uvodni*, mada najvažniji i najteži operativni poduhvat pred pravim *rešavajućim konačnim udarom*, koji mora biti zatim izveden protiv jednog od razdvojenih delova neprijateljskih snaga, ili pomoću dvokrilnog manevra (Tanenberg), ili jednokrilnog (naizmenična dejstva protiv sardinske i austrijske vojske posle proboja na prostoru Karkara — Montenote 1796. godine.) Zbog tog svog uvodnog karaktera manevar po unutrašnjim pravcima najčešće se tesno povezuje sa pojmom takozvanog *manevra pred bitku*.

*
* *

Manevar po unutrašnjim pravcima predstavlja vrlo efikasno i jako oružje u rukama slabijeg protivnika, pod uslovom, svakako, da za to postoje povoljni (zemljišni) i operativni uslovi.

Raspolažemo sa dva odlična istorijska primera ovakve operacije, i to: Napoleonov rat u Italiji, svestrano ispitano u delima mnogih vojnih istoričara, i Šlifenov plan odbrane Istočne Pruske, koji je iscrpno obradio Grener. Proučavanje ova dva velika istorijska događaja, o kojima smo više puta govorili, lako je pristupačno svakom, što nas ne obavezuje da ih šire pretresamo. Smatramo ipak za nužno da dodirnemo nekoliko *uslova* operativnog manevra, naime onih koji danas, izgleda, podležu većim promenama.

*
* *

Suštinu tajne uspeha u manevru po unutrašnjim pravcima predstavlja naizmenično primenjivanje *lokalne nadmoćnosti* protiv razdvojenih *delova* neprijateljskih snaga. Osnovni, dakle, uslov primene ovakvog manevra predstavlja postizanje *razdvajanja* protivničkih snaga, što je danas mnogo teže nego u Napoleonovo doba. Praznina od 30 kilometara, koja je onda postojala između sardinskih i austrijskih snaga, a koju je Bonaparta iskoristio posle uvodnog proboja,

imala je *operativnu* vrednost blagodareći relativno neznatnim snagama sva tri protivnika koji su se borili u tom prostoru, a pre svega usled *divergentnih* težnji generala Koliya i Bolijea pri odstupanju. U sadašnjim uslovima takav mali međuprostor u neprijateljskoj grupaciji ne bi se mogao smatrati operativnim razdvajanjem snaga. Da bi se danas potukla svaka od odvojenih operativnih grupa neprijatelja, potrebno je vreme od nekoliko ili više dana, dok se praznina od 30 kilometara može zatvoriti — u slučaju pritiska obe razdvojene grupe — u toku *jednog dana*, odnosno razdvojenost neprijateljskih snaga će *nestati pre nego što bude iskorišćena*.

Ako se, dakle, radi o razdvojnem delovanju samog *prostora*, to bi tek praznina od 100 kilometara pa naviše mogla danas da se smatra *ozbiljnom* operativnom razdvojenošću. Jasno je da, s obzirom na ogromne veličine modernih vojski kao i na sve veću gustinu snaga na zemljištu, što je u vezi s tim, neće tako često nastajati ovako velike operativne praznine. Moglo bi se, svakako, na to odgovoriti da se podeljenost snaga ne ogleda samo u razdvojenosti pojedinih neprijateljskih grupa širokim međuprostorom, jer se čak manja odvojenost tih grupa može *održavati* pomoću još dva druga činioca, naime *snagom i zemljišnim preprekama*, povećavajući samim tim i obezbeđujući potrebno vreme da se potuče prva od dve razdvojene neprijateljske grupe.

Nesumnjivo je da se to može uraditi, ali su se uslovi i u tom pogledu znatno promenili čak i u odnosu na nedavnu prošlost.

Skrećemo pažnju na to da velike moderne armije imaju tako duboko razgranatu borbenu organizaciju, odnosno tešku artiljeriju, operativne rezerve, komandovanje, mrežu veza itd., da i ne govorimo o organizaciji snabdevanja, a s druge strane, neprijateljska artiljerijska vatra ima danas tako veliki domet, da se ne može zamisliti operisanje većim jedinicama modernih vojski između dva zida neprijatelja udaljena međusobno oko 30 kilometara. U takvu prazninu može da uđe *u vreme završetka bitke* neznatna operativna grupa (nadvojvoda Peter kod Komarova), ali glavne snage armije neće uspeti da u njoj izdrže u toku vremena potrebnog za izvođenje bitke od početka do kraja, jer bi bile zasute kišom koncentracija artiljerijskih zrna i avionskih bombi.

Održavanje odvojenosti neprijateljskih delova snagom, bez oslonca na izuzetno povoljno zemljište, vezaće tako mnogo sopstvenih trupa u odbrambenim dejstvima da će ova okolnost otežati ili sasvim onemogućiti prikupljanje za rešavajući udar, *koristeći lokalnu nadmoćnost* koja predstavlja, kao što je poznato, jedan od najvažnijih osnova uspeha manevra po unutrašnjim pravcima.

A kako stoji stvar sa razdvajanjem neprijatelja pomoću zemljišnih prepreka? Po ili Dunav, još za vreme Napoleona, osigurali su samo do izvesnog stepena operativnu razdvojenost, jer je car, posle neuspeha kod Asperna uspeo kod Vagrama da se kako treba obezbedi od ove nezgode. Danas, usled velikog usavršavanja i proširivanja sredstava za prelaz, nijedna reka ne predstavlja sama po sebi

operativnu podvojenost snaga, jer se u dubini vlastite grupacije preko ove može podići dovoljan broj prelaza za prebacivanje operativnih rezervi s jedne obale na drugu. Istina je da bombarderska avijacija može u budućnosti da obori značaj ovog tvrđenja ali, s druge strane, protivavionska odbrana i sredstva za brzu opravku oštećenih mostova predstavljaju ipak već danas veliki protivteg ove nove opasnosti.

U svakom slučaju možemo primiti kao načelo da od *pojedinačnih* prepreka ne treba očekivati operativnu razdvojenost. Ovu možemo osigurati korišćenjem više prirodnih prepreka, tako moćnih kao Vogezi, šume i jezera Istočne Pruske, Poljesje itd., ili manjih, ali vrlo teških za savlađivanje, kao što su izvesni predeli Flandrije, Svarcvalda, Sudeta, poljske i sovjetske močvarne šume itd.

Ovde se takođe treba setiti često zaboravljene istine da prepreka nije prepreka ako *nije posednuta živom silom*. Izvestan broj snaga treba uvek i blagovremeno odvojiti za posedanje teškoprolaznog zemljišta koje ima da nam posluži kao klin za razdvajanje neprijateljske snage. Da bi držanje sistema zemljišnih prepreka oduzimalo što manje snaga, treba ih učiniti nepristupačnim pomoću rušenja, sistema fortifikacijskih objekata i poplava, odnosno manje više pomoću istih sredstava koja smo videli 1914. godine u Istočnoj Pruskoj. Za vreme I svetskog rata ispostavilo se da je skroz pogrešno računati unapred na neprolaznost neorganizovanih šuma i močvara.²⁴⁾

*
* *

Razmatrane promene uslova manevra po unutrašnjim pravcima izgleda da ukazuju na to da će biti više prilika za primenu drugog od sledeća dva rešenja, koja smo zapazili u istoriji, a to su *razdvajanje snagom* pomoću ofanzivnog nastupnog pokreta (uvod u rat 1796) i *iskorišćenje* podvojenosti nastupajućeg neprijatelja — organizovanjem takozvanog operativnog dočeka iza *prepreke koja razdvaja* (doček kod Mantineje 1796, Šlifenov plan odbrane Istočne Pruske).

Moćna sredstva modernih utvrđenja zaista olakšavaju održavanje razdvojenosti neprijateljskih snaga, ali za njihovu izradu treba vremena, usled čega će se ta sredstva teško primenjivati u ofanzivi. Lakše će se primenjivati u sopstvenoj dubljoj pozadini. Puštanjem neprijatelja na takvo zemljište treba ga navesti na fortifikacijski organizovan „razdvajajući klin“, a zatim, oslanjajući se na njega, potući jednu za drugom razdvojene grupe neprijateljskih snaga. U ranijem odeljku smo pomenuli da je prvobitni plan maršala Pilsudskog 1920. godine predviđao korišćenje u tom cilju rejona Bžešća zaklonjenog iza razdvojenog klina — Poljesja. Blagodareći ovom terenskom osloncu rejon Bžešća mogao je da čini polaznu osnovicu za manevar po unutrašnjim pravcima i omogućiti ofanzivna dejstva prvo protiv

²⁴⁾ Isti je slučaj kao sa SSSR 1941—43. godine.

severnog, a zatim protiv južnog dela sovjetskih snaga, razdvojenih poljskim močvarama.

Da je Francuska raspolagala 1914. godine u rejonu Monmedi (Montmédy) — Verden (Verdun) — Tul (Toul) moćnim i dubokim sistemom organizovanih utvrđenja i prepreka sličnih liniji Mažino, to bi, možda predstavljalo dovoljan odbrambeni štit. Iza ovog štita mogle bi da budu nagomilane jake strategijske rezerve, koje bi raspolagale modernim prevoznim sredstvima i bile sposobne da izvrše naizmenično manevar po unutrašnjim pravcima protiv neprijateljskih snaga koje su deјstvovalе preko Belgije s јedne, i Alzasa s druge strane. Ovo bi svakako bilo moguće na nižim operativnim stepenima.

*
* *

Osim razdvajanja neprijateljskih snaga, veliku ulogu u manevru po unutrašnjim pravcima igraju i drugi činioci, od kojih na prvo mesto dolaze doslednost i brzina deјstva.

Doslednost se izražava, s јedne strane, u krajnjoj primeni ekonomije snaga, što smo јasno istakli upoređujući deјstva generala Pritvica i Hindenburga u Istočnoј Pruskoј, a s druge u solidnom rešenju *obezbeđenja manevarske zone* kako ne bi došlo do ugrožavanja od strane drugog još nenapadnutog dela neprijateljskih snaga. Pokazali smo na primeru 1796. godine kako je Napoleon visoko cenio vrednost ovog obezbeđenja kada je odlučio da se još јednom okrene na Dego. Jer, operativni komandant koji se po sopstvenoj želji bori između dva kraka neprijateljskih klešta što se stežu, mora da na divno harmoničan način usklađuje u sebi veliku hrabrost da prima odgovornost, sa razumom koji se oslanja na osećanje stvarnosti.

„Čak ni ovi tako vatreni ljudi (Napoleon i Masena) nisu shvatili vođenje јedinica na taj način da se na neprijatelja treba baciti јedino i uvek onako kao što se baca jelen na svog suparnika. Znali su da treba da deјstvuju svesni onoga što čine, podešavajući svoje namere i moguće posledice sredstvima kojima raspolažu“.²⁵⁾

*
* *

Brzina deјstva je, istina, danas otežana zbog razvučenosti bojišta, ali joj s druge strane, idu na ruku razvijena saobraćajna sredstva. Јedan od uslova uspeha manevra iz (centralnog) položaja predstavlja pokretljivo i vrlo spretno manevrovanje operativnim snagama po *unutrašnjem luku* operacije (dakle suprotno dvokrilnom manevru), odnosno znatno skraćenim putevima. Da bi ovakva spretnost pri današnjoj masi nagomilanih pozadinskih organizacija u unutrašnjosti polukruga bila moguća, potrebno je pre svega da manevarska zona bude dovoljno široka. Osim toga, u ovoj zoni treba *organizovati zem-*

²⁵⁾ Foch, *Zasady sztuki wojennej*, str. 85.

ljište, odnosno treba ga blagovremeno poboljšati, pa čak ako se operacija priprema još za vreme mira, izgraditi drumove, a za veću operaciju i železnice (setimo se pripremanja u tom pogledu Istočne Pruske pre I svetskog rata), prikupiti prevozna sredstva, obezbediti za sve ovo dobro raspoređenu i vrlo jaku *protivavionsku odbranu* itd.

Pošto za sve to treba vremena, samim tim izgleda da i ova okolnost govori u korist primene manevra po unutrašnjim pravcima u obliku brižljivo pripremljenog *protivdejstva*, a ne ofanzivnog nastupanja, sem ako raspolažemo apsolutno nadmoćnijim snagama. Međutim, jasno je da ćemo tada od samog početka češće težiti primeni korisnijeg i bržeg manevra, dakle, jednokrillnog ili dvokrillnog.

Na kraju, hteli bismo da skrenemo pažnju na još jedan uslov koji tako jako naglašuje Šlifen: ako želimo da redom potučemo dva razdvojena protivnika, moramo odmah prvog od njih odlučno potući, odnosno uništiti ga. Zbog toga je Šlifen uvek projektovao u manevru iz centralnog položaja takvo dejstvo protiv prvog protivnika — koje bi dovodilo do njegovog okruženja i uništenja. Najefikasniji je u tom cilju dvokrillni manevr. Neki put se to može učiniti i jednokrillnim manevrom, ali nikada frontalnim odbacivanjem protivnika. Sva kolebljiva i polovična dejstva ne samo što nisu efikasna već mogu biti veoma opasna. U to se dobro uverio general fon Benedek godine 1866. kada je, tražeći priliku za rešavajući udar protiv jedne od razdvojenih Moltkeovih armija, izgubio vreme na neodlučne pokrete, posle čega je odustao od pokušaja da održava neprijateljske snage razdvojeno i odstupio prema Kengrecu, priznajući time unapred da je potučen.

Jedan dan kolebanja ili malo koristan, anemičan manevr protiv jednog od protivnika mogu potpuno da izmene čitavu sliku bitke, utiskujući onog ko manevruje po unutrašnjim pravcima između dva monolitna bloka, koji će ga satrti neumoljivom snagom kao mlinsko kamenje. „Das Glück von Tanenberg“ generala Hindenburga i stihijska energija načelnika njegovog štaba omogućile su im da izbegnu tu sudbinu. Kraci ruskih klešta što su se stezali bili su jedan za drugim razmrskani, pri čemu je operativna brzina nemačkih udara još jednom istakla vojnu veličinu operativne misli, karaktera i organizacije.

4. OPERATIVNI PROBOJ

Dok manevr po unutrašnjim pravcima sam po sebi ne predstavlja *potpunu* operaciju pošto zahteva da se izvrše još dva naredna dopunska manevra, dotle je operativni proboj predstavljao kroz čitavu ratnu istoriju samo sastavni deo operativnog manevra ili uvod u njega. Posle izvršenja probolja treba ga tek razviti u jednokrillni manevr, kao što je to nastupilo kod Dega, Austerlica, ili docnije, godine 1920. u bici na Visli, u kojoj se proboj samog centra sovjetske grupacije udarom od Visle pretvorio odmah u širok jednokrillni manevr protiv glavnih sovjetskih snaga, koje su se borile severno od mesta probolja.

Tek za vreme I svetskog rata, u doba stvaranja neprijateljskih utvrđenih frontova, proboj je dobio odlike samostalne i na izgled prave operacije, koja je, međutim, dovodila najviše do *povlačenja* čitavog „probijenog fronta“. Ona je često dovodila do velikog broja zarobljenika i ratnog plena, ali nikada nije pružala rešavajući rezultat, sem kada se operativni proboj poklopio sa periodom krajnje iscrpenosti protivničke vojske materijalnim ratom. Pošto operativna dejstva tek onda zaslužuju potpuno svoj naziv ako vode rešenju, to bi ubrajanje operativnog proboja u red pravih operacija bilo veštačko. Ko zna, međutim, da neće promeniti gledanje na ovu stvar takozvana duboka operacija, koju Sovjeti proučavaju od izvesnog vremena i koja daje operativnom probodu (zasad teorijski) mogućnosti postizanja rešavajućeg rezultata.

Uskoro ćemo o tome govoriti, a sada se prisetimo da, ukoliko su se u početnoj fazi stabilizacije frontova, naročito na istočnom frontu, još i postizali potpuni proboji, utoliko je, uporedo sa porastom odbrambene arhitekture i sve veće dominacije snaga pozicijske odbrane nad snagom napada, bilo sve teže probiti front tako efikasno da bi se u naćinjen otpor mogla uvesti ozbiljnija manevarska masa i da se ovaj uspeh iskoristi bilo manevrom na otvorenom polju bilo u najmanju ruku primoravanjem protivnika na opšte povlaćenje.

U početku je proboj još dopirao sve do dubine operativnog grupisanja, mada se odmah oko njega stvarao „džep“ pozicijske odbrane; kasnije, međutim, uporedo sa stvrdnjavanjem odbrambene ljske, proboj je postajao nalik na vredan rad rudarskih pijuka, koji redom drobe jedan, drugi i deseti geološki sloj, ali se ne mogu probiti na drugu stranu suviše tvrdog i debelog zida. Polako se prestalo na to računati i najzad se došlo do toga da je — ranije operacije — morala da zameni uništavajuća borba „sa ogranićenim ciljevima“.

Na taj je način manevr sve više ogranićavao svoje ciljeve, gubio je jednu za drugom od svojih ranijih plodnih odlika, dok najzad od njega nije ostao samo frontalni napad, koji udara snagom mehanićkog malja u jedno mesto bez nade da postigne pobeđu pomoću ratne veštine, odnosno bez pomisli o *obuhvatu*, za koji nije bilo mesta, pa čak i bez pomisli o *povoljnom pravcu*, koji je bio odasvud zatvoren dubokim fortifikacijskim objektima. Istina je da se *element prikupljenosti snage* stalno pojaćavao, ali se pojaćavao i zid odbrane, te su stoga polako nestala sva tri elementa operativnog manevra. Posle ovog gubitka uslovi za *primenu veštine* otpor neprijatelja i njegove zemlje mogao se savladati još samo mućnim lomljenjem, spolja uglavnom pomoću artiljerije, a iznutra posledicama prehrambene i sirovinske blokade, kao i propagandom, koja slabi snage itd.

Da li će operativni proboj izgubiti svoju vrednost u slućaju povratka manevarskih uslova? Svakako da ne. Ovo iz razloga: prvo, što na manjem broju vojišta, koja imaju uske i jako utvrđene granice, treba operacije u budućem ratu verovatno početi probodom,

koristeći u tom cilju sva iskustva iz I svetskog rata, a drugo, i na širim prostranstvima, koja pružaju veću slobodu manevrovanja, operativni će proboj biti jedan od glavnih elemenata operativnog manevra kao činilac prikupljene snage, koji je Napoleon tako sjajno koristio.

*
* *

Neki sovjetski vojni pisci²⁶⁾, ne verujući u mogućnost primene korisnijeg šireg oblika operativnog manevra (zbog neprekidnosti frontova koja bi se, prema njihovom mišljenju, odmah stvorila), zastupaju ideju takozvane duboke operacije.

To nije ništa drugo nego operativni proboj vrlo velike dubine, u kojem masa pešadije, artiljerije i tenkova ima da probije neprijateljski front, dok jake konjičke i oklopne jedinice kao i vazduhoplovstvo imaju odmah zatim (odnosno jednovremeno, ako se radi o vazduhoplovstvu) da razviju uspeh proboja čak do dubine operativnih rezervi i štabova, izazivajući potpunu paralizu protivničke armije na čitavoj njenoj dubini koju su sovjetski autori procenili na 100 kilometara.

Donja skica predstavlja šemu ovakve operacije.

Treba se složiti s tim da, u slučaju uspeha, udar ove vrste može tako snažno da potrese po celoj dubini probijenu operativnu jedinicu, da će biti moguć njen potpun slom. Kad bi odmah za ovim probijem uspelo organizovanje gonjenja brzim jedinicama po obrascu italijanskog gonjenja u Etiopiji, to bi, bez sumnje, moglo dovesti do rešavajućeg rezultata.

Ne upuštajući se u razmatranje izgleda na uspeh duboke operacije odvojeno od zemljišta i konkretne operativne situacije, ograničimo se na konstataciju da ona bazira na još neproverenoj operativnoj upotrebljivosti motorizovanih rodova vojske. Razvoj snage protivoklopne odbrane, a pre svega zemljišne i komunikacijske teškoće u samom načinjenom otvoru, svakako punom rovova i rušenja, mogu jako da otežaju kako sam proboj, tako i naročito njegovo brzo proširenje, koje predstavlja uslov postizanja rešavajućeg rezultata.²⁷⁾ U svakom slučaju, naročito u uslovima pokretnog rata, koji se ne oslanja na solidno izvedena rušenja i utvrđenja, posledice ovakvog proboja mogu da budu vrlo opasne, te stoga treba računati sa mogućnošću da se mogu preduzeti ovakvi pokušaji. Nedovoljno iskorišćena dejstva konjičke armije Budonija 1920. godine predstavljala su možda prvi signal koji je upozoravao da dolazi nov, dotada

²⁶⁾ Г. Иссерсон, *Эволюция оперативного искусства*, Москва, 1932.

Е. Шиловский, *Пространственная операция*, „Красная Звезда“, № 172/32.

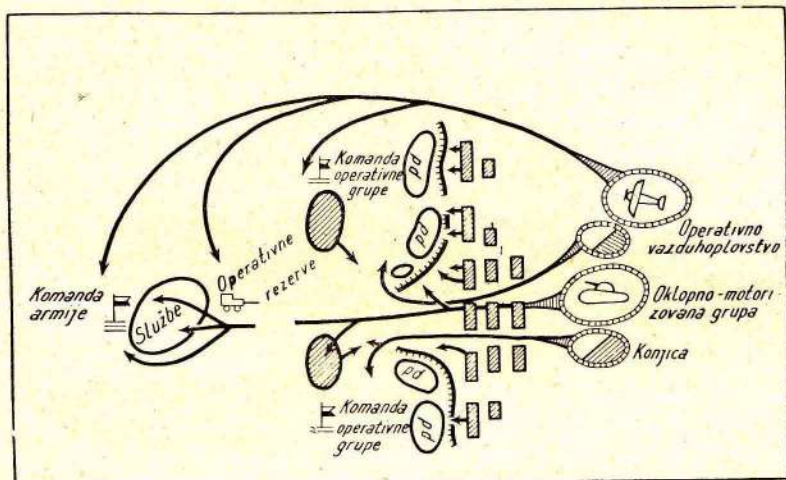
Н. Варфоломеев, *Глубокая операция*, „Красная Звезда“, № 257/32.

²⁷⁾ Podsećamo da su nesigurna dejstva konjičke armije Budonija posle dvokratno izvršenog proboja godine 1920, onemogućila Sovjetima postizanje rešavajućeg rezultata, odnosno savijanje većeg dela južnog poljskog fronta, što je, izgleda, ležalo u granicama stvarnih mogućnosti.

još nepoznat oblik dubokog operativnog manevra. Istina je da se oko izvršenja ovog manevra gomila dosta sumnjivih stvari, ali se ni u kom slučaju ne smeju potcenjivati njegove posledice.²⁸⁾

*
* *

Najveća teškoća na koju će danas naići operativni proboj biće nesumnjivo postizanje iznenađenja. Brojni primeri sa istočnog fronta (Gorlice, Riga), a naročito na francusko-nemačkom vojištu u I svet-

Skica 47. — Duboka sovjetska operacija

skom ratu, daju ogromna iskustva u pogledu načina prikrivanja priprema za proboj, te stoga nemamo namere da ih bliže pretresamo. Sve ono što je dosad primenjivano ipak neće biti dovoljno da parališe mogućnosti moderne izviđačke avijacije. Izgleda da, pripremajući proboj, treba računati unapred da se iznenađenje, naročito potpuno, neće moći da postigne, a u vezi s tim treba se oslanjati pre svega na njegovu snagu. Ako se, krajnjom operativnom štedljivošću, prikupe odgovarajuća sredstva u rejonu proboda i ako se zatim, blagodareći ogromnom organizacionom radu za kratko vreme ova operacija izvede i brzo iskoristi ona može, naročito u periodu pokretnog rata, da predstavlja vrlo važan elemenat operativnog manevra.

U periodu stabilizacije operativni će proboj biti možda jedina forma početka operativnog manevra, a u svakom slučaju jedini način da se skрати iscrpljujući pozicijski rat.

²⁸⁾ Duboki probodi bili su primenjivani u godinama 1941—45. kako sa nemačke tako i sa sovjetske strane. Naročito su tipične duboke sovjetske operacije u godini 1943—44, u srednjoj i zapadnoj Ukrajini, u Rumuniji itd. Ove su se operacije pokazale kao vrlo efikasne.

5. OPERATIVNA ODBRANA

Zašto smo, razmatrajući, sa više strana operativni manevar, govorili stalno o ofanzivnim dejstvima, dok smo odbrambena pominjali samo po koji put? Zar u taktici razne vrste odbrane (zadržavajuća odbrana, pokretna odbrana zaštitnica, pozicijska odbrana) ne zauzimaju isto toliko mesta kao i napad, a uz to se pozicijska odbrana smatra jačim oblikom borbe od napada?

„Taktička odbrana, na čijoj su strani sve materijalne koristi, je najjača forma vođenja rata, dok su napadna dejstva uspešniji oblik, koji jedini vodi cilju“ — kaže Moltke, a ovo se mišljenje poklapa sa tezama svih velikih vojnih teoretičara poslednjeg stoleća, sa Klauzevicom i Fošom na čelu.

Napad, dakle, još uvek predstavlja, pored svih svojih teškoća, „najuspešniju formu, koja jedina vodi cilju“, jer *samo on* daje rešenje. Automatsko oružje odbrane nije uspelo da napadu oduzme *rešavajuća svojstva*, ali ga je znatno *otežalo*, te je stoga postizanje rešenja *na bojištu* postalo sve teže. Dinamični oblik napada podlegao je degenerisanju, postajući zavisan *skoro potpuno* od jačine artiljerijske vatre koja ga potpomaže.

Tenkovi i avioni imaju da uliju sveže životvorne sokove u žile oslabljene dinamike napada, dok je zadatak ratne veštine da bolje nego 1914. godine iskoristi rešavajuće odlike napada postizanjem pobe *pre no što se iscrpe njegova snaga*.

Vratićemo se na rešavanje pitanja: zašto odbrana u taktici igra tako veliku ulogu, dok se u operacijama tretira kao nešto sporedno. Ovo se dešava zbog toga što taktička dejstva predstavljaju *samo sastavni deo* operacije i njihov cilj ne mora da bude postizanje rešavajućeg rezultata, dok operativno dejstvo tek onda u potpunosti služi svoj naziv ako ima za cilj rešavajuću pobeđu nad protivnikom.

Ukoliko, dakle, *cilj* taktičkog dejstva pešadijske divizije a tim pre nižih jedinica, može da bude *zadržavanje* protivnika odbranom utvrđenog položaja, da bi se omogućio njegov poraz *drugim operativnim snagama* — utoliko samostalna operativna jedinica ima *uvek za cilj* da *potuče* protivnika. U vezi s tim, operativna odbrana može samo u početku da ima odlike pasivnosti, a završiće se uvek ofanzivnim dejstvima. Razmatrajući ofanzivna dejstva, iscrpli smo najvažnije elemente operativne odbrane, mada njoj samoj posvećujemo naizgled malo mesta.

Jedino za vreme materijalnog rata cilj dejstava čitavih armija, pa čak i frontova, predstavlja, često u toku dužeg vremena, pozicijska odbrana, koja teži postizanju rešavajućeg rezultata ne na taj način što bi se protivnik *potukao*, već što bi se iscrpeo. Pominjući ovu nesumnjivo degenerisanu formu *strategije*, koja ipak stalno pretila da se pojavi, možemo utvrditi da se *operativno* rešenje može postići *samo ofanzivnim dejstvom*.

Kada se, prema tome, i u kom cilju primenjuje operativna odbrana?

Operativna odbrana se, načelno, primenjuje kada je neprijatelj suviše jak da bi mogao biti *odjednom* potučen ofanzivnim dejstvima.

Pretrijajući značaj nadmoćnosti utvrdili smo, u duhu Klauzeviceve teze i na osnovu istorije poslednjih 200 godina, da postizanje *rešavajuće operativne pobeđe* u bici nad dvostruko jačim protivnikom predstavlja neizmerno tešku stvar, ako ne i potpuno nemoguću, jer čak ni Napoleonu to nije uspelo nijedanput. Šta ima, dakle, da čini operativni komandant koji dejstvuje *samostalno* i čiji zadatak nije ni da veže, niti da zadrži, već da *potuče* protivnika koji je više nego dvostruko jači od njega? Najlakše rešenje bilo bi, svakako, da se baci odjednom na ofanzivna dejstva, kao što se, prema Fošovim rečima, „baca jelen na svog protivnika“. Ovakvom odlukom komandant bi ispoljio tobožnju hrabrost, a u stvari bi suviše uprostito komandovanje i ogrešio se o osećanje stvarnosti. Prema protivniku moralno jednake vrednosti, a više nego dvostruko *brojno ili materijalno* jačem, rezultat tako *slepog napada* mogli bi biti samo veliki gubici i rešenje, istina brzo, ali u korist jačega.

Smela a u isto vreme pametna odluka mora u takvom slučaju da dosegne do bogatstva ratne veštine i postara se da *naporom misli, znanja i karaktera* nadoknadi *slabost trupa*. Na koji način do ovoga može doći?

Radi se pre svega o *dovođenju nepovoljnog odnosa snaga* na normu koja omogućuje poraz jačeg protivnika, što se može postići jedino odgovarajućim operativnim poduhvatom. Treba, dakle, prvo *oslabiti* neprijateljske snage, a *jednovremeno ojačati* sopstvene, ili ih bar očuvati u što svežijem stanju do trenutka prelaska na rešavajuća dejstva.

Za to baš i služi operativna odbrana, neizmerno važan i efikasan oblik operativnog manevra.

Više puta smo već pominjali Šlifenovu operativnu odbranu Istočne Pruske, koja je skoro najbolje rešena. Osim toga, u ratnoj istoriji ima dosta odličnih primera, koji omogućuju da se tačno prouče načela operativne odbrane. Setimo se samo Napoleonovih dejstava kod Mantove u julu 1796. godine i odbrane Istočne Pruske, koju su izvodili redom generali Hindenburg, Šubert i fon Fransoa, prvo u avgustu, a zatim u septembru i oktobru 1914. godine. Početno odstupanje, a zatim prelaz u ofanzivu Žofra 1914. godine (bitka na Marni), Hindenburga (prei u toku lodske operacije) kao i Pilsudskog (pred bitku na Visli i u toku operacije kod Vjepša) možemo takođe ubrojiti u red široko shvaćene operativne odbrane, za koju je na tom stepenu komandovanja najpodesniji naziv — protivofanziva. Mada ove tri poslednje operacije dostižu visok stepen komandovanja, ipak su bile izvedene tačno prema načelima operativne odbrane i uz puno korišćenje svih njenih elemenata.

U sva tri pomenuta slučaja u pitanju je bilo:

1) *pripremanje uslova za rešavajući ofanzivni udar odbranom* u mestu izvesnih oslonaca ili prelaza važnih za manevar (Napoleonova vodeća misao u „dočeku“ kod Mantove, plan odbrane Istočne Pruske), ili iscrpljivanje i dezorganizacija neprijateljskih snaga njegovim primoravanjem na dugotrajno gonjenje preko opustošenog i porušenog zemljišta,

2) *nanošenje neprijatelju najvećih gubitaka zadržavajućim borbama* (pre bitke na Marni, kod Lođa i na Visli).

Sve vojskovođe koje su vodile ove tri operacije bile su znatno slabije od svojih protivnika, usled čega su iskoristile činjenicu da „se snage brzo tope u ofanzivi“ i na odgovarajući način izvedenim odbrambenim ili zaprečnim dejstvima postarali se ne samo da oslabe neprijateljske snage već i da *dobiju vreme za prikupljanje i jačanje svojih sopstvenih*.

Postoji još jedna zajednička odlika koja vezuje bez izuzetka sve slučajeve primene operativne odbrane: slabiji protivnik, koji se prihvatio da izvede ovakav manevar, *uvek* je težio da tuče *pojedinačno* pojedine delove neprijateljskih snaga, primenjujući u rešavajućoj fazi operacije ili manevar po unutrašnjim pravcima (Kastiljone, Istočna Pruska), ili jednokrlni manevar, koji ima za cilj da potuče krilni *deo snaga* protivnika (bitka na Marni, kod Lođa), ili najzad proboj centra neprijateljevog grupisanja, da zatim jednokrlnim manevrom potuče njegov odvojen *deo* (Austerlic, bitka na Visli).

Odličan primer primene operativne odbrane u *manjoj razmeri* predstavlja odbrana korpusa Belova kod Vježbolova (4-12. oktobra 1914), koja se zasnivala na stvaranju nečeg nalik na odbrambeni štit, iza koga je pokretljiva rezerva udarala na *delove* ruskih snaga, koje su pokušavale da obuhvate odbrambeni položaj sa severa ili juga. Taj način operativne odbrane, koji je izvela *taktička* jedinica predstavlja relativno redak slučaj, jer je manevarska *prostorija* na tom stepenu obično suviše uska da se dobije odgovarajuće *vreme* za tri uzastopne radnje: napad, njegovo iskorišćenje i sledeće pregrupisanje a zatim ponovni napad.

Današnji uslovi rata izgleda da u većem stepenu podižu vrednost operativne odbrane.

Znamo već da snage taktičke odbrane i efikasnost vatre omogućuju kako nanošenje velikih gubitaka protivniku pre sopstvenih rešavajućih operacija (tj. bar delimično izjednačenje odnosa snaga), tako i dobitak potrebnog vremena za prikupljanje sopstvenih snaga za rešavajući udar. Brza prevozna sredstva mogu olakšati ulogu rezervi koja je neophodna u operativnoj odbrani. Nedavno je železnica omogućila pregrupisanje pred samu bitku čak čitave armije (nemačka 8. armija pred Tanenbergom i 9. armija pred Lođom) što, će, međutim, ubuduće biti teže, s obzirom na aktivnost vazduhoplovstva. Auto-transporti mogu zato olakšati stvaranje težišta u poslednjem trenutku, a samim tim će povećati posledice iznenađenja (čuveni pariski taksi otpočeli su to već godine 1914).

Bombarderska avijacija može sa uspehom zadržati pokret jednog dela neprijateljskih snaga, da bi ovim prouzrokovala isturanje drugog dela i olakšala bar delimično njihovo razdvajanje. Kako vazduhoplovstvo tako i rušenja primenjena u velikom stepenu (Hindenburgovo povlačenje od Varšave), koja danas mogu biti vrlo dobro i masovno izvedena pomoću motorizovanih pionirskih jedinica, predstavljaće odlično sredstvo za zadržavanje neprijatelja malim snagama, a mogu, osim toga, poslužiti da mu se nanese u toku marša gubici, koji naročito prouzrokuju poremećaje kod motornih transportnih, sredstava komandovanja i snabdevanja.

Rušenja i utvrđenja kao i veštačke poplave, ako budu blagovremeno pripremljeni, mogu uspešno da ograde *manevarsku zonu* operativne odbrane, štedeći snage branioca i jednovremeno omogućujući mu da drži operativne *oslonce* (mostobrane) za docnija ofanzivna dejstva, koja će nastupiti *pošto se poboljša odnos snaga*. Ovom prilikom ponovo podvlačimo da stvaranje velikih kompleksa utvrđenih prirodnih prepreka predstavlja danas skoro jedini način da se trajnije održavaju operativne neprijateljske snage odvojeno (rejon šuma i jezera Istočne Pruske, moderan raspored odbrambenih objekata linije Mažino itd.).

Najzad, moderni brzi rodovi vojske, sa vazduhoplovstvom na čelu, omogućiće da se brže iskoriste posledice rešavajućeg udara. Da su u poljskoj manevarskoj grupi, koja je izvodila udar godine 1920. od Vjepša, postojali ovi rodovi vojske, ili bar jaka konjica, sovjetsko povlačenje od Varšave moglo bi se pretvoriti u momentalno rasulo, a samim tim bilo bi nepotrebno *strategijsko dovršavanje* uspele operacije. Do bitke na Njemenu verovatno više ne bi ni došlo. I obratno, da se dejstvo konjičke armije Buđonija odlikovalo većom probojnom snagom i većom odlučnošću, mogla bi sovjetska protivofanziva na Podolju da da takve rezultate, da poljska vojska ne bi bila više u stanju da pripremi i izvede bitku na Visli.

*
* *

Ne gubimo iz vida prednosti operativne odbrane, koja je smelim i pametnim dejstvom u mogućnosti da uz pomoć ratne veštine u većem stepenu nadoknadi brojnu i materijalnu slabost. Ovaj manevar predstavlja oružje slabijeg, koje je vrlo efikasno ako se ispune tri uslova:

1) ako protivnik dejstvuje odmah ofanzivno, što uostalom predstavlja *običnu* pojavu;

2) ako celishodno izgrađen raspored operativne odbrane omogućući u njenoj završnoj fazi udar *prikupljenom snagom u povoljnom pravcu* da bi veći deo neprijateljskih snaga mogao biti obuhvaćen, odsečen i potučen;

3) ako, najzad, ovaj rešavajući udar bude izveden uz potpunu primenu ekonomije snaga, odnosno što većim snagama i na što odlučniji način, uz neposredno i potpuno iskorišćenje uspeha.

Sve se to može ispuniti pod uslovom da operacija bude duboko promišljena, odlično organizovana i *uprkos prolaznim neuspesima* dosledno sprovedena.

Ni Marna, ni Tanenberg niti „čudo na Visli“ ne predstavljaju nikakva čuda. Ona su rezultat talenta, promišljenosti i *snage karaktera vojskovođa*, koji su se poklopili *sa moralnom snagom i istrajnošću vojske*, a uz to su naišli na srećne okolnosti, bez kojih nikad i ni na jednom polju ne može da se postigne uspeh.

ZAVRŠETAK TREĆEG DELA

Vrste operativnog manevra, koje smo pretresli u poslednjim odeljcima ovog dela knjige, ne čine nikako oštro odvojene tipove. Retko vidimo u istoriji da se koja od ovih vrsta manevra pojavila u potpunoj svojoj čistoti. Često se, a pre bi se reklo obično, jedna ista operacija sastoji iz složenih formi. Dejstvo može da otpočne, na primer, operativnim probojem, a završi se jednokrlnim manevrom (Austerlic, bitka na Visli). Manevar po unutrašnjim pravcima može da se razvije u dvokrlni manevar (Tanenberg) itd.²⁹⁾

Ni podela manevra na njegove vrste, niti još manje ustaljenje nekih krutih operativnih *formi* ne predstavljaju najvažnije u ratnoj veštini. Važna su samo operativna *načela i elementi* manevra. Poznajući ih temeljno, operativni komandant mora svaki put da izgradi takav manevar koji bi u datoj situaciji mogao da pruži najbrže, odnosno najpotpunije rezultate. To baš i predstavlja onaj *stvaralački* napor operativne misli, čiji je zadatak da shvati suštinu situacije, da pronade za nju najprostije i u pogledu rezultata najpotpunije rešenje, a zatim da smelo i pametno izvede operaciju, iskorišćujući pomoću *znanja, volje i veštine* sve povoljne prilike, i otklanjajući posledice onih okolnosti koje su u datom trenutku štetne ili opasne.

„Ukoliko hrabrost jače odvlači za sobom razum i promišljenost, tim dalje stiže njihov let, tim širi vidik obuhvata pogled, a utoliko će i rezultat biti bolji“ (Klauzevic).

Ne treba dokazivati da samo povezanost ove tri vrline u jednoj ličnosti može danas da omogući prodiranje kroz *nadmoćni splet teškoća*, koji takvom snagom gura operativnu misao u zagrljaj materijalnog rata.

Nećemo gubiti veru da će se u budućnosti naći vojskovođe koje će uspeti da održe u rukama krmilo ratne veštine i uštede svojim zemljama onakvu nesreću kakva je za pune četiri godine I svetskog rata bila dosuđena skoro čitavoj Evropi.³⁰⁾

²⁹⁾ Nemačka je operacija protiv Francuske 1940. godine predstavljala ponavljanje Austerlica u ogromnoj razmeri (proboj između Namira i Sedana, zatim obuhvat kod Kalea).

³⁰⁾ Operacije su oživele u potpunosti, ali to nije uticalo na skraćivanje rata. Ravnoteža snaga, koja je stvorena otporom Sovjetskog Saveza u jesen 1941. godine, održala se kroz dve godine, da tek posle toga, odnosno posle četiri godine rata, počne naglo da raste saveznička nadmoćnost.

DEO IV

OPERATIVNO KOMANDOVANJE

I. MODERNE OPERATIVNE JEDINICE

Svaka se vojska organizacijski deli na najviše *taktičke jedinice*, odnosno na više pešadijske, konjičke, vazduhoplovne i oklopne jedinice, koje zajedno sa jedinicama takozvanih vandivizijskih trupa čine okvir za obuku i mobilizaciju svih oružanih snaga.

Ova organizacija odlikuje se izrazito *stalnošću*. Istina, uporedo sa evolucijom naoružanja pojedinih rodova vojske koji ulaze u sastav velikih jedinica, menja se ne samo sastav ovih poslednjih, već i metode obuke pojedinih jedinica. Ove promene često vrlo znatne, postoje i moraju se uvoditi samo postepeno. One ne mogu da imaju revolucionaran karakter, jer bi, inače lako mogla da nastupi zbrka u pripremanju vojske za rat, a da i ne govorimo o tome da svaka organizacijska ili tehnička promena povlači za sobom veće izdatke.

Pešadijske su divizije, na primer, u toku poslednjih 20 godina, postigle dosta veliku evoluciju, ali je njihova organizacijska suština ostala ista. Dobile su za vreme I svetskog rata jaču organsku artiljeriju, brojnije jedinice za vezu i pionire, a posle rata protivoklopne jedinice, katkad izviđačku avijaciju, i u nekim državama još i tenkove i motorizovane izviđačke jedinice. Sve ovo zajedno znatno je promenilo njihov sastav, a pre svega procentualan odnos između pešadije i ostalih rodova; ali čak ove znatne promene nisu oduzele pešadijskoj diviziji njen raniji karakter *jedinice koja raspolaže snagom*, namenjene načelno za lomljenje neprijateljske borbene sposobnosti u napadu ili odbrani. Pešadija i dalje ostaje temelj divizije i oko nje se okupljaju svi ostali rodovi vojske, koji imaju da joj olakšaju ofanzivna ili defanzivna dejstva.

Ovako sastavljena, velika jedinica čini izvesnu organizacijsku celinu, čiji su pojedini delovi odabrani i sastavljeni prema logično smišljenim ratnim zadacima, namenjenim pešadijskoj diviziji. Ako od ove celine oduzmemo jedan rod vojske, na primer, artiljeriju, ta celina postaje nesposobna za izvršenje većine zadataka koji odgovaraju ovoj taktičkoj jedinici. Teškoća odvajanja jednog roda vojske od divizije proističe pre svega iz toga što nijedan od rodova, koji ulaze u njen sastav, niti je namenjen niti sposoban da vodi samostalnu borbu od početka do kraja, dok svi zajedno čine vrlo jaku snagu sposobnu za izvršenje svakog borbenog zadatka.

Ako bismo iz sastava pešadijske divizije oduzeli za stalno čak ne čitav jedan rod vojske, već samo izvestan deo te zajednice rodova, na primer, jedan pešadijski puk sa jednim divizionom artiljerije i odgovarajućim delom drugih jedinica i službi, takva bi amputacija napravila od velike jedinice invalida svoje vrste, čija bi mogućnost za razne kombinacije snaga u borbi bila jako sputana. A kako stoji stvar *sa povećanjem* snaga jedne divizije? Povremeno dodavanje pešadijskoj diviziji novih snaga, na primer, dva puka pešadije ili artiljerije, korisno je samo za izvesno vreme i za izvršenje izvesnih zadataka, pošto otežava komandovanje i čini diviziju suviše glomaznom jedinicom.

Isti takav celishodan sastav, kao što vidimo kod velike pešadijske jedinice, može da se zapazi i kod jedinica brzih rodova vojske, odnosno kod konjičke, oklopne i vazduhoplovne divizije.

Kao što vidimo, taktičke organizacije imaju izvestan logično smišljen sastav, kod kojeg i slabljenje i preterano povećanje kvare ravnotežu celine. Stalnost i nepromenljivost tog sastava, bar relativno, predstavljaju nužnost u pogledu nastave, jer *različan organizacijski sastav povlači za sobom i različnu taktiku*, što se u jednoj istoj vojsci mora smatrati krajnje štetnom pojavom. Svakako da je ta stalnost koja postoji kod najvećih taktičkih jedinica, odnosno kod divizija, obavezna tim pre i kod manjih jedinica.

*
* *

Potpuno se drukčije postavlja stvar kod *operativnih jedinica*.

Uporedo sa porastom operativnih vojski pojavila se i potreba za izvođenjem operacija jedinicama većim od divizije, odnosno za spajanjem dve ili nekoliko velikih jedinica pod zajedničkom komandom. Tako su postepeno nastali korpusi, armije, zatim grupe armija i komande frontova. Ove su se jedinice razlikovale od divizija pre svega po tome što nisu bile sastavljene stalno od istih, organski međusobno vezanih jedinica, već su imale *promenljiv sastav*. Već u ratovima revolucije zapažamo izvesnu promenljivost sastava pojedinih armija. Napoleon je, pak, već u prvoj svojoj italijanskoj kampanji pružio primer stvaranja elastičnih operativnih grupa, čiji je sastav bio usko vezan za namenjene im zadatke i često menjan. U docnijim evropskim ratovima operativne jedinice bile su sve veće i brojnije, ali je njihova jačina uvek zavisila od toga da li je data jedinica imala da izvrši glavni ili pomoćni zadatak.

Stvarajući na taj način celishodne operativne grupacije, što se ustalilo od njegovog doba, Napoleon je ipak grešio u tome što *ih nije osamostaljiavao*, jer je hteo da sam neposredno rukovodi čitavom operacijom. Komandovao je nekako izdavanjem naređenja iz dana u dan.

Tek u ratovima maršala Moltkea, a naročito za vreme kampanje 1870. godine, zapažamo operativne jedinice različne snage, snabde-

vene svim sredstvima koja su im potrebna za izvršenje razliĉnih zadataka i koje imaju ĉak i veću, ĉesto i preveliku samostalnost.

U I svetskom ratu ostao je naĉelno isti naĉin podele snaga na samostalne operativne jedinice, ali je postankom neprekidnih frontova i stabilizacije borbi sastav pojedinih armija postao uveliko uprošćen i neelastiĉan. Istina je da su se u armijama menjale pojedine divizije, jer su ih povlačili uglavnom zbog velikih gubitaka i iscrpenosti, a posle reorganizacije dodeljivali negde na drugo mesto; postojale su takođe jaĉe i slabije armije, ali su se te razlike sastojale samo u nejednakom broju pešaĉijskih divizija i razliĉitoj jaĉini teške artiljerije. Nestanak uslova za izvođenje manevra iskljuĉio je iz borbe konjicu. Oklopne jedinice i vazduhoplovstvo bili su još suviše slabi, dok motorizovane jedinice nisu uopšte postojale. Stoga je u sastavu pojedinih operativnih jedinica, meĉusobno vrlo sliĉnih, postojao upravo samo elemenat snage — streljaĉke divizije i teška artiljerija — dok je nedostajao ozbiljniji elemenat operativnog pokreta.

Usled velike meĉusobne sliĉnosti i stalnosti organizacije, koja je trajala mesecima, sve operativne armije su liĉile na ogromne *taktiĉke* jedinice, što je bilo prouzrokovano pre svega izrazito *taktiĉkim karakterom* njihovih zadataka. Jer, operativne jedinice nisu više obrađivale samostalne grupe za vezivanje, proboj i obuhvat, odnosno grupe koje imaju potpuno razliĉitu namenu i bore se za zajedniĉki cilj na razliĉne naĉine, tj. pokretom, snagom ili otporom, u duhu višeg plana koji ih je *koncentriĉno usmeravao ka rešavajućoj taĉki bitke* — već su se borile na dosta jednoliĉan naĉin i potpuno frontalno sa ciljem da unište protivnika borbom za iscrpljenje, koja je mestimiĉno i povremeno oživljavana velikim probojima.

Da li će ova jednoliĉnost operativne podele vojske na sliĉne armije trajati i dalje? Sumnjamo da će tako biti. Već u poljsko-sovjetском ratu godine 1920. videli smo, pored relativno jakih armija, sasvim slabe *operativne grupe*, namenjene ĉesto za, trenutno izvršenje naroĉitih zadataka. Raznolikost jedinica višeg komandovanja otišla je u tom ratu suviše daleko jer su se, pored operativnih grupa, snabdevenih snagama i sredstvima za *operativna dejstva*, pojavili brojni *samostalni odredi*, prinuĉeni da na širokim prostranstvima preduzimaju dejstva operativnog karaktera. Meĉutim, ovi odredi nisu imali za to ni dovoljno sredstava za *daljna izviĉanja*, niti potrebne jedinice i sredstva za vezu, niti sredstava za samostalno snabdevanje, što sve ujedno predstavlja nesumnjivo neophodan uslov za pravilno rukovoĉenje operativnim dejstvima. Pod ondašnjim uslovima obostrane vojne improvizacije bilo je razumljivo, pa ĉak i celishodno, ovo stvaranje brojnih i slabih borbenih jedinica, iz ĉega, ipak ne smemo izvoditi zakljuĉke za normalniji rat, koji bi bio dobro pripremljen i izvodio se dobro naoružanim i obuĉenim vojskama.

Ne slažući se sa štetnim stvaranjem sitnih operativnih jedinica, ipak možemo tvrditi da povratak na organizacijsku operativnu elastiĉnost predstavlja, pored oživljavanja vere u manevar, jedno od znaĉajnih tekovina poljsko-sovjetskog rata.

Dalju pozitivnu pojavu ovog rata predstavlja ponovno stvaranje — tobože već zauvek izbačenih iz istorije — samostalnih operativnih konjičkih jedinica, prvo na sovjetskoj, a zatim i na poljskoj strani. Konjička armija Buđonija i konjički korpus generala Romela predstavljaju nesumnjivo istorijsku vezu između tradicija Napoleonove konjice i velikih — koje se već danas naziru — jedinica brzih rodova vojske, sastavljenih od konjice, motorizovanih jedinica ili, najzad, od jedinica koje u svom sastavu imaju oba ova roda, zajedno sa jakim vazduhoplovstvom.

Proučavajući letnju kampanju 1920. godine, možemo lako zapaziti kako je oživljen manevar povukao za sobom i obnavljanje operativne organizacije, prilagođene stvaranju *raznih* grupa namenjenih za izvršenje *raznih* zadataka.

Sada ćemo redom preći one operativne jedinice koje će verovatno biti primenjene u savremenim ratnim uslovima. Počecemo od onih koje se najbliže graniče s taktičkim načelima borbe i taktičkom organizacijom, a zatim ćemo pogledati sve samostalnije i pokretljivije jedinice, da bismo završili s najjačom operativnom jedinicom: savremenom vojskom.

1. PEŠADIJSKI KORPUS

Pretresajući pojedine operativne jedinice, nećemo pridavati značaj njihovim *nazivima*, koji se često upotrebljavaju za označavanje različnih grupacija. Nas će interesovati dve bitne stvari: određivanje *zadataka*, koji se obično postavljaju dotičnoj jedinici, i *snaga* i *sredstava* kojima ova grupacija treba da raspolaže da bi mogla ispuniti svoj zadatak.

Pod nazivom pešadijskog korpusa krili su se u različna vremena i u raznim državama različiti pojmovi. Nekad su to bili korpusi sastavljeni od nekoliko divizija i namenjeni za operativne zadatke, a nekad su komande korpusa predstavljale organizacije mirnodopskog karaktera, i u njihov delokrug su ulazili dosta komplikovani mobilizacijski, nastavni i administrativni zadaci. Bez obzira na ove istorijske različnosti, mi načelno podrazumevamo pod nazivom korpus jedinicu sastavljenu od dve, ređe tri pešadijske divizije, koja raspolaže većom ili manjom korpusnom artiljerijom, sopstvenim organom zemaljskog izviđanja (uzgred rečeno, koji nikad ne dostiže snagu velike jedinice), odgovarajućim brojem jedinica pionira, za vezu, izviđačke avijacije itd. I pored ovog relativno velikog bogatstva snaga i borbenih sredstava, pešadijski korpus, u svom pravom značaju, ne predstavlja u punom smislu ove reči „operativnu jedinicu“ pre svega zato što *nije samostalan*. Šta to znači?

Na naziv samostalne operativne jedinice ima pravo samo grupacija:

1) koja je sposobna da samostalno sprovede potpunu operaciju od njenog projektovanja i pripremanja do iskorišćenja i završetka, i

2) koja raspolaže odgovarajućim sredstvima za samostalno snabdevanje, svima materijalnim i prehrambenim rezervama potrebnim za potpuno sprovođenje bitke; za postizanje ovakve „ekonomske“ samostalnosti potrebna je veća mreža službi sa odgovarajućim rukovodstvom, komorom itd., čega obično korpus nema.

Prema tome, pešadijski korpus ne raspolaže uslovima za samostalno dejstvo. Ovome treba dodati da mu oni obično nisu ni potrebni, jer komandant korpusa nije pozvan da vodi samostalne operacije, već da *usklađuje dejstva* dve, a najviše tri pešadijske divizije, koje se bore jedna pored druge i *izvršavaju zajednički zadatak*. Prema tome, komandant korpusa *ne rukovodi operacijom, već komanduje* skupom taktičkih jedinica koje imaju zajednički *taktički cilj u okviru više operacije*. Zar, s obzirom na to, ne bi bilo prostije rešenje — da se pešadijski korpus ubroji u taktičke jedinice, u koje spadaju manje jedinice, od divizije naniže? Korpus se ne računa u taktičke jedinice samo zato nije stalna borbeni i nastavna jedinica, povezana zajedničkom mobilizacijskom organizacijom i sastavljena od stalno istih sastavnih delova. U odnosu na pešadijske divizije i dopunska sredstva u svom sastavu, korpus ima *promenljivi* sastav, a njegov stalan skelet predstavlja samo aparat za komandovanje i formacijske vandivizijske jedinice (artiljerija, inžinjerijske jedinice, jedinice za vezu itd.).

U izvesnim slučajevima korpus može dobiti samostalan operativni zadatak, kao, uostalom, i pešadijska divizija, i to: u slučaju dejstva na krilu armije, radi zaštite velikog operativnog međuprostora itd. Međutim, da bi mogao izvršiti ovakav zadatak *izdvojen od ostalih snaga*, on mora da dobije dopunska sredstva koja će mu omogućiti *operativno* dejstvo, za koje njegova organizacija nije podešena.

Zašto je to potrebno?

Uzećemo primera radi pešadijsku diviziju. Njen sklop i organizacija podešeni su za borbu u *zajednici* sa drugim sličnim jedinicama, pri čemu svaka od njih ima potrebne snage i sredstva za vođenje svake taktičke *borbe*, dok operativne dužnosti ne uzima viši komandant koji rukovodi zajednicom viših jedinica i ima u rukama sredstva daljnog izviđanja (izviđačku avijaciju), snage (tešku artiljeriju, tenkove) i pokreta (jedinice sastavljene od brzih rodova vojske, železnice, auto-kolone itd.).

Uzmimo da pešadijska divizija dobije operativni zadatak stim da dejstvuje samostalno u zoni širokoj 20 ili 30 kilometara. Ako ne dobije dopunska sredstva, odmah će osetiti brojne nedostatke.

Njena sredstva za izviđanje, namenjena za *blisko taktičko izviđanje* na daljini 10, 15 kilometara, biće nedovoljna za *daljno operativno izviđanje*, koje *zemaljskim sredstvima* ide na jedan ili čak i dva dana marša napred, a vazduhoplovstvo još dalje. Sredstva za ovakva izviđanja ne ulaze u organski sastav pešadijske divizije, jer je njena dužnost da vrši taktičko izviđanje, dok se operativno nalazi u okviru dužnosti, sredstava i *mogućnosti višeg* komandanta koji ovo izviđanje vrši kako za svoj tako i za račun potčinjenih jedinica. Poveravanje daljnog izviđanja organskim sredstvima pešadijske divizije

ne bi moglo, svakako, da pruži pozitivne rezultate. Ni patrole, niti čak veće divizijske izviđačke jedinice bilo konjičke bilo motorizovane, a da i ne pominjemo pešačke, ne bi bile u mogućnosti da prodru tako daleko da bi ispitale snage i pravac kretanja neprijateljske operativne jedinice. Ovoj svakako prethode motorizovane ili konjičke jedinice za operativno izviđanje i obezbeđenje, koje će uvek biti brze i jake dejstvovaće na širokom frontu. Slabe jedinice sopstvenog divizijskog izviđanja, ukoliko bi otišle tako daleko napred, osećale bi se, jasno je, usamljenim i nesigurnim, a pre svega *ne bi bile sposobne da probiju mrežu neprijateljskog operativnog izviđanja i obezbeđenja*, u kojoj bi se uplele ili prosto utonule, te bi stoga bile brzo proterane ili okružene. Njihovi bi izveštaji bili uvek nejasni i *zadocneli*, ukoliko bi se uopšte primili.

A vazdušno izviđanje? Pri brzini i snazi modernih konjičkih, a naročito motorizovanih jedinica, koje za jedan sat prelaze skoro *dnevni marš pešadije*, zemaljsko izviđanje nije više u stanju da samo otkloni mogućnosti da budemo iznenađeni. Da bi se dobio sat ili dva vremena potrebnog za pripremanje borbe, daljina zemaljskog izviđanja treba da se produži daleko napred i u obe strane, a za to je sposobno samo vazduhoplovstvo, i to ne trupno. Njegovi su avioni suviše spori i imaju suviše nizak plafon da bi se mogli upuštati u *daleke* izviđačke letove, koji bi dostizali preko mreže neprijateljskog operativnog izviđanja i obezbeđenja. Ovakve letove može da vrši samo brzo i dobro naoružano vazduhoplovstvo operativnog stepena, koje izviđa ne samo za račun komandanta armije već i velikih jedinica.

Ako pešadijska divizija ima da sama izvrši operativni zadatak, što treba smatrati kao izuzetan slučaj, onda treba da dobije dopunska sredstva daljnog izviđanja i to: zemaljskog (motorizovani izviđački odredi, konjički puk) i vazdušnog (da raspolaže zasebnom izviđačkom eskadrilom i lovačkom avijacijom za njenu zaštitu ili, u najmanju ruku, sa nekoliko izviđačkih poleta obezbeđenih od strane armije). Njena sopstvena sredstva *nisu stvorena za daljno izviđanje*, te stoga od veštačkog razvlačenja ovih sredstava u širinu i dubinu ne možemo očekivati povoljne rezultate u vidu tačnih izveštaja.

Ovo isto se odnosi i na ostala organska sredstva divizije, koja su sva podešena za svestrane, ali *taktičke* potrebe divizije, i ne omogućuju da se obuhvati šira zona operativnog dejstva. Ako se pojavi potreba da se diviziji poveri širi operativni zadatak (na primer, zaštita armijskog krila) biće, načelno, potrebno da joj se dodele dopunska sredstva za vezu, a često i pioniri, neke službe itd.

Kao i divizija, u sličnoj se situaciji nalazi i pešadijski korpus, čiji načelan zadatak nisu samostalna operativna dejstva; za njihovo izvođenje treba ga ojačati na odgovarajući način, pre svega u pogledu sredstava izviđanja, veza i službi; ove su poslednje kod korpusa obično suviše slabe za snabdevanje samostalne operacije.

Zar, s obzirom na ovo, korpus ne predstavlja neku vrstu invalida, suviše jakog za taktičke borbe, a suviše slabog za operativnu bitku? Ne. On predstavlja organ rukovođenja koji je na izvestan način po-

zvan *da oslobodi* višeg operativnog komandanta od neposrednog komandovanja izvesnim *žarištem operacije*, tj. borbom dve ili tri divizije, koje se *uporedo bore* i imaju zajednički zadatak u napadu ili odbrani.

Razumljivo je što jedan komandant ne bi mogao da izađe na kraj sa velikom armijom, u čiji sastav ulaze često 5, 8, 10 streljačkih divizija, ne računajući velike jedinice drugih rodova vojske, kao i brojne jedinice vandidizijskog sastava i mravinjak različitih službi, ako ne bi mogao da poveri komandu nad pojedinim *operativnim grupama* dvojici ili trojici potčinjenih. Evropske vrhovne komande uvele su se već 1914. godine da centralizovano komandovanje sa 6 ili 7 armija stvara svuda suviše mnogo *lokalnih* suprotnosti i teškoća, koje vrhovni komandant nije u stanju da *na vreme* otkloni, kako bi *uskladio* napor nekoliko armija (nemačke 1, 2. i 3. armije s jedne, i francuske 5, Engleske i armije generala Monurija s druge strane). Analogno tome usklađivanje rada brojnih pozadinskih jedinica i ustanova u okviru jedne armije prelazi mogućnost urednog centralizovanog komandovanja od strane jednog čoveka. Zbog toga su nastali organi za posredovanje u komandovanju. Između vrhovne komande i armija postavljeni su za vreme I svetskog rata komandanti frontova i grupa armija, a između armija i divizija postoje odavno komandanti korpusa.

Iz mnogih razmatranja u ovoj knjizi proističe da načelan karakter operativnog manevra neće podleći bitnim promenama i da je svaka *operacija* (dakle, ne frontalna bitka), sa izuzetkom možda samo prve faze operativnog proboja, izvođena i verovatno će se i ubuduće izvoditi pomoću nekoliko zasebnih operativnih grupa, čija je uloga u bici većim delom čisto taktička. Kažemo *verovatno*, jer se u većini slučajeva ovo ne odnosi na obuhvatnu grupu, koja najčešće dejstvuje odvojeno od drugih u širokoj i dubokoj zoni. Međutim, dejstvo grupe za vezivanje i probojne grupe kao i operativnih rezervi (ako su ove zadržane) ima najčešće karakter *prikupljenog taktičkog napada* ili jedinstveno rukovođene *taktičke odbrane* (zadržavanje, pozicijska odbrana), pri čemu bitku rešava skoro redovno *dubok udar*, koji izvodi ili obuhvatna grupa, ili probojna, ili rezerve. Po koji put se dešava da se do rešenja dolazi koncentričnim udarom sve tri grupe, mada ne uvek izvedenim jednovremeno (Eridland, bitka kod Varšave itd.).

No, da bi ovi duboki udari bili zaista rešavajući, treba im obezbediti probojnu snagu, koja se zasniva ne samo na količini trupa i materijala već takođe, i to u vrlo velikom stepenu, *na povezanosti i dobroj organizaciji* ovih udara. To znači da, ako se rešavajući udar izvodi sa nekoliko divizija, onda, pri današnjoj raznorodnosti borbenih sredstava, ovaj zajednički napad treba dobro *taktički organizovati*, prilagoditi ga zemljištu, centralizovati artiljerijsku pripremu i podršku, obezbediti sadejstvo svih divizija koje se bore jedna pored druge i, najzad, sprovesti jedinstveno iskorišćenje izvršenog proboja, ili razbijanja odgovarajuće operativne grupacije neprijatelja.

Kao što vidimo, u opštem sklopu svake operacije postoje *taktička žarišta* kojima treba spretno komandovati, a to znači neposredno

na licu mesta, a ne iz daljine i povremeno. U protivnom, čak i najpravičnije zamišljena operacija može propasti zbog *razilaženja* taktičkih napora, čija prikupljenost kako u napadu tako i u odbrani predstavlja pravu *snagu jedne operacije*, i *neophodna* je za ostvarenje čak i najbolje *operativne* zamisli.

Mogle bi se navesti desetine istorijskih primera za dokaz ovog zapažanja. Istorija takođe uči da privremeno stvaranje takvog komandovanja potčinjavanjem dve ili tri pešadijske divizije komandantu jedne od njih ne predstavlja pravo rešenje, jer novoodređeni viši komandant niti je *pripremljen*, niti raspolaže *sredstvima* da drži u ruci tako veliku jedinicu, a osim toga, i mimo volje teži u mislima svojoj sopstvenoj diviziji, kojom, međutim, komanduje, takođe na improvizovan način, neko drugi.

Dolazimo do zaključka da su u okviru velikih operativnih jedinica potrebne *stalne posredničke komande*, koje od trenutka otpočinjanja bitke moraju da osiguraju *taktičko sadejstvo* dve ili tri pešadijske divizije u okviru svakog žarišta bitke. Ovo je neophodno pre svega za to da bi operacija imala potrebnu *čvrstinu* i da se ne pretvori u *vodnjikavo* i besplodno dejstvo.

Suprotno svim taktičkim jedinicama, do divizije zaključno, sastav korpusa, kao što smo već pomenuli, ne treba da je stalan. Uporedo sa razvojem bitke često će se dešavati da pojedine divizije izlaze iz sastava jednog korpusa, a na njihovo će mesto doći pod njegovu komandu druge, susedne divizije. Naročito u jednokrillnom manevru može se desiti da se, radi produblјivanja uspeha, težište operativnog udara, tj. i cele bitke, pomeri na dublje krilo, odnosno da, na primer, levokrillna divizija korpusa koji vrši proboj postepeno pređe u sastav grupe za vezivanje, a na to mesto, na *desno* krilo istog korpusa, uvede se nova iz armijske rezerve.

Isto to se može desiti i u dvokrillnom manevru, u operativnom probou itd.

*

* *

Koje su obično dužnosti komandanta korpusa? Pomenuli smo već da je on dužan da rastereti operativnog komandanta od neposrednog *taktičkog komandovanja*. Ovo rasterećenje predstavlja najčešće neophodan uslov da *komandant armije zagospodari operacijom*.

Prisetićemo se da bitka, prema rečima Foša, u stvari predstavlja *mehanički udar*, koji ima da snagom izbori ostvarenje vodeće zamisli operativnog manevra, koristeći povoljne uslove (lokalan odnos snaga i pravac udara) *pripremljene za bitku operativnim manevrom*. Bitka, prema tome, predstavlja završni akt manevra. U njoj se krši otpor neprijatelja, koga smo postavili u loše operativne, taktičke i zemlјišne uslove. Oдавde izlazi zaključak da u bici obostrano naprezanje snaga mora doći do vrhunca. Uprkos prolaznim krizama i čak očajanjnju, niko ne sme da predahne. Nema više vremena za široko zamišljene manevre, *svi se moraju tući*, i to najvećom žestinom.

Obuhvatna grupa obično već završava tada svoj zaobilazni pokret i baca se na bok i u pozadinu neprijatelja, napadajući pomamno njegove rezerve, artiljeriju i komandna mesta. Pokretni elemenat manevra, koji čini najčešće ova grupa, mora se u trenutku dozrevanja bitke pretvoriti u istog takvog „ovna“, koji probija ili krši, kao i glavna manevarska masa. Ona mora da smelo udara na *svaki otpor na koji naiđe*, bez obzira na lokalni odnos snaga pred sobom, jer on u ovoj borbi za rešenje bitke ne igra više nikakvu ulogu — *nadoknađuje ga celina dobro zamišljene operacije*.

Probojna grupa, ako ne dejstvuje u zajednici sa obuhvatnom, udara tamo gde je usmerena, makar i čisto frontalno, ali na tako prikupljen i potpun način, da svaki bajonet, svaki tenk i svaki top ima uslova da bude prinuđen da razvije *najveće korisno dejstvo*.

Grupa za vezivanje, u zavisnosti od držanja neprijatelja, mora ili udariti na njega u rešavajućem momentu *svim snagama*, ili, ako neprijatelj na nju usmerava svoj glavni napor, mora mu pružiti ogorčen otpor, *braneći manevarsku zonu* sopstvenih glavnih snaga do poslednjeg čoveka i poslednjeg metka.

Ovo isto se odnosi i na grupe ili jedinice za obezbeđenje.

Kao što vidimo, *svi operativni delovi* pretvaraju se nekako u toku bitke u ogromne *taktičke jedinice*, koje razbijaju kao čekići borbeni poredak neprijateljskih snaga, već oslabljen i poremećen našim manevrom. Jasno je da je korisno dejstvo ovih pravih pesnica, nogu i štitova operacije utoliko veće ukoliko su oni kompaktniji i snažniji.

Uloga operativnog komandanta dolazi u tom trenutku na drugo mesto, jer se operacija približava kraju; treba, međutim, odmah utvrditi da *komandantova pažnja* za vreme bitke mora biti ogromna. Njegov je zadatak sada da pazi na opšti tok bitke, da predviđa krize i sprečava ih, kao i da počne *pripreme za iskorišćenje uspeha*. Komandant armije nema obično u ovom momentu rezervi, te stoga samo moralno i povremenim naređenjima može da utiče na borbu svoje armije. Na prvo mesto se ističu onda komandanti pojedinih grupa, koji odlučnim izvršenjem svojih taktičkih zadataka imaju da poskupe, ili još bolje, da poberu, plodove operacije.

Uloga je komandanta korpusa u bici velika, teška i vrlo značajna.

A) Napad

U napadu on mora da uskladi hvatanje dodira sa neprijateljem, da težište *taktičkog izviđanja*, kako sopstvenog tako i potčinjenih divizija, usmeri na pravce koji su međusobno tešnje *povezani* i terenski su najpovoljniji. Uporedo sa ovim zemaljskim izviđanjem komandant korpusa sprovodi vazdušno, imajući za cilj da utvrdi tri osnovne stvari: glavne snage neprijatelja, njegove rezerve i artiljeriju. Na osnovu siromašnijih ili bogatijih podataka ovog dvostrukog izviđanja, koja se međusobno dopunjuju, kao i sopstvenih pretpostavki komandanta, stvara se *odluka za napad korpusa*. Iz ove proističe niz zapo-

vesti, čiji najbitniji deo čine: pravac glavnog udara korpusa, vezivanje ostalih neprijateljskih snaga, podela oba ova zadatka na više taktičke jedinice i određivanje onog što iz toga proističe, to jest: zonâ dejstava, artiljerije za neposrednu podršku, tenkova, pionira, sredstava za vezu itd.

Nezavisno od ovih *pripremnih* radova, komandant korpusa obezbeđuje mogućnost izražavanja ličnog uticaja na tok napada određivanjem artiljerije za opštu podršku i njenih ciljeva, izdvajanjem taktičkih rezervi i određivanjem njihovih zadataka, organizovanjem premeštanja artiljerije na nove položaje, pripremanjem rezerve municije, sprovođenjem vazdušnog izviđanja za vreme napada, organizovanjem sopstvene mreže veza itd.

Osim toga, u dužnost komandanta korpusa spada da obezbedi brzo iskorišćavanje uspeha napada izdavanjem zapovesti za gonjenje, pripremanjem za gonjenje brzih korpusnih jedinica, ako ovima raspolaze, čuvanjem rezervnih sredstava daljnjeg izviđanja i veze, osiguranjem pomoći inžinjerije pri opravci komunikacija za kretanje: teške artiljerije, bojnih komora i municijskih kolona, organizacijom protivavionske i protivoklopne odbrane, degazacijom zatrovanog zemljišta itd.

Kao što vidimo, ovo predstavlja ogroman niz poslova, od kojih smo nabrojali samo najvažnije ne upuštajući se u njihovo pretresanje. Možemo smelo reći da brzo i spretno izvršenje ovih teških i svestranih dužnosti dvostruko povećava pozitivne izgleda *taktičkog dejstva* pojedinih operativnih grupa, a svaka nemarnost na tom polju mora da povuče za sobom trzavice i trenje, razilaženje ili ukrštanje dejstava. Rezultat toga bila bi *slabost udara*, što je u istoriji već toliko puta imalo rešavajući uticaj na *neuspeh operacije*.

Treba imati u vidu da operacija koja se oslanja na taktičke pogreške i sama postaje velika pogreška.

B) Odbrana

Isto su tako brojne i važne, a uz to možda još i teže, dužnosti komandanta korpusa u odbrani.

Ako, na primer, korpus predstavlja u okviru armije grupu za vezivanje, koja ima da zadrži napad glavnih snaga neprijatelja, onda da bi ih on vezao i stavio pod udar sopstvene manevarske mase, treba da bude unapred spreman na to da će morati da se bori sa mnogo, a često i nekoliko puta brojno i tehnički nadmoćnijim neprijateljem, izdržavajući požrtvovano u toku dužeg vremena njegove strašne udare. Da bi to bilo moguće i ostvarljivo pri današnjoj snazi artiljerijske vatre, koja potpomaže napad, i novih napadnih sredstava, koja mogu da predstavljaju masovno upotrebljeni tenkovi i borbeni avioni, neophodno je težiti tome da slabe braniočeve snage i sredstva budu višestruko povećane neobično brižljivom organizacijom odbrane. Ova će imati za cilj da što jače veže neprijatelja i zaustavi ga, a za to treba

što brižljivije iskoristiti odbrambene mogućnosti svih živih snaga, vatrenih sredstava, prepreka i zemljišta.

Prvi zadatak komandanta korpusa biće izbor odgovarajućeg odbrambenog položaja sa gledišta najboljeg iskorišćenja zemljišta. Pri ovom, osim povoljnih uslova za artiljerijsko osmatranje i brišuću mitraljesku vatru, treba danas uzeti u obzir prepreke koje, s jedne strane, otežavaju neprijateljevoj pešadiji brzo prilaženje položaju i njegovo izviđanje, a sa druge *kanališu* napad ove pešadije, a pogotovu tenkova. Sledeći uslov dobrog položaja biće zemljišne maske za branioca, dobre prepreke, povoljni uslovi za protivnapade itd.

Pošto se izabere glavni odbrambeni položaj korpusa, počinje niz daljih, isto tako važnih radnji kao što su usklađivanje granica između divizija i sa njihovim susedima, osiguranje eventualno otvorenih krila odbrane, dodeljivanje artiljerije za neposrednu podršku, određivanje načina podrške borbenog osiguranja, organizovanje borbe s neprijateljskom artiljerijom, manevar vatrom sopstvene artiljerije opšte podrške u toku neprijateljevog napada, na prednjem kraju položaja i u njegovoj dubini, organizacija izviđanja pre i za vreme neprijateljevog napada, podela inžinjerijskih snaga, materijala i eksplozivnih sredstava, organizacija protivavionske, protivoklopne odbrane i protivhemijske zaštite, mreže veza, dovoza municije, priprema njenih skladišta itd. Najzad, jedan od najvažnijih zadataka komandanta korpusa predstavlja pripremanje protivnapada na odsek najverovatnijeg prodora neprijatelja, odnosno izdvajanje i raspored sopstvenih korpusnih rezervi, izbor polaznih rejona za njih i određivanje podrške artiljerije i tenkova, ako se njima raspolaže itd.

Lako je zamisliti koliko bi trvenja i propusta moglo i moralo da se desi ako *ne bi imao ko da izvrši sve ove poslove*, to jest ako bi dve ili tri divizije samostalno organizovale odbranu jedna pored druge, potčinjavajući se neposredno komandantu armije koji je zauzet hiljadom drugih briga, a čija će pažnja potpuno opravdano biti usmerena na drugu stranu, naime, tamo gde on traži rešenje pomoću svoje sopstvene manevarske mase. Možemo unapred reći da bi snage takve nepovezane odbrane bile za polovinu manje korisne i ne bi predstavljale siguran odbrambeni štit za manevar armije.

*

* *

Okarakterisali smo ukratko veličinu i važnost dužnosti komandanta korpusa u napadu i odbrani. Druge oblike borbe korpusa, kao na primer: gonjenje, borbe u povlačenju i pri zaštiti krila armije, ne pretresamo, jer se takva dejstva razvijaju obično u širokoj zoni i samostalno te ih stoga treba ubrojiti u red operativnih dejstava. Za njihovo izvršenje komandant korpusa bi morao da dobije više sredstava za izviđanje, vezu i snabdevanje, a onda bi upravo prestao da bude komandant korpusa — postao bi komandant operativne grupe.

2. PEŠADIJSKA OPERATIVNA GRUPA

Operativna grupa predstavlja najmanju od onih jedinica višeg stepena koje imaju u svom sastavu dovoljno snaga i sredstava za potpuno samostalno operativno dejstvo, što znači za pripremanje, izvođenje i iskorišćenje bitke bez osvrtnja na čiju bilo taktičku, tehničku ili materijalnu pomoć.

Pešadijskom operativnom grupom nazivamo jedinicu sastavljenu od 2 ili 3 pešadijske divizije, veće konjičke ili oklopne jedinice, prema mogućnosti i potrebi — od tenkova i borbene avijacije, a uvek od teške artiljerije, izviđačke avijacije, inžinjerijskih jedinica, obilnih sredstava za vezu kao i većeg broja službi, sposobnih za potpuno samostalno snabdevanje ove jedinice za celo vreme trajanja operacije.

Na taj način organizovana pešadijska operativna grupa nije ništa drugo do *mala armija*. Način njenog dejstva zasnivaće se na istim načelima koja ćemo uskoro pretresti razmatrajući ciljeve dejstva i mogućnosti moderne armije. Prema tome, dovoljno je ako se na ovom mestu osvrnemo na to kada i u kom cilju treba stvarati pešadijsku operativnu grupu.

Ovakva jedinica biće uvek potrebna tamo gde se bude pojavila potreba *samostalnog* dejstva snagama manjim od armije, a gde ojačana divizija pešadije ili brzih rodova vojske ne bi bila u stanju da izvrši postavljeni zadatak.

Ako su naša ratna predviđanja pravilna, to na širim vojištima mogu da nastanu (usled koncentrisanja snaga na rešavajućim pravcima) često veći operativni međuprostori koje će biti potrebno zaštititi slabijim snagama koje će dejstvovati u širokoj zoni. U takvim prilikama operativna grupa, napred označenog sastava ojačana brojnim jedinicama inžinjerije ili jedinicama za zaprečavanje, može da dobije zadatak zaštite krila armije ili grupe armija, ili da održava operativnu vezu između dve jedinice višeg stepena. Imajući ovakav zadatak, pešadijska operativna grupa moraće da samostalno sprovede *operativnu odbranu* fronta širine 60, 80 i 100, a možda i više kilometara, pri čemu, naravno, ukoliko ovaj bude širi, utoliko će biti dublja *zona dejstva* da bi se omogućilo nadoknađivanje *snage* odbrane njenom elastičnošću.

U drugom slučaju pešadijska operativna grupa može da se upotrebi u okviru grupe armija kao *snaga koja vezuje* neprijatelja na širokom frontu da bi omogućila rešavajući udar susednoj armiji. U tom slučaju biće potrebno izvesti samostalnu operaciju bilo ofanzivnu bilo defanzivnu (prema tome kako dejstvuje neprijatelj). Ova će operacija, s obzirom na veliku nadmoćnost protivnika u tom slučaju, predstavljati težak zadatak koji zahteva hrabrost, pamet i veliku spretnost.

Drugi put, ako komandant grupe armija ne bude raspolagao dovoljnim brojem brzih jedinica, pešadijska operativna grupa moraće da preuzme zadatak *obuhvatne grupe* (bitka na Njemenu 1920. godine). Pri današnjim uslovima vazdušnog izviđanja biće potrebno u

takvom slučaju duboko promisliti kako da se uskladi opasnost od *gubljenja elementa iznenađenja*, koja primorava na izbegavanje daljih obuhvatnih pokreta spore pešadije, sa potrebom nanošenja udara *u povoljnom pravcu*, što opet zahteva dovoljno duboko izbijanje na neprijateljski bok.

Izbor ove *tačke udara*, kao i priprema i izvršenje po mogućstvu *prikrivenog pokreta* ka ovoj tački, predstavljace najosetljiviji deo operacije. A kada se ova već razvije, to znači kad operativna grupa izbije na ovaj ili onaj način na neprijateljski bok, otpoćeće prava bitka. U ovoj bici uloga komandanta pešadijske operativne grupe, i svake druge uostalom, jasno će se razdvojiti. Biće potrebno da se, ne ispuštajući iz ruku rukovođenje *operacijom* u celini, *taktički* organizuje rešavajući udar. Komandant armije može i mora za tu svrhu da iskoristi komandanta ili komandante korpusa, dok komandant operativne grupe *mora to sam da izvrši*. Videli smo u ranijem odeljku koliko je taj rad taktički obiman i šta sve zavisi od njegovog savesnog izvršenja. Procenivši ovo, možemo smelo reći da će komandovanje operativnom grupom biti često teže nego komandovanje armijom, utoliko pre što će komandant ove relativno male jedinice morati najčešće da se bori s teškoćama prouzrokovanim nesrazmernošću njegovih slabih snaga u odnosu na širinu zone dejstva.

Neophodno je da se komandanti ovih važnih operativnih karika odlikuju odličnom operativnom spremom i velikim ličnim vrlinama kao i moralnom otpornošću prema neuspesima, jer kidanje ovih karika može da prouzrokuje ne samo operativni već i strategijski neuspeh.

3. OPERATIVNA GRUPA BRZIH RODOVA VOJSKE

U odeljku koji se odnosio na mogućnosti konjice u budućem ratu¹⁾ starali smo se da obrazložimo koliko je bila neopravdana i ne-celishodna navika, uobičajena pred I svetski rat, da se u početku rata velike jedinice ovog roda vojske raspoređuju ravnomerno duž granice radi rastresitog „strategijskog“ izviđanja i zaštite. Mišljenja smo da je danas pravo *strategijsko izviđanje* prešlo potpuno u ruke vazduhoplovstva i obaveštajne službe;²⁾ zaštita, pak, granica, stalno ugroženih od pokretnih kopnenih i vazdušnih jedinica, *koje se mobilišu u toku nekoliko časova*, ne može se više osigurati pomoću konjice, suviše slabe za taj cilj, niti čak pomoću takozvanih „zaštitnih“ velikih pešadijskih jedinica, kojima je potreban najmanje jedan dan (24 sata) da postignu bojnu gotovost i drugi dan za posedanje određenog odsaka za zaštitu, obično vrlo širokog u odnosu na sporu pešadiju. Ima znakova da će zaštita granica preći postepeno u ruke specijalnih jedinica koje se mobilišu po teritorijalnom sistemu u neposrednoj blizini svakog objekta koji ima da se štiti, spremnih — u roku od ne-

¹⁾ Str. 93.

²⁾ Koja dejstvuje neprekidno još za vreme mira, a zatim za vreme rata.

vojske, pa je prema tome prvi uslov za celishodnost njihovog stvaranja izbor odgovarajućih komandanata.

Smelo možemo reći da se na ove položaje mogu određivati samo takvi komandanti koji, osim izuzetnih sposobnosti i energije, raspolazu i dubokom operativnom pronicljivošću kao i bezuslovnom uravnoteženošću naravi i karaktera, što sve zajedno mora biti podržano neobičnim organizatorskim darom.

*
* *

Pokušajmo predvideti kakav može da bude karakter dejstva operativne grupe brzih rodova vojske. Izgleda da će se van svake sumnje njihova uloga u bici podeliti na tri zasebne faze: pripremanje bitke, učešće u bici i njeno iskorišćenje.

A) Pripremanje bitke

Ako brze grupacije budu oslobođene zadataka osiguranja moći će sa uspehom da izvrše ono što nazivamo *uvodnim dejstvima* pred bitku.

Treba računati na to da će se ove smeće, duboko usmerene operacije zasnivati, s jedne strane, na dezorganizaciji bliskih mobilizacijskih centara, preduhitrivanju neprijatelja, ukoliko je to moguće, u ovladivanju, njegovim graničnim utvrđenjima i zauzimanju tačaka važnih za buduća dejstva glavnih snaga, a s druge, *na operativnom izviđanju*.

Izvršenje prve grupe zadataka, koji imaju za cilj da u operativne pripreme protivnika unesu klice raspadanja, zahtevaće, verovatno, široko izlaženje na operativni predteren neprijatelja radi izvršenja manjih ali brojnih udaraca, usmerenih na kidanje njegove zaštitne mreže i unošenje zabune u njegove operativne pripreme. Početni širok raspored biće takođe koristan s obzirom na protivdejstvo izviđačke i borbene avijacije. Uporedo, međutim, sa dubljim ulaženjem u operativni prostor neprijatelja snage će se morati sve više prikupljati, prvo zbog toga što će se otpor povećavati a drugo, što bi odvojene velike brze jedinice, isturene u dubinu pretpolja ili neprijateljske zemlje, mogle da budu jedna po jedna okružene i potučene.

Najzad će nastupiti konačno prikupljanje *cele pokretne* operativne grupe, koja će pred licem već bliske operativne mase protivnika morati da izvrši *sasređen i dubok udar*, čiji će zadatak biti poslednje proveravanje jačine i pravca dejstva glavnih neprijateljskih snaga.

Ovim će se završiti uvodna dejstva, posle čega će nastupiti druga radnja, veoma delikatna i teška, naime ustupanje mesta sopstvenim glavnim snagama koje pridolaze i povlačenje pokretne grupe u operativnu ili strategijsku rezervu, ili njeno prebacivanje na krilo radi uzimanja učešća u glavnoj bici.

Ne treba dodavati kakve će velike smetnje u toj fazi pregrupisanja stvarati pokretnoj operativnoj grupi neprijateljsko vazduhoplovstvo i saobraćajne teškoće. Ovde se krije prava Ahilova peta svih brzih rodova vojske, te stoga onaj koji želi koristiti ovako operativne grupacije mora blagovremeno da ispita i pripremi sve odgovarajuće mere olakšanja, a onaj, pak, koji želi da dejstvuje protiv njih mora težiti tome da osigura odgovarajuća sredstva i načine koji bi u praksi mogli da se pokažu kao vrlo efikasni.

Već se pre I svetskog rata očekivalo i strahovalo od upada konjice, do kojih nije došlo zbog rasturanja ovog roda vojske u pasivnim pograničnim borbama. Danas ova pretnja dobija mnogo realnije oblike, pri čemu ovi upadi mogu biti mnogo opasniji, jer će biti znatno brži i u pogledu vatre jači.

Uvodna dejstva navedenog karaktera, kao i moderni načini obezbeđenja od njih, ili njihovo savlađivanje u samom sopstvenom operativnom prostoru, predstavljaju u vojnoj nauci gotovo potpuno praznu stranu. Izgleda da bi bilo poželjno ako bi se ovoj novoj oblasti znanja posvetile ozbiljne i opširne teorijske studije i brojna praktična iskustva.

B) Učešće u bici

Kao što smo već pomenuli, brzim operativnim grupacijama mogu biti u bici povereni različni zadaci. One mogu biti upotrebljene kao obuhvatna grupa, kao pokretna operativna rezerva i najzad kao neka vrsta prethodnice stvarne manevarske grupe, s tim da iskorišćuje operativni proboj za razvoj manevra u dubini probijenog neprijateljskog rasporeda.

Prvi zadatak, uloga obuhvatne grupe, izgleda da najviše odgovara brzim grupacijama, jer dopušta najbolje iskorišćenje njihovih prednosti i najmanje ističe njihove mane. Pošto se nađe na krilu sopstvene armije bilo odmah, bilo posle izvršenja uvodnih dejstava, operativna grupa brzih rodova vojske moraće da se probija središnjim udarom kroz osiguranja neprijateljskog krila, što često neće biti lako. Od trenutka, pak, kad to uradi, grupa brzih rodova vojske naći će dosta velik prostor za brz pokret i dosta toliko razdvojenih ciljeva (grupe rezervi, artiljerije, štabova itd.) da će ih, pošto se ovi ne odupiru organizovano, moći brzo da okružuje i uništava, ne trošeći se pri tome jer neće nailaziti na dobro planiranu, stalnu i brižljivo pripremljenu vatru.

U ovoj pokretnoj borbi, punoj brzih udaraca koji naizmenično omogućavaju lake uspehe i potrebna iznenađenja, na prvo će se mesto istaći teškoće komandovanja, teškoće držanja u ruci gipke mase konjice, automobila i tenkova, koja se razliva kao usov u tuđem prostoru i u neprijateljskoj manevarskoj zoni punoj zaseda. Na teškom i pokrivenom zemljištu najlakše će se snaći pokretljiva i moderno naoružana konjica. Komandovanje njome relativno je lakše nego svim ostalim brzim rodovima vojske makar s obzirom na to što je ono ispitano u

toku mnogo stotina godina. Na žalost, međutim, konjica nema u borbi *operativno dejstvo takve brzine i dubine* da bi se moglo preduhitriti prerano otkrivanje njenog pokreta od strane neprijateljskog vazdušnog izviđanja. U tom pogledu biće uvek poželjno produžiti njeno dejstvo pomoću bar neznatnih oklopnih jedinica i borbene avijacije, koji će se odmah baciti na životne centre neprijatelja raspoređene na većoj dubini (štabovi, komunikacije, mesta iskrcavanja operativnih rezervi itd.), težeći da se ovaj u duhu pravilnih uputstava sovjetske „duboke operacije“, onesposobi i na celoj svojoj operativnoj dubini.

Ovu težnju za produbljenjem bočnog udara ne možemo da identifikujemo sa lepezastim rasipanjem snaga. Bočni udar ne sme da podseća na svežanj igala nakostrešenih na sve strane, već obratno, mora da ima oblik uskog i duboko zabijenog mača, čiji držak može da čini konjica ili motorizovane jedinice, a oštricu — oklopne jedinice i vazduhoplovstvo. Ubod ovog mača zaista mora biti *dobro odmeren* i upravljen pravo u srce protivnika, u njegove štabove i rezerve. Ako bude suviše plitak, okliznuće se samo po rebrima krilnih jedinica i neće učiniti protivničkoj operativnoj masi suviše mnogo štete (prvi udar francuske 6. armije pre bitke na Marni). Ako bude usmeren suviše duboko, što takođe predstavlja grubu grešku, onda će se grupa za obuhvat *udaljiti od bitke i pogoditi u prazno*. Dovoljno je da se setimo bitke na Trebiji ili divergentnih gonjenja obe sovjetske konjičke grupacije u bici kod Varšave, pa da postanemo svesni posledica ove druge greške.

Bočni, dakle, udar mora biti usmeren na rešavajuću tačku. Komandant koji upravlja operacijom u celini mora tu tačku unapred odrediti, pa makar je „predvideo ili pogodio“.

Prema ovoj tački, koji danas često predstavlja velik rejon, težiće *raznim putevima*, ponekad zaobilaznim, ali što brže, svi glavni elementi manevra, to jest probojna grupa, operativne rezerve i obuhvatna grupa. Sa dva prva elementa može opšti komandant da upravlja više neposredno, dok komandantu trećeg elementa, grupe za obuhvat, treba ostaviti veću samostalnost. Posle prodiranja u dubinu zaštite neprijateljskog krila, možda bi mu se mogla ponovo označiti rešavajuća tačka, koja se u međuvremenu pomerila. Ako to bude nemoguće, komandant obuhvatne grupe mora sam *da oseti gde se nalazi najpovoljniji operativni pravac* i u trenutku dozrevanja bitke da udari celom snagom što dublje u tom pravcu, bacajući se na *svaki otpor* bez obzira na lokalni odnos snaga.

Desetine istorijskih primera svedoče da dobro odmeren i na vreme izvršen bočni udar daje najčešće potpun uspeh *operacije*. Proučavanje istorije pruža, međutim, samo *opšta uputstva*, dok savremeni uslovi rata stvaraju *oko njegovog izvršenja hiljade teškoća*, koje su nastale usled neizmerne raznolikosti *moćnih borbenih sredstava*.

Sposobnost savlađivanja ovih teškoća odlučivaće ne samo o vrednosti komandanta brzih grupacija, već često i o uspehu operativnog manevra u celini. Zbog toga dobija suštinski značaj i zaštita sopstvenih operativnih krila, koja ima da parališe snagu ovih dubokih uda-

raca, i da ih nekako uplete u mrežu blagovremeno pripremljenih prepreka i rušenja, povezanih mrežom omanjih, ali u pogledu vatre jakih zaprečnih jedinica, oslonjenih na pokretljive rezerve.

*
* *

Svuda tamo gde će rat početi probojem uskih i utvrđenih granica, dobro posednutih vojskom, neće biti u početku mesta za dejstvo brze obuhvatne grupe. Tako je bilo na zapadnom frontu u prvim nedeljama I svetskog rata i tako će verovatno biti i ubuduće na svima onim granicama na kojima će se znatnijim snagama pokriti odmah na celoj širini relativno uzani borbeni frontovi. Da li odatle treba izvući zaključak da brze operativne grupe uopšte neće biti korišćene na ovakvim vojištima? Nama se čini da će brze grupe biti potrebne *svakoj* vojsci, ako ne i neophodne, jedino s tom napomenom što u slučaju početne *skućenosti operativnog prostora* — koja uostalom može da nastane ne samo u početku već i u toku rata — jedinice ove vrste moraju da budu privremeno zadržane u *operativnoj* ili *strategijskoj rezervi*.

Godine 1914, kao što smo više puta pominjali, nijedna od strana koje su se sudarile na zapadnim granicama, načičkanim tvrđavama, nije imala brze operativne rezerve, jer je jedini onda pokretni rod vojske, konjica, bila doslovno rasuta na zaštitne zadatke. Da razmotrimo sada nešto šire, predviđanja o tome kakav bi uticaj moglo imati na tok operacije zadržavanje u rezervi pokretne operativne grupe (ili čak armije) od jednog protivnika, dok jednovremeno drugi ovo ne bi učinio. Hipotetična razmatranja ovakve vrste imaju, istina, relativnu vrednost, ali ipak mogu da nametnu izvesne zaključke.

Ako uzmemo da bi Nemačka bila ta strana koja je imala pokretnu operativnu rezervu, možemo očekivati da bi posle proboja granične zone belgijskih tvrđava ona iskoristila mnogo brže ovaj početni uspeh i pre bi uspela da obuhvati severno francusko krilo, primoravajući ga na rešavajuću bitku. Ko zna da li bi pod tim uslovima Engleska armija uopšte mogla da se spoji sa francuskim krilom. A kad bi to čak i uspelo, već bi nekoliko dana posle toga mogao da nastupi poraz usled okruženja ove armije sa zapada i njenog razbijanja od grupe nemačke konjice, koja bi je napala s leđa. Razmotrili smo ukratko ovakvu mogućnost na strani 104 (skica 4).

Razmotrimo sada šta bi moglo nastupiti ako bi na nemačkoj strani konjica bila isto tako rasturena kao što se to desilo godine 1914, dok bi francusko-engleska strana imala većinu ovog roda vojske u početku prikupljenu u operativnoj rezervi. Moglo bi se u tom slučaju pretpostaviti da ne bi došlo do bitke na Marni, pošto bi pokretna francuska rezerva mogla izvršiti isti zadatak — bočni udar, koji je pao u dužnost armiji generala Monurija, ali mnogo ranije. Ovo bi za izvesno vreme zadržalo pobednički marš desnog nemačkog krila i omogućilo da se ranije i mirnije stvori manevarska ili probojna grupa, sastav-

ljena od francuske 5. i 6. i Engleske armije. Pariski taksiji, upotrebljeni za prevoz delova armije generala Monurija, predstavljali su odličnu improvizaciju, ali nisu mogli da dadu ovoj tipičnoj obuhvatnoj grupi ovakvu operativnu pokretljivost kakvu može da ima blagovremeno organizovana jedinica brzih rodova vojske.

A kad bi obe strane imale velike pokretne operativne rezerve? Onda bi uspeh pripao bez sumnje onoj strani koja bi bolje upotrebila ovu rezervu i imala boljeg operativnog komandanta brzih rodova vojske kao i bolje pripremljene jedinice za izvršenje tako teških dejstava. Ova razmatranja dovode do zaključka da će se, u slučaju da budući rat ne dobije odmah i za stalno oblik dugotrajnog materijalnog rata — a možemo se nadati da tako neće biti — čak i u zemljama koje imaju uske granice naći prilika za upotrebu pokretnih operativnih jedinica, prilagođenih po snazi, karakteru i opremi mesnim uslovima zemljišta, saobraćaja, privrede itd.

Za one, pak, zemlje koje od početka mogu da se nađu pred manevarskim ratom, raspolaganje pokretnim operativnim jedinicama biće svakako od dvostruke važnosti. Pitanje raspolaganja većim pokretnim jedinicama, bilo u obliku rezervi, bilo obuhvatnih grupa, izbiće silom prilika na prvo mesto. Naročito u slučajevima *primene operativne ili strategijske odbrane* ili uvodnih dubokih manevara.

*
* *

Kako u slučaju zadržavanja brzih jedinica u operativnoj rezervi tako i njihovog korišćenja za produbljivanje operativnog proboja, najdelikatnije pitanje predstavljaće u početku *zaštita rejona rasporeda*, a zatim *organizacija uvođenja u bitku*, jer će i jedno i drugo predstavljati u današnjim uslovima rata, bez sumnje vrlo težak zadatak.

Rejoni razmeštaja će biti stalno izloženi vazdušnom bombardovanju, što će zahtevati široko razmeštanje jedinica, njihovo brižljivo maskiranje i organizovanje jake protivavionske odbrane.

Uvođenje u bitku odvićaće se takođe pod stalnom vazdušnom opasnošću, a osim toga, bez sumnje će naići na velike komunikacijske teškoće, koje proističu iz potrebe za „provlačenjem“ kroz sopstvene pozadinske organizacije i kroz jedinice koje se bore. Kad se to izvede bez zastoja i potresa, nastupiće takođe teško i mučno prelaženje preko probijem stvorenog otvora punog rovova, rušenja i tehničkih klopki u vidu mina, zatrovanih rejona itd. Poznavajući iz I svetskog rata moć ovakvih prepreka i predviđajući teškoće pokreta masovno upotrebljenih konjičkih ili motorizovanih jedinica, možemo unapred da budemo svesni toga da će samo neobična energija i organizovanost moći da savladaju ogroman, a po koji put tako podmukli otpor mrtvih stvari i uspeti da proguraju pokretnu konjičku ili motorizovanu rezervu što je moguće brže i bez velikih gubitaka kroz mrežu prepreka, koje sama bitka stvara, a neprijatelj ne propušta da pojača.

Da li će i u kom stepenu ovo biti moguće ne može se rešiti bez praktičnih iskustava i bez oslonca na konkretnu situaciju. U svakom slučaju kako branilac tako i napadač moraju da uoče ove teškoće, jer ih prvi mora *iskoristiti* da bi se zaštitio od neuspeha, a drugi *savladati* radi iskorišćenja izvršenog proboja.

C) Iskorišćavanje bitke

„Da sam imao kod Licena i Baucena dovoljno dobre konjice, ponovo bih osvojio Evropu“ — rekao je Napoleon. Ova rečenica je nesumnjivo opravdana i u njoj ne sme da se gleda retorična preteranost. Nedostatak brojne i dobre konjice, uništene u pohodu na Moskvu, zaista je onemogućio Napoleonu, počev od godine 1813, brzo *iskorišćavanje operativnih uspeha*. Ko može posumnjati u to da bi Bliher i Barklaj de Toli bili ne samo *potučeni*, kao što se to u stvari i desilo već i *okruženi i uništeni*, — da je Napoleon imao kod Baucena Mirata na čelu jake konjičke rezerve i mogao pomoću nje brzo produžiti obuhvat koji je izvršio Nej, presecajući komunikacije prusko-ruskoj armiji. Uostalom, osim Napoleonovih bitki, u istoriji ima dosta drugih, pre i posle njega, koje nisu dale niti operativnu niti strategijsku korist i pored očiglednog taktičkog uspeha, zbog toga što ovaj nije iskorišćen elementom brzog gonjenja.

Nama se čini da gornje Napoleonove reči ni danas nisu izgubile važnost. Pri kraju I svetskog rata obe su strane iskusile na osetljiv način nedostatak jakog činioca operativnog pokreta, koji bi omogućio iskorišćenje krvavo izvršenih proboja. Dovoljno je ako se setimo već jednom navedenih reči maršala Hega koji je rekao, razmatrajući šta bi se desilo da je Nemačka imala u martu 1918. strategijsku konjicu i bacila je u izvršeni proboj kod Amijena: „Bila je to mogućnost kojoj niko ne bi mogao da pogleda u oči bez najvećeg preneraženja“, dodajući sa olakšicom: „Na sreću, Ludendorf nije predvideo ništa slično“.

U jesen 1918. godine Francuzi su se našli u istoj situaciji: nisu imali čime da iskoriste uspeh.

Doslovno isto ono što je rekao maršal Heg, mogli bismo mi, Poljaci, da kažemo kad pomislimo šta bi se moglo desiti da je pre bitke kod Varšave Buđoni od Rovna krenuo brzo na Lublin, a Gaj Kan forsirao Vislu kod Plocka i udario na Varšavu sa zapada. Ovakvo bi se iskorišćenje operativnih uspeha nesumnjivo završilo našim porazom.

A šta bi se desilo da maršal Badoljo nije imao od čega da prikupi grupu za gonjenje, koju je bacio odmah po izvršenju proboja kod Amba Aradama na prestonicu Etiopije? Pešadijske italijanske jedinice napredovale bi vrlo sporo, boreći se sa zemljišnim teškoćama, usled čega bi laka etiopska vojska imala vremena da se sredi posle poraza i ponovo prikupi, a zatim bi njihovo naoružanje, koje se stalno poboljšavalo, i kišno doba mogli da izmene uslove rata na način koji se može predvideti.

Brzo i efikasno gonjenje posle pobeđe na bitačnoj prostoriji predstavlja osnovu svakog rešavajućeg operativnog uspeha. Bez njega, odnosno bez sredstava za njegovo izvršenje, može se neprijatelj i više puta *potući i odbaciti*, a da se i *pored toga* stalno nailazi na *obnovljeni otpor*, što na kraju mora da dovede do ravnoteže snaga i do dugotrajnog materijalnog rata.

Primajući pomenuti uslov brzog rešenja kao još jednako aktuelno načelo, možemo videti u velikim grupacijama konjice, motorizovanih jedinica i vazduhoplovstva najefikasniji elemenat *operativnog gonjenja*, te raspolaganje ovim predstavlja jedan od osnova ranijih, a verovatno i budućih operacija. Pošto porast brzih rodova vojske nalaže da računamo s tim da će ova istina u budućem ratu biti dovoljno cenjena, treba da se osvrnemo i na naličje medalje. Ne odnosi se pobeđe uvek, te stoga u slučaju neuspeha treba unapred računati na uporno i nemilosrdno gonjenje od strane neprijatelja. Ono je tim opasnije što se danas brzo i odjednom duboko prodire u grupacije potučenog protivnika (oklopne jedinice, vazduhoplovstvo⁶⁾).

Takozvano odvajanje od neprijatelja i operativno pregrupisanje posle izgubljene bitke biće vrlo teško. Trebaće blagovremeno organizovati prepreke, koje će usporavati gonjenje i učiniti sve da bi potučena i spora pešadija mogla da se u relativnom miru povuče nazad, jer u protivnom slučaju može da podlegne brzom demoralizaciji⁷⁾. Sopstvene brze jedinice, pojačane vazduhoplovstvom i sredstvima rušenja, moraće onda da ne uzmu zadatak operativne zaštite i da, slično korpusu generala Fromela godine 1914, sa punim požrtvovanjem štite odstupanje i pregrupisanje sopstvene armije.

Zaštitne borbe ove vrste biće pune taktičkog rizika i tehničkih teškoća, a pripremiti se za njih je teže što predstavljaju dosad gotovo netaknutu oblast vojne literature.

* * *

Posvetili smo dosta mesta operativnim grupama brzih rodova vojske, jer se na tom polju desilo poslednjih godina najviše promena, pošto u svim fazama budućih bitki može da se za ovakve jedinice nađe zahvalno polje dejstva.

Jaki neće propustiti da upotrebe pokretne grupacije da bi postigli brza rešenja, dok je zadatak slabih da brižljivo ispitaju i iskoriste mogućnosti da se one suzbiju. Nijedan rod vojske nije lišen slabih, a koji put čak i *vrlo slabih strana*. Stvar je u tome da treba umeti da se usmeri na ove osetljive tačke oštrica realnih i uvek primenljivih načina i sredstava.

⁶⁾ Poljska 1939, Francuska 1940. godine.

⁷⁾ Kao gore.

4. ARMIIJA

Sve dosada pretresane operativne jedinice, i pored svoje nesumnjive samostalnosti, imaju u okviru velike operacije nekako pomoćni zadatak. Njihova je namena obično, kao što smo napred rekli, da pripreme i iskoriste bitku, da vežu ili obuhvate neprijatelja, ili najzad da održavaju operativnu vezu između dve armije. U okviru ove, sa gledišta visokog stepena komandovanja nesumnjivo *pomoćne uloge*, kako pešadijske operativne grupe tako i grupe brzih rodova vojske, u stvari predstavljaju male armije. One imaju čime da sprovedu za svoje potrebe daljno izviđanje i preduzmu odmah operativno gonjenje, a osim toga imaju i sva sredstva potrebna za samostalno snabdevanje u toku dosta dugog vremena. Sve je to dovoljno samo za to da se *potuku pomoćni (sporedni)* operativni delovi neprijateljskih snaga, ili da se *vežu* važniji delovi.

Tek je armija sposobna da primi rešavajuću bitku *sa glavnim snagama* neprijatelja ili njihovim delom i da ih *samostalno potuče*, što uostalom ne znači da armija uvek dejstvuje potpuno samostalno i odvojeno. S obzirom na zadatak koji ima da izvrši, a pre svega na veličinu mase neprijatelja sa kojom se armija bije, ona dejstvuje ili potpuno samostalno (nemačka 8. armija 1914. godine) ili se povezuje *u zajedničkoj operaciji* sa dve ili tri druge armije, stvarajući još veću operativnu jedinicu, koja se obično zove grupa armija ili front. Ovaj poslednji naziv vezan je, uzgredi rečeno, sa linijskim operativnim borbenim porecima iz I svetskog rata i sadrži sam po sebi zametke operativne rastegljivosti, te ne smatramo da je srećno izabran.

Sastav armije može biti različit. Međutim, on se uvek odlikuje time *što je u operativnom pogledu dovoljan sam sebi*. Ovo se odnosi kako na sredstva izviđanja, veze i snabdevanja, tako i na sve *elemente snage* sposobne da izvrše zadatak armije bez obzira na pritisak ili otpor neprijatelja.

Izgleda da će sastav armije zavisiti pre svega od toga da li će to biti armija koja prema naređenju vrhovnog komandanta izvodi potpuno zasebne operacije, ili će predstavljati moćnu kariku u operaciji višeg reda, ulazeći u sastav grupe armija i izvršujući u okviru ove zadatak jedne od operativnih grupacija.

A) Armija u samostalnoj operaciji

Kičmu svake armije, bilo da dejstvuje samostalno, bilo u okviru više jedinice, predstavljao, pri današnjem stanju organizacije i naružanja evropskih vojski, još uvek *pešadija*, pored pomenute mogućnosti stvaranja ovde-onde pokretnih armija, sastavljenih od brzih jedinica, a organizovanih za dejstvo slično onome kako smo težili da predvidimo pri pretresanju pokretnih operativnih grupa.

U ovom odeljku bavićemo se jedino običnim tipom „pešadijskih“ armija, koje će predstavljati ogromnu većinu u svakoj evropskoj narodnoj vojsci i koje smatramo za normalnu organizaciju armije.

Razlika u sastavu armije koje dejstvuju samostalno ispoljava se pre svega u različnom broju elemenata snage koji ulaze u njen sastav, tj. viših taktičkih pešadijskih jedinica, jedinica vandivizijske artiljerije, tenkova itd., i elemenata pokreta, tj. konjice, motorizovanih i oklopnih jedinica kao i borbene avijacije. Bez obzira na ove promene u sastavu, skelet armije jeste i verovatno će uvek biti sličan. On se mora sastojati od komande armije, obično dopunskih pomoćnih komandi, odnosno komandi korpusa, komandi artiljerije, vazduhoplovstva, inženjerije itd., dovoljnih sredstava operativnog *izviđanja* (vazduhoplovstva, jedinica zemaljskog izviđanja), ne računajući tu potreban aparat sredstava za vezu i službi.

Što se tiče viših taktičkih pešadijskih jedinica, od njih će u sastav armije ući najmanje 4, najviše 8, a već sasvim izuzetno 10. Armije sastavljene manje od 4 pešadijske divizije postaju operativne grupe, suviše slabe za izvršenje ozbiljnih samostalnih dejstava rešavajućeg karaktera, dok armije koje obuhvataju 8, a najviše 10 pešadijskih divizija postaju, kao što je pokazao I svetski rat, suviše glomazne i teške za komandovanje i te se teškoće više ne mogu otkloniti posredničkom ulogom komandanata korpusa. Stvaranje suviše velikih armija ne izgleda korisno, sem u periodima neelastičnog pozicijskog rata, čiji stabilizovani karakter dozvoljava komandovanje vrlo velikim jedinicama — ukoliko one posedaju jednoličnu zonu i imaju jedan zadatak. Ako imamo pred sobom, na primer, jedan operativni cilj, a za njegovo postignuće 12 pešadijskih divizija kao i jednu brzu jedinicu, to je bolje svu znatnu masu organizovati kao grupu armija, sastavljenu iz tri zasebna dela, recimo iz 2 armije po 4 ili 5 divizija i jedne operativne grupe, nego stvoriti jednu ogromnu i glomaznu armiju, koja će u modernom ratu biti opterećena takvom količinom specijalnih borbenih sredstava i službi, da misli komandanta armije neće uspeti da izbegnu neprestano rasplinjavanje.

Ne treba zaboraviti da je organizacijski sastav modernih armija dostigao još u I svetskom ratu veliku raznolikost koja je danas još više porasla.

Uzmimo, primera radi, da armija srednje veličine, na primer, od 6 divizija, ima da potuče isto tako jaku ili nešto slabiju neprijateljevu grupu za vezivanje i da prodre u dubinu njegove manevarske zone. Da bi izvršila ovakav zadatak, armija mora da raspolaže svim sredstvima potrebnim za izvršenje duboke, dalekosežne operacije. Pokušaćemo da proizvoljno odredimo njen sastav koji će se, naravno, razlikovati od nekog konkretnog ali, će ipak biti približan običnom sastavu, pokazujući nam jasno ogromnu raznolikost snaga i sredstava moderne armije kao i teškoće komandovanja u vezi s ovom.

Njen sastav može biti sledeći:

- 1) komandant i štab zajedno sa komandama pojedinih rodova vojske i upravama službi;
- 2) 1—3 komande korpusa;
- 3) 6 pešadijskih divizija;

4) 1 veća konjička ili oklopna jedinica, a u izvesnim slučajevima operativna grupa brzih rodova vojske;

5) samostalne jedinice (granične formacije, jedinice za zaprećavanje itd.);

6) 1—3 puka teške artiljerije (koji put i više);

7) prema potrebi puk ili nekoliko diviziona lake motorizovane artiljerije;

8) 2—3, a koji put i više, diviziona protivavionske artiljerije;

9) tenkovske jedinice;

10) 1 ili 2 diviziona oklopnih vozova;

11) protivoklopne jedinice;

12) nekoliko eskadrila izviđačke avijacije;

13) promenljiv broj grupa lovačke avijacije, kao i avijacije za gonjenje i bombardovanje;

14) često viša jedinica borbene avijacije;

15) nekoliko balonskih četa;

16) čitav niz četa i vodova za vezu;

17) nekoliko bataljona pionira pešaka ili motorizovanih, pontonskih parkova itd.;

18) intendantska služba (četa za eksploataciju i raspodelu, poljske pekare i klanice, skladišta intendantskog materijala itd.);

19) tehnička služba (parkovske čete i vodovi, poljske radionice itd.);

20) sanitetska služba (čitav niz sanitetskih jedinica, poljske bolnice, sanitetska skladišta, kolone, kao i vozovi itd.);

21) inženjerska služba (kolone i skladišta inženjerskog materijala);

22) služba veze;

23) veterinarska služba;

24) služba remonta (popuna konjskog sastava);

25) automobilska služba;

26) komorska služba;

27) etapna služba (suhoputne stanice) itd.

Jasno je da su za komandovanje ovako komplikovanim organizmom, kao što je moderna armija, potrebni vrlo uređeni i odlično sastavljeni, tj. blagovremeno organizovani štabovi, koji broje često po 100 oficira, a u tom broju je većina generalštabnih, ne računajući odabrano i brojno pomoćno osoblje, odnosno podoficire, stenodaktiografe, šofere, elektrotehničare itd.

Već se u I svetskom ratu došlo do uverenja kako je teško improvizovati štab novoformirane armije (francuska 6. armija, nemačka 9. armija, engleske i američke armije koje su se formirale itd.). Danas treba imati u vidu još jednu, vrlo ozbiljnu teškoću, naime dejstvo bombarderske avijacije, koja će sigurno težiti da na svaki način još u početka rata onemogući centre operativnog komandovanja. Ako se setimo kolike su grupe činile komande armija u I svetskom ratu i dopunimo tu sliku modernim sredstvima za vezu i prevoz, onda ćemo lako zamisliti ogroman skup telefonskih i telegrafskih mreža,

automobila, motocikla i aviona, sa nekoliko stotina ljudi osoblja i kurira, okružen brojnim komorama, skladištima itd., što sve zajedno predstavlja pogodan i uočljiv cilj za bombardersku avijaciju. S obzirom na ovo, moramo doći do zaključka da operativne komande moraju biti potpuno drugačije raspoređene nego dosad i odlično maskirane, jer bi u protivnom slučaju vazдушna bombardovanja mogla da im potpuno onemoguće funkcionisanje.

Pre svega, ogroman štab armije moraće da se razmesti na veoma širokom rejonu što će zahtevati blagovremeno pripremljenu mrežu veza. Najvažnija odeljenja komande treba da se smeste po nemarkantnim malim zgradama, često po privremeno podignutim barakama, skrivenim u šumi. Kretanje između ovih odeljenja mora biti po danu ograničeno, što će prinuditi na prenošenje sadržaja raznih naređenja i izveštaja većinom telefonski ili pomoću aparata „hjuz“. Mreža veza moraće imati stalne rezervne linije, da se rad ne bi prekidaio u slučaju njenog kidanja od parčadi bombi. Rejon koji je zauzeo široko razmešteni štab mora da bude obezbeđen dobro organizovanom protivavionskom i protivhemijskom zaštitom, pri čemu će biti neophodno da se raspolože zaštitnim jedinicama, namenjenim za savladičivanje vazдушnih desanata, koji su danas u stanju da napadnu nezaštićene komande.

Jasno je da će sve ove potrebne mere, istina, zaštititi komande armija i obezbediti *stalnost komandovanja*, ali će jednovremeno stvoriti i nove teškoće u već inače komplikovanom radu operativnih štabova.

Prema tome, biće neizbežna trvenja; radi se samo o tome da ih bude što manje, a u tom cilju trebalo bi primiti sledeća načela organizacije komandi armija:

1) Komande i operativni štabovi moraju biti blagovremeno i detaljno pripremljeni za svoje teške poslove. Oficiri koji ulaze u njihov sastav moraju biti međusobno uigrani dugom zajedničkom službenom saradnjom i uvežbani još za vreme mira za svijanje i ponovno razvijanje komande armije (česta promena komandnog mesta može postati potrebna s obzirom na neprijateljsko vazduhoplovstvo), za umešan rad u slučaju nezgodnog i rastresitog razmeštaja, za snalaženje u vremenu vazдушnih i hemijskih napada, za produženje rada u slučaju prekida veza itd. Samo se dugotrajnim i brižljivim uvežbavanjem svih i najsitnijih točkića složenog mehanizma komande armije može obezbediti stalnost komandovanja, a što je najglavnije, omogućiti skladno funkcionisanje u *najtežem periodu komandovanja*, koji predstavlja *grozničav rad u početku rata*, za vreme zaštite granice, mobilizacije i koncentracije. Moderne mogućnosti napada sa zemlje i iz vazduha mogu, u slučaju *nestaloženog komandovanja od prvog trenutka*, da pretvore ovaj period u fazu pravog haosa, koji je koban za razvoj uvodnih operacija, tako važnih, a često i rešavajućih za dalji uspešan ili neuspešan tok rata.

2) Organizacijski sastav armija ne treba da je prenatrpan. Bolje je stvarati manje armije povezane u grupe armija, što obezbeđuje veću elastičnost i podeljenost operativnog komandovanja i omogu-

čuje da se izbegne onesposobljavanje cele operativne jedinice u slučaju oštećenja jedne karike rukovođenja.

3) Početna mesta razmeštaja operativnih komandi ne smeju se poklapati sa ma kojim njihovim poznatim mirnodopskim sedištim. Za njih treba pripremiti još pre izbijanja rata dobro prikrivena komandna mesta, smeštena u pogodnim rejonima i osigurati im unapred mrežu veza, protivavionska i protivhemijska skloništa, aerodrome, komunikacije itd., što sve zahteva brižljiva razmišljanja i velike radove.

U vremenu kada ratovi izbijaju skoro iz dana u dan, često bez objave, kada se već posle nekoliko časova od povrede granica možemo nadati napadima iz vazduha, a odmah zatim i sa kopna, prvo i najbolje sredstvo za smanjenje posledica iznenađenja, biće staloženo, dobro organizovano operativno komandovanje, koje odmah, od trenutka mobilizacije mora da zaustavi raspoloženje grozničavosti i zbrke, i da osigura, uprkos neprijateljskim diverzijama, zaštitu armije, njenu koncentraciju i plansko ulaženje u bitku.

*
* *

S obzirom na savremene opasnosti, koncentracija armije treba da ima najčešće odbrambeni karakter. Posle njenog izvršenja, a uprkos naporu istaknutih brzih grupacija, pa čak i glavnih snaga neprijatelja, dolazi vreme za razvoj prave operacije, čiji će plan proisteći iz zadatka armije i (oformiti se) od prvog trenutka rata zahtevajući mnogo pripremnih radnji. Nećemo ulaziti u razvoj pravog manevra armije, jer će on u potpunosti zavisiti od zadatka, odnosa snaga i zemljišnih prilika. Jedino želimo naglasiti da manevar samostalne armije treba uvek da se zasniva na savremenim *operativnim načelima*, čak i kad je reč o pasivnom i trajnom zatvaranju nekog operativnog prolaza, prilaza industrijskim rejonima itd. Ovaj se zadatak najbolje može izvršiti dobro organizovanom pozicijskom odbranom. U svim drugim slučajevima, a i onda kada odbrambeni front bude suviše širok za upornu odbranu, treba primeniti načela ratne veštine, izgraditi operativni manevar sa svim elementima koja vode rešenju i zasnovati ga na veštom iskorišćavanju dobrih a izbegavanju loših strana modernih uslova rata.

B) Armija u okviru operacije više jedinice

Moderne su se operacije razvile do takvih razmera da će za njihovo izvođenje često biti potrebno staviti nekoliko armija pod zajedničku komandu. Dovoljno je ako se prisetimo da su se tri najjače desnokriline nemačke armije kretale jedna pored druge za vreme ofanzive kroz Belgiju i severnu Francusku bez zajedničke komande. Bez obzira na to one su već samo svojom zajedničkom namenom predstavljale ogromnu, ali ne potpuno usklađenu obuhvatno-probojnu grupu,

suviše sporu za izvršenje dosta dubokog obuhvata, a nedovoljno organizacijski povezanu za prikupljen i brz proboj. Da su ove tri armije bile (od početka) spojene u jednu veliku grupu sa zajedničkom komandom i da su imale na desnom krilu brzu obuhvatnu grupu, onda bi komandant grupe armija, koji bi rukovodio operacijom u celini, imao mogućnost da rešavajuća dejstva sprovede celishodno i efikasno. U toku ofanzive mogao bi da izvede ili dvokrilni manevar pomoću tri armije i obuhvatne grupe ili jak jednokrilni manevar, u kojem bi 3. armija izvršila zadatak grupa za vezivanje, 2. i 1. predstavljale bi pravu probojnu masu, a jaka konjica desnog krila preuzela ulogu obuhvatne grupe.

Neusklađivanje dejstava ovih triju armija na bitačnoj prostoriji bilo je, kao što je poznato, jedan od glavnih razloga neuspeha nemačkog manevra.

Isti se takav nedostatak neposrednog rukovođenja operacijama armija koje zajednički dejstvuju može zapaziti godine 1914. i na francuskoj, austrijskoj i ruskoj strani. Početna labavost višeg operativnog komandovanja ustupila je, istina, postepeno, mesto krutoj organizaciji komande fronta, ali je ovo opet dovelo do suprotne greške, do toga da nisu iskorišćene lokalne operativne mogućnosti da bi se održala kruta neprekidnost i solidnost čitavog fronta, od granice do granice. Ovo je uostalom proisticalo iz operativne iscrpenosti, nedostatka dovoljno jakih elemenata pokreta i postepenog malaksavanja snage napada pred snagom utvrđene odbrane. Sve je to zajedno prozrokovalo stvaranje linijskog sistema rata za iscrpljivanje.

Izgleda da će stvaranje grupa armija predstavljati u periodu manevarskog rata vrlo poželjno sredstvo za povećanje operativne sposobnosti i elastičnosti velikih modernih vojski.

U okviru ovih najviših jedinica pojedinim će armijama pripasti različiti zadaci, više ili manje samostalni, pri čemu sastav armije mora biti potpuno zavisan od vrste ovih zadataka.

Ako armija dobija zadatak da *veže* glavne znatno nadmoćnije neprijateljske snage koje dejstvuju ofanzivno, onda će načelo ekonomije primorati da joj se dodele skromne snage i sredstva. Nekoliko divizija *pešadije*, odnosno roda vojske koji je najspособniji od svih da pruža ogorčen otpor, treba pojačati dovoljnim brojem jedinica pionira i минера, sredstava za izgradnju utvrđenja, prepreka i rušenja, sredstava za vezu na širokom frontu, izviđačke avijacije za otkrivanje pravca glavnog napada neprijatelja, sredstava za prebacivanje taktičkih ili operativnih rezervi itd. Ovako opremljena armija biće potpuno sposobna za upornu ili operativnu odbranu, međutim, pre prelaska na ofanzivna dejstva treba je ojačati dopunskim sredstvima operativnog izviđanja, a eventualno borbenom avijacijom, tenkovima itd.

Armija namenjena da izvrši *operativni proboj* mora da se sastoji pre svega od elementa snage, to jest pešadije, jake artiljerije i tenkova, i da svakako dobije i dovoljnu količinu sredstava za izviđanje i vezu, pionira za opravku komunikacija u zoni proboja, sredstava za prelaz (mostovi park) itd. Iskorišćenje proboja i razvoj daljeg manevra

mora da preuzme viši operativni komandant, a u protivnom, mora blagovremeno dodeliti armiji koja vrši proboj odgovarajuća sredstva, to jest borbeni avijaciju, odgovarajuću jedinicu brzih rodova vojske, sredstva daljnjeg izviđanja itd.

Potpuno će drukčiji biti sastav armije namenjene za *obuhvat neprijatelja*. Pri opremanju ovakve armije treba obratiti naročitu pažnju na elemente *operativnog pokreta*, uključujući u njen sastav ili jaku jedinicu brzih rodova vojske, ili u najmanju ruku odgovarajući broj prevoznih sredstava za pešadiju. Još jednom podvlačimo da sama *pešadija* ne može da prestigne, okruži i primora na bitku istu takvu *pešadiju* koja ne bude htela ili ne bude mogla da primi bitku. Francusko odstupanje na Marni i poljsko na Visli predstavljaju najbolji dokaz. „Odstupanje ima duže noge nego gonjenje.“

Pored toga što potčinjenim operativnim jedinicama dodeljuje potrebne snage i sredstva, komandant grupe armija mora, ukoliko ima mogućnosti, bar za vreme razvoja za bitku, da sačuva u rukama (pod svojom neposrednom komandom) izvesnu rezervu, koja će mu omogućiti *da utiče na tok bitke*. Ovde mislimo uglavnom na brze rodove vojske, odnosno konjicu ili motorizovane jedinice i borbeni avijaciju, koje treba što štedljivije dodeljivati pojedinim operativnim grupama (osim obuhvatne.) One treba da budu *po mogućstvu u celini* upotrebljene u uvodnim dejstvima, zatim u rešavajućem manevru, i najzad u gonjenju, pri čemu načelno treba da dejstvuju *neposredno prema zapovesti komandanta koji rukovodi operacijom u celini*, a koji put, i to samo za vreme stvarne bitke, u sastavu jake grupe za obuhvat, ukoliko se ona već ne sastoji samo iz brzih rodova vojske.

Prisećajući se operacija u Češkoj 1866, u Francuskoj 1870. godine i u početku I svetskog rata, dolazimo do zaključka da svi brzi rodovi vojske, kako stari tako naročito moderni, predstavljaju, uz svu svoju brzinu i snagu, dosta krhko oruđe, koje se brzo troši u pomoćnim *sitnim taktičkim dejstvima*, ne dajući ni polovinu onih *operativnih* vrednosti koje se od njega mogu i moraju očekivati u glavnoj bici.

Iz ovog razloga mišljenja smo da korpusima i armijama, koji izvršuju zadatke vezivanja i proboja, treba pridavati potrebne izviđačke jedinice — konjičke ili motorizovane, kao i *izviđačku* avijaciju sa neophodnom lovačkom zaštitom. Glavna, pak, masa brzih rodova vojske treba da se koristi za pripremanje, izvođenje i iskorišćenje *pravog operativnog manevra*, koji izvodi odgovarajuća jedinica kao celina, a ne njeni pojedini delovi.

*

*

*

Dodajmo na kraju da operacija često dobija još šire razmere, a dešava se to onda kad vrhovni komandant izvodi celom snagom jedinstvenu ogromnu operaciju, kao što je to bilo s obe strane u Francuskoj 1914. i 1920. godine u Poljskoj. U tom slučaju centralno ope-

rativno rukovodstvo pomera se još za jedan stepen gore, a grupe armija i samostalne armije postaju *operativni delovi* koji imaju tačno određene zadatke. Jasno je da u tom slučaju čak i sastav grupa armija može biti jednostavniji i *operativno* nepotpun. Tako, na primer, sve armije koje ulaze u sastav grupe armija mogu da raspolažu *elementom snage*, ali da nemaju *elemenat pokreta*, koji onda prelazi neposredno pod komandu vrhovnog komandanta ili one operativne jedinice koja ima zadatak bilo obuhvata glavne mase neprijatelja, bilo produbljenja operativnog proboja za razvijanje daljeg manevra. Videli smo nedavno ovakve pokretne jedinice na oba ruska krila 1920. godine i više puta smo naglašavali njihove neiskorišćene mogućnosti.

Izrazitu odliku modernih ratova predstavlja masa, a nerazdvojan pratilac svake mase je *glomaznost*, koja stalno preti *nemoćnošću*. Smatramo da će u budućem ratu uspeh biti na strani onih komandanata koji ne budu podlegli osećanju nemoći mase i brižljivo i efikasno budu iskoristili svaku mogućnost i svaki elemenat pokreta, jer on uvek povećava snagu udara mase, a osim toga poremećuje moralnu ravnotežu neprijatelja.

Verujemo u to da će načela ratne veštine i u budućnosti omogućiti komandantima glomaznih milionskih vojski da *pogledom obuhvate celinu* rasplinute i prekomerno široko rasute grupacije, da čvrsto uzmu u ruke rukovođenje ovim širokim talasom trupa, da bi ga blagovremeno prikupili za sasređen udar, potpomognut širokim *obuhvatnim pokretom*, povećavajući veštinom snagu mrtve težine.

Ako na ovaj način ljudski razum uspe da savlada glomaznost mase, operativni će se manevar obnoviti. Ako, pak, pobedi masa, onako kao što je pobedila u I svetskom ratu, a nije isključeno da se to ni u budućnosti neće desiti, onda će se rešenje tražiti u tehničkim naporima materijalnog rata.

Nadajmo se da će ljudski razum još jednom izići kao pobednik iz te nove probe snaga i uspeti da savlada pritisak fizičkih neopodnosti.

II. OPERATIVNI KOMANDANT

U toku dosadašnjih razmatranja težili smo da izvučemo i postavimo malobrojna operativna načela i elemente manevra kao i da predvidimo kakvim će jedinicama raspolagati operativni komandant u modernom ratu. To je sve što se moglo uraditi sa koliko-tolikom tačnošću i makar delimičnom verovatnoćom, da bi se moderne mogućnosti ratne veštine obuhvatile, u izvestan teorijski okvir.

Taktički komandant raspolaže brojnim uputstvima pa čak i tačnim propisima kada pristupa organizaciji napada ili odbrane. Čitav niz instrukcija i pravila tačno određuje većinu njegovih postupaka kao i načine dejstva jedinica, upotrebu oružja itd. Stoga samo načelna taktička odluka predstavlja rezultat komandantovog *stvaralačkog rada*, dok se čitavo izvršenje odluke može, gotovo u potpunosti, obuhvatiti pravilnim odredbama.

Drukčije stoji stvar sa operativnim komandovanjem, gde se sva delatnost zasniva od početka do kraja na manje-više opštim operativnim načelima, koja su elastična pri izvršenju, a uz to teška za uskladjivanje, kao što smo to utvrdili pri razmatranju načela ekonomije snaga i slobode dejstva.

Ova *operativna sloboda* predstavlja istovremeno izvor snage i slabosti viših komandanata, jer im daje, s jedne strane, mogućnost da razviju sve svoje pozitivne osobine, a sa druge, okružuje ih nizom nejasnih i teško rešivih ratnih okolnosti i uticaja, koji im nameću *veliki teret odgovornosti*. Iz tog razloga možda nijedna oblast ljudskog misaonog rada nije toliko teška za ovladavanje i ne nosi toliko ličnog obeležja nekolicine istaknutih ličnosti kao ratna veština. Pri njenom razmatranju jednako izbija na prvo mesto ličnost operativnog komandanta, usled čega smo se više puta doticali njegovih poželjnih i nepoželjnih osobina. Ovde želimo da sredimo i upotpunimo ove površne napomene, rasute po celoj knjizi, da bismo stvorili jasnu sliku onih osobina koje treba da krasi modernog operativnog komandanta i koje će mu omogućiti da prilagodi načela ratne veštine teškim savremenim prilikama.

*
* *
*

Na početku, hteli bismo da skrenemo pažnju čitalaca na činjenicu koja je dosad — kako nam se čini — nedovoljno procenjena. Reč je o tome da je uvođenje na bojište dalekometnih i brzometnih topova, a pre svega mitraljeza, ne samo ozbiljno izmenilo taktiku svih rodova vojske i celu sliku borbe, već je povuklo za sobom temeljita pomeranja i preobražaje u osnovama komandovanja.

Još u Napoleonovo doba komandiri četa, komandanti bataljona, divizija pa čak i korpusa, komandovali su uglavnom na sličan način, mada u raznim razmerama. Borbu je rešavao pre svega udar prsa u prsa, te se stoga radilo o dovođenju jedinice na određeno mesto u borbi ili bici, zatim o njenom postrojenju tačno prema pravilima borbene obuke, često pred očima neprijatelja, i najzad o *ličnom predvođenju napadnog poretka*, koji je obično imao oblik manje-više dubokog četvorougaoika. Pod ovakvim uslovima čak su i viši komandanti bili neposredni izvršioci borbenih dejstava i morali su da se odlikuju pre svega ličnom hrabrošću i energijom, ali je devet desetina njihovog misaonog rada preuzimao viši komandant, koji je komandovao bitkom u celini. I borca i generala izdvajala je iz mase ista najvažnija vrлина, *borbenost*, podignuta na najveći stepen, do nivoa junaštva. Komandant je, istina, morao da bezuslovno prevazilazi borca inteligencijom, iskustvom, brzinom orijentacije, organizacionim smislom i dubokom stručnošću u *ratnom zanatu*, ali je opšte *psihičko raspoloženje* i kod jednog i kod drugog bilo vrlo slično.

Raspolažući urođenim darom zapažanja, bistrinom, hrabrošću i sposobnošću da povedu za sobom ljude, u takvom stepenu kao Lasal i Masena, moglo je da se komanduje na mnogo prostiji način nego

danas, pre svega iz tog razloga što je komandant mogao obično da obuhvati jednim pogledom celu svoju jedinicu *i da ispolji na nju lični, neposredni uticaj*, glasom ili znakom, imajući gotovo sve svoje vojnike potpuno u rukama i vodeći ih ličnim primerom. Treba priznati da je to bio najviteškiji i najlepši način komandovanja, te će stoga modernim komandantima, koji su obično zaklonjeni u pozadini, pozadi svojih trupa, u izgrađenim skloništima, biti teško da potamne sjajne likove veličanstvenog Mirata ili junačkog Neja, koji su vodili *za sobom* mase vojnika u raznobojnim uniformama u borbi prsa u prsa.

Zar ne izgleda slika moderne bitke siva i bezbojna naspram ovih uspomena? Poprište sjajnih borbenih scena, u kojima se šarenilo boja takmičilo sa efektivnim pokretom, zamenila je prljava, rovovima izrivena površina, na kojoj se ništa ne vidi osim mrkih snopova peska, koje izbacuju eksplozije zrna. Mesta šarenih masa vojnika, koji se bore prsa u prsa, zauzela je retka mreža raznovrsnih borbenih sredstava, čije je smrtonosno dejstvo rasulo i posakrivalo trupe po terenu, ne oprštaajući nijednom cilju koji bi se i za trenutak pojavio na domaku njihovog moćnog dejstva.

Komandanti *su izgubili iz očiju svoje trupe*, glas komande začuo je jednom za svagda, jer ga ne bi čula u današnjoj buci i rastresitosti borbe ni nekolicina pešaka.

Mitraljez ne samo što je zbrisao sa bojišta raniju efektivnu taktiku, već je, pre svega, promenio raniji, neposredan način komandovanja.

U čemu se ispoljila suština te promene? Pre svega u tome što dok je ranije suštinu rukovođenja na svim stepenima komandovanja od čete do divizije, pa čak i korpusa koji ne dejstvuje samostalno, predstavljala u prvom redu — *komandantova hrabrost*, koja je povlačila za sobom celu jedinicu, dotle od momenta rastresitosti trupa i gutbitka neposrednog borbenog komandantovog uticaja na oko i uvo potčinjenih, pored *smelosti*, izrasta sve više značaj *promišljenosti*, pri čemu se ove dve vrline ne samo ne slažu već se često čak i suprotstavljaju jedna drugoj. A, međutim, moderni komandant *mora da ih u sebi spaja*, jer inače neće biti na visini zadatka.

Zar se *promišljenost* može zameniti u komandantovom karakteru isključivo *smelošću*, pa makar i ludom? Ne, ne može se zameniti čak ni kod komandanta bataljona, a da i ne govorimo o tome da bi kod operativnih komandanata ovo dalo samo *negativne* rezultate. Ako bi se divno i veličanstveno Lasalovo junaštvo, koje je u isto vreme bilo u opreci sa *promišljenošću*, usadilo u razum i srce komandanta moderne divizije, ono bi danas brzo otišlo u korpu ratnih nepravilnosti zajedno sa potokom nepotrebno prolivene krvi.

A da li, obratno, *smelost* može da se zameni samo *promišljenošću*? Isto tako ne, *što treba takođe podvući*.

Smelost je bila i biće jedna od neophodnih vrlina svih starešina, od komandira voda do vrhovnog komandanta.

Čujmo šta o tome govori Klauzevic:

Mislimo zato da se *bez smelosti ne može zamisliti nijedan odličan vojskovođa*, tj. da takav ne može nikad postati od čoveka kome nije urođena ova duševna snaga. Nju, dakle, smatramo kao prvi uslov za jednu takvu karijeru. Drugo je pitanje koliko od ove urođene snage, koja se usavršava i modifikuje vaspitanjem i ostalim životom, ostaje kada čovek najzad dostigne najveći položaj. Ukoliko je još ova snaga veća, utoliko će snažniji biti polet genija, utoliko će i let biti viši.⁸⁾

Utvrđujući neophodnost urođene hrabrosti za svakog komandanta, obratimo odmah pažnju i na to da *forma ove smelosti*, povezujući se *sa sve većom promišljenošću*, mora da podleže u samom komandantu utoliko većem preobražaju ukoliko se on penje na viši stepen komandovanja. Već na položaju komandira čete hrabrost mladog oficira mora da podleagne izvesnim promenama. Zašto?

Znamo da jedan od osnova uspeha u ratu jeste hrabrost čitave *vojničke mase*, te stoga ovu hrabrost treba stvarati na sve moguće načine ne samo u aktivnoj vojsci, već i odgovarajućim vaspitanjem u čitavom narodu.

„Pomoću vojske, izrasle iz odvažnog naroda, koji se stalno napajao duhom junaštva, mogu da se postignu sasvim druga dela, nego onom kojoj je ova vojnička vrlina strana“ — piše Klauzevic.

Dakle, vojnička masa mora biti prožeta snažnim osećanjem hrabrosti i ofanzivnim duhom. S obzirom na ovo, nama se čini da ofanzivno raspoloženje vojnika, podoficira ili potporučnika svakog glavnog roda vojske mora da je drsko i bezuslovno odlučno. Svaki vojnik ovih stepena mora da je odgojen u duhu borbene oštine i žestine (što ne smeta da se on priprema za *bezuslovnu istrajnost* u odbrani), mora se u susretnoj borbi, skoro slepo bacati na neprijatelja, znajući dobro da *u neposrednoj borbi koju vodi odlučuje samo i isključivo borbenost*, potpomognuta dosetljivošću. On mora takođe znati da ga starešina *nikad neće baciti u beznadežnu borbu*, sem ako se pojavi potreba da se neophodno žrtvuje.

I ovde počinje drugi oblik ofanzivnog raspoloženja, jer uz hrabrost borca i komandira voda počinje da se priključuje kod njihovih pretpostavljenih i *promišljenost*. Komandir čete ili komandant bataljona isto tako dobro znaju efikasnost ofanzivnog dejstva, ali je njihova načelna dužnost da *pripreme takve borbene uslove* kako bi borbena strast njihove jedinice našla što korisniju primenu i načinila u neprijateljskom borbenom poretku što osetljiviju rupu. Za vreme juriša često ne samo komandir čete, već i komandant bataljona, zgrabi bajonet, ali to nije njegova osnovna dužnost i to njegovo pohvalno ispoljavanje lične borbenosti ni najmanje ga ne oslobađa od vođenja računa o borbi u celini, jer nagli neprijateljski protivnapad može vrlo brzo da pretvori pobednički juriš u rasulo i da smrt boraca i oficira, koji su poginuli u napadu, učini potpuno uzaludnom žrtvom.

Borbena hrabrost potporučnika i borbena smelost kapetana ili majora — to su dve različite stvari, a da i ne govorimo o višim stare-

⁸⁾ Clausewitz, *O wojnie*, str. 149 (Klauzevic, *O ratu*, izdanje Vojnoizdavačkog zavoda JNA „Vojno delo“, str. 155).

šinama. Komandir voda i komandant bataljona, istina, ginu podjednako od puščanog zrna, jer ona lako dostiže i do komandanata pukova, ali među njima postoji razlika: potporučnik se uvek baca u borbu *zajedno sa svojim potčinjenim* i lako ih povlači svojim primerom, dok komandant bataljona *šalje* u borbu svoje čete i sam pre svega pazi da njihova borbena žestina nanese protivniku što dublje rane, a da sama ne izgori prerano u neizdržljivoj vatri. Prema tome, dok prvi oficir treba da ima kao osnovnu odliku strasnu *ličnu borbenost*, ne osvrćući se ni na šta, borbena odvažnost drugog mora biti podržana pribranim i bistrim shvatanjem celine, odnosno promišljenošću. U protivnom uopšte ne bi imala vrednosti, a često bi bila i opasnija za sopstvenu jedinicu nego za neprijatelja.

Ako uočimo ovu razliku i razmislimo o njoj, lako ćemo doći do zaključka da nijedan komandant srednjeg, a utoliko pre višeg stepena, ne sme da identifikuje ofanzivno raspoloženje svojih trupa sa prostom i lakom odlukom da svoju jedinicu baci u napad ne razmišljajući, makar i za trenutak, pod kakvim će uslovima krenuti u napad, kako i kada ga treba izvršiti da bi rezultat bio što bolji, a gubici što manji. Kada nastupi trenutak takvog razmišljanja, često je dovoljna i obična ispravka ili u izboru pravca napada radi boljeg iskorišćenja zemljišta, ili u izboru trenutka udara ili, najzad, u rasporedu i upotrebi vatrenih sredstava, pa da se postigne isti rezultat, ali jednovremeno uštedi život mnogih svojih vojnika i ne krši njihov duh.

Imajući pred sobom otvoreno zemljište koje u napadu ne pruža nikakav zaklon od vatre, vredi često izgubiti i nešto vremena za pregrupisavanje da bi se izvršio udar na drugom mestu. Često je bolje preći trenutno u odbranu, da bi se noću lako postiglo ono što bi danju suviše skupo stajalo. Često će biti bolje da se sačeka jedan sat, dok ne bude gotova artiljerija, nego da se slepo baci i zatim da se spotakne pred bliskom i tačnom mitraljeskom vatrom neprijatelja, zbog koje se više ne može krenuti ni napred ni nazad. Drugim rečima, ne uprošćujemo suviše veštinu komandovanja i ne smatrajmo da reč „napred“ ima sama po sebi neku neshvatljivu snagu rešavanja svih borbenih teškoća.

Ako vidimo da neki mitraljez drži pod efikasnom bočnom vatrom pravac našeg napada, to će biti najlakše doneti dve odluke: ili priznati da je napad neizvodljiv, ili narediti svojim četama da trče napred i pored te vatre, očekujući da će im njihova hrabrost poslužiti kao štit protiv mehaničkog dejstva zrna. Obe ove odluke će biti lake, ali će biti i plitke i nepravilne. Najpravilnije će, mada i najteže, biti odlučiti se za napad, ali se prvo treba potruditi da se pronađe način kako neutralisati taj mitraljez, da bismo svojim pešacima stvorili povoljne uslove za izvršenje napada. Često će se izgubiti i pola pa i čitav sat na korekturu i koncentraciju artiljerijske vatre, ili da bi se kroz neku udoljicu dovukao prateći top, minobacač itd., ili primenio neki drugi sličan postupak. Svakako da će u toku vremena potrebnog za izvođenje ovih radnji pešaci ležati priljubljeni uz zemlju i raditi ašovčićima da bi zaštitili svoje glave. Da li možemo odluku koja je na-

metnula ovakvu neaktivnost, ili bolje samo privremeno zadržavanje pešadije, smatrati pasivnom ili plašljivom. Svakako da ne.

Pasivan je samo onaj komandant koji diže ruke pred teškoćama, provlačeći se kroz njih na ofanzivan ili defanzivan način, ali ne i onaj koji ih savlađuje naporom svog razuma i karaktera. Odvažnost komandantove odluke ne treba upoređivati sa borbenom hrabrošću vojnika, jer je prva često mnogo teža nego druga.

Pod razvijanjem hrabrosti i ofanzivnog duha u vojsci podrazumevamo vaspitanje vojnika, podoficira i mladih oficira u upornoj težnji za borbom prsa u prsa, u kojoj odlučuje samo lična hrabrost. Međutim, komandante koji rukovode borbom trebalo bi pripremati više za ulogu kočijaša. Njihov zadatak ne može da se svede samo na popuštanje dizgina i teranje konja moralnim bičem, već treba da ga shvate kao teranje besne zaprege, kao upravljanje njome da bi se moglo što dalje otići, umesto da se razbije na prvoj neuočenoj rupčazi.

Sve ovo navodi na zaključak da taktički komandant srednjeg stepena mora biti ne samo najhrabriji u svojoj jedinici, već i najrazboritiji, a ukoliko se penjemo više, utoliko i promišljenost mora biti veća i jače spojena sa odvažnošću.

Što je viši starešinski položaj, tim više preovlađuju duh, razum i razboritost u radu, tim se više, dakle, potiskuje smelost, koja je duševna osobina; zato je i nalazimo tako retko na najvišim položajima, ali utoliko više je tada i dostojna divljenja. Smelost koju vodi nadmoćan duh obeležje je junaka; ova smelost ne sastoji se u radu protivu prirode stvari, u gruboj povredi zakona verovatnoće, već u snažnom pomaganju ovog višeg računa, što ga je genije, takt u rasuđivanju, munjevitom brzinom i tek polusvesno rešio, donoseći svoju odluku

— tvrdi Klauzevic.

Spajanje hrabrosti sa razumom obezbeđuje uspeh ali ima i svoje nedostatke, jer je poznato da hladna logika gasi u površnom čoveku vatru odvažnosti, a često je i potpuno ugušuje. U tome leži suština *unutrašnje borbe* svakog komandanta i time treba tumačiti čudnovatu pojavu da komandanti koji su neobično hrabri i ističu se na nižim stepenima komandovanja, često potpuno podbacuju na višim. Njih ili zanosi *borbeni temperament* koji ne odgovara višim komandantima usled čega drskim nadiranjem prikrivaju plitkost svoje pameti i bespomoćnost pred teškom situacijom, ili ih pritiskuje teret odgovornosti, usled čega, kada se nađu pred čvrstom preprekom ili pred neprijateljskim utvrđenjima koja se ne mogu obići, ili pred zamršenom borbenom situacijom, postaju preterano oprezni, nesigurni, a koji put i prosto plašljivi.

Na osnovu gornjih razmatranja moglo bi se postaviti sledeće načelo.

Odvažnost je neophodan uslov za sve komandante bez izuzetka, dok sve viši stepen *urođene promišljenosti* treba da predstavlja merilo razvoja karijere svakog komandanta. Nedostatak promišljenosti dis-

kvalifikuje već srednje komandante, a ukoliko se više penjemo, utoliko se traži njen viši stepen. Naglašujemo da je ovde reč o *urođenoj promišljenosti* i srasloj sa duhom komandanta, a ne o *stečenoj* pod uticajem tereta odgovornosti. Stečena je promišljenost površna i ne samo što ne doprinosi smelosti, već je u teškim situacijama ubija osećanjem nemira.

Pojava jasne misli, a pogotovo duhovna nadmoćnost, oduzima svim duševnim snagama veliki deo njihove moći. Zato *smelost postaje sve ređa što je viši čin starešine*; jer i kad razboritost i pamet ne bi rasle sa činovima, to se ipak starešinama na njihovim različitim položajima spolja tako mnogo i jako nameću objektivne veličine, okolnosti i spoljni obziri da ih sve to tim više sputava, ukoliko manje odgovara njihovom ličnom shvatanju. To je u ratu glavna osnova onog životnog iskustva sačuvanog u francuskoj poslovici „Tel brille au second, qui s'éclipse au premier.“ *) Gotovo svi generali, koje nam istorija prikazuje kao osrednje ili čak neodlučne vojskovođe, odlikovali su se u nižim činovima svojom smelošću i odlučnošću. 9)

Gornje reči najčuvanijeg vojnog psihologa odnose se danas čak i na komandante pukova i divizija. Utoliko je veći njihov značaj za više komandante.

*

* *

Pretresli smo značaj odvažnosti i promišljenosti, čija harmonična povezanost predstavlja prvu neophodnu odliku operativnog komandanta.

Da vidimo sad kakva je razlika između *načina razmišljanja* nižeg i višeg starešine i na čemu se ona zasniva?

Razlika se zasniva pre svega na *periodu vremena* na koji se pretežu namere pojedinih starešina. Komandir čete koji je došao u dođir sa neprijateljem, razvija i uvodi u borbu veći deo, ili čak i sve svoje snage, u vremenu od pola sata. Njegove usmene zapovesti ne idu u vatri dalje od jednog ili dva sata unapred.

Od trenutka izdavanja ovih zapovesti pa do trenutka njihovog izvršenja prođe tako kratko vreme da se gotovo ništa ne može izmeniti u slici borbe, odnosno u sopstvenoj situaciji, a i neprijateljskoj. Misao ovog komandira radi, dakle, isključivo u okviru neodložne tekuće *stvarnosti* koja postoji u *datom trenutku*. A ova se stvarnost odvija tako brzo i tako blizu njega, deluje tako neposredno na njegova čula, da je reakcija komandira čete na ove pojave više odraz instinkta i rutine, nego rezultat nekog dubljeg razmišljanja, za koje on prosto nema vremena. Tamo gde fijuk mitraljeskih zrna i grmljavina eksplozija artiljerijskih granata predstavljaju jedine vesti o neprijatelju, gde u toku nekoliko trenutaka treba ne samo doneti odluku već i izdati zapovesti i staviti u pokret potčinjene — tamo nema

*) U slobodnom prevodu: utoliko jače zasijaće onaj koji je u početku bio u senci. — Prim red.

9) Clausewitz, *O wojnie*, str. 148. (Klauzevic, *O ratu*, izdanje Vojnoizdavačkog zavoda JNA „Vojno delo“, str. 154).

vremena za duboko razmišljanje. Tamo najčešće treba da radi refleks, najprostije i podsvesno taktičko osećanje, zasnovano na temeljno ovladavanim pravilskim načelima borbe.

Komandir eskadrona baca, na primer, svoj vod iz rezerve iza šumice X, jer oseća da tamo postoji praznina u neprijateljskom rasporedu. Čisto psihičko osećanje ove praznine predstavlja jedini osnov na kome se zasniva vrednost njegove odluke. Ovaj starešina u 80 % slučajeva ne bi uspeo da pruži nikakve realne, razumne argumente u odbranu svoje „osećajne“ odluke i niko ih ne može tražiti od njega. Predmet njegovog razmišljanja je suviše mali, a vreme za donošenje odluke suviše kratko za izgradnju ma kakve dublje misaone konstrukcije.

Na sasvim, drukčiji način radi mozak komandanta najniže združene jedinice kakva je pešadijski puk.

Borba više ne deluje tako neposredno na njegov nervni sistem. Njeni zvučni i moralni potresi već su nešto ublaženi izvesnom udaljenošću od borbene linije i nervnim sistemima potčinjenih komandira vodova i četa i komandanata bataljona, koji primaju borbene utiske i prenose ih svom komandantu u mnogo manje brutalnom obliku nego što su odjeci neposredne borbene huke iz prve linije.

Pozivi i zahtevi borbe nisu više nametljivi i neodložni kao što je to u četi, jer ulogu amortizovanja njihove naglosti preuzimaju vreme i prostor koji razdvajaju komandanta puka od neprijatelja. Ako se nešto desi u prvoj liniji, ako, na primer, neprijatelj preduzme brz napad, onda će izveštaj o tome prevaliti prostor koji razdvaja komandanta puka od prve linije mnogo brže nego sam neprijatelj. Ova razlika u vremenu koja se stvara pri utrkivanju izveštaja sa neprijateljem toliko je već velika na stepenu puka da ovaj komandant ima vremena da mirno razmisli, da izda kratke zapovesti i da primakne borbenoj liniji svoje rezerve — iz već znatne dubine svog poretka.

Ovaj dobitak u vremenu predstavlja njegovu nesumnjivu prednost u odnosu na komandira čete; ali za ovu prednost komandant puka mora da plati izvesnu misaonu dažbinu koju ne plaća komandir čete. Jer, dok niži starešina donosi odluku na osnovu *tekuće* situacije koja se odvija oko njega, dotle komandant puka mora smatrati svaki izveštaj o neprijatelju *donekle zastarelim*. Jer, dok izveštaj stigne do njega, dok komandant puka razmisli i izda zapovest i dok najзад ove zapovesti stignu do boraca i izvrše se — prođe dosta dug period vremena, u kome neprijatelj ipak živi i dejstvuje.

Ako, dakle, komandir čete reaguje na ono što se odigrava baš sad, *u ovom trenutku*, — komandant puka mora reagovati na ono što će se odigrati za nekoliko sati.

Da pratimo sad komandanta jedne divizije koja maršuje prema neprijatelju. Od trenutka kad je prethodnica započela borbu u susretu — do koje je došlo, recimo, jedan sat pre sumraka — pa do trenutka uvođenja u borbu svih snaga divizije, što može nastupiti tek

sutradan, proteći će čitava noć. U toku ove noći neprijatelj može da napadne, da odstupi ili da se pripremi za odbranu, a u svakom slučaju da se potpuno pregrupiše. Ono što komandant divizije zna o njemu večeras, sutra ujutru biće već neaktuelno, dok odluka o grupisanju divizije za sutrašnju borbu mora biti doneta još danas, jer treba razviti diviziju, privući artiljeriju, izdati zapovesti za održavanje veze, za borbeno izviđanje, regulisanje snabdevanja municijom i hranom itd., drugim rečima — postići u toku noći nad neprijateljem onu nadmoćnost koju Nemci nazivaju „nadmoćnošću ranije gotovosti“, bez prejudiciranja da li će se iz ovog razvoja izraditi podilaženje kroz pojas obezbeđenja ili napad.

Sve gornje zapovesti proističu iz opšte osnovne zamisli za sutrašnju borbu, a ona je zasnovana ne na onome što se sada događa, već na onome što se *može dogoditi* sutra izjutra.

Kao što vidimo, već na stepenu komandovanja pukom, a utoliko pre divizijom, pojavljuje se sledeća neophodna odlika višeg komandanta, *sposobnost predviđanja*, koja je u Napoleonovo doba bila retko potrebna čak i višim komandantima, ako su dejstvovali pod neposrednim rukovodstvom cara, kao što je to bilo najčešće.

Sposobnost predviđanja mora biti i urođena i treba da se stalno izostrava. Njen će nedostatak predstavljati čak i za izvršne taktičke komandante dalju nepremostivu prepreku na putu za operativne položaje, ili će od njih učiniti „prosečne“ operativne komandante, izlažući ih stalnim iznenađenjima zbog nepredviđenih okolnosti, što svakako mora ranije ili docnije dovesti do propasti višu taktičku ili operativnu jedinicu poverenu prosečnom komandantu.

Da uzmemo, na primer, komandanta operativne grupe ili armije u toku koncentracije, koji zna da se pred njim nalaze slabe neprijateljske snage, ali ima jednovremeno izveštaje od izviđačke avijacije o brojnim železničkim neprijateljskim transportima, koji su usmereni na ovu stranu i o mestima razmeštaja velike oklopne jedinice, koja završava svoje organizovanje negde na udaljenosti 200 do 300 km iza fronta. Sve su to magloviti izveštaji koji ne daju jasnu sliku situacije. Na osnovu veličine rejona razmeštaja i jačine saobraćaja, kao i drugih sitnih izveštaja, štab može približno da utvrdi i proceni neprijateljske snage, ali, prvo, ovi će zaključci biti uvek nesigurni, a, drugo, nije dovoljno doći do saznanja o neprijateljskim snagama, nego treba i predvideti kako će se ove snage upotrebiti, gde će krenuti, drugim rečima, kakav će biti neprijateljski manevar. Da li se može čekati na dolazak tačnih izveštaja o tome, dok sopstvene snage već postižu bojnu gotovost, da li se može sačekati neprijateljski razvoj za bitku i manevar, što traje obično nekoliko dana? Svakako da ne, jer to ne bi bilo ništa drugo nego *prepuštanje inicijative* neprijatelju.

Plan operativnog komandanta mora biti unapred odlučan i mora nositi obeležje *sopstvene volje* koja ima za cilj *sputavanje volje* protivnika. Međutim, da bi ovaj plan bio realan, a ne „suprotstavljanje prirodi stvari i brutalno kršenje načela verovatnoće“, mora biti za-

snovan na predviđanjima *šta neprijatelj može da uradi u nameri da omete izvršenje našeg plana.*

Ako, dakle, imamo izveštaje o razmeštaju velike oklopne jedinice daleko iza fronta, onda treba predvideti gde se ona može naći sutra i prekosutra, kojim pravcem može da udari i šta treba pripremiti da joj ne samo onemogućimo poremećaj našeg plana već i da je uništimo, otklanjajući za duže vreme pretnju iznenađenja.

Može se lako zamisliti kakve će udarce trpeti u modernom ratu operativni komandanti koji ne prodiru u mislima u budućnost nego dejstvuju od dana u dan. Već i sama avijacija može, ne računajući na velike gubitke, koje može naneti, tako zadržati razvoj manevra da će celi operativni poduhvat ne samo podbaciti nego se može završiti sramnim porazom. Nedavni primer borbe republikanske avijacije sa italijanskim motorizovanim korpusom u Španiji odlično potvrđuje, a pri tome na najsavremeniji način, posledice nedostatka predviđanja.¹⁰⁾ Ne zaboravimo da se moderan rat vodi u tri velike dimenzije *jednovremeno*: u širinu, u dubinu i u visinu iznad zemlje. Iznenađenja ovog rata biće tako brza da *nikakvo izviđanje* neće biti u mogućnosti da koliko-toliko osigura operativne komandante od udaraca iznenađenja, te će stoga *urođeni i odlično razvijeni* dar predviđanja predstavljati za njih isto tako neophodno čulo kao vid i sluh.

*
* *

Sledeći uslov dobrog operativnog komandovanja jeste sposobnost da se *široko obuhvati celina situacije*, odnosno da se brzim i širokim pogledom odmah uoči suština stvari. Međutim, ovaj operativni polet tek je onda koristan ako ga prati, u istoj ličnosti, dosledna *savesnost pri izvršenju*. Ove dve vrline vrlo se retko spajaju u karakteru jednog čoveka. Svaki narod ima veliki procent sposobnih ljudi, a još više savesnih, ili obratno. Ali takvi pojedinci koji se odlikuju jednovremeno vanrednim sposobnostima i velikom savesnošću, odnosno tačnošću misli i rada, svuda su vrlo malobrojni. Međutim, samo harmonična povezanost obe ove vrline može da bude merilo isticanja, jer samo ona daje prave uslove za visoke rukovodeće položaje ne samo u vojsci već i na svakom polju ljudske delatnosti.

Sposoban, poletan razum ima u 90% slučajeva sklonost da se provlači iznad hrapave površine stvarnosti, jer veruje da će rešiti svaku teškoću na prvi pogled. Ova sklonost i lakoća eksperimentisanja doprinose, naročito danas, u doba kolebanja i pada mnogih davno ustaljenih političkih, društvenih, vojnih i privrednih shvatanja, stvaranju „psihoze genijalnosti“ svoje vrste, u kojoj smela i neiskusna misao veoma često izlazi daleko van granica svojih stručnih

¹⁰⁾ Ovde mislimo na bitku kod Gvadalahre u kojoj je italijanski ekspedicioni korpus bio zaustavljen, a zatim potučen uglavnom blagodareći jakim i potpuno nepredviđenim napadima republikanske avijacije. (Mjr. Szul i kpt. Żukinski, *Guadalajara*, „Przegląd Lotniczy“, april 1938).

mogućnosti, gradeći visoke i moćne kule na krutom ledu plitkog, temeljitog znanja, malog iskustva i bujne uobrazilje. Pedantan rad na ispitivanju i izgradnji temelja pomera se u drugi plan u mnoštvu smelih zamisli, usled čega se zaboravljaju nepokolebljivi zakoni ravnoteže, koji osiguravaju trajnost samo onim misaonim ili fizičkim tvorevinama koje su rezultat stvaralačkog rada zasnovanog na solidnim, sigurnim temeljima logike.

Potrebna i važna smelost zamisli, bez koje se ne može zamisliti nijedno veliko ostvarenje, ne treba da se identifikuje sa *lakomislenošću namera*.

Pregledajući Napoleonovu prepisku, iznenađujemo se u koliko su meri njegove genijalne operativne zamisli bile potkrepljene običnom životnom brigom o materijalnim osnovima njihovog izvršenja. Tek pri čitanju brojnih carevih pisama, koja se odnose na sitna pitanja snabdevanja pojedinih korpusa, postaje nam jasno da se prava genijalna ratna operacija stvara slično kao i skupocen goblen. Ona je isto tako kao i goblen stvorena iz tri nerazdvojna sastavna dela: iz uzvišene operativne *kompozicije*, iz šarene svilenе *taktičke pređe*, koja je brižljivo i *stručno* obrađena bez čvorova i netačnosti, i najzad iz sive, jake i solidne *osnove pedantnog izvršenja*, na kojoj je snažno izvezena čitava divna slika. Ako izvučemo iz goblena ovu sivu, jaku osnovu materijalne ratne stvarnosti, ostaće samo šareni oblačić svile, još lep, ali već lišen izraza i cilja. Ovaj će se oblačić razvejati čim pirne vetrić borbenog sukoba, ostavljajući za sobom samo osećanje trenutne varke i trajnog razočaranja.

U dubokom osećanju solidnosti kompozicije, koja mora biti zasnovana na pedantnoj tehnici izvršenja, jedan od velikih slikara došao je čak do tvrđenja da je talent — rad, rad i rad. U ovom ima svakako dosta svesne preteranosti, kojoj je cilj da jače naglasi vrednost *usavršavanja* talenta radom i obrađivanja umetničkih dela. Sam, pak, rad, kojim ne rukovode uzvišene misli i pogledi, nikada neće dovesti do velikih dostignuća.

I ovde operativni komandant mora da se čuva suprotne slabosti: izbegavajući *površnost koncepcije*, ne sme da upadne u isto tako štetno *sitničarenje pri izvršenju*, koje često za sobom povlači preterana savesnost. Moderno bojište toliko je načičkano velikim brojem taktičkih i tehničkih pojedinosti, a sastav moderne armije toliko je raznorodan i komplikovan, da će operativnom komandantu stalno pretili opasnost *da se izgubi u sitnicama*. Komandant koji podlegne ovakvoj rasutosti misli nikada neće obuhvatiti celinu situacije i, istina, neće razbiti glavu o zid, kako se to često može dogoditi površnom komandantu, ali će je poviti do same zemlje pod uticajem tereta hiljade sitnih briga koje mu zaklanjaju put ka često bliskom uspehu. Ovakav komandant ništa neće uraditi na vreme, neće se odlučiti ni na šta smelo i na kraju takođe će pretrpeti poraz.

Kako da se sačuva ravnoteža između zahteva slobode misli i pedantnosti izvršenja? Izgleda da misao operativnog komandanta, u cilju usklađivanja ove dve suprotnosti, mora da se pri proceni situa-

cije ponaša slično osmatraču iz aviona: prvo da se digne visoko da pogleda na stvar odozgo, težeći da uoči samo glavne crte skeleta situacije koja se isputuje. Na toj visini formira se osnovna vodeća sopstvena zamisao, koju još treba proveriti u pojedinostima, više puta i brzo snižavajući let misli *nad izabranim tačkama*, a njih treba već detaljno ispitati. Sposobnost da se misli slobodno i lako uzdižu u visine i opet nisko spuštaju, izgleda da baš i predstavlja tajnu usklađivanja *sposobnosti sa savesnošću*, a obe, pak, ove vrline usađene u jedan isti um tek tada čine stvarni talent.

Dovoljno je da se pročita mala brošurica majora Herhunda fon Rodena, napisana vrlo realno o tekućim ciljevima i prednostima operativnog vazduhoplovstva¹¹⁾, pa da se, ne prelazeći granice stvarnih mogućnosti modernih borbenih sredstava, shvati razlika između sadašnjih uslova rata i uslova modernog rata u tri dimenzije. Ne može se poreći da se ratne snage i sredstva preobražavaju iz dana u dan skoro pred našim očima. Možemo smelo reći da se u toku 100 godina posle Napoleona nije desila čak ni polovina onakvih promena u naoružanju i taktici evropskih vojski kakve su nastupile za poslednjih 20 godina posle I svetskog rata. Osim toga, rat je zakoračio tako daleko u oblast tehnike i svih grana proizvodnje, da svaki oficir koji želi da se održi na nivou tekućih vojnih zbivanja, mora desetostruko da proširi svoj znanstveni vidik. Nikako se ne vide znaci koji bi pokazivali da brz talas ove evolucije dopire do nekakvog rezervoara ravnoteže i makar i privremene stabilizacije vojne misli. Kao što u pojedinim državama nastaju i još se uvek ne ustaljuju različita, potpuno nova politička i ekonomska uređenja izazivajući ne samo među svojim narodima već i van ovih duboke prevrate u ustaljenim shvatanjima, tako isto je živa i aktivna i savremena vojna misao, koja traži sve nove i sve dalekosežnije pravce razvoja.

Moderni operativni komandant ne samo što mora poznavati sve ove promene već treba da o njima ima svoje izgrađeno mišljenje, *koje se ne zasniva niti na površnom oduševljenju, niti na površnoj negaciji*, već na realnom tačnom ispitivanju. Oblast znanja toliko se proširila da samo *temeljno obrazovan* i u punom smislu te reči *stručan* razum može smelo i sa uspehom da se održi pred zagonetkama koje ga čekaju.

*

* *

Pretresli smo niz vrlina koje su zasnovane na energiji, otpornosti i snazi karaktera, a neophodne su operativnom komandantu. Ove su vrline brojne, teško se međusobno usklađuju i stoga retko spajaju u jednom čoveku. Istorija nikako nije prepuna takvih imena. Obratno, puna je *prosečnih* komandanata. Istorija isto tako dokazuje u koliko meri sudbina rata zavisi ne samo od vrednosti vrhovnog komandanta već isto tako i od nivoa većine operativnih komandanata.

¹¹⁾ *Vom Luftkriege*, prevod na poljski majora St. Nazarkjeviča (Przeglad Letniczky“, mart 1938).

Tragična iskustva iz poljskog ustanka 1830—31. godine, austrijsko-nemački rat 1866. i francusko-pruski rat 1870. godine su isuviše rečite opomene da i najjunačnija, najbolje naoružana i obučena vojska mora da pretrpi poraz pod komandom slabih ili neuravnoteženih, sitničarskih i površnih, i doktrinarsko-krutih ili nedovoljno obrazovanih, drugim rečima, loših operativnih komandanata. Strog i savestan izbor ovih komandanata, koji se ne rukovodi nikakvim obzirima osećanja, a još manje pogrešno shvaćenom obzirnošću kobnom za vojsku u slučaju rata (Pritvic) predstavlja jedan od osnovnih uslova dobre ratne pripreme. Važna je stvar da loš viši komandant nanosi već za vreme mira veliku štetu, jer današnje visoko obrazovanje čak i najmlađih oficira omogućuje da pronicljivo uočavaju nedostatke svojih pretpostavljenih; a to ubija u njima poverenje u vojno rukovodstvo i veru u uspeh. Ne treba dokazivati kakve ovo ima opasne posledice.

Dodaćemo na kraju da je neophodno vršiti izbor viših komandanata *blagovremeno*, najmanje na nekoliko godina pre rata, jer — kako nam je pokazao početak I svetskog rata na francuskoj i ruskoj strani, gde se moralo odjednom smeniti vrlo mnogo generala — popravljanje sastava višeg komandovanja posle početka rata bilo bi već prekasno. Čak i najoštija selekcija, izvedena u početku rata, ne može više da ispravi *najgore* poraze (*jer su prvi*) i nije u mogućnosti da *blagovremeno* izleči moralnu klonulost vojske koja je nastala iz ovih neuspeha. Ne treba takođe zaboravljati da velike promene komandnog sastava za vreme rata ubijaju i ostatak vere u komandante i unose zbrku u komandovanje baš u onom najtežem periodu rata, u kojem se mirnodopska doktrina krši o tvrde prepreke prvih, obično vrlo krvavih ratnih iskustava.

Možemo smelo reći da dobro, *blagovremeno* pripremljen komandni sastav predstavlja u trenutku početka rata najsigurniji oslonac protiv neizbežnih iznenađenja, a loš ili nanovo improvizovan klicu lakog i nepotrebnog poraza.

III. ODLUKA

Svaka odluka daje povoljne rezultate kad postavljeni cilj ne prelazi granice stvarnih mogućnosti i kad čovek ide tom cilju pravim putem, služeći se najefikasnijim sredstvima.

Postizanje ovih uslova lako je ako je u pitanju izvršenje najobičnijeg fizičkog rada, jer je dovoljno znati šta ima da se uradi, imati odgovarajući alat i materijal i umeti se njime stručno služiti. Cilj i sredstva imaju u ovim najprostijim radovima čisto materijalni karakter, podložan proračunu promera, težine, tvrdoće itd. Izrada običnog stola zahteva samo odgovarajući materijal, nekoliko običnih alatki i elementarna stručna znanja iz oblasti proporcije, ravnoteže, obrade drveta, bojenja itd. Ovo se odnosi i na rad kovača, mehaničara, pa čak i časovničara; međutim, u radu umetničkog zanatlije nije dovoljno da se raspolaže odgovarajućim materijalnim sredstvima i proračunima, jer se pored ove *opipljive oblasti* rada pojavljuje i

intuitivna oblast, to jest *nepoznata* koja se ne da matematički proračunati. Prihvatajući se umetničkog poveza knjige, nije dovoljno izmeriti njene dimenzije, odabrati materiju, sašiti knjigu, povezati je u lepu kožu i utisnuti na njoj ukrase. Treba pre svega *osećati* kakva će vrsta i boja poveza kao i ukrasa odgovarati vrsti i duhu sadržaja dotičnog dela. Kad želimo da načinimo umetničku gvozdenu ogradu oko stilskog dvorca, nije dovoljno imati savršen alat i lako obradiv, a pri tom trajan materijal, poznavati odlično njegovu obradu, načela proporcije itd. Nije dovoljno čak ni temeljno poznavanje stila epohe iz koje dvorac potiče, no treba još i *osećati* kakva vrsta, kakva debljina i visina ograde odgovaraju veličini dvorca, njegovoj udaljenosti od ograde, vrsti vrata ili parka itd.

Ovaj isti nepoznati elemenat može da se zapazi u radu čak i sitnih zemljoradnika i trgovaca. Prvi moraju imati, pored svih stručnih znanja, i osećaj za vremenske pojave koje se ne daju proračunati, dok drugi moraju imati osećaj konjunktura.

U oblasti umnog rada takođe možemo naći promenljive količine ovog vanračunskog elementa. U radu knjigovođe on je potpuno neznan, pedagog ga nalazi u obliku nepoznatih odlika đачkih psiha, arhitekta se sreće sa njim u naporu da uskladi zakone mehanike sa zahtevima estetike i rentabilnosti. Ukoliko su viši ciljevi i ukoliko je umetnički viši njihov karakter, utoliko je udeo ovog neobuhvatnog faktora veći, utoliko se manje tok poduhvata može *proračunati* i tim se lakše prekoračuju granice stvarnih mogućnosti.

Elementi većeg poduhvata, koji se daju i koji se ne daju proračunati, ni u kom slučaju ne čine dva paralelna koloseka, stalno na istom razmaku i strogo međusobno razgraničena. Naprotiv, granica između oba ova činioca često je potpuno neosetna, a stepen ispoljavanja jednog i drugog može biti u raznim periodima stvaranja plana vrlo različit. Koji put dominiraju merljivi i opipljivi činiooci, koji put pretežno ono nemerljivo. Ukoliko su poduhvati veći i vremenski se pružaju dalje, utoliko je udeo vanračunskog veći, a tok misli i razvoj plana postaju maglovitiji i nemerljiviji, i mnogo lakše prekoračuju granice stvarnih izgleda, ili ne dostižu do njih.

Treba, međutim, naročito podvući da, uprkos čestim mišljenjima *vanračunski elemenat nikad ne ispunjava u potpunosti okvire* ni jednog ljudskog poduhvata. Ako neko ipak smatra da je tako, onda je to zbog toga što se ili poduhvatio stvari za koje nema kvalifikacija, usled čega ne može da iskoristi mogućnosti razuma, znanja i volje — ili se predao, iz lakomislenosti, na milost i nemilost sudbini i od tog trenutka prestao da bude stvaralac, već je postao fatalist, koji ne zaslužuje da mu se poveri ma kakvo ozbiljnije rukovođenje.

Čak se i u oblasti hazarda elementi proračuna ne gube potpuno i ko ne bude umeo da ih uhvati na nepoznatom talasu, isplivaće možda prvi, drugi pa i deseti put blagodareći slučaju, ali će se na kraju udaviti. Ljudi koji ne poznaju stvari smatraju da berzanski igrač operiše samo čulom podsvesnih predosećanja i samo na njima izgrađuje svoje poteze. Sigurno je da postoje i takvi igrači, kao što

postoje i igrači na trkama koji se pri izboru svoga tipa ne rukovode kvalitetom konja, jahača i trenera, kao i upoređenjem njihovih mogućnosti sa dužinom staze i karakterom trke, već igraju na „srećan“ broj, koji slepim sticajem okolnosti nosi taj konj u datoj trci. U stvari, samo onaj berzanski igrač ima izgleda na uspeh u toku dužeg vremena koji svoj dar da oseća neproračunljive stvari koristi kao *kazaljku na vagi* za svoja razmišljanja zasnovana na poznavanju grane na kojoj špekuliše, odnosno na dobrom poznavanju rentabilnosti i solidnosti produkcije, prodajne moći pijace, uticaju političkih događaja na privrednu konjunkturu itd.

Čak i uspešna igra karata ili na lutriji zahteva izvesna minimalna znanja iz oblasti tehnike i teorije verovatnoće, bez kojih je čovek u potpunosti predat na milost i nemilost slučaju i spušta se na nivo deteta koje podjednako pruža ruke ka svemu što sija, bez obzira na to da li je to staklena jabuka ili plamen sveće.

Zreo ljudski razum koji se odlučuje na rizične poduhvate ne beži od smelog prodiranja u neizvesnost, ali u isto vreme ne zanemaruje da se naoruža svakom njemu pristupačnom svetlošću iskustva i stručnog znanja, što mu olakšava kretanje po nepoznatim stazama. Vrlo je karakteristično da, ako čovek malo poznaje oblast poduhvata kojeg se prihvata, on prema svom karakteru ili smelije rizikuje, ili postaje prema njoj oprezniji. I jedno i drugo umanjuje verovatnoću uspeha, izlažući ga opasnosti da dođe ili do nedovoljnog ili preteranog zatezanja žica realnih mogućnosti. Odavde proističe ustaljen aksiom da, ukoliko čovek temeljitije poznaje uslove i zakone svoga delokruga, ukoliko je uža i mirnija struja hazarda, utoliko ima manje zagonetki za rešavanje i utoliko ima više izgleda da *upravlja* svojim poduhvatom, to jest da bude *nezavisan od slučaja*.

Ova istina ima naročit značaj u ratnoj veštini, koja krije mnogo nepoznatih elemenata i zbog toga zahteva velike *stručne olakšice* da se u njih prodre. Samo laici smatraju da odluka u ratu pada pravo s neba na glavu genijalnog komandanta, obasjavajući ga brzinom i snagom munje. Samo neiskusni oficiri smatraju da u svakoj ratnoj situaciji „može biti stotina rešenja, a koje je od njih zaista bolje, to bi tek pokazala stvarnost“. Ovakvo mišljenje vodi nesvesnom donošenju odluke jer, zašto da se razmišlja, kad gotovo svaka odluka može da bude dobra, uz izvestan deo sreće? Zar nije lepše osloniti se na došaptavanje predosećanja, koje nam na prvi pogled podmeće neko rešenje? Ne, ovako se ne sme postupiti, jer *temelj svake dobre ratne odluke predstavljaju promišljenost i znanje*; smisao, pak, za osećanje stvari *rešava* samo one sumnjive slučajeve, uostalom brojne u koje se ne može prodreti razumom niti se mogu savladati znanjem. Svaka odluka u ratu predstavlja neku vrstu misaone piramide; ukoliko su šire njene osnove, sastavljene od stvarne logike, i ukoliko se cve osnove više penju u visinu, utoliko je bolje uglavljen vrh nepoznatog nataknut na finu oštricu osećanja, i utoliko su veći izgledi da se odobli naletima oluje ratnih iznenađenja, koja teži da obori zastavu uspeha razvijenu na vrhu plana.

„Nije to genije koji mi naglo otkriva šta imam da kažem ili urađim, već je to samo razmišljanje, razboritost“ — kaže Napoleon i dodaje da se u trenutku donošenja važne odluke oseća „*comme une fille qui accuche*“ („kao devojka koja se porađa“), jer ga razdiru tako brojna kolebanja da ih je teško međusobno uskladiti. Poznato je da je plitak i neдовоľjno obrazovan razum manje izložen ovim teškoćama, jer ih izbegava svesno ili nesvesno, *ili ih prosto ne vidi*, ostavljajući da ih reši sreća ili slučaj.

Samo plitak čovek donosi važnu odluku u svakoj oblasti potpuno lako, računajući na svoj dar da oseća, siguran da će mu „genije došapnuti naglo i tajanstveno šta ima da uradi“. Ali ova došaptavanja izgledaju genijalna samo dotle dok propast poduhvata, a u ratu potok krvi, ne dokažu da nema zdravog razuma u ovim tajanstvenim impulsima. Zdrav razum se odlikuje time što ne blešti kao meteor nego se kao mirna i jasna svetlost, polako razgara, ali kada jednom zasija, svetli već trajno svojom logikom i jednostavnošću.

Doduše, dešava se da se čak i operativna odluka mora vrlo brzo doneti i čovek nema vremena za razmišljanje; međutim, može se reći o ovakvim slučajevima, uostalom ne suviše čestim u *operatici* (suprotno od taktike), da ukoliko je temeljnija stručna podloga čoveka koji je primoran na brzu odluku, utoliko će manje *slep* biti potez njegove misli, jer elementi realnosti deluju čak i podsvesno na poteze hitne odluke, isključujući iz nje naivne i lakomislene greške.

*

* *

Svesni značaja stručne podloge pod teškim i zamišljenim uslovima savremenog operativnog komandovanja, težili smo da u ovoj knjizi prvo ispitamo uslove modernog rata, zatim da ustalimo operativna načela i elemente manevra, prilagođavajući ih savremenim ratnim uslovima, zatim smo razmotrili *oruđa* za izvršenje manevra, to jest moderne operativne jedinice, i najzad ličnost komandanta.

Nemamo predrasuda, jer ne možemo unapred suditi o opravdanosti naših shvatanja; smatramo, međutim, da izvršenje ovakvog ili onakvog pripremnog rada, proverenog i produbljenog daljim studijama, može i mora da predstavlja *misao na tle*, koje znatno podiže urođenu sposobnost operativnog komandanta i štabnog oficira. Svaki oficir koji se u budućnosti može naći pred operativnim pitanjima mora da obavi takav rad i onda će njegova misao biti nekako obasjana svetlom realnosti, koje mu olakšavaju da uđe u nove i neispitane događaje.

Naravno da korisnost ovakve pripreme zavisi od pravilnosti izvlačenja zaključaka ali rad utrošen u to nikad neće biti uzaludan, jer će ojačati razum protiv iznenađenja.

Razmotrimo sada kako bi trebalo praktično upotrebiti ove pripreme podatke, odnosno kako pristupiti donošenju *operativne odluke*.

*

*

*

Da li se može stvoriti neka teorija o donošenju pravilnih odluka? Svakako da ne, jer svaki čovek ima svoj lični način mišljenja, te stoga mnogo ljudi može doći do istih pravilnih zaključaka potpuno različitim putevima. Međutim, čovek može i mora stvarati izvesnu sistematičnost mišljenja, koja će u trenutku grozničavo hitne odluke omogućiti *brzu* a ipak *potpunu* procenu situacije. Treba brzim vežbama izgrađivati sposobnost za vojnu *analizu i sintezu*, rađajući u početku uglavnom na *pravilnosti razmišljanja*, bez ograničenja vremena, a zatim obraćajući veću pažnju na *brzinu* misaone analize, završavajući uvek donošenjem temeljnih zaključaka, mada izvučenih u kratkom roku.

Iskusan i obrazovan general gleda u toku 20 minuta određenim pogledom na kartu, na kojoj mu je štab iscrtao situaciju kao i podatke o neprijatelju, i izvršuje automatski čitav analitički i sintetički rad čak iako nije svestan toga. Pojedine činjenice, istaknute uglavnom na karti, govore mu u vidu gotovih zaključaka, iz kojih se posle izvesne unutrašnje borbe rađa odluka. Odluka koju je na ovaj način doneo iskusan komandant ne samo što je snažna, *već je i temeljna, mada brzo promišljena*. Tako se može i treba postupiti kada se već raspolaze izgrađenom rutinom u donošenju zaključaka. Drugačije, međutim, mora da pristupa ovoj radnji manje iskusan um, a naročito ako je to početnik u oblasti višeg komandovanja. Kao što dete uči prvo pojedine reči, dok ne počne da ih povezuje u rečenice, tako isto i oficir koji izučava način operativnog razmišljanja treba da se u početku primora na sistematsko ispitivanje pojedinih elemenata odluke, jer će samo na taj način stvoriti sopstveni, brz i siguran *metod razmišljanja*.

Uvod u svaki ovakav rad jeste prikupljanje podataka na koje ima da se osloni odluka. Odluka na visokom stepenu rezultat je stvaranja izvesnih stvarnih ili smišljenih postavki i izvlačenja iz ovih odgovarajućih zaključaka, iz kojih se — posle kraćeg ili dužeg „stvaralačkog napora“ — rađa prava namera komandanta.

Uvežbanost u takvom razmišljanju najbolje će se postići ako se počne od razmatranja *po redu* sva četiri poznata elementa odluke, to jest zadatka, mogućnosti neprijatelja, zemljišta na kome ima da se razvije operacija i, najzad, stanja sopstvenih trupa kao i sredstava kojima se raspolaze.

Uprkos čestim drukčijim mišljenjima operativni komandant — suprotno od taktičkog — ima u trenutku donošenja odluke najčešće vrlo mnogo podataka iz sve četiri ove oblasti; čak su i izveštaji o neprijatelju obično brojni, mada nejasni, razne vrednosti i često pogrešni. Teškoću procene elemenata odluke u operacijama izaziva, obično, pre mnogobrojnost nesigurnog i sitnog materijala nego njegov nedostatak. Prava je teškoća analize i sinteze u tome što je između opširnog materijala, koji podleže ispitivanju, broj *bitnih* izveštaja skoro uvek neznatan, dok je uvek mnogo *beznačajnih* sitnica.

Još pre razmatranja svakog od elemenata odluke, a naročito obostrane situacije, komandant mora da se direktno upita: o čemu se radi u datoj operaciji. Posle odgovora na ovo pitanje, treba da nastupi smelo odbacivanje svih sitnica koje nemaju bitnu vezu sa ciljem dejstva.

Prilazeći izveštajima koji treba da se ispituju, treba odbaciti sve komplikovane misaone postavke, zadržavajući samo jedno, najpotrebnije oruđe — a to je zdrav razum.

Ovim običnim oruđem treba prvo pretestirati sve izveštaje kojima se raspolaze i odbaciti sve ono što je od manjeg značaja, ili uopšte bez vrednosti za taj slučaj, odnosno treba postupiti onako kako radi filmski režiser, koji iz stotina hiljada metara snimljene trake iseca i odbacuje 80% beskorisnih sitnica, zadržavajući samo zaista interesantne događaje, koji uz to obezbeđuju neprekidan tok radnje. Rad režiserskih makaza uspešno obavlja sintetičan rad mozga na sredi vanju materijala za odluku. Treba *odlučno očistiti svoje misli od nepotrebnih sitnica* i usredsrediti pažnju samo na desetak, a najviše dvadesetak činjenica na kojima se mora zaustaviti stvaralaštvo našeg razmišljanja i to na siguran, a ne zamršen način, bez nedorečenosti i preterivanja. Ovaj uvodni rad predstavlja neophodan uslov *jasnoće i prostote buduće odluke*.

Drugi uslov, isto tako neophodan u ovom uvodnom radu, predstavlja *stroga nepristrasnost* u proceni izveštaja i događaja. U trenutku takvog razmišljanja moramo da iz mozga izbacimo svaku osećajnost. Ako je situacija loša, treba odbaciti kako nervozno donkijotstvo tako i uznemiren pesimizam i tražiti za ovo zlo realnu, ljudsku pomoć. Ako je situacija dobra, ne sme se dozvoliti da nas oduševljenje ponese, jer preteran optimizam deluje na mozak isto kao i alkohol: opija ga i slabi. Oduševljenje je nužno u svakom radu, pa i u višem komandovanju, ali ono mora da ispunjava komandantovo srce, a ne mozak. U svakoj situaciji, bilo lošoj ili dobroj, komandantov mozak mora da sačuva hladnokrvnost i mirnoću. Treba skrenuti pažnju na to da svaki čovek, čak i potpun pesimista, ima urođenu sklonost da tumači nejasne pojave na njemu povoljan način, a to znači onako kako to odgovara njegovim namerama, ili je u skladu sa tokom njegovih misli ili ubeđenja. Shvatanje da će se budući događaj odvijati u skladu sa našim ciljevima predstavlja kako čestu tako i opasnu pojavu. Samo velika *nepristrasnost pri oceni stvarnosti* bilo urođena bilo nametnuta sebi omogućuje čoveku da se sačuva od optimizma ili pesimizma pri razmišljanju. Međutim, treba znati da su obe ove sklonosti podjednako opasne za operativnu odluku, jer prva naginje lakomislenim poduhvatima, koje je u operaciji sto puta teže popraviti nego u taktici, dok druga vodi pasivnosti, koja unapred isključuje uspeh u operacijama, odnosno vodi možda sporije, ali tim sigurnije porazu.

*
* *

Najzad, treći uslov pripremanja sigurnih, jakih osnova za operativnu odluku jeste stvaranje oštih i jasnih kontura rasuđivanja. Poznato je da je fotografija snimljena pri nesigurnom osvetljenju i kroz nemarno namešten objektiv mutna i lišena izraza. Međutim, slika svake odluke mora biti oštra, označena jasnim linijama. Ne sme se olako prelaziti preko nejasnosti, ostavljajući ih sakrivene u nekoj zabačenoj ćeliji mozga — u duhu one svesne ili nesvesne izreke: „Nekako će se urediti“. Ovakva nejasnoća, naizgled neznatna, brutalno se ističe na prvo mesto u trenutku ostvarenja odluke i više na sav glas da nije nikako tako neznatna kao što nam se činilo.

Mala reka ili močvara što leži na pravcu razvoja za bitku, svesno potcenjena u planu operacije, jer bi nedostatak sredstava za prebacivanje nametao traženje manje klasičnog, mučnijeg manevra, ili odbačeni prigovori komandanta pozadine na loše puteve, koji onemogućuju brz dotur municije u skladu sa pokretom trupa — to su ti tako često potcenzirani *materijalni obziri*, preko kojih se najlakše prelazi u mislima. Tek posle, u trenutku otpočinjanja bitke, naglo se ispostavi da neprijatelj dejstvuje velikom snagom sigurno, dok naš manevar, i pored nadmoćnosti snaga, nije *ostvarljiv*, jer se na primer, obuhvatna grupa ne može prebaciti preko zanemarene močvare ili reke na neprijateljsko krilo, — a probojna grupa nema čime da slomi otpor neprijatelja, jer ima suviše malo municije. Posle izvršenja grozničavo ubrzanog marša, mora *pred neprijateljem koji je spreman za bitku* da nastupi isto tako ubrzano odstupanje radi pregrupisanja i otpočinjanja novog manevra. Nepotrebni marševi i vraćanja, koji beskorisno uništavaju moralne i fizičke snage trupa, pojavljuju se kako za vreme mirnodopskih vežbi tako i u ratu. Oni su predstavljali nevolju austrijske vojske u početku I svetskog rata, a proisticali su uvek iz *nesigurnih i plitkih odluka*.

Videći pred sobom taktičke ili operativne teškoće, ne smemo ih u mislima obilaziti, već „treba da smelo gledamo istini u oči, ne ulepšavajući je nikakvom fikcijom ili fantazijom“. Od trenutka, pak, kada smo se odlučili da *savladamo* sve teškoće na ovaj ili onaj način, treba postupiti odlučno, gradeći *jasno i oštro obeleženi plan*, bez ikakvih nedorečenosti i stidljivih ograda. Porazi fon Benedeka u Češkoj 1866, kao i Pritvica i Renenkampfa u Istočnoj Pruskoj 1914. godine, dokazuju na suviše upadljiv način kako su opasne nesigurne i polovične odluke, u kojima su ostavljene prikrivene nejasnosti, u očekivanju da će ih rešiti „nadahnuće koje obično ne dolazi“.

*
* *

Da predemo sada na razmatranje pitanja na šta treba obratiti veću pažnju pri ispitivanju četiri osnovna elementa operativne odluke.

U početku vredi napomenuti da bi misaoni proračuni, pa čak i procena izveštaja i događaja *bez izvlačenja praktičnih zaključaka iz ovih za dotičnu operaciju* predstavljali samo mlaćenje prazne slame. Kad zagledamo neki izveštaj, odmah se zapitajmo da li u njemu ima nešto što nam može ukazati na ono šta imamo da radimo. Ako ne, onda taj materijal odbacujemo kao, bar zasad, bezvredan; ako jeste, onda zabeležimo u mislima taj zaključak i izvucimo iz njega konsekvencije za odluku.

Naravno, ukoliko manje imamo izveštaja, utoliko brižljivije treba tražiti u njima bitne podatke.

1. ZADATAK

Najvažniji i *uvek osnovni* elemenat svake odluke jeste dobijeni zadatak. On predstavlja prvi zvuk što mora odjeknuti u mislima oficira koji ispituje elemente odluke. Ovaj zvuk treba otada stalno da odzvanja u njegovim ušima kao *vodeća nit svih daljih razmatranja*. Misleći o desetini drugih stvari, ne smemo je izgubiti ni za trenutak iz vida.

„Šta komandant namerava postići i kakva je moja uloga u izvršenju ove njegove namere?“ — To je pitanje koje otvara naše razmišljanje.

„Koji pravac udara ili koji odbrambeni položaj pruža najbolje uslove za izvršenje mog zadatka?“ — govorimo razmatrajući mogućnosti neprijatelja.

„Da li je moja konačna odluka potpuno u duhu namera komandanta?“ — pitamo se najzad po završetku razmatranja i donošenja odluke na osnovu ovih razmatranja.

Zadatak je *jedini siguran vodič* za naše misli koje lutaju sred nejasnih i protivurečnih izveštaja kao i zaključaka izvučenih iz njih.

Taj vodič se ne sme izgubiti iz vida *od početka do kraja* misaonog rada na donošenju odluke. Ako jedanput izgubimo njegov trag, skrenućemo sigurno na stranputicu.

*

* *

Kad se dobije zadatak, ne treba gubiti vreme na razmišljanje o njegovoj celishodnosti. Još jednom naglašavamo da su vrlo česti slučajevi neopravdane sumnjičavosti u odnosu na pravilnost dobivenog zadatka. Treba potpuno lojalno ući u intencije komandanta i nastaviti čitav dalji tok razmišljanja za najbolje ostvarenje njegove volje.

„Šta pretpostavljeni komandant misli ovim da postigne? Kako treba da postupim da bi sve moje snage i sredstva dejstvovali u duhu njegovih misli?“

Na ova dva pitanja moramo odgovoriti pošto pročitamo zadatak. Ako nam neka pojedincst zadatka izgleda nejasna, imamo pravo da

molimo višeg komandanta za objašnjenje, kad imamo s njim vezu i *ako ovo ne zadržava izvršenje zadatka*. U protivnom, moramo sami rešavati nejasnost tumačeći je u duhu opšteg komandantovog plana, koji nam je uvek ili skoro uvek poznat.

Ne treba, međutim, potrebu da se držimo zamisli višeg komandanta izjednačavati sa slepim i doslovnim izvršavanjem njegovih zapovesti. U okviru zamisli i plana višeg pretpostavljenog operativni komandant mora ispoljiti punu samostalnost. Njen značaj i granice pretresli smo, razmatrajući opširno slobodu dejstva. Veština usklađivanja smeće inicijative sa svesnom disciplinom predstavlja jednu od onih vrlina bez kojih operativni komandant ne može odgovoriti svom zadatku.

2. PROCENA NEPRIJATELJSKIH MOGUĆNOSTI

Ovaj elemenat operativne odluke sadrži najviše nepoznatog, jer već na stepenu divizije, a još više kod viših jedinica, pretpostavke za procenu neprijatelja leže gotovo potpuno *u budućnosti*.

Već sama *procena* neprijateljskih *snaga* ne može se graditi isključivo na osnovu tekućih podataka, već je treba iskonstruisati na osnovu zaključaka o stvarima koje imaju tek da nastupe. Organizacija i snaga neprijateljske vojske u celini obično su, istina, dobro poznate još za vreme mira. Međutim, *raspored njegovih snaga* po završetku koncentracije može biti samo predmet nagađanja. Ne zna se, dakle, kakvi će se delovi opštih neprijateljskih snaga nalaziti prema našim pojedinim operativnim grupacijama.

Komandant armije mora od prvog trenutka rata prikupljati podatke koji se odnose na onaj deo neprijateljskih snaga s kojim će imati da vodi borbu. Obično će mu biti poznate odmah, koji put još pre rata, *zaštitne* snage i opšte stanje graničnih utvrđenja, a sopstvena avijacija i ostala sredstva izviđanja protežu se od prvih časova rata dalje u dubinu, preko zaštitne linije. Istorijski dokumenti ukazuju na to da operativni izveštaji koji se odnose na mobilizacijsko povećanje i prikupljanje neprijateljskih snaga stižu dosta brzo i brojno, mada su njihova verodostojnost i tačnost uvek sumnjive. Sve do poslednjih vremena operativni komandanti su imali, i pored svega, pri kraju koncentracije, to jest još pre početka dejstava, dosta jasnu sliku neprijateljskih snaga. Komandant armije, istina, nije mogao nikada tačno odrediti da li će imati posla sa 6 ili 8 divizija, ali nije bilo ni slučaja iznenadne pojave 10 divizija onde gde su očekivane tri. Relativno lako određivanje opštih neprijateljskih snaga zasnivalo se na tome da je koncentracija glavne mase vojske, to jest pešadije, izvođena železnicom, a završavana marševima, što je sve trajalo dugo i moglo se lako otkriti pomoću agenata i dubokog izviđanja konjicom, a tim pre čak i pomoću slabe avijacije 1914. godine.

Današnji uslovi operativnog izviđanja znatno su se izmenili. Istina, vrlo brzi i neuhvatljivi izviđački avioni olakšavaju još više

pregled neprijateljskog grupisanja, ali, s druge strane, usavršavanje komunikacijske mreže omogućuje neprijatelju da prikupi na bojištu potrebne snage u *znatno kraćem vremenu*, i to takođe iz mobilizacijskih centara koji leže vrlo daleko. Ranije je bilo dovoljno da se ima pregled neprijateljske *operativne zone* koja se pruža oko 50 km iza zaštitne linije, kao i najbližih prilaznih pravaca i železničkih iskrčnih stanica. Štabovi su mogli da osmatranjem prebacivanja i razmeštaja trupa kao i intenziteta saobraćaja na putevima blizu fronta i železničkim stanicama sasvim tačno proračunaju neprijateljske snage koje su se prikupljale. Danas je železnička mreža znatno gušća, srednja brzina kretanja železničkih transporta kao i propusna moć pruga znatno veća, a korisna mogućnost železničke mreže može se kod mnogih država znatno povećati automobilskim transportom, koji je u stanju da prebacuje veće vojne snage u toku 24 sata na daljine i do 200 kilometara. Operativni komandant, koji ima dosta tačne izveštaje sa koncentracijske prostorije neprijatelja, mora danas da obuhvati svojim operativnim izviđanjem mnogo dublju zonu iza ove prostorije. Pošto planira na duže vreme, na period od nekoliko dana do nekoliko nedelja, njemu ne mogu da budu ravnodušne jedinice koje su udaljene i 500—600 kilometara od njegovog operativnog pretpolja, jer već posle 3 ili 4 dana mogu da se priključe neprijateljskim snagama koje se nalaze pred njim.

Ako želi, dakle, da izbegne iznenađenje, savremeni komandant armije mora, pri proceni snaga neprijateljske operativne grupacije sa kojom ima da se bori, da ostavi mnogo *veći okvir za nepoznate faktore*, nego što se to radilo doskora. Svakako da će temeljno poznavanje operativnih odlika i tehničkih mogućnosti neprijatelja predstavljati i u ovom slučaju onu *stručnu podlogu* koja doprinosi da se potpuno nepoznatim stvarima pridaju izvesna svojstva verovatnoće.

Dodajemo da će borbenava avijacija predstavljati odsad stalno element koji se naročito lako izmiče pri proceni neprijateljskih snaga. Ako uzmemo da ova avijacija neće podeliti sudbinu rasturene konjice iz 1914. godine, već će biti korišćena u masi za pripremanje, izvođenje i iskorišćavanje glavne bitke, to jest za dejstvo prema neposrednim naređenjima visokog operativnog ili čak i vrhovnog komandanta, — onda se, s obzirom na veliki akcioni radijus ovog modernog roda vojske, mora računati s tim da jaka strategijska avijacija može *masovno* stupiti u dejstvo u zoni *svake* neprijateljske armije. Zato mora komandant *svake armije* da tu avijaciju uzme u obzir pri proračunu snaga svog *neposrednog protivnika*, mada ovaj može uopšte da ne raspolaže organskom borbenom avijacijom. Prema tome, moramo biti svesni da se u operativnom manevru može već sad dejstvovati ne samo *vodoravnim* (zemaljskim) elementom udara, usmerenim u bok i pozadinu neprijatelja po obuhvatnom luku *na zemlji* već se mogu nanositi vrlo jaki udari po snagama na boku i u pozadini neprijatelja *okomitim, vazдушnim* putem, odozgo. Ako, dakle, komandant armije koja se sastoji, recimo, od 6 pešadijskih divizija i jedne brze jedinice, procenjuje da njegov protivnik raspolaže manje-više

istim ili čak nešto slabijim kopnenim snagama, ali jednovremeno zna da u korist ovog protivnika može u svakom trenutku stupiti u dejstvo strategijska avijacija, koja se sastoji iz nekoliko stotina ili hiljada modernih bombardera, dok je sopstvena borbena avijacija slaba, — onda treba objektivno utvrditi da će neprijatelj imati u slučaju stupanja u dejstvo ove avijacije *jaku nadmoćnost*, koja će potrajati sve dok se ova avijacija ne istroši. Ovakav zaključak svakako ne sme da dovede operativnog komandanta u stanje potištenosti i pasivnosti, ali se ipak mora odraziti kako u opštoj zamisli plana, tako i u njegovom sprovođenju. Treba, naime, uzeti u obzir da se neprijateljska vazдушna nadmoćnost najjače oseća u periodu koncentracije, jer avijacija napreže sve snage da bi je omela ili u najmanju ruku ozbiljno zadržala. Kao što je poznato, protivavionska odbrana železničkih čvorova niukoliko ne obezbeđuje ispravnost železničke mreže, jer je vazduhoplovstvo već u mogućnosti da izazove znatne prekide u železničkom saobraćaju presecanjem pruga između stanica, a zaštita čitave dužine železničkih linija progutala bi neizmernu količinu protivavionskih snaga i sredstava. Dejstvo avijacije protiv trupa na maršu i razmeštaju takođe može izazvati mnogo teškoća u operativnom prikupljanju snaga.

Uzimajući ovo u obzir, slabija strana, nesposobna za *aktivno savladivanje* neprijateljske avijacije na aerodromima i u vazduhu, moraće da računa na *ozbiljno zadocnjenje* sopstvene koncentracije, to jest na često znatno *raniju operativnu gotovost* neprijatelja. Ne treba dokazivati da će ovakav zaključak ispoljiti svoj uticaj na odluku svakog komandanta armije, prinuđavajući ga na podešavanje koncentracije, na njenu zaštitu sa zemlje i iz vazduha, pripremanje sredstava za zadržavanje ranije spremnog protivnika i, najzad, pripremanje sopstvenog plana prelaska na ofanzivna dejstva, koja će nastupiti onda kada i pored svih smetnji i zadržavanja bude završena sopstvena koncentracija.

Cisto ofanzivni plan, koji ne bi, pri proceni snaga čak i slabijeg neprijatelja na zemlji, uzeo u obzir i vazдушnu nadmoćnost, predstavljao bi izvor iznenađenja i mogao bi prinuditi operativnog komandanta da već posle nekoliko dana napusti početnu zamisao i potpuno *izmeni nepovoljan operativni plan*, što spada u najteže zadatke veštine komandovanja. Ovo se isto, mada u manjem stepenu, odnosi i na procenu brzih kopnenih jedinica, koje mogu da ozbiljno doprinesu rešenju operativnog plana ako se potcene pri ispitivanju odnosa snaga.

Velika nepristrasnost i realnost pri proceni neprijateljskih snaga predstavlja jedan od osnova dobrog operativnog plana. U svakom odnosu snaga, ako se on tačno proceni, naći će se povoljno rešenje koje ili iskorišćuje sopstvenu nadmoćnost ili je celishodno usmereno na smanjivanje nadmoćnosti neprijatelja da bi se ovaj zatim potukao. Treba se čuvati samo jednog: da čovek svesno izbegava da prizna samom sebi istinu, a takođe da podsvesno precenjuje ili potcenjuje neprijateljske snage usled površne ocene.

*

*

*

Nije dovoljno da se nepristrasno ispita i pravilno donese zaključak kakvim snagama može raspolagati neprijatelj; treba razmotriti i *kako on može da upotrebi ove snage*.

Operativni plan koji danas izradimo, razvija se, kao što smo više puta napomenuli, u toku dugih dana i nedelja. Strategijski plan obično obuhvata u najmanju ruku niz ratnih meseci, a može da bude i obično je ustaljen nekoliko godina pre rata, jer zahteva vrlo duge i mučne pripreme.

Ovo duže protezanje operativnih planova onemogućuje da se čeka na izveštaje o *neprijateljskom razvoju za bitku* i prinudava da se procenom određuju pravci i raspored ovog razvoja ili, bolje reći, njegovih raznih mogućnosti.

Šta može da uradi sutra ili prekosutra neprijatelj čija nam je jasna slika više ili manje poznata *sada*, u trenutku donošenja odluke? Dati odgovor na ovo pitanje predstavlja svakako najveću teškoću koju moramo savladati pri razmatranju elemenata odluke, jer ovde učestvuje i *slobodna volja* neprijateljskog komandanta, na koju *unapred* ne možemo nikako uticati, mada ćemo u *toku operacije* težiti da je savladamo.

Pošto ne možemo čekati na izveštaje, moramo krenuti putem pretpostavki.

Prva će stvar biti sagledavanje *svih* logičnih mogućnosti neprijatelja. Obično će ih biti dve ili tri. Posle njihovog određivanja, pristupamo težoj stvari, njihovoj podeli prema verovatnoći. Ovde se moramo naoružati najstrožom objektivnošću. Treba se čuvati kao vatre podsvesnog naginjanja takvoj hipotezi koja nam ide na ruku i dobro se poklapa sa zametkom ideje manevra što se već stvara u našim mislima. Vrlo često se dešava da ovaj prvi zametak manevra, koji se više puta pojavljuje odmah pošto se pročita zadatak, lebdi nad našim razmišljanjem i onemogućuje nam bespristrasnu procenu situacije, primoravajući dalje misli da kruže oko ovog naglo stvorenog i jakog impulsa, koji je iskrsnuo iz podsvesnih želja ili iz sklonosti našega uma ili psihe.

Određujući verovatnoću neprijateljskih mogućnosti, najhladnije tretiramo ono što je za nas najpovoljnije. Pre svega, pitamo se: koja je od mogućnosti najopasnija za naš zadatak — i budimo skloni da najpre nju smatramo najverovatnijom, mada nije uvek za nas povoljna. Na nju ćemo se osloniti u daljem razmatranju, ne zaboravljajući ni druge, jer je odluka izgrađena samo na jednoj pretpostavci — opasna odluka (Pritvic).

Napor da se pogode protivničke *namere* predstavlja grešku koja se često dešava pri analizi neprijateljeve situacije. Ovo predstavlja ne samo beskorisan gubitak vremena već i vrlo opasnu stvar koja nas može bolno razočarati. Pomirimo se unapred da će namera neprijate-

lja uvek predstavljati za nas tajnu, jer samo slučaj ili izdajstvo mogu da nam ih otkriju (radio-depeša Samsonova, izdaja početka poslednje nemačke ofanzive u Francuskoj 1918. godine). Ne naprežimo se, dakle, da odgonetnemo *namere* neprijatelja već da odredimo sve njegove *moćnosti*, a zatim da tražimo činjenice koje bi nam ukazivale da je ova ili ona mogućnost verovatnija od ostalih.

Bila bi, međutim, greška ako bismo ovu najverovatniju mogućnost uzeli kao *aksiom*, kao otkrivanje *neprijateljskih namera*. Jasno je da ćemo se pri utvrđivanju *osnovne zamisli* plana osloniti pre svega na jednu, najverovatniju pretpostavku, jer bi u protivnom plan bio kolebljiv. Ovu jednom donetu osnovnu zamisao plana sprovedimo u njegovom razvoju sa punom konsekvatnošću, dok u *razradi plana* moramo da pripremimo mogućnost prilagođavanja operacije *drugim pretpostavkama* za slučaj, vrlo moguć i čest, ako se nasuprot našim predviđanjima ne ostvari ona pretpostavka čiju smo verovatnoću uzeli za jedan od osnova naše sopstvene *osnovne zamisli*.

Uzmimo sledeći primer: komandant 1. armije plavih, sastavljene od 6 pešadijskih i jedne konjičke divizije, ima podatke da 10. armija crvenih, koja se prikuplja prema njemu, broji pri kraju koncentracije 4–5 pešadijskih divizija. Zadatak je komandanta 1. armije da odvoji 10. od glavnih snaga crvenih i da je potuče, da bi dobio slobodu dejstva protiv glavnih snaga.

Komandant 1. armije procenjuje neprijatelja na sledeći način:

Procena snaga: neprijatelj ima sada 4 pešadijske divizije; druge snage nisu zapažene u blizini, i pored pažljivog izviđanja iz vazduha po lepom vremenu; na 200 km udaljenosti nema niti iskrcavanja niti operativnih prevoženja koja zaslužuju pažnju; postoje, međutim, izveštaji da se u operativnoj rezervi armije crvenih nalazi motorizovani korpus, koji je pre tri dana povučen u pozadinu posle borbe u pretpolju. S obzirom na nepodesno zemljište i loš raspored puteva, malo je verovatna upotreba motorizovanog korpusa u zoni 10. armije crvenih. Crveni imaju jaku borbenu avijaciju.

Zaključak: za sledeća tri dana treba računati na 4 pešadijske divizije i jako vazduhoplovstvo. Ne sme se isključiti učestvovanje motorizovanog korpusa.

Neprijateljske mogućnosti: vrhovna komanda plavih smatra da 10. armija crvenih *predstavlja zaštitu* glavnih snaga, koje se očigledno pripremaju za udar u pravcu X. Vazduhoplovstvo plavih izveštava već dva dana da prednji delovi 10. armije pripremaju dosta jaka i duboka utvrđenja. Avionski snimci pokazuju na više mesta neprekidne prepreke od bodljikave žice.

Komandant 1. armije zaključuje:

1) Sve ukazuje na to da će 10. armija crvenih ostati u odbrani; to je *najverovatnija* pretpostavka.

2) Ako bi uprkos predviđanjima motorizovani korpus bio noćas privučen bliže i stavljen na raspolaganje 10. armiji, ona bi mogla

preći u napad, pa čak i preduhitriti za jedan dan ofanzivna dejstva 1. armije. S obzirom na zemljište i opšti operativni raspored neprijatelja, ovo predstavlja *malo verovatnu, ali moguću* pretpostavku. Zapažena utvrđenja mogu da služe za zaštitu koncentracije.

3) Odstupanje 10. armije *nije verovatno*, jer bi to otkrilo glavne snage crvenih, koje su potpuno spremne za ofanzivna dejstva.

Pretpostavimo da je posle procene zemljišta kao i situacije sopstvenih snaga i sredstava, komandant 1. armije doneo odluku: da slomi prikupljenim snagama svoje četiri divizije levo krilo 10. armije crvenih, da bi je odvojio od glavnih neprijateljskih snaga, posle čega bi bez odlaganja iskoristio ovaj uspeh u pravcu Z, da bi uz podršku konjičke divizije presekao odstupnicu 10. armiji i potukao je.

Osnovna zamisao ove operacije ostala je, dakle, zasnovana na pretpostavci da će se neprijatelj braniti. Od trenutka kada je ovo odlučeno, gornji će manevar biti sproveden sa punom doslednošću, bez obzira na to da li će se pretpostavka o neprijateljskoj odbrani obistiniti ili ne.

Međutim, čitav niz *odredaba* u razradi plana mora da unese u njegov razvoj izvesnu *elastičnost* koja će sprečiti njegovo remećenje, ako bi se, pored svega, ostvarila druga, a ne prva pretpostavka.

To mogu biti sledeće odredbe:

1) Polazni položaji za budući udar biće tako izabrani da bi pružali sopstvenim pešadijskim divizijama dobre uslove da se odupru udaru neprijatelja, ako bi ih on preduhitrio napadom.

2) Pravac sopstvenog udara biće tako određen da se naš napad ne sudari frontalno sa mogućnim udarom neprijatelja, ali ako se ovo ne može izbeći, onda da neprijateljski napad ima što lošije zemljišne uslove, a naš *protivudar* i njegovo operativno iskorišćenje — što bolje.

3) Divizije namenjene za vezivanje neprijatelja i zaštitu glavnog udara 1. armije dobijaju dovoljan broj pionira, sredstava za rušenje i protivoklopnih jedinica da bi, u slučaju napada motorizovanog korpusa crvenih, mogle da istraju u odbrani, ne dopuštajući remećenje manevarske zone sopstvene armije.

4) Glavni napor izviđanja 1. armije biće u otkrivanju i najmanjih znakova prikupljanja 10. armije crvenih na zapad; osim toga, sopstvena avijacija budno će danonoćno paziti na rejon razmeštaja motorizovanog korpusa.

I tako dalje.

Kao što vidimo, sopstvena odluka snažno i bez kolebanja vodi postavljenom cilju, a odredbe za njeno izvršenje pažljivo teže da se izbegne iznenađenje.

Procena neprijatelja ne sme da bude ni kolebljiva, ni kruta, ni optimistička, ni uznemiravajuća. Ona mora biti *realna*, a zaključci izvučeni iz nje moraju naći svoj dosledan odraz u planu i izvođenju operacije.

3. ZEMLJIŠTE

Glavna teškoća operativne procene zemljišta leži u tome što se na nekoliko kvadratnih metara karte, koja obuhvata manevarsku zonu i pretpolje armije, nalaze stotine hiljada sitnih natpisa i jednolično obojenih znakova, koji razvlače pažnju i otežavaju sasređivanje misli na najvažnije zemljišne linije i rejone. Prva, dakle, stvar kojom treba ovladati jeste umešnost da se dobije *širok, opšti pogled* na operativnu zonu.

Da bi se postigao takav pregled, može poslužiti ovaj vrlo prost način:

pristupajući proceni zemljišta treba se prvo poslužiti kartom sitnije razmere (na primer, 1 : 300 000, a na strategijskom stepenu 1 : 1 000 000 i gledati na nju sa izvesne udaljenosti, najmanje sa daljine jednog metra, najbolje pritvorenim očima. Na taj način ćemo dobiti opštu sliku zemljišta, na kojem se ističu samo veliki šumski kompleksi, najvažnije reke i močvare i najzad veći brdoviti predeli i otvorena prostranstva na kojima se granaju kosi, upravni i poprečni pravci dejstva.

Imajući pred sobom ovakvu uopštenu skicu zemljišta, označenu grubim konturama, počecemo njegovu opštu procenu. Svaki apstraktan *geografski opis*, koji se tako često sreće pri proceni zemljišta, *potpuno je beskoristan*, jer oduzima vreme i zamršuje misli.

Zadatak predstavlja polaznu tačku procene zemljišta, kao i svih ostalih elemenata odluke. Procena zemljišta samo je onda dobra i celishodna ako proizilazi iz zadatka i daje odgovor na tri prosta pitanja:

- 1) o čemu se radi (podsećanje na zadatak);
- 2) koliko nam i gde zemljište olakšava izvršenje zadatka;
- 3) koliko i gde zemljište pomaže neprijatelju da omete naša moguća rešenja, koja imaju za cilj izvršenje zadatka.

Pošto se odgovori na ova tri pitanja, odmah će nam iskrsnuti pogodni pravci udara, položaji za odbranu, za zadržavanje, pasivne zone, pogodne za rušenje itd. Na taj ćemo način već imati opšti pregled zemljišta, koji krije nekoliko naših sopstvenih mogućnosti i bliže osvetljava verovatnoću neprijateljskih mogućnosti.

Zatim, još se ne približavajući karti, ispitaćemo *raspored* sopstvenih i neprijateljskih *komunikacija*, koje su izvučene na njoj uočljivim bojama. Razmatranje ovog rasporeda *suziće još više protivrečnosti ranijih zaključaka*, omogućujući da se neki od njih potpuno odbace. Brižljivo ispitivanje komunikacija otkriva nam sopstvene najpovoljnije mogućnosti i najverovatnija pomeranja ili ponašanje neprijatelja, posle čega će se iz sve određenijih i sve čvršćih zaključaka početi da pojavljuje konačna osnovna zamisao. Time će biti završena *operativna procena zemljišta*.

Ali pre nego što primimo osnovnu zamisao kao konačnu, moramo proveriti *mogućnost njenog izvršenja taktičkom procenom* zemljišta.

U tom ćemo se cilju približiti karti, ispitujući detaljno nekoliko *najvažnijih reiona i pravaca*. U slučaju potrebe, mašićemo se lupé i karata krupnije razmere, pa čak i planova, vodeći jednako računa o

često potcenjivanoj istini da operativni manevar, izgrađen na taktičkim besmislicama, i sam nesumnjivo postaje besmislen. Šestar i lupa predstavljaju neophodno sredstvo za obuzdavanje poletne misli, jer će se inače ona odvojiti od zemlje i odleteti u sferu lepe ali neizvodljive mašte.

Taktička *kontrola* operativne procene zemljišta završiće naš rad na ovom elementu operativne odluke i daće joj odlike ostvarljivosti, po koji put namećući preinačenje osnovne zamisli, koja se već ocrtavala.

Ako ova dva gledišta, operativno i taktičko, međusobno budu dobro usklađene kao svetlosna jačina dva stereoskopska stakla, onda će slika biti oštra i moći ćemo sa pouzdanjem i sigurnošću u sebe pristupiti njenom isklesavanju na podlozi stvarnosti.

*

* *

Hteli bismo još dodati da će moderni uslovi rata prinuditi, izgleda, pešadiju, konjicu i artiljeriju, a da i ne pominjemo razne službe, da odbace predrasude u pogledu šuma i teškog zemljišta. Stalna opasnost od avijacije i oklopnih jedinica može da pretvori one vrste zemljišta koje su ranije smatrane teškim, često „neprolaznim“ preprekama, u sigurne zaklone i pogodne pravce za dnevne pokrete jer savlađivanje prirodnih zemljišnih prepreka može da oduzme koji put mnogo manje vremena nego oprezni i stalno uznemiravani marš otvorenim zemljištem, koji uz to donosi i veće fizičke i moralne gubitke usled napada sa zemlje i iz vazduha.

Jasna je stvar da je dužnost taktike i tehnike da na odgovarajući način osposobe trupe za pokret, život i borbu na teškom zemljištu.

4. PROCENA SOPSTVENIH SNAGA I SREDSTAVA

Ostaje nam da izvršimo analizu sopstvene situacije. Njeno razmatranje obično dolazi na kraju, jer ima više značaj provere nego stvaralačkog rada. Pristupajući ovoj analizi posle pretresanja ranijih elemenata odluke, imamo već toliko gotovih zaključaka da se počinje nametati sama od sebe. Takvu upola već ustaljenu osnovnu zamisao podvodimo nekako pod *meru sopstvenih snaga* da bismo se uverili da nije možda zablazljena suviše široko i duboko u odnosu na raspoložive snage, ili obratno, da nije suviše skromna prema našim stvarnim mogućnostima.

Ispitivanje ovog poslednjeg elementa odluke doduše je malo plodno, ukoliko se tiče *postavljanja operativne zamisli*, ali predstavlja jedan od *osnova njene ostvarljivosti i njenog potpunog iskorišćenja*.

Jasno je da već u trenutku razmišljanja o zadatku, a još više o mogućnostima neprijatelja, komandant uzima u *opštim crtama* u obzir snage kojima raspolaže i njegova osnovna zamisao već u stanju

klijanja odgovara više-manje stvarnom odnosu snaga. Međutim, ipak se sopstvene snage u početku razmatranja uzimaju u obzir u suviše opštim crtama, da bi se mogla imati koliko-toliko sigurnost u pogledu ostvarljivosti plana. Često na izgled sitne pojedinosti, koje se tiču stanja spremnosti jedinica njihove snabdevenosti municijom i odbrambenim sredstvima, proračuna udaljenosti koji ih odvaja od predviđenih rejonu upotrebe itd., prinuđavaju na dalekosežne ispravke u operaciji koja se ocrtava.

Nije naodmet naglasiti da greška, koja se često susreće, da se procenjuju *samo snage* bez odgovarajućeg uzimanja u obzir *borbenih sredstava*, izaziva nerealne, pa čak i neizvodljive zamisli. Ne računajući posebne snage modernih rodova vojske, koje ne mogu izmaći pažnji, tehnika daje danas komandantima svih stepena tako jaka *sredstva ojačanja* (laku i tešku artiljeriju, tenkove, jedinice za zaprečavanje itd.), da je oslanjanje isključivo na prebrojavanje uobičajenih formacijskih jedinica danas već potpuno nedovoljno.

Važno je da procena sopstvenih snaga i sredstava ne krije ništa nepoznato i ko zna da se baš u relativnoj lakoći ispitivanja ovog elementa odluke ne krije izvor njegovog potcenjivanja i čestih previđanja. Sposobni ljudi, a samo takvi obično i donose operativna rešenja, najčešće po prirodi nisu baš skloni da se služe šestarom i olovkom. A ipak je ovo neophodno za izradu svake postojane stvari, čak i kad se radi o čisto intelektualnoj oblasti.

*
* *

Težili smo da predstavimo jedan od načina procene elemenata odluke. Svakako da to nije jedini način. Svaki oficir koji radi u oblasti operatike dužan je da temeljno ispita svoje umne sposobnosti i karakterne osobine i da izabere takav način razmišljanja, koji će mu najviše odgovarati. Samo, neophodno je da se ima u vidu sledeće: moderna operativna jedinica suviše je velika i komplikovana da bi se njime moglo komandovati sa prekidima, od dana na dan, te stoga nedostatak izrađenog *metoda razmišljanja osuđuje* operativnog komandanta na neplanska dejstva.

IV. PLANIRANJE

Svaka se odluka sastoji od dva nerazdvojna dela: osnovne zamisli, odnosno opšte namere, i *izvršnih uputstava*, koja određuju na kakav način će se ova namera sprovesti u život.

Pošto je doneo odluku, operativni komandant je razvija stvarajući plan dejstva. Ovaj plan mora da ima oblik oformljenog dokumenta. To može da bude skup zaključaka i beležaka, koji proističu iz jasno određene odluke, a potkrepljeni su dobivenim zapovestima, izvedenim proračunima, pregledima o stanju jedinica itd. Ovaj skup

na brzu ruku oformljenih i zapovestima dokumentovanih komandan-tovih razmatranja uvek ostaje u njegovim rukama. Jedino se načelnik njegovog štaba može s njima upoznati u opštim crtama. Potčinjene starešine dobijaju samo dokumente koji proističu iz plana, to jest di-rektive i zapovesti što sadrže one komandantove misli i namere, koje su im potrebne da shvate ulogu koju imaju da odigraju u operaciji.

Operativni komandant treba da lično vodi zabeleške i dokumenta iz dva razloga: da osigura *neprekidnost dejstva* i da može pružiti svom eventualnom nasledniku *polaznu tačku* za razvoj ili završavanje ope-racije koja ne trpi, kao što je poznato, ni improvizaciju, niti nagle promene.

Komandant armije ili operativne grupe, a utoliko pre svaki viši komandant, najčešće će morati da stvori dva uzastopna plana razvoja operacije, naime: plan koncentracije i plan dejstva. Pretrešćemo ih ukratko, ne ulazeći u tehniku njihove izrade i u njihove pojedinosti, jer bi to bilo moguće jedino kad bismo se oslanjali na konkretne primere.

1. PLAN KONCENTRACIJE I NJENE ZAŠTITE

Pre otpočinjanja operacije, bilo u početku ili u toku rata, armija se najpre mora prikupiti. Pošto ovo prikupljanje traje dugo i dovodi do izvesnog određenog stanja, koje se posle teško može brzo prome-niti, to se mora izvoditi po izvesnom planu.

Možda bi prema tome bilo bolje da se izradi odjednom opšti plan operacije, koji bi obuhvatio kako koncentraciju, tako i borbena dej-stva armije. Ovo je u većini slučajeva nemoguće, jer plan *koncentra-cije*, stvoren koji put nekoliko godina pre rata, a u svakom slučaju dosta vremena pre početka operacije, sadrži suviše malo preduslova za izradu konkretnog plana *dejstva*. Naime, njemu nedostaje naj-češće jedan od glavnih osnova odluke: *moгуćnost makar približne procene neprijatelja*.

Nedavno smo pomenuli da je opšti *sastav* protivničke *vojske* obično poznat u grubim crtama još za vreme mira, te stoga *strate-gijski plan* sadrži još pre rata potpune, mada očigledno promenljive postavke odluke. Međutim, *operativni raspored* opštih neprijateljevih snaga, odnosno sastav njegovih pojedinih *armija*, može samo da bude predmet vrlo nesigurnih nagađanja, usled čega nema osnova za iz-građivanje *operativnih planova* na stepenu armije i operativne grupe.

Komandant armije ima obično pre početka koncentracije sledeće podatke:

- 1) vrlo elastično shvaćen zadatak, koji obično zavisi od nepri-jateljskih snaga s kojima će data armija imati posla,
 - 2) zonu dejstva;
 - 3) pregled snaga i sredstava koja će ulaziti u sastav armije.
- Da li se može na osnovu toga stvoriti plan operacije? Svakako da ne. Već i polazna tačka svih rasuđivanja, to jest zadatak, daće se

u suviše nejasnoj formi da bi mogao predstavljati dovoljno sigurnu osovinu oko koje mora svakako da se razvija čitavo razmišljanje pri donošenju odluke. Osim toga, nikada neće biti sigurno da li neprijatelj prikuplja pred određenom armijom svoje glavne snage ili neki pomoćni deo, na primer, grupu za obezbeđenje. U prvom slučaju armija može da ima posla sa petnaest ili više divizija, a u drugom se pred njom može naći pet ili manje divizija. Strategijski plan često će učiniti zavisnim od ovakvih raznih slučajeva — koji će tek biti razjašnjeni prvih časova i dana vazdušnog izviđanja — ofanzivni ili defanzivni zadatak armije. U prvom slučaju predviđće njeno pojačanje delom strategijskih rezervi, a u drugom možda oduzimanje dela njenih snaga, što se može lako sprovesti skretanjem onih jedinica koje pridolaze najdocnije u drugu stranu u zonu druge armije.

Da li se može pod ovakvim nejasnim pretpostavkama stvoriti plan operacije armije?

Bezuslovno ne. Biće potrebno ograničiti se na *prikupljanje* svih snaga i sredstava na predviđenoj koncentracijskoj prostoriji, sprovesti ga u predviđenom vremenu i postići pri kraju koncentracije takvo grupisanje koje bi omogućilo, posle dobijanja konačnog zadatka i približnih podataka o neprijatelju, brzo prikupljanje snaga na *nekoliko mogućih pravaca dejstva*.

Dakle, koncentracija teži da stvori izvesnu *operativnu gotovost*, koja treba da omogući da se u toku od 1—2 dana izvrši konačno grupisanje radi razvoja za bitku. Ponekad — kad izbor između dva rešenja može biti vrlo dockan odlučan, što se najčešće dešava u manevru po unutrašnjim pravcima (Šlifenov plan odbrane Istočne Pruske) — treba prvo izvesti *prethodnu koncentraciju*, koja pruža vrlo široku i elastičnu operativnu gotovost, a zatim *drugu koncentraciju* — prikupljanje — koje katkad nazivaju „koncentracija za bitku“, prikupljajući trupe u onom rejonu iz kojeg počinje već pravi razvoj za bitku i razvoj manevra.

Svaka koncentracija moderne operativne jedinice predstavljaće težak posao, makar s obzirom na to što će se avijacija starati da na svaki način poremeti normalan tok operativnog prevoženja, protiv čega se ne može u potpunosti osigurati. Stoga je sumnjiva stvar da li će ubuduće biti moguće da se unapred odrede rokovi operativne gotovosti pojedinih armija.

*

* *

Jedina operativna zamisao u planu koncentracije biće da joj se da takav raspored koji bi osigurao operativnom komandantu nekoliko različnih (ali unapred određenih) rešenja budućeg manevra. Od trenutka kada se ovo utvrdi, plan koncentracije se spušta sa visina pretpostavki i prolazi kroz brojne i vrlo pedantne faze tehničkog pripremanja. Ovo je zaista težak i naporan posao, koji je još za vreme Moltkea zahtevao vanredno mnogo podrobnih proračuna i pregleda.

Opšti se plan koncentracije deli na čitav niz tehničkih planova, i to na planove prevoženja, iskrčavanja, grafikona maršovanja trupa, razmeštaja itd., koje nećemo bliže pretresati.

Zaseban i vrlo detaljno razrađen deo plana koncentracije predstavljaće njena zaštita sa zemlje i iz vazduha. To će biti brižljivo pripremljen plan zaštite koncentracije, koji sadrži kako njenu taktičku organizaciju, tako i planove stalnih i polustalnih utvrđenja koja se podižu za vreme mira, kao i poljskih utvrđenja koja imaju da se izrade u periodu „političke napetosti“ ili prvih dana zaštite koncentracije,¹⁾ zatim planove rušenja, dotura, operativnog i bliskog izviđanja, prepada ili upada na neprijateljsku teritoriju itd.

Kao što vidimo, plan koncentracije sadrži relativno neznatnu (jer je malo konkretna) operativnu zamisao, ali zato obuhvata neobično razgranat taktičko-tehnički rad. Ne treba naglašavati da svaka netačnost ili nejasnost u tako složenom planu može poremetiti tok koncentracije, pomutiti njenu mirnoću, izazvati poremećaje usled zagušivanja saobraćaja i prekid snabdevanja jedinica, prekinuti izdavanje zapovesti ili dovesti do izdavanja takvih koje se ne mogu izvršiti. Ako se tome doda živa delatnost neprijateljske avijacije, nesumnjivo je da može nastupiti zbrka i opšta duhovna klonulost.

Dovoljno je da se uporede uzorna nemačka koncentracija uoči I svetskog rata i loše pripremljena austrijska koncentracija u istom ratu, pa da se uvidi važnost ovih radova.

2. PLAN DEJSTAVA

Od prvog trenutka borbenih dejstava počinju da pristižu raznim putevima vesti o neprijatelju. Možemo očekivati da će avijacija početi, već posle dva sata od povrede granica, da dostavlja izveštaje sve bogatije i sve lakše za proveru. Vrhovna će komanda verovatno biti u stanju da već po isteku 2—3 dana tačno proceni (na osnovu osmatranja iz vazduha jačine železničkih i automobilskih operativnih prevoženja neprijatelja) koja se od predviđenih protivničkih mogućnosti ostvaruje, a u najmanju ruku u kom pravcu su usmerene njegove glavne snage. Pošto se otkloni ova najvažnija sumnja — na čije konačno razjašnjenje može uostalom da utiče i tok uvodnih dejstava koja su u vazduhu i na zemlji preduzele brze jedinice obeju strana — nastupiće konačno određivanje zadataka pojedinih operativnih grupa.

Ako stratejski plan predviđa, radi preduhitrenja, agresiju na neprijateljevu teritoriju i, vezanu za ovo, raniju koncentraciju sopstvenih snaga, onda ovi zadaci svakako mogu i moraju biti predviđeni unapred.

¹⁾ S obzirom na mogućnost ranijih upada konjičkih i oklopnih jedinica, utvrđenja poljskog tipa rađena za vreme zaštite koncentracije nisu mnogo sigurna, sem ako se ne smatraju kao prihvatne odbrambene linije na većoj dubini.

U obratnom slučaju, ako plan vrhovne komande bude predviđao u početku strategijsku odbranu, svaki će komandant armije dobiti već drugog ili trećeg dana rata kratka uputstva koja će odrediti:

1) Koja se od predviđenih mogućnosti neprijatelja ostvaruje; ako vrhovni komandant ovo još ne bude znao sa sigurnošću, onda će morati ovo da *prozre* i odredi *na svoju odgovornost*, jer operativni komandanti neće moći — usled opasnosti da ne budu potčinjeni inicijativi neprijatelja — da odlažu duže od nekoliko dana izradu svojih planova za dejstvo.

2) Kakav će zadatak dobiti u vezi sa ovim pojedine armije. I ovo operativni komandanti moraju znati najmanje nekoliko dana pre završetka njihove koncentracije, jer ako ne znaju svoj konačan zadatak, neće imati čak ni dovoljno osnova za donošenje odluke.

*
* *

Pretpostavimo da su na granici dve evropske države započele ratna dejstva, kojima je prethodila objava rata u poslednjem trenutku i da ih je otpočela jedna od ovih država posle jedva nekoliko dana stanja oštre političke napetosti. Pretpostavimo takođe da je vrhovni komandant napadnute države dobio već prvog dana izveštaje da neprijateljsko vazduhoplovstvo bombarduje objekte u unutrašnjosti njegove zemlje i da je glavna silina bombardovanja usmerena, sem na oblasti ratne industrije, na mobilizacijske centre u izvesnom manje ili više širokom ali tačno označenom rejonu. Ovo može već da bude prvi znak da neprijatelj namerava da baš u tom rejonu stvori povoljne uslove za operaciju i u tom cilju želi da izazove zbrku u mobilizaciji i omete izvršenje koncentracije, ili u najmanju ruku da je znatno uspori, da bi na mestu na koje hoće da udari oslabio otpor.

Pretpostavimo dalje da je već sutradan ili dva dana posle početka borbenih dejstava neprijatelj u nastupanju prešao granicu na nekoliko tačaka delovima brzih jedinica (što ne možemo isključiti), koje sa većim ili manjim uspehom nadiru u dubinu napadnute zemlje, težeći da prodube posledice dezorganizacije, koju je otpočela i država avijacija. Pravac i način dejstva ovih upada predstavljaće za vrhovnog komandanta drugi znak koji omogućuje da se utvrdi ili pogodi koja se od njegovih pretpostavki ostvaruje.

Osim ovih borbenih izveštaja, pristići će za vreme uvodnih dejstava i izveštaji od izviđačke avijacije koja osmatra neprijateljsku pozadinu. Uzmimo da već trećeg dana rata jasno proističe iz ovih izveštaja da glavna matrica mobilisanih neprijateljskih snaga teče u pravcu rejona A.

Na osnovu ovih podataka vrhovni komandant će već moći i mora konačno da odredi, recimo trećeg dana rata uveće svoj stav u pogledu neprijateljskih mogućnosti i poslaće svojim potčinjenim direktive koje svakom tačno označuju njegov zadatak.

Čime će se baviti u toku ova tri prva dana komandant koje bilo armije? Odgovor je prost: sprovodiće u život svoj *plan koncentracije*, obrađen još za vreme mira. Tom prilikom on će energično savlađivati teškoće koje stvara neprijatelj i prikupljati jednovremeno sopstvene lokalne podatke za *plan dejstva*.

Nezavisno od rezultata strategijskog izviđanja vrhovnog komandanta, svaki će od komandanata armija morati tako rano da organizuje svoje komandovanje, da bi ne samo mogao odmah savlađivati teškoće koje se pojavljuju u toku zaštite i koncentracije, već da bi mogao od prvih trenutaka rata staviti u pokret *svoje sopstveno operativno izviđanje*. Ukoliko ranije ovo učini, utoliko će pre početi da mu se ocrtava lik dotada skoro potpuno nepoznatog neprijatelja (ako se izuzmu njegove zaštitne snage), kao i odnos snaga, što je u vezi sa ovim, a samim tim će utoliko ranije dobiti i podatke za plan dejstva.

Negde oko trećeg-četvrtog dana rata, a kod jakih armija koje dejstvuju čisto ofanzivno čak i ranije, elementi odluke operativnih komandanata toliko će sazreti, da će se već moći da pristupi izradi plana dejstava. U toku ovog kratkog vremena dobiće se, kao što smo rekli, pre svega dva prethodna podatka, koji su nedostajali u trenutku objave rata:

1) postaće konačno jasan *zadatak armije*, koji proističe iz direktiva vrhovnog komandanta,

2) pojaviće se iz sumaglice neodređenih pretpostavki opšta *procena neprijateljskih snaga*, koja će se oslanjati, s jedne strane, na strategijske podatke vrhovnog komandanta, a sa druge, na detaljnije podatke dobivene od strane operativnog izviđanja samog komandanta armije.

Ne treba dokazivati koliki značaj imaju oba ova podatka, bez kojih je teško nešto odlučiti. Ali se ipak ne treba ni zavaravati da će se, kad se oni dobiju, potpuno razjasniti situacija. I dalje će postojati sumnja jer će, i pored toga što će *neprijateljske snage* biti već koliko-toliko poznate, ipak njegova *volja* ostati i dalje nepoznata. Čekanje, međutim, dok bi se ona ispoljila kroz izvršene postupke biće najčešće nemoguće, sem u slučaju operativne odbrane.

Drugim rečima, komandant armije će više-manje znati da se prema njemu prikuplja na primer 6 do 8 većih neprijateljskih jedinica, ali neće znati kako će one biti upotrebljene. Ova neizvesnost treba da se preseče na sličan način na koji smo u svoje vreme ovu stvar razmatrali i da se donese konačna odluka za operaciju, nezavisno od volje i poduhvata neprijatelja, ali toliko elastična pri izvršenju da čak ni manje verovatne mogućnosti neprijatelja ne bi mogle da ometu njeno izvođenje od početka do kraja.

Od trenutka kad bude doneta ova konačna odluka, komandant armije će razviti svoj plan, deleći armiju na pojedine operativne delove, odnosno vršeći takozvanu podelu snaga i ocrtavajući osnovni manevar. Zatim će jasno i bez prećutkivanja odrediti kakav uticaj mogu imati razne neprijateljske mogućnosti za razvoj operacije. Pošto se utvrdi kako će se povijati izvršenje manevra prema pojedinim

mogućnostima neprijatelja, iskristalisaće se i konačni zadaci pojedinih operativnih delova kao i varijante ovih zadataka.

U vezi sa ovim varijantama podela snaga na pojedine operativne grupacije može da podlegne izvesnim promenama, što treba *uvek* predvideti, a *često* će biti korisno da se to stavi na znanje komandantima ovih delova. Obično će takođe biti potrebno da se tada odredi način *obezbeđenja* završetka koncentracije i početka manevra prema raznim predviđenim varijantama. Najzad treba da se odluči o načinu uvodnih borbi brzih jedinica kao i avijacije i predvide načini upotrebe rezervi.

Svi ovi zaključci, utvrđeni na papiru u obliku pribeležaka i potkrepljeni dokumentima kao što su: glavna direktiva vrhovnog komandanta, referati načelnika II (obaveštajnog) i III (operativnog) odeljenja, i komandanta pozadine armije itd. upravo predstavljaju pravi skelet plana dejstva. Oko ovog osnovnog plana operacije koji se oformljuje relativno sporo, ali zatim dobija stalan i jasno ocrtan oblik — brzo narastaju izvršni dopunski planovi, koji proističu iz njega, tj. plan prikupljanja podataka i izviđanja, plan pregrupisanja trupa, upotrebe armijske artiljerije, plan veza, utvrđivanja i rušenja, uređenja komunikacija, dotura i evakuacije, plan obezbeđenja razvoja za bitku, plan suzbijanja kopnenih i vazdušnih upada odnosno, protivoklopne, protivavionske i protivhemijske odbrane itd.

Svi gornji izvršni dopunski planovi, koji proističu iz osnovnog, stvaraju se svakako uz aktivno učešće štaba armije kao i komandanta rodova vojske i načelnika službi, koji ih obrađuju na osnovu opštih uputstava komandanta armije i detaljnih objašnjenja načelnika štaba.

Na taj način stvara se skup raznih dokumenata od kojih one od operativnog značaja zadržava za sebe komandant, dok ona izvršnog karaktera koja se odnose uglavnom na *tehničku stranu operacije*, prelaze u ruke užeg štaba i manjeg broja komandanata i načelnika. Ovima su poznate operativne zamisli samo koliko će komandant armije smatrati za potrebno da im stavi na znanje, kako bi imali dovoljno osnova za obradu plana u delokrugu njihove specijalnosti.

Određujući podelu ove „operativne obaveštenosti“ između komandanta armije i njegovog užeg i šireg štaba, treba uvek razmotriti dva protivrečna zahteva:

1) s jedne strane, potreba čuvanja tajnosti (pripremanje iznenađenja) traži da osnovni plan operacije bude poznat što manjem broju lica;

2) s druge strane, operacija mora biti planirana *u svim oblastima borbe i snabdevanja* na način kojim se predviđa daleko unapred, te će stoga otkrivanje delića tajnosti nekolicini poverljivih saradnika biti ne samo neizbežno već i vrlo poželjno i celishodno.

U kojoj meri može i treba da se čine ustupci u korist jedne ili druge od prednjih potreba — odlučiće svaki put komandant armije, u zavisnosti od operativnih i personalnih prilika pod kojima bude imao da izrađuje i razvija plan dejstva.

Na ovaj ili onaj način oformiće se u okviru komande armije u toku jednog ili nekoliko dana — što zavisi od vremena za koje treba završiti planiranje i pristupiti izvršenju operacije — gotov plan dejstva, koji će biti potrebno neodložno, koji put još pre završetka dopunskih planova, uvesti u život.

Prvi korak ka ostvarenju plana predstavlja obaveštenje neposredno potčinjenih komandanata o odluci komandanta armije i podeli njihovih uloga u izvršenju ove odluke. Ovo prenošenje prethodne odluke komandanta armije vrši se putem takozvanih direktiva. Ako su one izdate usmeno, moraju se uvek potvrditi i pismeno.

3. OPERATIVNE DIREKTIVE

Komandant armije izdaje svoje direktive:

1) kad sam već ima jasan pogled na operaciju koju misli da izvede;

2) kad se približuje trenutak kada njegovi potčinjeni moraju već da otpočnu sa izvesnim pokretima ili dejstvima u svrhu početka manevra armije.

Direktive načelno piše lično komandant koji može svakako da koristi pomoć načelnika štaba.

Šta direktive moraju da sadrže? Zar to nije prosto ponavljanje u izvodu plana dejstva? Ako nije, po čemu se onda upravo razlikuju od plana?

Osnovna se razlika sastoji u tome što operativni komandant obrađuje uz pomoć uskog kruga svojih saradnika plan dejstva za svoje potrebe, dok su direktive namenjene *potčinjenim*. Plan dejstava, ovaj opširan skup pribeležaka, pregleda i proračuna, sadrži čitav tok razmišljanja komandanta i njegovog užeg štaba i predstavlja dokumentaciju ovog razmišljanja. U njemu se nalaze sva predviđanja od trenutka početka koncentracije, a njihova je vrednost u času izdavanja direktiva vrlo različita. Jedna od njih mogu u svetlosti svežih vesti dobiti naročit značaj, dok se druga mogu skloniti u zasenak. Plan dejstava mora da predvidi *sve mogućnosti* razvoja situacije, dok direktive, koje se izdaju docnije, mogu jako naglašavati samo neke od njih, ograničavajući se na skiciranje drugih. Takođe se može i mora preći ćutke preko onih mogućnosti koje su do tog vremena izgubile svoju važnost.

Drugim rečima, plan dejstava predstavlja opširno *spremište misaonih rezervi*, iz kojih operativni komandant odabira i stavlja u naređenja samo one misli koje imaju značaj za jedinice u datom periodu dejstava. Ovo nikako ne znači da komandant armije ima da ograniči, to jest suzi ili skрати vidokrug svojih potčinjenih. Ovo ne znači da on treba prema njima da bude zatvoren, nepoverljiv i da ih pomera kao pione na šahovskoj tabli. Naprotiv, sve ono što nije izgubilo značaj za datu operaciju mora biti jasno izloženo u direkti-

vama, čak jasnije nego u planu, jer plan je *skica* za sopstvenu upotrebu, dok direktive predstavljaju *potpuno jasnu sliku* za potčinjene.

Jer, šta su to operativne direktive?

To je upoznavanje komandanta najvažnijih operativnih grupacija sa projektom izvođenja manevra, čiji razvoj traje od nekoliko dana do nekoliko nedelja. U toku ovog vremena situacija se može promeniti, često vrlo naglo, što je potpuno moguće u doba dejstava brzih jedinica. U slučaju nagle promene situacije operativni komandant može da ima teškoće u održavanju veze sa svojim potčinjenim bilo zbog udaljenosti bilo zbog tehničkih smetnji. Tada potčinjeni mora da odlučuje sam, i to brzo. U istoriji su poznati brojni primeri u kojima potčinjeni, ne znajući kako treba postupiti prosto ništa nisu radili. Bilo je i drugih slučajeva, u kojima su energični potčinjeni, tipa generala fon Fransoaa, istina dejstvovali, i to vrlo borbeno, ali baš suprotno intencijama komandanta.

U toku vremena koje protekne od trenutka izdavanja direktiva do početka bitke, mogu izvršiocima zapretiti razne opasnosti, na koje oni moraju tako reagovati da se zamisao komandanta armije zbog toga ne izvitoperi (grupe obojice nadvojvoda u bici kod Komarova). Ako se želi to izbeći, važno je da se komandant armije ne samo postara da predvidi ove opasnosti već i *da iskreno izloži potčinjenima svoje sumnje* koje su sa ovim u vezi. Potreba čuvanja trupa od nepovoljnog moralnog utiska potpuno otpada, jer direktive nisu pisane za trupe, već za nekolicinu komandanata visokog stepena. Prikrivanje opasnosti operativnog poduhvata moglo bi da ima samo tu posledicu da ih izloži iznenađenju.

Bržljivo predviđanje pretnji koje mogu da pogode razvoj manevra svakako se ne sme izjednačavati sa kolebljivošću u postupanju niti sa podređivanjem svoje volje ovim pretnjama. Ako komandant armije predviđa da neprijatelj može postupiti ovako ili onako, on neće za ove dve mogućnosti stvarati dve odluke. Njegov cilj i zamisao biće uvek isti, dok potčinjenima treba jasno ukazati kako se žele otkloniti udari koji pogađaju ovu vodeću misao.

*

*

*

Kakav približan sadržaj treba da imaju direktive? U uvodu svakako treba izložiti zadatak armije, koji predstavlja kako polaznu tačku komandantovih razmišljanja, tako i osnovu svih poduhvata njegovih potčinjenih. Ako se zadatak armije pruža vrlo daleko, onda potčinjenima treba izvući onaj njegov deo koji predstavlja polaznu tačku manevra o kojem je reč u direktivi.

Posle ovog uvoda, koji predstavlja u neku ruku temelj direktive, sledi druga tačka, neobično važna, *shvatanje situacije**). Tu ne treba ubacivati nikakve sitne podatke, jer ih primaoci direktive moraju

*) Misli se na to kako situaciju shvata komandant koji izdaje direktivu.
— Prim. red.

znati iz informativnih izveštaja načelnika II (obaveštajnog) odeljenja štaba armije. Umesto ovih treba izložiti *sintezu podataka* i lično *gledište komandanta armije na situaciju*, pri čemu to gledište mora biti izraženo jasno i odvažno. Svaka maglovitost mora biti uklonjena, jer neodređen stav ne predstavlja ništa drugo nego izbegavanje odgovornosti. Ako komandant armije oseća da će se nešto sigurno desiti, mora da ima hrabrosti da ovu sigurnost i pismeno izrazi. Ako nešto ne zna, dužan je da to takođe prizna, dodajući jednovremeno koja je mogućnost prema njegovoj pretpostavci najverovatnija, a koja manje verovatna.

Možemo slobodno reći da se karakter komandanta najizrazitije ispoljava u nekoliko redaka o shvatanju situacije. Slabić se, svesno ili nesvesno, predstavlja nejasno i u opštim crtama, da bi kako potčinjenima tako i sebi i svojoj odgovornosti ostavio nekakva vrata za izlazak na sve strane. Stvar je u tome da, ukoliko su ta vrata brojnija, utoliko su mračnija i uža, usled čega se odlučno i muško rešenje neće lako kroz njih provući. Zbog ovoga će komandantova misao biti prisiljena da oстане u oblasti neizvesnosti i teturaće se u njihovom krugu sve dok neprijatelj ne udari snažno u ovaj domen mučenja i ne razbije ga oštricom svoje inicijative.

Posle kratkog izlaganja shvatanja situacije, potčinjenima treba predstaviti na isto tako jasan i odlučan način svoju odluku. Bez oslonca na stvarnu situaciju ne možemo se udubljivati u način izražavanja ove odluke. Međutim, postavimo pitanje: *koliko daleko mora ovo da se pruža?* Da li mora obuhvatiti celu operaciju, ili dostizati samo do prvih sukoba sa neprijateljem? Ovo se pitanje ne postavlja uvek dovoljno jasno. Nama se čini da *predstavljanja plana dejstava* moraju dostizati do razvoja *cele operacije*, preko neprijateljskog otpora, dok odredbe direktive moraju samo da dovedu armiju do sudara sa glavnim neprijateljskim snagama, odnosno da obuhvate takozvani razvoj za bitku zajedno sa *opštom zamišlju* o njenom izvođenju. Sama bitka mora biti obuhvaćena docnijim zapovestima, jer je nemoguće unapred predvideti da li će se razvoj za bitku i njeno otpočinjanje odvijati onako kako ga planiramo u trenutku izdavanja operativnih direktiva.²⁾

Pošto komandant oformi svoju osnovnu zamisao, treba da odredi zadatke potčinjenih. Ovde su važne dve napomene:

1) pošto se direktive protežu na period od najmanje nekoliko dana, ne mogu se postavljati u krutoj, zapovednoj formi, već moraju ostaviti potčinjenim izvesnu slobodu prilagođavanja prilikama.

2) postavljanje zadataka potčinjenim komandantima ne može biti nalik na pregled zahteva po azbučnom redu, ili, što je još gore, bez ikakvog reda.

Posle izlaganja svoje zamisli, komandant mora razmisliti gde leži *težište operacije* i kojem od potčinjenih pripada glavna uloga u razvoju manevra. Zadatak ovog glavnog nosioca operacije mora biti

²⁾ Takozvane *uvodne borbe* svakako će ući takođe u oblast direktiva.

istaknut na prvo mesto, a oko njega će se već razmestiti sami po sebi zadaci ostalih, koji će svojim „praćenjem“ pojačati, olakšati i obezbediti „partiju“ glavne grupe. Na taj način iz jasne zamisli proizići će jasna podela uloga, koje pripadaju probornoj, obuhvatnoj, zaštitnoj grupi i grupi za vezivanje, ukoliko ih bude istakao karakter manevra. Može se desiti da vodeća uloga pređe u razvoju manevra s jedne grupe na drugu, na primer, sa grupe za obuhvat na grupu za probor ili obratno, što se često može unapred predvideti.

Ne može se preći ćutke u ovom odeljku preko zadataka komandanata brzih jedinica i avijacije, koji mogu da odigraju veliku ulogu u pripremi i razvoju manevra.

Kada podela uloga bude već izvršena, treba u opštim crtama izložiti kakve smetnje operaciji može da čini neprijatelj i kako ih treba otklanjati. Ove teškoće moraju biti jasno predložene potčinjenima, *ali se ne sme samo na to ograničiti*; treba odmah naznačiti koje će opasnosti parirati sam komandant armije, a koje njegovi potčinjeni mogu da savladaju samostalno.

Najzad, treba dodati odredbe o prikupljanju izveštaja i osiguranja manevra, zasebna uputstva za tehničko i materijalno obezbeđenje operacije itd.

Ne postoji nikakav obrazac za pisanje direktiva niti ima rubrika koje se moraju ispuniti. Treba ih pisati jasno, realno i savesno dragovoljnim preuzimanjem odgovornosti i ne umotavajući ničija prava i dužnosti u pamuk nedorečenosti ili praznih fraza. To je jedino načelo koje se ne sme mimoći ako se na potčinjene želi preneti svoja volja na jasan i nedvosmislen način, dostojan operativnog komandanta.

V. IZDAVANJE ZAPOVESTI

Sve o čemu smo dosad govorili odnosilo se na načela i mogućnosti stvaranja *operativne zamisli*. Ova se zamisao stvara u mozgu jednog čoveka — komandanta, ili joj u najmanju ruku on jedini daje konačnu sankciju i prima za nju odgovornost. Ovo, međutim, ne znači da je operativni komandant u stanju da sam prikupi sve podatke koji su mu potrebni za donošenje odluke. U svakom, pak, slučaju ostvarenje, odnosno *uvođenje u život* operativne zamisli, prelazi u savremenim uslovima rata snage i mogućnosti jednog čoveka.

Dobro ili loše komandovanje armijom zavisilo je još pre sto godina gotovo isključivo od ličnog komandantovog talenta. Armije su bile male, prikupljene, borile su se u smaknutim porecima na vrlo malom prostoru, te su stoga operativni komandanti mogli rukovoditi njima uz pomoć nekoliko ađutanata na konju, koji su sa lakoćom prenosili njihove zapovesti, pretežno usmene, s jednog kraja bitke na drugi u toku nekoliko minuta. Najveću je teškoću predstavljalo pri ondašnjim sredstvima za vezu prikupljanje armije za bitku; stoga su najveće poraze pretrpele one vojskovođe koje nisu uspele da to izvedu na vreme. Njih je tukao tako efikasno Napoleon — majstor za

prikupljanje najvećih mogućih snaga u određeno vreme i na izabranom mestu. Kad je armija bila već jednom prikupljena i uspešnim manevrom dovedena do bitke, onda su ove teškoće nestajale, jer je komandant *video* golim okom, ili kroz dogled, čitavu svoju armiju, ili u najmanju ruku njene glavne snage, i blagodareći tome mogao je *lično pratiti* čitav tok bitke i u odgovarajućem trenutku odlučiti se na rešavajući udar, koji je često sam predvodio.

Da bi se shvatilo koliko su mala prostranstva bila onda dovoljna za bitku dveju armija, dovoljno je da se navede nekoliko Napoleоновih bitaka, u kojima je borbeni front čitave Bonapartine armije iznosio zajedno sa konjicom: kod Marenga 6 km, kod Jene 8, kod Austerlica 12 itd. To su bili frontovi na kojima se danas tuče divizija ili pešadijski korpus. Ne treba se čuditi što je pri takvim uslovima Napoleon sam lično obuhvatao pogledom i neposredno uticao kako na celokupno komandovanje tako i snabdevanje i popunu svoje armije. Njegov načelnik štaba nije bio ništa drugo nego načelnik adutanata, kome je Napoleon *diktirao* zapovesti ili naređivao da ih usmeno prenese potčinjenima.

Ali se pri kraju careve karijere ovaj sistem komandovanja pokazao nedovoljnim usled porasta Velike armije koja je, još uvek zavisna od *neposredne volje* jednog čoveka, postala troma i nepodesna za upravljanje pri izvršenju manevra.

Jednu od brojnih zasluga maršala Moltkea predstavlja modernizovanje načina operativnog komandovanja pridavanjem komandantu jedne grupe dobro pripremljenih zastupnika i pomoćnika, koji su skupljeni u skladan kolektiv pod nazivom modernog štaba i rade po načelu celishodne podele rada i nadležnosti.

Samo blagodareći ovome moglo se docije ovladati ratom velikih masa. Uzmimo u obzir i to da je moderna armija u toku vremena brojno toliko porasla da je njena ishrana iz zaliha sa osvojenog terena i bitačne prostorije već odavno postala nemoguća. Zbog toga je nužnost dovlačenja skoro celokupnog snabdevanja iz dubine zemlje primorala na stvaranje velikog pozadinskog aparata, koji je još proširio zonu dejstva armije, razvlačeći je u dubinu. Komandant armije, koji je nekad golim okom posmatrao sve svoje jedinice, našao se na čelu prave pokretne državnice, čiji su život i borba postali isto tako složeni i zamršeni kao i život malog naroda kojim je sve teže neposredno upravljati. Pošto brojnost i pokretljivost tehničkih borbenih i transportnih sredstava unose u ogromnu operativnu zonu armije sve više novih elemenata trenja, treba računati na dalji porast, a ne smanjenje teškoća komandovanja.

S obzirom na ovo, viši komandant će morati da se ograniči na donošenje uzastopnih operativnih odluka i na neprekidno sprovođenje jednom stvorenog plana — što će već samo po sebi dovoljno zauzeti njegove misli — dok će čitava težina pripremanja podataka za ove odluke kao i njegovo realizovanje pasti u deo njegovom štabu.

1. RAD ŠTABA

Kad bi se s visine mogao upraviti na život moderne armije snop nekih prodornih zrakova koji bi potpuno osvetlili samo pojave *komandovanja*, mimoilazeći ostale, mogle bi se opaziti dve struje, u stvari neuočljive, od kojih jedna teče neprekidno od borbene linije ka sedištu komandanta armije, a druga se istovremeno kreće u obratnom pravcu.

Prva struja, to su svakovrsni izveštaji i podaci, prikupljeni bilo u borbi, bilo osmatranjem ili obaveštajnom službom. Ranije su ovi podaci dolazili obično sa bojišta pravo na oči i uši komandanta armije, pružajući mu *neposredno* sliku cele bitke. Danas borbeni izveštaji teku nebrojenim arterijama sredstava veze sa dalekih tačaka bitačne prostorije, preko zemlje i vazduha, povezujući se uz put ili preplićući se sa pozadinskim izveštajima, koji govore o potrebama snabdevanja, evakuacije i popune, o stanju komunikacija, prevoznih sredstava, potrebama i teškoćama kretanja, moralnom raspoloženju, izazvanom nedostatkom hrane, bombardovanjem, hemijskim napa-dima itd.

Ovaj pravi talas izveštaja, podataka, brojnih stanja i trebovanja broji već danas u svakoj armiji dnevno na stotine primeraka. On sadrži kako tačne podatke tako i preterivanja, a često i tipične ratne izmišljotine i protiče kroz niz štabova. U njima se rešeta i osvetljava, i tom se prilikom zadržavaju i odbacuju sitnice, ali se dodaju sopstvene napomene i zahtevi. Tako ova struja, već mnogo realnija, ali sve bogatija i jača, polazi kroz niže štabove i ulazi svim sredstvima za vezu u štab armije. Komandant moderne operativne jedinice ne bi bio u stanju — čak i kad bi bio obdaren svestranošću i potencijalom Napoleonovog rada — da pročita sva ova pisma, depeše i telefonske zapisnike koji neprekidno dolaze u komandu, a da i ne govorimo o zadržavanju na njima, zauzimanju stava i davanju odgovora.

Ovde počinje uloga štaba armije. On vrši ulogu ogromnog filtera koji upija svu pismenu, telefonsku, telegrafsku i radio-prepisku, da bi je procedio kroz sito realnosti, izdvojio iz nje bitnu sadržinu, neposredno regulisao stvari manjeg značaja i odabrao samo krupne podatke zaista operativne važnosti, koji se posle brzih proveravanja i proračunavanja dostavljaju komandantu armije *kao elementi za njegovu odluku*. Gust i širok talas izveštaja pretvara se na taj način za nekoliko minuta u referat načelnika štaba, potkrepljen sažetim predstavkama na karti i nekolikim tabelama, koje služe komandantu kao materijal za procenu situacije, donošenje odluke i *proveravanje njene ostvarljivosti* u pogledu marševa, snabdevanja itd.

Ovaj po obimu skroman, ali sadržajan proizvod rada štaba možemo uporediti sa šakom plodne zemlje u koju misao komandanta armije pušta svoje korene. Ne možemo sumnjati da od vrednosti ove podloge zavisi u većoj meri i vrednost zamisli koja iz nje izrasta.

Ispitujući na miru podatke za odluku, prikupljanje delom lično (zadatak, operativna procena zemljišta), a delom dostavljene od

strane štaba (taktička procena zemljišta, proračun udaljenosti, podaci o komunikacijama, stanje neprijateljskih kao i sopstvenih jedinica i sredstava), komandant armije stvara svoju zamisao i donosi odluke koje iz nje proističu, pa ih saopštava štabu. Zadatak štaba jeste da razvije ove opšte operativne zamisli, da im da konačnu formu u vidu zapovesti i da ih prenese trupama na izvršenje. Ovdje počinje ona obratna struja, koja od mozga komandanta armije teče kroz nervni sistem štaba do fizičke snage trupa. Talas ove struje razdvaja se na pojedinim čvorovima komandovanja na sve sitnije potočiće. Njeni posljednji, već hiljaditi ogranci dopiru čak do svesti i volje pojedinih pešaka, konjanika, upravljača bornih kola i pilota, usklađujući individualnu borbu desetina hiljada ljudi u jedan složan zajednički napor.

Ovaj put obratnog talasa je dugačak i isto tako važan kao što je važan i životvoran krvotok u organizmu, koji ne sme ni za trenutak da stane i mora u isto vreme da dopire do najudaljenijih i najsitnijih ćelija.

Rezultat bitke zavisi kako od sjaja iskre obdarenosti komandanta tako i od pravilne cirkulacije oba pomenuta strujanja, stoga se ne treba čuditi što je svuda prihvaćeno brižljivo pripremanje štabova za rat, koje je prvi primenio Moltke. Svuda se shvatio da volja modernog komandanta može tek onda naći svoj potpun izraz na bojištu, ako bude potpomognuta većim i savesnim radom štaba, sastavljenog od vrlo stručnih, sposobnih i međusobno uigranih oficira, koji su blagovremeno pripremljeni za ovu ulogu.

* * *

Pokušaćemo da razmotrimo operativnu odluku koju komandant armije daje svom načelniku štaba. Da li ona predstavlja nešto završeno, nešto što je jasno i tačno, što je dovoljno samo stilski razviti u odgovarajuću formu i umnožiti u dovoljnom broju primeraka prema broju izvršilaca?

Ne. Komandant armije obično će dati svom načelniku štaba opštu osnovnu zamisao manevra i nekoliko najvažnijih uputstava za izvršenje. Ova odluka, koju je načelnik štaba pribeležio na brzinu u nekoliko ili više rečenica i ucrtao sa nekoliko poteza ugljena na kartu, imaće obično dosta opšti i elastičan oblik, ali još lišen oštarih konačnih linija, koje joj daje tek rad štaba, a taj rad traje često po čitavu noć. Zašto je to tako? Zašto smo ranije naglašavali da komandant armije treba da svoju odluku dostavi *potčinjenim komandantima* u direktivama jasno i izrazito, bez prećutkivanja, a sada se slažemo s tim da tu istu odluku može i treba da pruži *načelniku štaba* ne samo u nedovršenoj, već često čak i u opštoj formi? *Odakle ova razlika?* Zar saopštenje odluke, nabacane u najopštijim crtama, neće za komandanta armije značiti prebacivanje dela *dužnosti oko odlučivanja* na načelnika štaba? Zar ovo neće predstavljati prenošenje dela odgovornosti na njegova leđa?

Nimalo. Odluka prelazi u ruke načelnika štaba u naoko nezavršenoj formi ne iz ovih razloga. To se radi zbog toga što komandant armije nije u mogućnosti da sam izvede sve proračune koji su u vezi sa životom, (pokretima) i borbom tako ogromne i složene operativne jedinice kao što je moderna armija. On ne zna i neće da zna za sve detalje koji utiču na mogućnost izvršenja odnosno neizvršenja poduhvata onih mnogobrojnih organa iz kojih je sastavljena njegova „pokretna državnica“.

Operativni komandant ne može i ne sme da se udubljuje u hiljade pojedinosti života armije, jer bi onda izgubio slobodu misli, koja je neophodna za daleka predviđanja i upravljanje pokretima trupa proračunatim daleko unapred. Komandant armije može, na primer, samo uglavnom da kaže koliko će snaga moći da prikupi ovog ili onog dana na odlučujućoj tački bitke. Ovo će tek utvrditi tačan proračun štaba i omogućiti izdavanje *izvršnih* zapovesti. Komandant armije ne može tačno odrediti ni rok bojne gotovosti, niti čas polaska pojedinih jedinica. Ove pojedinosti proračunava i određuje štab. Komandant ne određuje tačno ni zone dejstva jer, mada je to pitanje stvar od manjeg značaja, ipak se ne može rešiti odoka, već na osnovu proučavanja rasporeda puteva, mogućnosti snabdevanja, sitnih pitanja obezbeđenja itd. Pošto je za sva ta proučavanja i proračune potrebno vreme i rad mnogih ljudi, operativni komandant ne samo što ih ne može sam izvršiti već ne treba njima ni da opterećuje pažnju. Dovoljno je ako ih pogleda gotove i, posle eventualnih objašnjenja, odobri.

*

* *

Izlazeći od komandanta armije, načelnik štaba će imati dosta nejasnih stvari, čije se razjašnjenje ne može očekivati ni sa koje druge strane no samo iz temeljitog i savesnog rada celog štaba.

U toku ispitivanja i proračunavanja, koja su često mučna i vrše se u grozničavoj atmosferi, i gde aktivno učestvuju načelnici svih odeljenja štaba, komandanti rodova vojske i načelnici službi, svaki u svom delokrugu, neke će nejasnoće brzo nestati, ali se na njihovom mestu mogu pojaviti druge. Neke će rešiti lično načelnik štaba ili komandant pozadine, a po nekim će važnim pitanjima biti potrebno da se još koji put obrati komandantu radi odluke.

Posle toga počinju da iskrsavaju hitna pitanja, koja treba bez odlaganja regulisati prethodnim ili specijalnim naređenjima. Čitav razvoj za bitku zahtevaće neprekidnu pažnju pri izdavanju naređenja. On će se obaviti utoliko skladnije, ukoliko predviđanja štaba budu bolja i ukoliko se njegova „intelektualna priprema“ bude nalazila na višem nivou. Predviđanje teškoća i brze intervencije štaba na ugroženoj tački obaviće ulogu malobrojnih i malih ali spasonosnih kapljica ulja koje se na vreme ubrizgavaju među zupčanike velike operativne jedinice u grozničavom pogonu. Ovo „podmazivanje“ omo-

gućice jedinici da mirno i sveža zauzme odgovarajući raspored za rešavajući susret s neprijateljem.

Prelazni faza između početka razvoja za bitku i same bitke ne predstavlja prema tome ni u kom slučaju za štab fazu mirovanja i iščekivanja.

Pogled svih organa štaba pratiće za sve to vreme sa napregnutošću pomeranja mravinjaka ljudi, konja i tehničkih sredstava. Štab mora uvek biti spreman da odmah interveniše u slučaju i najmanjeg trvenja. Koliko li će ovakvih „trvenja“ izazvati danas samo neprijateljska bombarderska i jurišna avijacija, a da i ne pominjemo unutrašnje smetnje koje proističu iz dužine kolona, njihove različite brzine na maršu, teškoća prikrivanja i zaštite, kao i njihovog snabdevanja? Međutim, sve ove teškoće *moraju biti*, ako ne unapred predviđene, ono u svakom slučaju na vreme *otklonjene*. Svaki točkić ogromnog mehanizma moderne armije mora biti brižljivo navijen i podmazan, jer i najsitnija odstupanja u tom pogledu mogu izazvati zastoje i odocnjavanja toliko opasna za celinu manevra koji se razvija.

U ovoj dugoj fazi pregrupisavanja uloga štaba armije, koji vešto i spremno sarađuje sa nižim štabovima, dolazi na prvo mesto.

Štab prati pažljivo sve, počev od neprijatelja i njegovih brzih jedinica, težeći da blagovremeno zapazi ono što može omesti pregrupisanje armije. Brine se da svaka jedinica ne samo na vreme izvrši svoje pokrete već i da dobije hranu i uđe odmorna u bitku. Štab misli o tome kako da ispod nogu pešaka, artiljerijskih i automobilskih točkova kao i ispod tenkovskih gusenica blagovremeno ukloni prepreke i rušenja. Preko komandanta pozadine armije prikuplja u blizini bitačne prostorije potrebne zalihe, municiju, tehnički materijal itd. Najzad, on prikuplja blagovremeno *sve podatke potrebne za otpočinjanje i izvođenje bitke*.

Možemo slobodno reći da je samo kolektiv vrlo sposobnih oficira, koji imaju visoko operativno, taktičko i tehničko obrazovanje — *a pri tome su odlično priviknuti na taj rad* — u stanju da ga savlada.

Najzad se približava trenutak ubiranja plodova dobro zamišljenog i vešto izvedenog *operativnog manevra*, približava se doba njegovog završavanja *taktičkim aktom sile*. Uvodne su borbe završene, operativno izviđanje utvrdilo je grupisanje i snage neprijatelja, njegovo je osiguranje odbačeno — svuda se uspostavio dodir sa glavnim neprijateljevim snagama. Približuje se *bitka*, u kojoj *operativna zamisao* treba da se pretvori u pravu, rešavajuću *pobedu*.

2. OPERATIVNA ZAPOVEST

Karakterističnu odliku završne faze razvoja za bitku predstavlja povećanje prikupljenosti rasporeda obe strane. Prostran i širok raspored za vreme koncentracije prelazi postepeno u prikupljeniji raspored operativnih delova — sem ako ne dođe do ravnomernog pojačavanja snaga u frontalnoj bici, usled skučenosti borbenog prostora,

neuspelog manevra, ili, najzad, zbog toga što su protivnici uzajamno prozreli namere jedan drugoga, pa jedna strana vrši pregrupisavanje da bi izravnala sve veću lokalnu nadmoćnost druge strane.

Bilo kako bilo, na kraju razvoja za bitku dolazi do angažovanja obostranih snaga, koje može biti raskinuto ili savlađivanjem neprijatelja silom ili priznanjem da je sopstveni manevar promašen, a situacija suviše opasna, posle čega mora da nastupi *odvajanje* od neprijatelja, da bi se armija, posle brzog i dubokog povlačenja, pregrupisala pod zaštitom zaštitnica i preduzela nov manevar.

*
* *

Uzmimo da se manevar razvio uspešno, da se neprijatelj jako angažovao frontalno, da je grupa naših brzih jedinica prodrla posle uvodnih borbi u dubinu njegovog operativnog boka, da je najzad naša probojna grupa već uspela da se prikupi uprkos protivdeјstvu neprijateljske borbene avijacije i zauzme povoljne polazne položaje za konačan udar.

Operativni manevar dopro je na taj način do kraja. Sada treba naneti neprijatelju rešavajući udar, tj. treba desetine hiljada bajoneta, sablji, tenkova, aviona i topova sasrediti u jedan ogroman *uništavajući napor*, čiji će zadatak biti *slamanje moralne ravnoteže neprijatelja fizičkim razbijanjem njegove žive sile i tehnike*.

Da bi se ovo postiglo, treba do maksimuma napregnuti sve sopstvene snage. Nijedan bataljon, eskadron, eskadrila ili baterija ne smeju ostati nezaposleni. Faza njihovog *pokreta* završila se (osim možda još kod obuhvatne grupe) i nastupila je faza *ogorčene borbe*, usmerene voljom jednog čoveka ka samim temeljima neprijateljskih snaga.

Komandant armije zadržava *opšti operativni nadzor* nad bitkom u celini, postaje sad pre svega tehnički komandant koji usklađuje moralne i tehničke napore svih svojih grupacija za *mehaničko razbijanje* neprijateljskog otpora. Ovo je u datom trenutku jedini cilj armije.

Nije sad vreme da se izdaju opšte direktive, koje daju potčinjenima veću slobodu dejstva u granicama opštih ciljeva. U trenutku otpočinjanja bitke treba upravljati *snagama armije u celini* iz dana u dan pomoću operativnih zapovesti, a koji put iz sata u sat pomoću naročitih, telegrafskih, radiofonskih ili čak usmenih naredjenja, koja se izdaju pošto se ode na lice mesta automobilom ili avionom.

Uvod i osnovu za bitku armije predstavlja opšta operativna zapovest.

*
* *

Kakva je razlika između direktiva i operativne zapovesti? Pre svega ta što operativne direktive obuhvataju obično duži period dejstva, dok se operativna zapovest izdaje načelno *samo za sledeći dan*.

Opšta ideja operativnog manevra komandanta armije bila je i jeste poznata njegovim potčinjenim komandantima iz direktiva. Sada se radi o tome da se završna 2—3 dana rešavajućih dejstava manevra usklade preciznim odredbama koje se izdaju na osnovu *tekuće situacije*, da bi se izbegla *razilaženja taktičkih napora* armije.

Prema tome, direktive čine nekako *opšti program dejstva*, čije konačne poteze određuju precizne i tačne zapovesti. Zato izvesna elastičnost odredaba, koja je pojmjljiva i potrebna u direktivama, nestaje gotovo potpuno u operativnoj zapovesti, zauzimajući više kategoričan, naredbodavan ton, zasnovan ne na dalekim odnosno nesigurnim predviđanjima, već na trenutnoj i gotovo jasnoj *stvarnoj situaciji*.

Postoje još jedna važna, a često nezapažena razlika između direktiva i operativne zapovesti: direktive predstavljaju strogo poverljiv dokument, koji može da poznaje samo nekolicina viših komandanata i njihovih načelnika štabova, to jest bezuslovno pouzdanih ljudi, dok operativne zapovesti dopiru do ruku mnogih oficira nižih štabova, kruže od stola do stola, ne izmičući pažnju većeg broja kancelarijskih pisara, daktilografa itd., čija poverljivost može biti sumnjiva.

Dok smo upoređivali direktive sa *ispovešću* komandanta, dotle operativna zapovest predstavlja samo zapovest i sadrži isključivo ono što je potčinjenima neophodno da znaju, i to samo za *sledeći dan*. Niko drugi već armijski štab *organizuje operativno iznenađenje*. Da bi se izbeglo izdavanje tajne manevra i bitke, štab će u operativnoj zapovesti štedljivo iznositi zamisli svog komandanta, sećajući se onog engleskog vodnika koji je u korpi napuštenog komandantovog mesta nemačkog korpusa pronašao dislokaciju čitave nemačke armije, što je u velikoj meri doprinelo njenom porazu.

*
* *

Dok operativne direktive predstavljaju, izuzev pomoći načelnika štaba, u oformljavanju, rezultat ličnog rada komandanta armije, operativna zapovest je bezuslovno rezultat zajedničkog rada komandanta, i pre svega njegovog štaba.

Po prijemu odluke komandanta armije štab pristupa izradi operativne zapovesti. Pojedine njegove tačke brzo izrađuju razni oficiri, koji su o ovome već odavno razmišljali i pripremali se neprekidno praateći situaciju u svom delokrugu rada. Načelnik štaba vodi nadzor nad ovim radom i *sastavlja* zapovest u celini, precrtavajući ili dopunjujući pojedine tačke — drugim rečima, doteruje njen sadržaj posle čega je daje komandantu na odobrenje i unošenje eventualnih izmena koje bi tačnije odgovarale njegovim zamislima.

Redosled izlaganja zapovesti obično je sledeći:

Načelnik III odeljenja (operativnog) štaba izlaže u početku zapovesti zadatak armije, izdvajajući iz njega, naravno, samo ono što se odnosi na sledeći dan. Odmah posle zadatka isti oficir izlaže ukratko

situaciju armije, navodeći samo cno što nije svima poznato, a što treba da znaju svi niži komandanti.

Zatim dolazi red na referat načelnika II odeljenja (obaveštajnog) koji sadrži nekoliko najvažnijih i najnovijih podataka o neprijatelju, značajnih za borbe sledećeg dana. Ovaj će se deo završiti procenom neprijateljevih snaga i njegovog verovatnog ponašanja. *Načelno ovu procenu sastavlja sam komandant armije*, jer od njene pravilnosti zavisi često sudbina bitke.

Sad dolazi jezgro operativne zapovesti: komandantova zamisao, koja takođe potiče lično od njega i obuhvata samo ono *što hoće da postigne sledećeg dana*. Ova sažetost svakako se ne može izjednačavati sa izlaganjem u opštim crtama. Banalne rečenice kao „nameravam sutra da potučem neprijatelja“ bespredmetne su. Treba u jednoj ili dve rečenice izneti *na koji se način želi* potući neprijatelj.

Sada dolazi opširna tačka koja se odnosi na izvršenje a izrađena je zajedničkim naporima načelnika štaba, načelnika III odeljenja i komandanata rodova vojske. Ovde ulazi podela armije na taktičke grupe, određivanje komandanata ovih grupa (ako se to sve nije uradilo pre toga). Dalje im treba postaviti zadatak, dodeliti vatrena i tehnička sredstva ojačanja, odrediti granice, uskladiti vreme kad koja ima da počne napad, regulisati vezivanje glavnih neprijateljskih snaga napadom ili odbranom itd., organizovati izviđanje, obezbeđenje bitke itd.

Posle ovog operativno-taktičkog odeljka komandanti rodova vojske dodaju kratke tačke koje se odnose na upotrebu artiljerije i vazduhoplovstva armije, tenkova, inženjerijskih jedinica itd. Najzad načelnik veza određuje načela veza, upisuje mesta gde će se nalaziti komandant itd. Sva prednja naređenja komandanata rodova vojske izneta su u operativnoj zapovesti sažeto i u njima je samo ono što treba da znaju operativni i taktički komandanti, *a ne i tehničke stvari*, jer, nezavisno od opšte armijske operativne zapovesti, komandanti rodova vojske i službi izdaju u okviru potčinjenih rodova vojske svoje sopstvene tehničke zapovesti.

*

* *

Istovremeno sa opisanim prvim delom operativne zapovesti komandant pozadine obrađuje njen drugi deo, koji se odnosi na materijalno obezbeđenje bitke u celini, evakuaciju ranjenika i bolesnika, korišćenje i popunu materijalnih rezervi itd.

*

* *

Važno je da svaka savremena operativna zapovest sadrži tri jasno iznete tačke:

1) odredbe za borbu sa neprijateljskom avijacijom i oklopnim jedinicama;

- 2) uputstva za zaštitu od bojnih otrova;
- 3) brižljivo regulisanje saobraćaja u zoni armije, uzimajući u obzir: moguće zastoje prouzrokovane bombardovanjem iz vazduha, pripremanje obilaznih puteva, sredstava opravke itd.

*
* *

Kao što ćemo odmah videti, vreme kojim raspolaže štab za izradu operativne zapovesti vrlo je kratko. Da bi on mogao u tom kratkom vremenu izraditi pravilnu operativnu zapovest, mora da ispuni još za vreme mira sledeća tri uslova:

- 1) da nauči sastavljati *kratke*, a u isto vreme *iscrpne* ali ne površne zapovesti;

- 2) da stekne stalnim zajedničkim radom savršenu umešnost u posedi i organizaciji štabnog rada;

- 3) da ne čeka pasivno na komandantovu odluku da bi se, pošto se ona dobije, grozničavo bacio na posao, već da blagovremeno organizuje „pripremu štaba“, koja se zasniva na prikupljanju i ispitivanju podataka, na sastavljanju i konceptiranju odredaba koje se mogu unapred predvideti, na proračunu odstojanja, pripremanju hartije, skica, adresovanju koverata itd., — što će sve omogućiti da se već za sat posle primanja odluke završi umnožavanje potpune zapovesti i pristupi njenom razaslanju potčinjenima, susedima i pretpostavljenima.

Dobra organizacija rada savremenog štaba predstavlja veštinu svoje vrste za koju, kao i za svaku drugu veštinu, nije dovoljno imati samo *talent*. Treba je upoznati, ovladati njome i steći u njoj temeljitu uvežbanost.

3. PRIPREMNA NAREĐENJA I DELIMIČNE ZAPOVESTI

Već period razvoja za bitku, koji ispunjava vreme od odašiljanja poslednjih operativnih direktiva do prve operativne zapovesti, zahtevaće, kao što smo pomenuli, izdavanje većeg broja kratkih naređenja, koja usklađuju pokrete svih jedinica, grupa i službi armije, uklanjaju između njih trvenja, regulišu tekuće potrebe snabdevanja itd.

Da li samo bitka može uvek da otpočne jednom opštom operativnom zapoveshu? Ne uvek, naročito zbog toga što izdavanje operativne zapovesti i njeno prenošenje kroz sve stepene komandovanja sve do najmanjih boračkih delova armije zahteva dosta vremena, čak i pri velikoj komandnoj ekspeditivnosti.

Uzmimo da komandant armije donosi danas odluku za napad koji ima da se izvrši *sutradan* u svanuće (u 3 sata). Koliko je vremena potrebno da bi njegova volja, koja naređuje ovaj udar na izabranu tačku, u određenom pravcu i u određeno vreme, našla svoj izraz u stvarnom polasku u napad hiljade pešaka i stotine tenkova?

Pokušaćemo da izvršimo kratak proračun, uzimajući unapred:

1) da su jedinice armije dovedene na bitačnu prostoriju i nalaze se u dodiru sa neprijateljem, o kome su izviđanjem prikupljeni potrebni podaci;

2) da potčinjeni komandanti znaju više-manje iz operativnih direktiva gde će napadati, te će stoga biti potrebna samo manja pomeranja jedinica;

3) da operativna zapovest ima samo konačno da uskladi napad svih jedinica u taktičkom i tehničkom pogledu, da odredi konačna ojačanja, da uvede neznatnu operativnu rezervu itd.,

4) da je ekspeditivnost svih stepena komandovanja *vrlo visoka*, te je blagodareći tome vreme potrebno za izradu i prenošenje zapovesti vrlo kratko;

5) da su sve materijalne rezerve potrebne za izvođenje bitke već na mestu.

To će biti idealni uslovi i neće se često dešavati.

Uzmimo da je komandant armije doneo konačnu odluku za napad još u 12 časova i saopštio je svom načelniku štaba u 12.30. Da li će pojedini pešaci imati mnogo vremena da se konačno pripreme za napad?

Računajmo:

načelnik štaba prima odluku komandanta armije	u 12.30 časova
operativna zapovest armije biće gotova	u 15.00 "
ova će zapovest stići do korpusa (operativnih grupa)	u 16.00 "
odluka komandanta korpusa „X“ biće doneta	u 16.30 "
korpusna zapovest biće gotova	u 18.30 "
ona stiže do pešadijske divizije „Y“	u 19.30 "
odluka komandanta divizije biće gotova	u 20.00 "
divizijska zapovest biće izdata	u 22.00 "
stići će do puka „Z“	u 22.30 "
odluka komandanta puka	u 23.00 "
borbena zapovest u puku izići će	u 24.00 "
biće preneti do bataljona „N“	u 0.30 "
izdavanje zapovesti svim komandirima ili pisanje i slanje kratkih pismenih zapovesti trajaće do	1.30 "
četne i vodne (samo usmene po prethodnom pozivanju i prikupljanju starešina) zapovesti mogu biti završene najranije	u 2.00
manja pomeranja jedinica, popravka polaznih položaja, veza itd. zauzeće vreme do	3.00 "
	svanuće

Na kraju ovog pregleda može se jasno osetiti grozničavo kretanje mlađih oficira, podoficira, i pešaka, koji su primorani da izvrše suviše mnogo radnji u suviše kratkom vremenu, usled čega dolazi obično i tako često zapažano u ratu: trčkanje, nesporazumi, psovke,

žalbe na štabove itd. Kao rezultat ovog uvek se stvara loše raspoloženje i nastaju zadocnjenja, često vrlo velika, koja uvek predstavljaju kočnicu svih operativnih poduhvata.

Obratimo pri tome pažnju da gornji proračun vremena daje vrlo malo vremena za obradu, ekspediciju i prenošenje zapovesti, uopšte ne uzimajući u obzir tako proste i svakodnevnne smetnje kao što su kvarovi na automobilima i motociklima za vezu, lutanje kurira na konju ili makar vreme potrebno da se protrljaju oči i prikupe misli kod ljudi često strahovito umornih i naglo trgnutih iz sna.

Ovde se vidi, kako s jedne strane mora biti savestan, pedantan i neobično ekspeditivan rad na štabnom filtriranju odluke komandanta armije kroz toliko nižih stepena komandovanja, a sa druge, kako se rano mora odlučiti komandant armije da bi njegova zapovest mogla biti izvršena sutra ujutro.

Ima to svoje krupne nedostatke:

1) pravilno funkcionisanje komandovanja može iz sitnih tehničkih razloga da podbaci na raznim stepenima, stvarajući lako na dužini čitave komandne skale dva ili nekoliko časova zadocnjenja, što pri tako ograničenom vremenu može odjednom da prouzrokuje nemogućnost izvršenja zapovesti;

2) zbog toga što se još u podne mora odlučiti, komandant armije je primoran da donosi nesigurne prevremene sudove o svim važnim stvarima a ove mogu sada u čisto borbenoj, *taktičkoj situaciji* armije, izazvati već posle podne važne promene.

Zbog toga komandant armije neće moći da uvek donese još u podne *taktičku* odluku za sledeći dan (a baš ovakva odluka i predstavlja osnov i sadržaj operativne zapovesti), ili će, u svakom slučaju učiniti to nerado.

Odatle proizilazi zaključak da, ako situacija nije sasvim prosta i povoljna, treba težiti skraćenju vremena za izdavanje zapovesti, da bi se odluka mogla doneti nešto docnije po podne, recimo oko 17—18 časova, a i pored toga početi bitku sledećeg dana što je moguće ranije, da bi se za nju u potpunosti iskoristio ceo dan.

Ovom cilju služe takozvana prethodna, pripremna i avizo narednja i delimične zapovesti.

Potčinjeni komandanti u opštim crtama su obavešteni preko operativnih direktiva o operativnim namerama komandanta armije, koje imaju da se realizuju u bici, i celo vreme postupaju u duhu njegove zamisli.

Odmah pošto se utvrdi taktička odluka komandanta armije za sledeći dan, štab odašilje Hjuzovim aparatom (telegraf i telefon ne obezbeđuju čuvanje tajne, a radio zahteva mučno šifrovanje i dešifrovanje) ili kurirom na motociklu, automobilu ili avionu takozvana prethodna naređenja, odnosno u nekoliko redaka obuhvaćen zadatak jedinice, njenu zonu dejstva, čas početka napada (gotovosti za odbranu) kao i zadatke suseda. Ovakvo kratko naređenje omogućuje nižim komandantima da donesu odluku, a njihovim štabovima da obrade zapovesti kojima takođe prethode kratka prethodna nare-

đenja, usmena saopštenja, telefonsko stavljanje jedinica u pripravno stanje itd.

Dok štab armije obrađuje, posle odašiljanja prethodnih naređenja, opštu operativnu zapovest, načelnik štaba ili njegovi pomoćnici često još uoče da ove ili one radnje treba ubrzati kratkim pripremnim naređenjem, da ovu ili onu jedinicu ili službu treba staviti u pokret odašiljanjem hitne *delimične zapovesti* itd. Na taj način užurban i svestran, a pored toga vrlo *pedantan*, rad štaba armije postaje u izvesnoj meri udvojen pošto se u njemu sastavlja potpuna i iscrpna operativna zapovest i *jednovremeno* otpočinje desetine hitnih stvari i pomeranja odgovarajućim kratkim i veoma lakonskim naređenjima.

Ovim teškim radom može se postići to da se komandovanje armijom ne odvija *uzastopno*, to jest polako sa stepena na stepen komandovanja, već da obuhvati *odjednom sve komande* cele armije odozgo do dole i omogućiti udar ili pokret čitave armije već za nekoliko sati po donošenju odluke od strane komandanta. Pod ovakvim uslovima opšta operativna zapovest koja dockan stiže jedinicama znači *potvrdu* kratkih naređenja koja su prethodno izdata.

Ne treba dokazivati da ovakav način izdavanja zapovesti predstavlja olakšicu. Treba, međutim, naročito naglasiti da je ova olakšica u rukama loše organizovanog i neekspeditivnog štaba isto takvo oružje kao i britva u rukama deteta. Umesto da ubrzava komandovanje, ona ga dezorganizuje i stvara haos.

Osvrnimo se i ovde na istoriju, ispitajmo austrijsko komandovanje u početku I svetskog rata. Ako proučimo samo nekoliko dana bilo koje operacije ove vojske, zapazićemo da se u štabovima postupalo na dva načina: ili se izdavala samo jedna operativna zapovest, a onda su napadi, čiji je početak bio predviđen skoro po pravilu u svanuće, otpočinjali najranije oko podne, jer se vreme loše proračunavalo a zapovest bila suviše dugačka, pa se zbog toga ili suviše dockan dostavila ili je bila uopšte neizvodljiva. Pokušalo se takođe ubrzati komandovanje delimičnim zapovestima, ali su ove bile obično nepromišljene i suviše hitno izdate, usled čega je jedna zapovest stizala drugu, opozivajući je ili menjajući. Potčinjeni komandanti su, prevareni jedanput ili dvaput pripremnim naređenjima, prestali da obraćaju pažnju na njih i čekali šta će im doneti „crno na belo“ odočnela operativna zapovest. Ako su se, pak, odlučivali da počnu pokret na osnovu pripremnih naređenja, onda se često trebalo posle vraćati, čekati, opet kretati, drugim rečima, uništavati sopstvene nerve i mučiti trupe.

Za vreme mira pitanja izdavanja ratnih operativnih zapovesti silom prilika stavlja se u drugi plan. Proučavaju se teorijski *same operacije*, pri čemu se najčešće izostavlja *tehnika njihovog izvođenja*. Ispituje se napredak taktike, podvojene, podeljene na pojedine rodove vojske, retko povezane u okviru divizije, izuzetno u okviru korpusa, skoro nikad u okviru armije. Grozničava atmosfera vrhovnih komandi u ratu, ispunjena napregnutim i mučnim radom, traje još

neko vreme u sećanju onih oficira koji su radili u ratnim štabovima za vreme teških operacija. Ova sećanja, međutim, postepeno blede i najzad se gube u mirnom, neuporedivo sredenijem mirnodopskom radu, u kome svaki štab predstavlja pre vojnu kancelariju nego ćeliju vojnog komandovanja i budi se samo u trenucima retkih i kratkih vežbi na zemljištu.

Međutim, tehnika operativnog komandovanja ne sme se pokriti prašinom zaborava. Naprotiv, treba je održavati isto tako kao i sve oblasti vojnog znanja stalno u stanju vojne svežine, a pre svega prilagoditi je novim prilikama, koje tako jako pogađaju pozadinske ustanove armije.

Ako se za nekoliko godina ispusti iz vida ovaj stvarni nerv ratnog života, koji predstavlja baš operativno komandovanje, onda će se on brzo osušiti, ukočiti, izgubiće svoju snagu, a od tog trenutka podbaciće veza između operativnog mozga i snage trupa, što će svakako srozati brzinu i efikasnost operacija.

VI. DOKTRINA

U prethodnom odeljku nastojali smo da istaknemo važnost operativnog komandovanja i ukažemo načine za njegovo ostvarenje. Ne treba se, međutim, zavaravati da će se i najsavršenijom umetnošću komandovanja ukloniti sve teškoće. Složen život moderne armije i zamršeni uslovi njenih pokreta stvoriće na mnogim mestima i suviše trenja, koja će povećati teškoće u upravljanju operacijom. Sitne tehničke smetnje, koje se kriju u raznolikoj i često vrlo osetljivoj ratnoj opremi, stvaraće već kod nižih jedinica dosta neprilika i zadocnjenja. Broj ovih „trvenja“ raste na višim stepenima, da bi najzad kod armije narastao do znatnih razmera, stavljajući operativne komandante i njihove štabove pred nepredviđene komandne smetnje.

Da i ne govorimo o sopstvenim teškoćama saobraćaja, veza i snabdevanja trupa, treba uzeti u obzir da je često dovoljno jedno uspešno bombardovanje štaba armije ili upad brzih kopnenih jedinica na komunikacije, pa da se prekine — više puta u toku dugih časova — nit sporazumevanja potčinjenih sa pretpostavljenima i da se preseče tok prenošenja volje viših komandanata na niže.

U takvim prilikama nema izgleda da će u budućnosti nestati pojava *prekida u komandovanju* koja je uvek zapažana u svima ratovima. Pre se može kazati obratno, da će ovi prekidi biti brojniji i češći nego ranije. Mnogi komandanti svih stepena mogu se svakodnevno naći u toj nezgodnoj situaciji da će morati da dejstvuju *ne znajući volju pretpostavljenog*.

Osnov, polaznu tačku i vodeću liniju svake odluke predstavlja, kao što je poznato, zadatak. A kako se može doneti odluka ako se zadatak *ne zna*, jer zapovest pretpostavljenog nije stigla na vreme? Zar se može ostajati pasivan? Koji put se može čekati sat ili dva, vršeći izvesne opšte pripreme, ali šta da se radi ako situacija bude zahtevala

momentanu odluku? Koliko istorija beleži primera u kojima se komandant, umirujući se da ima još vremena, očigledno zavaravao da bi pred samim sobom prikrio pasivnost i nedostatak hrabrosti da preuzme odgovornost? Zar nije svojstveno čoveku da odlaže odluku za docnije pod izgovorom da svakako još nedostaju osnove za njeno donošenje?

Međutim, nužnost brzog odlučivanja, čak i kad nema tako važnih osnova kao što je zadatak, predstavlja katkad nasušni hleb za sve starešine u ratu, te stoga onaj koji nema ove sposobnosti — ne može da odgovori svojim obavezama.

Kako, dakle, treba postupiti u slučaju kada je komandant primoran da donese odluku, ne znajući svoj zadatak ili smatrajući ranije određen zadatak zastarelim?

Često se u pismenim ili usmenim operativnim direktivama pretpostavljenog nađe neki putokaz, ali u *samoj bici* kada je operativni manevar stigao već kraju i prešao u čisto taktička dejstva, direktive ne mogu više nikako da služe kao putokazi. Onda nema druge pomoći nego da se samom sebi postavi zadatak, prosto zamišljajući kako bi u ovom slučaju postupio pretpostavljeni.

Jasno je da će ovo zamišljanje biti utoliko tačnije ukoliko budu međusobno ujednačeniji načini *rasuđivanja* višeg i nižeg komandanta, odnosno ukoliko budu oba ova komandanta međusobno *misaono srodni*.

U čemu se ogleda misaona srodnost izvesne grupe ljudi? Svakako ni u čemu drugom nego u *jedinstvu pogleda* na stvari na kojima ovi ljudi rade, na cilj koji žele da postignu, na načine na koje misle da taj cilj postignu i na sredstva kojima se služe u tom radu.

Jedinstvo pogleda izvesne grupe ljudi (ili čitavih društava) na pitanja koja se pred njima nalaze olakšava da se postignu postavljeni ciljevi. Nedostatak ovoga prouzrokuje podvojenost i međusobno ukrašavanje napora, što svakako otežava ostvarenje namera.

Jedinstvo pogleda šire grupe ljudi na izvesne važne probleme obično nazivamo *doktrinom*.

Malo je naziva koji se tako često a tako neumesno upotrebljavaju kao ovaj. Prema tome, pre nego što zauzmemo stav u pogledu prednosti i nedostataka doktrine, pokušaćemo da odgovorimo najpre na pitanje šta je to upravo doktrina, svakako vojna, jer nas to interesuje u ovom trenutku.

Nama izgleda da bi odgovor na ovo pitanje moglo da glasi: vojna doktrina ma koje vojske predstavlja jedinstven način shvatanja i primene operativnih taktičkih načela od strane njenih starešina.

Stvaranje jedinstvene doktrine u vojsci ima dva nedostatka:

1) neprijatelj, do koga neizbežno dostiže doktrina protivnika, može, blagodareći njenom poznavanju, lakše da predvidi kako će se ponašati pojedini komandanti u različitim situacijama;

2) jedinstvo shvatanja i primene ma kojih načela uvek se graniči sa opasnošću izvesnog šablona u postupcima.

Prvi je nedostatak nesumnjivo štetan jer, pružajući olakšicu sopstvenim komandantima, pruža je jednovremeno i neprijatelju. Ipak ga je teško izbeći, jer postavlja se pitanje: da li, težeci iznenađenju neprijateljskih komandanata neočekivanim potezima, ne pripremamo time iznenađenje i sopstvenim komandantima koji će često biti začuđeni neočekivanim postupcima svojih potčinjenih? U svakom slučaju možemo reći da neprijatelj nikad neće, na osnovu poznavanja operativne doktrine koja je uvek vrlo široka, prozreti *operativne odluke*, koje uvek proističu iz individualnosti komandanta. Taktičke, pak, *odluke* suviše se brzo ostvaruju da bi bilo vremena za ubiranje plodova ako se prozru.

Drugi nedostatak doktrine, opasnost od šablonskog komandovanja, takođe je suštinski, ali je i strahovanje od njega nesumnjivo preterano. Ovakvo strahovanje od šablonskog postupka potiče obično ili iz preteranog nepoverenja u zdrav razum komandanta, ili obratno, iz suviše vere u genijalnost ljudskog uma i njegovu sposobnost da u običnim, svakodnevnim ratnim situacijama uvek primenjuje originalna, svaki put nova rešenja. Takvo shvatanje vodi obično tome da se komandanti svih stepena čak do najnižih ne ograničavaju na to da svoj zadatak izvrše stručno i realno, i pri tome na *najprostiji način*, već se naprežu da u svakoj situaciji postupe što manje šablonski, što je moguće originalnije, na način koji se najviše približuje genijalnom. Pošto nas, pak, gorko iskustvo prinudava da računamo s tim da je stvarna genijalnost ljudskog uma izuzetna retkost, koja se pojavljuje jednom u nekoliko generacija, neprestano traženje originalne zamisli dovodi jedino do toga da svaki komandant dejstvuje drugačije, te *pretpostavljeni nikad ne zna čemu se može nadati od svojih potčinjenih*. Tako na primer: komandant je na osnovu situacije zaključio da će se njegov potčinjeni braniti na nekoj rečici i da ima izgleda da se održi na njoj do mraka; međutim, ubrzo sa čuđenjem saznaje da je ovaj potčinjeni prešao u napad i bio potučen i odbačen negde daleko u pozadinu, usled čega se stvorio opasan otvor na armijskom krilu. Ili, dok viši komandant očekuje u rešavajućem momentu bitke da će svi potčinjeni uporno gurati napred, ne obazirući se ni na šta, jer neprijatelj samo što nije pokoleban — uskoro saznaje sa stvarnim preneraženjem da je komandant njegove krilne grupe prešao u odbranu, smatrajući dalji napad nepotrebnim ili bez izgleda na uspeh.

Nedostatak jedinstvene doktrine, jedinstvenog pogleda na operativne i taktičke probleme predstavlja nesumnjivo izvor najvećih iznenađenja za sopstvene komandante. Usled ove opasnosti ističu se vrlo jasno *prednosti* doktrine. Najvažnije su od njih sledeće:

1) jedinstvenost doktrine umanjuje opasnosti prekida u komandovanju, koji su često neizbežni i pored najveće umešnosti komandi;

2) ona omogućuje znatno skraćivanje *sadržaja svih zapovesti*, ubrzavajući sprovođenje volje pretpostavljenog do izvršilaca, a samim tim stvarno omogućuje i povećanje brzine izvršenja. Jasno je da to ide u prilog *operativnoj pokretljivosti* trupa.

Prvu prednost lako je razumeti. Ako je pretpostavljeni komandant povezan sa svojim potčinjenima jedinstvom doktrine, onda čak i kad ne može primiti od njih izveštaje niti im slati zapovesti, može manje-više *predvideti* kako će oni postupiti i ovim predviđanjima prilagoditi dalji razvoj operacije, ne prekidajući njen tok.

I obratno, potčinjeni koji ne dobiju na vreme zapovest od svog komandanta, ali su vezani s njim jedinstvom pogleda, lakše će se došetiti *kako bi on sam postupio na njihovom mestu*, te stoga ne samo što neće postati neaktivni, već će uopšte postupiti u duhu intencija pretpostavljenog.

Blagodareći ovim pogodnostima u dugotrajnoj operaciji se, i pored neizbežnih prekida u radu sistema komandovanja, nikad neće osetiti nagla zaustavljanja, neće se podleći osećanju nervoze zbog kolebanja, niti će se najzad nešto izopačiti usled toga što bi inicijativa potčinjenih bila suviše bujna ili ne bi bila dovoljno razvijena, jer će u nedostatku usmenih ili pismenih zapovesti njima rukovoditi *duh jedinstvene doktrine*.

Druga prednost, sažetost u izdavanju zapovesti, vrlo je važna. Dovoljno je da se među sobom uporede operativne zapovesti iz početka I svetskog rata, pa da se dođe do uverenja da, ukoliko je bilo veće jedinstvo doktrine, utoliko su zapovesti bile kraće. Načelo da se ne sputava individualnost zvuči vrlo ispravno za vreme mira i vrlo ubedljivo, ali ratna praksa pokazuje da se ono ne slaže sa zahtevima rata i duhom komandovanja. Naime, komandant želi, *i to uvek*, da se njegova volja izvrši što je moguće tačnije. Kada se ovo želi sprovesti, može se postupiti na dva načina:

ako se unapred zna *kako će potčinjeni izvršiti volju komandanta*, on im saopštava svoju nameru u nekoliko redaka i time će se oni zadovoljiti;

ako se to ne zna, napisaće dugačku zapovest, detaljno propisujući potčinjenima sve pojedinosti izvršenja, *jer želi da izbegne opasna iznenađenja*.

Ispitujući nemačke arhivske izvore iz I svetskog rata, često se čudimo kratkoći pa čak i prividnom šablonizmu zapovesti nemačkih komandanata. Zapovest operativnog komandanta često glasi: „Neprijatelj je tu i tu, u takvoj i takvoj jačini. Vaš je zadatak da ga razbijete udarom u pravcu X. Ja ću biti u 3 časa u Y“. I to je sve. A zašto da se piše više kad se unapred sigurno zna kako će se izvesti ovaj udar? Međutim, da bi se došlo do ovakve sažetosti u izdavanju zapovesti, bile su potrebne desetine godina rada maršala Moltkea, Šlifena i Moltkea mlađeg.

Svakako da se jedinstvo doktrine koju su izgrađivali ovi ljudi zasnivalo na savršenoj disciplini svih starešina i vojnika. „Jer disciplina je duša vojske, bez nje vojska prestaje da postoji“. Ove reči dobijaju naročit značaj ako se uzme u obzir da ih je izrekao Robespjer.

A sad da uzmemo drugi primer, obratan. Znamo koliku je teškoću napravilo Napoleonu to što njegovi potčinjeni nisu razumeli njegova ratna načela. Pošto je sam bio tvorac veličanstvenog preporoda ratne

veštine, car prosto nije stigao, usled stalnih ratova, da utvrdi načela ove veštine u takvoj formi, da bi bila razumljiva i lako shvatljiva za njegove potčinjene. Možda se čak i nije brinuo suviše o tome, priviknut da lično i autoritativno upravlja čitavom operacijom u svim njenim pojedinostima. Kako bilo da bilo, posledica toga je bila ta da je Napoleon bio primoran ne samo da izda zapovesti već i da ih objašnjava brojnim pismima, kojom je prilikom prosto učio potčinjene načelima komandovanja.

Pročitajmo primera radi njegovo pismo knezu Eugeniju, koje je napisano 7. juna 1809. u Šenbrunu u 2.30 časova ujutru:

...Za vreme tvoga gonjenja kneza Žana od Taljamenta nisi maršovao dovoljno prikupljeno i mogla nas je zadesiti nesreća. U stvari, da je knez Žan prikupio svoje snage u Tarvizu, možda ga ne bi mogao potući. Bio si podeljen na tri korpusa: Makdonaldov, Serasev i tvoj. Shvati da ovo napominjem zbog tebe. Treba, dakle, maršovati održavajući što jaču povezanost i ni u kom slučaju u malim grupicama. Evo opšteg načela u ratu: korpus od 25.000–30.000 ljudi može biti samostalan. Ako se njime dobro komanduje, on može da se tuče ili da izbegne bitku i manevruje prema prilikama, ne izlažući se neuspehu, jer se ne može prinuditi da primi borbu, ili najzad može se boriti vrlo dugo. Divizija od 9.000–12.000 ljudi može biti odvojena bez loših posledica za 1 sat. Ona će zadržati neprijatelja, koliko god on bio jak i obezbediće vreme za pridolazak armije. Obično se, dakle, stvara prethodnica jačine najmanje 9.000 ljudi. Prethodnička pešadija mora da bivakuje u zbijenoj masi, na udaljenosti jednog sata marša od armije. Izgubio se 35, jer si zaboravio ovo načelo: stvorio si zaštitnicu od jednog puka koji je bio opkoljen. Da su tamo bila četiri puka, oni bi pružili tako jak otpor da bi armija stigla blagovremeno u pomoć...

Danas ćeš ući u pravu operaciju; prema tome, moraš maršovati sa prethodnicom sastavljenom od brojne konjice, 12 topova i jake pešadijske divizije.

Ostatak tvog korpusa mora da bivakuje na sat marša pozadi, obezbeđujući se najefikasnije, kao i obično, lakom konjicom.

Od tvoje prethodnice, do kraja tvojih komora, ne sme biti više od 3–4 milje... itd.

Ovom pismu ne treba komentar. Ono predstavlja opširno izlaganje operativno-taktičkih načela, kome je prethodilo isto tako opširno i tačno izlaganje pouka iz prethodnog dana. Razumljivo je da je pisanje ovakvih pisama oduzimalo Napoleonu većinu malobrojnih časova koje bi trebalo da posveti snu i odmoru; to ga je iscrplo fizički i nervno, a nije moglo da sačuva njegove potčinjene od grešaka, jer čak ni veliki um ovog vojskovođe nije mogao da predvidi *sve okolnosti* u kojima se oni mogu naći.

Pošto nećemo da dosađujemo čitaocima, ne navodimo austrijske i ruske operativne zapovesti od po više strana iz I svetskog rata, jer se mogu lako naći u pristupačnim izvorima. Dovoljno je ako utvrdimo da su sve ove zapovesti bile suviše dugačke da bi mogle biti jasne i da bi štabovi stigli da ih *na vreme* obrađuje. Zbog toga su one stizale obično suviše dokačkan i više su zamrzivale nego razbistrivale misli potčinjenih; u svakom slučaju nisu mogle da odražavaju jedinstvo

pogleda jer ga nije bilo. Posledice koje je za sobom povuklo ovakvo stanje opšte su poznate.

Dolazimo do zaključka da je jedinstvo vojne doktrine — i pored svih nedostataka — poželjno, pa čak i nužno za svaku vojsku. Utvrđujući ovo, moramo ipak odmah napomenuti da je jedinstvena doktrina korisna samo ako je *živa*, ako se stalno prilagođava postojećim ratnim uslovima, a ne leži u nerealnim, zastarelim shvatanjima, koja su nekad bila opravdana i dobra, ali su posle izvesnog broja godina izgubila svoju vrednost.

Zastarela doktrina ne predstavlja ništa drugo do krutu i beživotnu *rutinu*. Ona se brzo hladi i koči, podjarmljujući ljudske umove — koji uvek traže misaone olakšice i skloni su oportunizmu — namećući im gledanje na stvarnost ne golim, bistrim okom, već kroz naočare prošlih iskustava, koje se sve više zamućuju.

Zato se ne možemo složiti sa mišljenjem ovih vojnih pisaca koji izjavljuju da ratnu doktrinu treba stvarati isključivo na osnovu sopstvenih ili, što je još gore, tuđih ratova. Treba uzeti u obzir da vojna misao nikako ne spava i ne stabilizuje se posle rata, već obratno, *stvara nove uslove rata*, tj. poboljšava postojeću opremu, izrađuje novu, prilagođava ratu nove društvene i privredne pojave, koje su se razvile posle rata itd. Već posle nekoliko godina uslovi rata mogu se tako promeniti da doktrina izgrađena na iskustvima prethodnog rata može postati potpuno zastarela. Ko želi da se ubedi s kakvom brzinom može ratna doktrina zastareti i postati beživotna, taj treba da pročita knjigu generala T. Kutšebe, koja je skoro izišla i u kojoj se može vrlo jasno propratiti njen brz preobražaj u poljsko-sovjetskom ratu 1920. godine.¹⁾ Tamo vidimo kako komandant armije u čijem su sastavu bile *dve divizije*, prožet *najsvežijom* doktrinom pozicijskog rata, koja tek što se ustalila u I svetskom ratu, primoran da brani zonu široku više od 100 km, deli je *pred neprijateljskom konjičkom armijom* što se *približava* prosto na dva dela i naređuje svojim dvema divizijama da odsudno brane 60-kilometarske odseke lišene bilo kakvih prepreka. Vidimo druge komandante armija, koji su već svesni da ratna doktrina izgrađena na iskustvima rata koji tek što je prošao ne odgovara novim uslovima. Ovi komandanti, ne raspolazeći dovoljnim brojem konjice i ne verujući u ustalom da se ona može upotrebiti u operativnim razmerama, vrše, istina, frontalne udare u vidu uboda, ali već u potpunosti priznaju operativni značaj prikupljanja snaga. Oni se ne plaše da čak ogole izvesne rejone, da bi sačuvali rezerve i rešavaju teške zadatke operativne odbrane smelim, duboko usmerenim udarima, sa ciljem da preduhitre neprijatelja. Vidimo taktičke komandante koji žive u mislima u ratu masa i bezuspešno se naprežu da primene njegova načela na rat šačica razbacanih na širokom prostranstvu. Vidimo, pored ovih, mlade starešine koje osećaju mekoću i osetljivost protivnika kao i nje-

¹⁾ Gen. T. Kutrzeba, *Wyprawa kijowska 1920. r.* (Kijevski pohod 1920. g.), izdanje Gebetnera.

govu slabu obučenost, pa pošto sami stoje na čelu odabranih jedinica, koje su sami *vaspitali* za borbu, izgrađuju u novim uslovima novu taktičku doktrinu, jedino celishodnu u ovim uslovima, zasnovanu pre svega na drskosti i hrabrosti.

Tako su oni isti ljudi koji su u roku od šest godina preživeli dva velika rata bili primorani da prođu kroz *radikalnu izmenu doktrinarnih shvatanja* koja su bila duboko usađena, jer su bili svesni da su *uslovi* prvog rata bili *sasvim drugačiji* nego drugog, koji je počeo neposredno posle ovog.

Nova, pravovremeno preneti i prihvaćena ratna doktrina predstavljala je jak osnov za strategijske i operativne poduhvate vrhovnog komandanta, te je stoga i bila jedna od glavnih uzroka konačnog uspeha.

Ali ni ova nova doktrina nije mogla imati odliku stalnosti i već je nekoliko godina posle rata i ona zastarela, jer su se ponovo izmenili ratni uslovi. Oba protivnika su otklonila nedostatke svog naoružanja i povećala svoje mobilizacijske mogućnosti, zbog čega je trebalo računati na veću gustinu trupa na bojištu. Otklonjeni su nedostaci u obuci, vatra je postala preciznija, a osetljivost na obuhvat manja. Pojavili su se novi rodovi vojske, stari su porasli i postali „zreliji“, stičući čvrstinu jednaku trupama iz I svetskog rata ili još veću. Uslovi osmatranja i veze znatno su se poboljšali, a ratna industrija je povećala svoje kapacitete. Obrazovanje komandanata uzdiglo se na viši nivo, a moralna vrednost borca porasla je vrlo izrazito.

Drugim rečima — nijedan od ratnih uslova nije ostao na nivou prethodnog rata, te je stoga i ratna doktrina morala da pretrpi duboke promene. Suprotstavimo li ma koji od napada iz 1920. godine modernoj odbrani ili ma koju odbranu onog doba modernom napadu, uočićemo lako razlike u uslovima borbe i vojnim shvatanjima ovog i onog doba.

Doktrina *mora da bude živa*, te stoga mora da podleže evoluciji, kao što joj podleže i sam život. U protivnom, ona će ličiti na staru gredu koja štrči sa dna prošlosti i koju sa svih strana zapljuskuje bistra struja života. Talas evolucije ratnih uslova obara ranije ili docnije i odnosi sa sobom temelje zastarele doktrine. I tako mora da bude, jer bi u protivnom komandanti svih stepena uvideli u samom početku novog rata da ne upravljaju oni događajima, već događaji njima.

*

*

*

Ratna doktrina ne predstavlja nešto apstraktno, nešto što nastaje iz nekog opšteg mišljenja, iz slučajnih i ko zna odakle stvorenih pogleda, prenošenih od usta do usta. Njen izvor i jedini oslonac ni u kom slučaju nisu vojna literatura i štampa, mada se često tako misli i mada ta slobodna i dalekovida diskusiona tribina može i mora da ima veći uticaj na formiranje doktrine.

Izvor ratne doktrine jesu *ciljevi i uslovi rata*, predviđeni i autoritativno određeni od vrhovnog komandanta. On jedini zna cilj rata, predviđen odnos snaga, zemljišne uslove glavnih dejstava. On na osnovu ovog stvara strategijski plan. Iz ovog plana proističu redom izvesni zahtevi, zbog kojih neki ratni uslovi i načela izbijaju na čelo doktrinarnih problema, drugi se pomeraju *privremeno* u senku, mada nijedni ne smeju biti zaboravljeni.

Iz razmatranja zahteva strategijskog plana kao celine izviru operativni zahtevi i nalaze odraz u *operativnoj doktrini*, koja je stvorena od vrhovnog komandanta, zasnovana na *opštim* operativnim *načelima* i prilagođena *posebnim zahtevima* budućeg rata. Ova doktrina treba postepeno da zahvati čitav kor viših komandanata i njihovih štabova, stvarajući kod njih jedinstvene i za buduću rat celishodne operativne poglede, koji će olakšati komandovanje i obezbediti da funkcioniše osetljiv sistem komandovanja i u slučaju njegovih čestih mada prolaznih prekida.

U ovoj knjizi nismo težili da ističemo *poljsku operativnu doktrinu* jer, osim vrhovnog komandanta, *niko* ne raspolaže odgovarajućim podacima o njoj niti je nadležan da je stvara. Ograničili smo se na ispitivanje opštih *operativnih načela i uslova* modernog rata, potrebnih za više usavršavanje *svakog oficira*, koji može biti određen na dužnosti operativnog stepena ili da za njega izvršuje taktičke zadatke.

Ispitivali smo sva evropska ratna sredstva (osim pitanja pomorskog rata), ne upuštajući se i nemajući mogućnosti da se upuštamo u to da li će se njima i u kojoj meri služiti u stvarnosti, što opet spada u konkretne probleme operativne doktrine, a ne u apstraktne *operativne studije*, u koje treba ubrojiti i ovu knjigu. Ispitujući nove ratne pojave, polazili smo od gledišta da, ako ne želimo da se učaurimo u *jednostrano gledanje* na uslove modernog rata, treba da se upoznamo sa svim onim što obe strane mogu izvesti na ratnu pozornicu. Jedino ovakvo osvetljavanje može da sačuva oficire koji se usavršavaju, od iznenađenja, naoružaće ih misaono za borbu sa pravom stvarnošću i olakšaće im mirno *savlađivanje* svake opasnosti u ratu.

Tek ovako pripremljen um može biti spreman da primi i shvati pravu operativnu doktrinu, čija nam celishodnost i efikasnost izgledaju nesumnjive.

*
* *

Iz operativne doktrine proističe *taktička doktrina*, obuhvaćena pravilima i propisima. Teškoća njenog stalnog održavanja na visini tekućih ratnih uslova zasniva se na tome što se evolucija ovih uslova odvija često vrlo brzo, dok se pravila ne mogu, makar iz tehničkih razloga, menjati suviše često. I ovde mora da dođe u pomoć vojna literatura, koja će osvetljavati nove probleme i *pripremati umove da primene nova pravilska načela*. Svakako da shvatanja izneta u vojnoj literaturi ne mogu biti obavezna za praksu sve dotle dok ne dobiju potvrdu u neposrednim uputstvima ili zvaničnim pravilima.

*

*

*

Izneli smo u ovom odeljku da, prema našem mišljenju, svaka vojska može i mora imati sopstvenu, operativnu i taktičku ratnu doktrinu. Ostaje još da postavimo pitanje: da li se ratne doktrine pojedinih vojski mogu međusobno znatno razlikovati? Nama se čini da ne. Operativna i taktička načela mogu i moraju biti u ratnoj doktrini prilagođena lokalnim uslovima rata i naročnom karakteru svake vojske. Ne treba se ipak zavaravati da bi ma ko uspeo da pronade a da to drugi ne doznaju, neku posebnu ratnu doktrinu koja bi bila sposobna da savlada nepremostive teškoće. Ovakvu fikciju treba odbaciti u ime osećanja stvarnosti, makar s obzirom na to da se operativna načela svuda studiraju i svakom su pristupačna, dok se taktički uslovi borbe zasnivaju na svuda sličnom naoružanju, sličnim vatrenim i tehničkim uslovima, mada se razlikuju *snage* različitih vojski. Ako tome dodamo da pri današnjim uslovima evropske kulture ne postoje više takve razlike moralne vrednosti kakve su nekad delile, na primer, poljsku i tatarsku vojsku, onda ćemo doći do zaključka da dok ne nastupi neki *tehnički prelom*, to jest pronalaženje nekog revolucionarnog borbenog sredstva sličnog famoznim zracima smrti, dotle u Evropi neće biti moguće naročite ratne doktrine, jer čak ni Napoleonova veština nije predstavljala ništa drugo do samo neobično pametno i spretno primenjivanje starih ratnih načela na onu *stvarnost* koju je on zatekao na izmaku revolucije.

Činjenica da nema *neograničenih mogućnosti ljudskog genija*, što smo napred utvrdili, ne sme ipak nikako da nas ispunjava zabrinutošću, jer je ratna veština sama po sebi toliko bogata da će čak i u granicama te iste ratne doktrine *svaki komandant* naći isuviše mogućnosti da razvije svoje sposobnosti.

Ne zaboravimo da svaki umetnik bez izuzetka operiše *ograničenim sredstvima*, i to samo onima koja mu mogu pružiti njegova skromna sredstva i siromašna ljudska dosetljivost, a ipak se ispod običnog dela ili jevtine kičice često rađaju dela koja njihovim tvorcima osiguravaju besmrtnost.

Načela ratne veštine i predstavljaju baš ona prosta sredstva i misaone materijale, kojima treba svestrano ovladati da bi se stekla okretnost u njihovom primenjivanju. Cilj ove knjige je bio da se pregledaju i makar u opštim crtama upoznaju ova *oruđa veštine*. Jedino ovo može i mora da uradi svaki viši oficir za vreme mira, stalno produbljujući svoje studije. Tek za vreme rata pristupiće umetnici vojne misli i znanja isprobavanju svojih snaga. Sud istorije istaći će čija spretnost u korišćenju ratnih načela i sredstava bude veća i koji budu uspeli da svoju *stručnu spremu ožive varnicom zrelog operativnog talenta*, koji će brzo shvatiti onu stvarnost što se nije mogla predvideti za vreme mira.

Ako čovek stoji čvrsto na oba stopala, na temelju dobro upoznate stvarnosti, i ne dozvoli da ga uspava ni pozitivna ni negativna samoobmana, može se ne samo nadati da će izbeći rat za iscrpljivanje već i da će pripremiti krila svojih misli za operativni polet, kako bi se i pored jačine i intenzivnosti vatre svakojakih ratnih sredstava, mogao razviti snažan i efikasan — a ipak pokretljiv — pravi *moderan operativni manevar*, koji je jedino u stanju da postiže brze i rešavajuće pobeđe.

Varšava, maj 1936 — april 1938.

ZAVRŠETAK

Ova knjiga nipošto ne obuhvata sve ratne probleme. U njoj smo pretresali samo onaj period rata koji pruža punu mogućnost za razvoj ratne vještine: *period manevarskog rata*.

Pošto smo u prvom delu knjige došli do zaključka da rat, u zavisnosti od odnosa snaga, spremnosti vojskovođa i lokalnih materijalnih uslova, može zapasti u duge periode stabilizacije (koji mogu na gusto posednutim i jako utvrđenim vojištima predstavljati čak i prvu, uvodnu fazu rata)¹⁾, to bi radi potpunog poznavanja svih ratnih mogućnosti trebalo obraditi drugu iscrpnu studiju, koja bi se odnosila na strategiju, taktiku i tehniku *materijalnog rata*. U ovim stabilizovanim periodima rata malo bi bilo mesta za operativne probleme koji predstavljaju srž ratne vještine. To nikako ne znači da bi se materijalni rat potcenjivao samo zato što je žigosan brutalnošću, koja ga lišava svih odlika lepog. Nema dosad osnova da bi ljudi mogli biti sigurni da se ova forma rata neće sama nametnuti, da će savladati napore ljudskog razuma i ponovo preplaviti Evropu morem suza, bede i krvi, da bi posle uzajamnog uništenja nametnula rešenje.

U evropskoj literaturi ima dosta materijala za proučavanje ovog oblika rata, čija krvava iskustva ne treba da se zaborave.

Ako sagledamo načela, sredstva i uslove oba moguća perioda rata, pokretnog i materijalnog, steći ćemo pravi pojam o ogromnim snagama i sredstvima čije pripremanje zahteva moderan rat.

U srednjem veku rat je bio relativno jeftin. Korišćene su mase vitezova, koji su se izdržavali sopstvenim sredstvima, a zatim male najamničke vojske, koje su često izdržavali iz privatnih sredstava kraljevi i velikaši, ili najzad takozvani „opšti pokret“²⁾, sastavljen od plemstva. Još za vreme Napoleona ishrana i izdržavanje čitavih armija bazirali su se na rezervama iz osvojenih zemalja, što je čak pružalo izvestan višak sredstava u vidu ratnog plena. Međutim, već 1871. godine rat se u materijalnom pogledu više nije mogao ispitati. Nemačka je, istina, dobila, onda od Francuske visoku ratnu kontribuciju, koja joj je omogućila veće investicije, ali je taj dobitak bio samo

¹⁾ Francuska 1939–40. godine.

²⁾ Poljski „pospolite ruszenie“, što bi odgovaralo savremenoj opštoj mobilizaciji. — Prim. prev.

prividan, jer nije pokrio troškove organizacije, opremanja i dugogodišnjeg izdržavanja već onda moćne nemačke vojske.

Prvi svetski rat pretvaranjem u materijalni rat, prouzrokovao je dalji neobičan porast vojnih troškova, prigrabljujući mnogo oblasti državnog života za stalno, to jest i za vreme mira, pod parolom ratnih potreba. Posleratna težnja za stvaranjem modernih tehničkih rodova vojske, koji su danas tako stihijski razvijeni, prouzrokovala je trku u naoružanju na tom polju, izazivajući neobičan porast *ratne* industrije još za vreme *mira*. Ova industrija upošljava stotine ljudi, ali takođe izaziva oskudicu u sirovinama i pogonskom materijalu, namećući svoje potrebe i zahteve spoljnoj politici svih zemalja i stavljajući problem sirovina potrebnih industriji u osnove svih proračuna u vezi sa pripremama za rat. Danas nema više države u Evropi, sa izuzetkom možda V. Britanije, koja bi mogla računati da je u pogledu ratnih sredstava i sirovina potpuno nezavisna od inostranstva. Usled toga složeni problemi proizvodnje ratne industrije kao i proizvodnje i popune sirovinama mogu primorati na povezivanje pojedinih država u prave *ratne zadruge*, zasnovane na zajedničkim političkim ciljevima i privrednim interesima, koji proističu iz nužnosti ratnih priprema.

Na taj su se način polako i neprimetno ratne teškoće prenele i na mirno doba i podjednako su opteretile prošle i buduće pobednike i pobeđene, ne praveći među njima suviše velike razlike. Svaka država koja želi da sačuva svoju nezavisnost mora danas već u mirno doba da učestvuje u ratnom utrivanju, jer teško onome ko suviše dockan primeti da je zaostao. Dok sam pojam rata ne bude pobeđen, ovo utrivanje može ne samo postojati već i jačati, povlačeći za sobom život svih zemalja.

Moderne ratne pripreme zahtevaju danas *čitave godine* celishodnog prikupljanja vanrednih sredstava, koja daleko prevazilaze obične privredne mogućnosti svih država. Mirnodopski život savremenog društva počinje da se razvija nekako na *račun rata* i nalazi u ratnim pripremama industrijske i privredne podstreke, ne zna se da li celishodne i trajne, ali danas vrlo jake.

Naročito ogroman problem predstavlja stvaranje opšteg oduševljenja za odbranu nezavisnosti, kao i zajedničke moralne otpornosti čitavog društva, koje će moderan rat nesumnjivo podvrgnuti vrlo surovim iskušenjima.

Ne upuštajući se zasad u procenu ovih pojava, želimo na završetku ove knjige jedino da podvučemo da nas problemi modernog rata, pošto uključuju u svoje osnove moralne, ekonomske i društvene faktore čitavog državnog života, primoravaju na duboko ulaženje u snagu i značaj ovih velikih ratnih činilaca, koji, s jedne strane, već samom svojom ogromnom veličinom mogu da savladaju i prignječe vojnu misao, a sa druge ne trpe potcenjivanje.

Nadajmo se da će ljudski razum još jednom izići kao pobednik iz stalnih borbi sa zakonima težine i mase.

BIBLIOGRAFIJA

- Arciszewski-Rola: — *Sztuka dowodzenia na zachodzie Europy*. Izd. Gl. Ks. Wojsk. Warszawa, 1934.
- Balck: *Entwicklung der Taktik im Weltkriege*. Izd. Eisenschmidt, Berlin, 1920.
- Bauer L.: *Jutro znowu wojna*. Tłumaczenie polskie Wacława Rogowicza. Izd. Alfa, Warszawa, 1932.
- Belliet et Daniel: *La guerre moderne et ses nouveaux procédés*. Izd. Filix Alcan, Paris.
- „Bellona“ — Godišta 1925—1938.
- Bernhardi (Friedrich): *Vom Kriege der Zukunft*. Izd. Mittler u. Sohn, Berlin, 1920;
— *Elemente des modernen Kriegeres*.
- Beihefte z. Militärwochenblatt, 1898, 9 Heft, Berlin, 1898.
- Bonnal: *Sadowa*. Izd. Chapelot, Paris, 1904.
— *La manœuvre d'Jena*. Izd. Chapelot, Paris, 1904.
— *La manœuvre de Landshut*. Izd. Chapelot, Paris, 1905.
— *La manœuvre de Vilna*. Izd. Chapelot, Paris, 1905.
- Boucher: *Les doctrines dans la préparation de la grande guerre*. Izd. Berger-Levrault, Paris, 1925.
- Bourdeau: *Camapagnes modernes*. Tom I i II. Izd. H. Charles-Lavencelle, Paris, 1912—21.
- Bruchmüller: *Artyleria niemiecka w bitwach przelamujących wojny światowej*. Tłumaczył płk. Schally. Izd. W. I. N. W., Warszawa, 1925.
- Bülow: *Geschichte der Luftwaffe*. Izd. Diesterweg-Verlag, Frankfurt a M., 1934.
- Camon: — *La guerre Napoléonienne*. Izd. Chapelot, Paris, 1907.
— *Campagne de 1866 en Bohême*. Paris, 1923.
— *Zalamanie się niemieckiego planu wojny*. Tłumaczył kpt. Laskowski. Izd. W. I. N. W., Warszawa, 1923.
— *Napoleoński system wojny*. Tłumaczył kpt. Lipiński F. Izd. W. I. N. W., Warszawa, 1926.
— *La motorisation de l'armée et la manœuvre strategique*. Izd. Berger-Levrault, Paris, 1926.
— *La manoeuvre libératrice du Marechal Pilsudski*. Librairie Felix Alcan, Paris, 1929.
- Clausewitz: — *Vom Kriege*. Behrs Verlag Berlin u. Leipzig, 1915;
— *O wojnie*, knj. 1—5; tłumaczenie pchor. Cichowicza i pplk. dypl. L. W. Koca. Izd. W. I. N. W., Warszawa, 1928.
- Colin: *Les grandes batailles de l'histoire*. Izd. Flammarion, Paris, 1926.
- Daurit: *La guerre de demain*, Tom I—III. Izd. Flammarion, Paris.
- Demaitre: *Korespondencje prasowe z wojny włosko-abisyńskiej*.
- Delbruck: *Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte*. Izd. G. Stilke Verlag, Berlin, 1920.
- „Deutsche Wehrmacht“ — godine 1935—1937.
- Douhet: *La guerre de l'air*, obradio gen. Tulasne. Preveo s italijanskog Jan

- Romeyer. Izd. Journal „Les Ailes“, Paris, 1932.
- Dupont: *Le haut commandement allemand en 1914*. Izd. Chapelot, Paris, 1922.
- Eilsberger: *Der Durchbruch bei Brzeziny*. Izd. Mittler u. Sohn, Berlin, 1930.
- Falkenhayn: *Die oberste Heeresleitung 1914–1916*. Izd. Mittler u. Sohn, Berlin, 1920.
- Foch: — *Zasady sztuki wojennej*. Tłumaczył mjr S. G. Różycki, Izd. W. I. N. W., Warszawa, 1924.
- *O prowadzeniu wojny*. Tłumaczył mjr Laskowski. Izd. W. I. N. W., Warszawa, 1925.
- *Pamiętniki 1914–1918*. Tłumaczył mjr Laskowski. Izd. Mortkowicz, Warszawa, 1931.
- Foerster: — *Graf Schlieffen und der Weltkrieg*. Izd. Mittler u. Sohn, Berlin, 1925.
- *La strategie allemande*, prevod s nemačkoga. Izd. Payot, Paris, 1929.
- Von François: *Marneschlacht u. Tannenberg*. Izd. August Merl, Berlin.
- V. der Goltz: *Das Volk in Waffen*. Izd. Deckers Verlag, Berlin, 1925.
- Grandmaison: *Deux conferences faites aux officiers, de L'Etat Major de l'Armee*. Izd. Berger-Levrault, Paris, 1912.
- Groener: — *Das Testament des Grafen Schlieffen*. Izd. Mittler u. Sohn, Berlin, 1927.
- *Der Feldherr wider Willen*. Izd. Mittler u. Sohn, Berlin, 1930.
- Guderian: *Die Panzer-Truppen*. Izd. Mittler u. Sohn, Berlin.
- Haushofer: *Wehr — Geopolitik*. Izd. Junker und Dünhaupt, Verlag, Berlin, 1934.
- Herr: *Artilleria*. Tłumaczył mjr S. G. Onacewicz. Izd. W. I. N. W., Warszawa, 1926.
- Hindenburg: *Aus meinem Leben*. Izd. Hirzel, Leipzig, 1920.
- Horsetzky: *Kriegsgeschichtliche Übersicht der wichtigsten Feldzüge*. Izd. Seidel u. Sohn, Wien.
- Houssay: 1814. Izd. 84. Librairie Académ Perrin, Paris, 1937.
- Immanuel: *Der grosse Zukunftskrieg keine Phantasie*. Izd. Offene Worte Verlag, Berlin, 1932.
- Иссерсон: *Эволюция оперативного искусства*, Москва, 1932.
- Izdebski: *Bitwa pod Komarowem*. Izd. Wojsk. Biura Hirst., Warszawa, 1931.
- Jahus: *Geschichte der Kriegswissenschaften*. Izd. E. Oldenburg, München, 1891.
- Joffre: 1914–1915. *Przygotowanie wojny i prowadzenie operacji*. Tłumaczył mjr Laskowski. Izd. W. I. N. W., Warszawa, 1923.
- Jomini: — *Traité des grandes operations militaires*. Izd. Magimel, Paris, 1818.
- *Précis de l'art de guerre*. Izd. Baudoin, Paris, 1894.
- Junger: *In Stahlgewittern*. Polski prevod pplk. Galadyka pod naslovom „Książe piechoty“. Izd. W. I. N. O., Warszawa, 1937.
- Kirchmayer: *Wpływ wojny 1919–1920 r. na ewolucję obrony stałej*, „Bellona“, tom XLVI, sveska 2–3/1935.
- Клюев: *Первая конная красная армия*. Изд. Гос. Воениздат, Москва, 1932.
- Korzon: *Dzieje wojen i wojskowości w Polsce*. Izd. Zakł. Nar. im. Ossolinskich, Lwów — Warszawa — Kraków, 1923.
- Komisija ekspertów Ligi Narodów (La comision du Chaco) — *Raport w sprawie zatargu wojnnego Paragwaj — Boliwia*.
- Königsdorfer: *Beispiele von Sperren*. Izd. „Offene Worte“, Verlag, Berlin, 1933.
- Krohmayr-Veidt: *Schlachten — Atlas zur antiken Kriegsgeschichte*. Izd. Wagner u. Debes, Leipzig, 1926.
- Kuhl: — *Der deutsche Generalstab in Vorbereitung und Durchführung des Weltkrieges*. Izd. Mittler u. Sohn, Berlin, 1920.
- *Der Weltkrieg 1914–1918*. Izd. Kohl, Berlin, 1929.
- Kukiel: *Wojny napoleońskie*, Izd. W. I. N. W., Warszawa, 1927.
- Kutrzeba: *Wyprawa kijowska*. Izd. Gebethner i Wolff, Warszawa, 1936.
- Lautemann: *Studien zu Marnefeldzug und Marneschlat 1914*. Izd. Mittler und Sohn, Berlin, 1933.

- Ludendorff: — *Meine Kriegserinnerungen 1914–1918*. Izd. Mittler u. Shon, Berlin, 1919.
 — *Mein militärischer Werdegang*. Izd. Ludendorff Verlag, München, 1933.
 — *Der totale Krieg*. Izd. Ludendorff Verlag, München, 1935.
 — *Tannenberg*. Izd. Ludendorff Verlag, München, 1935.
 Mangin: *Comment finit la guerre*. Izd. Plon, Paris, 1920.
 Miller-Brandenburg: *Vom Schlieffen bis zum Ludendorff*. Izd. E. Oldenburg, Leipzig.
 „Militärwissenschaftliche Mitteilungen“ — godišta 1935–1937.
 Moltke (stariji): *Gesammelte Schriften*. Izd. Mittler und Sohn, Berlin, 1896.
 Napoleon: *Correspondence de Napoleon I*. Izd. Plon, Paris, 1870.
 Paragvajska vlada — Izveštaj Ligi naroda o sukobu s Bolivijom, Nr. Officiel A. 19/1934.
 Pilsudski: *Pisma — Mowy — Rozkazy*. Tom I–VII. izd. Instytutu Bad. Najnowszej Historii Polskiej, Warszawa, 1931.
 Poseck: *Zatrzymanie nieprzyjaciela przez kawalerie*. Militär Wochenblatt, mart 1929.
 „Przegląd Piechoty“. Godišta 1935–1937.
 „Przegląd Artylerii“. Godišta 1935–1937.
 „Przegląd Kawalerii“. — Godišta 1925–1937.
 „Przegląd Lotniczy“. — 1937/38.
 „Przegląd Techniczny“. — 1937/38.
 Pugins: *Deux corps de cavalerie a la bataille de la Marne*. Izd. Berger-Levrault, Paris, 1934.
 Reichsarchiv: *Der Weltkrieg 1914–1918*. Tom I–VII. Izd. Mittler u. Sohn, Berlin, 1925–1933.
 „Revue Militaire“. Godišta 1935–1937.
 „Revue D'Infanterie“. Godišta 1935–1937.
 „Revue de Cavallerie“. Godišta 1935–1937.
 Von Roden: *Vom Luftkriege*. Tłumaczył mjr St. Nazarkiewicz. „Przegląd Lotniczy“, mart. 1938.
 Rudnicki: *Operacyjna użyteczność kawalerii w świetle historii*. Izd. W. I. N. O., Warszawa, 1937.
 Schell: *Kampf gegen Panzerwagen*. Izd. G. Stalling, Oldenburg, 1936.
 Schlieffen: — *Gesammelte Schriften*. Izd. Mittler u. Sohn, Berlin, 1913.
 — *Cannae*. Izd. Mittler u. Sohn, Berlin, 1924.
 Sikorski: — *Nad Wisła i Wkra*. Izd. „Ossolineum“, Lwów, 1928.
 — *Przyszła wojna*. Izd. „Biblioteki Prawniczej“, Warszawa, 1934.
 Stachiewicz: *Działania zaszepne 3 armii na Ukrainie*. Izd. W. I. N. W., Warszawa, 1925.
 Szeptycki: *Front litewsko-białoruski*. Izd. Krakowskiej Spółki Wyd., Krakow, 1925.
 Шоловский: *Пространственная операция*. „Красная Звезда“, № 172/32.
 Takarz: *Wojna polsko-rosyjska 1830–31*. Izd. W. I. N. W., Warszawa, 1930.
 Trockij: *Moje życie*. Tłumaczył Lukomski. Izd. „Biblion“, Warszawa, 1930.
 Варфоломиев: *Глубокая операция*. „Красная Звезда“, № 257/32.
 „Wissen und Wehr“. Godišta 1935–1937.
 Wittich: *Der Russisch-Polnische Krieg 1919–1920*. Militärwissenschaftliche Mitteilungen nr. 2/1936.
 Wojskowe Biuro Historyczne: *Bitwa warszawska*. Tom I, Warszawa, 1935.
 Zawadzki: *Kampania jesienna w Prusach Wschodnich*. Izd. W. I. N. W., Warszawa, 1924.

VOJNA BIBLIOTEKA

— inostrani pisci —

- I knjiga: **Klauzevic, O RATU**, rasprodato
- II knjiga: **Zomini, PREGLED RATNE VEŠTINE**, rasprodato
- III knjiga: **Erl, TVORCI MODERNE STRATEGIJE**, rasprodato
- IV knjiga: **Engels, IZABRANA VOJNA DELA**, (I sveska) strana 551,
cena 400 din.
- V knjiga: **Šlifen, KANA**, strana 380, cena 200 din.
- VI knjiga: **Mering, OGLEDI IZ ISTORIJE RATNE VEŠTINE**, strana
384, cena 420 din.
- VII knjiga: **Engels, IZABRANA VOJNA DELA**, (II sveska) strana 683,
cena 1200 din.
- VIII knjiga: **Zofr, RATNI MEMOARI**, rasprodato
- IX i X knjiga: **Mao Ce Tung, IZABRANA DELA**, (I knjiga) strana 572,
cena 1200 din.
- XI knjiga: **Mahan, POMORSKA STRATEGIJA**, strana 312, cena 700 din.
- XII knjiga: **Lenjin, VOJNA DELA**, strana 511, cena 1000 din.
- XIII knjiga: **Mesor, OPERATIKA**, strana 488, cena 1100 din.
- XIV knjiga: **Šapošnikov, MOZAK ARMIJE**. Delo je u pripremi.
- XV knjiga: **Frunze, IZABRANA DELA**, zapovesti, instrukcije, direktive,
depeše i važniji teorijski radovi iz vremena 1918—1925. Delo
je u pripremi.

MOSOR
OPERATIKA

*

Redigovao prema originalu
DR ĐORĐE ŽIVANOVIĆ

*

Tehnički uredio
ANDRO STRUGAR

*

Korektor
VERA RADULOVIC

*

Štampanje završeno novembra 1962.

Tiraž 3000, cena 1100 din.